LIETUVIŲ KULTŪROS VEIKĖJŲ LAIŠKAI J. I. KRAŠEVSKIUI

Vilnius „Mokslas" 1992

UDK 008(474.5+438)
Li-197

Redakcinė kolegija:

Jonas Grigonis
Jonas Kubilius (pirmininkas)
Vytautas Merkys
Arnoldas Piročkinas
Algirdas Šidlauskas

Parengė: Bronius Genzelis, Genovaitė Gustaitė,
Meilė Lukšienė, Vladas Žukas

Recenzavo filologijos mokslų daktarė
profesorė Vanda Zaborskaitė,
istorijos mokslų kandidatas
Egidijus Aleksandravičius

Serija leidžiama nuo 1982 metų

L $\frac{1401020000—111}{M854(08)—90}$

ISBN 5-420-00248-5

© „Mokslo" leidykla, 19

PRATARMĖ

Juozapas Ignotas Kraševskis — vienas iš ryškiausių XIX a. lenkų kultūros veikėjų, rašytojų, vienas iš nedaugelio tų, kurie suprato lietuvių lūkesčius ir palaikė lietuvių tautinį judėjimą. Tai suartino jį su mūsų kultūros veikėjais. Su J. I. Kraševskiu bendravo M. Akelaitis, V. Dembskis, L. Jucevičius, A. Medekša, J. Mikšas, A. Vištelis. Jis pažinojo ir kitus lietuvių kultūros darbininkus.

Epistolinis palikimas — ryškus XIX a. Europos kultūros fenomenas, ypač svarbus toms tautoms, kurios dėl vienokių ar kitokių priežasčių turėjo silpnas leidybines tradicijas. Laiškuose atsiskleidžia ne tik asmeninis gyvenimas, bet brėžiama ir kultūrinio gyvenimo panorama, iškyla epochos veikėjų portretai ir problemos. Mūsų kultūros istorijai šiuo požiūriu ypač vertingas J. I. Kraševskio susirašinėjimas.

Mažiausiai yra tyrinėta XIX a. vidurio lietuvių kultūra: plačiau aptarta tik politinė mintis, susijusi su 1863 m. sukilimu. Visa kita — paminėjimai, fragmentai. J. I. Kraševskis tarsi sujungė XIX a. pradžią ir pabaigą: L. Jucevičius — lituanistinio sąjūdžio senajame Vilniaus universitete kūdikis, J. Mikšas — naujo tautinio judėjimo („Aušros" sąjūdžio) veikėjas. Per korespondenciją J. I. Kraševskiui išryškėja aušrininkų ir XIX a. „bajoriškojo žemaičių" sąjūdžio ryšys, sunkumai, su kuriais susidūrė lietuvių tautinio Atgimimo pradininkai, jų susirūpinimas krašto likimu.

J. I. Kraševskis studijavo paskutiniaisiais Vilniaus universiteto gyvavimo metais, buvo liudininkas daugelio tragiškų Lietuvos įvykių, sielojosi dėl universiteto užda-

rymo. Patirti įspūdžiai lydėjo rašytoją visą gyvenimą. Tai — viena iš priežasčių, suartinusių jį su lietuvių kultūros veikėjais. Studijos universitete ir gyvenimas Vilniuje padėjo jam suprasti besiformuojančios lietuvių inteligentijos lūkesčius.

Visi laiškai J. I. Kraševskiui, išskyrus J. Mikšo, rašyti lenkiškai. Mokslo sumetimais būtų tikslinga juos paskelbti ir originalo kalba, bet tai labai išplėstų knygos apimtį, susidarytų poligrafinių sunkumų. Kadangi leidinys skiriamas plačiajai visuomenei, laiškai publikuojami tik lietuviškai.

Laiškai spausdinami atsižvelgiant į mūsų kultūros veikėjų bendravimo su J. I. Kraševskiu chronologiją. Bene pirmas su juo ryšius užmezgė L. Jucevičius, paskutinis — aušrininkas J. Mikšas. Ilgiausiai bendrauta su M. Akelaičiu. Iš pateikiamo epistolinio palikimo ryškėja J. I. Kraševskio kūrybos ir veiklos įtaka lietuvių kultūrai bei jos poveikis lenkų rašytojo mąstysenai.

Ne visi laiškai išliko. Beveik neturime J. I. Kraševskio atsakymų savo korespondentams, mat šie dėl sudėtingų gyvenimo sąlygų (emigracijos ir kt.) negalėjo išsaugoti savo archyvų. Spausdinama: L. Jucevičiaus — 12, M. Akelaičio — 18, V. Dembskio — 7, A. Vištelio — 40 laiškų ir po vieną A. Medekšos, J. Mikšo laišką. Prieduose skelbiamas J. I. Kraševskio laiškas M. Akelaičiui ir A. Vištelevskos (Vištelіauskienės) J. I. Kraševskiui. Dera šioje knygoje paskelbti ir M. Balinskio laišką.

1959 m. M. Lukšienė parengė ir išleido L. Jucevičiaus „Rinktinius raštus". Juose įdėtas ir L. Jucevičiaus epistolinis palikimas. Be jo „Lietuvių kultūros veikėjų laiškai J. I. Kraševskiui" būtų su spraga, todėl jie (kiek paredaguoti) perspausdinami (komentarai nauji).

Dar nenusistovėjusi lenkiškų vardų rašyba lietuvių kalba: vieni autoriai lietuvina tik galūnes (pavyzdžiui, Juzefas), kiti pateikia lietuviškas formas (Juozapas, Ignotas); pastaroji rašyba argumentuojama tuo, kad lietuviai krikščioniškus vardus perėmė iš lenkų, susiklostė vardų vartojimo tradicija, nes vardai yra tos pačios kilmės (lenkų mokslininkai su lietuvių vardais) elgiasi ana-

logiškai). Šio leidinio parengėjai pritaria pastarajai nuomonei.

Be to, rengiant knygą, laikytasi šių principų: 1) trumpai apibūdinamas kiekvienas J. I. Kraševskio korespondentas, apibrėžiamas jo indėlis į mūsų kultūrą; 2) spausdinami tekstologiniai ir bibliografiniai komentarai (jie nėra išsamūs, tai specialios studijos objektas). Tačiau, norint supažindinti skaitytoją su XIX a. lietuvių kultūrinio gyvenimo realijomis, plačiau aptariami tie laiškuose minimi asmenys, kurie paliko vienokių ar kitokių pėdsakų mūsų kultūros istorijoje, bet iki šiol nebuvo išsamiai tyrinėti (pavyzdžiui, A. H. Kirkoras). Taigi siekta pateikti kuo platesnį XIX a. Lietuvos kultūrinio gyvenimo vaizdą.

Įžvalgus skaitytojas pastebės ir kai kurių nelygumų: vieni komentarai išsamesni, kiti lakoniškesni. Tokių nevienodumų pasitaiko daugelyje kolektyvinių darbų (kiekvienas autorius turi savus principus, stilių).

Įvadinius straipsnius apie M. Akelaitį parašė G. Gustaitė ir V. Žukas, apie A. Medekšą — G. Gustaitė, L. Jucevičių — M. Lukšienė, A. Vištelį, J. Mikšą — V. Žukas. Tekstologinius ir bibliografinius komentarus M. Akelaičio, V. Dembskio, A. Medekšos laiškams parengė G. Gustaitė, L. Jucevičiaus — M. Lukšienė, A. Vištelio, J. Mikšo, J. I. Kraševskio, A. Vištelevskos ir M. Balinskio — V. Žukas. Vertė: M. Akelaičio, V. Dembskio, A. Medekšos laiškus — G. Gustaitė, M. Akelaičio eiles — M. Martinaitis, L. Jucevičiaus laiškus — D. Urbas, A. Vištelio, J. I. Kraševskio, M. Balinskio — V. Žukas, A. Vištelevskos — R. Atkočiūnienė.

Pratarmę ir įvadą parašė B. Genzelis. Priedų straipsnių autorius — V. Žukas.

JUOZAPAS IGNOTAS KRAŠEVSKIS IR LIETUVA

Nedaug yra žmonių tiek nusipelniusių lietuvių kultūrai kaip J. I. Kraševskis, kuris tiesiog į ją įaugo. Kraševskio lituanistinė veikla įvairiapusė ir šakota: Vilniuje leido žurnalą „Athenaeum", tyrinėjo Lietuvos kultūrą, istoriją, garsino ją grožinėje kūryboje, bendradarbiavo su lietuvių kultūros veikėjais. Bet ir J. I. Kraševskis be Lietuvos nebūtų tapęs tokio masto lenkų kultūros veikėju, todėl būtų neistoriška jo kūrybą vertinti tik vienu atžvilgiu — „jis įtakojo lietuvių kultūrą". Be lietuvių kultūros lenkai neturėtų daugelio savo kultūros fenomenų... Nereikėtų pamiršti J. I. Kraševskio žodžių: „Lenkija suviršikino Lietuvą" („[...] pochłoneła w sobie Litwę") [1].

J. I. Kraševskio tėvai gyveno Pružanų apylinkėse, kur turėjo dvarą. Bet pirmagimis Juozapas Ignotas gimė 1812 m. liepos 28 d. Varšuvoje, kur pas gimines buvo atvažiavusi jo motina. Būdami apsišvietę bajorai, Kraševskiai sekė krašto politinį gyvenimą, domėjosi literatūra (ypač senelė), kildino save iš senų aristokratų, nors svarių įrodymų neturėjo. Didelių ambicijų jauniausiasis rašytojo brolis Kajetonas net nusprendė įrodyti didingą savo prosenelių praeitį: ištyręs šeimos genealogiją, nors patikimų argumentų taip ir neradęs, jis teigė, kad Kraševskiai — pirmųjų lenkų kunigaikščių palikuonys.

Kraševskiai laikė save lenkais, tačiau žinojo, kad gyvena Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje. Jiems ne kartą kilo klausimas, kas yra ta Lietuva, koks jų pačių ryšys su lenkais. Kaip ir visi šviesūs bajorai, Kraševskiai turėjo gerą biblioteką (joje buvo V. Skoto,

[1] *Kraszewski J. I.* Wilno. Wilno, 1840. T. 1. S. 107.

Dž. Bairono, V. Šekspyro raštai, pirmieji A. Mickevičiaus kūriniai), diskutavo naujausiais prancūzų bei italų literatūros klausimais. Šeima mėgo kalbėti prancūziškai. Tad ši kalba vos ne gimtoji rašytojo kalba. Tėvai rūpinosi vaikų išmokslinimu; dėl būsimos rašytojo profesijos nesutarė: tėvas norėjo, kad sūnus rinktųsi taikomuosius mokslus, o moterys linko į humanitarinius. Kraševskiai labiau vertino Vilniaus universitetą negu Varšuvos, todėl sutarė, kad sūnus studijuos Vilniuje.

Pradinį išsilavinimą Juozapas gavo vietos mokykloje, kur matematikos jį mokė Adomas Bartoševičius, žinomo lenkų istoriko Julijono Bartoševičiaus tėvas, garsus ne tik kaip geras dalyko mokovas, bet ir kaip puikus polonistas. Baigęs Svisločės gimnaziją, 1829 m. J. I. Kraševskis įstojo į Vilniaus universitetą. Studijavo literatūrą.

Universitete virė tautinės ir socialinės aistros, kirtosi lietuvių ir lenkų politiniai interesai, nors vyravo unijinės nuotaikos, kurioms pritarė ir lietuviai; tik jie tuos unijinius saitus suprato kiek kitaip negu lenkai. Nevienodai į lietuvius žiūrėjo ir lenkai: vieni buvo priešiški „separatizmui", kiti jo neįžvelgė. Antilietuviškai partijai universitete vadovavo J. Sniadeckis. Tačiau humanitarinių mokslų atstovai, šiaip ar taip, prijautė lietuviams. Tai sąlygojo ir jų moksliniai interesai. Antra vertus, visų šių grupuočių politiniai interesai sutapo — atkurti Respubliką su buvusiomis jos sienomis. Tik nežinota, kaip tai padaryti. Ne vienas klausė, argi įmanoma išsivaduoti iš carizmo ginkluota kova? Bet patriotinis pakilimas darė savo: spontaniškai kilo kovos dvasia.

Universitetas kunkuliavo: kūrėsi įvairios pogrindinės grupuotės. Į savo sūkurį jos įtraukė ir J. I. Kraševskį: jis tapo 1830 m. trumpai universitete veikusios anticarinės Mnezerių (Mąstytojų) draugijos pirmininku. Nelegaliose studentų sueigose buvo diskutuojama religijos, švietimo, politikos klausimais. Nors J. I. Kraševskis neprisidėjo prie sukilėlių, tačiau per kratą rasti popieriai rodė, kad buvo pažįstamas su J. Leleveliu. To užteko studentui pakliūti už grotų. Kitų įkalčių nesuradus, 1832 m. jis iš kalėjimo paleidžiamas.

Sąsajos su politiniu gyvenimu Vilniuje paliko gilius pėdsakus jaunuolio psichikoje: jos koregavo ir tolesnius jo veiksmus. J. I. Kraševskis troško būti naudingas savo kraštui, bet nežinojo kaip. Matė tik vieną kelią — įsitraukti į kultūrinę veiklą. Rašytojo intelektualinis brendimas sutapo su lietuvių savimonės augimu. Šiandien ne tiek svarbu tai, žinojo ar nežinojo būsimasis rašytojas mūsų kultūros faktus, kiek tai, kad matė kylantį lietuvių tautinį judėjimą. S. Stanevičiui lietuvių atgimimas jau *de facto* ir jo niekas nesustabdys. Odėje „Šlovė Žemaičių" (1823) rašė:

Veizdėk, sviete nusiminęs,
Kas ten šiaurėj atsitiko.
Lietuvos senos giminės
Pražuvime sveikos liko...[2]

Taigi psichologinė atmosfera Vilniuje buvo ne tokia kaip Lenkijoje. Tai pajusdavo kiekvienas atvykėlis. Lietuvybę žadino tiek lietuviškai, tiek lenkiškai rašantys rašytojai, istorikai. Su senomis Lietuvos gaivinimo nuotaikomis susidūrė ir J. I. Kraševskis, jo jausmus ypač veikė literatūra apie Lietuvą.

Lietuvybės idėjos plėtojosi universitete ir už jo. Jomis užsikrėtė daugelis humanitarų, net nelietuviai (E. Slovackis, J. Lelevelis). Ne A. Mickevičius šio judėjimo pradininkas. Jis tik ryškiausia jo žvaigždė, savo talentu privertęs pripažinti lietuvių kultūros, istorijos buvimą, savitumą. Ir anksčiau Vilniuje buvo rašoma apie Lietuvą. Euzebijus Slovackis (1772—1814), universiteto profesorius, žymaus lenkų poeto Julijono Slovackio tėvas, parašė tragediją „Mindaugas" (vėliau emigracijoje jos motyvais J. Slovackis parašė savo „Mindaugą"). Taip lenkų literatūroje formavosi Mindaugo tema. Be to, populiarus buvo Kauno bajoro Felikso Bernatovičiaus romanas „Pajauta, Lizdeikos duktė, arba lietuviai XIV a." (1826).

Universitete buvo susidomėta Lietuvos istorija. „Šiame istorijos tyrimo sraute pagrindinės figūros buvo ke-

[2] *Stanevičius S.* Raštai. V., 1967. P. 65.

turi praeities studijoms skyrę savo veiklą universiteto profesoriai — J. Lelevelis, I. Danilavičius, I. Onacevičius ir J. Jaroševičius"[3]. S. Daukantas 1822 m. parašė „Darbus senųjų lietuvių ir žemaičių" — pirmąją Lietuvos istoriją lietuvių kalba. Nors ji ir nebuvo išleista, bet pats faktas byloja apie lietuvių sąmonės brendimą. Šiuo laikotarpiu atsirado ir lietuviškai rašančių rašytojų. Vienas kitas pradėjęs lenkiškai (D. Poška, A. Klementas, S. Valiūnas, L. Jucevičius) vėliau bandė plunksną lietuviškai. Iškilo tokios asmenybės kaip A. Strazdas, S. Stanevičius. Išryškėjo lietuviškos raštijos poreikis. Universitete buvo susidomėta folkloru (E. Stanevičius). Jame išaugo S. Stanevičius, S. Daukantas, L. Jucevičius, kiti lietuvių kultūros darbininkai. Žodžiu, J. I. Kraševskiui stojant į universitetą, čia formavosi lietuviškasis sąjūdis.

Linkstantys į lietuvybę dirbo drauge su nusiteikusiais prolenkiškai, tose pačiose politinėse bei kultūrinėse organizacijose (nepriaugę prie atskyrimo idėjos, aiškių politinių aspiracijų lietuviai dar neturėjo). Tačiau tautos gilumoje jos jau brendo, kaskart vis garsiau ir garsiau primindamos apie savo buvimą. Tai vertė lenkų kultūros veikėjus apsispręsti. J. I. Kraševskis pajuto vėjus, kurie pūtė Lietuvoje; o jaunystėje patirti įspūdžiai išlieka ilgam. Lietuvos istorijos, kultūros faktai giliai įstrigo J. I. Kraševskio atmintin. Rašytojo mąstysena stipriai paveikė Vilniaus gimnazijos mokytojo H. Klimaševskio išleistas almanachas „Noworocznik Litewski na r. 1831", kuriame buvo išspausdinti ir du J. I. Kraševskio apsakymai.

Laikas, praleistas kalėjime, vertė susimąstyti apie tolesnę veiklą. J. I. Kraševskis įsitikino, kad ginklu carizmo neįveiksi. Tautos gyvybingumas priklauso nuo intelekto, istorinės sąmonės, ir rašytojas atsidėjo istorinio sąmoningumo ugdymui. Jis priklausė tai lenkų patriotų plejadai, kuri suprato, kad ir nelenkai turi teisę į atskirą būtį. Šis įsitikinimas jį ir suartino su lietuvių kultūros veikėjais.

[3] *Piročkinas A., Šidlauskas A.* Mokslas senajame Vilniaus universitete. V., 1984. P. 269—270.

Išėjusiąm iš kalėjimo buvo sunku įsikurti Vilniuje: visur sekė budri žandaro akis. 1833 m. birželio mėn. J. I. Kraševskis išvyko į tėvoniją, tačiau Vilniaus ilgėjosi, čia periodiniuose leidiniuose („Bójan", „Znicz", „Teka Wileńska", „Linksmine", „Biruta") spausdino savo kūrybą, pats leido žurnalą „Athenaeum", rinko medžiagą kūrybai.

1838 m. rašytojas įsikūrė Voluinėje. Skersai ir išilgai išvažinėjo visą sritį, ypač pamėgo Dubną (dabar Rovno sritis). J. I. Kraševskį traukė akademinė karjera. Išgirdęs apie 1843 m. Kijevo universitete paskelbtą konkursą lenkų kalbos lektoriaus vietai, rašytojas trokšta ją gauti. Tačiau caro administracija, nors konkursui pristatytas darbas „Lenkų kalbos istorijos bruožai" buvo teigiamai įvertintas, sutrukdė svajonėms įsikūnyti (iš Vilniaus buvo pranešta apie jo nelojalumą). Nelojalumo etiketė J. I. Kraševskį persekiojo visą gyvenimą, ir ne tik Rusijoje. 1851 m. jis gavo pasiūlymą užimti Krokuvos Jogailos universiteto lenkų ir visuotinės literatūros katedrą. Šį kartą įsikišo Austrijos—Vengrijos švietimo ministerija: motyvai tie patys kaip caro Rusijos — politinis nepatikimumas.

J. I. Kraševskis ir toliau klajojo po Ukrainą. Kelis mėnesius apsistojo Odesoje. Įsikūrė Žitomire, kur žavėjosi kraštovaizdžiu, istorinėmis relikvijomis (rūpinosi jų apsauga). Rašytojas aktyviai dirbo Žitomiro kultūrinėse organizacijose: jis — vietos gimnazijos kuratorius, miesto teatro, pastatyto už gyventojų surinktas lėšas, organizatorius ir direktorius, įvairių mokslinių bei kultūrinių organizacijų valdybų narys (rūpinosi liaudžiai skirtų populiarių knygų spausdinimu ir platinimu, bibliotekomis).

Rašytojas tyrė Ukrainos gyventojų būdą, papročius, siekė suvokti tautų savitumą, pastebėjo, kad Voluinės lenkai stipriai paveikti ne tik ukrainiečių, bet ir lietuvių. Visur dar tebebuvo gyvi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicijų atšvaitai. Žodžiu, trys kultūros klodai, o vietos bajorai įkūnijo visas ydas. „Och! Voluinėje tai bent gyvenimėlis! Čia bajorėlis jodinėja, valgo, geria,

rengiasi kaip lietuvių ponas"[4], — rašo J. I. Kraševskis.

Būdamas judrus politinis veikėjas, rašytojas užmegzdavo kontaktus su įvairiausių luomų ir profesijų žmonėmis. Tačiau Voluinėje nemažai keblumų iškilo bendraujant su bajorais. Šie mėgo plepėti „istorijos klausimais", apie pareigą tėvynei, bet labiausiai vertino hedonistinius malonumus. Dėl jų užmiršdavo bet kokias pareigas, keliaklupsčiavo caro pareigūnams. Apsakymų rinkinyje „Voluinės vakarai" (1859) J. I. Kraševskis taikliai apibūdino vietinę lenkų bendruomenę, atskleidė jos dvasinių interesų ribotumą.

Rašytojas mėgo keliauti. Kartkartėmis užsukdavo ir į Lietuvą, žmonėjosi įvairiuose Europos kraštuose: lankėsi Vienoje, Paryžiuje, Briuselyje, Drezdene, Romoje, Neapolyje, kopė į Vezuvijaus kalną. Visur stebėjo žmonių gyvenimą. Sutikti žmonės, aplankytos vietovės giliai įstrigo jo sąmonėn. Be šito blaškymosi vargu ar J. I. Kraševskis būtų pajėgęs sukurti tiek daug tokių įspūdingų literatūros veikalų. Matytus kraštus lygino su caro imperija, kuri jam buvo atsilikimo simbolis. 1860 m. J. I. Kraševskis visam laikui išvyko iš Ukrainos ir įsikūrė Varšuvoje. Čia jau buvo jaučiama artėjančio sukilimo audra. J. I. Kraševskis netikėjo jo sėkme. 1863 m. rašytojas emigravo į Vokietiją. Daugiausia gyveno Drezdene. J. I. Kraševskis buvo stebėtinai darbštus. Sunku išvardyti visą jo kūrybinį palikimą — jis sudaro 600 tomų. Čia ir romanai, istoriniai veikalai, apybraižos, publicistiniai straipsniai, čia ir filosofiniai esė bei traktatai. O kur dar visuomeninė veikla, gausus epistolinis palikimas? Su J. I. Kraševskiu galėtų lygintis nebent A. Diuma. Bet šis nebuvo tiek atsidėjęs tikslingai visuomeninei veiklai. Be J. I. Kraševskio sunkiai įsivaizduojama XIX a. lenkų literatūra, istoriografija, publicistika, filosofija — jis brandino tautinę savimonę.

J. I. Kraševskis studijavo įvairius istorinius šaltinius, kronikas. Jo veikalai skirti ne lengvam pasiskaitymui, o pasaulėžiūros ugdymui. Istorinėmis kronikomis pagrįs-

[4] *Danek W.* Józef Ignacy Kraszewski. W-wa, 1976. S. 67.

ti 29 J. I. Kraševskio romanai. Tai ciklas iš Lenkijos istorijos, apimantis IX—XVIII a. Autorių išgarsino ir saksiškoji trilogija: „Grafienė Kozel" (1874 m.; vertimas į lietuvių kalbą 1979 m.), „Briulis" (1875), „Iš septynerių metų karo" (1876), valstiečių tematikos romanai: „Uliana" (1843), „Ostapas Bondarčiukas" (1847), lietuviškasis ciklas: „Vilniaus šv. Mykolo bažnyčia" (1833), „Paskutinioji Slucko kunigaikštytė" (1841), „Kunigas" (1882 m.; vertimas 1887, 1908, 1958 m.), „Karalių motina" (1883 m.; vertimas 1930 m.). Lietuviškoji tematika rašytoją domino pirmaisiais kūrybos ir paskutiniaisiais gyvenimo metais, tai yra tada, kai jis bendravo su lietuviais. Akstinų kūrybai J. I. Kraševskis ieškojo lietuvių mitologijoje, kruopščiai sekė lietuvių autorių kūrybą, sėmėsi iš jų siužetų, pavyzdžiui, S. Valiūnas parašė poemėlę „Birutė". Šį siužetą dar 1836 m. išplėtojo J. I. Kraševskis poemoje „Biruta" [5].

Jis buvo tragiškiausių lietuvių kultūros istorijoje įvykių — mokslo įstaigų likvidavimo ir spaudos uždraudimo — liudininkas; mėgino sušvelninti smūgius, kurie užgriuvo lietuvių ir lenkų tautas. Carizmas siekė sugniuždyti Vilniaus intelektualinį gyvenimą, miestą paversti eiliniu Rusijos imperijos pakraščio miestu, kad lietuvių kultūra nebetektų savo centro. Be abejo, tada J. I. Kraševskiui nerūpėjo lietuviškumas, bet carizmo užmačios prieštaravo ir lenkų interesams. Šiuo aspektu lenkų ir lietuvių interesai sutapo, nors teoriškai jie ir nebuvo suformuluoti.

Iš patriotinių paskatų J. I. Kraševskis dėjosi prie Vilniaus intelektualinio gyvenimo, kurį sukrėtė universiteto uždarymas, atgaivinimo. Intelektualinės jėgos mieste seko: vieni profesoriai išsikėlė, kiti — mirė, treti liko be vietos. Universiteto auklėtiniai neturėjo kur panaudoti savo jėgų. Krašte vėl čia vienur, čia kitur kūrėsi pogrindinės organizacijos. J. I. Kraševskis laikėsi atokiau nuo jų. Tada, jo nuomone, atrodė kur kas svarbiau puoselėti krašto kultūrą, ir jis ėmė leisti žurnalą „Athenaeum"

[5] *Mikšytė R.* Silvestras Valiūnas. V., 1978. P. 191.

(1841—1851), skirtą filosofijos, literatūros, istorijos problemoms. Iki tol Lietuvoje panašaus pobūdžio leidinio nebuvo. „Athenaeum" subūrė visų tautybių Lietuvos intelektualus.

Žurnalas tapo ir lietuvių kultūros faktu, nes jame buvo daug rašoma apie Lietuvą, lietuvių kultūrą; jis supažindindavo Lietuvos visuomenę su Vakarų Europos kultūra, ugdė filosofinę mąstyseną; buvo rašoma apie G. Hėgelio, F. Šelingo filosofines sistemas bei kitas filosofines naujoves. Pasirodė vienas kitas vertimas.

„Athenaeum" buvo populiarus tarp besiformuojančios Lietuvos inteligentijos. Ji jame ir bendradarbiavo (I. Danilavičius, E. Tiškevičius). Straipsniai iš Lietuvos istorijos žadino tautinę savimonę. Rengdamasis leisti žurnalą, J. I. Kraševskis numatė būsimuosius bendradarbius, pakvietė ir L. Jucevičių. Savo ruožtu, L. Jucevičius pradėjo versti J. I. Kraševskio kūrinius į lietuvių kalbą, siuntinėjo jam lietuviškus leidinius bei kitą medžiagą apie Lietuvą, mokėsi čekų kalbos, kad galėtų pateikti „Athenaeum" čekų rašytojų kūrinių.

L. Jucevičius svajojo leisti almanachą lietuvių kalba. Apie savo planus papasakojo J. I. Kraševskiui. 1839 m. rugsėjo 20 d. L. Jucevičius rašė jam: „Tamsta pats žinai gerai ir geriau už mane jauti reikalingumą mūsuose literatūrinio sąjūdžio, kurio spyruokle aš noriu tapti. Jeigu galima, prašyčiau kelių rašinių eilėmis ir proza, o gal kartais galėtum atsiųsti net kokią ištraukėlę iš „Vitolio raudos" — aš ją išverščiau į lietuvių kalbą" [6]. J. I. Kraševskis sutiko. Tačiau L. Jucevičiui nepavyko realizuoti savo sumanymų.

J. I. Kraševskis didžiai vertino L. Jucevičiaus literatūrinę veiklą. Prie žurnale išspausdinto L. Jucevičiaus straipsnio „Žemaitijos vaizdai" [7] J. I. Kraševskis prirašė: „L. Jucevičius puikiai moka lietuvių ir žemaičių kalbą ir yra visai pasiruošęs tyrinėti senovę" [8].

---

[6] *Jucevičius L.* Raštai. V., 1959. P. 570.

[7] *Jucewicza L. A.* Rysy Żmudzi. Droga z Szawel ku Pomorzu // Athenaeum. 1845. T. 5. S. 142—154.

[8] Ten pat. P. 155.

Žurnalo redaktorius domėjosi Lietuva, rašė apie jos praeitį ir dabartį, kiek pramokęs lietuviškai, rėmėsi lietuviškais šaltiniais, prašė lietuvių kultūros veikėjus siųsti jam lietuviškų knygų bei kitos lituanistinės medžiagos, konsultavosi dėl lietuviškų vardų rašybos, kaupė istorinių dokumentų nuorašus (ne vieną jam parūpino ir S. Daukautas). J. I. Kraševskis kruopščiai studijavo M. Strijkovskio „Kroniką", I. Danilavičiaus, T. Narbuto ir kitų tuo metu žinomų istorikų darbus.

Lietuvių dvasinės kultūros analizei J. I. Kraševskis paskyrė keletą darbų, kurie nenustojo vertės ir šiandien. Tai — „Dainos" ir „Slavų ir prūsų—lietuvių mitologija" [9]. J. I. Kraševskis tyrinėjo lietuvių liaudies dainas, kai kurias išvertė į lenkų kalbą, supažindindamas lenkų skaitytoją su lietuvių dvasiniais lobiais. Ypač įdomi jo studija apie lietuvių bei prūsų mitologijos sąveiką su slavų ir indų mitologija. Jis ieškojo baltų ir indų mitologijos atitikmenų, lygino lietuvių dievų įvaizdžius su indų dievais. Taigi J. I. Kraševskis yra vienas iš lietuvių ir indų dvasinio artumo koncepcijos Lietuvoje pradininkų. (Šiai hipotezei davė impulsą vokiečių kalbininko F. Bopo darbas „Sanskrito, senosios persų, graikų, lietuvių, gotų ir vokiečių kalbos lyginamoji gramatika", 1833 m.) Praėjus porai metų po J. I. Kraševskio studijos pasirodymo, S. Daukantas rašė, kad lietuviai ir indai kilę iš to paties kamieno.

J. I. Kraševskis užsibrėžė parašyti Lietuvos istoriją, pateikti plačią Lietuvos kultūros panoramą. Tai padarė stambiose monografijose: „Vilnius nuo pradžios ligi 1750 m." (T. 1—4. 1836—1842 m.) ir „Lietuva" (T. 1—2. 1847—1856 m.). Šie darbai parašyti remiantis visais tais laikais prieinamais šaltiniais — nuo tautosakos iki archyvuose saugomų dokumentų. Rašytojas nuoširdžiai simpatizavo lietuvių liaudžiai, jos dvasinei kultūrai, siekė Lietuvos praeitį rodyti objektyviai, nors kartais ir neišvengdavo lenkų istoriografijai būdingo tendencingumo.

[9] Žr.: *Kraszewski J.* Dainos. Piesni litewskie // Athenaeum. 1844. T. 2. S. 137—201; *Kraszewski J.* Mythologia słowiańska i prusko—litewska // Athenaeum. 1843. T. 2. S. 26—61.

Kartu rašytojas atmetė kryžiuočių prasimanymus, kad lietuviai buvę žiaurūs ir tamsūs, aukštino senuosius lietuvių tikėjimus. Jis aptarė kalbos vaidmenį tautos valstybiniam gyvenimui, buvo įsitikinęs, kad „senovėje lietuvių kalba buvo vartojama viešajame gyvenime ir buvo gana tobula" [10]. J. I. Kraševskis tikino skaitytoją, kad senovės lietuviai stiprybės sėmęsi iš savo religijos. Jai žlugus, jie netekę atramos prieš svetimšalių ideologiją; atėmus iš lietuvių tikybą, buvusi sunaikinta tautybė. „Kryžius, — rašė jis, — Prūsijos lietuvius padarė vokiečiais, kitus — lenkais arba rusais" [11], tada „atversti į kitą tikėjimą reiškė nutautinti: taip tikyba buvo susiliejusi su žmonių gyvenimu" [12].

J. I. Kraševskis reaguodavo į lietuvių iškeltus jo kūrybos netikslumus. Antai S. Daukantas 1842 m. rugsėjo 9 d. laiške T. Narbutui rašė, jog I. Danilavičius „Vilniaus istorijoje" pastebėjęs daug netikslumų, o apie tai išgirdęs „Ponas Kraševskis atsakė, kad atsižvelgs antrame šios istorijos leidime" [13].

Lietuviška tematika užima svarbią vietą J. I. Kraševskio grožinėje kūryboje: jis rašė ir proza, ir eilėmis, kūrė didelius veikalus, bet nevengė ir mažos apimties vaizdelių. Labai palankiai lietuvių visuomenės buvo sutikta eiliuota trilogija „Anafielas" („Vitolio rauda", „Mindaugas", „Vytauto kovos"), kurioje apdainuota pagoniškoji Lietuva. Autorius parodo, kaip, dangstydamiesi krikščionybe, kryžiuočiai veržėsi į Lietuvą, kaip pasiaukojamai gynė savo laisvę lietuviai. Trilogijoje gausu lietuviškų žodžių, posakių.

Apie šią poemą jos autoriui L. Jucevičius rašė: „Žmonės su šio amžiaus idėjomis, žmonės lietuviai (kurių nuomonėmis galima pasikliauti, su kuriais kalbėjau) su entuziazmu apie Tamstos kūrinį kalba, kaipo apie tikrai tau-

[10] *Kraszewski J.* Litwa. T. 1. W-wa, 1847. S. 91.
[11] Ten pat. P. 393.
[12] Ten pat. P. 516.
[13] *Daukantas S.* Raštai. T. 2. V., 1976. P. 729.

tinį veikalą" [14]. Vėliau J. Mikšas tvirtinęs, kad „Vitolio rauda" jį iš vokiečio padariusi lietuviu.

Lietuvių pasididžiavimo jausmus žadino ir „Birutė", „Kęstutis", „Gerhardas Ruda", „Karalių motina", „Kunigas". Galimas daiktas, kad „Kunigą" J. I. Kraševskis sukūrė paakintas A. Vištelio. Vėliau pagal šį romaną M. Šikšnys parašė dramą „Pilėnų kunigaikštis" (1905), kuri tvirtai įėjo į XX a. pradžios lietuvių teatro repertuarą. Taip J. I. Kraševskio poemos bei prozos kūriniai suaugo su lietuvių kultūra. Be jų sunkiai suvokiama idėjų plėtotė XIX a. Lietuvoje.

Grožiniai kūriniai labiau veikia mases negu monografinės studijos. Jų herojai įstringa į sąmonę. Jeigu kūriniai įtaigūs, jie tampa nenuneigiamu veiklos orientyru. Taip įsitvirtinusias pažiūras jau sunku beįveikti mokslinėmis studijomis, bet gyvybingos lieka ir klaidingos idėjos. J. I. Kraševskis troško atkurti istorinę tiesą, todėl jis visuomet po ranka turėdavo lituanistinių šaltinių: P. Ruigio, K. Milkaus, L. Rėzos veikalus, Becenbergerio 1874 m. paskelbtą M. Mažvydo katekizmą, F. Kuršaičio „Lietuvių kalbos gramatiką", K. Donelaičio „Metus", be to, L. Jucevičiaus, M. Akelaičio, V. Dembskio knygas, vieną kitą „Aušros" numerį. Jis nepripažino sienų, padalijusių lietuvius dviem valstybėms: ir lietuvninkai, ir žemaičiai, ir aukštaičiai — jam viena tauta.

J. I. Kraševskio istoriografinė pozicija buvo artima lietuvių tautiniam judėjimui. Tai jį suartino su šio judėjimo ideologais. Rašytojas palaikė asmeninius ryšius bemaž su visais XIX a. lietuvių kultūros veikėjais (L. Jucevičiumi, M. Akelaičiu, V. Dembskiu, J. Mikšu, A. Višteliu, kitais). Šie ryšiai nenutrūko ir J. I. Kraševskiui emigravus į užsienį: ir tada jis rėmė lietuvių pastangas leisti knygas lietuvių kalba, nebijojo „lietuviško separatizmo". Rašytojas suprato, kad kiekviena tauta turi teisę į suverenitetą, kultūrą, kad negali būti laisva tauta, užsibrėžusi pajungti savo interesams kitas tautas. J. I. Kraševskis visada remdavo kitų tautų troškimą pačioms

[14] *Jucevičius L.* Raštai. P. 577.

spręsti savo likimą. Šitokia pozicija akivaizdi ir jo susirašinėjime su lietuvių kultūros veikėjais.

Kaip minėta, J. I. Kraševskis pritarė lietuvių pastangoms puoselėti savo kultūrą. Todėl nenuostabu, kad M. Akelaitis, parengęs planą leisti liaudies bibliotekėlę lietuvių kalba, parašė laišką rašytojui, tikėdamasis jo paramos. Ir neapsiriko. J. I. Kraševskis laišką paskelbė spaudoje didžiai iškeldamas jo autorių (pavadino „misijos žmogum"), ragino visuomenę remti jo sumanymą. Autoritetinga J. I. Kraševskio parama pagelbėjo: atsirado žmonių iš įvairių socialinių sluoksnių, kurie atsiliepė į kreipimąsi, nepabūgo remti idėją, kaltinamą separatizmu. Iki galo įgyvendinti liaudies bibliotekėlės leidimo planą M. Akelaitis, deja, negalėjo, sutrukdė caro vyriausybė; išleidęs penkias knygeles (26 tūkst. egz. tiražu), jis buvo priverstas emigruoti į Vakarus, į Paryžių, kur jam, atsidūrusiam be skatiko kišenėje, pirmas pagalbos ranką ištiesė vėl J. I. Kraševskis (žr. 1879 m. rugsėjo 12 d. M. Akelaičio laišką).

M. Akelaičio laiškai J. I. Kraševskiui nusako lietuvių inteligentijos siekimus 1863 m. sukilimo išvakarėse. Žvilgterėkim į keletą iš jų.

1859 m. vasario 17 d. laiške pasakojama, jog svarstoma, ar nėra galimybių atgaivinti Vilniaus universitetą. M. Akelaičio nuomone, pirma reikia įkurti aukštesniąją mokyklą — licėjų, o paskui ir aukštąją. Toliau jis teigia, kad tautos kultūringumą sąlygoja knygų prieinamumas liaudžiai. Anot jo, tauta yra nesunaikinama tik tada, kai ugdoma kiekvieno jos nario individualybė, o knygos žadina jos aktyvumą, sąmoningumą. Todėl knygų leidyba — svarbiausias tautos kultūringumo požymis. M. Akelaitis suprato, kad, be to, lietuviams reikėtų savų muziejų, žemdirbių ir mokslo draugijų. Kitame laiške svarstoma taip pat labai opi problema — lietuviško laikraščio leidimas, pasakojama, kad vyskupas (Motiejus Valančius) tuo klausimu pateikęs peticiją Rusijos švietimo ministrui. Toliau M. Akelaitis informuoja adresatą apie kunigaikščio I. Oginskio palankumą lietuviško laikraščio leidimo idėjai. Įdomu, kad tuo metu J. I. Kraševskis teiravosi, ar

nebūtų galima įsteigti lietuvių kalbos katedrą Varšuvos aukštojoje mokykloje [15].

Tokia veikla J. I. Kraševskis metė iššūkį šovinistiškai nusiteikusiems lenkams, niekaip nepajėgiantiems suprasti, kad Lietuva nėra Lenkijos provincija. Apie tokių nuotaikų gyvybingumą byloja ir tai, kad net 1863 m., per patį sukilimo įkarštį, buvo rezgamos intrigos prieš ryškėjančias separatizmo tendencijas, skaldomos sukilėlių jėgos. J. I. Kraševskis suvokė šių nuotaikų žalingumą abiem pusėms, todėl praktine veikla mėgino artinti tautas. Jo namai Drezdene tapo prieglobsčiu ne vienam lietuvių emigrantui. Draugiški ryšiai siejo rašytoją su aktyviais sukilimo dalyviais — M. Akelaičiu, V. Dembskiu, A. Višteliu.

Caro vyriausybei uždraudus lietuvišką spaudą, Lietuva tapo pirmąja šalimi pasaulyje, kurioje visa spauda gimtąja kalba buvo nelegali. Formavosi nelegalaus darbo tradicijos. J. I. Kraševskis pritarė pogrindinės spaudos organizavimui, leido pasinaudoti savo spaustuve Drezdene. Antai čia 1870 m. išėjo V. Dembskio išverstas prancūzų socialisto utopisto F. Lamenė veikalėlis, lietuviškai pavadintas „Knygos teisybių". (Tai buvo vienas iš pirmųjų nelegaliai Lietuvoje platintų leidinių.)

Ypač artimai emigracijoje J. I. Kraševskis bendravo su A. Višteliu. Abu rašytojai buvo susitikę 1880 m. A. Višteliš teigia, kad tuo metu J. I. Kraševskis raginęs lietuvius įkurti savo laikraštį ir dėl to „Aušrą" laikąs J. I. Kraševskio inspiruota. Vargu ar galime sutikti su A. Višteliu: toks sąjūdis kaip „Aušros" negali būti vieno ar kelių asmenų veiklos išdava, tai — daugelio objektyvių veiksnių padarinys. Žinoma, nereikėtų sumenkinti J. I. Kraševskio moralinės paramos lietuvių judėjimui. Tai patvirtina ir M. Akelaičio, A. Višteliu, J. Mikšo laiškai.

Nuo L. Jucevičiaus sumanymo leisti Lietuvai skirtą almanachą iki „Aušros" pasirodymo praėjo kone pusė šimtmečio. Ir per visą laikotarpį, nepaisant nesėkmių rea-

[15] *Nastopka K.* Lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai. V., 1971. P. 51.

lizuojant idėją, J. I. Kraševskis visada jai pritarė. Dėl to rašytojas nusipelnė didžiausių lietuvių simpatijų. A. Vištelis laiškuose kreipdavosi į rašytoją tokiais žodžiais: „Mylimiausias Tėveli! Pirmučiausia — pakajus Tavo Namams" arba lenkiškai: „Drogi Ojczulku!", „Najdroszy Ojczulku", „Drogi Tatuleczku" ir panašiai. Svarbiausiu savo gyvenimo tikslu A. Vištelis laikė supažindinti lietuvius su J. I. Kraševskio kūryba gimtąja kalba. Labiausiai jį patraukė „Vitolio rauda". Šią poemą būsimasis aušrininkas išvertė, o J. I. Kraševskio spaustuvė vertimą išspausdino. A. Vištelis išvertė ir kitų lenkų rašytojų poetinių dalykų, mėgino juos platinti Lietuvoje, įtikinėjo, kad visuose Lietuvos kampeliuose sklindą „Vytauto kovų" nuorašai. Be abejo, tai perdėta.

J. I. Kraševskis buvo lietuviams artimiausias lenkų rašytojas, mokslininkas. Tada mažai buvo istorinės lektūros, ypač apie senuosius laikus. J. I. Kraševskiu žavėjosi J. Basanavičius. „Autobiografijoje" jis pastebėjo: „Pirmąsias žinias iš lietuvių praeities nuo mano tėvo įgijau; [...] o vėliau Kraševskio raštai turėjo didelę į mane įtekmę" [16], vadino J. I. Kraševskį „geriausiu lietuvių istorijos žinovu" [17] ir „apaštalu lietuviškumo tarp lenkų" [18]. Panašios nuomonės buvo ir J. Jablonskis. Norėdamas padėti V. Kudirkai apsispręsti, 1883 m. balandžio 14 (26) d. jam į Varšuvą pasiuntė „Vitolio raudą" [19]. J. I. Kraševskio kūryba patraukė ir J. Tumą-Vaižgantą, kuris „Vitolio raudą" pavadino lietuvių tautos epu [20]. Panašiai trilogiją „Anafielas" vertino J. Mikšas, J. Šliūpas bei kiti XIX a. pabaigos lietuvių tautinių jausmų žadintojai.

Joks lenkų kultūros veikėjas nepalaikė tokių glaudžių ryšių su lietuviais kaip J. I. Kraševskis. Jis susidūrė su lietuvių tautinio judėjimo veikėjais tada, kai šis sąjūdis plėtojosi, įgavo vis ryškesnį antiunijinį pobūdį, kai

[16] *Basanavičius J.* Raštai. V., 1970. P. 21.
[17] Ten pat. P. 196.
[18] Ten pat. P. 702.
[19] Jono Jablonskio laiškai / *Piročkinas A.* V., 1985. P. 198.
[20] *Doveika K.* J. Kraševskio ryšiai su lietuvių literatūra // Literatūra ir kalba. 1962. T. 6. P. 292.

reikėjo apsispręsti: pritarti jam ar tapti priešu. J. I. Kraševskis pasuko pirmuoju keliu. Matyt, tai nulėmė jo kilimo vieta, žmonių lūpose dar gyvos LDK tradicijos ir legendos, studijos Vilniaus universitete, lituanistinio profilio mokslinė veikla ir kūryba. J. I. Kraševskio santykiai su lietuvybe sudėtingi, verti rimtų tyrinėjimų, be kurių sunku suvokti XIX a. vidurio lietuvių kultūros raidą bei jos sąsajas su kitų tautų kultūromis. Lenkų literatūros moksle J. I. Kraševskio kūryba ištirta pakankamai, išryškinta jo vieta literatūros istorijoje. Tačiau rašytojo ryšys su lietuvių kultūra tebelieka neaptartas. Net toks J. I. Kraševskio kūrybos tyrinėtojas kaip V. Danekas šios problemos nelietė. Antai lenkų istoriografijoje lietuvių kultūros veikėjai, bendravę su J. I. Kraševskiu (pavyzdžiui, M. Akelaitis), tik asmenys, apie jų tautiškumą nė neužsimenama. J. I. Kraševskio sąlytis su lietuvių kultūra nepakankamai ištirtas ir mūsų istoriografijoje. Dažnai pasakoma tik tiek, kad jis bendravo su mūsų kultūros veikėjais, rašė lituanistine tematika ir labiau negu kuris nors kitas suprato lietuvių tautinį judėjimą. Išleisdami lietuvių kultūros veikėjų laiškus J. I. Kraševskiui, tikimės padėti pagrindą temos nagrinėjimui.

LIUDVIKAS ADOMAS JUCEVIČIUS

L. Jucevičiaus laiškų J. I. Kraševskiui žinoma dvylika. Jie apima trejų metų tarpą: nuo 1839 m. balandžio 19 d. ligi 1842 m. gegužės 28 d. Ar vėliau korespondencija dar buvo tęsiama, niekur užuominų tuo tarpu nerasta. Paties J. I. Kraševskio atsakymai yra dingę. Iš keturių žinomų lietuvių kultūros veikėjų, susirašinėjusių su J. I. Kraševskiu, L. Jucevičius yra pirmasis ir ankstyviausias. Ar jie buvo pažįstami dar studijų metais Vilniuje, ar korespondencija užsimezgė jau kur kas vėliau dėl bendrų domėjimosi sričių, neaišku.

Tuo metu laiškai buvo viena iš svarbiųjų ne tik kultūrinio bendravimo, bet ir informacijos priemonių. Pe-

riodinė spauda, ypač tarp sukilimų, buvo caro valdžios varžoma, pats gyvenimo organizuotumas, institucionalumas irgi buvo stabdomas ir kai kuriais atvejais persekiojamas. Rinkti istorinę, etnografinę medžiagą, įsigyti būtinų knygų, tiesiogiai keistis informacija buvo kur kas lengviau tam, kas turėjo materialinių išteklių, ypač tinkamą padėtį visuomenėje. Ją visų pirma teikė turtas ir aukšta kilmė.

Tuo metu, kai susirašinėjo su L. Jucevičiumi, J. I. Kraševskis neseniai buvo nusipirkęs dvarelį. Nors aristokratijai nepriklausė, bet buvo dvarininkas *de facto* ir jau garsėjo kaip rašytojas bei mokslo veikalų autorius. XIX a. viduryje tai taip pat jau kėlė prestižą. J. I. Kraševskis, tik pirkęs dvarelį, patenkintas rašė tėvams, kad jį kviečiasi garsūs aristokratai: „Kada, kada, bet dabar įsitikinau, kad vienokia ar kitokia reputacija labai padeda žmogui pasaulyje, palengvina palaikyti jam santykius, o tai savo ruožtu labai reikalinga" [1].

L. Jucevičius tuo metu tebuvo vargšas po tolimus Lietuvos kampus kilnojamas vikaras, į kurį, entuziastingai rankiojantį visokią etnografinę, literatūrinę, istorinę medžiagą, dažnas klebonas žiūrėjo kaip į netinkamo elgesio kunigą, kliuvo net jo tonzūros nešiosena ir... akiniai (!). Apie jokį turtą negalėjo būti ir kalbos. L. Jucevičiaus tėvai buvo bežemiai bajorai (metrikuose sūnus užrašytas bajoru) ar praprusę laisvieji valstiečiai žemaičiai — tėvas administravo, gal nuomojo Radavičių Pakievio dvarelį. Ten ir gimė Liudvikas 1813 m., t. y. metais vėliau už J. I. Kraševskį.

Mokėsi Liudvikas Kražiuose (1823—1829) per Lietuvos mokyklas vos praūžus mokinių byloms ir suėmimams. Reakcija vis stiprėjo. 1829—1831 m. jis Vilniaus universiteto medicinos fakulteto studentas. Visais savo polinkiais L. Jucevičius humanitaras. Gydytojo profesiją turbūt rinkosi tiesiog gyvenimiškais sumetimais. Nepaisant įsigalinčios reakcijos, brendo 1830—1831 m. sukilimas, nutraukęs L. Jucevičiaus, lygiai kaip ir tuo metu čia pat

[1] *Kraszewski J. I.* Listy do rodziny 1820—1863 / Opr. *Danek W.* Kraków, 1982. Cz. 1. S. 94.

studijavusio J. I. Kraševskio, studijas. Skirtumas tik tas, kad L. Jucevičius nuo stiprėjančios jaunimo politinės veiklos laikėsi atokiai, o lenkų literatūroje jau garsėjantis jaunutis J. I. Kraševskis areštuojamas ir paskui policijos prižiūrimas Vilniuje.

Politinis L. Jucevičiaus akiratis tuo metu buvo siaurutis. Mokslui nutrūkus, jis moko minėtų Radavičių dukreles ir kartu veržte veržiasi į literatūrinę bei kultūrinę veiklą. 1834 m. L. Jucevičius išleidžia knygelę lenkų kalba (turbūt savo globėjų, pas kuriuos mokytojavo, padedamas), išdidžiai pavadintą „Liudviko Jucevičiaus raštais", kurioje sudėti A. Puškino, V. Žukovskio, K. Batiuškovo ir F. Fenelono kūrinių vertimai į lenkų kalbą. Šalia jų jaunutis autorius išdėstė ir savo „istoriosofiją": lenkai ir lietuviai išsižadėję savo senų, su gamta suderintų papročių, persiėmę prancūzų kultūra (vadinasi, tautos kultūra tuo metu visų pirma jis laiko bajorijos kultūrą), todėl ir ištikusi juos istorinė nesėkmė; vienintelis išsigelbėjimas — bendras kelias su caro Rusija. 1836 m. L. Jucevičius išleido dar mažutę Lietuvos istorijos knygelę vaikams, kurioje tokių reakcingų minčių nebeskelbė, bet ir nepaneigė.

1834—1838 m. L. Jucevičius vėl Vilniuje. Iš pradžių mokosi dvasinėje seminarijoje, nuo 1836 m. kaip gabus žmogus perkeliamas į Dvasinę akademiją, į tą uždaryto universiteto likutį (šalia Medicinos—chirurgijos akademijos), čia dar pleveno priblėsusi universiteto dvasia. Bet turbūt labiausiai jau visai apsisprendusį atsidėti kultūros istorijai jaunuolį maitino pačios Vilniaus kultūros tradicijos, bibliotekos ir kt. Neatsitikinai L. Jucevičius susilaukė nesmagumų iš dvasinės administracijos už pratybinį pamokslą apie miesto teatrą. 1838 m. baigęs akademiją, L. Jucevičius paskiriamas vikaru į Švenčionis. 1840 m. perkeliamas į Svėdasus. Mokydamas vieno dvarininko dukrą prancūzų kalbos, jaunas vikaras ją pamilo. Dvasinės administracijos siūlymą persikelti kur nors toliau ir taip užglostyti kylantį skandalą L. Jucevičius atmetė ir nutarė būsimo savo kūdikio motiną vesti. Tais laikais vienintelis įstatymo numatytas kelias buvo abiem sutuok-

tiniams pereiti į stačiatikių tikybą. 1843 m. Žemaičiuose abu tą formalumą atliko, bet normaliai gyventi negalėjo: visuomenė užvėrė duris. L. Jucevičius su šeima persikėlė mokytojauti į Vitebsko gubernijos Lepelio miestelį, kur 1846 m. mirė, o žmona su vaikeliu grįžo į gimtąjį kraštą.

Lietuvių kultūros istorijoje L. Jucevičius žinomas kaip etnografijos, ypač mitologijos, rinkėjas, lietuvių tautosakos, literatūros ir mokslo istorijos tyrinėtojas, grožinių kūrinių vertėjas iš lenkų į lietuvių kalbą, ir atvirkščiai: jis aktyviai dalyvavo to meto periodikoje, pats bandė ją organizuoti. Nuo 1836 m. L. Jucevičius ima skelbti lietuvių mitologijos, tautosakos straipsnius lenkų ir rusų periodikoje: „Tygodnik Petersburski", «Сын отечества», „Piśmiennictwo krajowe" ir kt. Pirmasis toks straipsnis — padavimas apie Šventosios žvejį Kastytį [2]. Kiek vėliau iš tų straipsnių-publikacijų susidarė atskiri leidiniai. Dar mokydamasis Dvasinėje akademijoje (1837), išleido knygelę „Naujųjų lenkų poetų ištraukos" („Wyjątki z nowoczesnych poetów polskich"), kurioje yra įvadinis straipsnis apie lietuvių literatūrą lenkų kalba ir silpnoki lenkų romantikų kūrinių vertimai į lietuvių kalbą. Knygelė atkreipė besidominčiųjų lituanistika dėmesį. Joje atsispindi kai kurios Lietuvos kultūrinio gyvenimo tendencijos. Lenkiškai kalbančiai visuomenei L. Jucevičius pateikė apsčiai žinių apie literatūrą lietuvių kalba ir kartu parodė, kad į ją verčiami brandūs to meto lenkų literatūros kūriniai (šia kryptimi L. Jucevičius eis ir toliau, vers ar tik ketins versti populiarius, pavyzdžiui, J. I. Kraševskio, kūrinius). Lietuviškai skaitančią visuomenę jis norėjo praturtinti naujais veikalais ir kartu įrodyti, kaip ne vienas yra daręs, kad lietuvių kalba ne vien valstiečių kalba, kad ji yra ir gali būti literatūros kalba. Tik baigęs akademiją, 1838 m. L. Jucevičius parengė „Žemaitijos bruožus" („Rysy Żmudzi"); savo veikalą dalimis spausdinęs periodikoje, atskira knygele išleido jį tik 1840 m.

Taigi 1839 m. pradėjęs susirašinėti su J. I. Kraševs-

[2] *J[ucewicz] L.* Castitis // Encyklopedya powszechna. W-wa, 1836. T. 4. S. 62.

kiu, L. Jucevičius jau buvo irgi žinomas, ypač besidomintiems lituanika, nes dažnai rašė į tą pačią periodiką kaip ir J. I. Kraševskis. Pastarojo kūryboje 1839 metus lenkų literatūros istorikai laiko jaunystės periodo pabaiga ir literatūriškai brandžiausio laikotarpio pradžia. Jis jau buvo išleidęs apie 12 knygų, išspausdinęs pirmąjį monografijos apie Vilnių variantą, baigiamą „lietuviško epo" „Anafielas" I dalį „Vitolio raudą". Tai kartų ir J. I. Kraševskio ypatingo domėjimosi Lietuva laikotarpio dalis. L. Jucevičiui 1839—1842 metai buvo patys intensyviausi, veikliausi. Po 1843 m. porą metų pamokytojavęs svetimame krašte jis mirė (1846). 1839—1846 m. pasirodė šie jo leidiniai: „Lietuvių liaudies priežodžiai" (1840), „Žemaičių žemės prisiminimai" (1842), „Lietuvių dainos, verstos Liudviko iš Pakėvio" (1844), „Lietuva, jos senovės paminklai, buitis ir papročiai" (1846), rankraštyje likę „Mokyti žemaičiai" (išleisti Lituanistinėje bibliotekoje 1975 m.), literatūros metraštis-almanachas „Linksmynė" (1841). Visa tai išleista lenkų kalba, tačiau liaudies papročiams ar kūrybai nusakyti gausiai vartojama originalo, t. y. lietuvių, kalba. Intensyvaus darbo metais L. Jucevičius susirašinėjo ne tik su J. I. Kraševskiu, bet ir lituanika besidominčiais mokslininkais, kaip antai čekų filologu Vaclavu Hanka (1791—1861) [3] — buvo pramokęs net čekiškai — ir su vokiečių orientalistu, rinkusiu ir lietuvių liaudies dainas, Pėteriu Bohlenu (1796—1840). J. I. Kraševskiui L. Jucevičius buvo vienas iš informacijos šaltinių apie Lietuvą. L. Jucevičiui ryšys su vis labiau garsėjančiu lenkų rašytoju ir kartu istoriku buvo itin svarbus ne vien galimos abipusės informacijos požiūriu. Kupinam mokslinių ir literatūrinių interesų, kiek romantiškam vikarui kaip oro trūko atitinkamos intelektualinės atmosferos pačiam darbui. O skelbti parašytus straipsnius ar knygas, neturint tam lėšų ir pažinčių su kūrybine inteligentija, nebuvo lengva. Iš bendravimo su J. I. Kraševskiu ir tikėtasi tos moralinės paramos.

[3] *Lukšienė M., Piročkinas A.* Liudviko Adomo Jucevičiaus laiškas čekų filologui Vaclavui Hankai // Literatūra. 1973. T. 15 (1). P. 135—144.

Tarp abiejų korespondentų būta nemažai bendrybių, bet netrūko ir skirtybių. Visų pirma abu jautėsi LDK kultūros palikuonys ir tęsėjai. Antai J. I. Kraševskis, augęs pačiame LDK ir Lenkijos pasienyje (Gardino gubernijoje, seniau Lietuvos Brastos vaivadijoje), nusipirkęs dvarelį su 130 baudžiauninkų netoli Lucko Voluinėje, kuri jau seniai nebepriklausė LDK, 1840.I.22 rašė tėvams: „[...] tikimės [su žmona] ramiai ten, nors toli nuo Lietuvos, savo amžių nugyventi. Tokia, matyt, buvo lemtis, kad įsišaknyčiau čia, svetimame krašte, kuris mane priėmė; lietuvis — dabar jau tapau volynėnu" [4]. Jaunojo J. I. Kraševskio lietuvybė plauko tartum geografinės ir valstybinės-istorinės sąvokos paribyje. L. Jucevičius, gimęs etninėje Lietuvoje ir mokantis lietuvių kalbą, laiške pabrėžia, kad jis kitoks lietuvis: „tikras žemaitis lietuvis". Vadinasi, esama kažkokio skirtumo tarp etninės Lietuvos gyventojo ir kitų LDK sričių atstovų: priklausymas vienai valstybei iš dalies nebenulemia tautybės. Kitoje vietoje L. Jucevičius įžiūri ir pastebi pačių etninės Lietuvos gyventojų skirtingas lietuviškumo sampratas. Antai, gėrėdamasis J. I. Kraševskio „Vitolio rauda", jis pažymi, kad poema ypač džiaugsis „naujosios epochos" lietuviai. Žinant tą metą ir šios poemos vertinimą „Aušros" laikotarpiu, savaime aišku, kad ji virpino jau ne vien LDK patriotines stygas, bet ypač besiformuojančio lietuvių tautinio judėjimo patriotų jausmus. Pats J. I. Kraševskis anaiptol to sąmoningai nesiekė: Tai meno specifikos reiškinys — kūrinys reiškia ne vieną vienintelę prasmę. Pats L. Jucevičius, toks aktyvus ir ieškantis, dėl nepalankių darbo bei vietos sąlygų turbūt nesuskubo aiškiai suvokti to meto Lietuvos kultūrinio gyvenimo pagrindinių tendencijų. Antai buvo girdėjęs apie M. Valančių ir buvo jį kvietęs dalyvauti rašiniais numatomame leisti lenkų kalba almanache-metraštyje „Religinis aukuras" — (Ofiarnik religijny), bet M. Valančius dar nebuvo išleidęs „Žemaičių vyskupystės" ir L. Jucevičius vargu ar galėjo tuo metu įžvelgti, kad tai būsimasis „naujos epochos" lietuvių lyderis.

[4] *Kraszewski J. I.* Listy do rodziny 1820—1863... S. 94.

Apie S. Daukantą tiek težinojo, kad toks veikėjas yra, bet jo knygų, juo labiau rankraščių, nebuvo matęs, taigi ir apie tuo metu ryškiai išsiskiriančią, daugiausia plebėjinę lietuvių inteligentiją, kovojančią dėl lietuvių tautinės mokyklos, viešo žodžio, apskritai tautinės kultūros, L. Jucevičius gerai nenutuokė. Jis tik jautė kryptį esant, svajojo apie lietuvių literatūrą, drauge su kitais ieškojo jai atramos liaudies kūryboje ir praeityje, tačiau politinė Lietuvos ateitis jam dar nebuvo aiški. Tiesa, jaunystės mintį, kad Lietuvai pakeliui su carizmu, jis pasmerkė ir netrukus ėmė savo knygelę supirkinėti bei naikinti. Politinis jo akiratis vis tiek liko siauras. Kaip ir J. I. Kraševskis, jis rašinėjo į „Tygodnik Petersburski", lenkų kalba leidžiamą caro valdžios oficiozą. Apie jį buvo susibūręs pats dešiniausias lenkų literatų ir veikėjų būrelis. L. Jucevičius veikiausiai visai nesigilino į laikraščių, kurie ėmėsi jį spausdinti, politines pakraipas, jam visų pirma rūpėjo, kad tik galėtų kur paskelbti savo straipsnius apie Lietuvą. Tarp kita ko kai kurie dabartiniai mokslininkai, sugretinę jo, kunigo, vedybas ir bendradarbiavimą reakciniame, vadinamajame „koterijos" organe, daro L. Jucevičių juodžiausiu reakcionieriumi, kone išdaviku [5].

J. I. Kraševskis taip pat rašė į šį organą. Ir ne tik rašė. Sumanęs leisti Vilniuje žurnalą „Athenaeum", jis jo programą derino su „koterijos" grupe. Tik kiek vėliau, likdamas tokių pačių nuosaikių pažiūrų, ėmė vaduotis iš šios grupės įtakos: nei žurnale, nei kūryboje nevengė aštresnių socialinių bei nesiderinančių su katalikišku ortodoksiškumu temų. Santykių su carizmu žurnale visai nelietė — tą diktavo tiesiog žurnalo buvimo ar nebuvimo sąlyga. L. Jucevičiaus požiūrį į šį klausimą rodo gilus pasipiktinimas tais Lietuvos bajorais, kurie 1858 m.

[5] *Roszkowska-Sykałowa W.* Athenaeum Józefa Ignacego Kraszewskiego 1841—1851 // Zarys dziejów i bibliografia zawartości. PAN Instytut badań literackich. Ossolineum, 1974. Autorė rašo L. Jucevičių buvus unitą, paskui stačiatikių kunigą ir gretina jį su bažnytinės unijos griovėju, taigi laikomu kone išdaviku, Placidu Jankovskiu (p. VII).

lankstėsi atvykusiam į Vilnių carui ir jį liaupsino [6]. Tačiau metas jau buvo kitas, po pralaimėto sukilimo visuomenė jau buvo atsitokėjusi, brendo antrasis sukilimas.

Abiejų rašytojų požiūriai į socialinius reiškinius daugeliu atžvilgių panašūs, nors ne tapatūs. Skyrėsi jų socialinis statusas. Abu buvo priešingi baudžiavai, nors J. I. Kraševskis iš dalies ir gyveno iš baudžiauninkų darbo. Abu žavėjosi liaudies kūryba. J. I. Kraševskiui — tai visų pirma senovės atspindžių aruodas. Jam dar svetima mintis, kad liaudis gali turėti ir turi savo kultūrinį gyvenimą, kuris gali būti lygiavertis su kitų socialinių sluoksnių kultūromis. Apie tuo metu Lietuvoje aiškiai besireiškiančią tendenciją formuotis plebėjinei lietuvių inteligentijai, kuri jau ėmė prasikišti pro bajoriškąją, J. I. Kraševskis neturėjo jokios nuovokos. Matyt, ir jo informatorius nesugebėjo įžvelgti šio reiškinio svarbos, nors pats iš dalies buvo jo dalyvis. Ir J. I. Kraševskis, apysakai „Sfinksas" (1842) pasiėmęs iš liaudies kilusio inteligento menininko konfliktą su visuomene, tikrai nežinojo to, kas vyko Lietuvoje, nors jo apysakos herojaus tėvas — užsispyręs žemaitis valstietis Rugpjūtis. Rašytojas vaizduoja tėvą ir sūnų be jokių etninių ir kultūrinių savitumų, nė neįsivaizduodamas, ką tokie užsispyrėliai žemaičiai mokėjo pasiekti, kokių plačių kultūrinių interesų sugebėjo turėti; daugumai bajorų, ypač tų sričių, kur tokie reiškiniai tebuvo pavieniai, ilgai liko jie nesuvokiami. Netrukus (1844) išleistame publicistinių apybraižų rinkinyje „Improvizacijos mano bičiuliams" (Improwizacje dla moich przyjaciół) J. I. Kraševskis komiškai vaizduoja nepataisomą tamsuolį žemaitį, turbūt bajorą, Terepailą, kuris mėgsta grikių košę. Baigia kūrinėlį apibendrindamas: „... net ir Paryžius nepadarys žemaičio šviesiu žmogumi" [7]. Tolimos Lietuvos ir Lenkijos vals-

[6] Laiške poetui Lenartovičiui iš Žitomiro J. I. Kraševskis piktinasi ne tiek bajorų lankstymusi, kiek kalbėjimu Lietuvos vardu, „kurią, atrodo, atskiria nuo visų kitų ir nori nutraukti kančios sąjungą" (suprask, uniją). Žr.: *Kraszewski J. I., Lenartowicz T.* Korespondencja // PAN Instytut badań literackich. Ossolineum, 1963. S. 54.

[7] *Kraszewski J. I.* Improwizacje dla moich przyjaciół. W-wa, 1844. S. 33.

tybės „provincijos", kalbančios nesuprantama kalba, ir bajorai, ir valstiečiai pagal tradiciją atrodė „meškos", tamsuoliai. Kitokius juos matė L. Jucevičius: valstietį žemaitį gaubė meilės kupinu žvilgsniu, o bajorą, nors ir pabardamas, laikė savu, mielu žmogumi. J. I. Kraševskis tik vėliau, lietuvių tautiniam judėjimui išaugus, susidūręs su valstiečių kilmės lietuviais, savo požiūrį keis.

Korespondavimo su L. Jucevičiumi laikotarpiu J. I. Kraševskis šalia literatūros nacionalumo (galvodamas apie lenkų literatūrą) gynė valstiečio-žmogaus ir valstiečio-literatūros personažo teises. Po 30 metų (1874), leisdamas pakartotinai kai kuriuos savo kūrinius, jis rašys apie mūsų liečiamo laikotarpio savo paties kūrybą: „Tada gulė širdį rūpestis įvesdinti į apysakas mūsų pačių tikrąjį pasaulį vietoj konvencionalių paveikslų ar net saloninių istorijėlių, kurios niekad neturi nei kitos spalvos, nei pobūdžio, tik kosmopolitinį. Gulė širdį taip pat rūpestis, kad mene būtų lygiateisės tos visuomenės klasės, kurios ligi tol neturėjo teisių nei į sceną, nei į romaną, nei į paveikslą, nebent apvilktos valdiško siuvėjo sukirptais rūbais" [8].

Pagrindinė jungė tarp abiejų korespondentų — tai domėjimasis Lietuvos praeitimi, jos kultūros paminklais. J. I. Kraševskis tuo laikotarpiu Lietuvos temą apmąsto ir grožiniais, ir moksliniais veikalais. Jis buvo pasinėręs į lituaniką ir jam atrodė, kad jis jau yra pasiekęs kūrybos viršūnes. Antai laiške tėvams (1842 m. vasario pabaigoje) poemos „Anafielas" antrąją dalį „Mindovą" vadina „[...] svarbiausiu savo gyvenimo veikalu, kuris, sako, sudarysiąs man didžiausią šlovę" [9]. Prie šios nuomonės formavimosi, be abejo, bus prisidėjęs ir L. Jucevičius: jis liaupsino visa, ką tik rašė jo bičiulis. Jį patį, romantiškai nusiteikusį, žavėjo ir poetiškas istorijos rūbas, ir bandymas periodizuoti Lietuvos kultūros raidą

[8] *Danek W.* Józef Ignacy Kraszewski. Profile. W-wa, 1973. S. 167, 168.

[9] *Kraszewski J. I.* Listy do rodziny... S. 104. Plg. *Doveika K.* J. Kraševskio ryšiai su Lietuva ir lietuvių literatūra // Lietuvių kalba ir literatūra. V., 1962. T. 6. P. 279.

etapais. Laiške čekų mokslininkui V. Hankai Liudvikas iš Pakievio rašo: pagoniškasis Lietuvos kultūros laikotarpis — „Vitolio rauda", kovos su Kristaus kryžiumi — „Mindovas", krikščioniškasis — „Vytauto kovos" [10]. Deja, J. I. Kraševskio palikime poema neteko to aukšto rango, kuriam priskyrė ją ir autorius, ir L. Jucevičius — šiandien J. I. Kraševskis vertinamas už prozą. Bet istorijos raidoje poema atliko savo vaidmenį.

J. I. Kraševskiui Lietuvos tema, nors ja domėjosi apie dešimtį metų, man atrodo, yra viena iš lenkų tautos likimo, galimų jos prisikėlimo kelių apmąstymų sandų. Tai didžioji visos XIX a. lenkų literatūros tema. Po nepasisekusio 1830—1831 m. sukilimo, kaip ir po 1863 m. nesėkmės, tautos politinės bei kultūrinės raidos analizė istoriniu požiūriu buvo būtinybė: be tokios analizės negalima prognozuoti ateities. Kone pusantro šimto metų trukusiu nepriklausomybės praradimo laikotarpiu svarstyta kultūrinės atsparos klausimai, ieškota politinių bei kultūrinių sąjungininkų. Tas pats dešinysis „koterijos" sparnas galvojo apie sąjungą su slavofilais. Ak, ir Adomui Mickevičiui vienu tarpu klostėsi vizija gelbėtis per mistiniais ryšiais susietą slavų bloką. Lietuva, feodalinės Respublikos dalis, besikeičiančiame laike ne vien praeities, bet ir dabarties bei ateities faktas. Ji ne tik egzotiška, romantiška tema, bet kartu ir politinė realybė.

Lenkų tyrinėtojas S. Svieževskis [11] paskutiniu metu naujai analizavęs J. I. Kraševskio požiūrio į Lietuvą niuansus, pastebėjo tam tikrą jo kaitą, nors J. I. Kraševskio korespondencijos su vėlesniais už L. Jucevičių lietuvių veikėjais nelietė (apie juos turbūt nė nežinojo). Per visus tris Lietuvai skirtus Vilniuje išleistus istorinius J. I. Kraševskio veikalus (Vilnius. T. 1—4. 1840—1842 m.; Lietuva. T. 1—2. 1847—1850 m.; Vytauto laikų Lietuva. 1850 m.) eina mintis: atverti akis į kiekvienos tautos ne-

[10] *Lukšienė M., Piročkinas A.* Liudviko Adomo Jucevičiaus laiškas čekų filologui Vaclavui Hankai... P. 140.

[11] *Świerzewski S.* Józef Ignacy Kraszewski jako historyk Litwy // Kultūra i społeczeństwo. 1979. T. 22. N 4.

priklausomybės problemą [12]. Ir štai pirmajame veikale pažymima, kad lietuviai kaip tauta pirmiausia reiškėsi per pagonybę, o svetimos kilmės „kunigasai" buvę prieš senąją teokratinę santvarką, skatinę lietuvius nukariavimams, kurių šie nepajėgė suviršinti. Monografijoje apie Vilnių J. I. Kraševskis teigė, kad Lenkija įsiurbusi Lietuvą [13] ir ji likusi tik Lenkijos mėgdžiotoja. „Lietuvoje" šio kaltinimo nebeiškilo, o paskutiniajame veikale jau atsirado tezė, kad dar prieš uniją Lietuva nebeturėjo tautinės asmenybės statuso ir todėl Lenkija jai nešė tik pažangą [14].

Tačiau nuo Herderio laikų vis giliau leidžia šaknis mintis, kad kiekvienos tautos liaudis yra pagrindinė tautiškumo reiškėja ir puoselėtoja. Tai iš esmės prieštarauja tariamajam kultūriniam Lietuvos beveidiškumui dar XVI a. Šito J. I. Kraševskis tada nesvarstė, į lietuvių tautosaką jis žiūrėjo kaip į senovės reliktus. Būdamas tokių pažiūrų, J. I. Kraševskis susirašinėjo su L. Jucevičiumi. Kiek vėliau, jau lietuvių tautiniam judėjimui daugiau pasistūmėjus ir pačiam J. I. Kraševskiui susidūrus su kiek kitokiais lietuvių kultūros veikėjais, turėjo kisti ir jo požiūris į Lietuvą. Jau 1863 m. formavosi nebe Lenkijos ir Lietuvos unijos, o federacijos idėja. Ji Lenkuose plėtojosi įvairiais pavidalais (prisiminkime kad ir XX a. jos formas!). Federacijos atveju iškyla partneriškumo požymis. Tada ir savarankiškumo laipsnis teoriškai gali būti pripažįstamas didesnis.

Štai į tokį ne visai ligi galo išsikristalizavusį idėjų laikotarpį įsiterpia L. Jucevičiaus dialogas su J. I. Kraševskiu. Abu aiškinosi, tyrinėjo, vertino ir darė išvadas iš dar palyginti ne taip gausių duomenų. Pats L. Jucevičius dar tik formavosi savo pažiūras. Jo akiratis siaurokas, jam plėsti ir sąlygos kur kas prastesnės nei J. I. Kraševskiui. L. Jucevičius be išlygų aukština lietuvių liaudies kultūrą, ypač senuosius pagonybės likučius kaip savitumo, tautiškumo įrodymus. Čia jų mintys sutampa.

[12] Ten pat. P. 109.
[13] *Kraszewski J. I.* Wilno. T. 1. S. 107.
[14] *Świerzewski S.* Op. cit. S. 118.

Tik L. Jucevičiaus akys nukreiptos ir į dabartį, ir į ateitį; J. I. Kraševskiui lietuvių liaudies kultūra — daugiau teorija, L. Jucevičiui — gyvenimo dalis. Jis tiki, kad tai yra pagrindas nacionalinei lietuvių literatūrai išaugti. Apie ją jis galvoja kaip apie esamą ir ateities faktą. Tokia literatūra skiriama visai tautai. Jis pats verčia ar ketina versti žymiuosius lenkų literatūros kūrinius į lietuvių kalbą. Renka žinias apie „mokytus" žemaičius, literatus, mokslininkus, mokytojus, nepaisydamas kuria kalba jie veikė Lietuvos kultūros labui, siekia pateikti Lietuvos inteligentijos darbų panoramą. Rašo ir apie LDK kultūrą. Unijos neliečia, iš viso konfliktinių situacijų politikoje vengia. Niekur neužsimena apie lietuvių kalbos teises mokykloje, nors svajoja apie nacionalinę lietuvių literatūrą, kurią turbūt kurtų tas „naujųjų" laikų lietuvis: Bando išprašyti J. I. Kraševskio, kad šis duotų kampelį savo žurnale straipsniams lietuvių kalba. Atsakymo nesulaukė. Ši mintis iš dalies pastebima J. Kšečkovskio „Birutos" almanacho 1837, 1838 m. pasirodžiusiuose tomeliuose: pirmojo titulinis puslapis pradedamas lietuvių liaudies dainos posmeliu „Aš padainuosiu dainų dainelę..." Antrajame pateikiamas visas Valiūno „Birutės" tekstas (tik jis laikomas liaudies daina) lietuvių kalba. Pats L. Jucevičius „Linksmynėje", nepaisant perdėm lietuviškos tematikos, atskiro skyrelio kūriniams lietuvių kalba nesudarė, bet mintis apie šiokią ar tokią lietuvišką periodiką ore jau tvyrojo. Netrukus ši mintis įgaus aiškų pavidalą (L. Ivinskis, M. Akelaitis, M. Valančius), lygiai kaip ir mokyklos, ne tik pradinės, bet ir vidurinės, lietuvių kalba idėja (S. Daukantas, A. Kašarauskas, ypač M. Valančiaus lietuviškos gimnazijos 1864 m. projektas).

Treji metai korespondencijos — nedidelis laiko tarpas. L. Jucevičiui ji buvo reikšminga, ypač moraliniu atžvilgiu: bendravimas su žymiu rašytoju drąsino jį intensyviame lituanikos darbe. J. I. Kraševskiui, be abejo, tai buvo tik epizodėlis, bet vis dėlto teikiantis naujos informacijos sudėtingame istoriniame laikotarpyje, davęs turbūt ne vieną akstiną istoriniams apmąstymams. Mums —

tai įdomus istorinis puslapis, atskleidžiantis tautinės kultūros savimonės formavimosi Lietuvoje vieną sudėtingą tarpsnį.

L. A. JUCEVIČIAUS LAIŠKAI J. I. KRAŠEVSKIUI

1 *

Švenčionys, 1839 m. balandžio 19 d.

Paskaitęs su nemenku džiaugsmu „Tygodnik Petersb." [1] 25 numeryje „Vitolio raudos" poemos prospektą [2], kaipo tikras lietuvis-žemaitis ir Didžiai Maloningo Pono deimantinio talento gerbėjas, skubu pareikšti norą būti platintoju. Nors tose apylinkėse, kame gyvenu, maža ir pernelyg maža tėra skaitančiųjų, tačiau turiu vilties nors keliolika egzempliorių prenumeratos išplatinti. Teikis tad atsiųsti man kokius dvidešimt bilietų ir nurodyti kainą, nes „Tygodnike" nieko apie tai nepasakyta. Visa, kas tiktai iš po kūrybingos Didžiai Maloningo Pono plunksnos išeina, o ypač dalykai, liečią mūsų Lietuvą, didžiai mane traukia į Jus. Tad kolei likimas lems kada mums pasimatyti ir tikrai lietuviškai apsikabinus pasisveikinti, priimkit dėkas nuo nepažįstamo Jums gūdžių Žemaičių girių sūnaus už savo naudingus ir nenuilstamus darbus, taip pat užtikrinimą tikros pagarbos bei broliškos prietelystės, su kokia visados išlikti trokštu.

Didžiai Maloningo Pono nuolankiausias tarnas

kun. Liudvikas Adomas Jucevičius

Mano adresas: Vilniaus gubernijoj, Užunerio apskrities mieste Švenčionyse.

P. S. Aš turiu parengęs spaudai keliasdešimties lietuvių liaudies dainų vertimą, o „Lietuvių liaudies priežodžius", kurių ištrauką „Pisma rozmaite" [3] [„Įvairiuose raštuose"] Tamsta skaitei, baigiu.

---

* L. A. Jucevičiaus laiškų vertimai iš: *Jucevičius L. A.* Raštai. V., 1959. P. 569—587. Laiškų originalai saugomi Krokuvoje, Jogailos bibliotekos rankraštyne. Sign. 6456. Jų mikrofilmas — Vilniuje, Lietu-

vos MA MB. Laiškus vertė D. Urbas, komentavo M. Lukšienė. *Pastaba:* pusjuodžiu šriftu išskirti žodžiai yra paties Jucevičiaus rašomi lietuviškai. Šiame leidinyje jie transkribuoti į šių dienų literatūrinę lietuvių kalbą.

[1] „Tygodnik Petersburski, gazeta urzędowa Królestwa Polskiego" — caro valdžios oficiozas, skirtas Lenkijos karalystei. Šalia oficialios informacijos savaitraštyje apstu straipsnių ir apie LDK tautų kultūrą.

[2] Poemos „Anafielas" I d. „Vitolio rauda" išspausdinta Vilniuje 1840 m., II d. „Mindovas" — 1843 ir III d. „Vytauto kovos" — 1845 m.

[3] Pisma rozmaite wydane przez T. D. (Įvairūs raštai, T[-rinkovskio L.], D[-obkevičiaus F.] išleisti). V., 1838 — vienas iš daugelio tuo metu Vilniuje lenkų kalba leistų literatūros almanachų. Prie jo leidimo yra prisidėjęs ir J. Kšečkovskis. Almanache buvo spausdinta dalis L. Jucevičiaus lietuvių liaudies priežodžių. Iš lituanikos yra dar du J. I. Kraševskio straipsniai Lietuvos istorijos tema.

2

Švenčionys, 1839 m. rugsėjo 20 d.

Norėdamas prabudinti iš snaudulio mūsų jaunuosius literatus, ėmiausi ateinančių metų pradžioje išleisti viešumon tokio pobūdžio leidinėlį kaip amžinatilsį „Birutė" [„Biruta"] [1], pavadintą „Vaidila" [„Wejdalote"] [2]. [Išbraukta: „Rašiniai".] Medžiaga jau beveik surinkta, stinga tik pačios svarbiausios to almanacho pažibos — Didžiai Maloningo Pono raštų. Tad nuolankiausiai prašau jų ir turiu viltį, kad man neatsakysi. Neprivalau išskaičiuoti [...] visų motyvų, dėl ko ėmiausi [...] tokio sumanymo; Tamsta pats žinai gerai ir geriau už mane jauti reikalingumą mūsuose literatūrinio sąjūdžio, kurio aš noriu tapti spyruokle. Jeigu galima, prašyčiau kelių rašinių eilėmis ir proza, o gal kartais galėtum atsiųsti net kokią ištraukėlę iš „Vitolio raudos" — aš ją išverščiau į lietuvių kalbą. Pinigus „Vitolio raudos" prenumeratai gruodžio mėn. atsiųsiu. Laukdamas kuo skubiausio savo prašymo rezultato, liekuosi visada su didžiausia pagarba ir brolišku prisirišimo jausmu.

Didžiai Maloningo Pono paklusniausias tarnas

kun. L. A. Jucevičius

P. S. Kai išeis iš spaudos „Vitolio rauda", gal ir apie visos poemos išvertimą į lietuvių kalbą pagalvosiu[3], jeigu tik šitai derinsis su Didžiai Maloningo Pono valia. Išverčiau jau Konradą.

Dėkoju Ponui kuo nuoširdžiausiai už malonumą, kurio turėjau, skaitydamas antrajame „Wędrówki" [„Kelionių"] tome straipsnį apie kun. Baką S. J.[4] — Pasak [...], toji panegirika esanti aukščiau bet kokių pagyrimų.

[1] „Biruta" — Vilniuje leistas literatūros almanachas, kurio išėjo dvi knygos: 1837 ir 1838 m. Jo redaktorius ir leidėjas Juozapas Jonas Gvalbertas Kšečkovskis (Krzeczkowski), slapyvarde Ninybaka ir Spirydion Wędżega, gimęs 1809 m., žurnalistas, literatas, J. I. Kraševskio draugas, studijavęs tuo pačiu metu su J. I. Kraševskiu Vilniaus universitete ir taip pat dalyvavęs Mnezerių būrelyje. Abu buvo tuo pačiu metu areštuoti. Palyginti radikalių pažiūrų; priklausė, spėjama, Simono Konarskio sąmokslui. Siekdamas apmažinti po sukilimo caro valdžios sudarytą periodikos stygių Vilniuje, Kšečkovskis, be „Birutės", išleido dar šiuos literatūros metraščius: „Znicz" (Aukuras) 1834, 1835 m., „Rimembraza" 1843 m., kur įdėjo po sukilimo ištremtųjų į Sibirą lyrikos, ir 1845 m. satyrinį žurnaliuką „Świstek" (Švilpynė), kurio pasirodė trys numeriai, o ketvirtas, „koterijai" sukėlus triukšmą, buvo konfiskuotas. „Birutės" I knygoje tituliniame lape įdėtas posmelis lietuvių liaudies dainos lietuvių kalba „Aš padainuosiu dainų dainelę...", toliau yra trys L. Jucevičiaus lietuvių liaudies dainos. II knygoje — I. Kliukovskio Kęstučio litografija, Valiūno „Birutės daina" lietuvių ir lenkų kalbomis. Abiejose rašė J. I. Kraševskis.

[2] „Wejdalote" — L. Jucevičiaus sumanytas almanachas, kurį turėjo išleisti Breitkopfo leidykla Leipcige (tai pažymi J. I. Kraševskis 1841 m. gegužės mėn. „Athenaeum"), vėliau almanachas pavadintas „Linksmyne".

[3] Jokių pėdsakų, kad L. Jucevičius būtų poemą išvertęs, nėra.

[4] „Literatūrinės kelionės" (Wędrówki literackie). V., 1838—1840. T. 1—2— J. I. Kraševskio literatūros kritikos ir istorijos straipsnių rinkinys. Juozapas Baka (1707—1780) — kunigas jėzuitas, Vilniaus pamokslininkas, mokėjęs ir lietuviškai. Jį išgarsino komiškais rimais ir ritmais parašyta (1766) knygelė „Pastabos apie neišvengiamą mirtį" (Uwagi o śmierci niechybnej).

3

Svėdasai, 1840 m. kovo 13 d.

Dovanok man, Didžiai Maloningas Pone, kad prieš savo valią neišlaikiau žodžio. Nelaimės, kuriomis Dievas

mane aplankė (pasitraukimas iš Lietuvos ir gyvenamosios vietos pakeitimas), buvo svarbiausios mano netesėjimo priežastys. Pinigų už „Vitolio raudą" mokėjimo terminas jau seniai praėjo, ir nežinau, ar bepriimsi dabar tą mažą sumelę, kurią surinkau, ar ne? Pridedu čia prenumeratorių sąrašą, ir jeigu dar [išbraukta: teiksies juos priimti] ne per vėlu, pranešk man kuo greičiau, pinigus išsiųsiu. Primenu taip pat Tamstai malonų pažadą atsiųsti man į „Vaidilą" rašinių, nes primygtinai noriu įgyvendinti savo nusistatymą — išleisti savąjį metraštį. Medžiaga jau surinkta — vien Tamstos kūrinių bestinga, o be jų nenoriu savo knygutės leisti į pasaulį. Būk tad malonus, maldauju vardan visko, atsiųsk man kaip greičiau, ką tiktai gali. Nėr man reikalo kalbėti, Tamsta pats geriau žinai, kaip Tamstos rašyti veikalai yra vertinami ir gaudyte gaudomi. Aš šiomis dienomis išleidau lietuvių liaudies priežodžių rinkinėlį [1], egzempliorių greit ir Tamsta gausi, rašiau jau Dominykui Chodzkai [2], kad malonėtų Tamstai išsiųsti. Gyvenu dabar pačioje Lietuvos širdyje, Ukmergės apskrityje, ir veikliai tyrinėju mūsų senienas; tas darbas yra man vienintelis pasaldinimas karčių valandų, kurias leidžiu pats vienas, atitolintas nuo draugų, netekęs bet kokio draugijinio gyvenimo malonumų, pasodintas kaime tarp vienų prastų žmonių, kur nė žodelio lenkiškai išgirsti negalima. Esu, tiesa, savame gaivale, mažne kiekvieną valandą ką nors sužinai, ką nors pastebi, — ir vis dėlto man baisiai nuobodu. Kad taip būtų nors vieni namai, kur galėčiau prasklaidyti kaimo monotoniją, kur galėčiau atsikvėpti laisviau, nieko mano laimei netrūktų, tačiau ligi artimiausių mano kaimynų yra apie šešias mylias — nežinau tiesiog, kaip ištversiu ištisus metus — atrodo, kad Vilniuj, griovius valydamas, būčiau laimingesnis, bet kadangi to būti negali, reikia kentėti, gal bent kada nors nušvis malonesnė valandėlė [išbraukta: bet] nors ne žemėje?

Lietuviškų knygų, kurių Tamsta geidavai, neturiu prie savęs — laukiu iš Žemaičių, kai tiktai gausiu, tuoj Tamstai išsiųsiu. Apie lietuvių kalbą dabar rašau, kai baigsiu pastabas, Tamstai [išbraukta: atsiųsiu] duosiu paskaityti.

Geriausiai ja kalba Upytės apskrityje ir dalyje Žemaičių: kituose Lietuvos kraštuose yra sugadinta ir sumišusi su lenkų ar vokiečių kalbomis. Kalbos grynumo pavyzdžiu gali eiti Sirvydo „Pamokslai", Donelaičio „Keturi metų laikai" ir Simono Stanevičiaus eilės. Nekantriai laukiu „Vitolio raudos", kai tik išeis iš spaudos, imsiuosi ją versti. Pakartojęs dar sykį savo prašymą atsiųsti man kuo veikiausiai rašinius „Vaidilai", reiškiu viltį, kad nebūsiu pamirštas Didžiai Maloningo Pono, ir prisipažįstu, jog esmi ligi gyvas

Tamstos tikriausias gerbėjas ir žemiausias tarnas

kun. L. A. Jucevičius

Mano adresas: Vilniaus gub., per Ukmergę, Uteną, Svėdasuose.

Prenumeratorių sąrašas

1. Grafas Edvardas Mostovskis, maršalka ir kavalierius.
2. Kajetonas Chaleckis, teisės kandidatas.
3. Konstancija Maslovska.
4. Teofilė Bukovska.
5. Florentinas Jaloveckis, Vilniaus gub. teis.
6. Mackevičius I., garb. tar.
7. Pelagija Čechovičienė, kilimo grafaitė Lopacinskaitė.
8. Urbonas Grudzinskis, Švenčionių mokyklos mokytojas.

Jeigu galima, padaryk Tamsta man išimtį ir surašyk mano prenumeratorius į bendrąjį sąrašą, nes niekieno akyse nenorėčiau likti žodžio netesėtoju. Dievas regi, jog nė vieno žmogaus suvilti nenorėjau.

[1] Przysłowia ludu litewskiego. Wilno, 1840. Knygelę sudaro 44 priežodžiai su situacijų ir papročių, kada jie vartojami, aprašymais.

[2] Dominykas Chodzka (1796—1863) — vertėjas, lenkų literatūros istorijos medžiagos rinkėjas ir skelbėjas, dalyvavęs Vilniaus periodikoje. Jo namai Vilniuje buvo tapę tartum literatūriniu centru, kuriame lankydavosi L. Kondratovičius, M. Balinskis, A. Kirkoras ir kt.

4

Svėdasai, 1840 m. gegužės 3 dieną

Negaliu išsiaiškinti sau, kodėl taip ilgai Tamsta neatsiliepi; prieš septynias ar aštuonias savaites rašiau Tamstai laišką ir dar negavau jokios žinios, o šitai man didį nerimą kelia. Gal sveikatos nepalanki būklė kliudo Tamstai pabrėžti man nors kelis žodžius; norėčiau betgi nuoširdžiai, kad būtų kitos priežastys. Aš su kiekvienu paštu nekantriai laukiu iš Tamstos laiško ir „Vaidilai" atsiunčiamų raštų. Jau praeina laikas net siųsti jį į Leipcigą spausdinti; būk Tamsta toks geras, išklausyk mano prašymą, atsiųsk, ką turi ir gali, kuo skubiausiai. Pranešk man taip pat, ar turiu Tamstai išsiųsti pinigus, surinktus „Vitolio raudos" prenumeratai, nes gal jau per vėlu, betgi tikėk manimi, meldžiamasis, garbės žodžiu užtikrinu, jog taip pasidarė prieš mano geriausius norus. Norėčiau taip pat žinoti, kokia yra Tamstos nuomonė apie „Lietuvių liaudies priežodžius", kuriuos jau tikriausiai Tamstai nusiuntė Dominykas Chodzka. Tikriausiai daug ir labai daug ko jiems stinga, bet aš tuo tarpu nieko daugiau neįstengiau paveikti. Parodyk man Tamsta malonę, parašyk apie tą mažmožį savo pastabas. Kad ir kuo rūsčiausia būtų Tamstos kritika, priimsiu ją su didžiausiu dėkingumu ir toliau, ką dirbdamas, stengsiuosi šviesiais Tamstos patarimais pasinaudoti, nes Tamstos nuomonę vertinu kuo aukščiausiai. Nekantriai laukiu pasirodant Tamstos poemos — tuojau imčiausi versti ją į lietuvių kalbą. Ketinu taip pat šiuo metu išleisti lietuvių liaudies dainas, kurių kelis šimtus esmi surinkęs, lygiagrečiai su pažodiniu vertimu į lenkų kalbą. Su ištrauka iš to veikalo įžangos turbūt jau Tamsta būsi susipažinęs „Tygodnike", skaičiau jos vertimą ir į čekų kalbą.

Reiškiu viltį, jog nebūsiu Tamstos pamirštas, ir liekuosi visada su broliška prietelyste

nuolatinis gerbėjas ir tarnas

kun. L. A. Jucevičius

Adresas turbūt žinomas — Vilniaus gubernijoj, per Vilnių, Ukmergę, Uteną, Svėdasuose.

5

Svėdasai, 1840 m. spalio 3 d.

Pargrįžęs iš trijų mėnesių kelionės po Žemaičių žemę ir dalį tikrosios Lietuvos, ėmiausi rašyti nors keletą žodžių Didžiai Maloningam Ponui. Mano kelionės tikslas buvo tirti krašto senienas, papildyti žinias veikalui „Žemaičių žemės bruožai", kurį šiuo metu jau visiškai užbaigiau, — bus tai knygutė keliolikos skalsių spaudos lankų. Skaičiau Tamstos „Voluinės, Polesės ir Lietuvos prisiminimus" ir prisipažįstu atvirai, jog tasai veikalas visų labiausiai paskatino mane paskelbti savuosius Žemaičių žemės prisiminimus, kuriuos leisk sau dedikuoti. Nieko daugiau tenai nerasi, kaip tik mano gerus norus,— nes negi man lygintis su „Voluinės, Lietuvos ir Polesės prisiminimų" Autoriumi, mano talentas ir rašytojo gabumai ne tam. Padariau tiktai tiek, kiek galėjau. Tegul bent tas mažas veikalėlis, Tamstai dedikuotas, bus ženklas, kaip didžiai gerbiu Tamstos genijų ir kaip esu broliškai dėkingas už šitiek darbų, paskirtų krašto raštijai ir krašto istorijai. Nutolęs nuo Vilniaus, visokių mokslo naujovių židinio, nežinau net, kas literatūros pasaulyje dedasi. Žemaičiuose būdamas, skaičiau „Tygodnike" (savo neturiu) labai palankų Tamstos pasisakymą apie mano „Priežodžius" [1], už kurį labai dėkoju ir visomis jėgomis stengsiuos ištesėti savo pažadą išleisti priežodžių tęsinį! Gerbiamajame „Kurjeryje" skaičiau taip pat Tamstos „Athenaeum" prospektą, į kurio bendradarbius ir mane pakviesti teikeisi. Kiek mano pajėgos išneš, stengsiuosi pateisinti tiek daug man garbės teikiantį pakvietimą. Gal Tamsta būtumei malonus pranešti man, kas ištiko „Vitolio raudą"? Atsiųsdamas man raštus rengiamajam metraščiui, nieko apie tai nerašei. Prašom parašyti, ar turiu siųsti pinigus, ar ne per vėlu jau bus? Taip pat prašom painformuoti, ką dabar Tamsta esi naujo išspausdinęs ir kame, kad galėčiau įsigyti. Ar veikiai išeis Vilniaus isto-

rija?[2] Ar greit bus pradėtas spausdinti „Athenaeum" ir t. t., ir t. t.; prašau ir melste meldžiu parašyti man apie viską, o vargšui kaimiečiui kuo didžiausią suteiksi laimę. Mano metraštis jau spausdinamas. Lietuvių liaudies dainų su greta dedamu pažodiniu vertimu pirmąją dalį taip pat parengiau spaudai. Dabartės renku biografines ir literatūrines žinias apie mokytus žemaičius. Veikalas, pavadintas „Lietuvos senienų tyrinėjimai", taip pat bręsta. Kada visa šitai bus baigta — Dievas žino, nes mano padėtyje labai ir labai nedaug laiko teatlieka nuo kaimo vikaro pareigų. Šit ir dabar liepia man važiuoti su asesoriumi į tardymą, reikia ir laišką baigti, pareiškiant Didžiai Maloningam Ponui nuoširdžią savo pagarbą ir brolišką prietelystę, su kuriomis ligi savo dienų galo trokštu išlikti ir pasilieku nepaliaujantis gerbėjas ir žemiausias tarnas

kun. L. Jucevičius

[1] J. I. Kraševskio recenzija apie Jucevičiaus priežodžius išspausdinta: Tygodnik Petersburski. 1840. N 32. S. 166. Rašytojas džiaugiasi knygele, paties Jucevičiaus talentu, jo gebėjimu ir galėjimu (nes moka lietuviškai) rinkti lietuviškas senienas; jis pranokstąs tuo metu žinomą lenkų priežodžių rinkėją ir skelbėją K. V. Vuicickį (Wójcicki).

[2] J. I. Kraševskis monografijos apie Vilnių I tomą išleido 1838 m. Jį smarkiai kritikavo I. D[anilavičius], žinomas Vilniaus universiteto profesorius: Tygodnik Petersburski. 1839. N 61, 62, 63. Rezenzijoje buvo nurodytos faktų klaidos, jaunas rašytojas pamokytas kritiškiau žiūrėti į šaltinius bei autorius, prikišta, kad nematyti miestiečių istorijos, suabejota lietuvių runomis ir atkreiptas dėmesys į lietuvių kalbos giminiškumą su sanskritu. Įsiklausęs į kritiką, J. I. Kraševskis sėdo veikalo taisyti ir papildyti. Monografija, išaugusi ligi 4 t., pasirodė 1840—1842 m.

6

[1841 m. sausio mėn.?] [1]

Tamstos laiškas rado mane sergantį, patale. Beveik du mėnesius išgulėjau, dabar vaikštau kaip iš numirusių prisikėlęs; todėl atleisk man, kad šį kartą tokį trumpą

rašinį į „Athenaeum" siunčiu. Su savo rankraščiais, paruoštais spaudai, nieko dar nesiėmiau daryti. — Prašyčiau Tamstos (jeigu galima) užtarti mane Gliuksbergui dėl „Žemaičių žemės bruožų" spausdinimo, nes kitaip nežinau, ar tas ponas panorės savo lėšomis spausdinti dar nežinomo mokslo pasauly autoriaus, tokio kaip aš, knygą. Tad Tamsta malonėk ką nors parašyti jam tuo reikalu, o kai parašysi, pranešk man iš savo malonės, tada drąsiai galėsiu siųsti knygininkui savo rankraštį. Liga išdžiovino ir mane, ir mano kasą — todėl už „Vitolio raudą" pinigų dabar nesiunčiu.— Kai tik reikalingą sumą surinksiu, tuojau Tamstai atsiteisiu. Prašom man parašyti, ar jau pirmieji „Athenaeum" sąsiuviniai išėjo.— „Vitolio raudos" dar neperskaičiau.— Pas mus nepaprastai ją giria, bet negali Tamstai atleisti, kam eilės nerimuotos; tik vis viena šią poemą vertina labiau už visus tos rūšies mūsų raštijos veikalus.— Senos datos žmonės, o labiausiai kunigai, turį pretenzijų į literatūrą, sako, kad „Vitolio rauda" esanti vertesnė negu „Wojna Chocimska" [2], „gaila tiktai, kad aprašomasis dalykas yra mažos svarbos". Asilai!!! Tuo tarpu žmonės su šio amžiaus idėjomis, žmonės lietuviai (kai kurių nuomonėmis galima pasikliauti, su kuriais kalbėjau) su entuziazmu apie Tamstos kūrinį kalba, kaipo apie tikrai tautinį veikalą. „Vitolio rauda", pasak jų, vidiniu poetiniu vertinimu drąsiai gali būti gretinama su „Valenrodu" [išbraukta, neišskaitoma].

Silpna man darosi — turiu baigti laišką, prašydamas, kad Tamsta kuo greičiau teiktumeisi parašyti man, pranešdamas apie savo susižinojimą su Gliuksbergu dėl mano „Žemaičių žemės bruožų". Mano almanachas jau išėjo iš spaudos pas Zavadskį, Rubeno lėšomis, bet dar egzempliorių neturiu, kai gausiu, Tamstai atsiųsiu. Tamstos rašinius visus įdėjau.— Prašom man pranešti, ar siunčiamasis rašinys gaus vietos „Ath."? Ir kada turiu kitus atsiųsti, taip pat ar negalima būtų įvairenybėse dėti eilėraščių lietuvių kalba. — Nekantriai laukiu Tamstos atsakymo ir pavedu save Tamstos prielankumui ir broliškai prietelystei, kurioje iki mirties išlikti noriu

Didžiai maloningo Pono Geradario žemiausias tarnas ir neveidmainingas gerbėjas

kun. Jucevičius

[1] Apytikrė laiško data nesunkiai nustatoma iš turinio. Laiškas turėjo būti parašytas pradėjus rašyti „Žemaičių žemės prisiminimus", vos išėjus „Linksmynei", dar prieš pereinant L. Jucevičiui į draugišką toną santykiuose su J. I. Kraševskiu. Tai galėjo būti ar 1840 m. pabaiga, ar pati 1841 m. pradžia.

Tartum atsakymas į šį laišką ir drauge visuomenės informavimas, remiantis L. Jucevičiaus laišku, yra ilgas J. I. Kraševskio prierašas prie „Athenaeume" (1841. T. 5.) išspausdintos ištraukos iš „Žemaičių žemės prisiminimų", kuri, kaip matyti iš rankraščio, buvo atsiųsta drauge su šiuo laišku. J. Kraševskis praneša, kad spausdinami „Žemaičių žemės prisiminimai", kad paskelbta prenumerata „Žemaičių biografijoms" (taip pavadintos „Biografinės ir literatūrinės žinios apie mokytus žemaičius". Ši knyga pirmą kartą lietuvių kalba buvo išleista: Liudvikas Jucevičius. Mokyti žemaičiai. V., 1975. 267 p.) ir kad išėjo „Linksmynė". Be to, prieraše priduriama: „Kun. L. A. Jucevičius puikiai moka lietuvių ir žemaičių kalbą, todėl jis gali vaisingiausiai tirti senovės liekanas [...] Nėra ko mums kartoti, kiek daug mes tikimės iš kun. L. A. Jucevičiaus, nėra ko mums jį raginti ištverti" (Athenaeum. 1841. T. 5. P. 154—155).

[2] Garsaus XVII a. lenkų satyriko V. Potockio (1625—1696) veikalas, laikomas žymiausiu barokinio epo pavyzdžiu lenkų literatūroje.

7

Svėdasai, 1841 m. vasario 20 d.

Laišką, Tavo (meskim tą nepakenčiamą „Poną"!) rašytą sausio 30, gavau vasario 14 ir tuoj pat per išeinantį savaitinį šlubą savo paštą skubu duoti atsakymą.— Iki šiol turėjau jau gauti du egzempliorius „Linksmynės" [1], nes dar prieš kelias savaites prašiau kun. Važynskį [2] Vilniuje, kad juos Tau išsiųstų; šiandien vėl rašau jam tuo pačiu reikalu. Dėl „Žemaičių žemės bruožų" — taip buvo: prieš keletą metų, pagaminęs rankraštuką, nusiunčiau jį Dmochovskiui [3] į Varšuvą, kad išspausdintų; paskiau tik pamačiau, kaip blogai pasielgiau, bet trauktis atgal jau buvo per vėlu. Dmochovskis su spausdinimu nesiskubino, ir aš guodžiausi tuo, kad ansai niekų darbas neišeis

į pasaulį; pradėjau tad galvoti apie naują knygą tuo pavadinimu. Dmochovskis tačiau, laikydamasis senos istorinės patarlės *: „nors užsidels, bet nepabėgs", išspausdino mano rašinėlį „Muzeum Domowe". Ar išėjo atskirai, to nežinojau. Tik „Bruožai", kuriuos dabar rengiuosi spausdinti, nors ir turi išlaikę kai kurias vietas iš senųjų, išeis betgi visiškai nauju pavidalu, ir tą galės Tau parodyti mano straipsnelis, nusiųstas „Athenaeumui" [4], — tai ištrauka iš naujųjų „Bruožų".— Gali dabar spausdinti, nes visas veikalas dar ne taip greit pasirodys, nors ir šiais metais; mat turėsiu dar mažų papildymų padaryti, bet pagaliau nėra ko skubėti, gerai, jei gegužės mėn. išeis.— Rapsodija buvo išspausdinta visa, jei neskaitysi kelių eilučių, kurias pats išleidau, ne dėl kokių savo kaprizų, bet kad padėtis ir išleidimo aplinkybės to reikalavo, idant manęs kaip Huso nesudegintų ar bent, mažiausia, nenubaustų keleriais metais rekolekcijų. — Turiu vilties, kad, pasvėręs viską, nepalaikysi man to už bloga. Tos aplinkybės davė pamato ir pasijaudinti.— Šiomis dienomis išsiunčiu į Vilnių mokytų žemaičių biografijas, apie kurias skelbimą tikriausiai būsi skaitęs „Tygodnik Petersburski". Dabar rašau „Athenaeumui" platų straipsnį, pavadintą „Lietuvių liaudies jungtuvių apeigos" [5]. Ir varau toliau savo darbą su lietuvių senienų tyrinėjimais, kurių pirmasis tomas gal dar ir šiais metais, jeigu niekas nesutrukdys, išeis iš spaudos. Lietuvių liaudies dainas taip pat kruopščiai renku ir apie jų išleidimą jau pradedu galvoti.— Nesuprantu, iš kur Tau galėjo atsirasti abejonė, kad „Vitolio rauda" gal nebūsianti gerai ir entuziastiškai visuomenės priimta. Jau dabar Tave Lietuvoje už tą poemą į padanges kelia, ji čionai neapsakomai patiko, su kokiu susižavėjimu, su kokiu džiaugsmu skaito ją pas mus visi, tą nelengvai net įsivaizduoti tegalėsi. Gal Voluinėje šaltai, abejingai buvo priimta, nenuostabu, tai ne voluiniškas veikalas. Tačiau Lietuvoje visai kas kita: čia „Vitolio rauda" jau tapo populiariu kūriniu, čia net ir tie, kurie, be kalendoriaus, nieko daugiau gy-

* Ta patarlė iš tikro yra istorinė lietuviška; kada nors „Athenaeume" duosiu tuo reikalu įrodymų.

venime nėra skaitę — ir tie dabar gėrisi neatsigėri Tavo poema.— Jeigu būtų galima, prašyčiau siuntinėti „Athenaeumui", nes man su menka algele tokiais liesais metais būtų labai sunku prenumeruotis, o norėtųsi turėti visas literatūros naujienas.— Pasilik sveikas

Tavo gerbėjas ir prietelius

kun. Jucevičius

Eiles, verstas iš lietuvių kalbos įvairenybėms, atsiųsiu netrukęs, bet tik norėčiau žinoti, ar būtų priimti į „Athenaeum" eilėraščiai, versti iš lenkų kalbos į lietuvių kalbą; jeigu šitaip būtų, tai aš atsiųsčiau kelis Mickevičiaus eilėraštukus lietuvių kalba ir kokią ištrauką iš „Vitolio raudos". — Teikis apie tai parašyti man. Gal Tau reikia kokių žinių apie Lietuvą? Kreipkis į mane, o aš kiek galėdamas skubėsiu patenkinti Tave.

[1] Linksmine. Prace literackie, nakładem Rubena, drukiem Józefa Zawadskiego, cenzor J. Waszkiewicz. Wilno, 1841. Linksmynė. Literatūros darbai, išleido Rubenas, spaudė Juozapas Zavadzkis, cenzorius J. Vaškevičius. Vilnius, 1841 — literatūros almanachas; jame bendradarbiavo ir J. I. Kraševskis.

Apie almanacho pasirodymą, pažymėdamas, kad tai ir yra tas pats žadėtasis „Wejdalote", pranešė J. I. Kraševskis: Athenaeum. 1841. T. 5. S. 155 ir I. Skimborovičius: Piśmiennictwo krajowe. 1841. N 8. S. 128.

Pats L. Jucevičius almanache įdėjo savo eilėraščių, lietuvių liaudies dainų vertimų, literatūrinį S. Valiūno portretą. J. I. Kraševskis davė tris eiliuotus kūrinius, ukrainiečių dainų; F. Muraševskio išspausdinti šeši eilėraščiai, vienas jų adresuotas M. Valančiui (rašytas 1836 m.).

[2] Važynskis A. (1812—1872) gimė Lietuvoje, 1825—1828 m. mokėsi Kražiuose, 1828—1831 m. Vilniaus universitete ėjo teisės mokslus, vėliau mokėsi Dvasinėje akademijoje. Matyt, buvo senas L. Jucevičiaus draugas, vėliau Dvasinės akademijos Peterburge profesorius, o 1860 m. jos rektorius, domėjosi istorija, rašė spaudoje.

[3] F. S. Dmochovskis (1801—1871) — klasicizmo gynėjas, pagyręs iš pradžių A. Mickevičių, vėliau puolė jo „Krymo sonetus". Į tai A. Mickevičius atsakė aštriu straipsniu. F. Dmochovskis redagavo Lenkijoje įvairius žurnalus, leido knygas.

[4] Turima galvoje minėta ištrauka iš „Žemaičių žemės prisiminimų" — „Kelias iš Šiaulių į pajūrį": Athenaeum. 1841. T. 5.

[5] Straipsnis buvo išspausdintas ne „Athenaeume", o „Lietuvoje".

8

Svėdasai, 1841 m. balandžio 18 d.

Atleisk, mano brangusis, kad taip negreitai išsijudinau atsakyti į Tavo brolišką laišką. Pas mus čia siaučia nervų karštligė, kuria, mano nelaimei, ir du Svėdasų kunigai susirgo — turėjau tad už tris dirbti, net Velykų šventes pats vienas atbuvau. Lig šiol neturėjau dar laiko parašyti savo straipsnį „Athenaeumui", bet jau greitai atsiųsiu jį Tau.— Kai dėl liaudies padavimų apie Mindovą [1], tai neturiu jokių, galėtų jų būti Žemaičiuose, toje lietuvių liaudies žinijos sandoros skrynioj, nors žemaičiai visus atsitikimus, vis viena kada įvykusius, nukelia į Kęstučio laikus, tad ir padavimai apie Mindovą eina ten padavimais apie Kęstutį. Kai dėl vietovardžių ir žemėvardžių, tai yra viena vieta lietuviškuosiuose Prūsuose, Gumbinės apskrityje, lig šiolei tebesanti apaugusi senais medžiais, vietovė pelkėta, per kurią vingiuoja siaurutis kelelis, kitados buvęs žabais išklotas; tą kelią prūsų liaudis vadina **Mindovo kareivių takas** [2]. Mindovo vardas lietuviškai yra **Mindovas** [3]. Klausiau Karaliaučiaus universiteto profesorių Boleną [4], didelį krašto ir istorijos žinovą, ar jis neturi kokių žinių apie **Mindovo kareivių taką**; tai jis man sakė, kad sena Prūsų kronika mini kažkokį Mindovo antpuolį į Prūsų žemę, kuris jam nepavykęs, nes, kryžiuočių iš visų pusių tarp pelkių apsuptas, turėjęs keliolika dienų tenai prabūti,— kryžiuočiai norėję jį badu numarinti, bet jis taip vikriai išsprukęs jiems iš rankų, jog vokiečiai tik į ketvirtą dieną pastebėję, kad lietuvių nebesama. Toji vieta, pro kur Mindovas savo riterius išvedęs, buvusi praminta Mindovo kareivių takas, bet kronikoje to nesą paminėta, o tiktai toks esąs Prūsų senienų tyrėjų spėjimas. Kurše, už kelių varstų nuo Šenbergo, irgi yra kalnas, kuriam žmonių duotas vardas — **Mindovo sumanymas** [5], bet ką tai turėtų reikšti, kaimo žmonės nieko nepasako. O kai dėl pavadinimo: ar **Mindovo dainos**, ar **Mindovo sekime** [?], ar tiesiog Mindovas, tikrai nemoku Tau pasakyti, kurį iš jų

Tu turi pavartoti.— Atrodo betgi, kad tinkamiausia bus duoti bendrą pavadinimą Mindovas arba Mindovo dainos. **Sekime** [?] reiškia senovės tyrinėjimai, arba senų laikų žinija, bet iš liaudies lūpų girdėta.— Ir aš labai norėčiau, kad vietoj Anafielas duotumei pavadinimą **Milžinų burtai**, arba **Milžinų šlovė**, arba ką nors panašaus, kad tik pavadinimas būtų lietuviškas. Lietuviai jaučiasi esą milžinų palikuonys ir mano, kad žmonių padermė, amžiams slenkant, tolydžio ėjo smulkyn ir galiausiai priėjo tokį augimo laipsnį, kokio esame nūnai.

Tavo „Istorija apie išblyškusią merginą nuo Aušros Vartų" nepaprastai visiems patiko, tik aš gailauju, kad joje nėra išvardintų knygučių, kuriomis Edvardas stengėsi išauklėti Julkos protą ir širdį.— Verta, kad Tu parašytum kada straipsnį, kuriuos veikalus naudingiausia yra duoti skaityti jaunoms panelėms. Kad turėtum tam progą, aš netrukus užkabinsiu Tave [6] „Tygodnik Petersburski". Nieko nežinau, ar **„Linksmynė"** Tau buvo siųsta, ar ne — nieko man apie tai iš Vilniaus nepraneša, dėl tikrumo betgi aš rašau šiuo pačiu paštu, kad būtinai išsiųstų, — tąsyk jau tikrai gausi, nes važiuojąs į kontraktus mano kaimynas pažadėjo pats tuo pasirūpinti, jei dar tai nepadaryta.— Dėkui Tau, mano mielas, už Tavo pažadą davinėti man savo veikalus, kurie išeis iš spaudos, teik man viską, nes kas Tavo, tas man visų geriausia. Ligi šiol išėjusius Tavo veikalus turiu bemaž visus, be „Vilniaus istorijos", Zavadzkio leid. „Ketverių vestuvių" (turėjau seną leidimą, bet kažkas pavogė) ir „Poeto ir pasaulio" [7]. Jei būtum toks malonus, prašyčiau kreiptis į Zavadzkį ir paliepti jiems, kad teiktųsi man duoti Tavo „Vilniaus istorijos" egzempliorių ir „Ketverias vestuves"; šie dalykai, taip pat visa kita, ką man dovanosi, reikia, kad būtų įteikti kunigui Aleksandrui Važynskiui Vilniuje, dvasinės akademijos adjunktui, gyvenančiam Savičiaus gatvėje, akademijos mūruose. Vilniaus istorijos su didžiausia nekantrybe laukiu, žinau, kad jos jau du tomai išėjo; kol išeis kiti, tuos atsiųsk.— Jeigu galima būtų turėti „Pasaulį ir poetą", labai norėčiau Poznanės leid., atsitiktinai Vilniuj pernaimet skaičiau. — Lik sveikas,

mano mielasis,— turėjau dar ką Tau pasakyti, bet man šią valandą išėjo iš atminties, o net ir atsiminti neturiu laiko, jau valanda laukia arkliai — turiu važiuoti į tardymą.

Tavo kol gyvas gerbėjas ir prietelius

kun. L. A. Jucevičius

[1] J. I. Kraševskis tuo metu rengėsi rašyti ar rašė antrą poemą lietuvių senovės tema „Mindows" ir, matyt, ieškojo atitinkamos tautosakos, kuri jam tiktų.

[2] Kuo remiasi L. Jucevičius taip teigdamas, nežinia.

[3] Kitur L. Jucevičius rašo Mindove, Midovkas. Tikroji lietuviška šio asmenvardžio lytis yra Mindaugas: *Būga K.* Rinktiniai raštai. V., 1958. T. 1. P. 233.

[4] P. Bolenas (P. Bohlen, 1795—1840 m.) — orientalistas, indologas, 1825—1839 m. dėstęs Karaliaučiaus universitete Rytų kalbas. Jis bendravo su L. Rėza, domėjosi lietuvių kalbos giminyste su sanskritu (1828 m. skaitė pranešimą „Über die Verwandschaft zwischen der Litauischen und Sanskritsprache" — „Apie lietuvių ir sanskrito kalbų giminystę"), rinko lietuvių liaudies dainas ir jų melodijas. Po jo mirties dalis jų buvo spausdinta periodikoje, dalis įėjo į Chr. Barčo „Dainų balsus" (Melodien litauischer Volkslieder. Heidelberg, 1886—1889. 2 Bd.).

[5] Tokio vietovardžio negali būti; gal tai iškreipta kokio pavadinimo lytis?

[6] Tygodnik Petersburski. 1841. N 43 L. Jucevičius išspausdino straipsnį „Pora žodžių J. I. Kraševskiui ryšium su jo apysaka apie išblyškusią merginą nuo Aušros Vartų". Tai tarsi liaupsinanti recenzija, o iš tikrųjų dingstis pareikšti savo mintis apie bajoraičių paviršutinišką auklėjimą, prastai parenkamą lektūrą. Šis L. Jucevičiaus straipsnis vėliau buvo įtrauktas į „Žemaičių žemės prisiminimus".

[7] Ketverios vestuvės (Cztery wesela) — J. I. Kraševskio apysaka, pasirodžiusi Vilniuje 1834 m.; Poetas ir pasaulis (Poeta i świat, 1839 m.) — J. I. Kraševskio apysaka, išgarsinusi tuo metu dar jauną rašytoją.

9

Svėdasai, 1841 m. liepos 3 d.[1]

Mano rašinys „Athenaeumui" — „Lietuvių liaudies jungtuvių apeigos", išsiųstas dar gegužės mėnesy, turėjo jau Tavo rankas pasiekti. Šiomis dienomis išsiunčiau

Gliuksbergui savo „Žemaičių žemės prisiminimus" ir kelias liaudies dainas, išverstas iš lietuvių kalbos „Athenaeumui" [2], jeigu dar jų negavai, tai greitai gausi. Šiuo metu nieko nerašau, jokiam darbui nesu tikęs, kadangi skaudūs dalykai užgriuvo ant mano vargšės galvos. Medžiaga rengiamajam „Ofiarnikui" [3] jau suruošta, atsiuntė savo darbus: Tyšinskis [4], sesuo Marija, Penkevičius, Jezerskis, Jaloveckis, kun. Valančiauskis, Chšanovičius ir kiti. Turiu ir kun. Trinkovskio keletą darbų. Susimylėk, maldauju, atsiųsk man kuo greičiausiai savo „Legendą apie vyskupą Gamratą", kurią man prižadėjai; pridėk taip pat ir kiek eilėraščių, nes jų nedaug teturiu. „Linksmynės" antroji dalis ateinančių metų pradžioje pasirodys; tad, jeigu tokia bus Tavo malonė, paremk ir ją savo raštais. Su nekantrybe laukiu „Athenaeumo", žinau tiktai du pirmuosius tomelius. — Lik sveikas, mano mielas Broli, esmi susikrimtęs, prislėgtos dvasios, kad ir norėčiau ką daugiau Tau parašyti, negaliu.— Pavedu save Tavo malonei ir prietelystei.

Tavo iki gyvas gerbėjas ir prietelius

kun. L. A. Jucevičius

Rašinius „Ofiarnikui" prašyčiau greitai atsiųsti, nes norėčiau bent rugpjūčio gale atiduoti Peterburgo cenzūrai. Mano keliuose žodžiuose Tau, išspausdintuose „Tygodnik Petersburski", pilna spaudos klaidų, o šita visų didžiausioji: vietoj nad tem arcydziełem [prie to šedevro] išspausdinta: nad tem artykułem [prie to straipsnio].

[1] Laiško datoje pirmoje lietuviškoje publikacijoje buvo įsivėlusi korektūros klaida, šiame leidinyje ji atitaisoma: 1841, o ne 1840 m.

[2] Deja, „Athenaeume" lietuvių liaudies dainų nėra išspausdintų.

[3] Iš L. Jucevičiaus skelbimo „Tygodnik Petersburski" (1841. N 15. S. 84) aiškėja, kad jam rūpėjo šiame leidinyje „Ofiarnik religijny" panagrinėti krikščionybės įvedimo ir bažnyčios istorijos klausimus Lietuvoje. Metraštis dėl nežinomų priežasčių nepasirodė.

[4] Tyšinskis A. (1811—1880) studijavo Vilniaus universitete 1825—1829 m., literatūros profesorius Varšuvoje, žinomas literatūros kritikas; A. Penkevičius (miręs 1879 m.) mokėsi Vilniaus Medicinos—chirurgijos akademijoje, vertė lietuvių liaudies dainas (almanachas „Birutė", 1837 m.); L. Trinkovskis (1805—1840) studijavo teologiją Vilniuje, poetas, oratorius, plačiai dalyvavo to meto spaudoje.

Svėdasai, 1841 m. lapkričio 13 d.

Seniai aš berašiau ir seniai, dar seniau, nuo Tavęs, mano brangusis, žinių beturėjau. Nežinau, koks likimas mano rašinių, nusiųstų „Athenaeumui", nes nei Tu, nei Gliuksbergas nieko nepranešate, nors kelis kartus kreipiausi. „Žemaičių žemės prisiminimai" jau išėjo iš spaudos. Gliuksbergas rašė, kad jau Tau vieną egzempliorių nusiuntė. Aš dabar neturiu kaip nuvažiuoti į Ukmergę nei į Vilnių, tad neturiu progos nė Tau priderantį egzempliorių įteikti. — Tatai padarysiu sausio pradžioje, nes esu tvirtai nusistatęs nuvažiuoti į Vilnių.— Įdomu man, kaip Tau patinka ta mano knygpalaikė.— „Ofiarnik religijny" jau suruoštas. Nejaugi jame nebus nė vieno Tavo veikalo? — Susimilk! Jeigu turi ką užbaigtą iš prozos ar poezijos, atsiųsk man iki Naujųjų metų — neatsisakyk! Skaičiau gerbiamajame „Kurjeryje", kad išėjo Tavo apysaka „Pasaulis ir poetas", tas veikalas labai giriamas. Dar aš su juo nesu susipažinęs. Jei gali, paliepk knygininkams išduoti man „Athenaeum", „Vilniaus istoriją", „Pasaulį ir poetą" ir „Paskutiniąją Slucko kunigaikštytę" [1], tegu įteikia kunigui Važynskiui, dvasinės akademijos adjunktui, gyvenančiam Vilniuj, Savičiaus gatvėj. Jei negali atiduoti visiškai, tai duok bent perskaityti. Tavo „Vilniaus istoriją" turiu gauti būtinai.

1842 metais išeis šie mano veikalai:

1. „Lietuvos senienų tyrinėjimai" [2], pirmoji dalis, apimanti priešistorinius laikus.

2. „Lietuvių pasakos".

3. „Lietuvių liaudies dainos".

4. „Poetas", eiliuota fantazija, o jeigu bus galima, tai ir vertimas kai kurių lietuvių liaudies dainų. „Lietuvių liaudies dainos" tegu turės šalia lenkišką pažodinį vertimą.

Ar greitai išvysime Tavo didžią poemą „Anafielas"? „Vitolio raudą" išverčiau jau į lietuvių kalbą ligi Ramo-

jaus laidotuvių. Marija Gorskytė, jauna mergina 18 metų, labai išsilavinusi ir talentinga, irgi verčia Tavo „Vitolio raudą" į vokiečių kalbą ir ketina spausdinti Karaliaučiuje.

Pasiilgęs laukiu Tavo laiško ir rašinių „Ofiarnikui". Lik sveikas! Bučiuoju Tave milijoną kartų, bučiuoju Brolį ir Prietelių

Tavo kun. Liud. Jucevičius

Dėkojame Tau už fantaziją „Šėtonas ir Moteriškė" [3], dėkojame visi, tik ne jauni kunigai!

Ar jau gavai „Linksmynę"?

[1] Ostatnia z książąt Słuckich. V., 1841.

[2] „Lietuvos senienų tyrinėjimai", „Lietuvių pasakos" ir „Poetas, eiliuota fantazija", — visų šių, anot L. Jucevičiaus, paruoštų spaudai rašinių likimas nežinomas. Pirmieji du galėjo vėliau sudaryti atskiras „Lietuvos" dalis.

[6] J. I. Kraševskio draminė fantazija „Szatan i kobieta" (Wilno, 1841).

11

Svėdasai, 1842 m. balandžio 18 d.

Seniai jau beturėjau laimę gauti nuo Tavęs laišką, mano brangusis Juozapai! Seniai, beje, ir aš berašiau. Visokie rūpesčiai, sielvartai kliudė man. Per Kalėdų šventes buvau nuvažiavęs į Vilnių, vežiau kelis savo raštpalaikius, bet Gliuksbergo neradau, buvo išvykęs į Kijevą, tad ir parvažiavau nieko nepaveikęs. Nusiunčiau jam dabar savo „Lietuvių dainų" vertimo rankraštį, bet dar atsakymo negavau. Tau į „Athenaeum" irgi siunčiu kelias daineles, išverstas iš lietuvių kalbos. Jei vertos, įdėk jas iš savo gerumo. Pranešk man, koks likimas ano rašinio, kurį Tau pernai metais gegužės mėn. į Gliuksbergo rankas nusiunčiau — nerandu jo „Athenaeume", tad arba jo nesi gavęs, arba paskandinai Letoje.— Tavo žadėtų knygų dar lig šiol nesu gavęs, o „Vilniaus istorijos" labai, labai esu reikalingas. Beveik nuolat sergu, tačiau vis tiek gunksau prie Lietuvos senienų — norėčiau prieš-

istorinius laikus dar šiais metais išspausdinti.— Neseniai esu gavęs laišką iš Prahos nuo Hankos [1]. Jis atsiuntė man kelias čekiškas knygas, tarp kitų ir „Coup d'œil sur la litérature Bohèmienne, de 1836 jusqu'a la fin 1840" [Žvilgsnis į čekų literatūrą nuo 1836 m. ligi 1840 m. pabaigos], parašytą Karolio Vinačickio [2]. Jeigu norėtum, galėčiau Tau tą studiją, išvertęs į lenkų kalbą, atsiųsti „Athenaeumui". Laikraštyje „Muzeum Czeskie" yra keli Tavo veikalai išversti.

Jeigu Tau laikas leis, apdovanok mane nors trumpu laiškeliu, pranešk, prie kokių veikalų dabar darbuojiesi, kas naujo girdėti rašytojų pasauly — aš sėdžiu užkampio kaime, apie nieką nežinau, turiu tiktai „Tyg. Petersb.", kuris šykščiai, labai šykščiai naujienų teduoda.— Na, o kokį pasisekimą ten Voluinėje turi mano „Žemaičių žemės prisiminimai"? Gal tai tokie prisiminimai, kurių neverta nė prisiminti? O kaip Tavo „Anafielas"?

Lik sveikas ir tikras, jog Tave giliai ir nuoširdžiai myliu

Tavo kun. L. Jucevičius

[1] V. Hanka (1791—1861) — čekų poetas, filologas, domėjęsis folkloru, išgarsėjo romantiškomis mistifikacijomis: išleido tariamas čekų epines dainas, rastas Kralove Dvore, ir tariamą čekų epą, rastą Zelena Horoje. V. Hankos laiškas L. Jucevičiui, deja, nerastas.

[2] K. Vinačickis (1803—1869) — čekų rašytojas ir visuomenės veikėjas.

12

Svėdasai, 1842 m. gegužės 28 d.

Tavo laišką, mano mielas Juozapai, gavau ir iš visos širdies Tau dėkoju, kad Tu atmeni varganą atsiskyrėlį. Nudžiugino mane didžiai žinia, jog Tu ketini aplankyti Lietuvą. Kad tik Dievas duotų Tau šitai įvykdyti. Būdamas mūsų krašte, gal ir mane aplankysi — gyvenu aštuonios mylios nuo Ukmergės, pačioje, gali sakyt, lietuvių gyvenamo ploto širdyje. Miela man bus sulaukti svečiuos prieteliaus, kurį visų labiausiai vertinu ir aukštinu ir kuriam pažvelgti veidu į veidą didžiausiu sau džiaugs-

mu laikyčiau. Kartu gal ir galėčiau Tau kuo nors naudingas būti Tavo tyrinėjimuose, žinau gangreit kiekvieną gimtosios žemės užkampį. Džiaugiuosi, kad imiesi parašyti populiarią Lietuvos istoriją paveikslais — ir aš, prisipažinsiu Tau, galvojau apie tai, bet nei mano išsimokslinimas, nei talentas ne tam. Ištroškę visi lauksime Tavojo veikalo ir su tikru džiaugsmu jį sveikinsime.

Mano rašinys, siųstas „Athenaeumui" per Gliuksbergą, matyt, bus žuvęs visiškai. — Po Kalėdų buvau Vilniuje ir palikau Gliuksbergo knygyne „Lietuvių dainų" vertimo rankraštį, nežinau, ką jis su juo paveikė. Tuo paštu ir į jį kreipiuosi.

„Lietuvos senienų", priešistorinių laikų, rankraštis jau paruoštas spaudai. Dabar darbuojuosi su „Šv. Kazimiero gyvenimu" [1]. Norėčiau taip pat paruošti šiais metais antrąją **„Linksmynės"** dalį [2]. Būk malonus ir čia neatsakyk man savo pagalbos, paremk tą leidinį savo raštais eilėmis ir proza — atsiųsk man tiktai kuo greičiau — aš Tavimi tikrai pasikliauju. „Ofiarnik religijny" tikrų tikriausiai prieš Naujus metus pasirodys. Nekantriai laukiu Mindovo. Apie mano „Prisiminimus" — nė garso, matyt, kad tai yra prisiminimai, kurių neverta nė prisiminti. **„Linksmynei"**, be savo straipsnių, jeigu turi kokių ir svetimų arba jų iš kur nors gali gauti, atsiųsk man — gerai būtų turėti ką nors Grabovskio, Ževuskio, Jankovskio [3] ir kitų žymenybių — už jų paramą dėkingumas mano būtų neapsakomas.

Turiu viltį, kad greitai gausiu Tavo laišką su rašiniais. Lik sveikas ir laimingas.

Tavo kun. Liudvikas

[1] Nieko daugiau apie šį L. Jucevičiaus darbą nežinome.

[2] „Linksmynės" antroji dalis nepasirodė.

[3] M. Grabovskis (1804—1863) — reakcinis lenkų kritikas, istorikas ir prozininkas. H. Ževuskis (H. Rzewuski, 1791—1861 m.) žinomas kaip vienas iš konservatyviausių XIX a. lenkų literatūros atstovų, pagarsėjęs veikalu „Soplicos atsiminimai" (Pamiątki Soplicy, 1839 m.). P. Jankovskis (1810—1872) — kadaise garsus humoristas, pasirašinėjęs John Dycalp slapyvardžiu, studijavo Vilniaus universitete. Šiandien jo raštai išliekamosios vertės nebeturi. Visi šie trys rašytojai priklauso procariniam lenkų literatūros sparnui.

Labai reikšmingą M. Akelaičio kūrybinio palikimo dalį sudaro laiškai. Juose daug biografinių duomenų, kūrybos faktų, papasakota apie literatūrinio ir mokslinio darbo planus bei sumanymus. Laiškai padeda suvokti M. Akelaičio politines visuomenines pažiūras, kultūrines aspiracijas. Jie atspindi ryšius ir santykius su lietuvių bei lenkų kultūros veikėjais.

Lietuvos bei Lenkijos bibliotekų rankraštynuose, spaudos puslapiuose yra likę apie šimtą dvidešimt M. Akelaičio laiškų. Be to, iš bibliografijos darbų, katalogų, straipsnių žinoma jų buvus dar kelias dešimtis.

Trumpoje M. Akelaičio biografijoje, pridėtoje prie jo „Lietuvių kalbos gramatikos" (Poznanė, 1890. P. VII—X), biografijos autorius Goštautas pacitavo M. Akelaičio iš Svirlaukio[1] giminaičiui 1859 m. rašytą laišką, kuriame pasakojama apie dirbamus ir numatomus literatūros darbus. Biografijoje taip pat pacituotos ištraukos iš 1869 ir 1871 m. kovo mėnesio laiškų giminaičiams iš Paryžiaus į Lietuvą; laiškų giminėms galėjo būti ir daugiau.

Lietuvių kultūros istorijai ir M. Akelaičio biografijai ypač svarbūs yra iki pirmosios emigracijos į Paryžių (1856—1861 m.) rašyti laiškai. Išlikę trys laiškai Motiejui Valančiui. Pirmasis lietuvių kalba (1856.IX.25) ir antrasis (X.15/27) lenkų kalba pasiųsti iš Varšuvos. Juose rašoma apie domėjimąsi lietuvių kalba, ieškomas knygas, paskelbtus mokslo veikalus. Trečiajame, rašytame iš Jelgavos (1858.III.4/16), kalbama apie liaudžiai skirto lietuviško laikraščio reikalingumą ir jo leidimo perspektyvas. Pirmuosius du laiškus paskelbė M. Brenšteinas leidinyje „Kwartalnik Litewski" (1911. P. 132—136; pirmasis, lietuviškai rašytas, išverstas į lenkų kalbą), A. Janulaitis „Tautoje ir žodyje" (1925. T. 3. P. 292—299) — visus tris; Lietuvos MAB RS A. Janulaičio fonde (F 267—3539, 3540) yra ranka daryti jų nuorašai.

[1] 1858 m. pradžioje M. Akelaitis apsigyveno Kurše (dab. Latvijoje) Svirlaukio (vokiškai — Neu-Bergfried) dvare netoli Jelgavos pas lietuvį P. Smuglevičių.

Lietuvių kalbos ir literatūros institute (F 1—2) yra M. Akelaičio S. Daukantui siųstas savo lietuviškų knygų sąrašas ir laiško fragmentas [2], kuriame yra kiek ne kiek kultūrinės informacijos, sakysim, svarstymų dėl D. Sutkevičiaus žodyno išleidimo.

M. Akelaitis susirašinėjo su Fridriku Kuršaičiu dėl jo redaguojamo „Keleivio" spausdinimo lotynų raidėmis ir platinimo Lietuvoje. Laiškų likimas nežinomas [3].

1856 m. kovo—spalio mėn. M. Akelaitis susirašinėjo su Vilniaus knygų leidėju Adomu Zavadzkiu. Porą laiškų jis pasiuntė iš Dubicų (Liublino gubernija) ir porą iš Varšuvos. Prašė atsiųsti lietuviškų knygų, pasakojo apie savo literatūrinius planus. Laiškai — Lietuvos MAB rankraštyne (F. 158—536b).

Kultūros istorijai reikšmingi penki M. Akelaičio laiškai Irenėjui Oginskiui, rašyti 1859 m. kovo—1860 m. gruodžio mėnesiais iš Svirlaukio, Jelgavos, Vilniaus ir Marijampolės. Juose pranešama apie sumanymą leisti liaudžiai lietuvišką laikraštį bei knygeles, pateikiama spaustuvės įkūrimo sąmata. Žinomas vienas 1860 m. vasario 10 d. iš Vilniaus M. Akelaičio parašytas laiškelis B. Tiškevičiui į Raudondvarį, kuriame prašoma paremti lietuviškų knygų leidimą. Laiškus I. Oginskiui ir B. Tiškevičiui paskelbė A. Janulaitis „Tautoje ir žodyje" (1926. T. 4. P. 437—442, 443).

Išliko keliolika M. Akelaičio laiškų Vilniaus publicistui, archeologui Adomui Honoriui Kirkorui (1818—1886). Vienuolika 1858—1859 m. laiškų, rašytų iš Svirlaukio,

[2] Laiško adresatas nustatytas remiantis dviem argumentais: 1. Minėto laiško fragmentas su knygų sąrašu buvo rastas kartu su S. Daukanto rankraščiu — jis saugotas „Birutės" draugijos bibliotekoje (Žr. įrašus M. Akelaičio rankraštyje). 2. Prie įtrauktos į sąrašą A. Šleicherio „Lietuvių kalbos gramatikos" (Litauische Grammatik. Praha, 1856) aprašo yra parašyta, kad veikalo autorius, kalbėdamas apie žemaičių tarmes, citavo laiško adresato knygą. Iš tikrųjų keliose vietose (p. 209, 217, 227) yra nuorodų į S. Daukanto „Dainas žemaičių" (1846).

[3] *Akeliewicz M.* Słówko z Maryampolszczyzny: Wspomnienia z lat młodocianych // Jana Jaworskiego kalendarz ilustrowany na rok 1877. W-wa, 1876. S. 112; *Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. V., 1969. P. 45.

Varnių, Rietavo, Vilniaus (apie pastarojo laiško parašymo vietą sprendžiame iš jo turinio), vienas iš Paryžiaus (1862.VII.9) į Vilnių ir du 1872 m. laiškai iš Paryžiaus į Krokuvą, kur tuo metu gyveno A. H. Kirkoras. Tuos laiškus paskelbė A. Janulaitis „Tautoje ir žodyje" (1925. T. 3. P. 299—319; 1926. T. 4. P. 435—437). Laiškai svarbūs ir autoriaus biografijai, gyvenimo materialinėms sąlygoms, to meto pažiūroms ir nuotaikoms, literatūrinei, mokslinei, kultūrinei veiklai apibūdinti. Su laiškais buvo siunčiama eiliuotų kūrinių lietuvių (eilėraštis, skirtas carui Aleksandrui II ir jo vertimas į rusų kalbą) ir lenkų kalbomis. Laiškuose užsimenama apie S. Daukantą ir M. Valančių. Iš Paryžiaus į Vilnių rašytame laiške M. Akelaitis prašė atsiųsti knygų lenkų bibliotekai, į Krokuvą rašytuose laiškuose kalbama apie bendradarbiavimą A. H. Kirkoro redaguojamame periodiniame leidinyje „Na Dziś", siūloma leisti dienraštį slavų vienybei propaguoti „Rzesza Słowiańska".

M. Akelaitis yra rašęs (1859 m. viduryje) Lenkijos ūkio draugijos įkūrėjui grafui Adomui Zamoiskiui prašydamas paremti knygelių liaudžiai leidimą [4].

Kitą grupę sudaro emigracijoje nuo 1864 iki 1887 m. rašyti laiškai. Yra penkiasdešimt šeši 1874—1887 m. laiškai į Varšuvą Vilniaus laikų bičiuliui, laikraščio „Gazeta Warszawska" redaktoriui Vincentui Korotinskiui ir 1878—1879 bei 1882 m. rašyti laiškai laikraščio leidėjui Stanislovui Lešnovskiui. Dešimt metų M. Akelaitis buvo minėto laikraščio Paryžiaus korespondentas, todėl laiškai daugiausia susiję su darbu; jie vertingi jo gyvenimui ir veiklai šiame mieste pažinti. Laiškai laikomi Varšuvoje Nacionalinės bibliotekos (Biblioteka Narodowa) rankraštyne (sign. 7300). Čia yra ir 1872 m. laiškas iš Paryžiaus, adresuotas nežinomam Aleksandrui (Olesiui). Visų šių laiškų mikrofilmą turi MAB RS (Mf. 918. Nr. 1169).

V. Biržiška „Aleksandryno" 3-ajame tome (Čikaga. 1965. P. 370) nurodė Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekoje esamą 1886 m. laišką Prancūzijoje gyvenusiam

[4] *Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 44.

lenkų publicistui Janui Nepomukui Janovskiui (1803—1888).

Naujų aspektų M. Akelaičio visuomeninėms pažiūroms apibūdinti suteikia iš Paryžiaus lietuvių kalba rašyti laiškai Mažosios Lietuvos spaudos veikėjams. 1883 m. liepos 1 d. jis parašė laišką „Aušros" redakcijai Ragainėje, kuris buvo išspausdintas 1884 m. „Aušroje" (Nr. 5/6. P. 197—201) ir kiek sutrumpintas knygoje „Lietuvių literatūros kritika. T. 1. 1547—1917" (V., 1971. P. 149—150). Laiško juodraštis, platesnis variantas, yra Lenkijos Mokslų Akademijos Kurniko bibliotekoje (sign. 2490). Laiške M. Akelaitis rašo apie kurias ne kurias pirmųjų numerių publikacijas (J. Šliūpo, J. Zauerveino, P. Lipšto), samprotauja apie „Aušros" kalbą.

1886 m. liepos 19 d. M. Akelaitis parašė Martynui Jankui. Laišką išspausdino V. Maciūnas „Mūsų senovėje" (1938. T. 2, Nr. 2. P. 325). Laiške M. Akelaitis sakosi lietuvių kalba parašęs istorijos darbą „Lietuvių budvietis", siūlo jį išspausdinti.

Pluoštas M. Akelaičio laiškų yra minėtoje Kurniko bibliotekoje. Daugiausia jų — iš Gardino kilusio 1831 m. sukilimo dalyvio, vėliau aktyvaus emigracijos veikėjo Leonardo Niedzvieckio (1810—1892) fonde. Jis domėjosi literatūra (Paryžiuje užrašinėjo A. Mickevičiaus paskaitas), kalbos mokslu. Gramatikos ir kitais klausimais polemizavo su M. Akelaičiu, tačiau užrašai, argumentai mėgėjiški. L. Niedzvieckio fondą aprašė J. Lučakova[5]. Matyt, po M. Akelaičio mirties (1887) L. Niedzvieckis įsigijo jo archyvą, kuris vėliau atsidūrė Kurnike.

Kataloge nurodytas vienas M. Akelaičio laiškas L. Niedzvieckiui be datos, devyniolika 1868—1887 m. laiškų (31 lapas; beje, yra 1890 m. M. Akelaičio žmonos laiškas)[6], taip pat filologinis „Atviras laiškas Leonardui Niedzvieckiui", išspausdintas 1887 m. Paryžiuje (yra ir

[5] *Łuczakowa J.* Katalog „Papierów po Leonardzie Niedźwieckim" i Archiwum Dywizji Kozaków Sułtańskich w Bibliotece Kórnickiej // Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej. 1959. Zesz. 7. S. 241—367.

[6] Ten pat. P. 252, 254.

juodraštis)[7]. Tame pačiame fonde yra filologinio turinio M. Akelaičio laiškas (1887.VII.17) filologui Lucianui Malinovskiui (1839—1898) į Krokuvą. Jam siuntė savo „Atvirą laišką Leonardui Niedzvieckiui", iš lenkų filologo Jano Hanušo (1858—1887) gautą atsiliepimą apie jį ir savo atsakymą (Kurniko biblioteka, sign. 2490).

L. Niedzvieckio fonde yra 1887 m. rašyto M. Akelaičio laiško filologui J. Hanušui juodraštis, taip pat laiškas Vladimirui Spasovičiui į Peterburgą (1886). Abiejuose laiškuose M. Akelaitis kalba apie savo lenkų kalba išleistos knygutės „Žvilgsnis į lietuvių tautos praeitį" (Peterburgas, 1885) triuškinamą recenziją, kurią laikraštyje „Kraj" paskelbė J. Karlovičius.

Kurniko bibliotekoje yra vienas kitas M. Akelaičiui siųstas laiškas: J. I. Kraševskio (1869), L. Niedzvieckio (1878), giminaičio Juozo Akelaičio (1884), J. Hanušo (1887), kunigo, politinės emigracijos veikėjo Paryžiuje, istoriko Valerijono Kalinkos (be datos)[8].

Nemažas pluoštas M. Akelaičio laiškų buvo 1871 m. įkurtame lenkų Rapersvilio muziejuje Šveicarijoje, kuris 1927 m. perkeltas į Varšuvą. Rankraščiai įėjo į Nacionalinės bibliotekos fondus. A. Levako sudarytame dviejų dalių veikale „Nacionalinės bibliotekos rankraščių katalogo"[9] 1-oje dalyje aprašyti laiškai; 2-oje, „Indeksuose", nurodyti laiškų autoriai[10]. Čia yra ir M. Akelaičio pavardė. Iš dokumentų aprašų matyti, kad jis siuntė laiškus 1858 m. Žitomire įkurtai Knygų leidimo bendrovės *(Stowarzyszenie księgarsko wydawnicze)* leidžiamos serijos „Namų biblioteka" (Biblioteka domowa) redakcijai

[7] Ten pat. P. 315.

[8] Pirmą kartą emigravęs į Paryžių, M. Akelaitis rašė veikalą „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aprašymas", už kurį iš anksto gavo dalį pinigų; juos sumokėjo V. Kalinka *(Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 58).

[9] *Lewak A.* Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej. T. 1. Zbiory Biblioteki Rapperswilskiej. W-wa, 1929. 507 s.; *Levak A., Więckowska H.* Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej. T. 2, Cz. 1. Zbiory Biblioteki Rapperswilskiej. W-wa, 1938. 559 s.

[10] Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej. T. 2, Cz. 2. Zbiory Biblioteki Rapperswilskiej: Indeksy do katalogu rękopisów. W-wa, 1938. 348 s.

(metai ir laiškų skaičius nenurodyti). Yra 1859—1861 m. laiškų ir vienam iš minėtos bendrovės steigėjų bei serijos redaktorių gen. dr. Karoliui Kačkovskiui (1797—1867).

Daugiausia laiškų M. Akelaitis rašė antrukart atsidūręs emigracijoje (1864—1887). Jo laiškų buvo Prancūzijoje gyvenusio publicisto, istoriko ir leidėjo Leonardo Chodzkos (1800—1871) fonde (iki 1876 m.). M. Akelaitis rašinėjo 1863 m. sukilimo dalyviams, žymesniems emigracijos veikėjams. Penkiolika 1873—1876 m. rašytų laiškų buvo politinio veikėjo, 1863 m. sukilėlių Nacionalinės vyriausybės *(Rządu Narodowego)* nario, istoriko Agatono Gilerio (1831—1887) korespondencijos rinkinyje. M. Akelaičio laiškų buvo žymaus lenkų išsivadavimo kovų vadovo ir emigracijos lyderio, istorijos veikalų autoriaus generolo Liudviko Mieroslavskio (1814—1878) rinkinyje (rašyti iki 1876 m.), publicisto, per sukilimą Nacionalinės vyriausybės spaustuvės direktoriaus Juzefo Bohdano Vagnerio (1815—1882), Paryžiuje dirbančių lenkų draugijos pirmininko Jano Nepomuko Raiskio, publicisto, vėliau Rapersvilio muziejaus bibliotekos bibliotekininko Juzefo Radominskio rinkiniuose, buvo laiškų prancūzų—lenkų komitetui, kuriuose prašoma pašalpos. Rapersvilio bibliotekos rankraščiai per Antrąjį pasaulinį karą hitlerininkų įsakymu buvo perkelti į Krasinskių biblioteką Varšuvoje, kur 1944 m. spalio mėn. buvo okupantų sudeginti. Liko tik fragmentai — keliolika didžiojo archyvo tomų, kurie laikomi Nacionalinėje bibliotekoje.

Emigracijoje rašyti laiškai, be abejo, buvo susiję su M. Akelaičio visuomenine bei publicistine, literatūrine veikla, pastangomis susirasti darbo. Jie būtų gerokai papildę M. Akelaičio biografiją, žinias apie jo pažiūras, visuomenines pozicijas, ryšius su emigracijos veikėjais.

Labiausiai mokslininkus domino M. Akelaičio laiškai J. I. Kraševskiui. Su šiuo lenkų rašytoju M. Akelaitis susirašinėjo 24 metus (1858—1882); yra išlikę septyniolika laiškų. Jų originalai saugomi Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekos rankraštyne (sign. 6460, IV, 6485); Lietuvos MAB RS A. Janulaičio fonde (F. 267—3538) yra jų nuorašai, 1936 m. atsiųsti A. Janulaičiui.

Pirmasis M. Akelaičio laiškas J. I. Kraševskiui rašytas 1858 m. pabaigoje iš Svirlaukio. Iš ten buvo pasiųsti dar trys laiškai. Keletas kitų rašyti iš įvairių Lietuvos vietų: iš Varnių (1859.VI.18 (30), Rietavo (1859.VIII.30), Mykoliškių prie Marijampolės (1860.VII.2), Vilniaus (1860. VII.9 (21). Be to, yra laiškas iš Varšuvos (1861.IV.27) ir laiškų iš Paryžiaus (1864.II.2 [11]—1882.VIII.21). Laiškai iš Svirlaukio, Lietuvos bei Varšuvos, matyt, saugumo sumetimais daugiausia pasirašyti literatūriniu slapyvardžiu „Kaimietis iš Marijampolės pavieto" *(Chłop z powiatu Marijampolskiego)*, kai kurie vienu žodžiu „Kaimietis". Iš Paryžiaus siųsti laiškai pasirašyti pavarde, o 1879 m. rugsėjo 12 d., sveikindamas J. I. Kraševskį su literatūrinio darbo 50-mečiu, matyt, ne atsitiktinai M. Akelaitis pasirašė ir slapyvardžiu, ir pavarde.

M. Akelaičio laiškai J. I. Kraševskiui į literatūros apyvartą įėjo XIX a. pabaigoje, kai Kazimieras Bartoševičius žurnale „Przegląd Literacki" (1897. N 24) paskelbė laiškų tekstų, pristatė M. Akelaitį. Po metų Antanas Kaupas-Selimas JAV lietuvių laikraštyje „Tėvynė" (1898. Nr. 7—9) išspausdino K. Bartoševičiaus paskelbtų laiškų apžvalgą („M. Akelaitis šviesoj laiškų pas Kraševskį"). Baigdamas apgailestavo, kad ne visus laiškus galįs „paduoti", nes tik tiek jų pateikęs K. Bartoševičius, ir pridūrė: „[...] galėtų juos perrašyti koks lietuvis, gyvenąs Kriokavoje, nes laiškai guli Jagieloniškoje bibliotekoje" [12]. Daug M. Akelaičio laiškų ištraukų paskelbė A. Janulaitis monografijoje „Mikalojus Akelaitis", išspausdintoje

[11] Antrą kartą (po sukilimo) emigravusio M. Akelaičio pirmojo laiško iš Paryžiaus data — vasario 12 d. (12/2 64), tačiau iš tikrųjų ir kovo mėn. jis tebebuvo Lietuvoje (Augustavo vaivadijoje), kur išleido antrą numerį savo redaguoto laikraščio „Žinia apie lenkų vainą su maskoliais", pasirašydamas Čiuoderiškių Mikalojus *(Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 59). Vasario 12 d. bus įrašęs iš atsargumo. Beje, S. Šostakovskio teigimu, „Žinia" — pirmas lietuviškas laikraštis rusų okupuotoj žemėj". Žr.: *Szostakowski S.* Zapomniany orędowik zbliżenia polsko—litewskiego. Mikołaj Akełaitis-Akieliewicz // Studia i materiały wyższej szkoły pedagogicznej w Olsztyne. 1991. N. 29. S. 68.

[12] *Kaupas-Selimas A.* Akelaitis šviesoj laiškų pas Kraševskį // Tėvynė. 1898. Nr. 7—9. P. 31.

žurnale „Švietimo darbas" (1920. Nr. 11—12; 1921. Nr. 7/8), be to, 1969 m. serijoje Acta historica Lituanica III, išleistoje Lietuvos Mokslų Akademijos istorijos instituto. M. Akelaičio laiškus J. I. Kraševskiui trumpai ir gana netiksliai apžvelgė B. Genzelis knygoje „Laikas ir idėjos" (V., 1980. P. 219—222). Dalį M. Akelaičio laiškų (aštuonis, rašytus tik iš Lietuvos) 1982 m. Lenkijoje paskelbė M. Niedzviecka (Listy działaczy litewskiego ruchu narodowego do J. I. Kraszewskiego // Prace Literackie. Wrocław, 1982. T. 23. S. 17—51).

M. Akelaičio laiškai J. I. Kraševskiui — vertingas įnašas į Lietuvos kultūros istoriografiją. Juose, kaip minėta, yra duomenų kultūrinio, socialinio visuomeninio gyvenimo istorijai, taip pat paties M. Akelaičio veiklai, pažiūroms, būdui, bendravimui su rašytoju pažinti.

Jau pirmieji laiškų skelbėjai pastebėjo, kad M. Akelaitis iš jų iškyla pirmiausia kaip vienas ryškiausių lietuvių švietėjų. Anot K. Bartoševičiaus, „[...] darbas liaudžiai — tai pagrindinis M. Akelaičio gyvenimo tikslas" [13]. Lygiai taip jį yra apibūdinęs ir A. Kaupas-Selimas: „Akelaitis visą savo gyvenimą buvo pašventęs apšvietimui prastų sodiečių" [14]. Toks pat vertinimas liko ir naujausiuose tyrinėjimuose. M. Niedzviecka 1982 m. rašė: „Akelaitis troško prisidėti prie leidybinės [Žitomiro] bendrovės, kad galėtų spausdinti pigias knygeles lietuvių liaudžiai" [15].

Pats M. Akelaitis savo gyvenimo tikslą yra nusakęs taip: „Visų pirma trokštu ir kasdien Dievą to prašau, kad pas mus kuo greičiausiai būtų atidarytos kaimo mokyklėlės ir nors kiek pagalvota apie liaudies švietimą" (1859. III.19). Minėtas jo kreipimasis į visuomenę, A. H. Kirkoro 1858 m. išspausdintas leidinyje „Teka Wileńska", yra tarsi to tikslo įgyvendinimo bendroji programa: „Dary-

[13] *Bartoszewicz K.* Korespondencya J. I. Kraszewskiego // Przegląd Literacki. 1897. N 24. S. 11.

[14] *Kaupas-Selimas A.* M. Akelaitis šviesoj laiškų pas Kraševskį // Tėvynė. 1898. Nr. 7—9. P. 249.

[15] *Niedzwiecka M.* Listy działaczy litewskiego ruchu narodowego do J. I. Kraszewskiego // Prace Literackie. Wrocław, 1982. T. 23. S. 19.

kim iš palengvo, įsteikim parapijose mokyklas, kuriose viskas būtų mokoma lietuvių kalba; rašykim ir spausdinkim lietuvių knygas liaudžiai. [...] Iš šitų turtų [aukų, surinktų bažnyčiose, „tik po skatiką"] išlaikysime ne tik kelias elementarias lietuvių mokyklėles [...], jų užteks išleisti lietuvių knygoms ir laikraščiams" [16]. Nuodugniau, išsamiau „brolių kaimietėlių" švietimo programą — liaudies bibliotekėlės steigimą (pigių knygelių leidimą) — Akelaitis išdėstė 1859 m. vasario 17 d. laiške.

M. Akelaičio programa ir dalykiškai, ir laiko atžvilgiu kone visiškai sutampa su kita programa — M. Valančiaus pridėta prie 1859 m. vasario 21 d. prašymo Rusijos vidaus reikalų ministrui S. Lanskojui dėl lietuviško laikraščio „Pakeleivingas" leidimo. Kaip nustatė programas išnagrinėjęs V. Merkys, abiejų autorius yra M. Akelaitis [17]. (Beje, pagrindinius programos skyrius, tiesa, kiek siauriau, be teisės skyriaus, M. Akelaitis yra išdėstęs ir anksčiau (1858.VIII.15) rašytame laiške M. Balinskiui [18].)

Iš keturių programos punktų matyti, kad M. Akelaitis, kaip ir pats teigė, nesirengė liaudžiai kalbėti „civilizatoriaus vardu", o troško „šviesti savo brolius kaimietėlius krikščionybės dvasia [...]". Tokia švietimo samprata apėmė teisinio, etinio, ekonominio, literatūrinio prusinimo, moralumo, taip pat tautiškumo, neatskiriamo nuo istoriškumo suvokimo, ugdymą. Programa greičiausiai nedaug kuo skyrėsi, o gal ir visai nesiskyrė nuo kitų tautų švietėjų programų, susijusių su Europos tautinių judėjimų programomis, kurios M. Akelaičiui turėjo būti žinomos. Antai jau kreipimesi, įtraukdamas moralumo bei tautiškumo ugdymą, jis citavo, kaip pats nurodė, slovakų mąstytojo P. Šafaržyko mintis: „Savą ginti ir mylėti labiau už gyvenimą, o svetimą gerbti ir neengti yra šventa pareiga kiekvieno žmogaus ir kiekvienos tautos, morališkai pažinusios save ir sa-

[16] Odezwa do redakcyi Teki Wileńskiej starego ziemianina Litewskiego // Teka Wileńska. 1858. N 3. S. 151; *Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 18.

[17] *Merkys V.* Pastangos leisti liaudies biblioteką ir laikraštį „Pakeleivingas" (1858—1859) // Knygotyra. 1983. T. 9 (16), sąs. 1. P. 35.

[18] VUB RS. F. 22—134.

vo p a s k i r t į [retinta mano.— G. G.] [19]. O žmogaus, tautos atsakomybės suvokimo kategorijos, kaip pastebėjo nagrinėjęs M. Akelaičio pažiūras jau J. Kudirka [20], yra paimtos kaip tik iš tautinių judėjimų programų. (Tą patį atsakomybės suvokimą — kiekvieno ir drauge visų, visos tautos — diegė ir Maironis, ragindamas: „Į darbą, broliai, vyrs į vyrą, / šarvuoti mokslu atkakliu [...]" [21].) Tiesiogiai nebekartodamas P. Šafaržyko, moralinį savo paskirties pažinimo ugdymą, be kurio neįmanomas atsakomybės suvokimas, M. Akelaitis programoje išreiškė kaip „[...] pareigą, kurią turi kiekvienas žmogus Dievui, savo artimiesiems, tėvynei ir pačiam sau". Toks pareigos įsisąmoninimas neįmanomas, be kita ko, be istoriškumo, būtinybės pažinti savo tautos istoriją; programoje tai nusakyta vienu sakiniu: „Tautos istoriją privalo žinoti kiekvienas žmogus, tada tauta bus nemirtinga". Vertindamas M. Akelaičio kreipimąsi, jame išreikštą švietimo idėją M. Biržiška [22] pavadino lietuviško švietimo idėja, o anot V. Merkio, švietimo programa valstiečius skatino tapti „[...] s ą m o n i n g a i s [retinta mano.— G. G.] savo besiformuojančios nacijos nariais" [23].

Savo švietimo programai įgyvendinti M. Akelaitis ėmėsi leisti liaudies bibliotekėlę. J. I. Kraševskio palankiai pristatytas laikraščio „Gazeta Warszawska" skaitytojams („[...] tas kaimietis iš tikrųjų yra [...] vertas pagarbos dėl savo misijos [...] leisti knygeles lietuvių kalba supratimo. [...] visi privalome padėti p. Akelaičiui [...]") [24]. M. Akelaitis išdrįso parašyti kunigaikščiui I. Oginskiui ir paprašyti paramos. Sulaukęs jo, V. Radvi-

[19] Odezwa do redakcyi Teki Wileńskiej... S. 151.

[20] *Kudirka J.* Mikalojaus Akelaičio (1829—1887) socialinės pažiūros // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. 1980. T. 2 (71). P. 18.

[21] *Maironis.* Jaunimo giesmė // *Maironis.* Raštai. V., 1987. T. 1. P. 106.

[22] *Biržiška M.* Dėlei L. Ivinskio „Aitvaro" // Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos. K. 1931. P. 338.

[23] *Merkys V.* Pastangos leisti liaudies biblioteką... P. 37.

[24] Listy J. I. Kraszewskiego do redakcji „Gazety Warszawskiej". 1859. N. 54.

los, A. Valickio, kitų aukų [25], su džiaugsmu pranešė: „[...] per penkis mėnesius išleidau penkias brošiūrėles 26 tūkst. tiražu" (1860.VII.8). Tai buvo M. Akelaičio švietimo darbo viršūnė. Kokių pastangų reikėjo jai pasiekti, kaip žiūrėta į jį, knygelių leidėją, matyti iš laiško, rašyto prieš metus: „[...] visuomenės opinija nepalanki mano sumanymui: įžiūri jame provincializmo kilimą, separatizmo daigus... [...] Nors man labai skaudu, vis dėlto nenuleidžiu rankų [...] (1859.VIII.30). M. Akelaičio mintį paryškino V. Korotinskis po knygelių išleidimo: „[...] priekaištauta Akelaičiui, kad, dirbdamas liaudžiai, žaidžia lietuviškumu be reikalo ar nežinomam reikalui. [...] Tai ką reikia padaryti liaudžiai, kurios 9/10 nemoka jokios kitos kalbos be savo gimtosios, lietuvių? Gal jau visai atpratinti skaityti?" [26].

Sielojimasis dėl lietuviško „brolių kaimietėlių" švietimo siejasi su Akelaičio rūpinimusi lietuvių kalbos padėtimi iš viso. Veikiamas lyginamosios kalbotyros mokslininkų (1858 m. gegužės 14 d. laiške A. H. Kirkorui mini F. Bopo, A. Poto, V. Humbolto, F. G. Eichhofo pavardes) idėjų, skatinamas didelio jausmo gimtajai kalbai M. Akelaitis, kur tik radęs progą, kėlė, gaivino jos reikšmę mokslui. Tai akivaizdu iš jo straipsnių periodikai („Kurjer Wileński", „Gazeta Warszawska" ir kt.), didesnių darbų (pavyzdžiui, „Rzut oka na starożytność narodu Litewskiego"), susirašinėjimo, kuriame prie kalbinių dalykų sustojama ne sykį; ne sykį ten minimi ir žodynai. Antai jau pirmame laiške (1858 m. pabaiga) J. I. Kraševskiui M. Akelaitis nurodė dirbąs prie lenkų—lietuvių ir lietuvių kalbos lyginamojo žodyno, o paskutiniame, rašytame iš Paryžiaus (1882.VIII.21), lietuvių kalbos lyginamojo žodyno neminėdamas, užsiminė apie kitus: lenkų kalbos etimologinį, lenkų—lietuvių ir lietuvių—lenkų kalbų žodynus. Meilę gimtajai kalbai, jos reikšmės kalbotyrai suvokimą gražiai liudija taip pat pirmos M. Akelaičio ko-

[25] V. Radvilos, A. Valickio neminėdamas, M. Brenšteinas nurodė dar aukojusius Felicijoną Karpį, Bystramą, Adolfą Pšecišev skį „ir daugelį kunigaikščių": *Brensztejn M.* Adam-Honory Kirkor. S. 32.

[26] *Korotyński W.* Książki dla ludu // Kurjer Wileński. 1860.VII.5.

respondencijos „Aušrai" eilutės: „[...] vienas maskolius prie visuotinos Maskvos mokslinyčios ištarė: „Tokiam vilkalbiui (filologui), kurs nemoka lietuviškai, neprideri vadinties tikru kalbžiniu". — Tikra tiesa. Lietuviška kalba yra seniausia Europoje; todėl kiekvienas vilkalbis, geisdamas pažinti jaunas Europos kalbas, turi sveikinti mūsų senukę, galvą prieš ją nulenkdamas" [27].

Puikiai M. Akelaitis suprato ir praktiškąjį kalbos vaidmenį tautos, visuomenės gyvenime. Paėmęs galbūt J. I. Kraševskio mintį („kalbos klausimas — tai gyvybės klausimas"), cituotą dar 1859 m. gegužės 18 d. laiške, rašydamas V. Korotinskiui perteikė ją vaizdingiau: „[...] ne tikėjimu, o kalba svarbiausia rūpinkimės. Velnias mūsų negriebs ir be tikėjimo, o kalbai sunykus, prapulsim kaip lauko pelė" [28]. Ši mintis atkreipia akis į jau minėtą kiekvieno moralinės atsakomybės principą (rūpinkimės visi, nes kitaip visi prapulsim).

M. Akelaičio leksikografinius darbus yra nagrinėjęs J. Kruopas [29]. Jo nuomone, žodynai niekuomet nebuvo baigti, išspausdinti, nežinomi net jų rankraščiai, išskyrus lietuvių—lenkų kalbų žodyno, kurio (300 (?) lapų) rankraštis, buvęs pas vilnietį dailininką J. Zenkevičių, po jo mirties (1888.XII.21) atitekęs J. Karlovičiui, iš mokslininkų akiračio dingo. Lietuvių kalbos lyginamojo žodyno rankraštis, netgi skelbtas S. Baltramaičio, V. Biržiškos, M. Brenšteino bei kitų, kaip ir minėtų žodynų rankraščiai, leksikografo palikime (Lietuvoje, Lenkijoje, Paryžiuje) nerastas. Nors M. Akelaitis savo sumanymų neįkūnijo, bet jo vardas lietuvių kalbos mokslo istorijoje nėra bereikšmis. Kaip pabrėžė J. Kruopas, tuo metu, kai mūsų kalba buvo laidojama, kai į ją buvo žiūrima kaip į mirštančią, skleidimas spaudoje minties, — ką M. Akelaitis sąmoningai ne kartą darė, — kad lietuvių kalba lygi kitoms senoms, kultūringoms kalboms, kad jai taip

[27] Gromata brolio Ak. iš Paryžiaus [...] „Aušros" rėdytojui Ragainėje // Aušra. 1884. Nr. 5/6. P. 197.

[28] MAB RS. F. 918. Nr. 1169.

[29] *Kruopas J.* M. Akelaitis leksikografas // Iš lietuvių leksikologijos ir leksikografijos. 1970. T. 12. P. 155—178.

pat būtinas žodynas — didelis dalykas. Be to, M. Akelaitis — techninės terminijos pradininkas, jis ją rinko, kūrė [30].

Laiškuose minėti originalūs kūriniai kūrinėliai (pavyzdžiui, „Juoda duona", „Reyskiun Tyras" [31], „Sonetai Marijai", „Gužučio išvykos", eilėraštis pagal Lizdeikos padavimą ar eilėraštis, skirtas poetės K. Praniauskaitės atminimui), kaip nurodo „Aleksandryne" V. Biržiška, nebuvo išspausdinti, jie autoriaus bibliografijoje teliko pozicijos, kurių negalima panagrinėti nei literatūriškai, nei idėjiškai. Belieka pridurti, kad tiek kurdamas, tiek versdamas (čia turėjo didelių planų — iš graikų kalbos į lenkų kalbą vertė Homerą ir Herodotą) niekuomet nepamiršo savo pagrindinės, lietuviško švietimo idėjos. Antai paprašęs Žitomiro knygų leidimo bendrovę išspausdinti Homerą ir Herodotą, tuoj pridėjo: „[...] visą pelną atiduodu savo brolių lietuvių liaudies bibliotekėlei" (1858 m. pabaigos laiškas). Taip pasielgti buvo numatęs ir išėjus jo „Juodai duonai": „[...] pelną iš jos skiriu per pusę Dlugošui ir lietuvių liaudies bibliotekėlei" (1858.II.17). (Pelno dalijimas per pusę — ir J. Dlugošui [32] — primena kitą panašų atvejį: neabejingumą K. Svidzinskio muziejaus likimui [33]. Liudydami M. Akelaičio unijines pažiū-

[30] *Gastila L., Kruopas J. ir Žitkutė A.* Techninės terminijos literatūros pradininkas // Mokslas ir technika. 1962. Nr. 11. (Straipsnyje nurodomi iki šiol visai tinkami M. Akelaičio sukurti terminai: stūma, stūmelė, kabė, volė, žirgiai, jungas ir kt.).

[31] „Reyskiun Tyro" pavadinimą (tiesa, pakeisto į „Rykiun Tyro" formą) M. Akelaitis aiškina savo darbe „Rzut oka na starozytność narodu litewskiego". Petersburg, 1885), kuriame jis rašo (p. 21): „Žemaičiuose netoli Plungės girioje plyti išdžiūvusi pelkė, žemaičių vadinama Rykiun Tyru, ponų stepe, ponų tyrlaukiu".

[32] 1858 m. lapkričio 18 d. spaudoje buvo paskelbtas kreipimasis į visuomenę, raginantis „geros valios žmones" materialiai ir moraliai paremti ketinimą išleisti „karalaičių auklėtojo" J. Dlugošo veikalus ir pastatyti jam paminklą: *Bartoszewicz K.* Korespondencya J. I. Kraszewskiego // Przegląd Literacki. 1897. N 24. S 11.

[33] Konstantinas Svidzinskis (1790—1855) aistringas bibliofilas, senųjų kalbų mokovas, taurus antikvaras (ir didelis jurginų mėgėjas...), testamentu įpareigojo įkurti viešą Svidzinskio muziejų Varšuvoje, jam paliko visus savo didelius rinkinius. M. Akelaitį sujaudinusi

ras, jie abu taip pat parodo nesiaurą jo kultūrinį akiratį, ištikimybę savo skelbtam moralinės atsakomybės principui: „Apvaizda [...] davė ryžtą man padėti kiekvienam kilniam reikalui [retinta mano.— G. G.]", nesvarbu kur, Lietuvoje ar Lenkijoje.)

Laiškai, minėta liaudies bibliotekėlės programa, jos leidiniai, kita medžiaga išryškina socialines M. Akelaičio pažiūras, jo demokratiškumą, liaudies reikšmės supratimą, netgi jos aukštinimą. Antai programoje apie liaudies vaidmenį sakoma: „[...] statyboje pamatas, o visuomenėje — liaudis. Vargas su tokia statyba, kur pamatai menki". Tokių įsitikinimų nuoseklumą, jo inteligenciją, pastebėtą dar K. Bartoševičiaus, liudija vėlesni Jono Išmisločiaus žodžiai: „[...] tasai artojų stonas dėl visos karalystės jei ne labiaus tai lygiai yra reikalingas ir garbingas [retinta mano.— G. G.] kai kiti didesnieji stonai" [34].

Nagrinėjęs M. Akelaičio pažiūras J. Kudirka teigė, jog iš K. Donelaičio „Metų" vertimo, paaiškinimų matyti, kad M. Akelaitis baudžiavą „suprato kaip prievartą, smurtą", kad atsišaukime („Pasaka senelio") ragino „vergus liuosais pastatyti, žmonėms lauką išdalyti". J. Kudirka taikliai pastebi, kad pažiūromis į žemės reformą, laisvę M. Akelaitis buvo artimas revoliuciniams demokratams [35].

---

spaudoje aprašyta byla ir kilo tarp testamento vykdytojo grafo Vieliopolskio, kuris rinkinius parsivežė į savo dvarą, Chrobžus, bei Svidzinskio palikuonių. Ilgainiui Vieliopolskis rinkinius grąžino, ir palikuonys juos perdavė Krasinskiams į Varšuvą, kur visuomenei jie tapo prieinami (Encyklopedia powszechna. W-wa, 1897. T. 24. S. 378).

Rinkiniuose tarp pergamentų su antspaudais, raižinių, rankraščių, metalinių kryžių, senų meno, literatūros leidinių, kitų vertybių buvo, kaip teigia S. Lazutka, vienas iš devynių Pirmojo Lietuvos Statuto nuorašų, vadinamasis Svidzinskio nuorašas. Kartu su kitais eksponatais saugotas Krasinskių bibliotekoje nuorašas sudegė per 1944 m. gaisrą: *Lazutka S.* Istorijos ir teisės šaltinis // Literatūra ir menas. 1985. Rugpjūčio 24.

[34] Jonas Iszmisloczius krominink as. P. 161.

[35] *Kudirka J.* Mikalojaus Akelaičio... T. 2 (71). P. 19—20.

Panašiai J. Kudirka vertina ir politinius M. Akelaičio įsitikinimus: per sukilimą jų raida pasiekė „[...] revoliucinio visuomenės pertvarkymo šalininkų [...]" įsitikinimų lygį, nesutinka su J. Jurginiu, teigusiu, jog, [...] politinių požiūriu M. Akelaitis nepasižymėjo pažangumu [36].

Švietimo programa tvirtai laikęsis lietuviškos spaudos (lietuvybės) principų, buvusios Respublikos (Lenkijos ir Lietuvos valstybės) atžvilgiu M. Akelaitis kone iki gyvenimo pabaigos visiškai taip pat tvirtai laikėsi unijos pozicijų, nors tuo metu mūsų tautinio judėjimo padangėje jau švietė Lietuvos atskirumo, savarankiškumo žvaigždė. Laiškai J. I. Kraševskiui, kitiems, su M. Akelaičiu susijusi medžiaga liudyte liudija dvilypės (kartais minima trilypė) valstybės sampratą, kuria jis persiėmė, matyt, jaunystėje, greičiausiai kartu su didele pagarba lenkų kalbai, atvėrusiai jam duris į mokslą; matyt, bus lėmusios ir moralinės savybės — begalinis M. Akelaičio sąžiningumas, dorumas, galbūt taip pat skurdi socialinė kilmė. (Apie lenkų kalbos reikšmę savo gyvenime pats užsiminė „Žodelyje iš Marijampolijos" [37].) Bet koks kėsinimasis į jausmu ir protu pagrįstą, unijiškai suprantamą Lietu-

[36] Ten pat. P. 21. M. Akelaičio politiniai įsitikinimai dar labiau išryškėja, jų charakteristika tampa išsamesnė, autoriaus medžiagą papildžius caro agento J. Balaševičiaus (A. Potockio), 1861—1876 m. šnipinėjusio emigrantus, raportų duomenimis. Iš raportų matyti M. Akelaičio ryšiai su I Internacionalo nariu, Paryžiaus Komunos generolu vilniečiu V. Vrublevskiu, pačių kairiausių pažiūrų šalininku K. A. Dombrovskiu; kartu su kitais M. Akelaitis organizavo įvairias manifestacijas, buvo užmezgęs ryšius su rusų, Galicijos demokratais, priklausė I Internacionalui. Antai 1866 m. rugsėjo 7 d. raporte M. Akelaitis su bičiuliais J. Balaševičiaus pristatyti kaip raudoniausi: „[...] revoliucinis komitetas, vadinamoji „Broliškoji pagalba", kurį sudaro patys raudonieji, [dirba] vadovaujami M. Akelaičio, M. Gralevskio, Z. Gavareckio": *Potocki A.* Raporty szpiega. W-wa, 1973. T. 1. S. 181; T. 2. S. 91, 296, 365. Beje, iš Balaševičiaus pranešimų matyti, kad M. Akelaitis tokių įsitikinimų buvo jau prieš sukilimą (Ten pat. T. 2. P. 55, 76).

[37] *Akelewicz M.* Slowko z Maryampolszczyzny. Wspomnienia z lat młodocianych // Jana Jaworskiego kalendarz ilustrowany na rok zwyczajny 1877. W-wa, 1876. S. 111.

vos valstybingumą jam buvo nusikaltimas, išdavystė. Tai matyti ir iš V. Korotinskio parašyto M. Akelaičio nekrologo (svarbaus mūsų tautiniam judėjimui, ypač Vilniuje, pažinti dokumento, skelbto jau A. Janulaičio). Pasirodo, prieš 1863 m. sukilimą „[...] karštos galvos, sužinojusios iš lyginamosios kalbotyros, kad lietuvių kalba priklauso senesnei giminystės linijai su sanskritu negu slavų kalbos, pradėjo svajoti apie lietuvių literatūrinį, visuomeninį, ir, savaime suprantama, politinį atskirumą. [...] Vilniuje tokių apaštalų netrūko. [...] M. Akelaitis tokiems niekuomet nepriklausė" [38]. Tačiau M. Akelaičio unijos, unijiškumo supratimas skyrėsi nuo įprastinio lenkų požiūrio į uniją. Dar A. Janulaitis pastebėjo: „[...] puolė į akį Akelaičio unijos vertinimas" [39]. Jis stojo už visų Respublikos dalių lygybės principą, griežtai laikėsi „lygaus partnerio teisių" [40], kovojo prieš provincialumo statuso primetimą vadinamųjų provincijų gyvenimui. Todėl, anot jo, J. I. Kraševskio įkurtoji „Motinėlė" turėtų būti skirta l y g i a i [retinta mano. — *G. G.*] mozūrams, lietuviams ir rusinams" (1882.VIII.21). Taigi lenkai Lietuvoje privalėtų remti švietimą lietuvių kalba [41], ypač kad jų „Motinėlei" pinigų ėjo ir iš Lietuvos. M. Akelaičio nuoseklumą, lygybės principo laikymąsi liudytų ir jo kalba per Liublino unijos 300 metų sukakties minėjimą Paryžiuje: „[...] mes — tai 20 milijonų" (1869.VIII.17); šiuo atveju „mes" — lygių tautybių visuma, be jokio kurios nors vienos iškėlimo. Neabejotina, kad ir lietuvių kalbos gaivinimas, pastangos įteisinti ją mokslo pasaulyje, jos minėjimas spaudoje M. Akelaičiui organiškai įėjo į lygios partnerystės sampratą.

Gyvenimo pabaigoje M. Akelaitis grįžėsi nuo unijinių pažiūrų, tarsi cementinis kiautas dengusių jo politinę programą. Nuo antrosios savo motinos tolo sunkiai, skau-

[38] Tygodnik ilustrowany. 1887. N 25; *Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 53.

[39] *Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 34.

[40] *Vėbra R.* Lietuvos politinio savarankiškumo idėja (1864—1895 m.) // Problemos. V., 1970. T. 1 (5). P. 58.

[41] *Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 70.

džiai. Tolo veikiamas mūsų tautinio judėjimo, jo žmonių, įvykių, kuriuos žinojo, sekė, protinamas paties gyvenimo, bet tai atėjo vėliau, susirašinėjimui su J. I. Kraševskiu jau nutrūkus[42].

Iš Paryžiaus rašyti laiškai (jų aštuoni) prikelia emigranto gyvenimo vaizdus: skurdą, politines nuotaikas,

[42] Valstybės dalių lygybės idėją, be M. Akelaičio, kėlė ir kiti unijos šalininkai (*Vėbra R.* Lietuvos politinio savarankiškumo idėja 1864—1895 m. // Problemos. 1970. T. 1(5). P. 58); peraugusi į Lietuvos atskirumo, savarankiškumo idėją, ji netrukus buvo viešai paskelbta J. Basanavičiaus „Prakalboje", įdėtoje į pirmąjį „Aušros" numerį („Juk ir mes [...] norime visomis teisybėmis, prigulinčiomis visai žmogystei, lygiai su mūsų kaimynais naudoti"). Įdomu, kad idėjos įgyvendinimą išreiškęs šūkis („Lietuva — lietuviams") literatūroje siejamas kaip tik su M. Akelaičiu. J. Kudirkos, L. Mulevičiaus teigimu, tai M. Akelaitis „pirmą kartą iškėlė šūkį „Lietuva — lietuviams". (*Kudirka J.* Mikalojaus Akelaičio... T. 2 (71). P. 25; *Mulevičius L.* Politinės programos brendimas iki paskutinio dešimtmečio vidurio // Lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimas (ligi 1904 m.). V. 1987. P. 206. Paskelbęs minėtoje pirmoje savo korespondencijoje „Aušrai" (Gromatoje brolio Ak. iš Paryžiaus „Aušros" redytojui Ragainėje // Aušra. 1884. Nr. 5/6), M. Akelaitis šūkį taikė, kaip rodo jo straipsnis, tik kalbai, jos apsaugojimui nuo svetimų kalbų įtakos. Bet kritęs į palankią, pribrendusią tautinio judėjimo dirvą, jis netrukus prarado pirmykštę, filologinę prasmę ir virto grynai politiniu, vėliau nauja prasme ne sykį buvo pakartotas (*Mulevičius L.* Ten pat.).

M. Akelaičio unijinių pažiūrų keitimąsi, pritarimą „Aušros" idėjinei programai rodo ta pati korespondencija „Aušrai", ypač jos eilutės: „Dar Lietuva nepražuvo, turėdama tokius sūnus", linkėjimas pabaigoje — „Dieve, padėk visiems „Aušros" darbininkams" („Aušra". 1884. Nr. 5/6. P. 200).

Nuo 1886 m. M. Akelaitis ėmėsi burti po Prancūziją išblaškytus Lietuvos emigrantus į lietuvių „Želmens" draugiją, buvo jos pirmininkas (draugija iš pradžių tebepriklausė „Lenkų tautos sąjungai"; atsiskyrė nuo jos po dešimties metų — 1896 m. — M. Akelaičiui jau mirus. Žr.: *Abramavičius V.* Paryžiaus lietuvių draugija „Želmuo" ir jos biblioteka // Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. 1963. T. 3. P. 150).

Minėta J. I. Kraševskio įkurta „Motinėlė", į kurią jis dėjo tiek vilčių, motinėlė liko tik lenkams. Kaip taikliai apibendrino A. Janulaitis, „lenkų „Močiutė" nieko lietuviškai neišleido. [...] jai ėjo pinigų iš Lietuvos, bet nė skatiko nebuvo skiriama raštams lietuvių kalba" (*Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 70). Toks draugijos elgesys negalėjo neskaudinti M. Akelaičio, nežadinti jo abejonių antrąja motina...

nuo kurių priklausė likimai, šelpimo draugijų užkulisius, pragyvenimo lygį „ant Paryžiaus bruko", neviltį, menkutę būties ir nebūties ribą, supratimą, kad „šiandien tauta tik dvasiškai gali kovoti" [43] (1887 m. liepos 27 d. laiškas V. Korotinskiui).

Antrą kartą atsidūręs emigracijoje (1864) M. Akelaitis džiaugėsi išlikęs gyvas (po sukilimo, suėmimo Prūsijoje) ir kartu sielojosi, „jog dabar to gyvenimo geram atiduoti negaliu. [...] Neturiu darbo duonai nusipirkti, o apie protinį darbą, darbą savo Tėvynei — nė nepagalvot", — rašė 1865 m. balandžio 29 dieną. Kraševskiui pasiteiravus, nuo ko mano pradėti, M. Akelaitis prisiminė pirmąją emigraciją (1861 m. pabaiga—1863 m. kovo 4 d.), papasakojo, kad tada Paryžiuje buvo mada „broliautis su kaimiečiais", ir jis laimingai gavo darbo bibliotekoje pas kunigaikštį Vladislovą Čartoriskį. Tuomet lenkų laikraščiai rašė apie „Kaimietį iš Marijampolės pavieto", „kuris, ėmęsis bibliotekininkystės, nemažai pasitarnaus visuomenei" (1865.VII.21). Kai antrą kartą pasiekė Paryžių, „flirtas su kaimiečiais" jau buvo praėjęs, o jis vis taip pat „atsidavė kaimiečiu ir heretiku" (mat Prūsijoje buvo vertęs J. E. Renaną — garsų prancūzų orientalistą, religijų kritiką). Beviltiška šeimos padėtis, nepajudinamas unijiškumas matyti ypač iš laiško S. Lešnovskiui (1882.V.7), kurį M. Akelaitis parašė netekęs laikraščio „Gazeta Warszawska" korespondento vietos Paryžiuje. Supratusi, jog šeima negaus 100 frankų kas mėnesį, žmona „verkė, glaudė kūdikį prie savęs ir kartojo „tu nebūsi lenkas". Sukrėstas M. Akelaitis prisipažino: „Savo gyvenime nepatyriau skaudesnio smūgio. Neatsigailėjau ir neatsigailiu, kad 1863 m. nebuvau pakartas su daugeliu savo draugų" [44]. (Tame pačiame laiške paaiškino ir materialinę padėtį — pragyvenimui „su žmona ir vaiku čia reikia uždirbti 8—10 frankų" per dieną, o jis gaudavo po 4 frankus. Po trijų mėnesių rašytas laiškas J. I. Kraševskiui rodo, jog padėtis dar pablogėjo, nes turi išmaitinti žmoną jau ne su vienu, o „su pora mažų vaikelių".)

[43] MAB RS. Mf. 918. Nr. 1169.

[44] Ten pat.

Paskutinis laiškas ir pagalbos šauksmas — „neatsisakysi man padėti", „būsi už juos dosnesnis man, vargšui lietuviui", „laukdamas maloningo atsakymo, bučiuoju Tau rankas ir kojas, kilnusis Lietuvos ir Rusios bičiuli, Lenkijos papuošale", — ir sykiu M. Akelaičio dvasios stiprumo, savigarbos, visuomeniškumo bei ateities planų liudijimas — „nemaldauju duonos, prašau tik darbo, trokšdamas tarnauti Tėvynei kaip moku ir pajėgiu", „ir aš noriu priklausyti tiems darbininkams, kuriems rūpi Tėvynės reikalai", „Skubėkim į pagalbą nelaimingai mūsų Lietuvai [...]" ir t. t. J. I. Kraševskis į laišką neatsakė, ir susirašinėjimas nutrūko.

M. AKELAIČIO LAIŠKAI J. I. KRAŠEVSKIUI

M. Akelaičio laiškai atspindi jo santykius su J. I. Kraševskiu, bendravimo nuotaiką, kurios bendrieji bruožai — pagarbumas, dėkingumas, paslaugumas, artimumas (ryškesnis laiškuose iš emigracijos), drauge atstumas, nuolankumas (dar 1859 m. vasario 17 d. jis prisipažino: „[...] tai [nuolankumas] jau lietuvio yda — kai nuoširdus, tirpsta lyg vaškas"). Iš laiškų galima sudėlioti ir paties M. Akelaičio mozaikinį paveikslą: jautrus socialinei, politinei nelygybei, neteisybei, labai visuomeniškas, kilnus ir pasiaukojantis savo idėjai, linkęs į jausmingumą. J. I. Kraševskis, kaip minėta, jį vadino misijos žmogum, „nauja ir patrauklia asmenybe" [1], o pirmasis korespondencijos skelbėjas K. Bartoševičius — „nepaprastos inteligencijos ir reto pasiaukojimo visuomenės labui" [2]. M. Akelaičio aukojimąsi visuomenės labui bene atspindi ir pirmojo laiško moto („Kas prireikus bijo įžeisti kitus, tas savo pareigos neatliks"), pasirinktas iš vadinamosios jausmo ir tikėjimo filosofijos skleidėjo F. H. Jakobio [3].

[1] Listy J. I. Kraszewskiego do redakcji „Gazety Warszawskiej" // Gazeta Warszawska. 1859. N 54.

[2] *Bartoszewicz K.* Korespondencya J. I. Kraszewskiego // Przegląd Literacki. 1897. N 24. S. 9.

[3] Frydrichas Heinrichas Jakobis (1743—1819) — Gėtės, K. M. Vylando draugas, Bavarijos Mokslų Akademijos Miunchene prezidentas (1807—1812). Karštai stojęs prieš protą, logiką ir mokslą, jis skelbė,

M. Akelaičio asmenybei pažinti svarbios būtų minėto žvalgybos agento J. Balaševičiaus raportų eilutės, paryškinančios iš laiškų kylantį vaizdą. J. Balaševičiaus piešiamas M. Akelaitis tylus, veikiantis labai atsargiai, žinantis savo tikslą ir mokantis jo siekti, ne kartą pavadintas „talentingu emigrantu", „labai išmintingu žmogum". Antai 1862 m. gegužės 21 d., dar per pirmąją M. Akelaičio emigraciją, J. Balaševičius apie jį pranešė: Paryžiuje, Lenkų emigracijos draugijoje, „[...] susiorganizavo fanatiškiausias slaptas komitetas, kurio nariai nešioja raudonus kryžiukus [...] Nežinome visų slaptojo komiteto narių, nes jo sekretorius Akelaitis yra žmogus labai uždaras" [4].

Nuoseklaus visuomenininko laiškuose biografinių duomenų nedaug; jų pateikimas parodo M. Akelaičio vidaus pasaulį — moralę, veiklos akstinus. Su grauduliu minėjo tėvą, kuris per 1831 m. sukilimą buvo paimtas netoli Marijampolės ir mirė Sibire sukaustytas grandinėmis. Pirmagimio Augusto sulaukęs, M. Akelaitis prisiminė tėvo žodžius, pasakytus motinai, kai rengėsi į karą: „Kaze, mylimoji, išauklėk man vaiką Dievo garbei ir žmonių labui" ir klausė savęs: „Ar pasieksiu savo tėvulio idealą?" (1879 m. rugsėjo 22 d. laiškas V. Korotinskiui) [5]. Labai nuoširdžiai, pagarbiai rašė apie motiną. Apskritai motina M. Akelaičiui — šventas žodis, aukščiausia moralumo kategorija, etinis jo gyvenimo vertybių, veiklos matas. („[...] kai pamatau sapne savo Motulę besišypsančią, tai žinau, kad ir Dievas danguje džiaugiasi mano darbais". 1859 m. kovo 19 d. laiškas.)

M. Akelaičio laiškai J. I. Kraševskiui ne tik svarbus epistolinės literatūros faktas, ne tik mūsų kultūros istori-

---

kad tikrasis protas — tai tikėjimo ir jausmo vienovė, o pažinimo šaltinis — tik išgyvenimas. („Aš atsigręžiu į nenuneigiamą, neįveikiamą jausmą kaip svarbiausią ir tiesioginį bet kokios filosofijos ir religijos pagrindą, į jausmą, leidžiantį žmogui matyti ir suvokti [...]" (О чувстве, разуме и рассудке. // Антология мировой философии. М., 1971. Т. 3. С. 671).

[4] *Potocki A.* Raporty szpiega. T. 1. S. 211.

[5] MAB RS. Mf. 918. Nr. 1169.

jos šaltinis, bet ir lietuvių bei lenkų rašytojų, kultūros veikėjų bendradarbiavimo liudijimas, jų ryšių dokumentas.

1

Mūsų širdies ir sielos mylimas vyre!

„Kas prireikus bijo įžeisti kitus,
tas savo pareigos neatliks"
(Frydrichas Jakobis).

„Gazeta Warszawska" š. m. 327-ajame numeryje brūkšneliu atskirtą (-) paskaičiau žinutę apie Žitomire besisteigiančią knygų leidimo bendrovę [1]. Negaliu apsakyti, kaip dėl to apsidžiaugiau. Pagaliau nors kartą išsivaduosime iš jungo monopolistų, kurie proto vaisius, dedamus ant žmonijos aukuro, pavertė sau Kalifornija — aukso kasyklomis. Noriu prašyti tos kilnios bendrovės pagalbos. Didžiai godotinas Vyre, būk man tarpininkas. Reikalas toks: dabar iš graikų kalbos verčiu Homerą ir Herodotą. Žitomiro bendrovė teišleidžia tuos vertimus — visą pelną atiduodu savo brolių lietuvių, neturtingų kaimiečių, liaudies bibliotekėlei steigti. Kadangi iš mano kreipimosi dėl lietuviško laikraštėlio [2] iki šiol nieko neišėjo, ketinu leisti liaudžiai suprantamas knygeles apie žmogaus prievoles ir pareigas. Nenoriu dėtis civilizatoriumi, trokštu vien šviesti savo brolius, neturtingus kaimiečius, krikščioniška dvasia — kitokio švietimo mums nereikia. O kad būtų galima mano ketinimą pradėti vykdyti, reikia nors nedidelės sumelės. Viliuosi, kad per Tavo užtarimą minėtoje bendrovėje Homeras ir Herodotas duos man šiokį tokį pelną. Juk neatmesi mano prašymo, nes Tu žmogus tikras ir lietuvybės mylėtojas.

Savo vertimui pailiustruoti pridedu „Iliados" pradžią *. Gal pernelyg nutrumpinu senojo dainiaus apdarą, tačiau noriu išlaikyti ne tik tikslumą, bet ir sklandumą. Svarbus yra Homeras filologui, žodžio mylėtojui, turinčiam ištirti, ką tauta nuveikė religijos, teisės, papročių,

* Vertimas (29 eilutės) čia nededamas.

dorovės srityje arba tą pasaulį, kurį sukūrė tautos žodis. Atrodo, kad mes filologijos reikšmės dar kaip reikiant nesuprantame, neskiriame nuo lingvistikos ir etimologijos. Viktorinas Zelinskis (kasdieniniai laiškai [laikraščiui] „Gazeta Warszawska") pyksta ant Jezerskio už etimologines išvadas ir neigia filologijos įtaką švietimui. Tas pats rašytojas reikalauja geros lenkų kalbos gramatikos, iš kurios galima būtų mokytis taisyklingai kalbėti ir rašyti. Iš tikrųjų iki šiol neturim tokios lenkų kalbos gramatikos. Ligšioliniai gramatininkai nedaug teleido pažinti mūsų kalbą lingvistiškai ir visai nieko filologiškai. Jiems labiau rūpi terminija negu esmė; jie nepaiso, kad vien formaliu žodžiu ar labiausiai išdailintu apibrėžimu niekada visko apie dalyko turinį nepasakysi. Tai neatvers mūsų kalbos esmės, jeigu, pavyzdžiui, rašydamas jos gramatiką, *prielinksnį* * pavadinsiu *artikeliu* arba *santykininku*, o žodį — *verbum* — *dalykovardžiu* arba *veiksmažodžiu* ir išvedžiosiu, kad tas pavadinimas tinkamesnis už aną. Gramatininkui privalu parodyti, kaip ta kalba kerojasi iš šaknų, o paskui atskleisti kiekvienos šakos reikšmę ir paskirtį organizme. Besigilinanti į kalbos prigimtį gramatika tegul neapeina ir žodžio. Kas mums parašys lenkų kalbos gramatiką tikrąja to žodžio prasme? Tu, numylėtini mūsų! Turi tam visišką teisę.

Dabar pasakysiu žodelį apie savo darbą lietuvių kalbos srityje — Tau, taip karštai pamilusiam Lietuvą.

Žodynai — lenkų—lietuvių ir lietuvių lyginamasis — stumiasi vėžlio žingsniu. Į pirmąjį, be lietuvių, dėsiu ir senprūsių, taip pat latvių kalbos žodžius, kurie lietuvių kalboje jau išnykę. Suprantama, čia negali būti šnekos apie vokiškus žodžius, per laikų laikus prasismelkusius į latvių kalbą. Kita vertus, tame žodyne paaiškinsiu lenkų žodžius, kilusius iš lietuvių kalbos, pavyzdžiui, skrzydło *(sparnas)*, oskard *(kirtiklis)*, kord *(kardas)*, szczegół *(smulkmena)*, ogół *(visuma)* ir t. t. Be to, trumpai sustosiu prie lietuvių mitologinių vardų, įdėtų į Olgerbrando (Orgelbrando) [3] leidžiamą lenkų kalbos žodyną, kur jie — tenesupyksta ponai sudarytojai — aprašyti visai be išma-

* Čia ir toliau šriftas išskirtas M. Akelaičio.

nymo. Arba kaip tame žodyne paaiškintos „Dainos"! Lietuvių daina esą išsiskirianti tuo, kad jos posmų pradžia visuomet vienoda, pavyzdžiui, [prasideda] žodžiais: „Ten darželyje žydi gegužyje švelniai ir meiliai šeši prie trijų" [4]. Tą patį skaitėme jau ir pono Višnevskio „Lenkų literatūros istorijoje" [5]. Toks minėto žodyno ponų sudarytojų žodžio „Dainos" aiškinimas atrodo taip lyg „Kuryer Wileński", rašydamas apie šviesiausiojo pono atvažiavimą į Vilnių, tą žinią būtų ėmęs iš Krokuvos laikraščio „Czas". *Dievas, diena* ir *daina* kilę iš vieno šaltinio, o jų reikšmės kertinis akmuo — *šviesa* [6]. Daina tai tam tikra aiškiaregystė, sklindanti iš dainos. *Dainininkas* — vates [lot. k], — wieszcz [lenk. l.], — Seher [vok. k.] *. Jei sakau mergelei: lelijėle mergele, *padainuok* man, tai reiškia, kad turi padainuoti man naują, nežinomą dainą, tokią, iš kurios išplaukęs vaizdas pagautų mano širdį ir protą, tokią dainą, kurioje atsivertų kažkas gyva. Antroji lietuvių dainų rūšis — tai *giesmės* (giedu, gajdys), religinės, dvasinės. Tai lyg atsipeikėjimas, pakirdimas iš moralinio snaudulio. Trečioji mūsų dainų rūšis — *rauda* — liūdesys, elegija. Lenkų kalbos žodžiui „śpiewać" [*dainuoti*] lietuvis turi net septynis atitikmenis: *dainuoti, giedoti, raudoti, audoti* bei *aldoti, niūniuoti, ryliuoti, šaukti.* Klysta Mikuckis [7], teigdamas, kad slavui būdinga stipresnė rega, o lietuviui — klausa. „Lietuvių kalboje, pasak to paties etimologo, be daugybės žodžių, reiškiančių judėjimą, šviesą, žodžių garsams pamėgdžioti, yra kone begalybė". Kad nueitų iki begalybės, taip blogai su mūsų kalba nėra. Negalėčiau pasakyti ir dabar, kas lietuviui svarbiau — rega ar klausa? Žinau tiktai, jog menkiausiam kokio nors suvokimo skirtumėliui turi arba žodį, arba formą. Štai, pavyzdžiui, lenkiškai žodis „mova" [*kalba*] yra daugiareikšmis, o lietuvis turi tam penkis atitikmenis: *kalba, šnekta, tarmė, byla, žadas;* spalvos atspalvius, pavyzdžiui, geltonos, nusako taip: *geltas, geltonas, geltokas, gelsvas, gelsvokas, geltonėlis, geltonutėlis, geltonužis, geltonužėlis,* be geltoningas, geltonai dažantis,

* Visų žodžių (lotynų, lenkų, vokiečių k.) reikšmė vienoda — pranašas, įkvėptasis, dainius, poetas.

arba dalyvių iš veiksmažodžio geltonuoti — geltonai šviesti: *gelsti, geltinti.*

Lyginamajame lietuvių kalbos žodyne, kiek įstengsiu, sudėsiu visą lietuvių kalbos turtą, neapeidamas tikrinių vardų, kur kalbos išteklių nemažai išliko. Įsidėmėtina, kad tikriniai kalnų, upių, miestų, ramovių vardai tebėra beveik gyvas sanskritas. Tame pačiame žodyne įrodysiu raidžių garsinę reikšmę. Gal man pasiseks kalbų mokslą paversti garsų mokslu. Užteks suprasti garsų ir skiemenų reikšmę, kad galėtum kalbėti visomis vienos šakos kalbomis. Tada išsiverstume be visuotinės kalbos, apie kurią svajojo, rodos, Leibnicas. Ką čia besakyti, tokiam darbui reikia laiko ir pasišventimo, gilių ir sąžiningų studijų.

Pirmiausia reikėtų parašyti mokslinį straipsnį apie lietuvių kalbos ypatybes, palyginti jas su visomis senosiomis, arba pagrindinėmis, plačios indoeuropiečių šeimos kalbomis. Bet pas mus tokio lingvistinio straipsnio niekas tikriausiai nesiimtų spausdinti, o aš pasiryžau rašyti tiktai lenkiškai ir lietuviškai; išleisti tokią brošiūrą savo pinigais — ne man. Tačiau palikime ramybėje lingvistiką — prieš akis yra skubesnių darbų: alkana minia laukia peno, o kito Kristaus, kuris ją pamaitintų penkiais kepalėliais duonos ir septyniomis žuvelėmis, nėra...[8]

Nemokėsiu aprašyti, kokia palaima apėmė mane, kai skaičiau Tavo *„Metamorfozes"*. Yra ten vienas vaizdelis, priminęs mano gyvenimą ir išspaudęs iš akių ašarų upelius. Ačiū Tau, mielas broli Kristuje, už tą balzamą ir paguodą, suteiktą to vaizdelio. Perskaitęs jį, parašiau eilėraštėlį, kurį čia pridedu.

SAU PAČIAM

Tu, koraline burnyte,
Tiesą tinka tau sakyti,
Kol dar lūpos neatšalo,
Nepamėlo jų koralai.

Jūs pažįstat žodžio svarbą,
Kloja pamatus jis darbui;
Jis suvienyt žmones gali,
Jis Tikėjimą jų kelia!

O kalbele tu vienoji,
Žodelius kasdien dainuoju,
Taip kas valandą, minutę,
Kas nutiktų, kas bebūtų!

Tu pavirsk visa į dainą,
Te šlovė į Dievą eina!
Siek balsu dangaus aukštybę,
Pažabok velnių galybę!

Kad ją ašaros nuplautų,
Kad ji pragarus išgriautų!
Te kurčias ausis pravalo,
Te užaušusius ji kelia!

Jūs, akelių veidrodukai,
Žibinate lyg perliukai,
Žvelkit naktį, žvelkit dieną,
Ir stiprybės jums kiekvienai!

Ir šviesos ieškokit nuolat,
Vis nuo saulės nenutolę,
Ir žvaigždes kas naktį sekit,
Tamsy ašaras uždekit!

Proto durys — mano ausys
Meskite spynas sunkiausias,
Apkaustus šalin nusvieskit
Ir svečių būrius sukvieskit.

Žodžiai iš visur svečiuosis
Kūriniais Kalbos gyvosios!
Būkite visiems svetinges
Ir vienodai dėmesingos.

Mano riteri, krūtine,
Šarvais apkalta, plienine,
Tau drąsos tegu nestinga,
Stok į mūšį ištvermingai!

Tu pakelk, narsuole mano,
Kalaviją dviašmenį!
Ir sutramdyk piktą dvasią!
Užsimojus kirsk juo drąsiai.

Smeik į vieną, kitą pusę,
Kol šėtoną juo išmuši!
Jį išgrūsk iš čia per jėgą —
Iš pasaulio tegu bėga!

Mano rankos, dvi mergytės,
Mano darbščios skruzdėlytės,
Jūs kas valandą, kas dieną
Dirbkite abi iš vieno!

Visad dirbdamos uvėriai
Artimiesiems kraukit gėrį;
Delnui žinoma tebūna,
Kad iš Dievo tie gabumai.

Jų nelaidokit į rūsį,
Tik padvigubinkit triūsą,
Nes reikės prieš Poną stoti
Ir ataskaitą jam duoti.

O jūs kojos keliauninkės,
Mano mielos maldininkės,
Drąsiai jūs abidvi eikit,
Žemės rutulį įveikit.

Eikit per balas, per irštvas,
Kur jums rodo Dievo pirštas,
Ir per krūmus, ir per traką
Prasiskinkite sau taką.

Eikit sausuma ir jūra,
Kur srautai galingi gūra!
Jei į prarają įkristut —
Neprapulsit — gelbės Kristus!!

O tu, mano kūno rūbe,
Tau švarumas tegu rūpi,—
Kad vis būtum prižiūrėtas,
Neišblukęs, nedėmėtas.

Savo lobį, širdį, saugau,
Rūdimis teneapauga!
Te viduj ugnis gyvoji
Niekad degti nenustoja.

Brangakmeni, mano siela,
Dievo skeptrą tu pakėlei,—
Jo vardu valdyk savuosius
Pavaldinius mylimuosius.

Kai prieš Dievo sostą stosi,
Skeptrą vėl jam atiduosi,
Ką valdydamas nuveiksi,
Tu Jam knygose pateiksi —

Siela, visa tai atminsi!
Jeigu žodį Jo paminsi,
Tars: „Jisai man negirdėtas,
Danguje nėra jam vietos —

Tegu griebia jį šėtonas!"
Nuo tavęs nutolę žmonės
Neprašys daugiau nė karto,
Kad apgintum ir užtartum! *

* Vertė M. Martinaitis

Šį eilėraštėlį, įkvėptą Tavo žodžio, priimk nuo manęs ir paslėpk stalčiuje arba parodyk savo bičiuliams, jeigu verta.

Visuomet Tave gerbiąs ir aukštinąs.
Kaimietis iš Marijampolės pavieto.

1858 m. pabaiga. Adresas *: Mikalojui Akelaičiui Jelgavos m. Noibergfrydas [9] Kuršo gub.

* Adresas rusų kalba.

[1] Apie Žitomiro knygų leidimo bendrovę — „Spółka drukarsko księgarska" (sutrumpintai „Spółka wydawnicza", pavadinimas literatūroje įvairuoja) laikraščiui „Gazeta Warszawska" (1858. N 327. S. 4) parašė J. I. Kraševskis, nors pats į bendrovę neįėjo. M. Akelaičio džiaugsmingai sveikinta ji nė vieno jo pasiūlymo nesiėmė (*Danek W. Józef Ignacy Kraszewski.* S. 10; 1859.VI.18 d. M. Akelaičio laiškas J. I. Kraševskiui).

[2] Užsimenama apie nesėkmingas pastangas gauti leidimą laikraščiui „Pakeleivingas"; apie tai rašė V. Merkys: M. Akelaitis „[...] dar 1858 m. turėjo dėl laikraščio teirautis turbūt Vilniaus cenzūros komitete ir iš ten gauti neigiamą atsakymą" (Žr. *Merkys V.* Pastangos leisti liaudies biblioteką ir laikraštį „Pakeleivingas" (1858—1859) // Knygotyra. 1983. T. 9 (16), sąs. 1. P. 32). Teiginį V. Merkys grindžia M. Valančiaus 1859 m. kovo mėn. (?) laišku Napoleonui Praniauskui (Karolinos Praniauskaitės broliui, dirbusiam Peterburge, Švietimo ministerijoje). Laiške sakoma: „[...] būsimasis redaktorius p. Akelaitis pradėjo nuo Vilniaus ir sužinojo nieko nelaimėjęs, todėl aš kreipiausi tiesiog į p. vidaus reikalų ministrą [...]" (*Merkys V.* Pastangos leisti liaudies biblioteką... P. 32; *Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 37).

[3] Maurikio Orgelbrando iniciatyva sudarytą ir 1861 m. Vilniuje išleistą lenkų kalbos žodyną (Słownik języka polskiego) parengė A. Zdanovičius su kitais; nepasirašyto įvado autorius — M. Akelaičio draugas V. Korotinskis (Słownik pracowników książki polskiej. W-wa; Łódź, 1972. S. 644). Dėl leidimo vietos literatūroje pramintas vilniškiu po 1863 m. sukilimo vadinamajame Šiaurės vakarų krašte žodynas buvo uždraustas.

[4] Žodyne apie mūsų liaudies dainas taip ir pasakyta (Słownik języka polskiego. S. 207). Rėmęsis tikriausiai L. Rėzos straipsniu „Apie lietuvių liaudies poeziją", paskelbtu 1818 m. Karaliaučiaus laikraštyje „Beiträge zur Kunde Preussens", kuriame rašoma, kad „vidinė [lietuvių liaudies] dainos sandara yra labai paprasta — dažniausiai imamas vaizdas arba palyginimas [...]". Žodynininkas dainos sandaros aiškinimo bus nesupratęs, ir „dažniausiai imamas vaizdas" jam pavirto į „visuomet vienodą posmų pradžią".

Laiške pavyzdžiu paimtas posmelis („Ten darželyje žydi gegu-

žyje švelniai ir meiliai šęši prie trijų") yra iš dainos „Lenkų svodboj dainuotos" lietuviškai skambančios taip: „Trys šeštokai / šeši trečiokai — / Tai gražiai žydi / darže burnotai" (*Réza L.* Lietuvių liaudies dainos. V., 1958. T. 1. P. 43). Dainą L. Rėza paskelbė minėtame straipsnyje, kurį į lenkų kalbą išvertė K. Brodzinskis (Pamiętnik Warszawski. 1822. T. 3. S. 235—252). Vertimo („Tam w ogrodzie kwitnie w maju / słodko wdzięcznie sześć do trzech!") žodžiai „gegužyje" ir „šeši prie trijų" atsirado iš vokiečių kalbos, iš paties L. Rėzos (Dort im Garten blüh'n im Mai / hold und lieblich sechs zu drei), nes K. Brodzinskis prisipažino: „[...] nemokėdami kalbos, dainas straipsnyje dėdame iš vertimo į vokiečių kalbą". (Už dainos „Lenkų svodboj dainuotos" ir L. Rėzos straipsnio nurodymą dėkoju Kostui Aleksynui.)

K. Brodzinskio (1791—1835) pavardė prisimintina dar ir dėl ankstėliau (1818) tame pačiame žurnale paskelbto straipsnio apie klasicizmą ir romantizmą, mat į rašinį smarkiai reagavo Jonas Sniadeckis. Iki sielos gelmių paveiktas autoriaus palankumo naujai srovei, atmetančiai klasikines, proto, taisykles, tiksliųjų mokslų auklėtinis romantizme matė grėsmę ne tik literatūrai, menui, bet ir apskritai visuomenei, jos kultūrai, skoniui. Tiesiog sukrėstas J. Sniadeckis parašė straipsnį „Apie klasikinius ir romantiškus raštus" (Dziennik Wileński. 1819. T. 1. S. 2—27), kuriame maldaute maldavo: „[...] laikykimės proto [dėsnių]. [...] Bėkime nuo romantizmo, išdavystės ir užkrato mokyklos", nes „[...] romantizmas, atmetęs taisykles, veda į anarchiją ir barbarybę".

Ne kur kitur, o Vilniaus universitete išaugo didysis romantikas Adomas Mickevičius... Jo poezija, jo įžanga į pirmąjį raštų tomelį buvo, anot M. Lukšienės, tartum romantizmo estetikos manifestas ir Lietuvoje, ir Lenkijoje (*Lukšienė M.* Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje. P. 160).

[5] Rašytojui, lenkų literatūros profesoriui M. Višnevskiui (1794—1865) M. Akelaitis bus papriekaištavęs be reikalo. Teigti, kad „tą patį skaitėme" ir čia, ir ten, netiktų, nes „Lenkų literatūros istorijos" skyrelį „Apie lietuvių liaudies dainas" autorius, kaip pats nurodė, parašė pagal minėtą L. Rėzos straipsnį (žr. 4 paaiškinimą), kurį gerai suprato, nuo jo nenuklydo (*Wiszniewski M.* Historja literatury polskiej. Kraków, 1840. T. 1. S. 216).

[6] „*Dievas, diena* ir *daina* kilę iš [...] *šviesa*". Apie šių ir jiems giminiškų žodžių reikšmių sąsajas yra rašęs V. Urbutis (Lie. dėinauti, La. divelet ir jų giminaičiai // Baltistica. 1972. T. 8 (2). P. 128—130; Baltų etimologijos etiudai. V., 1981. P. 60—62). Jo nuomone, „[...] nors reikšmių „skaidriai spindėti, šviesti, mirgėti" ir „greitai judėti (ratu), šokti" sąsaja, kaip matyti, iš principo yra labai galima, baltų kalbų žodžiai su *dei* — bent kiek artesnio tų reikšmių sąlyčio nerodo. Čia netgi sunku beįžiūrėti pirmykštę reikšmę. „skaidriai spindėti, šviesti, mirgėti"; tos reikšmės šakniai *dei* — atstovaują senieji paveldėti vediniai yra labai nutolę vienas nuo kito, izoliavęsi, plg. lie. *dienà* (la. diena [...]), *diẽvas—deivẽ* (la. *dievs—dieve* [...])

[...]. Apie kokius nors šių žodžių tiesioginius santykius su lie. deinauti, la. divelet ir kitais [...] jų artimaisiais giminaičiais negali būti nė kalbos".

[7] Akelaičio požiūris į kalbininką Stanislovą Mikuckį (1814—1890), kuriam Maskvos universitetas suteikė kalbotyros daktaro laipsnį, ypač matyti iš 1858 m. gegužės 14 (26) d. laiško A. H. Kirkorui: „[...] Mikuckis, kaip lingvistas, tik pažįsta lietuvių kalbą, bet jos nemoka. O šitas daug daug reiškia. Savo darbeliu apie Neselmano žodyną apdūmė akis Peterburgo akademijai. Visus žodžius, į šitą darbelį sudėtus, kai kuriuos paaiškinimus apie Perkūną paėmė stačiai iš Daukanto būdamas kartu su juo Varniuose pas vyskupą Valančių. Ar p. Mikuckis bent vienu žodeliu paminėjo p. Daukantą? Ne!" (*Janulaitis A.* M. Akelaičio laiškai į Kirkorą // Tauta ir žodis. T. 3. P. 302; *Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 22).

[8] Mintis paimta iš evangelijų, kur dažniausiai teigiama, kad minia buvusi pamaitinta penkiais kepaliukais duonos ir dviem žuvimis (Mato 14, 17; Morkaus 6, 38; Luko 9, 13; Jono 6, 9), o kartais — septyniais kepalėliais ir keliom žuvelėm (Mato 15, 34; Morkaus 8, 5—7). Naujasis testamentas. V.; K. 1988. P. 62, 116, 173, 237; 65, 119.

[9] Svirlaukis (latvių k. Jaunsvirlauka, vokiečių k. Noibergfried, netoli Jelgavos) tuo metu priklausė tautiškai susipratusiam gydytojui Petrui Smuglevičiui (1814—?), Prano Smuglevičiaus, Vilniaus universiteto profesoriaus, giminaičiui. Dvare apie ketvertą metų išgyveno S. Daukantas (1855 m. jis čia atsikėlė iš Varnių, o 1859 m. išvyko į Papilę) ir apie pusantrų (nuo 1858 m. pradžios iki 1859 m. vidurio) — M. Akelaitis. 1858 m. gegužės 3 d. laiške A. H. Kirkorui M. Akelaitis pats pasakojo: „Radau prieglaudą pas lietuvį, kuris žada savo lėšomis išspausdinti mano žodynus ir tuo tarpu duoda duonos kasdieninės" (*Janulaitis A.* M. Akelaičio laiškai į Kirkorą // Tauta ir žodis. T. 3. P. 299; *Tyla A.* Apie P. Smuglevičių S. Daukanto ir M. Akelaičio globėją // Kultūros barai. 1976. Nr. 2. P. 63). Svirlaukio dvaro (kaip mecenato) vaidmenį savo studijoje labai vertino E. Aleksandravičius. Anot jo, P. Smuglevičius buvo pirmasis savo dvare pabandęs sukurti nuo katalikų bažnyčios ir sulenkintos dvarininkijos „nepriklausomą kultūros židinį" (*Aleksandravičius E.* Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831—1863 metais. V., 1989. P. 105).

2

Mieliausias mano širdžiai broli Kristuje ir mano geradari!

Už tokį malonų Jūsų laišką Dievas Jums atlygins, nes aš tik dėkingumo ašaromis galiu už jį padėkoti. O! Broli ir mano dvasios Tėve! Žmonės ir likimas ant Tavo pečių uždėjo daugiau nei Tu gali pakelti todėl, kad Tu aukš-

čiau už mus stovi ir aukščiau už mus atsistosi dangaus karalystėje. Dievas Tau davė teisę mus valdyti ir Tu ja naudojies pagal įstatymą, tai visi mato ir jaučia. Todėl neturi nė valandėlės atvangos, nes Tavo valdžia ir viešpatavimas plačiai apima. Juk reikia kiekvieną prisiminti kaip savo vaiką: alkaną pamaitinti, trokštantį pagirdyti, mirusį palaidoti.

Mano reikalai su Homeru ir Herodotu, kaip matau, klostosi kitaip negu norėčiau. Herodotas jau išverstas ir spausdinamas Poznanėje, taigi turiu jį atidėti į šalį, nors pirmąją knygą esu jau baigęs. Lieka vien Homeras, bet, Pone, nieko man nesakai, ar tinkamu drabužiu rengiu akląjį dainių?

Kažkoks piktas likimas mane persekioja. Kadaise buvau ėmęs versti Roteko „Visuotinę istoriją" — staiga pasirodo Rogalskio vertimas. Nors nuo originalo jis skiriasi kaip dangus nuo žemės, mano popiergaliai — tiesiai į krosnį. Vėliau sumaniau išversti Dystervego ir Hoizerio „Aritmetiką", maniau, kad toji knyga taps privaloma Karalystės mokyklose. Bet vėl kažkas mane aplenkė. Ar neatsitiks taip ir su Homeru? Matyt, Apvaizda nenori, kad imčiausi vertimų, bet kodėl ji pašykštėjo man talento? Davė tik nenugalimą norą dirbti ir ryžtą padėti kiekvienam kilniam reikalui. Bet neprikaišioju, atvirkščiai, dėkoju Dievui už tai, ką man davė, ir stengiuosi su tais gabumais padaryti šį tą gera. Mano Broli Geradari, suprantu savo pašaukimą, davė man Viešpats Dievas mokslą, žodį, širdį, rankas, ir už tai Jam niekuo neatsilyginau, todėl viską savo vargšams broliams noriu duoti veltui. Išsižadėjau savęs — Tauta, Tėvynė, Dievas — tai mano Tėvas, mano Motina, mano viskas! Šią valandėlę ašaros kaip žirniai byra man iš akių. O! Kad būtum čia — pulčiau Tau ant kaklo, prispausčiau Tavo krūtinę prie savo, ir mūsų širdys plaktų išvien. Bet dabar laikau rankoje kryžių, bučiuoju jį, guodžiuosi, kad esu krikščionis... O! Broli mano mieliausias! Kiek iškentėjau pamilęs mokslą. Dabar Kristus mane sutaikė, numaldė mano troškimą ir pasakė, kad be darbo ir meilės mokslas yra

niekai. Jo vardu trokštu savo brolius mokyti, šviesti, kelti [eiti] kaip tik tokia kryptimi ir [siekti] tokių tikslų, kaip pats supranti. Nėra ko labai baimintis dėl mūsų mylimos liaudies. Ji neatsimes nuo bažnyčios, liks ištikima savo praeičiai, nors kai kuriose apylinkėse yra labai prislėgta. O kaip ji trokšta dvasios peno! Kasmet * pasklinda keli tūkstančiai lietuviško kalendoriaus, nors tas kalendorius visai prastai parengtas [1]. Kaip tik dabar Daukantas (gyvenu kartu su juo) paduoda man recenziją ir prašo ją nusiųsti į kokį nors laikraštį. Pridėjęs savo pastabas, pasiūlysiu Balinskiui, „Laiškams nuo Kražantės krantų" [2]. Dėl mūsų liaudies, kartoju, nebijok, mielasis Pone ir Broli, verčiau žiūrėkim bajorų. Žemaičiuose ir Lietuvoje atsiras daug individų, kurie ne mūsiškai, ne lenkiškai jaučia ir mąsto. Budėkime! Ta dvasia parašiau komedijėlę (veikiau elegiją), kurią pavadinau *„Dievo skirtoji žmona"* [3], Stažinskio paskelbtam konkursui. Nesiekiau ir nesiekiu Moljero vainiko, norėjau tiktai savo broliams parodyti vieną kitą liūdną vaizdą, paimtą iš gyvenimo. Kiek panašus yra čia pridedamas *Rejskiun Tyras* [3], kur pavaizdavau elgetą, kuriam praeitis yra šventenybė. Be to, Kauno gubernijoje aukštesnioji bajorija, viršininkija, yra oresnė, tačiau smulkioji, o kai kur ir dvasininkija, skęsta blogyje. Dabar Kauno gubernija visuomenės akyse aukštai stovi ir kažkaip moka bei stengiasi palaikyti gerą nuomonę apie save. Šių metų seimeliuose Kaune sudėjo 25 tūkst. sidabro rublių lietuviams emigrantams, kuriems leista grįžti į tėvynę, ir, kiek girdėti, kauniečiai deda pastangų atgaivinti universitetą Vilniuje arba įkurti bent licėjų ir tam aukoja [4]. Garbė Dievui! Yra kuo džiaugtis. Bet kitokie reikalai Vilniaus gubernijoje. Turi, Pone, žinoti Sirokomlės [5] eilėraštį, kuriame sakoma: „nenoriu būti lietuviu! Ir gėda man būti bajoru!"

Bet nesakau, ką, Pone, turi padaryti su „Juoda duona" [3], kurią čia pridedu. Mano kreipimasis į tautiečius [6] paaiškins Ponui, koks šios knygos tikslas. Būk malonus,

* Tik Kauno gubernijoje (išnaša Akelaičio).

atiduok ją spaudai, o pelną iš jos skiriu per pusę — Dlugošui * ir lietuvių liaudies bibliotekėlei leisti. Pasiųsk į laikraščius tą mano kreipimąsi, pats pridėk žodį, ir tikiuosi, kad Lietuva su Karūna ** išklausys mano prašymą. Sakau su Karūna, nes prisiekiau tarnauti abiem savo motinoms. Įkurtume liaudies bibliotekėlę Lietuvai, Karūnai, Galicijai, Poznanei ir net Baltarusijai, nes, kiek girdėti, jos liaudis turėtų grįžti prie mūsų bažnyčios; tam jau lyg ir sudarė komitetą. Paimtumėme savo žinion savaitraščius „Czytelnia Niedzielna", „Gwiazda [Gwiazdka] Cieszyńska" ir kitus — tai būtų lenkų pusė; Korotinskis [7] ir Duninas-Marcinkevičius būtų nuo Rusios, o aš rašyčiau Lietuvai. Suvieniję jėgas ir lėšas, padarytume daugiau negu dirbdami kas sau. Gera to projekto klotis iš dalies pareina nuo Tavęs, mielasis Broli; prabilk iš širdies: bark, šauk, priekaištauk, jeigu to reikės.

Bet apie ką rašysime? Ko turime mokyti mūsų liaudį?

Liaudies bibliotekėlė, mano galva, turi turėti tokius skyrius:

1. Religijos, Moralės, Teisės ***

Mūsų liaudis kuo sąžiningiausiai atlieka religines apeigas, bet tik paviršutiniškai, jai forma — viskas, o turinys — niekas. Doras sodietis be kryžiaus ženklo nesės už stalo, be poterių neatsiguls, bet gal tik vienas iš šimto tuos poterius supranta. Penktadieniais nevalgys mėsos, bet užtat pasigers. Arba štai davatkos, moterys sveikos ir stiprios, dieną naktį sėdi prie bažnyčios, neva meldžiasi, tuo tarpu namie gal ir daržas neravėtas, ir baltiniai neskalbti, nes nėra kam. Tad reikia tuos kraštutinumus kaip nors įveikti, pasukti kita linkme, įtikinti ir įskiepyti į sąžinę pareigą, kurią turi kiekvienas žmogus Dievui, savo artimiesiems, Tėvynei ir pačiam sau. Nebus kalbama liaudžiai nei apie prigimtinę teisę, nei apie visuomenės sutartį (du contrât social), o tik mokoma poterių ir katekizmo, ugdoma artimo meilė, gyva darbais,

* Dlugošo raštų leidimo aiškinimą žr. p. 66, 32 išnašą.

** Karūna — Lenkijos Karalystė.

*** Liaudies bibliotekėlės programos aiškinimą žr. p. 62.

duodama Kristaus ir jo šventųjų gyvenimo vaizdų; pagiedosim liaudžiai kokį religinį himną jai suprantama gaida, paskelbsim valstiečiams rūpimus krašto potvarkius ir institucijas — štai kas bus mūsų bibliotekėlės pirmajame skyriuje.

II. Gamtos [mokslai] ir pramonė

Čia bus aiškinami gamtos reiškiniai, kad galima būtų išrauti prietarus, burtus ir kitokią tamsybę, taip plačiai pasklidusią mūsų prastuomenėje. Čia bus kalbama apie mašinas ir visokius pramonės bei ūkio padargus. Pasakyta bus apie sumanų ūkininkavimą, žodžiu, apie viską, kas padeda palaikyti ir kelti žmogaus materialinę pusę, vis dėlto žiūrint, kad nebūtų skiepijama liaudžiai prabangos [siekimo], to visuomenės puvinio. Kalbėdami apie gamtos reiškinius, visuomet žiūrėsim liaudies supratimo, kad civilizacijos laimėjimai jai nebūtų primesti iš karto. Esu visuomet už tai, jog to, kas įprasta nuo lopšio, tegu klaidingiausia, niekuomet nenaikinti iš karto, bet veikti pamažu, aiškinti. Kartais kokiame nors mite slypi gili tiesa, reikia tik mokėti ją parodyti.

III. Istorijos ir geografijos [mokslų] skyrius

Rašai, pavyzdžiui, N dieną, N mieste buvo ar bus pašventinta bažnyčia, [įvyks] kita kokia iškilmė ar kas nors panašaus. Štai ir turi galimybę pakalbėti apie to miesto istoriją ir geografiją; tai dėl to, kad liaudis šį tą žinotų apie savo praeitį. Ir tuoj ta proga gali įdėti kokią istorinę dainelę, o kad tokios istorinės dainelės prigyja lietuvių liaudyje — kalbu ne tuščiai. Tautos istoriją privalo žinoti kiekvienas žmogus, tada tauta bus nemirtinga.

IV. Liaudies literatūra

Čia tai bent yra kur pasirodyti! Sakmės, padavimai, patarlės, mįslės ir dainos — begalinis lobis, kad tik mokėčiau iš jo semti. Taigi rašau liaudiškas apysakėles. Vaizduoju Laumę, Laimę, Perkūną, Aitvarą ir kt. Keliauju su Dievu, pasivertusiu elgeta, užeinu su Kristum į lietuvio trobą, nes ir Jis, pasak mūsų padavimų, buvo net Žemaičiuose! Tik Tu, mielasis Broli, gali nujausti, kiek čia poezijos, koks stebuklingas pasaulis, kiek čia įkvėpi-

mo, kiek būdų paveikti žmogaus sielai, dar nepavergtai dirbtinės civilizacijos! Čia neklausiu, ar istoriška, numoju į kritiką, čia aš — liaudis ir su ja kartu, pavyzdžiui, įvedu Krištų į karčemą, apaštalams liepiu gerti degtinę; kas man, ar anais laikais, kai gyveno Kristus, buvo degtinės? Užtenka, kad liaudis taip pasakoja, o aš esu jos brolis ir bičiulis...

Štai liaudies bibliotekėlės apmatai; ilgainiui jie gali ir plėstis, dabar pasitenkinkim tais keturiais skyriais. Turėdamas šiokį tokį kapitalą, leisiu minėto turinio knygeles. Tvirtos prenumeratos [mokesčio] savo knygelėms nenustatau, teduoda, kiek kas gali, net ir gražį paimsiu ir veltui duosiu, kas panorės. Už savo kaip redaktoriaus darbą nenoriu nieko. Visą pelną iš tos bibliotekėlės skiriu savo brolių labui. Siųsiu neturtingus vaikus į mokyklėlę, našlaičiams ir elgetoms nupirksiu duonos. O! Jeigu galėtume įkurti bendrovę, apie kurią užsiminiau iš pradžių. Tada, turėdami daugiau jėgų ir kapitalo, daugiau padarytume liaudžiai, taip pat ir Tėvynei. Šauk! Skatink! Primink! Gal ką ir pavyks padaryti, turiu viltį Dieve. Kas gi, mano Pone ir Broli mielasis, iš patriotizmo, jeigu apleisim liaudį? Statyboje — pamatas, o visuomenėje — liaudis. Vargas su tokia statyba, kur pamatai menki...

O! Kaipgi daug dalykų turi eiti perniek, nes trūksta materialinių išteklių. Štai, pavyzdžiui, senelis Daukantas, kol turėjo už ką, spausdino liaudžiai įvairaus turinio leidinėlius. Dabar nuskurdo, todėl jau ir neberašo, o kai raginu jį dirbti, tik ranka numoja, ir akyse sublizga ašaros. Jau dveji metai jo rankraštis guli Vilniuje pas Dvorcą, nes neturi už ką spausdinti. O reikia tam net 325 sidabro rublių, kai šiandien mano senelis, viską paaukojęs savo tautiečiams, gal nė trijų grašių nebeturi. Tame rankraštyje yra apysaka, panaši į Robinzono Kruzės, Liskovskio vertimas apie žemės ūkį ir apie girias [8].

Dabar žodelis apie mano „Juodą duoną". Paskirk, Pone, valandėlę laiko, paskaityk tą rašliavą, jeigu Tau užteks kantrybės, išanalizuok, nuspręsk. Būk mano vadovas, mano dvasios Tėvas! O būdamas Tėvas, būk man

griežtas! Šito Tavęs atsiklaupęs prašau Dievo vardu. Man nereikia paraginimo, pagyrimo, pataikavimo — ieškau šviesos, mokslo. Taigi šviesk ir mokyk mane, jeigu mano kūriniuose rasi kokių trūkumų ir klaidų, šitaip įvykdysi krikščionio pareigą ir įrodysi savo bičiulystę man. Dovanok, brangusis Pone, kad į Tave taip nesivaržydamas kreipiuosi! Tai jau lietuvio yda — „kai nuoširdus — tirpsta lyg vaškas".

Primenu, kad tie kūriniai — „Gužučio išvykos" ir „Sonetai Marijai" [9] — apie valstiečius. Sonetus pasiunčiau į Peterburgą, laikraščiui „Słowo", o „Rejskiun Tyrą" — žurnalui „Biblioteka Warszawska". Bet ar jie buvo ir ar bus išspausdinti — nieko apie tai nežinau, nes jokios spaudos negaunu, be laikraščio „Gazeta Warszawska" ir žurnalo „Teka Wileńska", kurį dorasis Kirkoras [10] iš malonės man siunčia; o pagaliau kitos spaudos neturėčiau nė laiko skaityti, kai tiek darbo; tai žodynas, kuriam visokius šaltinius, kokius galėjau, surinkau, tai vėl reikia į ką gilintis, mokytis, nes, deja, didelis nemokša esu!

Dar tas Dlugošas * neduoda man ramybės! O žinai ką, mylimasis Broli, manau, kad mūsų tautiečiai nebus abejingi senajam karalaičių mokytojui, kad iš viešų rinkliavų bus daugiau negu reikia jo veikalams išleisti ir paminklui pastatyti. Iš likusios sumos žinai, Pone, ką padarytume? Nagi įkurtume knygyną ir spaustuvę, ir jie taptų tautos nuosavybe. Išsivaduotume tuomet iš jungo ponų knyginiukų, tų nesąžiningų gobšuolių. Ir čia šalia žemės ūkio draugijos iškiltų mokslo-knygynų draugija. Dievaži, nuostabu! Anoji dirbtų materialiniams krašto interesams, o šioji rūpintųsi dvasiniais reikalais. Ir išsipildytų pas mus senoji sentencija: curandum est, ut sit mens sana in corpore sano **. Prabilk į tautą ir šiuo reikalu!

Taigi, taigi! Kas gi atsitiko su amžiną atilsį Svidzinskio muziejum? *** Ar tauta nepareikalaus savo nuosavybės?! Kaip dalelė tos tautos, kaip drauge su kitais apdo-

* J. Dlugošo raštų leidimo aiškinimą žr. p. 66 32-ą išnašą.

** Reikia rūpintis, kad sveikame kūne būtų sveika siela (lot. k.).

*** K. Svidzinskio muziejaus istorijos aiškinimą žr. p. 66—67 33-ią išnašą.

vanotas klausiu pono markgrafo Vieliopolskio! Tikiuosi, kad ir Ponas prisidėsi prie šio reikalo, ir su daugeliu kitų tautos vardu iškelsim bylą ponui markgrafui. Parodykim, kad branginam Svidzinskio atminimą, kad mokam rūpintis savo geru, kitaip palikuonys iškeiks ne tik poną Vieliopolskį, bet ir tuos, kurie nepareikalavo savo. Tad prie darbo!

Pasikliaudamas Ponu ir mieluoju Broliu dėl čia išgvildentų dalykų, visuomet lieku žemiausias Jo tarnas.

Noibergfrydas — Kaimietis
1859 m. vasario 17 d. (n. s.)

[1] Užuomina į L. Ivinskio leidžiamą kalendorių (metskaitlius). Neigiamai M. Akelaičio nuomonei turėjo įtakos S. Daukantas, tuo metu kartu gyvenęs Svirlaukyje (žr. pirmo laiško 9-ą paaiškinimą). S. Daukanto pastabos apie 1859 m. kalendoriaus kalbą ir turinį — „[...] aš visuomet piktindavausi jo [redaktoriaus] nerūpestingumu tiek kalbos, tiek turinio atžvilgiu" — baigiamas žodžiais: „[...] tačiau nelaimingasis lietuvis, kad ir tokį mokytoją turėdamas, skaito tą leidiniūkštį, tikėdamasis rasiąs jame ką nors naudingo ir pamokomo" (*Daukantas S.* Raštai. V., 1976. P. 722). Pastabas, kurios yra Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštyne (In R — 1009), išnagrinėjo J. Kruopas. Jo nuomone, „nors daug kur S. Daukantas taiso nepagrįstai, subjektyviai ir priekabiai [...], tačiau aplamai matyti pastangos tobulinti, norminti ir gryninti lietuvių kalbą" (*Kruopas J.* S. Daukanto pastabos dėl Ivinskio kalendorių, arba metskaitlių, kalbos // Literatūra ir kalba. V., 1958. T. 3. P. 477).

[2] „Laiškai nuo Kražantės krantų" — korespondencija iš Lietuvos, duodanti daug vietos medžiagos, skelbta 1856—1860 m. laikraštyje „Gazeta Warszawska" be parašo. (S. Daukanto recenzija su M. Akelaičio pastabomis nebuvo išspausdinta (Lietuvos TSR bibliografija. V., 1969. T. 1. P. 503). Ten spėjama, kad ji galėjusi būti parašyta „apie 1859—1860" metus. Iš M. Akelaičio laiško, datuoto 1859 m. vasario 17 d., matyti, kad recenzija jau tada buvo parašyta, todėl spėjimui dėl 1860 m. nelieka pagrindo. Be pavardės skelbtų „Laiškų" autorius — M. Balinskis ir kt. (Lietuviškoji enciklopedija. K., 1934. T. 2. P. 841; *Turkowski T.* Polski słownik biograficzny. Kraków. 1935. T. 1. P. 240; *Bar A.* Słownik anonimów i pseudonimów polskich. Kraków, 1938. T. 4; *Nedzwiecka M.* Listy działaczy litewskiego ruchu narodowego do J. I. Kraszewskiego // Prace Literackie. T. 23. S. 40).

[3] Nei komedijėlė „Dievo skirtoji žmona" (Žona od Boga przeznaczona), sukurta Stažinskio konkursui, nei toliau minimas „Rejskiun Tyras" (1859), pasiųstas žurnalui „Biblioteka Warzawska", išspausdinti

nebuvo (*Biržiška* V. Aleksandrynas. T. 3. P. 363). „Juoda duona" (Chleb czarny) V. Biržiškos „Aleksandryne" visai neminima.

[4] „Lietuviai emigrantai" — tai Aleksandro II amnestuoti 1830—1831 m. sukilėliai, po sukilimo veikę slaptų draugijų nariai ir emisarai, kurie „pradėjo grįžti [...] namo iš Vakarų Europos, iš Rusijos gilumos, iš Sibiro" (*Janulaitis A.* Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž. K., 1936. P. 585). J. I. Kraševskis laiškuose „Gazeta Warszawska" redakcijai rašė: „[...] netrūko ten [Lietuvoje] skatiko nei skurdžiai giminei, grįžtančiai po ilgų persiskyrimo dienų į savo žemę, nei Tomo Zano vaikams [...]" (Gazeta Warszawska. 1859. N 54). Universiteto nepamiršo ne vien M. Akelaičio pagirti kauniečiai. Iš A. H. Kirkoro laiško (1857.X.22) J. I. Kraševskiui matyti, kad Laikinoji archeologijos komisija, greičiausiai A. H. Kirkoro siūlymu, senienų muziejų numatė padalyti į archeologijos, etnografijos bei gamtos mokslų skyrius ir „išgauti leidimą trims viešiesiems kursams skaityti kokius 3—4 mėnesius". Tai turėjo būti universiteto atgaivinimo pradžia (*Kirkor S.* Przeszłość umiera... S. 42). Nors sumanymo įgyvendinti nepavyko, bet „[...] kur tik pasitaikydavo proga, Lietuvos bajorai visą laiką stengėsi jį [universitetą] atgaivinti" (*Janulaitis A.* Lietuvos bajorai... P. 590).

[5] Cituojamas dvieilis paimtas iš V. Sirokomlės (1823—1862) eilėraščio „Valstiečių išlaisvinimas" (Wyzwolenie włościan), kurį poetas parašė po to, kai valstiečių reikalų komitetas Vilniuje, „nedidele balsų dauguma įveikęs šviesiuosius ir pažangiuosius", pasuko ne valstiečių išvadavimo, kaip buvo pasielgęs bajorų seimelis Vilniuje dar 1818 m., o jų apraizgymo sutarčių su dvaru keliu (Žr.: V. Korotinskio paaiškinimą knygoje Poezye L. Kondratowicza. W-wa, 1872. T. 7. S. 193, 317—318). Eilėraštis, kuriame V. Sirokomlė savo proproseneli vadina „nuoširdžiu lietuviu", dėl atviros socialinės tematikos ilgai nebuvo išspausdintas, bet, anot E. Ožeškienės, sklido daugybe nuorašų" (*Orzeszkowa E.* Listy. Warszawa; Grodno, 1938. T. 2. Cz. 2. P. 143). Parengęs pirmąjį visų V. Sirokomlės raštų leidimą, buvęs jo sekretorius V. Korotinskis „Valstiečių išlaisvinimo" sukūrimo datą nurodė 1859 m. (Poezye L. Kondratowicza. T. 7. P. 193). O M. Akelaitis laiške A. H. Kirkorui, rašytame dar 1858 m. gegužės 3 d., pasidžiaugė: „Tai ne taip jau bloga Gedimino mieste, kaip su ašarom akyse rašo mūsų mylimas dainius: Oi gėda man, Vilniau, nenoriu būti lietuvis. [...]" (*Janulaitis A.* Mikalojaus Akelaičio laiškai į Kirkorą // Tauta ir žodis. T. 3. P. 299). Tad eilėraščio parašymo datą reikėtų paankstinti.

M. Akelaitis su V. Sirokomle buvo pažįstamas dar prieš apsigyvendamas Vilniuje 1860 m.; tai rodo 1859 m. lapkričio 19 d. M. Akelaičio laiškas V. Sirokomlei iš Rietavo. Jo pradžioje rašoma: „Prisimeni, ką tau pasakojau apie Mindaugą". Laiškas (tekste nurodoma, kad tai pirmasis) rodo ir šių dviejų žmonių idėjinę giminystę. Glaustai išreikšta kreipiniu — „Brangusis širdies ir minties broli!" — lietuvybės idėjos broli, ji ryškėja iš viso teksto, skirto vienai minčiai:

įkvėpti poetą imtis Lietuvos istorijos, Mindaugo temos. Tiek kreipinys, tiek laiško data neatsitiktiniai. Nuo 1852 m. gyvenantis Vilniuje V. Sirokomlė buvo jau bičiulio A. H. Kirkoro atverstas „į lietuvių tikėjimą" (Kraštas ir žmonės. V., 1983. P. 120; *Kirkor S.* Przeszłość umiera ... S. 31), išleidęs „Margirį" (1854), pirmą tomą „Išvykų iš Vilniaus po Lietuvą" (antras tomas — 1860 m.). Paakintas to paties „lietuvių tikėjimo", lietuviškos tematikos V. Sirokomlės kūryboje Akelaitis ir siūlė (iš laiško galima spėti, jog ne pirmą kartą) poetui temą — Mindaugo istoriją: „[...] Imkis darbo ir pateik mums to vyro paveikslą. [...] Siūlau jį ir Tavo naudai, ir gerovei Lietuvos, kurią taip nuoširdžiai myli. Rašyk apie Mindaugą!" Pabaigoje Akelaitis pridėjo penkių dalių dramos planą, žadėjo padėti „[...] iš lietuvių tikėjimo, prietarų ir kalbos [...]". Laišką paskelbė J. Žiemytė (*Žiemytė J.* M. Akelaičio laiškas V. Sirokomlei // Kultūros barai. 1972. Nr. 7. P. 65—66; originalas — Lietuvos centrinis valstybinis literatūros ir meno archyvas. T. 96. Ap. 1. B 40).

Be idėjinės giminystės, M. Akelaičio Vilniaus laikotarpiu (1860—1861) juos artino A. H. Kirkoro leidžiamas „Kuryer Wileński", priklausymas archeologijos komisijai, kur jie sudarė demokratinį jos sparną, garsieji A. H. Kirkoro šeštadienio vakarai, pagaliau kaimynystė (M. Akelaitis gyveno Oginskio namuose (dab. Universiteto g-vė 2), o V. Sirokomlė — prie karališkojo malūno ties Vilnia, kur turėjo butą „[...] su vienu iš gražiausių ir, be abejo, istoriškiausių vaizdų Vilniuje" (*Kirkor S.* Przeszłość umiera... P. 57).

[6] „Kreipimąsi į tautiečius" 1857 m. gruodžio 3 d. M. Akelaitis iš Varšuvos pasiuntė į Vilnių M. Balinskiui (1794—1864); čia jį išspausdino „Teka Wileńska" (1858. T. 3. P. 149—154).

A. Janulaičio manymu, M. Balinskį adresatu Akelaitis pasirinko tikriausiai dėl to, kad jis buvo archeologijos komisijos vicepirmininkas (komisija turėjo leidybines teises!), buvo išleidęs istorinių darbų iš LDK praeities, sąžiningai gilinosi į jos kultūrą (Mikalojus Akelaitis. P. 18). Be to, kaip daugelis to meto bajorų, branginusių LDK valstybingumo tradiciją, M. Balinskis laikė save lietuviu. (Żodyne Polski słownik biograficzny. Kraków. 1935. T. 1. S. 241 pastebima, kad, gyvendamas Varšuvoje, M. Balinskis suartėjo su istoriku T. Lipinskiu, „taip pat lietuviu".) Gal turėjo reikšmės ir tai, kad M. Balinskis priklausė šubravcams, kovojusiems su visuomenės tamsumu, atsilikimu, už baudžiavos panaikinimą, ypač kad jų tradicija tebebuvo nepamiršta. Antai pats M. Balinskis savo pastabas prie M. Akelaičio kreipimosi pasirašė draugijoje turėtu Aušlavio vardu, ne pavarde.

Tačiau M. Balinskis vilčių nepateisino. Pridėjęs savo, atrodė, palankią nuomonę (nejaugi lietuvių „[...] kaimo liaudis, kuri iki šiol beveik nekalba kita kalba kaip Mindaugo ar Gedimino kalba [...], ir liks be kaskart didesnio švietimo [...]. Ne, žinoma. [...] negalime būti abejingi kalbai, kuria kalba per pusantro milijono žemdirbių [...]. Todėl šiaip ar taip marijampoliečio pastangos yra girtinos [...]" Teka Wileńska. 1858. T. 3. S. 154). Bet, laišką greitai perdavęs

A. H. Kirkorui, spaudai, kreipimosi mintims įgyvendinti nesiėmė niekо. Tam turėjo įtakos jo požiūris į švietimą, raštijos kalbą (jis buvo prolenkiškų Sniadeckių šeimos — pats buvo Andriaus Sniadeckio žentas — pažiūrų), taip pat neramios baudžiavos panaikinimo išvakarių socialinės bei politinės nuotaikos. Pastarąsias pailiustruotų įdomios, laikotarpiui būdingos eilutės, parodančios tautinio apsisprendimo būtinumą. Aušlaviui iš Varšuvos atsiųstame kažkokio šmaikštuolio truputėlį necenzūriškame posmelyje klausiama: „Ar girdi Auszlave! — /Ar Tamsta gudas / Ar Tamsta szu... / Ar Tamsta žamajtis / Ar Tamsta miergajtis / [...] I pabuczok mań... (VUB RS. F. 22—174). Eilučių prasmė atrodo aiški: „Ar tamsta gudas?" — taigi, ar lenkas? (žr. Lietuvių kalbos žodynas. V., 1956. T. 3. P. 692), „Ar tamsta žemaitis?" — taigi, lietuvis (Karūnos lenkams lietuviai tik žemaičiai). Pagaliau, „Ar tamsta mergaitė?" — nei lenkas, nei lietuvis, svyruojantis? Kad ir be parašo, be datos, posmelis neabejotinai liudija XIX a. vidurio, prieš 1863 m. sukilimą, aktualėjančią tautinio apsisprendimo būtinybę. M. Balinskis, kad ir Aušlavis, liko gudas... (Apytikriai eiles būtų galima datuoti remiantis M. Balinskio gyvenimo datomis: vienuolika metų praleidęs Varšuvoje, į Lietuvą sugrįžo 1847 m. ir iki mirties — 1864 m.— gyveno Jašiūnuose).

Nuo kreipimosi paskelbimo buvo praėję daugiau nei metai (trečiasis „Teka Wileńska" tomas cenzūros leidimą gavo 1857 m. lapkričio 29 d., o laiško Kraševskiui data — 1859 m. vasario 17 d.), todėl, nesulaukęs paramos nei iš M. Balinskio, nei iš visuomenės, M. Akelaitis ir paprašė J. I. Kraševskį pagalbos; šis į prašymą pažiūrėjo net labai palankiai (žr. trečio laiško 1-ą paaiškinimą).

[7] Vincentą Korotinskį (1831—1891), A. H. Kirkoro leidinių bendradarbį, laiškuose iš Paryžiaus Akelaitis tevadino „Mielasis mano Vincuti", „Nuoširdusis Vinculi", „Vinculi, rūta mano žalioji", „Mieliausias Vincuti, mieliausias po gimtosios Lietuvos" ir panašiai; 1875 m. sausio 8 d. laiške parašė „Aš Tau ir savo kraujo nepagailėsiu, nes Tu ryšys su Lietuva gimtąja". Buvo labai artimi, gal artimiausi. Susipažino jie per A. H. Kirkorą Vilniuje. M. Akelaitis laiškuose prisiminė: „Tave pažinau, mylėjau, garbinau Vilniuje", rašė, kaip su trumpučiu draugo eilėraščiu bėgo pas Adomo Mickevičiaus bičiulį senelį E. Odinecą, kuris, perskaitęs, sušuko: „Korotinskis bus lenkų literatūros pažiba". (1878.V.12 d. laiškas V. Korotinskiui ir 1882.V.7 d. laiškas S. Lešnovskiui, laikraščio „Gazeta Warszawska" leidėjui — MAB RS. Mf. 918. Nr. 1169).

M. Akelaičiui mirus, V. Korotinskis paskelbė jau minėtą nekrologą (Tygodnik ilustrowany. 1887. N 253; *Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 53). Nepalankumas svajojusiems apie Lietuvos savarankiškumą liudytų ir paties V. Korotinskio pažiūras, tik kažin ar jaunystės. Kaip taikliai pastebėjo Z. Talvirskaja, gyvendamas Varšuvoje (nuo 1864 m.), jis, matyt, „visai sulenkėjo". (Некоторые вопросы общественного движения в Литве и Белоруссии в конце 50-х—начале 60-х годов и подпольная литература // Революционная Россия и революционная Польша. М. 1967. С. 22).

V. Korotinskio jaunystės pažiūroms daug artimesnis bus buvęs straipsnis „Visuomenės uždaviniai", kurį jis pasirinko iš 1857 m. Maskvoje J. Aksakovo leisto literatūrinio žurnalo «Молва» ir įdėjo į A. H. Kirkoro leidinį „Teka Wileńska". Nežinomas autorius straipsnyje gynė tautų nepriklausomumo teisę, skelbė: „[...] todėl pilietiškumą [laisvę] būtina pripažinti kiekvienai tautai. [...] nėra nieko liūdnesnio, [kai], susiklosčius sunkių aplinkybių griūčiai, kitos tautos prievartai, [matai] nykstančios, mirštančios tautos vaizdą (Zadanie społeczne // Teka Wileńska. 1857. T. 2. S. 123). Straipsnio pasirodymą Vilniaus spaudoje sveikino J. I. Kraševskis: tai „naujas balsas, išsiveržęs iš krūtinės su visa jaunystės ir vilties jėga. Sveikiname jį kaip naujos eros pašvaistę" (Gazeta Warszawska. 1858. N 67; *Sztolcman M.* Czasopisma Wileńskie A. H. Kirkora. Warszawa; Kraków, 1973. S. 52).

[8] Turimas galvoje laisvas Joachimo Heinricho Kampės (Campės) nuotykių apysakos „Rubinatio Peluzęs giwenimas" vertimas, „išguldytas iš teutonų kalbos į žemaičių" (Lietuvos TSR bibliografija. V., 1969. T. 1. P. 500). Cenzūros leidimas jam buvo gautas dar 1846 m., bet iš spaudos jis neišėjo.

Toliau sakinyje minimas I. Liskovskio darbo „Gospodarz [...]" antrojo (1853) leidimo (*Estreicher K.* Bibliografia polska XIX stolecia. Kraków, 1876. T. 3. S. 24) vertimas, kuris, S. Daukanto žodžiais, „[...] paskiriamas nedideliems dubininkams [...]" (*Gerulaitis A.* [Jablonskis J.]. Simono Daukanto gyvenimas ir raštai // Varpas. 1893. Nr. 11. P. 168). Dabar rankraštis žinomas tik iš šaltinių (Lietuvos TSR bibliografija. T. 1. P. 502. Nr. 81; vertimo autorius — Ignotas Liskovskis — nenurodytas).

„Pamokslas kaip gires kirsti, sieti ir diegti diel alvieno ūkininko [...]" (Lietuvos TSR bibliografija. T. 1. P. 502. Nr. 78), likęs rankraščiu. Ištraukos iš „Rubinaičio Peliūzės gyvenimo" ir „Pamokslo" skelbtos knygoje: *Daukantas S.* Rinktiniai raštai. V., 1955. P. 347—368; 415—426.

[9] Sonetai Marijai (Sonety do Maryi. 1859), pasiųsti į Peterburgą laikraščiui „Słowo", nebuvo išspausdinti (*Biržiška V.* Aleksandrynas. T. 3. P. 363), o „Gužučio išvykų" (Wycieczki Gużutisa. 1859) V. Biržiška visai nemini (P. 362—369); Aleksandryne tėra — Gužutis, lietuviška dainelė (piosnka litewska, 1858), pasiųsta A. H. Kirkorui, bet nespausdinta (Ten pat. P. 362).

[10] Susirašinėjimas su Adomu Honoriu Kirkoru (1818—1886), jo minėjimas laiškuose leidžia spręsti apie nemažą to žmogaus reikšmę M. Akelaičio gyvenime. Greičiausiai per A. H. Kirkorą M. Akelaitis bus susipažinęs ir su J. I. Kraševskiu; Vaižgantas, V. Biržiška dėl to neabejojo. Antai Vaižgantas rašė: „Per Kirkorą suėjo su J. I. Kraševskiu" (A. [Akelevičius] Mikalojus // Lietuviškoji enciklopedija. K. 1933. T. 1. Sklt. 137); tą patį teigė V. Biržiška: „Per A. H. Kirkorą jis užmezgė ryšius su Kraševskiu" (Aleksandrynas. Čikaga. 1965. T. 3.

P. 360). Per jį susipažino ir su kitais, tapusiais jam labai artimais (pavyzdžiui, Vincentu Korotinskiu).

Suartino juos bendri interesai, kurių raidą (taip pat bendravimo, artimumo) laiškuose atskleidžia ypač kreipiniai ir parašai. (Iš keturiolikos laiškų vyraujanti kreipinio forma „tautietis" su nevienodu epitetu — „mylimiausiasis", „labai man mielas", „kilnusis" — arba panaši: „širdžiai ir sielai mielas broli", „brangusis Adomėli"). Neabejotina, kad pirmiausia juos siejo Lietuvos, lietuvybės idėja (anot A. Tylos, vienas ir kitas „[...] save laikė lietuviu" taip pat socialinis demokratiškumas. Laikydami save lietuviais, Lietuvos, Lietuvos valstybingumo idėją A. H. Kirkoras su M. Akelaičiu veikiausiai suprato nevienodai, kiekvienas savaip, tačiau bent tuo metu (Vilniaus laikotarpiu) tai jų neskyrė. M. Akelaitis kone iki gyvenimo pabaigos išliko unijos šalininkas, o A. H. Kirkoras akivaizdžiai linko į Lietuvos atskirumą, savarankiškumą. Tiesa, kaip pats rašė, formaliai jis niekur to neskelbė, tačiau tai liudijo praktine veikla, laiškais, ypač J. I. Kraševskiui. Bene ryškiausiai, tiesiog maksimalistiškai ir definityviai savo požiūrį į Lietuvą, jos atskirumą nuo Lenkijos, savo, lietuvio, vietą A. H. Kirkoras išreiškė garsiajame laiške žmonai į Varšuvą, atsakydamas į jos priekaištus, atspindinčius Varšuvos lenkų pažiūras: „O dabar? Ar Lietuva tam, kad būtų su Lenkija, turi nebūti Lietuva? Ne. Esu lietuvis, ir niekada tas jausmas manyje nebus sunaikintas. Myliu savo tėvynę su visu jaunatvišku entuziazmu, su visu vyrišku pasišventimu. Širdim jaučiu palankumo Lenkijai tiek, kiek jos likimas yra susijęs su mūsų", — rašė A. H. Kirkoras 1861 m. sausio 28 d. Štai kaip tame pačiame laiške jis nužymėjo savo darbo, veiklos linkmę: „Nieko bendro su jais [lenkais] neturiu". „Mano vieta yra čia, Lietuvos širdy [Vilniuje], čia yra mano veiklos sritis, tik čia galiu būti naudingas, tik čia noriu gyventi ir m i r t i [pabraukta Kirkoro — G. G.]" *(Kirkor S.* Przeszłość umiera dwa razy. S. 63—65 (laiško neišliko; jo turinys žinomas iš A. H. Kirkoro atsakymų žmonai papunkčiui).

Išaugusi tradicinėje LDK valstybingumo, jos pilietiškumo suvokimo dirvoje A. H. Kirkoro lietuvybės idėja, maitinama jo intelekto, didelio jausmo, kito, ėmė skirtis nuo senojo, klasikinio jo turinio — joje „ryškėjo ir kai kurie jau nauji bruožai" (*Lukšienė M.* Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje. V., 1985. P. 191) — jautrumas, palankumas mūsų kalbai, nacionaliniam atgimimui, jo žmonėms, etninei kultūrai. Antai prie M. Akelaičio kreipimosi A. H. Kirkoras prirašė tokią pastabą: redakcija praneša, jog v i s i š k a i p r i t a r i a [retinta mano. — G. G.] autoriaus mintims [...] (Teka Wileńska. 1858. T. 3. S. 154) — taigi kaimo švietimui, kultūros kėlimui lietuvių kalba. Ir tas pritarimas nebuvo tuščiažodžiavimas. Po poros metų kaip tik A. H. Kirkoro spaustuvė išleido keturias (iš penkių) M. Akelaičio knygeles lietuvių kalba: „Tėve mūsų", „Kvestorių", „Joną Išmisločių", „Elementorių" (Lietuvos TSR bibliografija. V. 1969. T. 1. P. 6—9).

Be to, kaip periodikos leidėjas, jis atsisakė iki tol lenkų periodikai būdingos pozicijos, ją pakeitė; jis „pamatė" mūsų kultūrą, jos veikėjus. M. Lukšienė yra iškėlusi: „[...] pagaliau A. H. Kirkoro periodiniuose leidiniuose ne tik pastebimas lietuvių nacionalinės kultūros judėjimas, bet ir suteikiama tribūna jos atstovams pasisakyti" (*Lukšienė M.* Demokratinė ugdymo mintis... P. 191). 1857—1858 m. ėjusiame leidinyje „Teka Wileńska", be M. Akelaičio laiško kreipimosi, A. H. Kirkoras išspausdino jo, A. Baranausko, K. Praniauskaitės eilėraščių, be to, kvietė bendradarbiauti S. Daukantą; vėliau, tęstiniame leidinyje „Pismo Zbiorowe Wileńskie" (1859, 1862), išspausdino du didelius A. Kašarausko straipsnius apie lietuvių kalbą. Įdomu, kad visuomenė tokį periodikos linkmės pasikeitimą pastebėjo ir įvertino labai greitai. Antai Raseinių apskrities bajorų vadas I. Bušinskis jau 1860 m. laiške A. H. Kirkorui rašė: „Daugelis iš mūsų metė varšuviškius laikraščius ir užsiprenumeravo „Vilniaus Kurjerį", kai tik sužinojome, kad Jūs perėmėte jo redagavimą. Padarėme tai, vildamiesi, jog ne vieną straipsnį apie Žemaitiją surasime..." (Cituojama iš: *Aleksandravičius E.* Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831—1863 metais. V. 1989. P. 60).

Pagaliau netiktų nutylėti A. H. Kirkoro vaidmens V. Sirokomlės kūrybai lietuvių istorine tematika, kuri mūsų tautinio atgimimo žmonėms turėjo didžiulę reikšmę. Poeto skatinimas imtis istorinės tematikos, jo „atvertimas į lietuvių tikėjimą" — taip pat A. H. Kirkoro darbas (*Kirkor S.* Przeszłość umiera... S. 31; Kraštas ir žmonės. V. 1983. P. 121). Todėl, kalbant apie A. H. Kirkoro lietuviškumą, apie tai, ką jis davė mūsų kultūrai, netinka apsiriboti konkretybėmis, bet reikia matyti ir netiesioginę jo įtaką tolesnėms lietuvių tautinio atgimimo kartoms.

Kaip minėta, A. H. Kirkorą su M. Akelaičiu (panašiai kaip su V. Sirokomle, kitais) sieja ir socialinis demokratiškumas. Stovėdamas intelektualinio, kultūrinio gyvenimo viršūnėje (1871 m. iš Krokuvos rašė J. I. Kraševskiui: per tiek metų įpratęs prie bendravimo „[...] su aukščiausia kokia buvo Lietuvos inteligentija, po to — Peterburgo [...]" (*Kirkor S.* Przeszłość umiera... S. 111), A. H. Kirkoras išliko jautrus, nuoširdus žemajam sluoksniui, pagal to meto sampratą net neįėjusiam į tautos sąvoką. Tokią jo poziciją, be leistos periodikos, liudytų ir dedikacija Astravos dvaro savininkui grafui J. Tiškevičiui; ant savo „Išvykų po Vilnių" A. H. Kirkoras užrašė: „[...] reiškiu gilią pagarbą Jums už pilietiškas dorybes ir rūpestingą valstiečių globą" (MAB RS L 19/943).

A. H. Kirkoro palankumas mūsų tautiniam atgimimui, parama jo žmonėms, dėmesys etninei kultūrai lenkų visuomenei pasirodė neleistinas (kaip galima palaikyti kažkokį provincializmą, o ne lenkybę?..), sukėlė jos susidirginimą. Reakcijos priežastis bene geriausiai parodo emigranto J. Kliačkos kaltinimai, mesti po Vilniaus albumo įteikimo Aleksandrui II istorijos. Išvadinęs A. H. Kirkorą atskalūnu, išdaviku, J. Kliačka sviedė: „[...] tegul jį [Kirkorą] pagaliau lietuvių

[!] dievukai iš Vilniaus muziejaus globoja [...]" ([*Klaczko J.*] Odstępcy. Paryž, 1860. S. 3, 9). (Kaip tie emigranto kaltinimai siejasi su Varšuvos ideologų mintimi iš minėto žmonos laiško: „Bet tu turi šiek tiek [pabraukta mano. — G. G.] pakeisti savo patriotizmą..."). Kone tuo pačiu metu jam rašė M. Akelaitis: „Lietuva už daug, daug ką bus Tau dėkinga" (*Janulaitis A.* Laiškai į Adomą Kirkorą // Tauta ir žodis. T. 3. P. 318).

Nevienodai A. H. Kirkoras vertintas ne tik XIX amžiuje. Antai 1958 m. D. Fainhauzas VVU mokslo darbuose (Istorijos-filologijos mokslų serija. 1958. T. 5. P. 201—207) paskelbė archyve rastą A. H. Kirkoro 1856 m. ataskaitą („Kelionės dienoraštį"; toliau — „Dienoraštį") generalgubernatoriui, kurią jis parašė grįžęs iš pietvakarinių imperijos pasienio žemių, kur rinko statistinius duomenis, domėjosi baudžiauninkų nuotaikomis. D. Fainhauzas „Dienoraštį" pavadino „slaptu raštu", o jo autorių — „atliekančiu slaptus caro valdžios uždavinius", taigi — slaptu caro agentu.

Davusi pagrindą kaltinimui „Įvairių reikalų byla" yra LCVIA (generalgubernatoriaus fondas (378), politinis skyrius, Nr. 98). Ją sudaro dešimt dokumentų — raštų, pranešimų, raportų, — su „Dienoraščiu" nesusijusių, rašytų ne vieno žmogaus. Septyni iš minimų dešimties dokumentų pažymėti įrašu „sekretno", o trys be tokio įrašo; vienas iš tų trijų — A. H. Kirkoro „Dienoraštis". D. Fainhauzas straipsnyje teigė „Dienoraštį" radęs „tarp įvairių pranešimų Mirkovičiui, kurie visiškai neliečia politinių klausimų [retinta mano. — G. G.]". Taigi, kas kanceliarijai buvo slapta (paženklinta įrašu „sekretno"), autoriui virto medžiaga, neliečiančia politinių klausimų, ir atvirkščiai: „Dienoraštis" be to įrašo, tai — „nepaprastai būdingas", „nepaprastai įdomus", „slaptas raštas". Tokios dokumentų interpretacijos nepavadinsi objektyvia. (Be to, iš pradžių „Dienoraščio" priskaičiuota „15 didelio formato lapų" (P. 201), o bylos metrikoje (P. 203) nurodyta „8—15 l" (teisingai); lapų dydis nesiskiria nuo kitų bylos lapų.)

Anuomet administracija vykstantiems su reikalais valdininkams kartais duodavo įpareigojimų. A. H. Kirkoras tuo metu (1838—1864) buvo iždo rūmų tarnautojas, turintis vieną žemiausių titulinio patarėjo titulų. Todėl visiškai įtikima, kad jam, važiuojančiam rinkti statistikos duomenų, galėjo būti duotas nurodymas pasidomėti administracija bauginusiomis baudžiauninkų nuotaikomis. Nurodymą jis įvykdė, — grįžęs parašė ataskaitą, o jos pradžioje pasiteisino: „Per tokį trumpą laiką mano padėtyje ir su mano galimybėmis daugiau ko sužinoti nebuvo galima" (P. 203).

Tad teiginys, kad A. H. Kirkoras „atlikdavo slaptus caro valdžios uždavinius", remiantis bent jau nurodyta byla, juridiškai nepamatuotas.

3

Mylimas broli Kristuj, turi didžią gėlą!
Noriu Tau teikt paguodą kiek išgali siela.
Bet esu žmogus menkas, kuo tave paguosiu,
Kaip laukinis kvietkelis vienas pats supuosi?
O kas širdgėlą baisią nuraminti gali?
Ar tai kūrinio didžio, ar žmogaus valioj
Šitiek turėt stiprybės nugalėti gėlai?
Ar koks žemės galiūnas lengvai tai pakėlė?
Širdžiai nėra rąmsčio ligi žemės krašto.
Gali Dievo malonėj ramybę vien rasti!..
Motinos netekimas — nelaimė didžiausia!
Tau nieks neatstos jos, nebent tik Aukščiausias.
Ir aš juk esu našlaitis — galiu tai paliudyt!
Seniai motinai mirus, širdis vis dar liūdi,
Man ir dabar atrodo, visada gailėsiu —
Gal tik tada nurimsiu, kai pats karste gulėsiu:
Ir tuokart Dievas sielų negalės suvesti,
Mane skaudžiai nubaudęs pragarą lieps kęsti...
O dėl savo Motutės tau sakau teisybę,
Kad Danguj su šventaisiais jau džiaugias ramybe.
Paprasta moteriškė, o Dievą mylėjo!
Nors ir buvo prasčiokė, kaip pareigas ėjo!
Krūtine mane mažą jinai išmaitino,
Karštom ašarom plovė, kai varge augino
Raudodama vis tėvo, kad nelaisvę kenčia...
Mane stropiai mokino kalbėti rožančių
Ir vis smilkė nuo pikto šventosiom žolelėm.
Liepė Dievą mylėt ir Skaisčiausią Panelę...
Didį raidžių stebuklą atvėrė Motušė,
Už visokias išdaigas rykštele vis mušė!..
Po to ėmė tarnauti Motutė brangioji,
Ji prie kruvino darbo visa širdim stojo,
Kad įstengtų už mokslą sūnaus užmokėti.
O! kiek teko Motulei sveikatos padėti!
Už nuodėmes tikriausiai aš nubaustas būsiu —
Todėl Dievas neleido panaudot jos triūsą,
Taip Dievo palankumą Motulė patyrė.
Pasiėmė prieš laiką, juk vargdama mirė!..
Lyg apmiręs stebėjau jos kūną nebylų,
Jaučiau kaip siela grimzta, rods, į miegą gilų...
Negalėjau pravirkti — širdy buvo sausa!..
Neištariau nė žodžio — širdis neklausė!..
Tariaus atsikvošėjęs sudeginti kūną,
Ne pelenams apverkti..., kaip dažnai būna —
Su ašarom norėjau išgert juos tą dieną,
Kaip darė mirus vyrui garsi karalienė!..

Juk įsčiose Motulės buvau aš pradėtas,
Tai — sakau — mano kūne tegu randa vietos,
Kad tik savy turėčiau brangiąją Motutę
Ir dėl to mano siela visad skaisti būtų,
Kreipiuosi į Dievą, kursai vilties duoda:
Tėve! pilnas Malonės, Tu mano paguoda!
Pasižadu nuo šiolei vienam Tau tarnauti,
Kad Danguje galėčiau Motulę atgauti.
Broli! Bus skaudų smūgį jos mirtis sudavus,
Iš kurios esi su kūnu sielos dalį gavęs,
Kuria ėmei Tu šviesti visai mūsų Tautai;
Ne kiekvienam tai lemta iš Motinos gauti!
Rankos man svyra, minint jos geradarystę,
Rodos, protas aptemsta, pusiau širdis plyšta!..
Tu prašai Motinai užtarimo maldauti —
Širdimi tokį sūnų užaugino Tautai,
Danguj ši moteriškė jau seniai, matyti!
Dabar galim Jos patys pagalbos prašyti,
Kad su mums užtarimo pas Dievą ieškotų,
Kurs mūsų kraštui tokių Motinų duotų...*

Kaimietis iš Marijampolės pavieto

Noibergfrydas Kurše
1859 m. kovo 19 d. (n. s.)
Šv. Juozapo, laimingos mirties patrono dieną.

P. S. Mieliausias mano širdžiai! Priimk tą eiliakalystę, tebus ji nors menkas įrodymas, kad liūdžiu su Tavim, o drauge — atminimas Tavo patrono dienos. Pagal etiketą ir šaltai sveikinti nemoku. Šiandien pasimeldžiau už Tave Tavo motinai, prašydamas Dievo užtarimo, kad sveikas ir stiprus pagyventum mums dar 50 ar bent 30 metelių...

Skaičiau laikraštyje „Gazeta Warszawska" Tavo laišką apie Lietuvą ir apie mane [1]. Mieliausias Broli! Kiekvienas viešas pagyrimas uždeda didžiulę naštą ant mano silpnų pečių. Ar pakelsiu ją? Pagaliau neieškau pasaulio šlovės — man gana, kai pamatau savo Motulę besišypsančią, tai žinau, kad ir Dievas danguje džiaugiasi mano

* Vertė M. Martinaitis.

darbais... Vis dėlto už tai, kad mane pristatei visuomenei, nuoširdžiausiai Tau dėkoju. Gal po Tavo kvietimo atsiras tokių, kurie parems mano sumanymus dėl tų liaudies knygelių. Iškėlei mane, kaimietį, šalia kunigaikščio [Irenėjaus Oginskio] [2], turbūt tai padarei skatinamas savo kilnių jausmų ir minčių, o ne proto. Dievo akivaizdoje kunigaikščių ir kaimiečių nėra, yra tik vieno Tėvo vaikai... Bet gal apie tai nežinai, mano mieliausiasis, kad tas kunigaikštis yra nepaprastai išdidus ir keistuolis. Parašiau jam laišką prisistatydamas pats su savo liaudies bibliotekėle lietuviams. Savo puikybei patenkinti tas žmogus gali daug ką padaryti, tik reikia pataikyti, kai gera nuotaika. Žemaičių vyskupas [Motiejus Valančius] iš tikrųjų kilnus ir labai veiklus žmogus. Turi daug priešų tarp dvasininkų, nes yra griežtas ir šventai suprantantis kunigo pareigas. Neseniai kreipėsi į švietimo ministrą su prašymu dėl lietuviško laikraštėlio liaudžiai [3]; mane skiria jo redaktorium. Jeigu Dievas duos, ir mes batvinsrėbiai lietuvėkai [4] šį tą įstengsime. Prūsų lietuviai turi savo laikraštėlį, o latviai net du laikraštėlius leidžia, vieną — Jelgavoje, kitą — Rygoje [5]. Be to, mane dar atakuoja Kirkoras. Tikisi gauti leidimą leisti laikraštį „Dziennik Wileński" [6]. Nori, kad rimtai priklausyčiau to leidinio redakcijai. Daugybė darbų, kurie tada prislėgtų mane, atitrauktų nuo kitų užsiėmimų, su Dievo pagalba galinčių duoti liaudžiai šiokios tokios naudos. Visų pirma trokštu ir kasdien Dievą to prašau, kad pas mus kuo greičiausiai būtų atidarytos kaimo mokyklėlės ir nors kiek pagalvota apie liaudies švietimą.

[1] M. Akelaitis čia turi omenyje minėtą laikraštyje „Gazeta Warszawska" (1859. N 54) išspausdintą vieną iš J. I. Kraševskio „Laiškų redakcijai", kurių tikslas buvo iškelti lietuviškas provincijas kaip pavyzdį, sugėdinti Volynę, Podolę, Ukrainą už jų ekonominio, kultūrinio gyvenimo atsilikimą, visuomenės veikėjų rambumą, šykštumą kultūrai.

Pristatęs kunigaikštį Irenėjų Oginskį kaip naujos kaimo buities organizatorių (dėl pervedimo iš lažo į činčą), atkreipęs dėmesį į „neregėtą dalyką" — I. Oginskio nutiestą per savo žemaičių valdas plentą, „vieninteli privatų tokios rūšies kelią visoje Lietuvoje", išaukštinęs taip pat „vyskupą Motiejų, neišsigynusį savo kilmės", šalia tų žmonių (tai labai svarbu!) Kraševskis išgyrė Akelaitį — naujos kaimo

buities reiškėją, tiesiog misijos žmogų. „Tas kaimietis iš tikrųjų yra nauja ir įdomi figūra taip pat mūsų literatūroje, vertas pagarbos dėl savo misijos supratimo [...] leisti knygeles lietuvių kalba. [...] visi privalome padėti p. Akelaičiui, kad [...] jo sumanymai nenueitų perniek dėl lėšų trūkumo" (Ten pat).

[2] Padėjęs M. Akelaičiui, kunigaikštis I. Oginskis (1808—1863) ekonomine, socialine ir kultūrine veikla apskritai išsiskirianti, patraukli feodalinės aristokratijos asmenybė. A. Janulaičio teigimu, I. Oginskis buvo vienintelis iš didžiųjų Lietuvos dvarininkų, kurie neišsižadėjo žemaičių kalbos, ją netgi mėgo, globojo jos literatus, padėjo pardavinėti S. Daukanto knygeles, savo lėšomis ir pastangomis leido L. Ivinskio kalendorius (*Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 41). Dar 1835 m. savo dvaruose lažą pakeitęs činšu, 1859 m. Rietave jis įsteigė pirmąją Lietuvoje agronomijos mokyklą, be jos — parapinę (pradinę), pradinę aukštesniąją ir pensioną mergaitėms. Pažįstantį kaimą M. Akelaitį tiesiog stebino I. Oginskio rietaviškių gyvenimas, tvarka, kultūra (žr. 1859 m. birželio 18 d. jo laišką J. I. Kraševskiui). Daug pasakantis taip pat I. Oginskio atsakymas į M. Akelaičio laišką, kuriame šis prašė paramos. „Tamstos sumanymu esu ne tik sužavėtas, bet pareiškiu ir padėką, tuo labiau dėl to, kad tai, apie ką galvojau prieš kelioliką metų, dabar vykdoma", — atrašė kunigaikštis (*Janulaitis A.* I. Oginskio atsakymas Akelaičiui // Tauta ir žodis. T. 4. P. 439). Taigi M. Akelaičio mintis šviesti „brolius kaimietėlius" lietuvių kalba I. Oginskiui nebuvo nei svetima, nei nauja. Toliau jis rašė norįs „[...] šviesti ir kilninti dorą ir mylimą mūsų žemaičių liaudį" (Ten pat. P. 439). Apie I. Oginskio paramą knygelių leidimui galima spręsti iš įrašo elementoriaus pirmojo leidimo (1860) viršelyje: „Kaštu kunigaikščia Ireneuša Oginskia iš Rytawa". (Be to, atvažiavęs į Vilnių dėl savo knygelių spausdinimo, M. Akelaitis glaudėsi I. Oginskių rūmuose, dab. Universiteto 2. Galima būtų pridurti, kad jo knygeles išleidęs A. H. Kirkoras pinigų spaustuvei pirkti skolinosi ir iš I. Oginskio. Žr.: *Brensztejn M.* Adam-Honory Kirkor. Wilno, 1930. P. 33.)

[3] Kalbama apie minėtą vyskupo Motiejaus Valančiaus 1859 m. vasario 21 d. prašymą vidaus reikalų (ne švietimo) ministrui S. Lanskojui dėl „[...] periodinės brošiūros, pavadintos „Pakeleivingas", turėjusios eiti žemaičių, arba lietuvių, kalba kartą per savaitę vieno lanko ir 4-to dydžio" (*Merkys V.* Pastangos leisti liaudies biblioteką... // Ten pat. P. 26).

[4] Batvinsrėbius lietuvėkus (licwiaki bocwiaki) — kandų, niekinamą lietuvių pravardžiavimą, M. Akelaičiui bus priminęs cituotas J. I. Kraševskio laiškas „Gazeta Warszawska" redakcijai. Jame pasakojama, kad J. I. Kraševskio pašnekovas, kažkoks „ponas, atvykęs iš provincijos" (Voluinės), ilgai klausęsis rašytojo apie lietuviškų provincijų socialinį jautrumą, dosnumą kultūrai, pagaliau, sukdamas ūsą, metė: gal „[...] doroji Lietuva srebia batvinius ir užgeria alučiu [...], mes prie ko kito įpratome" (Gazeta Warszawska. 1859. N 54).

Labai sušvelnindamas pravardžiavimą savo „Būde" mini S. Daukantas: į karą lietuviai „[...] ėmės visados sausus valgius, beje, džiūvusią mėsą ir žalius batvinius bei miltus [...], lenkai lyg šiai dienai, iš lietuvių tyčiodamies, sako: „Licwiaki bocwiaki", t. y. lietuvėliai batvinėliai [...]" (*Daukantas S.* Raštai. V., 1976. T. 1. P. 594). A. Mickevičius Paryžiuje, mintimis skrisdamas į Lietuvą, „Ponaičio grįžime" sodino svečius už stalo, kur „[...] tuoj visi skaniai šaltibarščius ragavo" (*Mickevičius A.* Ponas Tadas. V., 1974. P. 23).

Gyvas lenkų visuomenės tradicijoje pravardžiavimas (panašus į Lietuvos šiaurės paribio žemių leišį) buvo, matyt, kuo plačiausiai žinomas ir ne vienintelis. M. Biržiška yra rašęs, jog netrūko „daugybės pajuokiančių, peikiančių ir niekinančių mus lenkų rašytojų ir jų visuomenės anekdotų, posakių, patarlių, pravardžiavimų: lietuviai esą batvininkai (bocwiniarze), o batviniai — kiaulių ėdalas, tad ir lietuviai nesiskirią nuo kiaulių (Litwin a świnia w jednej sforze chodzi)" (*Biržiška M.*, Žemaitis Pr. Šemeta — Ad. Mickevičiaus bičiulis // Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos. K., 1938. T. 2. P. 93).

[5] Prūsų laikraštėlis „Keleivis" (1849—1910) jau dešimtį metų ėjo Karaliaučiuje, leidžiamas Prūsijos lietuvio Frydricho Kuršaičio. (Su juo S. Daukantas susirašinėjo ir, be abejo, apie tai su M. Akelaičiu kalbėjosi. Žr.: *Merkys V.* Simonas Daukantas. V., 1972. P. 257; LTE. V., 1980. T. 6. 278.) Latvių pirmasis laikraštis — „Latviešu avizes" (1822—1915) — buvo spausdinamas Jelgavoje, o po kelių dešimtmečių Rygoje pradėtas leisti ir kitas, savaitraštis „Mājas viesis" * (1856—1908). (Latvijas PSR mažā enciklopēdija. Rigā, 1968. T. 2. P. 467; LTE. T. 6. P. 378).

[6] „Dziennik Wileński" — laikraštis, ėjęs 1805—1806 ir 1815—1830 m. A. H. Kirkoro pastangos jį atnaujinti buvo nesėkmingos, ir 1859 m. gruodžio pabaigoje jis perėmė „Kurjer Wileński", Vilniaus generalgubernatoriaus oficialaus spaudos organo, ėjusio lenkų ir rusų kalba (1841—1865), leidimą. Akelaitis laikraščio redakcijai nepriklausė.

A. H. Kirkoro redaguojamas laikraštis labai vertinamas tyrinėtojų. Anot V. Ciechovskio, nagrinėjusio Vilniaus spaudą prieš Pirmąjį pasaulinį karą, kiekvienas laikraščio numeris — tai „rinkinys išsamių, įdomių, įvairaus turinio straipsnių, kuriuos šiandien galima skaityti su nauda ir malonumu" (cituojama iš: *Štolcman M.* Czasopisma Wileńskie... P. 92). Pačios M. Štolcman nuomone, A. H. Kirkoras — europinio masto leidėjas, Europos ir kitų valstybių sostinėse turėjęs 64 korespondentus, „siuntusius „Vilniaus kurjeriui" kone iš viso pasaulio" vertingus straipsnius (Ten pat). Būdamas jo korespondentas, V. Sirokomlės vadovaujamam vidaus gyvenimo skyriui daug rašė ir M. Akelaitis.

* Už savaitraščio „Mājas viesis" nurodymą dėkoju Rūtai Augstkalnei.

4

Mieliausias širdžiai mano ir Lietuvos globėjau!

Man trūksta žodžių pareikšti dėkingumui, kurį jaučiu Ponui. Su savo broliais kaimiečiais melsiuos Dievui už mūsų globėją Juozapą ir geradarį Vilhelmą [1]. Laiške kunigaikščiui Radvilai liaudies vardu pasiunčiau „Elgetos giesmę" pagal Lizdeikos padavimą [2]. Žinau, kad tas eilėraštis prastas, bet ką aš varguolis bepadarysiu? Panegirikoms neturiu gabumų, ką gavau gimtojoj pirkioj, tą ir daliju. Taigi esu turtuolis! Trys šimtai rublių — tai šį tą reiškia! Galiu jau imtis užsimotų darbų (laikraštėlis ir populiarios knygelės). Kovo 19 d. laišku pranešiau Ponui, kad vyskupas kreipėsi su prašymu į švietimo ministrą dėl lietuviško laikraštėlio. Iki šiol neturime atsakymo. Vis dėlto tikimės, kad mūsų troškimas išsipildys. Rūpintis tuo reikalu pavedžiau Dubrovskiui Peterburge; Daukantas taip pat rašė Praniauskui, švietimo ministerijos valdininkui. Tad esame kupini vilties, kad mūsų žygiai nenueis niekais. Šią akimirką gaunu laišką iš kunigaikščio Irenėjaus Oginskio. Tas ponas kunigaikštis *pernelyg* mandagiu tonu kreipiasi į mane, žadėdamas prisidėti prie remiančių mano sumanymus. Savo laišką baigia šiais žodžiais: „Vis dėlto manau, kad geriau bus pasikalbėti žodžiu, todėl siūlyčiau Dauggaliui Ponui Geradariui (sic) atvykti į Rietavą, kur *man bus be galo malonu* asmeniškai su Jumis susipažinti ir pasveikinti po savo stogu, o drauge dar kartą išreikšti *tikrą pagarbą, su kuria turiu garbę* (!!) *pasilikti Dauggalio Pono Geradario* (sic) *žemiausias tarnas*". Pasirašyta Oginskis. Tai truputį panašu į pašaipą. Bet tiek to, mano mieliausias Pone, tesišaipo iš manęs, tegu net per veidą duoda, kad tik remtų mano brolių reikalą. Taigi, mylimasis mano Broli, esu labai gerame kelyje, o visa tai per Tavo rūpestį. Dievas Jums už tai atlygins. Gal neblogai būtų, jeigu Ponas porą žodžių parašytum „Gazeta Warszawska" laikraščiui apie kunigaikščio Radvilos dovaną ir apie kunigaikščio Oginskio globą, pažadėtą mano sumanytam leidiniui. Manau, jų pavyzdžiu paseks ir kiti kilnūs mūsų piliečiai. Kaip jau

kartą Ponui esu sakęs, Oginskis iš tuštybės gali tūkstančius pakloti.

Už patikėtą man sumą kasmet Jums atsiskaitysiu, smulkiai nurodydamas, kas išspausdinta ir kiek ko paleista į apyvartą, kad žinotumėte, kaip leidžiami tie pinigai, kurių valdytojas esu, ir kaip mūsų kaimo žmonės domisi savo literatūra. Po vieną egzempliorių savo leidžiamų knygelių Jums siuntinėsiu kuo reguliariausiai. Tik prašykime Dievą malonės ir kilnių žmonių pagalbos, o viskas eisis gerai. Teks čia daug ką pergalėti, bet *Deus adjutor meus!..* *

Liūdnai, Pone, baigi savo laišką. Suprantu tą liūdesį ir juo dalijuosi. Žmogus, visa širdimi ir siela mylintis tai, kas sava, giliai jaučiantis, kad „kalbos klausimas, tai gyvybės klausimas..." (Istorija...) [3], toks žmogus, sakau, dabartinėmis aplinkybėmis turi daug kentėti! „Palaiminti liūdintys: jie bus paguosti. Palaiminti persekiojami dėl teisybės: jų yra dangaus karalystė" [4]. Taip mus moko Kristus, o juk mes — krikščionys, taigi *laboremus* et *oremus* **.

Ta proga man malonu pabučiuoti Tavo kilnią dešinią savo liaudies vardu, su ja, kol gyvas, nepaliausiu meldęsis Dievui už Tave, brangusis mūsų globėjau.

Noibergfrydas — Akelaitis
1859 m. gegužės 18 d. n. s. ***

* Dievas man padės (lot. k.).

** Dirbkime ir melskimės (lot. k.).

*** Adresas — rusų kalba.

[1] Turimas omenyje kunigaikštis Vilhelmas Radvila iš Pavoločės Voluinėje. Jis buvo, atrodo, pirmas, reagavęs į J. I. Kraševskio skatinimą paremti „Akelaičio misiją" — lietuviškų knygelių leidimą. Žemiau minima V. Radvilos auka (300 sidabro rb=2 tūkst. auksinų), greitas reagavimas leistų spėti apie teigiamą jo požiūrį į lietuvių tautinį judėjimą (lenkų literatūroje vadintą provincializmu), apie gyvą bent jau sentimentą savo protėvių kalbai, kultūrai (1859.V.7 d. laiške I. Oginskiui M. Akelaitis V. Radvilą apibūdino kaip „didelį mūsų liaudies bičiulį" (*Janulaitis A.* Laiškai į I. Oginskį // Tauta ir žodis. K., 1926. T.4. P. 439).

[2] Elgetos giesmė pagal Lizdeikos padavimą.

[3] Visas J. I. Kraševskio kūrinio pavadinimas — Historia kołka w płocie według wiarogodnych zródeł zebrana i spisana. Paskelbta: Gazeta Warszawska. 1859. N 91—103, 107—111; atskirai išleista 1860 m. Vilniuje (Nowy Korbut. Kraków, 1966. T. 12. S. 55.) Žodžių „kołek w płocie" perkeltinė prasmė — vienišas žmogus, vienas kaip pirštas (*Skorupka S.* Słownik frazeologiczny języka polskiego. W-wa, 1974. T. A/P. S. 335).

[4] Cituojami Mato evangelijos (5, 4; 5, 10) žodžiai laiške įrašyti graikų kalba (Naujasis Testamentas. P. 37, 38).

5

Lietuvos globėjau!

Savo gyvenime, Pone, nesutikai turbūt įkyresnės būtybės už mane. Užverčiu Poną laiškais be atvangos. Atleisk tą įkyrumą, brangusis mano Broli. Visuomet drąsiausiai kreipiuosi į Dievą ir į žmones, turinčius Jį savo širdyje. O šį sykį nieko Tavęs neprašysiu, tik pasakysiu, kaip klostosi tai, kas mums brangu. Taigi, kunigaikščio Oginskio kviečiamas, keliuosi į Rietavą, kol išgausime leidimą iš valdžios leisti lietuvišką laikraštėlį liaudžiai. Yra vilties, kad kunigaikščio rūpesčiu turėsime nuosavą spaustuvę Rietave arba Varniuose. Apie visa tai, laikui atėjus, neuždelsiu Ponui pranešti, kad turėtum malonumą pasidžiaugti liaudies kilimu Lietuvoje, toje žemėje, kurią drauge su mūsų motina Karūna taip nuoširdžiai myli.

Kunigaikštis Oginskis pagal pas mus įsigalėjusią nuomonę yra žmogus tuščias, iš dalies net tironas. Tos nuomonės kadaise ir aš laikiausi. Dabar, kai akivaizdžiai įsitikinau, reikalas visai kitoks. Gali būti, kad kunigaikštis kartais įsikarščiuos, sunkiai nubaus kaltą, bet jame matyti ir nuoširdus palinkimas prie gerų darbų. Priekaištaujama kunigaikščiui už daugelį ydų, o beveik nieko nesakoma apie tai, ką gero įvedė savo dvare. Šiandien nerasi turtingesnių valstiečių už rietaviškius ne tik Žemaičiuose, bet ir Lietuvoje bei Karalystėje. Niekur nemačiau tokios tvarkos, tokios švaros ir turto. Čia darbštus vals-

tietis turi grynais nuo 10 iki 15 tūkst. sidabro rublių, yra doro elgesio, negeria degtinės — dirba ir Poną Dievą garbina. Ar įtikėsi, kad rietaviškiai valstiečiai mane vaišino vynu ir net šampanu? Gal tai jau ir prabanga, bet kunigaikštis ir čia žiūri, kad valstietis neišdykautų ir su saiku išlaidautų. Rietave yra net keturios mokyklos: parapinė, pradinė aukštesnioji, pensionas mergaitėms ir agronomijos mokykla [1], kurioje žemės ūkio mokslas dėstomas *lietuviškai*. Tegu kuris iš mūsų dvarininkų kuo panašiu pasigiria?!

Per pirmąjį mano buvimą pas kunigaikštį išėjo kalba ir apie Pono laišką laikraščiui „Gazeta Warszawska", pagarbiai atsiliepiantį apie Lietuvą. Kunigaikštis pasakė: „Esu dėkingas Ponui Kraševskiui, mane paminėjusiam, nors savo darbais garbės neieškau, nes esu dvigubai įpareigotas daryti gera — kaip *žmogus*, be to, kaip žinomos mūsų istorijoje giminės narys. Tačiau man būtų buvę liūdna, jei kas iš *svetimųjų* ir *svetima kalba* pirmas atsilieptų apie mane su pagyrimais".

Kalbėdamas apie tą laišką, negaliu nutylėti, kaip atsiliepė apie Tave, iš tikrųjų užsipuolė, ponas Mikuličius. Keistas, net juokingas to pono, Voluinės bajorų gynėjo, aiškinimasis. Šneka, jog Voluinės dvarininkai negaili bažnyčioms ir nė viena iš jų dar nebuvo uždaryta [dėl to], kad trūktų paramos. Taigi Voluinės bajorija iki šiol tebesilaikanti tėvų tikėjimo. Yra čia kuo girtis?! Toliau ponas Mikuličius priekaištauja Tau, kad nedalyvavai dvarininkų komitetuose, kurie sprendė valstiečių klausimą, kad atsisakei globoti kažkokius našlaičius, kad nenorėjai priklausyti leidimo bendrovei, o tai, to paties pono nuomone, privalėjai padaryti kaip žmogus, branginantis visuomenės gera. Tai bent! Tikriausiai atsiras ir tokių, kurie, pamatę Tave su bajoro apranga, sušuks: „Štai Kraševskis pamokslauja apie pasišventimą kraštui, o pats vaikšto su bajoro drabužiu, važinėja karieta, geria vyną ir t. t." Ponas Mikuličius yra bajoras — argi *dera* pulti žmogų, kuris yra mūsų tautos pasididžiavimas? Mieliausiasis Broli! Mes visi čia pasipiktinę tuo voluiniečių gynėju. Tad žinai, ką nutarėme? Pirmiausia nusprendėme

stoti viešai Tavęs ginti, ir dėlto parašiau laišką laikraščiui „Kronika" [2] savo brolių kaimiečių vardu, be to, linkime Tau palikti Voluinę ir apsigyventi Lietuvoje, kur Tavęs niekas nepuls.

Baigdamas šį laišką, reiškiu savo ir savo tautiečių vardu pagarbą ir šlovę, kurią neblėstančią Tau išsaugos visa Lietuva.

Kaimietis

Važiuojant per Varnius
1859 m. birželio 18 (30) d. Adresas *:
Kauno gubernija
per Telšius į Varnius
Vyskupo kanceliarija

* Adresas — rusų kalba.

[1] Mokyklų, ypač agronomijos mokyklos, įsteigimas liudija I. Oginskio ekonominės minties įžvalgumą. (Kaip minėta, savo dvaruose, kuriuos sudarė 52774 dešimtinės žemės (dešimtinė=1,092 ha), 9176 gyventojai, 3 miesteliai: Rietavas, Vevirženai, Endriejavas ir 97 kaimai, jis panaikino lažą ir įvedė činšą („atlėido į čyžes") dar 1835 m., platino veislinius gyvulius, rūpinosi žemaitukų arklių veislės pagerinimu, kad būtų lengviau parduoti linus, tiesė minėtąjį plentą („šašėjų"; jį volavo milžiniško didumo akmeniniu plentvoliu, kurį aštuoni jaučiai stūmę, o kiti aštuoni traukę...), pamatęs savo baudžiauninką, važiuojantį su gerais pakinktais, tuoj duodavęs rublį, įsteigė valstiečių taupomąją kasą ir t. t. (*Vilainis A.* Už tautą, karalių ir garbę // Naujoji Romuva. 1939. Nr. 11. P. 231—234).

Ilgai, plačiai ieškojęs pavyzdžio, I. Oginskis mokyklą įsteigė 1859 m. sausio mėn.; manoma ją buvus už Rietavo, Maldučių kaime, nes senieji gyventojai dar po daugelio metų jį tebevadino „agronomija". „L. Ivinskio vedama Rietava ukininkistes mokslinicz (agronomijes)" mokykla buvo pirmoji (tai pabrėžė taip pat M. Akelaitis), kurioje žemės ūkio mokslas buvo dėstomas lietuvių kalba („w języku żmudzkim"). Programų (sudarytų L. Ivinskio, agronomo K. Miunicho ir paties I. Oginskio) nusakytas tikslas tebėra aktualus: „Duoti mokiniams teorinį ir praktinį išsilavinimą bei parengti juos p a č i ų ūkininkavimui ir t a i p [retinta mano. — *G. G.*] padėti krašto ūkiui pakilti".

Mokyklai I. Oginskis davė žemės, pastatė namus mokytojams, mokiniams, penkis ūkio trobesius, dovanojo veislinių gyvulių, darbinių arklių, užsienyje pirktų žemės ūkio mašinų, įrankių. Be bajorų luomo mokinių, daugiausia joje mokėsi dvaro kaimų vaikai (jų skaičius literatūroje įvairuoja, matyt, buvo apie 15), ne jaunesni kaip 17 metų, mokantys skaityti, rašyti, skaičiuoti; nei už mokslą, trukusį 3 metus, nei už butą jie nemokėjo. Mokykla gyvavo neilgai. I. Oginskiui mirus

1863 m. sausio mėn., sunyko ir ji (*Jagminas J.* Seniausia Lietuvoje žemės ūkio mokykla // Mokslas ir gyvenimas. 1986. Nr. 1; *Endzinas A.* Rietavo žemės ūkio mokykla // Žemės ūkis. 1968. Nr. 9; *Biržiška V.* Apie Rietavo žemės ūkio mokyklą // Mūsų senovė. 1939. T. 2. P. 680—681).

(Nuo senojo romėno Tacito laikų giriami už žemdirbystę, neprisirengėme plačiau paminėti nei 100, nei 125-erių mokyklos sukakties metų...)

[2] J. I. Kraševskį ginančios M. Akelaičio korespondencijos, pasiųstos „Kronikai" (Kronika wiadomości krajowych i zagranicznych) 1859 m., V. Biržiška Aleksandryne nemini (*Biržiška V.* Aleksandrynas. T. 3. P. 363).

6

Lietuvos globėjau!

Vos prieš dvi dienas gavau Pono birželio 2 d. laišką su 40 rublių nuo Pono Al. Valickio. To vėlavimo priežastis — mano gyvenamosios vietos pakeitimas: jau du mėnesiai gyvenu Rietave, pas kunigaikštį Oginskį. Tuo tarpu dėstau jauniesiems kunigaikščiams vokiečių kalbą, kol mano reikalas dėl lietuviško laikraštėlio galutinai išsispręs. Tad tokia padėtis. Prieš pusę metų vyskupas Motiejus įteikė peticiją švietimo ministrui dėl lietuviško laikraštėlio, pristatydamas mane jo redaktorium. Visi neabejojome, jog tas prašymas bus patenkintas, juo labiau kad liaudis, pakilusi iš girtuoklystės, pati reikalavo knygų. Tad išspausdinta jai greitosiomis knygelė apie *blaivybę*. Nepasiekė ji liaudies — buvo konfiskuota... Tuo tarpu mūsų byla dėl laikraštėlio ministerijoje įstrigo. Pareikalauta vietos valdžios nuomonės — ji pasirodė mums nepalanki... Štai kaip yra. Kunigaikštis Oginskis žada man gauti leidimą leisti anas mano seniai paskelbtas knygeles. Ir čia be valdžios žinios nieko negaliu pradėti. Kita vertus, vėlgi visuomenės opinija nepalanki mano sumanymui: įžiūri jame provincialumo kėlimą, separatiškumo daigus... Tokia mano padėtis. Nors labai skaudu, vis dėlto nenuleidžiu rankų, kentėti esu įpratęs nuo jaunystės, o kovos žmogaus gyvenimui reikia.

Padėkok, Pone, nuo manęs ir mūsų liaudies ponui Valickiui. Melsiuos už jį kaip ir už kitus mūsų geradarius. O apie tą leidimą nerašyk, Pone, į laikraščius, kol nieko galutinio iš valdžios negausim. Visuotinis apskelbimas kenkia mūsų reikalui. Rašiau dėl to ir grafui Andriui Zamoiskiui, prašydamas jį užtarti valdžios įstaigose. Žemės ūkio draugija, be kaimo ūkio gerinimo, siekia ir liaudies švietimo, todėl tikiuosi, kad gerbiamasis pirmininkas, kiek tai nuo jo priklausys, neatmes mano prašymo. Atsakymo į jį iki šiol negavau. Galbūt nepakenktų, jeigu, Pone, savo vardu parašytum grafui porą žodžių. Aš nieko nereiškianti figūra, o mažai yra tokių žmonių kaip Tu, mano mieliausias sielos Broli, kurie išklausytų mano šauksmą. Iki karsto lentos visa širdim ir siela mylintis Poną

Rietavas Kaimietis
1859 m. rugpjūčio 30 d.

Dar! Mirė mūsų Karolina Praniauskaitė. Keturi mėnesiai praėjo nuo jos mirties, o man atrodo, kad mūsų visuomenė apie tai nieko nežino. Prieš tris mėnesius pasiunčiau „Kronikai" eilėraštėlį tos mūsų giesmininkės mirčiai. Ji kadaise su dėkingumu minėjo man Tavo vardą už *„Žemaičių Kalvarijos"* sukritikavimą. „Kronika" neįdėjo mano eilių, tad teikis, mylimasis Pone, paminėti tą autorę savo laiškuose laikraščiui „Gazeta Warszawska" [1]. Amžiną atilsį Karolina išvertė į lietuvių kalbą Tavo „Vitolio raudos" giesmę „Žalčio motė". Liaudis su malonumu ją skaitė šių metų „Žemaičių kalendoriuje". Turiu ir aš panašių giesmių, pasakojimų, keletą apysakų, kurias parengiau numatytų liaudies knygelių leidimui. Mūsų liaudis nieko taip nestveria kaip padavimų, kupinų žavesio ir moralinės tiesos. Tik viena tokio turinio knygelė išleista Žemaičiuose. Ją liaudis išpirko kaipmat. Kita panaši išėjo Lietuvoje — Fredro pasakos, verstos kunigo Tatarės [2]; jos išspausdinta bene 10 tūkst. egzempliorių. O „Istorijos šventos", išleistos vyskupo [Motiejaus], per trejus metus lietuviai išpirko 75 tūkst. knyge-

lių, „Kristaus gyvenimo" — 14 tūkst. Tuos skaičius Ponui pranešu neoficialiai, pasauliui neskelbk jų.

[1] Į prašymą paminėti K. Praniauskaitę „Laiškuose" J. I. Kraševskis, atrodo, neatsižvelgė, nes 1859 m. antrojoje pusėje laikraščiui „Gazeta Warszawska" jis nepasiuntė jų nė vieno (Žr. Józef Ignacy Kraszewski // Nowy Korbut. T. 12. S. 98).

Iš laiško eilutės — „Ji kadaise su dėkingumu minėjo man Tavo vardą [...]" — matyti, kad M. Akelaitis buvo pažįstamas su K. Praniauskaite; literatūroje šio fakto aiškinimo neteko aptikti.

Nagrinėjusi Vilniaus laikotarpio A. H. Kirkoro periodiką, M. Štolcman lygino leidinyje „Teka Wileńska" bendradarbiavusių K. Praniauskaitės ir baltarusių poetės Deotimos (Jadvygos Luščevskos) kūrybą ir darė tokią išvadą: „[...] jauna žemaičių poetė varžėsi su madinga anuomet Deotima" (*Stolzman M.* Czasopisma Wileńskie. S. 47). O paskutiniame savo darbe toji pati autorė teigė, kad vietos literatai Karoliną vadino „Lietuvos Deotima" (*Stolzman M.* Nigdy od ciebie miasto... Olsztyn, 1987. S. 225). Beje, toks lyginimas labai aukštas: „Kurjer Wileński" korespondentas, pasirašęs raide „M" (tikriausiai profesorius Muchlinskis), laiške A. H. Kirkorui iš Peterburgo Deotimą vadina „genialia mergina" (Kurjer Wileński. 1860.III.15). „Žemaičių poetei" 1857 m. V. Sirokomlė paskyrė eilėraštį „Karališkieji liutnistai" (Królewscy lutniści). Žr.: *Mikšytė R.* Antanas Baranauskas // *Baranauskas A.* Raštai. V., 1970. T. 2. P. 521.

M. Akelaitis atkreipė dėmesį į K. Praniauskaitės išverstą (pirmą sykį mūsų literatūroje) J. I. Kraševskio „Žalčio motės" pasaką iš „Vitolio raudos". Jis rašė: „Liaudis su malonumu ją [pasaką] skaitė [...]". Gražus netiesioginis vertinimas iš esmės nepakito iki šiol; ano meto vertimų istorijoje jis tebelaikomas išskirtiniu, atkūręs originalą „reto vaizdingumo ir sklandumo kalba" (*Mikšytė R.* XIX a. lietuvių poezijos paraštėje // Ant upės krašto blindelė auga. V., 1987. P. 11).

[2] Minėdamas kun. A. Tatarės išverstas lenkų rašytojo A. Fredro (1793—1889) pasakas, M. Akelaitis bus suklydęs. Turėtus čia omenyje „Pamokslus išminties ir teisybės [...] dėl Lietuvos vaikelių" A. Tatarė (1805—1889) parašė pats, imdamas siužetus iš Fedro (ne A. Fredro), Ezopo, Ž. Lafonteno, A. Naruševičiaus ir kt. (Lietuvos TSR bibliografija. T. 1. P. 414; tiražas nurodytas 2000 (?), ne 10 000, kaip minima laiške; *Vanagas V.* Antanas Tatarė ir jo proza. Pamokslai išminties ir teisybės. V. 1987. P. 12.)

Iki 1859 m., iki laiško J. I. Kraševskiui, M. Valančiaus „Istorijos šventos" J. Zavadzkio spaustuvė buvo išspausdinusi tris leidimus (1852, 1855, 1858); tiražas (10 tūkst.) nurodytas tik pirmojo leidimo. „Kristaus gyvenimas" (Živatas Jėzaus Kristaus [...]), išleistas 1853 m. A. Dvorčiaus spaustuvės, teišėjo sykį, bibliografų duomenimis, 45 tūkst. (?) tiražu (Lietuvos TSR bibliografija. T. 1. P. 430, 432).

7

Mykoliškės prie Marijampolės, 1860 m. liepos 2 d.

Garbingasis vyre!

Ne iš miesto, o iš mylimo kaimo šiandien siunčiu Jums savo laišką. Pirmą kartą gyvenime pavasarį praleidau dideliame mieste. Kaipgi pasiilgau varlių kurkimo, laukinių paukščių bruzdesio ir klegesio — tų stebuklingų garsų, kurių nuo vaikystės įpratau klausytis. Ir darbas kažkaip nesparčiai ėjo — juk aišku, kai liūdnumas spaudžia širdį ir rankos nekyla, ir mintis apstingsta. Bet Dievas maloningas savo vaikams. Taigi pasirodė Vilniuje Tavo didelis bičiulis, mano tikras tėvas ponas Leonas Šiukšta. Pasiėmė kartu į kaimą, pavežiojo po mūsų brangiosios Lietuvos kampelius. Per jo malonę aplankiau Trakus, susipažinau su ponu Vincentu Matusevičium ir daug ką sužinojau iš mūsų liūdnos praeities... Trakai! Trakai! Dabar sugriuvę, apleisti ir *dvigubai* išniekinti!.. Šalia puikių menių, po kurias vaikščiojo Gediminas, Kęstutis, Vytautas, gretimoje saloje kyla schizmatikų kryžius, pastatytas grafo E. T [iškevičiaus] [1] rūpesčiu — nejaugi tai ne išniekinimas?! Miestelyje rėpso purvinos lūšnos, kuriose gyvena karaimai, totorių giminė,— ar tai ne kitas išniekinimas?!.. Čionai jau neišgirsi lietuvių kalbos, nė vienas padavimas nepasieks Tavo ausies, nes čia sėdi svetimas ant svetimos sau žemės... Pažvelgsi į veidrodinį ežerą ir paplūsi ašaromis, pamąstysi, ir sunkus atodūsis išsiveržš iš krūtinės. Ir nėra kas pritartų tam atsidūsėjimui, nes tos sienos, mūsų tėvų sukrautos, nebylios, nes tos kalvos, mūsų prosenelių supiltos, bežadės... O žmonės! Vietos žmonės tyčiojasi iš šventos praeities liekanų!..

Gilaus liūdesio prislėgtas palikau Trakus. Pakeliui mačiau Zavišos, Fabricijaus, Kurcijaus ir Hopeno kapus; gindami laisvę, jie krito prie Ausieniškių. Užvažiavome pagaliau pas poną Matusevičių į Gabriliavą. Malonu buvo matyti ir klausytis, kaip du kolegos, du bičiuliai ir

ginklo draugai nuoširdžiai prisiminė senus laikus. Gaudydamas jų žodžius, atsidusau, prisiminęs savo tėvulį, kuris, su ietim rankoj paimtas į nelaisvę prie Marijampolės, mirė sukaustytas grandinėmis svetimoje žemėje. Atsisveikinę su ponu Vincentu, iškeliavome į Mykoliškes. Štai jau baigiasi savaitė, kai tarp numylėtų žmonių leidžiu laiką kuo maloniausiai. Tai šnekučiuojuos su kilniausiu ponu Leonu ir jo garbinga žmona, tai krečiu pokštus su linksmais jų vaikais, kurių kadais buvau mokytojas. Skaitome laikraštį „Gazeta Codzienna", politikuojame. Kiek mūsų jaunos galvelės tada prisvajoja!.. Kiek energijos turi tie vaikai, nes tėvelis, tai verus polonus *. Šiandien nevalia jam nešioti kontušo ir žvanginti karabelės, bet konfederatės neišsižadėjo. Ir miela žmogui paviešėti tokioje draugėje. Nugrimsi į praeitį, pasvajosi apie ateitį, ir juodos akelės vienos iš pono Leono dukterų mes liepsningą žvilgsnį į tave, tai įsielektrinsi, o pargrįžęs į Vilnių, sulinkęs sėdėsi prie darbo, galvodamas apie mylimąją ir mylimuosius. Dulce desipere in loco **, kažkur pasakė, rodos, senasis Horacijus, tai nesistebėk, kad ir aš valandėlei pašėlsiu, bet užtat paskui sėdėsiu kaip prikaltas.

Čia pridedu porą egzempliorių „Jono iš Svisločės", pirmąją dalį (Jonas Išmisločius po 10 kap.) ir „Sveika Marija" (Sveika Marija ir Gyvenimas Panos Švenčiausios po 5 grašius), kurią norėjau išleisti iliustruotą. Veltui prašiau medžio raižinių iš Leipcigo. Manau pakalbėti dėl jų su Minheimeriu, jeigu tik per brangiai neims už darbą, kaip, pavyzdžiui, už savo piešinukus, kuriuos turi daryti mano kalendoriui. Lietuviai nepaprastai mėgsta paveikslėlius, todėl manau, jog lietuvišką knygą su religinio turinio iliustracijomis visi labai pirks. Svarbiausia, kad paveikslėliai būtų meniškai padaryti. Vėliau, kai tik sugrįš į ankstesnius leidinius įdėtas kapitalas, noriu išleisti pasakojimus iš Šventojo rašto su medžio raižiniais. Nors palenkiau į savo pusę kai kuriuos dvarininkus (Fe-

* Tikras lenkas (lot. k.).

** Malonu kartais būti neprotingam. Plg. „[...] išprotėti laikinai smagu" (*Horacijus*. Lyrika. V., 1977. P. 183).

licijoną Karpį, Panevėžio maršalką, Bystramą, Ad. Pšeciševskį, Šemetą), tačiau knygelėms platinti vienintelė mano paspirtis yra kunigai, o šie vėlgi nemoka iš anksto, todėl ir nutrūksta mano leidimas. Bet ir taip, garbė Dievui, nemažai padariau: per penkis mėnesius išleidau penkias brošiūrėles, arba 13 spaudos lankų,— 26 tūkst. knygelių [2]. Štai nedidelis mano veiklos vaizdas. Ateityje žadu daugiau.

Kartu siunčiu Tau pono Leono laišką. Su pagarba ir pašlovinimu. Tavo tarnas

Adresas M. Akelaitis
Vilnius, Orgelbrando knygynas [3].

[1] M. Akelaitį papiktinusio „grafo E. T[iškevičiaus] rūpesčiu" buvo pastatytas ne tik schizmatikų kryžius.

Eustachijaus Tiškevičiaus (1814—1873) bičiulis A. H. Kirkoras 1853 m. sausio 29 d. laiške J. I. Kraševskiui rašė: „Nežinau, ar gerbiamajam p. žinoma, kad pas mus numatomi dideli dalykai: centrinis archyvas, lietuvių muziejus [negavus leidimo, pavadintas senienų], archeologijos komisija. Viso to pirmininkas turi būti grafas E. Tiškevičius [...]" (*Kirkor S.* Przeszłość umiera... S. 23—24). Maždaug po metų, dedikuodamas E. Tiškevičiui savo redaguotą «Памятная книжка», A. H. Kirkoras jį pavadino „[...] visų kilnių sumanymų ir mūsų seno miesto globėju" Памятная книжка Виленской губернии. 1854 // VUB. Retų spaudinių skyrius).

„[...] Lietuvių visuomenės nuoširdaus noro palaikoma ir skatinama [archeologijos komisija, vienintelė to meto mokslinė institucija] ėmėsi atgaivinti didžiojo Vytauto atminimą Vilniaus katedroje". 1853 m. gegužės 27 d. jam buvo atidengtas skulptoriaus Juozapo Kozlovskio paminklas — smiltainio plokštė (atvežta iš Pacų rūmų Jiezne) su tekstu, paimtu iš 1560 m. Bonos Sforcos paminklo Vytautui, taip pat pačios komisijos tekstu ir marmuro rėmais (*Kirkor A. H.* Bazylika litewska. Kraków, 1886. S. 97). Archeologijos komisijos narys, buvęs universiteto fiziologijos profesorius M. Homolickis rašė didelę monografiją apie Vytautą; rankraštis po autoriaus mirties (1860) buvo komisijos archyve, bet per sukilimą dingo (*Kirkor S.* Przeszłość umiera... S. 24, 173). E. Tiškevičiaus vadovaujamos komisijos iniciatyva „prabėgus daugiau kaip 300 metų [nuo mirties] susirūpinta paminklu karalienei Barborai, kurios vardas ir šiandien gyvas Lietuvoje", — rašė A. H. Kirkoras (Bazylika litewska. S. 107). Buvo surinkta pinigų, jau ir „gražūs paminklo modeliai — trys garsaus skulptoriaus Henriko Dmochovskio, vienas Berlyno skulptoriaus Drakės — buvo padaryti", bet sukilimo įvykiai sumanymo įgyvendinti nebeleido;

1867 m. civilinio gubernatoriaus S. Paniutino įsakymu aukos paminklui turėjo būti atiduotas labdarai (Ten pat).

Pasididžiavimą senąja LDK kultūra, pagarbą jai liudija taip pat komisijos sumanymas statyti paminklą M. K. Sarbievijui Bezdonyse. (Poetas čia buvo atostogavęs, juos apdainavęs.) Tačiau vidaus reikalų ministrui (S. Lanskojui) leidimo nedavus (1860), po sukilimo daugiau jo neprašyta (*Rabikauskas P.* Motiejus Kazimieras Sarbievijus // Lietuviškoji enciklopedija. Bostonas, 1961. T. 26. P. 491).

E. Tiškevičiui, senienų muziejaus atidarymui skirtos proginės V. Sirokomlės eilės parodo visuomenėje vyravusias tautines nuotaikas. Iš ketureilių matyti, kad lietuvių ir lenkų tautybės skiriamos, lietuviai keliami į pirmą vietą, matyti taip pat šaltiniai, iš kurių semtasi įkvėpimo, įvaizdžių. Antai 1854 m. posmelis vardinėms: „Cała twych, hrabio przyjaciół gromada /Litwiny, Niemcy, Rusiny i Lachy/ Niech pamiętają, że dzisiaj przypada /Swięty Eustachy/ Poezye Ludwika Kondratowicza. W-wa, 1872. T. 6. S. 309). („Visa Tavo, grafe, bičiulių draugija /Lietuviai, vokiečiai, rusinai ir lenkai/ Tegul atsimena, kad šiandien /Šventojo Eustachijaus diena".) Arba hedonistinės eilutės, dovanotos 1856 m. kita proga: „Wdzięki Mildy tak mię wabią,/Kształt jej rączek, nożek! / A Ragutis, panie hrabio, / To poczciwy bożek!" (Kaip mane vilioja Mildos puikumėlis / Jos rankelės, jos kojelės! / O Ragutis, pone grafe, / Tai nekaltas dievulėlis! Ten pat. T. 7. P. 27).

1861 m. vasario 11 d. archeologijos komisijos posėdyje paskelbtame 25 muziejaus donatorių sąraše yra ir M. Akelaitis, padovanojęs muziejui „šešias lietuviškas savo išleistas brošiūras" (Kuryer Wileński. 1861. N 14).

Po sukilimo (1865.XI.20) minėtas caro agentas J. Balaševičius „mūsų seno miesto globėją" savo raporte taip apibūdino: „[...] nenusipelno pasitikėjimo, yra žinomas jėzuitas" (*Potocki A.* Raporty szpiega. T. 2. S. 55).

[2] Pagal šaltinius apskaičiuoti M. Akelaičio leidinių tiražai, bibliografijos duomenimis, sudarytų 20, ne 26 tūkst., tiesa, be „Jono Išmisločiaus", kurio tiražas neminimas, ir be pakartotinių „Tėve mūsų" leidimų, kurių tiražas taip pat nežinomas (Lietuvos TSR bibliografija. T. 1. P. 6—9).

Lamentoriaus arba pradžios mokslo, sudėto mažiems vaikeliams (P. Kukolniko aprobuoto 1860 m. kovo 15 d.), iliustruotas pirmasis leidimas išėjo A. Syrkino spaustuvėje nenurodytu tiražu su įrašu ant viršelio: „Kaštu kunigaikščia Irėneuša Oginskia iš Rytawa". A. H. Kirkoro spaustuvės išleistas elementorius (apie 5 tūkst. tiražu) žinomas tik iš šaltinių. (Pagal šaltinius jis dar keturis kartus leistas Tilžėje, K. Albregso ir Ko spaustuvėje: 1867 m. — 20 tūkst., 1869 m. — 10 tūkst., 1871 (?) — nenurodytu tiražu, 1872 m. — 10 tūkst. Lietuvos TSR bibliografija. V. 1985. T. 2. P. 108.) Laiške iš Paryžiaus (1879. IX.12) minėdamas 32 tūkst. tiražą, M. Akelaitis skaičiavo, matyt, visų leidimų tiražą, bet tada jis turėjo būti didesnis nei 32 tūkst.

Jau paplitus „Akelaičio knygelėm", V. Korotinskis palygino jas

su M. Orgelbrando ir Žitomiro bendrovės išleistomis panašiomis lenkiškomis ir pastebėjo: „[...] su lietuviškomis knygomis reikalai daug geresni [...]" (Przegląd Literacki, książki dla ludu // Kuryer Wileński. 1860. N 52). Stabtelėjęs prie Elementoriaus, pasidžiaugė, kad Akelaičio vertimas padarytas „išmintingai, parinkus liaudžiai lietuviškų patarlių, posakių" (Ten pat). Beje, M. Lukšienės teigimu, patarlių ir priežodžių į elementorių „pirmas įdėjo Kajetonas Nezabitauskis (Naujas mokslas skaitymo [...] 1824), vėliau (1842) — S. Daukantas (*Lukšienė M.* Pedagoginė mintis [XIX a. pirmojoje pusėje] // Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai. V., 1983. P. 158). Pavyzdžiui, elementoriaus skyrelyje „Išmintys ūkininkų, sudėtos per senelius", pageidaujama, „kad darytų jauniejai, kaip sutarė seniejai", į klausimą „Kas tai yra gaspadoriavimas?" atsakoma: „Yra tai išmintingas [!] apsiėjimas su lauku ir gyvuliais, idant kiekvienas darbas būtų Dievui ant garbės, o žmogui ant naudos". Atsakyme „Kas yra negeras gaspadorius?" aiškinama „[...] Katras dirbdamas tinginiauja, / O valgydamas gobšauja, / Katras zlastį kožnam daro, / Su šeimyna neit ant baro, / Katram karčiamėlė Seserėlė, / Nelabas žmogelis / Brolelis (Lamentorius... 1860. P. 44—45).

[3] Maurikis Orgelbrandas (1826—1904), daugiatomės visuotinės enciklopedijos leidėjo Lenkijoje Samuelio Orgelbrando brolis, 1853 m. Vilniuje atidarė knygyną, kokio dar nebuvo buvę. Jo pavadinimas skelbė: „Knygynas, gaidų ir popieriaus sandėlis" (Księgarnia, skład nut i papieru). Čia, be religinės, grožinės, mokslinės literatūros knygų įvairiomis kalbomis, buvo parduodamas popierius („nuo puikiausių rūšių anglų ir prancūzų iki paprasto kasdieninio"), vizitinės kortelės, madų žurnalai (vietos ir užsienio), atlasai, žemėlapiai, gaubliai, gipso biustai (žymiųjų žmonių), fortepijonai (Varšuvos ir užsienio firmų), stygos („tikrai itališkos smuikams, violončelėms, gitaroms"), kanifolija („iš Paryžiaus") ir t. t. (Reklaminis skelbimas „Gazeta Warszawska". 1859. N 262). Be to, knygynui priklausė antikvariatas, abonementas, atidarytas kasdien, skolinęs knygas lenkų ir prancūzų kalbomis. Tokio knygyno atidarymas buvo tradicijos laužymas, taip nustebinęs „šviesiąją Vilniaus publiką", kad ji vien apie knygyną tekalbėjo. Pagautas visuotinės nuotaikos V. Sirokomlė su sąmojum apdainavo „naująjį librarijų". „A oto jest librarya / Mauricego Orgelbranda / [...] Tu wszystkie dostaniesz cuda, / Prócz może ptasiego mleka!" (O štai librarijus / Maurikio Orgelbrando / [...] Čia visų stebuklų gausi / Gal tik paukščių pieno nerasi! (Księgarnia // Poezye Ludwika Kondratowicza. T. 6. S. 281—283; 356).

Per sukilimą M. Orgelbrandas pristatinėjo sukilėliams žemėlapių, karinių statutų; sukilimą numalšinus, jo žmona — Eleonora Štarkmanaitė — už dalyvavimą manifestacijose buvo ištremta į Rusijos gilumą. M. Orgelbrandas išvažiavo kartu ir 1866 m. knygyną pardavė E. T. Lambekui. Revizijos akte pripažinta, kad daug jo knygų skirta „prastai liaudžiai" (Słownik pracowników książki polskiej. Łódź, 1972. S. 644—646; Polski słownik biograficzny. Wrocław; Warszawa, 1979. T. 24. S. 184).

Kur knygynas buvo? Kaip matyti iš reklaminių skelbimų laikraštyje (Kuryer Wileński. 1853, N 36), informacijos «Памятная книжка Виленской губернии» (1855. P. 90) M. Olgelbrando knygynas buvo atidarytas Didžiojoje gatvėje (anuomet Nr. 3, posesija 188, batsiuvio Gurkleito namuose, šalia Kardinalijos; dabar jų nebėra, telikusi plynė). (Už M. Orgelbrando knygyno adreso patikslinimą, anuometinių gatvių pavadinimų nustatymą dėkoju Teresei Dambrauskaitei.)

8

Mieliausias gyvenime!

Štai ir vėl esu numylėtame Vilniaus miestelyj. Tuščia ir tylu visame kame. Karšta ir tvanku nepakeliamai. Ūkininkai baiminasi, kas bus su daržais, jei dar patrauks tokia sausra. Bet užtat rugeliai ir kvieteliai šiais metais, garbė Dievui, visur užderėjo.

Pasirengimai tinkamai priimti carą eina sparčiai [1]. Salono sienos, kur įvyks iškilminga puota, jau pastatytos. Iki šiol tam pastatui išleista 15 tūkst. sidabro rublių, o reikia dar apie 30 tūkst. mažiausiai, kad statinys iškiltų *in crudo* *, be jokių papuošimų ir pagražinimų, būtinų tokiai paskirčiai. Gražūs pinigėliai! Juk galima būtų juos išleisti kam nors naudingesniam mums. Sumanyta žemės ūkio draugija be kapitalo neapsieis, o verkiant reikia universiteto ir padorios agronomijos mokyklos [2]. Bet *kaip nors bus!* Pirmiau pagalvokim apie tinkamą monarcho priėmimą, kuris toks maloningas Lietuvai. Pastatykim puikius rūmus, nors vėliau stovėtų jie tušti, kad tik geradaris viešpats, sužavėtas savo valdinių svetingumo, teiktųsi pasakyti: „amusez-vous, mes esclaves!.."**

Tad, viliantis tokių malonių žodelių, ar neverta didesnius dalykus nustumti į šalį? Tuo labiau kad esam įspėti, jog mūsų monarchas viską pats padarys, tik tegu jam negadina nuotaikos kokia nors peticija nelaiku ar demonstracija ne vietoj...

---

* Paviršutiniškai, neišbaigtai, apgraibom (lot. k.).

** Linksminkitės, mano vergai! (prancūzų k.).

Šventasis raštas viltį priskyrė prie didžiųjų dorybių, bet ar tik liaudies patarlė nepasirodė išmintingesnė, vadindama ją *kvailių motina?*.. Bent šiandien šičia nebūčiau su bažnyčia vienos nuomonės.

Žiūrėdamas į tą pamaldžią Lietuvą, stebiesi, kodėl nėra joje nė trupinėlio *tikėjimo?* To tikėjimo, kuris perkelia iš vietos į vietą kalnus ir nutildo jūros šėlimą. Šiandien Lietuva yra mirusi, todėl Dievas ją apleido, nes Viešpats Dievas ne mirusiųjų Dievas...*

Brangusis broli! Pamąstyk apie šią temą ir iš širdies parašyk straipsnį savo laikraščiui. Ne kartą jau Kristaus žodžiai padarė palaimingą įtaką skaitantiesiems, nejaugi šiandien tas *kryželis* [nukryžiuotasis] turėtų būti abejingas tokiam liūdnam reiškiniui.

Tavo laikraščio naujienoms siunčiu žinią, kad Novinskis, numylėtas čionykštės scenos aktorius, nori išvažiuoti iš Vilniaus dėl finansinių nesusipratimų su direkcija. Vilniaus teatras patirs didelį nuostolį. Abi pusės turėtų nusileisti: direkcija — atsižvelgdama į gabų artistą, o pats artistas — į publikos meilę, kurios čia nusipelnė.

Štai ir viskas, kas šiandien gulėjo man ant širdies, ką Tau norėjau išsakyti, brangusis, vieninteli mano bičiuli.

Vilnius, 1860 m. liepos 9/21 M. Akelaitis
Kunigaikščio Oginskio
namuose, prieš šv. Jono vaistinę.

* „Juk Dievas nėra mirusiųjų Dievas, bet gyvųjų [...]". Evangelija pagal Luką (20, 38) // Naujasis Testamentas. P. 202.

[1] Rašoma apie pasirengimą sutikti carą Aleksandrą II.

[2] Apie žemės ūkio draugijos būtinumą, naudingumą Akelaitis plačiai rašė savo korespondencijoje „Vilniaus kurjeriui" (Aleksota // Kuryer Wileński. 1861. N 14. S. 125—126). Iš straipsnio matyti, kad jis bus buvęs didelis draugijos steigimo skatintojas.

Tikintis išprašyti malonių kultūriniam gyvenimui, archeologijos komisijos sumanymu (kaip minėta, ji vylėsi prie senienų muziejaus surengti įvairių mokslų paskaitų kursą ir ilgainiui atgaivinti universitetą (*Kirkor S.* Przeszłość umiera... S. 42), carui buvo įteiktas straipsnių ir eilėraščių rinkinys, parašytas vietos autorių (A. E. Odineco, I. Chodzkos, A. H. Kirkoro, V. Malinovskio, V. Korotinskio ir M. Ake-

laičio; dviejų pastarųjų eilėraščiai baltarusių ir lietuvių kalba pavėluotai užsakyti į knygą įdėti išspausdinti lapelyje).

Viltims neišsipildžius (carui net prašyti nieko neleidus), vadinamojo Vilniaus albumo sumanytojai susilaukė tiek vietos, tiek Varšuvos visuomenės labai pikto pasmerkimo, pats albumas istoriografijoje imtas laikyti grynai konformistinės veiklos išraiška. Plūstamas jo iniciatorius A. H. Kirkoras minėtame laiške žmonai sutiko, „kad albumas buvo bjaurus [...]" (*Kirkor S.* Przeszłość umiera... S. 65). Neišsisukinėdamas dėl nepaisymo pilietinės etikos, čia pat pridūrė: „Tegul Varšuva pasiskaito, ką „Gazeta Warszawska" rašė, kai caras ten lankėsi, ypač pirmą kartą. Kas ne kas, o jau Varšuva, ta amžinai besimaivanti Varšuva, mums priekaištauti neturi jokios teisės" (Ten pat). Taigi quod licet Jovi, non licet bovi?..

Pritariant A. H. Kirkorui dėl pilietinės savigarbos nepaisymo, negalima nematyti smerkėjų kaltinimų esmės. O čia nusvėrė anaiptol ne etika, bet tautiniai motyvai. Minėti puolimo pradininkai lenkų emigrantai Paryžiuje savo ideologo Julijono Kliačkos kelių straipsnių brošiūrėlei parinko iškalbingą moto: „Nesipiktinkite, kad jus [lietuvius], išpaikintus savivalėje, teisiu; lenkų tautai skriaudą darote..." Lietuvių sodinimo į kaltinamųjų suolą mintis eina ir toliau, per visą albumui skirtą straipsnį; ji labai ryški taip pat antraštėje — „Atskalūnai". Anot J. Kliačkos, rinkinys „įžeidė švenčiausius tautinius [lenkų] jausmus" (p. 3). „Sulaukėme baisių laikų. [...] visų akyse išduodama Lenkija [...]", lietuviai puoselėja „niekšiškus siekimus ir poelgius" „prieš Lenkiją [...]" (p. 4) ir pan. (Prisiminus žmonos laišką, ypač eilutes: „bet Tu turi truputėlį keisti savo patriotizmą", Varšuvos ir Paryžiaus lenkų ideologinis bendrumas, tapatumas nekelia abejonių.) Istoriškai įdomus, nuoseklus ir J. Kliačkos nuosprendis „atskalūnui" A. H. Kirkorui: „Tegul jį pagaliau l i e t u v i ų [retinta mano.— *G. G.*] dievukai iš Vilniaus muziejaus globoja, jeigu jiems to neužginčys kokie senųjų rusų [dievukai]".

9

Pan Tadeusz,

Dwanatcać szlachećkich bylic, napisau Adam Mickewicz, piawarnuu na Bialoruskuju howorku Win. Dunin Marcinkiewicz.

Wilno, w drukarni A. Syrkina 1859: w 12^{oo} str. 116.

Jau buvo kritinių straipsnių apie p. Marcinkevičiaus raštus baltarusių liaudžiai, bet iki šiol niekur nieko nepasitaikė apie „Poną Tadą", jo verstą į baltarusių kalbą. Ta knygelė, nors prieš dvejus metus išleista, iš tikrųjų kaip

balta varna, nes vos keli egzemplioriai pajėgė išvysti Dievo pasaulį, kiti, Dievas žino kur kampe palikti žiurkėms graužti [1].

Pirmą kartą susidūręs su tuo vertimu, norom nenorom galvoji: ar galima genialaus lenkų pranašo šedevrą tinkamai perteikti tamsios liaudies kalba? Ar ta liaudis, prislėgta, prikaustyta prie žemės, pajėgs pakilti iki autoriaus minties aukštybių?

Jei į abu klausimus atsakysime neigiamai, tai toks darbas bus betikslis arba padarytas norint kažkaip išsiskirti. Nei viena, nei kita netaikytina baltarusių giesmininko darbui.

Šis vertimas dedikuotas dvarininkams ir kaimiečiams prie Dnepro, Dauguvos, Svisločės, Neries ir Nemuno, turįs tik dvi pirmąsias originalo knygas, yra, kaip teisingai pripažįsta pats vertėjas,— „Ponas Tadas", apvilktas kaimiečio miline!

Ir matome tą patį pono Tado veidą, tą pačią išvaizdą, gražumą bei gyvumą, tik vietoj bajoriško drabužio jis aprengtas baltarusio sermėga ir apautas vyžomis.

Net širdis džiaugiasi mums, kaimiečiams, skaitant tą knygelę. Tartum matytume savo poną kaimiečio drabužiais, sėdintį su mumis už vieno stalo, besišnekučiuojantį su jaunesniaisiais tėviškai, o su vyresniaisiais — broliškai.

Pasiklausykim tiktai, kaip vertėjas autoriaus malda šaukiasi į Švenčiausiąją Panelę:

„Ty Panna! szto ściarażesz jasnaj Czanstachowy,
Szto świacisz u Wostraj Bramie, szto horad zamkowy
Nawahrodzki baronisz,— jaho narod żyły;
Jak mianie Ty padniała, maulan iz mahiły,
Tak nas dziwam pawierniesz u ziamielku rodnu
Pakulże bliśnie szczaścia, choć duszu niahodnu
Swiarni da hor liasistych".

Pažiūrėkim, kaip kaimiškai nupieštas saulėlydžio vaizdas:

„Z poważny krah sonca s mutnymi łuczami,
Spuskająca niaznaczna za bor,— a śnopami

Tumannymi les u koła abniauszi wysoki,
S boru, maulan, stoh siena tworyć adzinski,
I paczarnieu bor, każys wisialnik sa strachu,
I krasić nad nim sonca wos pażar na dachu.
I schawatasia za les, baczysz pac haliny
Tam, siam bliśnie jak ahoń at tonkoj łuczyny,
I zahasła".

Stoh siena, wisialnik, tonka łuczyna taip vykusiai įpinti originalo minčiai pavaizduoti, nenukelia skaitytojo iš kaimo trobos į jam svetimą aplinką.

Arba šios eilutės: „[...] pakamorė vietą užėmė iš galo", kaip taikliai išverstos: „jasnaho padkamora na kut posadzili". Kut, kampas užstalėje, garbinga vieta pas baltarusius; lietuviams tas pats *kerčia.*

Pasitenkiname tik viena kita ištrauka ir pereiname prie paaiškinimų (talkawannia), įdėtų vertimo pabaigoje, cituojame juos be sutrumpinimų.

Antai apie stebuklingąjį Čenstachavos Dievo motinos paveikslą pasakyta: „Usie u Polszy, dyj u czużych ziamlach, za muram wiedajnć ab cudownym obrazie Czanstachowskaj Bożaj Maci. — U Litwie sływuć cudami obrazy: Wileńskaja Wostrabramskaja, Zamkavaja Nawahrodskaja, Żyrawickaja i Baruńskaja Najświętszaja Panna". Atrodytų, paaiškinimas įdėtas todėl, kad dauguma baltarusių, būdami graikų-stačiatikių tikėjimo, mažai težino apie lenkų krašto vietas, Romos katalikų bažnyčios pripažintas stebuklingomis. Be to, toji liaudis tik paviršutiniškai atlieka religines apeigas, nustatytas aukštosios valdžios, širdies gilumoje jaučia ką kita. Iš tikrųjų vaikšto į cerkvę, bet namie kalba poterius lenkiškai, meldžiasi Aušros vartų ir Čenstachavos Dievo motinai, sveikinasi Romos katalikų papročiu „Tegul bus pagarbintas".

Tolesni paaiškinimai: „Kościuszko anarał Polski, katory za dziadou naszych wajawau s Maskouskaju i Niamieckaj siłaj za wolnaść Polszy, Litwy i Rusi".

„Rajtan, pan iz czornaj Rusi. Jon to na radzie prawiedawszy, szto druhije pany zhadzilisia sztob Polszu z

Litwoju sumieznyje carstwa razabrali, iz żałaści pa wolnaści utracie, razparou sobie nażom brucha".

„Reczpaspalita.— Polsza s Litwoju i Ruśsiu zwałas Reczpaspalita. Dziele taho Polszu tak manili, szto narad byu wolny, prawiusia zakanam a karol niczoga nia moh zrabić, szto u tom zakanie nia stajała, talka ściaroch sztob łudzie at taho zakanu nia atstupali".

„Bonapart a Napalon usio adzin czaławiek. Napalon imia, a Banaparta przozwiszcza. Jon atwahaj swajai i wialikim razumam s prostaha czaławieka, stausia mahuczym carom Prancuzau".

„Atczyzna — ziamla, na katoraj my radziliś, katoruju upraulajem swajaj pracaj, na katoraj pacharonieny kości baćkou, dziadou dyj praatcou naszych; — pawietryja, katorym my otdychajem, to zawiecca atczyzna".

Pernelyg silpnai čia perteikta tuo šventu žodžiu reiškiama sąvoka. Bet kokia gi kalba išsakys, kas tai yra Tėvynė?..

„Karol Stanisłau, pasledni jon prawiu Polszaju, Litwoju i Ruśsiu. Za jaho to prauleńnia sumieżnyje Carstwa razabrali Polszu".

„Zakan treciaha maja byu pisany u 1793 hadu: heny zakan byu wielmi mudry i dla usiech ludziej mieu pryniaści szczaścia. U tom zakanie stajala, szto kali chtochciab iż czużoj ziamli stupić nahoj na polskuju, toj maja być wolnym czaławiekiem. Sumieżnyje Carstwa niazhadzilisia na toja, sztob, u Polakou byu taki zakan i stali s nimi wojawać, wos usia znal szlachta sabrałasia u hromadu sztob baraniecca. Hramada że takaja zwałasia Konfadaracia, o chto byu u toj hramadzie, kanfaderatem".

Dėkingi esame p. Marcinkevičiui už „Poną Tadą", apvilktą baltarusio miline, bet labiausiai dėkojame jam už puikius komentarus. Trokštame, kad ta maža knygelė pasiektų liaudį, kurią jis pamilo visa širdim ir siela, kurią veda į visų mūsų bendrą švietimo židinį.

Varšuvoje, 1861 m. balandžio 27 d.

Kaimietis iš Marijampolės pavieto

[1] Vincentas Duninas-Marcinkevičius (1807—1884) savo „Pono Tado" vertimą (dvi knygas) į baltarusių kalbą išspausdino Vilniuje 1859 m. lotynišku šriftu, todėl vertimas buvo tuoj konfiskuotas. (Polski słownik biograficzny. Wrocław, 1974. T. 19/4. S. 588; LTE. V., 1978. T. 3. P. 193. Pirmasis „Pono Tado" vertimas į baltarusių kalbą V. Dunino-Marcinkevičiaus pozicijoje nė neminimas.)

Sakinys — „[...] vos keli egzemplioriai pajėgė išvysti Dievo pasaulį, kiti, Dievas žino kur kampe palikti žiurkėms graužti" — liudija M. Akelaitį gerai žinojus Vilniaus kultūrinio gyvenimo įvykius, apgailestavus dėl vertimo likimo. Be to, kaip ir pati recenzija su vertimo citatomis, sakinys duoda pagrindą paabejoti Z. Talvirskajos teiginiu, kad „[...] visą tiražą sunaikino cenzūra" (Тальвирская З. Я. Некоторые вопросы общественного движения в Литве и Белоруссии в конце 50-х—начале 60-х годов и подпольная литература // Революционная Россия и революционная Польша. С. 25) Keli egzemplioriai, kaip rašė M. Akelaitis, dienos šviesą, matyt, bus išvydę.

Vilniuje V. Marcinkevičius priklausė tai pačiai A. H. Kirkoro suformuotai kultūrinei aplinkai, į kurią įėjo ir M. Akelaitis. Bet 1860 m. pabaigoje, nepatenkintas laikraščio „Kuryer Wileński" politine linkme (redaktoriaus lojalumu), ryšius su A. H. Kirkoru nutraukė (*Stolcman M.* Czasopisma Wileńskie Adama Honorego Kirkora. S. 137). Savo demokratiškumu, švietėjiškumu, požiūriu į liaudies švietimą gimtąja kalba M. Akelaičiui turėjo būti labai artimas. Tai matyti iš laiško J. I. Kraševskiui, paskelbto laikraštyje „Gazeta Warszawska" 1861 m.: „[...] aš pasiryžau paskatinti ją [liaudį] šviestis ir todėl rašyti papročių, pasakojimų, sakmių dvasia [...] jos gimtąja kalba [...] nelaimingi broliai turi teisę mokytis gimtąja kalba [kuri jiems reikalinga] kaip dvasios duona". (Cituojama iš Тальвирская З. Там же. С. 26.) Panašiai kaip M. Akelaitis, V. Marcinkevičius už tokias pažiūras buvo irgi kaltinamas provincializmo ugdymu (Ten pat).

10

Brangusis mano Juozapai!

Atleisk man, kad iki šiol Tau nerašiau. Iš pradžių klajonės, o paskui tarnybos pareigos ir nuolatinis trynimasis su mūsų tremtiniais atėmė iš manęs visą laiką. Šiandien naudojuosi proga nors per laišką išbučiuoti Tave, mano vieninteli, brangiausias gyvenime! Dėkojame Tau nuoširdžiai už jaudinantį straipsnį į mūsų „Glos Lit-

wy" [1]. Prašome daugiau. Tikimės, kad neatsisakysi padėti, nors mūsų laikraštis, tiesą sakant, man truputį nepatinka. Norėčiau, kad tas balsas trauktų keliom gaidom žemiau. Tačiau tai nuo manęs nepriklauso. Kilniesiems ponams Olizarams — pagarba, o Tave nuoširdžiausiai bučiuoju tūkstančių tūkstančius kartų.

1864 m. vasario 12 d *. Tavo iki karsto lentos
M. Akelaitis

* Data paankstinta, žr. p. 60 11 išnašą.

[1] „[...] mūsų „Głos Litwy", „mūsų laikraštis" — taip nuoširdžiai M. Akelaitis mini emigrantų iš Lietuvos sumanytą leisti laikraštį Paryžiuje; mintis, deja, „[...] iškilo ir užgeso, emigrantų kivirčų užpūsta" (*Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 61).

11

Paryžius, 1865 m. balandžio 29 d.

Brangusis, mylimasis pone Juozapai!

Po tiek pavojingų mano susitikimų su Maskva, po keturių mėnesių kalėjimo, kuriame, jeigu neužgraužė prūsokai, tai per plauką nenuvedė į kartuves, po tiek tragiškų nuotykių imu tikėti, kad jau nebekabėsiu, tiktai paskęsiu arba mirsiu badu...[1] Jeigu iš tikrųjų taip turi būti su manimi, tai trokščiau paskęsti Neryje, Nemune ar Vysloje, o mirti — kad ir badu — gimtinės laisvam krašte... Juk nėra didesnės nelaimės lietuviui, kaip užmerkti akis svetimoj žemėj.

Laimingas esu, kad likau gyvas, bet taip pat labai apgailestauju, jog dabar to gyvenimo naudingai leisti negaliu. Teiraujuos, lakstau, ieškodamas kokio užsiėmimo, iš kurio galima būtų pragyventi. Neturiu darbo kasdieninei duonai nusipirkti, o apie protinį darbą savo tėvynei — nė nepagalvot!.. Moka čia, teisybė, algos nuo 20 iki 35 frankų per mėnesį, padeda mūsų išeiviams kunigų komitetas ir prancūzų—lenkų komitetas, bet tokia pagal-

ba yra ir menka, ir žeminanti kaip išmalda. Be to, kiekviena tokia institucija, šelpianti mūsų brolius, turi savo politinius ir religinius įsitikinimus, į kuriuos stengiasi palenkti savo šelpiamuosius. Todėl suprasi, kokia liūdna mūsų emigrantų padėtis Paryžiuje. Be darbo ir užsiėmimo, netekę pragyvenimo šaltinių, palikti tik religinių bei politinių korporacijų malonei, tampa pasyviu jų įrankiu, prarasdami savarankiškumą ir žemindami savo tautinę savigarbą.

Girdžiu, kad ketini leisti politinį dienraštį Lvove[2]. Gerai padarysi. Kiekvienas laikraštis, nors ir smaugiamas cenzūros, išeinantis savo krašte, tėvynei duos daugiau naudos negu tokia „Ojczyzna", „Wytrwałość" [3] ir į juos panašūs. Dieve Tau padėk, nenuilstamas darbuotojau Tėvynės dirvoje. Tikiuosi, kad, ilgai netrukęs, imsies tokio laukiamo leidimo.

Baigiu šį laišką, vildamasis, kad manęs nepamirši. Nuoširdžiai Tave mylintis

M. Akelaitis

Adresas
M. A. Nicolas
30 passage du Commerce à Paris

[1] Sakiniu Akelaitis glaustai atkūrė savo gyvenimo įvykius nuo 1861 m. rudens iki antrosios emigracijos 1864 m. kovo (?) mėn. „Po tiek pavojingų mano susitikimų su Maskva [...]" — Klaipėdoje įkliuvus M. Akelaičio atsišaukimų („Pasaka senelio" ir „Gromata Vilniaus senelio") užsakytojams, 1861 m. lapkričio mėn. jo pėdomis pasileido žandarai (*Tumas J. A.* (Akelevičius) Mikalojus // Lietuviškoji enciklopedija. K., 1933. T. 1. P. 138; *Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 55; *Тальвирская З.* Там же. С. 35; atsišaukimų spausdinimo ir užsakytojų įskundimo istorija literatūroje nušviečiama nevienodai: A. Tylos ir D. Kauno nuomone, ne spaustuvininkas H. Horchas, o Prūsijos policija kolegiškai pranešusi Rusijos žandarmerijai apie rankraščius (*Tyla A.* Pastabos dėl M. Akelaičio kūrybinio palikimo // *Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 80; *Kaunas D.* Iš lietuvių knygos istorijos. Klaipėdos krašto lietuvių knyga iki 1919 metų. V., 1986. P. 24). Bėgdamas nuo žandarų, dar tų pačių 1861 m. pabaigoje Akelaitis pasiekė Paryžių. (Datą galima nustatyti iš 1865 m. liepos 21 d. laiško J. I. Kraševskiui, kuriame M. Akelaitis rašė: „1861 m. buvau [...] priimtas bibliotekininku [...]".) Daugiau kaip po metų jis sugrįžo į Lietuvą. Caro agentas J. Balaševičius 1863 m. kovo 7 d. pranešė: „[...] kovo 4 d. Akelaitis išvažiavo iš Paryžiaus į Lietuvą, kur

turi labai stiprią partiją. [...] Gali jis pridaryti daug žalos, nes gerai pažįsta kaimiečių buitį" (*Potocki A.* Raporty szpiega. T. 1. P. 297). Per sukilimą M. Akelaitis buvo Augustavo vaivadijos sukilėlių laikinosios vyriausybės komisaro pavaduotojas. Sukilimui blėstant (beveik vėl po metų), jis traukėsi antrą, paskutinį kartą iš Lietuvos.

Prūsijoje M. Akelaitis buvo suimtas, apkaltintas kėsinimusi sugriauti Prūsų monarchiją ir nuteistas dvejus metus kalėti, tačiau iš teismo salės pabėgo (*Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 59).

Blaiviai nupiešta emigranto padėtis Paryžiuje, tokia ryški vėliau rašytuose laiškuose V. Korotinskiui, S. Lešnovskiui, A. H. Kirkorui (MAB RS. Mf. 918. Nr. 1169; *Janulaitis A.* Laiškai į A. Kirkorą // Tauta ir žodis. T. 4. P. 435—436).

[2] M. Akelaičio paminėtas politinis dienraštis, tai „Hasło", J. I. Kraševskio pradėtas leisti Lvove 1865 m. birželio 2 d. (Nowy Korbut. T. 12. S. 99). Negavęs leidimo persikelti į Lvovą, J. I. Kraševskis jį redagavo gyvendamas Drezdene.

[3] „Ojczyzna" — emigrantų politinis, literatūrinis ir mokslinis laikraštis, ėjęs Leipcige (1864.V.1—VIII.31), vėliau — Bendlikone (prie Ciuricho; 1864.IX.2—1865.X.1). Iš emigracijos periodikos laikomas rimčiausiu; vienu tarpu jį rėmė, jame bendradarbiavo ir J. I. Kraševskis, vienas iš jo iniciatorių (*Danek W.* Józef Ignacy Kraszewski. S. 226; Nowy Korbut. T. 12. S. 107.)

„Wytrwałość" — emigrantų savaitraštis (iš pradžių leistas du kartus per savaitę), ėjo Briuselyje (1864.XI.30—1865.V.21). Ideologiškai pats raudoniausias emigracijos leidinys, griežtai laikęsis ginkluotos kovos kelio. Savaitraščiui sužlugdyti daug padėjo caro agento J. Balaševičiaus intrigos (Rafalo Gerberio prierašai knygoje: *Potocki A.* Raporty szpiega. T. 2. S. 379).

12

Paryžius, 1865 m. liepos 21 d.
30 passage du Commerce

Brangusis mano Juozapai.

Leonardas Niedzvieckis, geras mano bičiulis ir didelis Tavo gerbėjas, neseniai išspausdino „Jono Zamoiskio kalbą į Henriką Valua" ir „Vyskupo Augustodzinskio ganytojišką laišką". Šiuos du dalykus turbūt jau gavai arba netrukus gausi. Atkreipiu į juos Tavo dėmesį, ypač į „Zamoiskio kalbą", kaip į istorijos paminklą ir į jo vertimą. Malonėk apie juos užsiminti laikraštyje „*Hasło*"; ta proga galėsi pridėti apie Lenkiją ir Prancūziją, ką Tau širdis lieps.

Paskutiniame laiške rašei man, kad pasakyčiau, nuo ko galvoju pradėti. Patenkinu Tavo norą, liudijantį, jog nuoširdžiai rūpinies mano likimu. Ačiū Tau kuo širdingiausiai už tai, mano mylimiausias. Stengiausi grįžti į biblioteką. Kunigaikštis Vladislovas man pareiškė, kad biblioteka neturi lėšų, ir kaip tik dėl to negaliu gauti senos tarnybos. Tačiau nieks nesukliudė šviesiajam kunigaikščiui priimti ką kitą į mano vietą. 1861 m. mielai buvau jo kunigaikštiškos didenybės priimtas, padarytas bibliotekininku. Pats nustebęs, tuomet skaičiau lenkų laikraščiuose apie *„Kaimietį iš Marijampolės pavieto"*, kuris, ėmęsis bibliotekininkystės, nemažai pasitarnaus visuomenei. Atsimeni, tuomet madoj buvo broliautis *su kaimiečiais.* Ir aš tapau tos mados auka. Šiandien, kada flirtas su kaimietija panašėja į demagogiją, kunigaikštis Vladislovas manęs irgi atsižada. *O tempora! O mores!* * Kita priežastis, dėl kurios mane apleido senieji globėjai ir bičiuliai, yra mano *herezija.* Taip, mano mieliausias, jėzuitams tapau heretiku. Atsimeni, kadaise ėmiausi versti į lenkų kalbą Renaną, nežinodamas, ką veikti kaime, kai buvau ištremtas iš Įsruties. Kai suėmė, rado pas mane tuos popierius; apie juos kažkoks korespondentas painformavo laikraštį „Ojczyzna", kurį skaito čia, Paryžiuje, šventieji tėvai iš Jėzaus draugijos. Dabar suprasi viską. Atsirado žmonių, kurie man prirašė didesnių nusikaltimų už prūsų prokurorą Šaperį, paprastai vadinamą Javertu. To dėlei istorijos ir literatūros draugija, kurios narys esu, pirmininkaujama kunigaikščio Vladislovo, liovėsi mane kviesti į savo posėdžius, nes, kaip sakiau, atsiduodu *kaimiečiu* ir *heretiku...* Nepaisant to, padavė man draugišką ranką profesorius Duchinskis. Dirbu pas jį, gaunu 70 frankų per mėnesį. Ir to man užtenka. Dovanok, kad Tave varginu tomis smulkmenomis. Bet pats būtinai norėjai žinoti, kas su manimi dedasi.—

Apkabinu Tave iš visos širdies
Tavo iki karsto lentos

Akelaitis.

* Kas per laikai, kas per papročiai! (Ciceronas).

P. S. Taigi! Primeni man, kad dirbčiau lietuvių liaudžiai. Seniau kreipiausi į Gilerį, jog mielai norėčiau rašyti lietuviškas knygeles, kad jis tik savo spaustuvėje imtųsi jas spausdinti. Pasirodė toks nemandagus ar išsiblaškėlis, jog nė žodelio neatsakė į mano pasiūlymą. Pats imtis leisti ką nors panašaus negaliu, ir tai dėl 24 priežasčių...

13

Paryžius, 1865 m. gruodžio 21 d.

Mano mieliausias Juozapai!

Dzikovskis rašo man, klausdamas, ar leisiu Tau kiek pakeisti Donelaičio „Metų" formą? O mano vieninteli, auksini, daryk, kas Tau patinka! Tavo genialumas * Donelaičiui tik padėtų. Aš jį verčiau pažodžiui *, jo fotografiją, kurią Tu, mano mieliausias, spalvomis papuoši, gyvybę jai įkvėpsi. Donelaitis, kaip teisingai sako Šleicheris, tai lietuvių Homeras! O taip mažai mes jį pažįstam! Tuose „Metuose" yra vietų apie instinktyvų lietuvių prieraišumą lenkams; nepamiršk atkreipti į tai dėmesį. Be to, noriu, kad tas kūrinys būtų spausdinamas in extenso **. Juk jis to vertas? Pagaliau įpareigoju Tave ir žurnalo „Przegląd Powszechny" redakciją [1] būtinai įdėti mano dedikaciją Tau. Noriu tais keliais žodžiais savo liaudies vardu padėkoti Tau už parodytą jai palankumą ir malonę. Neateinu pas Tave su smilkalais, mano liaudies bičiuli, todėl neprieštarausi mano valiai.

[***] nuoširdžiausius linkėjimus Švenčių ir Naujųjų metų proga priimk nuo mylinčio Tave visa širdim ir siela.

Akelaitis

---

* Toliau trūksta teksto.

** Ištisai, pažodžiui (apie citatą); čia — visas, be praleidimų.

*** Trūksta teksto.

Po poros valandų išsiuntęs Tau laišką, gavau žinių tiesiai iš tėvynės; jas Tau čia paduodu „Hasło" laikraščiui. Tikiuosi kartkartėmis jų gauti. Nedelsdamas persiųsiu Tau, kad pasinaudotum kaip tinkamas.

Dar kartą sveikinu Tave iš visos širdies

Tavo draugas Akelaitis

[1] „Przegląd Powszechny" — mokslo, literatūros ir meno žurnalas, J. I. Kraševskio leistas Drezdene 1866 m.; išėjo keturi numeriai (Nowy Korbut. T. 12. S. 27, 111). M. Dzikovskio teiravimasis dar prieš žurnalo išėjimą leistų spėti, kad manyta spausdinti jame ir „Metus". (Pavadinęs „Pory roku", M. Akelaitis juos išvertė į lenkų kalbą proza dar 1860 m. ir padovanojo J. I. Kraševskiui (*Tyla A.* Pastabos dėl M. Akelaičio kūrybinio palikimo. P. 83; *Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 63.). Bet rankraštis nepajudėjo, pasiteiravimu viskas ir baigėsi; J. I. Kraševskis nei tuo metu, nei vėliau „Metų" neišspausdino.

14

Mieliausias mano, po Dievo ir Tėvynės!

Leidžiu sau parašyti Tau porą žodžių, norėdamas pareikšti pagarbą Tavo vardadieny. Maldauju Praamžiaus[1], teduoda Tau kuo ilgesnį gyvenimą labui mūsų Tėvynės, kuriai pareigas taip garbingai atlikai ir atlieki.

Dar vienas įvykis verčia kreiptis į Tave. Prieš trejus metus, kaip Tau žinoma, kviečiau tautiečius tinkamai pasirengti Liublino unijos 300 metų minėjimui. Su džiaugsmo ašaromis šiandien turiu Tau prisipažinti, kad mano kreipimasis neliko neišgirstas. Štai išeivijoje susikūrė būrelis, kuris, be kitų šios svarbios iškilmės pagerbimo būdų, pasiryžo nukalti medalį. Žinai skelbimą tuo reikalu išleistą. Tėvynės laikraščiai parėmė tą mintį. Štai kas, mano mieliausias, [būtų gerai], kad ir Tu prabiltum į tautą, kviestum į tą paminėjimą. Tavo žodis turi didelę reikšmę. Iškelk kokią nors iniciatyvą, pasiūlyk kokią instituciją, kuri, apgaubdama pasaulio istorijos įvykį, būtų kartu mums naujo gyvenimo laidas...

Ketiname čia surengti tarptautinį kongresą, bet svarbiausia norėtume realizuoti slavų suvažiavimą, kuris

įvyktų Pešte. Liublino unijos pavyzdžiu jame susivienytų čekai, galiciečiai, vengrai ir Austrijos serbai. Jos principą įteisintų bendras tarptautinis kongresas [2]. Kas iš tų pastangų išeis, pranešiu Tau vėliau. Dabar tik prašau Tave, kad tai minčiai įgyvendinti panaudotum taip pat savo įtaką bei ryšius.

Padėk Dieve, Tavo spaustuvei! Ar negalima būtų joje išspausdinti Donelaičio? Leonas Potockis, alias * Kamerton, kurį asmeniškai pažįstu, paskutiniame savo veikale šį kūrinį liaupsina. Spausdink, daryk iš Donelaičio kas Tau patinka, duodu Tau visišką teisę.

Liublino unijos atminimui susiplanavau parašyti istorinį *tyrinėjimą*, sudarytą iš trijų knygų: pirmoji [apimtų] Sileziją, Čekiją ir vidurinių amžių Vokietiją, antroji — vokiečius, krikščionybės skelbėjus slavų ir lietuvių tautoms; Kalavijuočių ir kryžiuočių ordiną; trečioji — Žygimanto Augusto valdomą Lenkiją.

Visiškai naujas pažiūras skelbiu antrojoje knygoje, kur apibūdinu slavų sodybas. Tautos, pavyzdžiui, *langobardai* [3] (lombardai), *burgundai* [3], *gepidai* ir kitos, vokiečių mokslininkų laikomos vokiečių [tautomis], mano supratimu, — gryniausi slavai. Alemanai [3] tai *halmėnai* (nuo žodžio *halm, halmen;* žr. Lindę), tikri slavai, ką iš dalies jau Eichhornas pastebėjo, neįžiūrėjęs jų bajorijos, visiems žinomos Vokiečiuose. Turėdamas nenuginčijamų faktų, pareiškiu, kad vokiečiai prievarta apkrikštijo vakarų slavus — krikščionybė ir Kristaus mokslas tai ne tas pats.

Sunku man tą tyrinėjimą baigti. Duonai turiu dirbti nuo 10 ryto iki 6 vakaro, be to, nuolatiniai posėdžiai, pasitarimai, kaip paprastai emigracijoje. Vargais negalais porą valandų per dieną galiu skirti savo temai. Pasiųsiu Tau nors vieną skyrių, kad turėtum supratimą, kokio pobūdžio yra tos studijos.

Atsisveikinu su Tavim, mano mieliausias, ir linkiu Tau kloties naujai pradėtam darbe [4].

Paryžius, 1869 m. kovo 17 d. Tavo iki karsto lentos
30 passage du Commerce M. Akelaitis

* Kitaip, vadinamas dar (lot. k.).

[1] Praamžiaus *malonių* M. Akelaitis *maldavo* neatsitiktinai. Tai J. I. Kraševskio veikale „Lietuva" (Litwa. Starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d. W-wa, 1847) minima dievybė, susieta su likimu; anot J. Lebedžio, Praamžius J. I. Kraševskiui tarsi lietuviškoji moira (Lituanistikos barai. V., 1972. T. 1. P. 353). Ji visa ko pradžių pradžia, sudievinta lemties idėja: „dievai, pasauliai, žmonės ir visa, kas yra, neišvengė lemties, būtinybės, niekas jo [Praamžiaus] valdžios išsilenkti negalėjo. [...] Praamžius tai dievų dievybė visagaliausioji [...]. Dievybė toji svarbiausia, anuomet gal vienintelė [...]" (*Kraszewski J. I.* Litwa. Starożytne dzieje... S. 106, 107).

[2] Čia atsiskleidė M. Akelaičio proslaviškos nuotaikos — net vengrams siūlė vienytis su slavais. Anot A. Janulaičio, tam „įtakos darė politinės prancūzų pažiūros". (Prancūzijai pralaimėjus karą su Vokietija, Prancūzijoje labai sustiprėjo vokiečiams neapykanta, o slavams — palankumas.) Pats to nejausdamas, M. Akelaitis „virto panslavizmo šalininku", net įkalbinėjo A. H. Kirkorą leisti laikraštį „Slavų bendrija" (*Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 66). Kitokios nuomonės nei A. Janulaitis laikosi J. Kudirka; jis teigia, kad „[...] neturime pagrindo Akelaitį laikyti buvus panslavizmo šalininku" (*Kudirka J.* Mikalojaus Akelaičio (1829—1887) socialinės pažiūros // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. 1980. T. 2 (71). P. 24).

[3] Langobardų, burgundų, alemanų gentys, M. Akelaičio priskirtos slavams, enciklopedijos duomenimis — germanų gentys (LTE. T. 6. P. 350; T. 2. P. 329; T. 1. P. 144).

[4] Linkėdamas „kloties naujai pradėtame darbe", M. Akelaitis turi omenyje J. I. Kraševskio spaustuvę, atidarytą Drezdene 1868 m. lapkričio mėn. Jos pirkimo tikslus pats J. I. Kraševskis taip nusakė: ji turėjo palengvinti jam gauti Saksonijos pilietybę (pagal įstatymus reikėjo turėti arba nekilnojamojo turto, arba kokią įmonę), pagyvinti lenkų literatūros, istorinio palikimo leidimą, sykiu rūpintis knygos išvaizda. Įdomu, kad pirmasis Drezdeno spaustuvės leidinys — Petro Skargos „Apie tėvynės meilę". Nemokėjęs tvarkyti reikalų, patyręs daug nuostolių, po trejų metų (išleidęs 74 tomus) J. I. Kraševskis ją uždarė (Nowy Korbut. T. 12. S. 28; *Danek W.* Józef Ignacy Kraszewski. S. 260—261).

15

Mano mylimasis

Leonardas Niedzvieckis įpareigojo mane pasiųsti per Tave atviruką Bronislavui Zaleskiui, kuris, važiuodamas į Galiciją, turėtų užsukti pas Tave.

Patenkinu tą jo norą juo mieliau, kad ta proga galiu porą žodžių parašyti Tau.

Šio mėnesio 11 d. čia minėjome Liublino unijos metines, kaip seniai jau buvo paskelbta. Iš ryto, 9 val., Dangun ėmimo bažnyčioje, pas tėvus rezurekcionistus, įvyko pamaldos, kur kunigas Dageri, Magdalenos [bažnyčios] klebonas, pasakė pamokslą prancūzų kalba, lyg neturėtume kunigo lenko. Po pietų kitas pamaldas surengė lenkų kunigų draugija, gyvuojanti atskirai nuo tėvų rezurekcionistų. Liūdnas, labai skaudus tas mūsų dvasininkijos skilimas emigracijoje!.. Niekas dėl to taip nesidžiaugia ir netriumfuoja kaip mūsų idėjos priešai.

Pirmą valandą po pietų Batinjolės mokykloje, susirinkus daugeliui išeivių, buvo išdalyti apdovanojimai, kartu ir medaliai, nukalti 300-sioms unijos metinėms paminėti. Nemažai rūpesčių turėjome su tais medaliais. Vietos valdžia nenorėjo leisti jų nukalti, pagaliau po ilgo spaudimo sutiko. Dieve mano brangus! Kiek kliūčių kiekvienam žingsny turi įveikti lenkų idėja. Nieko nuostabaus — pačioje tėvynėje yra žmonių, besivadinančių neva lenkais, kurie norėtų, kad Lenkijoje niekas nei krustelėtų, nei cyptelėtų, nes bet koks tautos gyvenimo reiškinys trukdo jiems ramiai virškinti...

Pagaliau vakare susirinkome į bendrą puotą, kuriai leidimą iš policijos gavome vos prieš dvi dienas. Neleista mums buvo per tą puotą iškabinti tautinės vėliavos, emigrančių paruoštos: prancūzų valdžia nenorėjo erzinti Maskvos, bet už tai visos išeivijos partijos susėdo už bendro stalo. Dvasininkijos skilimas mus liūdino, o pasauliečių vienybė sukėlė visiems džiaugsmą. Puotai pirmininkavo senas pulkininkas Kaminskis [1]. Buvo perskaitytas unijos aktas, po to Sivinskis [2] tarė žodį Karūnos vardu, paskui aš kalbėjau Lietuvos vardu. Be kita ko, pasakiau:

Dar Lietuva nepražuvo,
Kolei Lenkija gyva;
Dar Lenkija nepražuvo,
Kolei mes gyvi!..

Mes — tai 20 milijonų... Pačią Liublino uniją taip apibūdinau: Liublino unija — tai kelrodis plačiame vieš-

kelyje, kuriuo žmonija turi eiti į ateitį. Negalima iš jo išsukti, nes bus įeita į klystkelius, vingiuotus takus arba dar blogiau — patekta į žmogžudžių rankas, kaip mes patekome, išstumti iš to vieškelio.

Pirmą kartą gyvenime kalbėjau tiekai susirinkusių. Man plota be paliovos, o tai mane labai pykdė, nes nutraukdavo minties giją, sunkiai surišamą tokio neįgudusio kalbėtojo kaip aš. Jau baigiantis puotai, kuri praėjo ko puikiausiai, Rusios vardu kreipėsi Frankovskis [3]. Visi išsiskirstė sustiprėję dvasia ir kartu išdidūs, kad priklauso tautai, kurios praeityje buvo tokių istorinių įvykių kaip Liublino unija.

Sakau sudie Tau, mano mieliausias, prašau Dievą, kad laikytų Tave sveiką mūsų Tėvynės labui ir šlovei.

Paryžius, 1869 m. rugpjūčio 17 d. Tavo iki karsto lentos
30 passage du Commerce M. Akelaitis

[1] Veikiausiai Vincentas Kaminskis — centrinio tautinio komiteto agentas, per 1863 m. sukilimą rūpinęsis sukilėlių dalinių organizavimu, ginklų tiekimu, vėliau emigrantas (*Potocki A.* Raporty szpiega. W-wa, 1973. T. 2. S. 479).

[2] Eduardas Sivinskis (1831—1897) — rašytojas, publicistas, 1863 m. sukilimo dalyvis, vėliau emigrantas. Jo iniciatyva 1864 m. Leipcige pradėtas leisti emigrantų laikraštis „Ojczyzna"; buvo lenkų literatūros profesorius Paryžiuje Montparnaso (lenkų aukštojoje) mokykloje (Ten pat. P. 509).

[3] Aleksandras Frankovskis — žurnalistas, radikalas, emigracijoje jungtinio lenkų emigracijos komiteto Paryžiuje narys, Versalio kariuomenės, slopinusios Komuną, karininkas (Ten pat. P. 468; *Borejsza J. W.* Emigracja polska w powstaniu styczniowym. W-wa, 1966. S. 239, 399; *Borejsza J. W.* Patriota bez pasportu. W-wa, 1970. S. 138).

16

Lenkijos puošmena, širdies ir sielos mylimas vyre! [1]
„Neturiu nei aukso, nei sidabro" *.

Dalijuosi su Tavim vieninteliu lietuvio lobiu, kurį beturiu klajonėj. Visais atžvilgiais esi to vertas.

* „Sidabro nei aukso aš neturiu, bet ką turiu, tą duosiu" (Apaštalų darbai (3, 6) // Naujasis testamentas. P. 299).

Parašei „Lietuvos istoriją" — geriausią iš visų veikalų, paskelbtų ta tema lotyniškai, lenkiškai ir vokiškai [2].

Remdamasis lietuvių liaudies dainomis, sukūrei poemą, kuri lietuviams ir lenkams išliks šimtą kartų brangesnė už nemirtingojo Homero kūrinius [3].

Prieš 20 metų, kai aš, dar žalias, ėmiausi leisti knygeles savo broliams lietuviams, Tu pirmas mane parėmei žodžiu ir darbu. Tavo padedamas, išleidau penkias lietuviškas knygeles, kurios greitai paplito 32 tūkstančių tiražu [4].

Pagaliau, kai 1863—1864 m. maskolių išstumtas iš tėvynės ir prūsų budelių persekiojamas neturėjau nei duonos, nei pastogės, Tu, vos išgirdęs apie mano nelaimę, padėjai man iš Drezdeno pinigais.

Žinai skausmą lietuvio tėvo, kuris, atsisveikindamas su savo sūnum, maskolių ar prūsų paimtu į kariuomenę, tiek tepasako: *„Vaikeli mano! Svetima žemė apraus kaulus Tavo!"* * Nelaimingas rekrutas po tų sakramentalių žodžių ima saujelę gimtosios žemės, užsiuva ją į skiautelę ir nešiojasi ant krūtinės kaip didžiausią šventenybę ir vienintelį lobį.

Iš tos šventenybės ir savo lobio svetimoj šaly siunčiu Tau, mano mylimiausias, dalelę Tavo jubiliejui [5]. Tame siuntinėlyje yra lietuviška žemė nuo Kauno, iš Mickevičiaus slėnio, ir iš kongresinės Lietuvos [6].

Ta proga bučiuoju Tau kojas ir nenuilstančią dešinę, parašiusią tiek gražių ir kilnių dalykų mūsų Tėvynės Lenkijos garbei ir šlovei.

Mikalojus Akelaitis,

kaimietis iš Marijampolės pavieto, laikraščių „Gazeta Warszawska" ir „Wiek" Paryžiaus korespondentas

Paryžius, 1879 m. rugsėjo 12 d.
3 rue de la Mare (Belleville)

---

* Žodžiai kursyvu įrašyti lietuvių kalba.

[1] 1879 m. rugsėjo 12 d. laiškas išskirtinis — tai J. I. Kraševskio sveikinimas jo literatūrinio darbo penkiasdešimtmečio proga, pasirašy-

tas su visais titulais; laiške M. Akelaitis pirmiausia kėlė tai, ką J. I. Kraševskio veikloje Lietuvai laikė svarbiausiu.

Labai iškilmingai organizuotas 1879 m. lapkričio 2 d. (trukęs visą savaitę) jubiliejus. Krokuvoje virto tautos švente, į kurią suplaukė 11 tūkst. žmonių iš šalies ir užsienio; pats J. I. Kraševskis atvažiavo iš Drezdeno.

Iškilmės dokumentaliai aprašytos knygoje: Księga pamiątkowa jubileuszu J. I. Kraszewskiego 1879 roku. Kraków, 1881, kurios paantraštėje skelbiama: „Pelnas iš knygos leidimo skiriamas A. Mickevičiaus paminklui Krokuvoje". Vienas iš knygos leidėjų — J. I. Kraševskio ir M. Akelaičio bičiulis dar nuo Vilniaus laikų — A. H. Kirkoras. 1878 m. gruodžio 29 d. jis rašė jubiliatui: „Negirdėtas raštijos istorijoje įvykis [...], kaip vienas žmogus pakilo visa tauta Jūsų pagerbti", ir čia pat pasvajojo: „O, kaip Lietuva švęstų Jūsų jubiliejų! Bet nepriekaištaukim! [dėl Krokuvos]", tuoj pasiūlo: „Įpulkite į Vilnių — incognito, nors porai dienų. Atgysite" (*Kirkor S. Przeszłość umiera...* S. 140).

Programoje (pirmiausia sveikinimuose, kuriuose pasakojama, kad jubiliatą, be kitų, sveikino sutikta „neregėtai entuziastiškai Lietuva iš Vilniaus, Gardino, Bielsko, Minsko žemės [...], Žemaičiai [...]". P. 32) daug LDK politinio ir ypač kultūrinio gyvenimo atspindžių. Antai paskutinę iškilmių dieną J. I. Kraševskiui buvo įteiktas „Šiaulių laikraštis" (Gazeta Szawelska), iš tikrųjų Alfredo Ščepanskio eilės, kuriose jubiliato kūrinių pavadinimai, situacijos, veikėjų vardai drauge su kitais literatūriniais, istoriniais vardais (Kosciuškos, Tvardovskio, Radvilos (Panie Kochanku), Ovidijaus, Mickevičiaus) pinasi į šmaikštų, prasmingą, grakštų pasakojimą, vykstantį Šiaulių apskrityje ant Šatrijos kalno. Pabaigoje veikėjai — dvasios, suskridusios ant jo,— jubiliatui „į sveikatą" taip linkėję, kad žemė net Krokuvoje drebėjusi... (Linkėjimų leitmotyvas — broliaukimės, mylėkimės lietuviai su lenkais.) Sujaudintas Kraševskis kartojęs: „Dėkoju, nežinau, ar buvo kas malonesnio [...] Krokuvoje [už „Šiaulių laikraštį"]" (Księga pamiątkowa... P. 88—91).

[2] Išaukštinta „Lietuvos istorija" — tai minėta J. I. Kraševskio „Lietuva" (Litwa. Starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.), kuri, anot K. Doveikos, „[...] ilgus metus buvo vienas iš populiariausių veikalų apie Lietuvą" (*Doveika K.* J. Kraševskio ryšiai su Lietuva ir lietuvių literatūra // Literatūra ir kalba. V., 1962. T. 6. P. 273). Knygos pavadinimas enciklopedijoje verčiamas klaidingai — Senovės Lietuva (LTE. T. 6. P. 145); kaip originale, — Lietuva, — rašo J. Lebedys (Lituanistikos barai. T. 1. P. 343; *Doveika K.* Ten pat. P. 273).

[3] Turima omenyje J. I. Kraševskio poema „Anafielas" (trys dalys išleistos 1840—1845 m.). Panašiai kaip A. Mickevičiaus, V. Sirokomlės T. Narbuto kūryba Lietuvos istorijos tematika, ji turėjo didžiulę reikšmę mūsų tautiniam atgimimui. Jau pirmajame „Aušros" numeryje J. Mikšas jos reikšmę lietuviams palygino su „Odisėjos" ir „Iliados"

reikšme graikams, „Eneidos" romėnams, Senojo testamento žydams, Naujojo — krikščionims (tuo palyginimu užtraukęs „Aušrai" dvasininkijos nemalonę...). Vaižgantas pirmąją „Anafielo" dalį („Vitolio raudą") pavadino net tautos epu (*Doveika K. J. Kraševskio ryšiai... //* Ten pat. P. 292; *Lebedys J.* Kraševskio lietuviškoji trilogija šimto metų perspektyvoj // Lituanistikos baruose. T. 1. P. 339). Kaip minėta, „Raudos" fragmentą — „Žalčio motė" — L. Ivinskio kalendoriuje dar 1859 m. paskelbė K. Praniauskaitė, o visą „Vitolio raudos" tekstą išvertė ir savo pinigais išleido (1881—1882 m., Poznanė) A. Vištelis.

J. Lebedys, minėtame straipsnyje sutikdamas su M. Miškiniu, kad „Anafiele" „Lietuvos praeities idealizavimas pasiekė savo viršūnę", kad „šiuo atžvilgiu Kraševskis pralenkė visus, kurie anksčiau ar vėliau rašė [...] apie Lietuvą", pastebėjo: „[...] kas pažįsta Lietuvos istoriją, jo poemas skaitys su dideliu nuoboduliu". Ir paskutiniu sakiniu visai atsiribojo nuo „Anafielo": „[...] mes Kraševskio atvaizduotos Lietuvos jau nebeprisipažinsim. Tai ne mūsų Lietuva". (*Lebedys J.* Kraševskio lietuviškoji trilogija... // Ten pat. P. 355).

[4] Visas penkias knygeles M. Akelaitis išleido Vilniuje (keturias A. H. Kirkoro spaustuvėje) 1860 m., iš tikrųjų prieš 19, ne 20 metų. Tada rašytame laiške iš Mykoliškių jų tiražą jis nurodė buvus 26 tūkst. (plačiau žr. 1860.VII.2 d. laiško 2-ą paaiškinimą).

[5] Tarp daugybės jubiliejaus iškilmių knygoje įregistruotų dovanų (sąrašas p. 153—202) — J. I. Kraševskio portretų, biustų, albumų, antspaudų, adresų su ryškiomis LDK politinio, kultūrinio gyvenimo tradicijomis, dėžučių, kilimų, poros batų (pasiūtų Varšuvos batsiuvio!), lazdų, krėslų, sidabrinės Temidės, 20 butelių seno vengriško vyno, auksinio segtuko su ereliu ir vyčiu, sidabrinės plunksnos su brilliantais, medžioklinių peilių, adreso ant sidabrinės plokštelės bei kitų vertybių — M. Akelaičio dovana neminima. A. Janulaitis parašė: „Kraševskis, žinoma [?], šio laiško [su M. Akelaičio sveikinimu] neįteikė [jubiliejiniam] komitetui, dėl to jis ir nepateko į [...] knygą [...]" (*Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 69).

[6] Kongresinė Lietuva — gimtoji Akelaičio Užnemunė, 1795 m., po trečiojo, paskutinio Lietuvos ir Lenkijos padalijimo, atitekusi Prūsijai, 1807 m. — atiduota Varšuvos kunigaikštystei, o nuo 1815 m. — kongresinei Lenkijos karalystei, sudarytai Vienos kongreso nutarimu (*Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 78).

17

Paryžius, 1882 m. rugpjūčio 21 d.
100 (anc. 3) rue de la Mare (Belleville)

Garbingiausiasis vyre!

Esi globėjas, energingiausias rėmėjas „Lenkų motinėlės", skirtos mūsų liaudies švietimui [1]. Labai apsidžiau-

giau paskaitęs Tavo „Laiškuose iš užkampio", kad „Motinėlė" netrukus veikla įrodys savo gyvavimą. Dr. Au, Zigmantas Gavareckis, Starkelis, Zbrožekas, Ančicas [2] pažadėjo jai leidinių. Ir aš noriu priklausyti tiems darbininkams, kuriems rūpi tėvynės reikalai. Turiu gatavą rankraštį, pavadintą „Žvaigždžių skaičiavimas, arba astronomija", suprantamą kiekvienam [3].

Rankraštį sudaro apie 120 puslapių, kurių dydis — šio lapo ketvirtis; pridėti reikalingi piešiniai. Parengiau šį rašinį prastuoliams, turintiems elementarų išsilavinimą ir žinantiems mokslinius pasakojimus, išlikusius mūsų liaudyje.

Mano darbe yra devyniolika skyrių. Du pirmuosius skiriu skaičiavimui ir matavimui, paprastai aiškinu astronomijos mokslui būtinas aritmetikos ir geometrijos tiesas. Tik nuo trečiojo skyriaus prasideda tikrosios astronomijos dėstymas. Devynioliktame, paskutiniame skyriuje kalbama apie [liaudies vadinamas krintančiąsias] žvaigždes.

Jeigu, mano Geradari, manai, kad toks darbas galėtų tikti „Motinėlei", tai tuoj pat imsiuos perrašyti švariai ir Jūsų nurodytu adresu pasiųsiu komitetui peržiūrėti.

„Lenkų motinėlė", kaip įsivaizduoju, turėtų būti skirta vienodai mozūrams, lietuviams ir rusinams. Kiekvieną knygelę, išleistą lenkiškai su „Motinėlės" ženklu, reikia lygiagrečiai išversti ar perdirbti į lietuvių ar rusinų kalbą. Lenkija — tai trejybė. Kas apeina lietuvius ir rusinus, tas neatlieka pareigos Lenkijai. Aplinkinės viešpatystės sudraskė Lenkiją, o patys lenkai, jei užmirštų Lietuvą ir Rusią, įvykdytų paskutinį savo tėvynės padalijimą!

Nelaiminga mūsų Lietuva!.. Engia ją maskoliai, kankina vokiečiai. Kongresinėje ir užnemuniškėje Lietuvoje susidarė draugija [4], kaip Jums turbūt žinoma, turinti tikslą maskolinti lietuvių liaudį ir žadinti neapykantą Lenkijai. Rusų valdžia tą gaują smarkiai remia. Keli jos vadeivos pasiskelbė man. Žada aukso kalnus, kad tik pereičiau į Maskvos pusę, stočiau prieš lenkus ir imčiau lietuvius maskolinti. Žodžiu, už išsižadėjimą švenčiausių

jausmų, už niekšystę ir menkystę žada turtus ir šlovę!.. Štai kokios paguodos susilaukiau senatvėje iš grynų lietuvių, kurie vadinasi tikrais patriotais!..

Skubėkim į pagalbą nelaimingai mūsų Lietuvai; gelbėkim lietuvių liaudį nuo klastingų kėslų, nuo Maskvos priespaudos ir smurto. Sutinku versti ir perdirbti į lietuvių kalbą visus „Motinėlės" leidinius. Juk perdirbau į lietuvių kalbą žinomą lenkų elementorių, išleistą buvusios žemės ūkio draugijos rūpesčiu Varšuvoje. Dešimt tūkstančių to elementoriaus pasklido tarp lietuvių. Tavo pagelbėjimu kunigaikščiai Vilhelmas Radvila ir Irenėjus Oginskis davė man pinigų lietuviškoms knygelėms leisti. Vilčiuosi, kad ir dabar su „Motinėlės" komitetu neatsisakysi man padėti, priimsi mano pasiūlymą. Užuot aukojęs savo jėgas už menką atlyginimą prancūzams, verčiau turėčiau malonumą tarnauti Lietuvai, sujungtai su Lenkija ir Rusia. Už 125 frankų algą per mėnesį esu priverstas dirbti pas prancūzą, kad išmaitinčiau žmoną su pora mažų vaikelių...

Dešimtį metų buvau laikraščio *„Gazeta Warszawska"* korespondentas Paryžiuje; nuolatos gaudavau po 100 frankų per mėnesį. Gerasis Stanislovas Lešnovskis kartais primokėdavo man po keliasdešimt frankų per ketvirtį, kai daugiau parašydavau. Staiga „Gazeta Warszawska" redakcija atstatė mane iš tarnybos. Nuo šių metų balandžio 1 d. darbą atėmė. Gyvenu skurde. Ieškau darbo ir šen, ir ten, bet mieli tautiečiai, kuriems siūliausi, iki šiol nesiteikė net atsakyti. Tikiuosi, kad man, vargšui lietuviui, būsi už juos dosnesnis. Nemeldžiu duonos, prašau tik darbo, trokšdamas tarnauti Tėvynei kaip moku ir pajėgiu.

Neseniai prieš tai laikraštyje „Gazeta Warszawska" perskaičiau žinutę apie Mokslų Akademijos Krokuvoje skelbiamus konkursus. Tarp jų yra ir Bogumilo Lindės konkursas: „Darbas apie lenkų kalbą". Ketinu tame konkurse dalyvauti. Esu numatęs parašyti tokią temą: „Rodyklė lenkiškų žodžių, kilusių iš lietuvių kalbos arba iš to paties šaltinio". Brangusis, mieliausias tautieti! Būdamas Krokuvos Akademijos narys, teikis maloniai man at-

siųsti smulkią informaciją apie tą konkursą; kokiais metais ir kokią dieną sueina paskutinis terminas ir kam reikia pasiųsti rankraštį?

Kitas darbas, apie kurį nuolatos svajoju, yra lenkų kalbos etimologinis žodynas. Lenkai iki šiol neturi tokio veikalo. Galvoju taip pat apie Lenkų—lietuvių ir Lietuvių—lenkų žodyną, bet kas man duos lėšų tam darbui nuveikti?

Laukdamas maloningo atsakymo [5], bučiuoju rankas ir kojas Tau, kilnusis Lietuvos ir Rusios bičiuli, Lenkijos papuošale.

M. Akelaitis

[1] „Lenkų motinėlės" draugiją „Čekų motinėlės" pavyzdžiu 1882 m. Lvove įkūrė Kraševskis, todėl jis jos įsteigėjas, įkvėpėjas, o ne „globėjas, energingiausias rėmėjas", kaip rašo M. Akelaitis (*Danek W. Józef Ignacy Kraszewski.* S. 334, 335; Encyklopedia powszechna. W-wa, 1974. T. 2. S. 806). Jo sudaryto statuto dvasia — „švietimo ir tautos dvasios plėtimas" privalo apimti visuomenės klases, „kurioms reikia pagalbos ir globos [...], be jokio tikėjimo skirtumo" ir nesvarbu, kur jos begyventų: „rusų, austrų, prūsų užimtose žemėse, Šlionske ar kur kitur", — M. Akelaičiui turėjo būti labai artima (*Danek W. Józef Ignacy Kraszewski.* S. 334—337). Dar artimesnis jam turėjo būti kelias „tautos dvasiai plėsti" — pigių knygelių leidimas, atitinkantis jo „brolių kaimietėlių" švietimo idėją, prieš 24 metus pastūmėjusią susirašinėti su J. I. Kraševskiu.

[2] Julijus Au (1842—1888) — filosofijos mokslų daktaras, Halinos žemdirbystės mokyklos Žabikove direktorius ir profesorius. Savo darbais nusipelnė ypač krašto ūkio ir raštijos plėtotei (Wielka encyklopedya powszechna ilustrowana. W-wa, 1891. T. 5. S. 392); Zigmantas Gavareckis — ūkio ir miškų instituto Marimonte absolventas (1849). Daug rašė apie žemės ūkį spaudai, ypač „Gazeta Rolnicza". Buvo geras praktikas (Ten pat. 1899. T. 23. S. 735); Julijus Starkelis (1834—1918) — rašytojas, publicistas, kurį laiką redagavo Lvove einantį „Dziennik Literacki"; poezijoje sekė J. Slovackiu (Wielka ilustrowana encyklopedja powszechna. Kraków. [1929]. T. 16. S. 194); Dominykas Zbrožekas (1832—1889) — matematikas, Lvovo technikos akademijos profesorius (Ten pat. 1932. T. 18. S. 272); Vladislavas Liudvikas Ančicas (1823—1883) — gimęs Vilniuje aktoriaus (Zigmanto Ančico) šeimoje. Krokuvoje baigė farmaciją, bet išgarsėjo kaip talentingas poetas dramaturgas (slapyvardis Kazimieras Guralčikas). Jo drama „Kosciuška prie Raclavicų" buvo nuolat statoma Krokuvos teatre, turėjo didžiulį pasisekimą (Ten pat. T. 1. S. 202).

[3] „Žvaigždžių skaičiavimo, arba astronomijos", rankraštis minimas

ir kitame M. Akelaičio laiške, rašytame į Varšuvą prieš 10 metų (1872.IX.29) nežinomam Aleksandrui, kur veikalas aiškinamas plačiau, išsamiau, nurodoma, kad jis yra „su piešiniais ir žvaigždėlapiu" (MAB RS. Mf. 918. Nr. 1169). Ir tokia forma siūloma: „Jeigu norėsi [išleisti], parašyk, parengsiu spausdinimui". Po dešimties metų J. I. Kraševskiui pakartojami beveik tie patys žodžiai: „Jeigu [...] manai, kad panašus darbas galėtų tikti „Motinėlei", tai tuoj pat imsiuos perrašyti švariai [...]". Bet J. I. Kraševskis į laišką neatsakė ir „Motinėlei" apie pasiūlymą veikiausiai neužsiminė.

M. Akelaitis dėjo pastangas dar pats susisiekti su Varšuvos leidėjais, be J. I. Kraševskio ir „Motinėlės" tarpininkavimo; jiems ir rankraštį buvo pasiuntęs, tik ne visai aišku kokį (*Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 71). J. Adomaitis-Šernas laiškuose iš Varšuvos „Lietuviškajam balsui" (1885. Nr. 7. P. 25) rašė: „Yra Varšuvoje rankraštis geografijos darbo Vytauto [Akelaičio] iš Paryžiaus, reikėtų tik jį išduoti". V. Biržiška Aleksandryne (T. 3. P. 364) nurodo, kad „Geografia dawnej Litwy" — tai dar 1862 m. parengtas „Opisanie W. X. Litewskiego" rankraštis. J. Adomaitis-Šernas pats veikalo nebuvo matęs, apie jį tebuvo girdėjęs iš kitų, todėl A. Janulaitis suabejojo, gal ne „Geografiją", o „Žvaigždžių skaičiavimą" M. Akelaitis buvo pasiuntęs (*Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 71).

J. Adomaičio-Šerno informacija abejoti, atrodo, nereikėtų, nes „Geografijos" rankraštį Varšuvoje mini dar ir „Biblioteka Warszawska" M. Akelaičio nekrologe (1887. T. 4. P. 320). Be to, jis leidėjams turėjo būti priimtinesnio lygio už „Žvaigždžių skaičiavimą", kurį siūlydamas spaudai, M. Akelaitis laiškuose pakartojo tą patį: „Parengsiu [!] spausdinimui", jeigu tiks, „tuoj pat imsiuos [!] perrašyti [...]". 120 puslapių rankraštis greičiausiai liko tarp popierių, neperrašytas, neminimas nė mūsų bibliografijos (V. Biržiškos Aleksandryno).

M. Akelaičio viltys, sudėtos į „Motinėlę", panašiai kaip prieš 24 metus į Žitomiro knygų leidimo bendrovę, neišsipildė. (Tik bendrovei J. I. Kraševskis nepriklausė, o „Motinėlę" kūrė pats.) Apie jos veiklą, kaip minėta, A. Janulaitis pasakė: „Lenkų „Močiutė" nieko lietuviškai neišleido. Lenkai nenorėjo, kad Lietuva skirtųsi nuo Lenkijos, bet nieko nedarė tiems saitams palaikyti; jai ėjo pinigų ir iš Lietuvos, bet nė skatiko nebuvo skiriama raštams lietuvių kalba" (*Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 70).

[4] Minimos draugijos literatūroje rasti neteko. O gal M. Akelaitis, būdamas labai jautrus ir „antrajai motinai", paskubėjo teigti, remdamasis tik atėjusių pas jį „vadeivų" neįgyvendintais sumanymais, pasakojimais?

[5] Atsakymo M. Akelaitis nesulaukė, tai paskutinis jo laiškas. Kodėl J. I. Kraševskis neatrašė? Minėtame straipsnyje A. Tyla aiškino: „[...] bendrų reikalų liko vis mažiau, bet draugai tebebuvo iki gyvenimo pabaigos" (p. 176). Išeitų nulėmė „bendrų reikalų" mažėjimas.

Turbūt niekas nesiimtų neigti, kad J. I. Kraševskį pirmiausia

patraukė M. Akelaičio idėjos, jo visuomeniškumas, aukojimasis Lietuvai, ir dėl to jis jam padėjo, jį rėmė, vadino misijos žmogum. Bet negalima nematyti tų pačių idėjų, visuomeniškumo, aukojimosi ir paskutiniame laiške. M. Akelaitis liko toks pat misijos žmogus kaip ir anksčiau. Priežastis, atrodo, bus kita — tai pasikeitusi J. I. Kraševskio padėtis (bet ne M. Akelaičio vertinimas). Maždaug nuo 1871 m. įsitraukęs į prancūzų žvalgybos veiklą prieš prūsus, tuo metu, kai M. Akelaitis parašė laišką (1882.VIII.21), J. I. Kraševskis turėjo didelių nemalonumų: sekė Berlyno policija, šantažavo buvęs agentas, grasindamas perduoti policijai jo laiškus, namuose, Drezdene, 1882 m. balandžio ir birželio mėn. padarytos kratos ir 1883 m. birželio 13 d. jis buvo suimtas (*Danek* W. Józef Ignacy Kraszewski. S. 366, 368, 371).

Kad „draugai tebebuvo iki gyvenimo pabaigos", — galimas daiktas, tik laiškais teiginio jau nepagrįsi, nes susirašinėjimas nutrūko, o gyveno vienas Paryžiuje, kitas — Drezdene.

VLADISLOVO DEMBSKIO LAIŠKAI J. I. KRAŠEVSKIUI

V. Dembskio (1831—1913) laiškų J. I. Kraševskiui žinomi septyni. Rašęs Lietuviškajai enciklopedijai apie V. Dembskį, nežinomas autorius nurodė, kad „korespondencija su Kraševskiu buvo Rapersvilio [Šveicarija] muziejuje, dabar nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje" (Lietuviškoji enciklopedija. K., 1937. T. 6. P. 401); bet dabar ji jau nebe nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje, o Krokuvoje, Jogailos universitete, kur sutelktas Kraševskio fondas (sign. MS6495).

Vilniaus rankraštynuose (VUB, RB, MAB ir MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto) kokių nors V. Dembskio laiškų rasti nepavyko, nors iš šaltinių ir literatūros žinoma, kad jis susirašinėjo ne su vienu. Antai J. Šliūpo paminėjimu „motinai iki mirštant siuntinėjo pinigų" ([*Šliūpas J., Širvydas J. O.*]. Kunigas Vladislavas Dembskis Jo gyvenimas, raštai ir darbai. Niujorkas, 1916. P. 85). Iš J. Šliūpo pasakojimo taip pat matyti, kad Paryžiuje „1869 metuose prasidėjo susirašinėjimas su giminaičiu [pusbroliu]" kunigu Vitaliu Dembskiu, anot Vaižganto, „žmogum inteligentingu", kuris „buvo pamėginęs atvers-

ti Ladislovą" ([*Šliūpas J., Širvydas J. O.*]. Kunigas Vladislavas Dembskis. P. 39; *Vaižgantas.* Raštai. K. 1929. T. 11. P. 228). Didelę V. Dembskio ištikimybę draugams J. Šliūpas pagrindė ir tokiu faktu: „Nei laiškų (pavyzdžiui, F. J. Bagočiaus) niekam neišduodavo, gi prašomas išduoti —sudegindavo [...]" ([*Šliūpas J., Širvydas J. O.*]. Kunigas Vladislovas Dembskis. P. 92—93).

Su J. I. Kraševskiu V. Dembskis susirašinėjo vienerius metus — nuo 1869 m. gegužės 31 d. iki 1870 m. gegužės 3 d.; atgalinis adresas visur nurodytas tas pats — Paryžius. Neilgai trukusi ir nedidelė korespondencija reikalinė, susijusi su H. Lamenė veikalėlio „Knygos teisybių" leidimu, platinimu, dar vienu kitu panašiu rūpesčiu. Iš jos galima šiek tiek pasakyti taip pat apie pagarbius, nuoširdžius santykius su J. I. Kraševskiu, šio palankumą V. Dembskiui, pažintį su M. Akelaičiu, V. Dembskio visuomeniškumą, nesumaterialėjimą, jo literatūrinio darbo ketinimus.

Įdomų faktą, rodantį, kas paskatino pasirinkti H. Lamenė veikalėlį, yra davęs K. Račkauskas. V. Dembskio biografijoje jis rašė, kad Paryžiuje „[...] su Akelaičiu Dembskis dažnai susitikdavo 1867 ir 1868 m. Jo [!] raginamas jis išvertė [...] Lamenė „Kningas teisybių" (*Vairas-Račkauskas K.* Kunigas maištininkas. V. 1967. P. 181). Taigi abu emigrantai Paryžiuje bendravo. M. Akelaitis greičiausiai bus nurodęs ir kas galėtų vertimą išspausdinti, davęs J. I. Kraševskio adresą Drezdene, nes iš laiškų matyti, kad iki tol V. Dembskis su J. I. Kraševskiu nebuvo pažįstami. Kita vertus, M. Akelaičio skatinimą galima lyginti su sėkla, kritusią labai palankion dirvon, kurią parengė autoriaus ir vertėjo pažiūrų tapatumas, idėjinė giminystė. Prie vertimo pridėtoje savo įžangėlėje V. Dembskis apie knygutę taip atsiliepė: „Pasakysiu tiktai, jog, norėdamas duoti tau [skaitytojui] dovaną, neradau nė jokio kito daikto brangesnio ir mylimesnio [...]" (*Lamenė.* Knygos teisybių. Drezdenas, 1870. P. 1). Į Lamenė įtaką V. Dembskiui atkreipė dėmesį Vaižgantas: „Jei Ladislavas Dembskis turėjo kurią ideologiją ir ja vadovavos, o ne ėjo nesuvaldomu savo būdu, tai buvo

susidaręs iš populiaraus tuo laiku apostato kunigo De la Mennais" (*Vaižgantas.* Raštai. T. 11. P. 241). Ir čia pat apie H. Lamenė pacitavo kažkieno žodžius: „Buvo genijus, bet joks teologas", o pats jį pavadino skelbėju „Laisvos religijos laisvoje valstybėje" (Ten pat).

Kaip tik toji laisvės, meilės tėvynei, gimtajai kalbai idėja, neįgyvendinama be ypač keliamo vienybės supratimo, išryškėja V. Dembskio įžangėlėje (švietėjiškumu, unijiškumu ji tokia artima M. Akelaičio sampratai). Skamba joje (vėlgi abu siejantis) iš Europos tautinių judėjimų paimtas moralinis imperatyvas — kiekvieno atsakomybė.

Krikščioniškai pasveikinęs („Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus") „Mieląjį skaitytoją", V. Dembskis ne sykį sušunka: „Brangi ir šventa Lietuvos mano žemele!" (arba „[...] šventa ir brangi Lietuvos ir Lenkų mano Žemele [...]"). Priminęs jos padėtį: neprietelius „Užgina jau prigimtoje kalboje kalbėti poterius ir persekioja dėl tos kalbos, katra bočiai ir prabočiai mūsų kalbėjo. Sūnus mūsų ima į vaiską, idant tie būtų galvažudžiais savosios giminės. Už mažiausią mylėjimą savo gimtuvės žemės, vieros ir senovės apsiėjimų, persekioja, meta į kalinę [kalėjimą] ir smaugo", toliau moko: „Ir ponavos [...], ir kankins [...] gyventojus pakoliek tikėjimas, stiprybė ir tikra meilė nesuves ne jau keletą, bet visus į vieną kuopą dėl apsigynimo ir apgalėjimo neprieteliaus [...]. Vienybė ir meilė tegul bus su mumis [...]. O šaukdamas ir ragindamas Tave [broli mano] prie darbo, duodu Tau šitas Kningas Teisybių. Skaityk ir dūmok ir mokykis iš jų mylėti Dievą ir Tėviškę" (*Lamenė.* Knygos teisybių. P. I, VII, VIII, XI).

Anot J. Šliūpo, kurio namuose V. Dembskis išgyveno paskutiniuosius du dešimtmečius, jis „iki savo gyvos galvos laikė ir brangino korespondenciją su tuo garsiu rašytojum. [Todėl toliau nurodė]: Pabaigoje paduodame Kraševskio laiškus, rašytus kun. Dembskiui" ([*Šliūpas J., Širvydas J. O.*]. Kunigas Vladislavas Dembskis. P. 39). Deja, knygoje (nei skyrelio, nei skyriaus pabaigoje) laiškų nėra; neįrašyti jie ir į turinį (įtalpą), nepavyko jų ras-

ti taip pat peržiūrėjus Vilniaus bibliotekų egzempliorius. Tėra sakinys — „Pabaigoje paduodame [...]" *.

* Už mėginimus juos rasti JAV archyvuose dėkoju Vytautui Šliūpui.

1

Gerbiamasis pone!

Liaudies švietimui skleisti iš prancūzų kalbos į lietuvių kalbą išverčiau kunigo Lamenė veikaliuką, pavadintą „Knygos teisybių" [1]. Neturėdamas pinigų spausdinti, ne be didelio vargo sugebėjau sutaupyti iš labai kuklių savo pajamų, šiek tiek dar susielgetavęs iš tautiečių, 250 frankų [2]. Neišmanydamas, kaip galėčiau padidinti tą sumą, ir žinodamas gerbiamojo pono uolumą bei daugelį darbų, nuveiktų liaudies švietimui, drįstu prašyti, o drauge kamuoti Jus klausimu: ar ta 5 ar 6 lankų knygutė 8°*, 16 spaudos puslapių, galėtų būti išleista Gerbiamojo pono spaustuvėje už minėtą sumą ir kokiu tiražu? Raidės kaip čia pridėtame pavyzdyje, arba kiek didesnės, popierius tokio storumo, kad spaustuvės dažai neatsispaustų kitoje pusėje. Šių sąlygų, manau, laikytis būtina, nes lietuvis kaimietis — žinau iš patirties — kur kas mieliau imsis skaityti, jeigu šriftas bus stambus ir aiškus.

Tikiuosi, Gerbiamasis ponas neatmesi mano prašymo ir, suprasdamas, jog emigrantui pinigų trūksta, o tokių leidinių verkiant reikia, malonėsi sutikti su lietuviui kaimiečiui palankiausiomis sąlygomis.

Laukdamas skubaus atsakymo, reiškiu giliausią pagarbą, su kuria pasilieku Gerbiamajam ponui.

Paryžius, 1869 m. gegužės 31 d. Kun. V. Dembskis
106 rue Vieille du Temple

* 8°=in octavo (lot. k.) — aštuntinis (aštuntosios lapo dalies) leidinio formatas.

[1] V. Dembskis ne pirmasis, vertęs „Knygas teisybių" į lietuvių kalbą. Iš šaltinių žinoma, jog dar 1834 m. tos pačios H. Lamenė kny-

gos ištraukas „[...] iš lenkų kalbos į lietuvių—žemaičių kalbą" išvertė K. J. Nezabitaūskis, bet jų neišspausdino (Lietuvos TSR bibliografija. T. 1. P. 520). Spėjama, kad V. Dembskis „yra naudojęsis ir lenkišku", vėlesniu, J. N. Janovskio H. Lamenė vertimu (Księgi ludu. Londyn, 1858 // Ten pat. V., 1985. T. 2. P. 661).

[2] Kaip sunkiai V. Dembskis taupė, matyti iš jo „Mielajam skaitytojui" skirtos įžangėlės, kurioje sakoma: „[...] dėdams proce ant išguldymo ir atimdamas paskutinį kąsnį duonos nuog burnos dėl išsimaitinimo, kad būtų kuomi išdrukavoti šitą raštą [...]" (*Lamenė*. Knygos teisybių. Drezdenas, 1870. P. 1). Prisiminus ten pat nurodytą darbo baigimo datą („Rašiau Paryžiuje 1868 metuose"), nesunku apskaičiuoti, jog „paskutinį kąsnį duonos nuog burnos" atitraukti reikėjo ne vieną dieną — knyga išėjo 1870 m. (Kai kuriuose šaltiniuose nurodoma 1869 m. data. Žr.: Lietuvos TSR bibliografija. T. 2. P. 661.)

2

1869 m. birželio 19 d.
106 rue Vieille du Temple Paris

Dauggalis pone geradari!

Esu visiškai patenkintas sąlygomis, kurias dauggalis ponas iškėlei birželio 2 d. laiške Lamenė vertimo spausdinimui. Gailiuosi tiktai, kad dėl nenumatytų kliūčių į Pono laišką negalėjau anksčiau atsakyti. Siųsdamas pinigus, 250 frankų, kartu siunčiu ir rankraštį [1]. Man atrodo, kad didelio vargo su rinkimu nebus, nes rašyta gana aiškiai. Didžiausią sunkumą nemokantiems lietuvių kalbos gali sudaryti žodžių kėlimas iš vienos eilutės į kitą. Paskutinę korektūrą skaitysiu pats. Už korektūros siuntimą — ten ir atgal — sumokėsiu. Laiko, kada ta knygutė turi būti išspausdinta, nenustatau, palieku Dauggaliui ponui visišką laisvę, nes esu tikras, kad spauda bus baigta kuo skubiausiai, kai tik galėsite.

Dėkodamas už palankų atsakymą ir meilę, kurią Dauggalis pone rodai nelaimingai Lietuvai, drįstu Jūsų prašyti dar vieno [dalyko]. Dauggaliui ponui žinoma, kaip sunku yra emigrantams susisiekti su tėvyne. Tad, jei per savo ryšius galėtumėte tai išeisiančiai iš spaudos knygu-

tei atrasti į Lietuvą, ypač Kauniją, saugų persiuntimo kelią, karščiausiai maldauju jį parodyti.

Liekuosi su giliausia pagarba Dauggaliui ponui geradariui,

nuolankus tarnas kun. V. Dembskis

[1] Iš sakinio matyti, kad pinigai su rankraščiu buvo pasiųsti į spaustuvę kartu, ne anksčiau kaip 1869 m. birželio 19 d. Apžvelgdamas lituanistinius rankraščius Lenkijos bibliotekose, V. Žukas paminėjo, jog J. I. Kraševskis dar 1869 m. sausio 20 d. laiške pranešė J. Akelaičiui apie savo „[...] spaustuvėje [Drezdene] spausdinamą V. Dembskio į lietuvių kalbą išverstą H. Lamenė „Kningas Tejsibiun" (*Žukas V.* Lituanistiniai rankraščiai Lenkijos bibliotekose // Bibliotekų darbas. 1971. Nr. 6. P. 34). Kaip dabar nurodė V. Žukas (turįs J. I. Kraševskio laiško fotokopiją), vietoj „sausio" turi būti „rugpjūčio", o vietoj „J. Akelaičio" — „M. Akelaitis".

3

1869 m. birželio 26 d.
Paryžius, rue Vieille du Temple

Dauggalis pone geradari!

Klausėte manęs paskutiniame laiške — skubu atsakyti. Neabejoji, Dauggalis pone, mano troškimu išspausdinti kuo daugiau egzempliorių ir kuo pigiau — ir neapsirinki. Sutinku su visais Jūsų iškeltais pasiūlymais dėl spaudos ir popieriaus, nes man rūpi ne leidinio puošnumas, o nauda, kurią ta knygutė gali atnešti. Todėl prašom popierių duoti pilką ir pigų, o spaudą taupumo dėlei — be interlinijų, formatas Šarpantjė [1] ar kitas koks, kurį, Dauggalis pone, laikysi tinkamiausiu. Tituliniame viską — spaustuvę ir vietą, taip pat leidėjo pavardę — rašau lietuviškai *. Dėdamas pastangas išleisti tą knygutę, siekiau tik apšviesti ir pamokyti lietuvį kaimietį, kokios jo teisės ir pareigos, o kita man nerūpėjo ir visiškai nerūpi. Išspausdintą knygutę, Dauggalis pone, gali knygyninkams parduoti ar veltui atiduoti [2], kad tik bū-

* Titulinio pavyzdį žr. pav. įklijoje.

tų išplatinta tėvynėje. Jeigu leidėjo pavardės pakeitimas — o galvoju tik apie Dauggalio pono pavardę — galėtų padidinti tos knygutės vertę ir prisidėti prie jos išplatinimo, mielai sutikčiau su tokiu pakeitimu; tada iš titulinio lapo surinktus žodžius „kasztu kuniga B. Dembskia" reikėtų išmesti, o po žodžio „spaustuvė" čia pat pridėti „ir kasztu". To šimto egzempliorių baltame popieriuje Dauggalio pono prašau. Persiuntimo išlaidas iki Prūsų pasienio, jeigu toks reikalas būtų, apsiimu sumokėti.

Su dėkingumu ir giliausia pagarba Dauggaliui Ponui geradariui.

Kun. V. Dembskis

[1] Turimas omenyje mažiukas, kišeninis formatas (18°), pavadinimą gavęs nuo modernaus prancūzų leidėjo Ž. Šarpantjė (1805—1871) pavardės. (Tokiu formatu jis išleido per 400 prancūzų grožinės literatūros klasikų kūrinių, pradėjęs nuo O. Balzako knygų.) Grand Larousse encyclopédique. Paris, 1960. T. 2. P. 896.

[2] Panaši mintis yra ir 1870 m. vasario 14 d. laiške: „[...] jokio uždarbio nenoriu [...]". Šias eilutes papildžius kitų šaltinių liudijimu, susidaro V. Dembskio plačios širdies vaizdas. J. Šliūpas pasakojo: „Ypatiškai kun. Dembskis daug ką pinigiškai globojo, vienus daugiau, kitus mažiau. Motinai iki mirsiant siuntinėjo pinigų. Tulą bekojį lenką per pusantrų metų užlaikė Belgijoje. Ne sykį skatikais sušelpdavo vakarinę lenkų mokyklą Paryžiuje [joje mokė ir M. Akelaitis su Zaborskiu]. Veikalėliui „Knygos teisybių" išleido 250 frankų, kurie niekados negrįžo. Kunigui Balčevskiui, arba vėliau daktarui Balčiui, įteikė apie 750 frankų užbaigimui medicinos mokslo. Haggartyje daugelį savo parapijonų nelaimėse sušelpė pinigais tai po 25, 40, tai po daugiau dolerių" ([*Šliūpas J., Širvydas J. O.*]. Kunigas Vladislavas Dembskis. P. 85). Imdamas medžiagą iš J. Šliūpo, Vaižgantas dar pridėjo: „Net giesmininką žydą Adamsoną per keturius mėnesius išlaikė", nekalbant apie paramą konfratrams Žimantui, Norvaišai, Mikalauskiui, Vyšniauskiui (*Vaižgantas*. Raštai. T. 11. P. 228, 237).

4

1869 m. gruodžio 15 d.

Dauggalis pone geradari!

Kuo labiausiai esu patenkintas, tai pirmiausia dėl tikrai nuoširdaus Jūsų palankumo man, be to, visomis lietuviškos knygutės spaudos sąlygomis. Ir nelieka man nie-

ko daugiau benorėti, tik kad galėčiau garbingai ir tinkamai Jums atsidėkoti. Dauggalio pono patarimą laikau labai pamatuotu, nes, kaip įtikinėjo mane dar p. Akelaitis [1], Rytų Prūsijos knygyninkai lietuviškų knygų kainą tikrai pakelia ir jas per kontrabandininkus platina Lietuvoje. Tad manau, kad, prašant parduoti išleistą knygą pono Sniegockio ar kito kurio pasienio knygyno, nebus per brangu, jei spaudos išlaidoms padengti vieno egzemplioriaus neto kainą nustatysiu 40 sant. * Neblogai taip pat būtų šiek tiek uždirbti kitiems leidiniams; jei ši knyga turės pasisekimą, dėl ko neabejoju, — tepasiekia tik tėvynę — ketinu išversti į lietuvių kalbą Mickevičiaus [„Lenkų tautos ir lenkų] piligrimystės knygas" [2]. Pats neperpratęs knygynų apyvartos, kuo nuolankiausiai prašau Dauggalį poną teiktis susitarti su p. Sniegockiu dėl daugiau ar mažiau naudingų pardavimo sąlygų; kiek reikės už siuntimą pagal sąskaitą, kurią man tuojau malonėsi prisiųsti, atsiskaityti neuždelsiu.

Prašau priimti mano dėkingumą ir gilią pagarbą, su kuria pasilieku Dauggaliui ponui geradariui.

Žemiausias tarnas kun. V. Dembskis

* Santimas (pranc. k. centime, lot. centesima) — šimtoji franko dalis.

[1] Tiek šio laiško sakinys, tiek vėlesnio (1870.II.4; ypač žodžiai, kad M. Akelaitis „svarbiu reikalu prašo Ablamovičiaus adreso") liudija V. Dembskį Paryžiuje su M. Akelaičiu pasižinus, bendravus. Tai pagrindžia ir kiti duomenys: kaip minėta, M. Akelaitis skatino V. Dembskį imtis Lamenė vertimo, be to, V. Dembskio šelpiamoje vakarinėje lenkų mokykloje Paryžiuje istoriją ir geografiją dėstė ir jis, M. Akelaitis. Tad, remiantis šia medžiagėle, atrodo, keistinas būtų A. Janulaičio teiginys, kad V. Dembskis Paryžiuje tik „[...] girdėjo apie Akelaitį, bet pažinčių su juo neieškojo" (*Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 72).

[2] A. Mickevičiaus „Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygos" (Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego) išėjo Paryžiuje 1832 m. gruodžio mėn. be autoriaus pavardės, jo lėšomis. „Knygas" sudaro dvi dalys: pirmoji — istoriosofinio pobūdžio traktatas, kurio pagrindinė mintis — žmonijos pavergimas, laisvės netekimas, o antroji, didesnė, — moralinis katekizmas, kurio tikslas — kelti, stiprinti puolusią emigrantų dvasią. Anot M. Jastruno, „Knygos" „[...]

ne tik nuolat judino tremtinių klausimą, kaip jiems gyventi ir kokį vaidinti vaidmenį tarp kitų tautų žmonių, jos lietė ir didžiuosius to meto vyriausybių aktualios politikos reikalus, Europą traktavo kaip foną, jos valdymo ir jos filosofijų sistemas vertė aukštyn kojom su smurtingu moralisto nuožmumu, kuris nežino kliūčių, kadangi nenori matyti sąlygų, neigia akivaizdžius visuomeninio gyvenimo faktus, ardo sąsajas tarp moralės ir įvykių, kurie tą moralę formuoja" (*Jastrunas M.* Adomas Mickevičius. V. 1965. P. 252). Tuoj pat verstos į kitas kalbas „Knygos" tapo tarsi laisvės katekizmu, kurį „tikintieji skaito kaip evangeliją" (Ten pat. P. 253).

Grigalius XVI pasmerkė „Knygas", pavadino jas „rašiniu, pilnu įžūlybių ir vyliaus", visiškai taip pat ir jų įtakoje parašytus Lamenė „Tikinčiojo žodžius" („Paroles d'un croyant. 1834). Žr.: *Jastrunas M.* Adomas Mickevičius. P. 253; *Wyka K.* Adam Mickiewicz // Polski słownik biograficzny. Wrocław, 1975. T. 20. S. 698.

5

1870 m. vasario 4 d.
rue Vieille du Temple, 106

Dauggalis pone geradari!

Patenkintas, esu didžiai patenkintas lietuviškos knygos spauda, ir nieko kito nelieka benorėti kaip vien to, kad išleidimo tikslas nenueitų perniek.

Tad netrukus ponai Ablamovičius ir Sniegockis imasi [knygą] pardavinėti. Nuolankiausiai prašau Dauggalį poną išsiųsti 500 egzempliorių: kuriam ir kiek — savo nuožiūra. Man, kaip buvau jau prašęs, tik 50 egzempliorių baltame popieriuje. Likusius 150 egzempliorių [Dauggalis pone] maloniai teikis palaikyti iki tam tikro laiko, nes viliuosi turėti progą pasiųsti tiesiai tėvynėn.

Jei dar būtų galima, prašyčiau pataisyti šiuos spaudos netikslumus: puslapis 2, eilutė 9, po taško turi būti: „Linksmibe ir Kentiejimaj jun yra draugėjs" *. Psl. 3, eilutė 10, po taško: „o jus ar ne vertesni esat negut je?" Psl. 4, eilutė 1, vietoj „pasirta" turi būti „paskirta". Psl. 11, eilutė 16, po taško: „Ižengkiat", o ne „iženkiat". Psl. 23, eilutė 4 iš apačios žodyje „wiernu" išmesti „r".

* Taisymai įrašyti lietuvių kalba.

Akelaitis siunčia Dauggaliui ponui linkėjimų ir svarbiu reikalu prašo Ablamovičiaus adreso. Išlaidas už persiuntimus apmokėsiu tuoj pat, kai tik turėsiu sąskaitą. Prašydamas Dievą duoti Jums sveikatos ir atlyginti už darbą bei pastangas, kurių, Dauggalis Pone, teikeisi nepagailėti mano tautiečiams, reiškiu giliausią pagarbą Dauggaliui ponui geradariui.

Žemiausias tarnas
kun. V. Dembskis

6

1870 m. vasario 14 d.,
rue Vieille du Temple

Dauggalis pone geradari!

Jeigu lietuviška knyga, palikta kiek ilgiau sandėly pas Dauggalį poną, nepadarys Jums nemalonumo, dėl ko prisibijau, būčiau linkęs lūkuriuoti palankesnių aplinkybių siuntimui, iki bus galima tiesiai į Lietuvą. Šiomis dienomis tikiuosi gauti žinią iš Žemaičių, o po trijų, vėliausiai keturių savaičių galėsiu pranešti Dauggaliui ponui, ką davė mano pastangos. Betgi tai netrukdo išsiųsti į Karaliaučių ar kur kitur tiek egzempliorių, kiek Dauggaliui ponui atrodys reikalinga. Džiaugčiausi iš širdies, jei, Brangusis pone, teiktumeis tvarkytis nelaukęs mano žodžio, kadangi esu tikras, jog padarysi tai geriau ir sumaniau. Baiminuosi, kad $7^1/_4$ sidabro grašių kaina nebūtų per didelė, nes jokio uždarbio nenoriu, tik jos išplatinimo tetrokštu; nepaprastai laimingas būsiu, jei spaustuvės išlaidos bus padengtos. Galų gale visiškai pasikliauju Dauggalio pono patirtimi, o už Jūsų patarimus ir pastabas nuoširdžiausiai dėkoju.

Su pagarba kol gyvas Dauggaliui ponui geradariui

žemiausias tarnas
kun. V. Dembskis

7

Paryžius, 1870 m. gegužės 3 d.
106 rue Vieille du Temple

Dauggalis pone geradari!

Nemažai privargau, kol Žemaičiuose pagaliau radau patikimą žmogų, kuris apsiima parduoti lietuviškas knygas. Kadangi pažadėjau jam, kad netrukus gaus 100 egzempliorių, todėl meldžiu Dauggalį poną tokį skaičių pasiųsti mano sąskaita į Tilžę adresu *: Ponui Karlui Višinskiui, Tilžė 44, Proisendorfas. Tam reikalui čia pridedu 5 saksiškus talerius, nes p. Višinskis žmogus ne iš turtingųjų, o iš Žemaičių pinigus gautų, galimas daiktas, ne tuoj. Pasiųstus man 20 egzempliorių lietuviškos knygos gavau. Per savaitraštį „Tygodnik", kurį su malonumu skaitinėju, Dauggalis ponas teiksis duoti žinią apie šio laiško gavimą.

Su giliausia pagarba Dauggaliui ponui geradariui

žemiausias tarnas
kun. Dembskis

* Adresas vokiečių kalba: Hern Carl Wyszynski Tilsit 44 Preussendorf.

ADOMO MEDEKŠOS LAIŠKAS J. I. KRAŠEVSKIUI

A. Medekšos (1820—1876) laiškas, rašytas 1872 m. balandžio 5 d. iš Varšuvos, saugomas Krokuvoje, Jogailos universiteto rankraštyne (sign. 6519).

Nors susirašinėjime su J. I. Kraševskiu A. Medekšos pavardės V. Danekas (Józef Ignacy Kraszewski. W-wa, 1973), Naujasis Korbutas (Józef Ignacy Kraszewski. T. 12) nemini, tačiau skelbiamas laiškas (stilius, žodynas, pirmoji ir ypač paskutinė — žmonos linkėjimai — eilutės) leidžia teigti, kad tai ne korespondencijos pra-

džia. Matyt, A. Medekša su J. I. Kraševskiu susirašinėjo jau anksčiau, buvo pažįstami, net bičiuliai.

Šiaip laiškas reikalinis, jo turinys susijęs su A. Medekšos rūpesčiu išleisti savo proprosenelio Stepono Pranciškaus Medekšos (apie 1629—1690 ar 1696 m.) atsiminimus. Drauge jis rodo A. Medekšos istorinį išprusimą, pastangas juos paskelbti būtinai su paaiškinimais (kitaip „neturėtų prasmės"), jų vertės supratimą (vėliau patvirtintą leidėjo prof. V. Seredinskio). Iš laiško taip pat matyti, kad suvokiamas ne tik mokslinis, bet ir moralinis tokio paskelbimo interesas, pagarba proseneliams, kurie „visuomenės labui tarnavo", liko „kaip šviesuliai ir kelrodžiai šiandien besimokančiai jaunajai provaikaičių kartai". Apskritai laiškas rašytas šviesaus žmogaus, blaiviai vertinančio padėtį, siekiančio tikslo.

Vilniaus rankraštynuose (MAB RS ir LNMB RS) yra išlikę Medekšų laiškų, tarp jų ir Adomo Medekšos. Antai MAB RS (F. 34—33) saugomi 35 labai defektuoti, sunkiai įskaitomi Medekšų laiškai, rašyti 1863—1874 m. Medekšoms, tarp jų ir A. Medekšos. Tame pačiame rankraštyne yra dar vienas (F. 7—2126) A. Medekšos laiškas, rašytas 1864 m. nenustatytam Mykolui. LNMS (F. 94—347, 349, 367, 370, 373, 375, 377, 380, 385, 400) saugoma 16 A. Medekšos ir kartu su žmona rašytų laiškų 1837—1873 m. iš daug kur (Dorpato, Varšuvos, Poltavos, Kerčės, tremties vietų ir iš kitur) į gimtąją Aristavą motinai, giminėms, A. Jelenskiui į Mozyrių.

1872 m. balandžio 5 d.
Varšuva, Naugarduko g-vė 27 (naujas)

Šviesusis Dauggalis pone geradari,

Su didžiausiu malonumu visuomet pasirengęs vykdyti Jūsų įsakymus, ypač kad tikėjausi atrasiąs progą pasisemti Jūsų išmintingo patarimo proprosenelio atsiminimų [1] leidybos reikalais. Bronislavas [2] nerūpestingai Dauggaliui ponui pranešė: Stepono Pranciškaus Medekšos atsiminimus iš Jono Kazimiero laikų jau turiu; [Steponas

Pranciškus] buvo jo didenybės karaliaus sekretorius. Yra ten visokių paliepimų reliacijų, dienoraštis kelionės į Maskvą pas carą Aleksejų Michailovičių dėl belaisvių po karo su Maskva iškeitimo ir t. t. Be to, įvairių laiškų, proginių eilėraščių, tik blogai, kad viskas rašyta keliolika rašysenų, tad kai kuriuos lapus labai sunku įskaityti, o kitų [lapų], rašytų labai gražiu, kaligrafišku, naujovišku šriftu, nelengva perprasti mintį. Pasitaiko ten ir eiliuotų dialogų, sudėliotų greičiausiai kažkokių šarvuotų riterių negrabiai ir nesklandžiai, betgi turinčių amžiaus spalvų. Taigi visa tai perrašyti ir sutvarkyti be galo sunku, tam reikia gerų ir patyrusių specialistų. Amžiną atilsį Bartoševičius[3] būtų [tą darbą] nuveikęs, buvo jau paėmęs, bet iki mirties tebuvo savaitė. Nežinodamas savo [sveikatos] padėties, jis mane tikino, kad imsis to con amore *. Iki šiol neradau čia kito, kuris galėtų šiame darbe amžiną atilsį Bartoševičių pakeisti. Istoriškai įvertinti šį rankraštį, ne vieną faktą nustačiusį arba kitaip nušvietusį,— patyrusio kritiko reikalas; išleidimas vien kaip medžiagos, be pastabų ir paaiškinimų, neturėtų prasmės. Nepaliauju tikėti, kad Ponas geradaris neatsisakysi tame dalyke išmintingai patarti. Jeigu nepritrūks man jėgų kelionei į vandenis, į kur gydytojai turi mane išsiųsti, neuždelsiu prisistatydinti pas Gerbiamąjį poną geradarį, kad tik žinočiau, kur, Pone, rengiesi vasarą praleisti. Tuo tarpu per paštą ne tik atsiminimų siuntimas, bet ir kalba apie tai, man neatrodo dalykas visiškai tikras. Tą laišką, atradęs galimybę, siunčiu iki Miloslavio, iš kur jis Ponui bus persiųstas. Kiti atsiminimai mano prosenelio Dominyko Medekšos, kuris buvo Baro konfederacijoje Kaunijos maršalka, — tebėra paslėpti Lietuvoje. Sunku man ten nusigauti, bet ir juos surasiu, tuo tarpu atsiminimų neturiu. Norėčiau sujungti abu tuos leidinius į vieną; sujungti senelį Pranciškų su vaikaičiu Dominyku — nes abu vienodai visuomenės labui tarnavo, kaip šviesuliai ir kelrodžiai šiandien besimokančiai jaunajai provaikaičių kartai, o tinkamas pavyzdys — geriausias protėvių palikimas.

* con amore (it. k.) — su meile, mielai.

Atsiprašau pono geradario, kad Jūsų brangų laiką sugaišinau tokiu ilgu plepėjimu. Ta pačia proga prašau priimti nuoširdžiausios ir giliausios pagarbos pareiškimą.

Turiu garbę pasilikti Pono Šviesiojo dauggalio geradario žemiausias tarnas

A. Medekša

Mano žmona Ponui šviesiajam dauggaliui reiškia pagarbą.

Mano adresas: Adomui Medekšai, Varšuva, Naugarduko gatvė Nr. 27.

[1] Turimas omenyje Stepono Pranciškaus Medekšos (apie 1629—1690 ar 1696 m.), karaliaus Jono Kazimiero (1648—1668) sekretoriaus, Kauno žemės teismo teisėjo ir Vyriausiojo Tribunolo deputato, atsiminimų rankraštis, apimąs 1654—1668 m. įvykius Lietuvoje.

Atsiminimai (Stefana Pranciszka z Prószcza Medekszy księga pamiętnicza wydarzeń zaszłych na Litwie 1654—1668) buvo išleisti 1875 m. Krokuvoje, Jogailos universiteto spaustuvėje su prof. Vladislavo Seredinskio įvadu ir paaiškinimais. Jo nuomone, autorius „[...] anų laikų vaizdui suteikia tiek spalvų ir nuotaikos, kad, atsisukant į praeitį, jo apeiti abejingai negalima" (Księga pamiętnicza... S. XX).

Rankraštį gimtojoje Aristavoje (Kėdainių raj.) rado laiško autorius Adomas Medekša. Anot V. Seredinskio, kadaise tvirtai įrištas tamsiai rudu odos viršeliu rankraštis — in folio — buvo truputį apgadintas, raudonai dažytas lapų (343) pakraštys — visai išblukęs. Rašysenos, apie kurias toliau kalbama laiške, — bent keturios; daugiausia paties S. P. Medekšos, ji, deja, beveik visai neįskaitoma.

Aptaręs rankraštį, V. Seredinskis nurodė, kas ir kur jį rado, tačiau kada, nepasakė. O datą, tiesa, apytikriai, galima nustatyti iš A. Medekšos laiško, kuriame teigiama, kad J. Bartoševičius (numatęs parengti atsiminimus) rankraštį „[...] buvo jau paėmęs, bet iki mirties tebuvo savaitė". J. Bartoševičiaus mirties data žinoma — 1870 m. lapkričio 5 d., tad rankraštis turėjo būti rastas ir iš Lietuvos į Varšuvą perduotas ne vėliau kaip 1870 m. rudenį.

[2] Minimas Bronislavas — tai Bronislavas Zaleskis (1819—1880), lenkų emigrantų Paryžiuje istorijos ir literatūros draugijos bibliotekininkas (draugijai priklausė taip pat M. Akelaitis; žr. jo 1865 m. liepos 21 d. laišką). Pasižino B. Zaleskis ir su J. I. Kraševskiu (kai kur literatūroje jis vadinamas J. I. Kraševskio patikimiausiu bičiuliu, teigiama, kad kaip tik jis įtraukė rašytoją į prancūzų žvalgybą prieš vokiečius. Žr.: *Trepiński A.* Józef Ignacy Kraszewski. W-wa, 1986. S. 139; Nowy Korbut. T. 12. S. 30). V. Seredinskio teigimu,

atsiminimus Krokuvos MA 1873 m. gavo B. Zaleskiui patarpininkavus (jo rūpinimasis atsiminimais matyti ir iš A. Medekšos laiško). Žr.: *Potocki A.* Raporty szpiega. T. 2. S. 518; Księga pamiętnicza... S. 1.

[3] A. Medekšos apgailestavimas, kad „iki šiol neradau čia kito, kuris galėtų šiame darbe [...] Bartoševičių pakeisti", labai pagrįstas: Julijonas Bartoševičius (1821—1870) mokėjo lotynų, graikų, prancūzų, vokiečių, rusų kalbas, buvo didelis senųjų rankraščių, ypač Saksų dinastijos laikotarpio, tyrinėtojas. Nėra ko stebėtis, kad S. P. Medekšos atsiminimų imtis buvo pasirengęs con amore.

Penkerius metus (1854—1859) J. Bartoševičius redagavo „Kroniką", kuriai dar iš Lietuvos savo pirmąsias korespondencijas ėmė siuntinėti M. Akelaitis. Jai savo kūrybą, korespondencijas iš Drezdeno siuntė taip pat Kraševskis (Polski słownik biograficzny. T. 1. S. 93, 325—326; *Bartoszewicz K.* „Prowincjonalista" litewski przed pół wieku // Kurjer Warszawski. 1912. Styczeń 9) *.

* Ačiū visiems, padėjusiems išversti, paaiškinti M. Akelaičio, V. Dembskio, A. Medekšos laiškus, pajusti laikotarpį. Ypač esu dėkinga Vytautui Merkiui — už patarimus, nurodymus, ieškojimus, skatinimą; bibliografei Elenai Daunoravičiūtei — už dalykiškumą, paslaugumą; Vladui Žukui — už M. Akelaičio laiškų mašinraštį, jų vertimą; Vaclovui Aliuliui — už tekstų, susijusių su Biblija, aiškinimą, patarimus; Vladui Drėmai — už kantrų „vedžiojimą" po savo kartoteką, ieškant universiteto rūmuose knygynų, vaistinių, A. H. Kirkoro namų, jo redakcijos, M. Orgelbrando librarijaus.

ANDRIAUS VIŠTELIO LAIŠKAI

Laiškai sudaro labai didelę ir reikšmingą A. Vištelio literatūrinio palikimo dalį. Tiesa, jų reikšmė nėra vienoda — didesnę vertę turi rašytieji 1875—1886 m., kai jų autorius aktyviai veikė literatūros bare, mažiau svarbūs — iš Argentinos, Buenos Airių. Lietuvių kultūros veikėjams rašė gimtąja kalba, J. I. Kraševskiui lenkiškai, be to, yra vienas vokiškas sveikinimas. 12 lietuviškų ir 4 lenkiški laiškai arba platesnės ištraukos skelbta anksčiau, šioje knygoje yra 41. Laiškai saugomi Vilniaus universiteto (VUB), Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto (LTI) bei Krokuvos universiteto Jogailos bibliotekų rankraštynuose. Matyt, kelios dešimtys laiškų yra dingę.

Pirmas žinomas A. Vištelio laiškas atėjo šeimai apie 1866 m. iš Italijos — rašė apie dalyvavimą Dž. Garibal-

džio išsivaduojamosios kovos būriuose ir nelaisvę [1]. Daugiau ėmė susirašinėti 1874 m. atvykęs į Prūsiją ir apsigyvenęs netoli Poznanės. Pirmieji kultūriniai kontaktai buvo užmegzti su Mažosios Lietuvos spaudos veikėjais. 1879 m. gruodžio 28 d. laiške J. I. Kraševskiui A. Vištelis rašė, kad prieš keletą metų palaikęs ryšius su kalbininku F. Kuršaičiu, o pastaruoju metu tik su Klaipėdoje leidžiamo laikraščio „Lietuviška ceitunga" redaktoriumi M. Šerniumi. Tų laiškų likimas nežinomas. A. Vištelis susirašinėjo su Virkytuose prie Šilutės gyvenusiu mokytoju vokiečiu Bekmanu (žr. Vištelio 1881.XI.29 d. laišką Kraševskiui). Išliko vienas platus, 23 sąsiuvinio puslapių, laiškas, rašytas 1880 m. gruodžio 8 d.[2] Tai lyg atsakymas į adresato klausimus. Jis svarbus A. Vištelio pažiūroms, visuomeninėms pozicijoms, patriotizmui suvokti. Pavyzdžiui, jis šventai tikėjo Tėvynės atgimimu: „Lietuwa atgis isz naujo, bukit peuni. O kad manęs ir ant kryžiaus temptu ir lieptu Lietuwos neprietelei tukstanti kartu numirti, tay tikt asz szaukcziau — da Lietuwa nepražuwo ir bus wel tokia kaip buvo! Nereikia abejoti, o ir nenusiminti, bet ir nepasiduoti neprieteliams" [3]. Yra minčių apie bendros literatūrinės lietuvių kalbos puoselėjimą, užsimenama apie jo išverstos J. I. Kraševskio „Vitolio raudos" spausdinimo perspektyvas (žadėjęs išleisti autorius savo lėšomis, tačiau bijąs prapuldyti 800, o mažiausiai 700 markių, be to, autorius norįs spausdinti tik 500 egzempliorių). Dėl „Vitolio raudos" vertimo spausdinimo susirašinėjo su Poznanės spaustuvininku dr. V. Lebinskiu (apie tai užsiminė laiškuose Kraševskiui). A. Vištelis palaikė ryšius su netoli Šilutės (Virkytuose?) gyvenusiu J. Mikšo giminaičiu Pranu Stankevičium — jam siuntė platinti Drezdene 1870 m. išleistą V. Dembskio išverstą prancūzų filosofo H. F. R. Lamenė kūrinį „Knygos teisybių" (1881.VI.22 d. laiškas Kraševskiui).

[1] *Tumas J.* Lietuvių literatūros paskaitos: Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė: J. A. Vištelis, M. D. Silvestravičius, T. Žičkis, J. Myliauskis. K., 1924. P. 11.

[2] LTI. F. 1—848.

[3] Ten pat. L. 5.

Kitas A. Vištelio susirašinėjimo etapas susijęs su „Aušra". 1881 m. spalio mėn. jis išvyko dviem savaitėms į Mažąją Lietuvą. Kelionės tikslas — susipažinti su vietiniais kultūros veikėjais, dirbančiais tenykštėje lietuvių spaudoje, žadinančiais lietuvius „iš letargo miego". Čia jis sužinojo ir apie „Lietuviškai ceitungai" nuo 1880 m. iš Bulgarijos rašinėjantį J. Basanavičių, ir, matyt, gavęs adresą, nedelsdamas parašė. 1882 m. vasario 22 d. laiške Kraševskiui A. Vištelis rašė, kad J. Basanavičius teiravęsis jo adreso. Yra skelbtos A. Vištelio 1882 m. lapkričio 24 d. laiško J. Basanavičiui ištraukos, susijusios su „Aušros" leidimu — autorius pareiškė nepasitenkinimą laiško adresatui, kad šis pasirašęs laikraščio leidėju, kai iš tikrųjų prisidėjo keletas asmenų [4]. Straipsnyje „Apie Višteliauską" (Vienybė lietuvninkų. 1892. Nr. 10) J. Basanavičius prisiminė, kad 1880 (? — *V. Ž.*) — 1881 m. laiškuose skundęsis nesutarimais su žmona dėl savo lietuviškumo, o 1884 m. padejavęs dėl sveikatos. Laiške iš Buenos Airių (1889.X.4) pasakojęs apie šeimos likimą persikėlus į Braziliją, o vėliau Argentiną [5]. 1884 m. pradžioje J. Basanavičius, bijodamas, kad kilnojantis laiškai nežūtų, visą ryšulį išsiuntęs saugoti M. Jankui. Daugiausia tai buvę laiškai susiję su „Aušros" leidimu, tarp jų ir A. Vištelio. Vėliau šiuos laiškus prašęs grąžinti, bet neatgavęs [6].

1879 m. spalio 26 d. A. Vištelis parašė eiliuotą laišką Jurgiui Zauerveinui [7], kuriuo norėjo poetą pagerbti ir padėkoti už „Lietuviškoje ceitungoje" paskelbtą kūrybą. Prieraše nurodė, kad siunčiąs savo literatūros darbų — vertimų iš lenkų kalbos ir porą „isz galvos" parašytų. Prašė, jeigu pasirodytų tinkami, perrašyti „ant prusiszko budo" ir duoti spaudai. Su J. Zauerveinu A. Vištelis susirašinėjo ir vėliau: 1883 m. birželio 13 d. laiške iš Oslo

[4] *Basanavičia [J.]* Isz „Auszros" gyvenimo // Vienybė lietuvninkų. 1904. Nr. 36. P. 427.

[5] *Basanavičius J.* Rinktiniai raštai. V., 1970. P. 619—621.

[6] *Basanavičius J.* M. Jankui. Varnoje, 7.XII. 902 // Basanavičius J. Rinktiniai raštai. V., 1970. P. 764; 18.II. 903 // Ten pat. P. 777—778.

[7] LTI. F. 1—3060.

J. Zauerveinas dėkojo už „mieląją gromatėlę", gautą norvegų žemėje [8].

Turėjo būti bent keletas laiškų J. Mikšui, su kuriuo siejo ne vien spaudos darbas, bet ir asmeninis palankumas. Išliko tik vienas laiškas, rašytas iš Orlinieco 1883 m. (?) balandžio 28—29 d. [9] (Adresą galima nustatyti iš turinio: rašyta „Aušros" redaktoriui, kalbama apie T. Kosciuškos laiško vertimo taisymą) [10]. Laiške kritikuojamas J. Basanavičiaus straipsnis, pasisakoma prieš nacionalinės nesantaikos kurstymą, kitų tautų užgauliojimą, gerai atsiliepiama apie J. Zauerveino straipsnį, tikriausiai „Kalbos dalykuose", pasirodžiusį „Aušroje" 1883 m. Nr. 2—3.

Laiške J. I. Kraševskiui (1882.XII.28) A. Vištelis rašė apie naujienas, gaunamas iš Peterburgo — vadinasi, su kažkuo susirašinėjo, gal su „Aušros" bendradarbiu bibliografu S. Baltramaičiu.

Laimingesnis likimas buvo J. Šliūpui rašytų laiškų — vieno išliko rankraštis, keletas buvo paskelbta. Plačiame 1884 m. sausio 26 d. laiške [11] rašoma apie iš J. Zauerveino gautą Lietuviškosios mokslo ir apšvietos draugystės statutą, lietuvių kultūrinio darbo, knygų ir laikraščių leidimo perspektyvas Mažojoje Lietuvoje — A. Vištelis būgštavo, kad gali būti uždrausta ne tik gotišku šriftu leidžiama spauda, bet ir vartoti lietuvių kalbą. Laiško autorius neigiamai atsiliepė apie Lietuvių literatūros draugijos veiklos kryptį — aktualūs lietuvių reikalai jai nerūpį, užsiimanti tik kalbos ir kitų tautos paminklų fiksavimu. Rašė, kad prieš 15 metų pažinęs M. Akelaitį, kritikavo jo kalbinius darbus: vadino paikais, pasakojo apie

[8] Iš D-ro Jurgio Sauerveino raštų. V., 1922. D. 1. // VUB. F. 1—F 1. L. 619.

[9] LTI. F. 1—854. Laiškas defektinis, metai neįskaitomi. Iš teksto sužinome, kad jo autoriui tuomet buvo 46 metai, tad rašytas 1883, o gal 1884 m.

[10] Vėliau J. Basanavičius rašė, kad S. S. [Davainio-Silvestraičio] išverstą, o spaudai jo parengtą T. Kosciuškos laiško publikaciją A. Vištelis taip nutaisęs, kad J. Mikšas, nemokąs lenkų kalbos, nežinojo ką daryti ir visai nedėjo. *(Basanavičia [J.]* Isz „Auszros" gyvenimo // Vienybė lietuvninkų. 1904. Nr. 36. P. 428).

[11] LTI. F. 1—849.

nesutarimus su J. Mikšu dėl „Aušros", nepasitenkinimą dėl savo raštų taisymų. Laiške užsimenama apie ryšius su J. I. Kraševskiu — esą jis pataręs lietuviams įkurti draugiją, iš jo gaunąs ir daugiau „brangių pamokinimų". Pasakojo, kad pataręs J. Zauerveinui aplankyti Drezdene Kraševskį, ką šis padaręs ir dėl to džiaugiąsis. Tačiau kai svečias pasakęs, kad norįs užsukti pas Vištelį, rašytojas nepataręs to daryti — žinojo, kad šis yra sekamas. Laiške A. Vištelis pasakojo apie savo sunkumus: dėl „Vitolio raudos" prakalbos buvo parašytas skundas, ir dėl to valdžios atstovai tuojau jį išbraukė iš rinkėjų („skyrikų") sąrašų [12], iškilo emigracijos problema. Kitoje vietoje [13] užsimenama apie „Vitolio raudos" spausdinimą — išleidęs savo lėšomis ir dėl šio žygio nesigailįs, net jeigu lėšos už spausdinimą negrįžtų, darbą skiriąs „dėl genties", už jį atlyginimo nereikalaująs — kad tik būtų naudingas. Vertėjo įsitikinimu, iš leidinio naudos turėjęs spaustuvininkas ir knygynininkas. Jeigu įdėtos lėšos sugrįšiančios, spausdinsiąs vėl ką nors.

Plačios 1885 m. birželio (kirmičio) 28 d. laiško ištraukos buvo paskelbtos J. Šliūpo knygos „Lietuviškieji raštai ir raštininkai" skyriuje apie poetą (p. 138—163). Iš knygoje cituotų ištraukų atrodo, kad būta ir kitų laiškų, kurių datos nepažymėtos. Jose užfiksuota biografijos duomenų, papasakota apie veiklą, tėvynės meilę, požiūrį į daugelį politinio, visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo reiškinių. Ištraukos rodo, kad jo literatūrinis darbas („paišymai") įsisąmonintas, siekiama užsibrėžtų tikslų: „[...] paišiau, nėsa misliju, kad mano darbas vis pamažėliu pravarinės miglas tamsybės, nežinios, o aiškins prabrėkštančią dieną dėl mūsų genties" [14]. Laiškuose nemažai duomenų kultūros istorijai, lietuvių būklei Mažojoje Lietuvoje suvokti, poeto santykiams su lenkais apibūdinti (nusiteikęs gana priešiškai). Papasakota apie „Vitolio raudos" tiražą (540 egz.), spausdinimo išlaidas — spaustu-

[12] Ten pat. L. 4.

[13] Ten pat. L. 8.

[14] *Šliūpas J.* Lietuviškieji raštai ir raštininkai // *Šliūpas J.* Rinktiniai raštai. V., 1977. P. 132—133.

vininkas plėšęs be pasigailėjimo — už vieno egz. subrošiūravimą paėmęs 20 pfenigų. Iki tol grįžusios tik 247 markės. Poetas džiaugėsi, kad jo darbas, „ašaros ir gailingi dūsavimai" nenuėję veltui — „pajudino" M. Jankaus širdį, paveikė ir kitų jausmus („pajautimus") [15]. Išleidęs „Vitolio raudą", jautėsi iš dalies atmokėjęs „kraujo skolą" savo tautai ir nereikalaująs kitokio užmokesčio, kaip tik priimti jo darbo vaisius [16].

1886 m. kovo 21 d. laiškas „Szirdingas brolau!" yra paskutinis prieš išvažiuojant iš Orlinieco. Jis kupinas nerimo, sielvarto dėl laukiančios nežinios. Čia užsimenama apie piktus lenkų kėslus lietuvių atžvilgiu — jų laikraščiai (Peterburgo „Kraj") polonizuoją lietuvius, o rusai jiems talkiną. Laiškas buvo paskelbtas J. Šliūpo redaguotame laikraštyje „Lietuviškasis balsas" (1886. Gegužės 15. Nr. 9). Kitas laiškas atėjo iš Buenos Airių (paskelbtas tame pačiame laikraštyje 1888 m. rugsėjo 4 d., Nr. 21). Rašė apie socialines ekonomines gyvenimo sąlygas Argentinoje — vaizdas niūrus.

M. Jankui rašytame 1894 m. balandžio 23 d. laiške A. Vištelio žmona priminė, kad jis su vyru „gyvai susirašinėjęs" (VUB. F. 1—D 476). Vadinasi, būta bent kelių laiškų, bet jų likimas nežinomas.

Laiškus įvairiems asmenims į Krokuvą, Londoną, Peru A. Vištelis rašinėjo ruošdamasis išvykti iš Orlinieco, susirasti tinkamą kampą prisiglausti. (Apie tas paieškas rašė laiškuose J. I. Kraševskiui.)

Atskirą grupę sudaro laiškai, rašyti įvairiems asmenims ir laikraščių redakcijoms iš Argentinos, Buenos Airių. Keletą ilgų laiškų A. Vištelis parašė „Vienybės lietuvninkų" leidėjui J. J. Paukščiui. 1901 m. balandžio 10 d. laiškas išspausdintas minėto laikraščio 25—27 numeryje. Jame pasakojama apie gamtą, materialinę padėtį, pastangas surasti Gedimino ir Vytauto laikų Lietuvos žemėlapį, požiūrį į „Varpo" rašybą — darko kalbą „tvėrimu naujų žodžių". 1903 m. rugpjūčio 15 d. laiškas išspausdintas to paties laikraščio 16—32 numeryje. Šia-

[15] Ten pat. P. 134.
[16] Ten pat.

me laiške papasakota apie pirmuosius kūrybinius bandymus, skaitytus kūrinius, periodinius leidinius, raginta vienyti lietuvių judėjimo dalyvių jėgas, pažymėta, kad kova dėl laisvės ilga ir sunki, kaip pavyzdys nurodomi graikai, čekai, lenkai. Autorius teigė, kad jo išversta J. I. Kraševskio „Vitolio rauda", vertėjo prakalba ir „Progalis" praskynė kelią „Aušrai" į Lietuvą [17].

1902 m. A. Vištelio laiškų Čikagoje leisto laikraščio „Lietuva" redaktoriui J. Adomaičiui-Šernui buvo išspausdinta „Laisvoje mintyje" gana šokiruojančia antrašte „A. J. Vištaliaus laiškai iš beprotnamio" [18]. Tiesa, publikacijos autorius K. Jurgelionis pažymėjo, kad laiškai rodo, jog pamišimas buvo menkas ir jog jų autorius, bent prieš pamišimą, buvo „labai mintingas žmogus". Laiškų autorius daugiausia rašė įvairiais kalbos klausimais. Viename laiške paaiškino šių savo pastangų motyvus — tai moralinė skola tautai: „[...] asz baigdamas savo amži trokszte troksztu iszsimoket isz dvasiszku skołų savo giminiai, kuria miłu isz visu siłų, isz wisos szirdies [...] ir už wis labiausei branguji jos liežuwį, kaipo wienintelį jos ginkłą, kurį norėtia kaip imanidamas pagaditą ir darkomą pataisit ir walit" [19].

XX a. pradžios laiškelis iš Argentinos, matyt, P. Mikolainiui [20], pridėtas prie kalbinio pobūdžio rankraščio. Jo autorius rūpinosi lietuvių kalbos tobulinimu ir Lietuvos istorijos tyrinėjimais: ragino imtis tirti senąjį laikotarpį pradedant krikščionybės įvedimu ar net ankstesniais amžiais.

Išliko ilgas, 16 puslapių laiškas, rašytas 1905 m. liepos 28—31 d. bene P. Mikolainiui. Jame pateikiama biografijos duomenų (gyvenimas Paryžiuje, Italijos miestuose, kelionė per Austrijai—Vengrijai priklausančią Galici-

[17] Vienybė lietuvninkų. 1904. Nr. 18. P. 210.

[18] *Vištelis A. J.* Laiškai iš beprotnamio / Parašas: A. J. W. // Laisvoji mintis. 1911. Nr. 20. P. 473—476; Nr. 21. P. 507—508.

[19] Ten pat. Nr. 21. P. 507.

[20] Rankraštį į Lietuvą 1923 m. atsiuntė P. Mikolainis, o Kauno universiteto bibliotekai perdavė V. Mykolaitis-Putinas (VUB. F. 1—(58).

ją), pasakojama apie „Aušros" leidimą, santykius su J. Basanavičiumi ir J. Mikšu, skaitytas knygas, gaunamus lietuviškus laikraščius bei jų kalbą, įsigytus įvairių kraštų žemėlapius ir vietovardžių tyrimą. Laiške paminėta Poznanėje 1879 m. išleista knyga „Aukso mintys iš J. I. Kraševskio veikalų" (iš atminties pacituota sentecija apie kalbos reikšmę tautai).

Keletas laiškų rodo, kad JAV lietuviai teikė A. Vištelіui materialinę paramą bei stengėsi jį išlaisvinti iš psichiatrinės ligoninės, atvežti į Šiaurės Ameriką arba išsiųsti į Lietuvą. Antai 1906 m. liepos 6 d. jis rašė „Vienybės lietuvninkų" leidėjui J. J. Paukščiui į Plimutą, o liepos 12 d. V. Ambrozevičiui, prašė nesiųsti daugiau pinigų — pakaksią atsiųstųjų [21]. Laikraštyje „Lietuva" (1906. Nr. 50) buvo paskelbtas A. Vištelio 1906 m. spalio 27 d. laiškas, kuriame jis dėkojo už pašalpą ir skaudžiai reagavo į „Vienybėje lietuvninkų" pasirodžiusius atvirus jo sveikatos būklės svarstymus. („Aš nesiduosiu užmest man beprotystę iki paskutinio atsikvėpimo".) [22] Susivienijimo lietuvių Amerikoje veikėjui M. J. Damijonaičiui A. Vištelis rašė dėl savo grįžimo į Lietuvą — nenorįs būti varomas lyg etapu, tačiau trokštąs, kad jį „išimtų" iš ligoninės [23]. Viename laiške J. J. Paukščiui A. Vištelis pranešė, kad rašinėjąs J. Šlapelio šeimai į JAV stengdamasis „prilaikyt nuo išsigentinimo" [24]. A. Vištelis rašė J. Adomaičiui-Šernui [25], jo laiškų turėjo JAV lietuvių spaudos veikėjas J. O. Širvydas, tačiau jų „didelę daugumą" su rankraščiais nusiuntęs K. Būgai [26]. Be to, buvę dar trys A. Vištelio „rašteliai", atsiųsti jam kaip tuometiniam socialistų laikraščio „Kova" redaktoriui, kuriuose

[21] Susivienijimo lietuvių Amerikoje istorija: Nuo 1886 iki 1915 metų. N. Y., 1916. P. 252.

[22] Ten pat. P. 252—253.

[23] Ten pat. P. 286.

[24] *Vištalius A. J.* Laiszkai isz Argentinos // Vienybė lietuvninkų. 1904. Nr. 3. P. 31.

[25] *Raguotis B.* Andriaus Vištelio biografijai // Pergalė. 1983. Nr. 3. P. 190.

[26] J. O. Širvydo laiškas (1934.I.26) J. V. Girdvainiui // VUB. F. 1—F. 793, P. 596.

kritikavo leidinio kalbą. Savininkas juos siuntė J. V. Girdvainiui, bet prašė panaudojus grąžinti [27]. J. O. Širvydui rašytų laiškų nepavyko rasti — J. V. Girdvainio surinkta laiškų kolekcijà išsiblaškė.

Daugiausia laiškų A. Vištelis parašė J. I. Kraševskiui — pirmasis rašytas 1875 m. kovo 18 d. iš Lipuvkos prie Dolsko, paskutinysis — 1886 m. kovo 18 d. išvykstant iš Orlinieco. Po to ryšiai nutrūko, be to, po metų rašytojas mirė. Iš viso yra 37 laiškai, be to, dvi telegramos lenkų kalba ir viena vokiška. Laiškuose nemažai lietuviškų sakinių, atskirų žodžių. Intensyviausiai rašinėjo 1880—1882 m., kai buvo leidžiamas „Vitolio raudos" vertimas į lietuvių kalbą. Laiškai yra laikomi Krokuvos universiteto Jogailos bibliotekoje (sign. 6543, l. 415—501). Informacija apie juos buvo paskelbta Vilniaus universiteto bibliotekos metraštyje [28], o laiškų turinio apžvalga bei keturių (1879.XII.28; 1880.IV.13; 1881.XI.24; XII.27) tekstai originalo kalba pasirodė „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimuose" [29]. Vienas laiškas, rašytas apie 1878 m., buvo nusiųstas Kraševskiui kartu su lenkų literatūros vertimų į lietuvių kalbą pavyzdžiais (Jogailos biblioteka, sign. 4664). Jį surado ir fotografinę kopiją parūpino Krokuvoje 1938 m. lankęsis V. Maciūnas [30]. Laiško vertimas išspausdintas minėtame leidinyje „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai" [31]. A. Vištelio laiškų J. I. Kraševskiui duomenis panaudojo V. Kuzmickas straipsniui apie A. Vištelį [32].

---

[27] J. O. Širvydo laiškas (1934.V.25) J. V. Girdvainiui // Ten pat. P. 601.

[28] *Žukas* V. Lietuviški ir su Lietuva susiję rankraščiai Lenkijos bibliotekose // Mokslinės bibliotekos metraštis, 1958—1959 (VUB). 1961. P. 240.

[29] *Žukas* V. A. Vištelio laiškai J. Kraševskiui // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. 1962. T. 3. P. 196—212.

[30] VUB. F. 1—C 133.

[31] *Žukas* V. A. Vištelio vertimų rinkinys ir jo laiškas J. Kraševskiui // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. 1962. T. 2. P. 195—196.

[32] *Kuzmickas* V. „Aušros" poeto likimas // Senosios lietuvių literatūros baruose. V., 1971. P. 119—176.

A. Vištelio laiškai sudaro nemažą pluoštą rankraščių. Juose gausu istorinių ir literatūrinių faktų, poeto samprotavimų ir nuotaikų (lyriniai pasakojimai apie gamtą), vertingų duomenų ir pastebėjimų suras kultūros ir literatūros istorikai, knygotyrininkai ir bibliografai, kalbininkai. Laiškuose pasakojama apie J. I. Kraševskio asmenybę ir veiklą, jo kūrybą, jos santykį su lietuvių kultūra, jo kūrinių, ypač trilogijos „Anafielas" ir istorijos veikalo „Lietuva", poveikį lietuvių tautinės savimonės brendimui. Tad A. Vištelio laiškai yra svarus įnašas į lietuviškąją Kraševskio istoriografiją.

Susirašinėjimui akstiną davė literatūriniai interesai — A. Vištelis siuntė savo kūrinių, greičiausiai rašytų lenkų kalba, J. I. Kraševskiui. Šiam žygiui ryžosi paragintas kelių poznaniečių, kuriems skaitė savo kūrinių ištraukas (1875.III.18). Ilgainiui susirašinėjimas intensyvėjo, gausėjo aptariamų visuomeninių kultūrinių problemų, apibūdinamų asmenų, leidinių.

Laiškai ir J. I. Kraševskiui siųstų dokumentų aprašymas yra svarbus šaltinis poeto biografijai. Juose pasakojama apie kilmę, šeimą, gimines, dalyvavimą 1863 m. sukilime ir 1866 m. išsivadavimo kovose Italijoje (1879. XII.28), kelionę po Galiciją (1886.I.2), atkeliavimą į Prūsiją, Poznanės Kunigaikštystę, įsikūrimą 1874 m. Lipuvkoje prie Dolsko ir darbą grafo F. Žultovskio girininku, ūkininkavimą, gaunamą atlyginimą, vedybas, vaikus (1880.IV.28). Aprašytas lankymasis 1881 m. spalio mėn. Mažojoje Lietuvoje, susitikimas su J. I. Kraševskiu (1880). Laiškai pasakoja apie A. Vištelio pastangas gauti Šveicarijos pilietybę, dėl skundų susikomplikavusią situaciją, kratą, iškilusią grėsmę būti ištremtam ir pagaliau rengimąsi išvažiuoti, su tuo susijusius moralinius išgyvenimus ir materialinius nuostolius.

Epistolinis palikimas — svarbus šaltinis A. Vištelio pasaulėžiūrai ir pasaulėjautai pažinti, poeto asmenybei suvokti. Iš jų matome, kad poetas buvo jautrus liaudies skurdui, socialinei priespaudai ir moralinei prievartai. Apie tai jis pasakojo prisimindamas keliones po Galiciją, Mažąją Lietuvą. Poetas buvo impulsyvus, nepastovaus,

kiek liguistą, egzaltuoto charakterio. Jis kupinas kartais ne visai suvoktų troškimų ir romantinių svajonių, stebi gamtą, jos amžiną keitimąsi (1876.III.18), mato žmonių materialinį ir dvasinį skurdą, jautriai išgyvena sunkią lietuvių tautos būklę, jos priespaudą, germanizaciją ir polonizaciją. Paguodos ieškojo Lietuvos praeityje, kurią jis garbino ir idealizavo. Laiškuose A. Vištelis ne kartą rašė, kad jei galėtų sugrįžti į tėvynę, eitų iš kaimo į kaimą, iš pirkios į pirkią garsindamas šlovingą Lietuvos praeitį, žadindamas lietuvių liaudies tautinį sąmoningumą (1877. III.18; 1881.XII.27), buvo numatęs nors „penktą grašį" paskirti lietuvių liaudies švietimui (1882.IV.5).

A. Vištelis dažnai pabrėždavo esąs lietuvis, rašė apie lietuvių ir lenkų skirtumus, kritikavo M. Akelaitį, kad šis kalbąs apie Lietuvos liaudį ir, kaip lenkai, nepripažįstąs lietuvių tautos buvimo (1879.XI.21). Antra vertus, A. Višteliui buvo svetimas priešiškumas kitoms tautoms: jis pasisakė už vienijimąsi, bet išlaikant kiekvienos tautos kalbą ir autonomiją. Gali būti, rašė jis, pasirinkta viena kalba tautų bendravimui (1879.XI.21). A. Vištelis ne kartą pabrėžė esąs respublikonas (1886.I.2), beje, jis tapatino lietuvio ir respublikono sąvokas — esąs visa siela lietuvis, tai yra respublikonas (1882.II.22). Poetas rašė nesąs socialistas, nors buvo kaltinamas socialdemokratine propaganda Mažojoje Lietuvoje (1881.VI.22).

Laiškai rodo A. Vištelį buvus darbštų, atkaklų žmogų, nors daug jėgų ir laiko jis eikvojo tuščiai (K. Sirvydo žodyno nurašymas), neįvykdė daugelio pradėtų darbų, nerealizavo visų sumanymų. Tai padaryti jam trukdė ir charakteris — per plačiai užsimodavo, ir nepalankios gyvenimo bei literatūrinio darbo sąlygos, be to, gilesnio pasiruošimo stoka — prisipažino, kad kūrybai reikalingo jausmo nestokojąs, bet neturįs „atitinkamo" išsimokslinimo (1876.II.18).

Pateikia laiškai kiek ne kiek duomenų apie poeto asmeninę biblioteką — knygas, jų įsigijimo sąlygas bei aplinkybes, periodinius leidinius, rankraščius, randame atsiliepimų apie vieną kitą leidinį, jo kalbą, rašybą, sužinome apie intensyvų A. Vištelio domėjimąsi Lietuvos is-

torija: apie laiškų autoriaus prašymą Kraševskiui parašyti trumpą Lietuvos istoriją, apie rašinius istorine tematika, sumanymą parašyti vieno tomo Lietuvos istoriją, surastą leidėją — Lietuvių literatūros draugiją (1881.VIII. 18; XI.24).

Iš korespondencijos sužinome apie A. Vištelio literatūros darbus: kūrybinius bandymus iki 1863 m. (1882. XII.28), lietuviškai ir lenkiškai kuriamas daineles, pasakėčių vertimą (1877.II.18). Ypač daug dėmesio laiškų autorius skyrė J. I. Kraševskio kūrybai. Ne vienu atveju yra pabrėžęs jo Lietuvos istorijos ir trilogijos „Anafielas" reikšmę lietuvių tautinės savimonės ugdymui. Tuo atžvilgiu jis didžiai vertino ir T. Narbuto „Lietuvių tautos istoriją" bei kitus darbus. 1882 m. gruodžio 28 d. laiške rašė, kad esąs labai skolingas „lietuvių dvasios karaliams" J. I. Kraševskiui ir T. Narbutui. A. Vištelis akcentavo A. Mickevičiaus lietuvišką kilmę, citavo žodžius iš „Pono Tado", pabrėžė, kad poetas priklauso didelį vaidmenį lietuvių tautos gyvenime atlikusiai trijulei — tai T. Narbutas, J. I. Kraševskis, A. Mickevičius. Didžiausios reikšmės lietuvių tautai, anot A. Vištelio, turėjusi Kraševskio kūryba, trilogija „Anafielas" jį smarkiai paveikusi, ją skaitydamas patyręs gilius estetinius išgyvenimus (1877.III.18): „[...] kiek tuose trijuose tomuose suradau grožio, ilgesio, gailesčio, saldumo ir kartumo, nepajėgiu nė apsakyti, nė aprašyti". Ypač išskyrė poemą „Vitolio rauda", kur užfiksuoti nuostabiausi ir brangiausi turtai — legendos ir padavimai, kuriuos rinkdamas autorius įdėjo daug pastangų (Ten pat). A. Vištelis teigė, kad tai, kas parašyta „Vitolio raudoje", yra paimta „iš liaudies lūpų" ir „tiksliai išversta" į lenkų kalbą, nes vaikystėje visa girdėjęs iš tėvų, be to, dar kažkas daugiau buvę (1882. XII.28). Kita proga taip pat yra rašęs, kad vaikystėje girdėjęs labai daug mitinių pasakų ir legendų, svajojęs, kad jeigu gyventų Lietuvoje, užrašinėtų jas, kad, laikui bėgant, nežūtų (1881.XII.27).

Iš laiškų matyti „Vitolio raudos" vertimo istorija (pradėjo 1877 m.), sunkumai, kuriuos patyrė gerai nemokė-

damas lietuvių kalbos; juose pasakojo apie spaudsdinimo sąlygas, lėšas, tiražus. Vertėjas būgštavo, ar palankiai knygą sutiks skaitytojai — esą Mažosios Lietuvos lietuviams sintaksė gali pasirodyti per daug lenkiška, žemaičiams per daug prūsiška, aukštaičiams — sumaišyta. A. Vištelis pripažino, kad Mažosios Lietuvos lietuviai geriau rašo negu žemaičiai, tad daugiau laikėsi jų rašybos, tačiau pirmenybę teikė „Kauno—Augustavo" teritorijos sintaksei (1880.IV.13). A. Vištelis numatė, kad Kraševskio knyga „Prūsų Lietuvoje" turės mažai gerbėjų, „nes čia liaudis jau beveik suvokietinta, o liuteronys nemėgsta lotyniško raidyno" (1882.II.22). Antra vertus, jis buvo įsitikinęs, kad Lietuvoje, „jeigu tik nebūtų per daug brangi, išpirktų ir tūkstančius egzempliorių" (Ten pat). Teiravosi, kaip gauti caro valdžios leidimą poemą platinti Rusijoje legaliai (1881.VIII.18). Būgštavimai pasitvirtino — anot vertėjo, Mažosios Lietuvos „suvokietėję Lietuviai rūgščiai ją priėmė", o pagal iš Lietuvos ateinančias žinias, ji ten daranti „didelį įspūdį ir poveikį dideliems ir mažiems" (1883.III.17).

Be abejo, A. Vištelis pervertino „Vitolio raudos" vertimo į lietuvių kalbą visuomeninę reikšmę, poveikį tautiniam sąmonėjimui. Padidino ir J. I. Kraševskio užsiangažavimą Lietuvos, lietuvių atžvilgiu, jo „ugningą mūsų Tėvynės praeities ir tautos meilę" (1882.XII.28) — tai, kas rašytojui buvo literatūrinis siužetas, estetinė kategorija, A. Višteliui — visuomeninė idėja, veikimo programa, patriotizmo šaltinis.

Laiškuose randame taiklių pastebėjimų apie kai kuriuos to meto lietuvių spaudos ir kultūros veikėjus. Antai F. Kuršaitį jis laikė siela ir kūnu vokiečiams atsidavusiu žmogumi (1879.XII.28), o jo leistas laikraštis „Keleivis" 30 metų vokietinęs lietuvius (1880.IV.13). Ne geresnės nuomonės buvo ir apie kitus du laikraščius — Priekulėje apskrities mokyklos inspektoriaus J. Šrėderio leidžiamą „Tiesos prietelių" (iš tikrųjų J. Šrėderis nebuvo leidėjas, redagavo J. Traušys. — V. Ž.) ir Tilžėj vyresniojo mokytojo A. Einario redaguojamą „Naująjį keleivį". Abu jie laikėsi iš valdžios subsidijų ir lietuviškai

vokietino lietuvius; geriau atsiliepė apie Klaipėdoje M. Šerniaus redaguojamą, nuo nieko nepriklausomą „Lietuvišką ceitungą" (1881.XI.24).

Nepalankios nuomonės A. Vištelis buvo apie M. Akelaitį, su kuriuo susipažino gyvendamas emigracijoje Paryžiuje — jį pasiekusios žinios, kad ėmęs tarnauti carizmui (1880.IV.4), esąs prolenkiškos orientacijos (1879.XI. 21). Bičiuliški ryšiai siejo su J. Zauerveinu (siuntinėjo jam savo kūrinių ir vertimų rankraščių), laikė dideliu lietuvių kalbos mylėtoju ir rėmėju, didžiai vertino jo eilėraštį „Užtarimas lietuviškosios kalbos". Už palankumą lietuviams esą vokiečiai ir jų įtakoje esantys lietuviai poeto nekenčią (1882.II.22). Labai teigiamai A. Vištelis atsiliepdavo apie J. Mikšą, pabrėžė jo publicistinės veiklos reikšmę — „Lietuviškoje ceitungoje" išspausdintus lietuvių tautos ir kalbos teises ginančius straipsnius (1882.VII.29).

A. Vištelis papasakojo apie „Aušrą", jos genezę — teigė, kad ji esanti J. I. Kraševskio dvasios kūdikis — 1880 m. jiedviem susitikus Drezdene, sakęs, kad liaudies švietimui būtina leisti nors nedidelį laikraštėlį. 1882 m. gruodžio 28 d. laiške „Aušrą" vadino „mokslinių mėnesiniu" leidiniu, kitame nurodė leidėjus: J. Basanavičių, J. Zauerveiną, A. Vištelį ir Prūsijos pilietį J. Mikšą, kuriam buvo pavestos redaktoriaus pareigos. Laikraščio uždavinys — primenant geruosius laikus, skleisti liaudyje lietuvybės jausmus (1883.III.17). Visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo aktyvėjimą Lietuvoje A. Vištelis siejo su „Aušra", pažymėjo, kad jame dalyvauja įvairių visuomenės sluoksnių atstovai — valstiečiai, bajorai, inteligentai, net dvasininkai, nurodė žymesniųjų pavardes (1885.XII.22).

A. Vištelis ne kartą yra pabrėžęs lietuvių spaudos lotynų raidėmis draudimo žalą liaudies kultūrai, jos tautiniam sąmonėjimui.

Poetas kritikavo Lietuvių literatūros draugijos veiklą, įtariai žiūrėjo į vokiečių mokslininkų aktyvumą, pastangas intensyviai rinkti „lietuviškus dalykus", į kuriuos mažai dėmesio kreipia lenkai ir net patys lietuviai (1882. I.26), rašė apie lietuvių planus įkurti lietuvių švietimo

draugiją — orientavosi į lenkų „Motinėlės" nuostatus (1882.VII.15).

A. Vištelis rūpinosi V. Dembskio versto H. F. R. Lamenės veikalo „Knygos teisybių" platinimu (1880.IV.13), siuntė jo egzempliorius į Rytų Prūsiją, manė, kad iš ten ją galima plačiau paskleisti po Lietuvą (1880.XII.23—24). Iš laiškų sužinome, kad Lamenė knyga Mažojoje Lietuvoje nenoriai buvo skaitoma, o dar labiau nenoriai perkama — žmones labai gąsdinusi jos įžanga. Buvo sumanymų tos knygos ištraukas spausdinti lietuviškuose laikraščiuose (1880.XII.28). Knyga Mažojoje Lietuvoje neturinti pasisekimo ir dėl to, kad parašyta „baisiai žemaitiška tarme ir rašyba". A. Vištelis tikėjosi, kad gal kas nors iš Žemaitijos paimsiąs kokį 100 knygos egzempliorių (1881.III.19); kėlė susirūpinimą „Knygų teisybių" įžanga, kuri vokiečių žandarų gali būti palaikyta revoliucine (1881.VI.22). Jo būgštavimai pasitvirtino — ši knyga buvo viena iš inkriminuojančių dalykų, dėl ko A. Vištelis buvo ištremtas iš Vokietijos — po kratos tik ji nebuvo grąžinta (1881.VIII.18).

Laiškuose daugelį kartų įvairiais aspektais rašoma apie lietuvių kalbą. Ne kartą pasakojama apie Mažosios Lietuvos lietuvių pastangas ginti lietuvių kalbos teises — per savo deputatą J. Šrėderį jie įteikė peticiją Prūsijos parlamentui dėl lietuvių kalbos teisių (1882.XII.16), švietimo ministrui padavė prašymą su keliais tūkstančiais parašų, kad būtų grąžinta lietuvių kalba į mokyklas — būtų leista dėstyti šia kalba tikybos dalykus (1882.XII.28). Šį lietuvių prašymą A. Vištelis išvertė į lenkų kalbą ir išspausdino Poznanės laikraštyje *„Goniec Wielkopolski"*, o iš jo šį dokumentą perspausdino kiti laikraščiai (1883. III.17).

Įvairiomis progomis A. Vištelis pabrėždavo lietuvių kalbos senumą, jos grožį, turtingumą, giminystę su sanskritu (1880.IV.4). Pastebėjęs indoeuropiečių kalbų grupės bendrus bruožus, lygino jas fonetiniu atžvilgiu ir iš panašiai skambančių žodžių darė išvadas apie kalbų giminystę: visos kalbos yra kilusios iš lietuvių kalbos (1882.III.17). Šiandien tie samprotavimai atrodo naivūs

ir diletantiški, ypač spėjimas, kad rojaus būta prie Baltijos, o pirmieji tėvai kalbėję prūsų, t. y. lietuvių, kalba. Tačiau amžininkams taip neatrodė. Sakysim, J. Šliūpas rašė, kad A. Vištelis „yra vienu iš svarbesnių perstatytojų lietuviškųjų tėvynainių kalbininkų, įsimylėjusių labiausiai į savo genties kalbą ir reginčių išsigelbėjimą lietuviškos genties per laikymą kalbos!" [33] V. Mykolaitis A. Vištelio, J. Basanavičiaus, J. Šliūpo filologinius svarstymus įvertino taip: „Po tais bandymais slepiasi sveikas kultūron žengiančios tautos instinktas — ištobulinti svarbiausią kūrybos įrankį ir tautos vienybės ryšį — kalbą" [34]. Literatūros istorikas V. Maciūnas kalbos aukštinimą A. Vištelio rašiniuose ir eilėraštyje „Lietuviškoji kalba" („Aušra". 1883. Nr. 1) siejo su bendra šimtmečio tendencija ir tradicija — tai yra „nuosekli išvada ir sintezė to lietuvių kalbos aukštinimo, kurs nepertraukiama gija eina nuo pat XIX a. pradžios, nuo Bohušo" [35].

A. Vištelio laiškai J. I. Kraševskiui vietomis poetiški, vietomis be galo egzaltuoti (tą ir pats jų autorius ne kartą prisipažino), neretai jų teikiama informacija (filologinė, „karinė" — apie vokiečių armijos dalinių mokymą) skubota, diletantiška. Daug vietos užima pagarbos, meilės, prisirišimo ir ištikimybės pareiškimai. Tai ir nuoširdūs jausmai, ir saiko stoka, ir duoklė to meto laiškų rašymo stiliui. Iš A. Vištelio laiškų turinio suvokiame, kad J. I. Kraševskis tolerantiškai, atlaidžiai žiūrėjo į jų autoriaus keistumus, gerbė jo idealizmą, patriotinius jausmus, suvokė, kad gyvenimo audrų blaškomam literatui reikia moralinės paramos. Atrodo, kad rašytojas bus parašęs bent septynis, o gal kiek daugiau laiškų A. Vištėliui; pastarojo atsakymai į gautuosius kiek ne kiek atskleidžia jų turinį.

Yra idėjinis ir tematinis ryšys tarp laiškų lietuvių

---

[33] *Šliūpas J.* Lietuviškieji raštai ir raštininkai // Rinktiniai raštai. P. 146.

[34] *Mykolaitis V.* Naujoji lietuvių literatūra. K., 1936. T. 1. P. 125.

[35] *Maciūnas V.* Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje // Darbai ir dienos. 1939. Kn. 8. P. 295.

spaudos veikėjams (J. Šliūpui ir kitiems) ir J. I. Kraševskiui — jie vieni kitus papildo, detalizuoja. A. Vištelio korespondencija, nors ir nedaug skelbta, atliko pozityvų visuomeninį vaidmenį, bent jau jų adresatams. Antai J. Šliūpas rašė, kad poetas savo laiškais „pakreipė nors iš dalies šeh ar ten daugelį mūsų dienose apgarsėjusių vyrų, k. a. Mikšą, Jankų, Basanavičių ir kt." [36] A. Vištelio laiškai, ypač lenkų rašytojui, istorinės kultūrinės reikšmės neprarado ir mūsų dienomis — yra svarbi jų autoriaus kūrybinio palikimo dalis, vertingas šaltinis lietuvių kultūros istorijai.

A. VIŠTELIO LAIŠKAI J. I. KRAŠEVSKIUI

Laiškai pateikiami chronologiškai. Vertimo tekste laikomasi tokių principų: 1. Laiškuose daug bendrinių daiktavardžių rašoma didžiosiomis raidėmis. Tai, matyt, yra vokiečių ir Mažosios Lietuvos lietuvių, taip pat lenkų rašybos įtaka (sakysime, tautos, tautybės rašymas didžiosiomis raidėmis), lėmė ir vidinė laiško logika bei kurtuazija (pagarba adresatui), o kartais skubotumas. Vertime didžiosiomis — tik įvairūs kreipiniai į adresatą. 2. Originalo sintaksės (sakinių struktūros, skyrybos) ne visur paisoma, ypač kai originalo mintis nėra pakankamai aiški. 3. Kitų kalbų žodžiai paliekami tekste, o jų vertimai pateikiami pastabose. 4. Laiško data rašoma taip kaip tekste, tik mėnuo mažąja raide. Nustatyta data — laužtiniuose skliaustuose. Greta ne visai aiškaus žodžio laužtiniuose skliaustuose rašomas klaustukas [? V. Ž.] 5. A. Vištelio rašysena nėra labai aiški, tad kai kurie žodžiai sunkiai įskaitomi, ypač pavardės, vietovardžiai, kartais nelabai suprantama ir frazės prasmė. Tokiais atvejais rašomas klaustukas arba praleidžiama žodis, frazė ir laužtiniuose skliautuose rašomas daugtaškis. 6. Laiškuose pasitaiko lietuviškų žodžių, frazių. Šis „lietuviškasis elementas" originalia autoriaus rašyba pateikiamas pastabose. 7. A. Vištelis laiškus pasirašinėdavo skirtingai, be

[36] *Šliūpas J.* Lietuviškieji raštai ir raštininkai // Rinktiniai raštai. P. 121.

to, dažniausiai sunkiai įskaitomu parašu. Publikacijose stengtasi atkurti kiekvieną parašą.

Laiškų vertimą tikslino doc. H. Horodničius ir istorikas V. Martinkėnas, rengti spaudai padėjo biol. m. kand. S. Karosienė. Visiems už tai nuoširdžiai dėkoju.

1

Lipuvka, 1875 m. kovo 18-tą dieną

Malonus ir Mylimas Pone!

Keliais žodeliais prašau (nes neturiu laiko platesniems aiškinimams) peržiūrėti šį Ponui kartu siunčiamą rankraštį ir pranešti man, ar jis ko nors vertas [1]. Jeigu pripažinsi, kad jis galėtų būti išleistas į pasaulį dalimis arba ištisai ar perdirbtas Pono nuožiūra, atiduodu tą savo kvailą ir, pasakyčiau, bejausmį darbą vien Jūsų nuosavybei. Tačiau primygtinai prašau teiktis atsakyti kaip galima greičiau. Gal vėliau Ponui parašysiu daugiau apie save ir savo jeremiadą [2]. Mano adresas: Vištilivskis [Wysztiliwski] arba Lipuvkos girininkija prie Dolsko [3].

Baigdamas tuos porą žodžių, pridėsiu dar, kad linkiu Ponui nors dvasia visokeriopos laimės ir pasisekimo, kuo ilgesnio gyvenimo žemėje Tėvynės ir visos žmonijos labui. Sau linkiu, kad kartą vis tik, nors būsimajame gyvenime, galėtume susitikti mūsų protėvių „Senapilės" (Anafielo) kalne [4]. Nes juk ne pats vienas dvasia į jį kopi ir ne veltui stengiesi sušildyti atšalusią liaudį [5].

Nusiųsti Ponui tą mano menką darbą patarė Ponai iš Poznanės — antai Ponas Kaljė [6] ir kiti, kuriems skaičiau ištraukas.

Tuo tarpu atsisveikindamas su Ponu ir laukdamas atsakymo, turiu garbės pareikšti nusižeminusio paukštelio aukščiausią Pagarbą ir godonę greitam dvasių Ereliui!

J. A. Vištelevskis

P. S. Dovanok man, mieliausias Viešpataiti, už mano negrečnumą, kad aš, rašydamas labai paskubomis, ne gana daviau garbės et [...] [7].

Umilissimo servus [8] A. V.

[1] Kalbama apie nežinomą didesnį A. Vištelio kūrinį lenkų kalba.

[2] Šiame kontekste „jeremiada" gali būti liūdna dalia, vargingas gyvenimas arba kūrinys, giesmė.

[3] Dolskas — miestelis į pietus nuo Poznanės.

[4] Anafielas — danų mitologijoje, vėliau T. Narbuto veikalo „Lietuvių tautos istorijos" 1-ajame tome (Lietuvių mitologija. V., 1835. P. 384—385) minimas kalnas, į kurį esą kopia mirusiųjų vėlės. Tuo vardu J. I. Kraševskis pavadino savo poemų trilogiją iš Lietuvos praeities. A. Vištelis šį kalną vadino „Senapile".

[5] Aliuzijos į pavienes „Anafielo" mintis.

[6] Tai Edmundas Kaljė (Callier) — Poznanėje gyvenęs žurnalistas, leidėjas, knygų apie 1831 m. sukilimo emigrantus autorius.

[7] Įrašas lietuvių kalba: „Dowanok man, mieliausis Wieszpataiti, už mano negrecznumą, kad asz raszydamas, negana dawiau garbes et [...] w pospiesznej gorącze". Tekste neįskaitomas žodis.

[8] Umilissimo servus, turi būti: „Humilissimus servus" (lot.) — žemiausias tarnas.

2

Malonus ir Mylimas Poete! Pone!

Pirmiausia būkit malonus atleisti už mano nerangumą — kad taip ilgai nenusiunčiau nuoširdžios padėkos už parodytą man garbę — atsiųstą raštą, ypač už mano seniai trokštamą dovaną „Knygas teisybių" arba tiesų[1], be to, [atleiskit] už mano įkyrumą. Būti tokiu mane paskatino Pono raštai, o labiausiai Lietuvos istorija[2] ir „Dėl ko aš dvasia klaidžioju po gimtąją žemę visada atkasinėdamas kapus?"[3] Nes už tą pastarąją giesmę pamilau Poną visomis savo dvasios jėgomis ir tapau toks drąsus. Ilgai neparašiau dėl kitos priežasties, būtent dėl laiko stokos, nes, būdamas Pono Fr. Žultovskio girininku[4], be galo esu užimtas, augmenijos pasaulio kosmopolitinės karalystės arba komunos kūrimu 200 margų plote. Ne juokai įdirbti tiek margų ir tai per vienerius metus neturint pakankamai darbo rankų; ir kažin ar sugebėsiu darbą užbaigti iki gegužės 15-os! Šiandien prisiverčiau parašyti kol kas nors kelis žodžius. Tačiau rašau ir nuogąstauju, kad vietoj laiško nepaleisčiau didelio burbulo ir dėl to taip pat nesileisiu į ilgus pasakojimus. Kitą kartą, jeigu Tamsta būsi toks malonus man atsakyti ir leisi Tau rašinėti (jei pakaks laiko perskaityti tas mano teplionės),

parašysiu ką nors daugiau. Tuo tarpu reiškiu širdingiausią padėką už laišką bei dovaną ir nuolankiausiai prašau pasakyti savo nuomonę apie mano jeremiadą [5], kurią malonėjai perskaityti ir grąžinti. Ar negaučiau iš Pono nusipirkti keletą „Knygos teisybių" egzempliorių (nors 2 arba 3)? Norėčiau juos išdalyti Kunigaikštystėje [6] gyvenantiems pažįstamiems lietuviams. Ar kartais Drezdene, knygynuose, nėra kokių kitų lietuviškų knygų? Donelaičio „Raštus" ir Rėzos „Dainas" turiu [7]. Ponas Kaljė man parūpino. Turiu apie 250 talerių metinių pajamų (pirmą kartą nuo 1863 m. tokį atlyginimą gaunu), tiesa, už sunkų darbą, jų nors vienai kitai knygai nusipirkti pakanka (net keletą didokų [? *V. Ž.*] pagal Malinovskio ortografiją!) [8].

Įdedu Ponui savo fotografiją, kad nors popierėlyje pamatytum įkyruolį, kartu nors iš veido bruožų susidarytum nuomonę apie mano dvasinę būseną ir charakterį. Tačiau drauge prašau Tamstos [nuotraukos], jeigu nėra per daug drąsu pasakyti tą savo norą. Nežinau, kokia Tamstos materialinė būklė, bet abejoju ar prisipažintumei net jeigu būtų tokia kaip mūsų Adomo Mickevičiaus Konstantinopolyje [9], tačiau aš kaip su tikru Tėvu visa siela pasidalyčiau paskutiniu grašiu! Taip prisirišau prie Tamstos už jau minėtus jausmus ir meilę Tėvynei. Ir mane be pasigailėjimo kankina tokie patys jausmai, tik, suprantama, jie kur kas mažiau išpuoselėti negu Tamstos ir [skiriasi] lyg atomas nuo milžino.

Bijodamas Tamstą kuo nors užgauti, šiuo tarpu baigiu ir, laukdamas malonaus atsakymo nors kelių žodžių, prašau priimti didžiausią pagarbą ir giliausią godonę nuo iš tikrųjų dvasia prisirišusio tautiečio, sūnaus ir tarno — juo pasiliksiu visada.

A. J. Vištelevskis

Lipuvka prie Dolsko,
1875 m. gegužės 3-čią dieną,
11 valandą nakties.
Gegužės trečioji!!! [10] Ak! .. lacrima mea [11].

[1] Drezdene, J. I. Kraševskio spaustuvėje, 1870 m. išleistas, V. Dembskio išverstas, H. F. R. de Lamenė filosofinis kūrinys „Knygos teisybių".

[2] J. I. Kraševskio istorijos veikalas „Lietuva" (V., 1847—1850. T. 1—2).

[3] Trilogijos, „Anafielas" 3-iosios dalies „Vytauto kovos" (1845) įžanga „Dla czego duchem po rodzinnej ziemi..."

[4] 1870 m. atvykęs į Prūsiją, Poznanės Kunigaikštystę, A. Vištelis dirbo girininku.

[5] Turimas galvoje J. I. Kraševskiui siųstas A. Vištelio kūrinys. Jeremiada — liūdna, gedulinga giesmė, rauda.

[6] Didžioji Poznanės Kunigaikštystė įkurta 1815 m. Vienos kongrese, atiduota Prūsijai.

[7] A. Vištelio minima knyga „Donalitius Dichtungen" yra 1869 m. Karaliaučiuje išleistas G. H. F. Neselmano parengtas K. Donelaičio raštų leidimas. L. Rėzos „Dainos", greičiausiai F. Kuršaičio paruoštas, 1843 m. Berlyne pakartotinai išleistas tautosakos rinkinys.

[8] Kalbama apie F. K. Malinovskio (1808—1881) darbus iš lenkų kalbotyros. Jis rūpinosi lenkų rašyba, bendrų visiems slavams rašmenų įvedimu lotyniškų raidžių pagrindu. Paminėtinas darbas „Krytyczno-porównawcza gramatyka języka polskiego z dzisiejszego stanowiska lingwistyki porównawczej" (1869—1870).

[9] Kilus Krymo karui, A. Mickevičius 1855 m. nuvyko į Konstantinopolį telkti lenkų dalinių kovai su carine Rusija. Ten tų pačių metų pabaigoje mirė.

[10] Gegužės 3 dienos konstitucija — seimo 1791 m. gegužės 3 d. išleistas pagrindinis įstatymas, kuriuo buvo siekiama reformuoti ir sustiprinti pašlijusią Lenkijos ir Lietuvos valstybės valdžią.

[11] Lacrima mea (lot.) — mano ašara.

3

Mylimasis Mokytojau ir Garbingasis Žyny! [1]

Pirmiausia prašau atleisti už mano nerangumą — praėjo beveik vienuolika mėnesių, o aš neparašiau atsakymo ir nepadėkojau Tau, visa siela Mylimas Tėve, Žyny ir Maestro, už aną laiškelį ir fotografiją, kuriais teikeis mane pagerbti. Jaučiuosi kaltas, tačiau turiu tvirtą viltį, kad man bus maloniai atleista, kai tik prabėgomis papasakosiu, kokios buvo to mano nerangumo ir delsimo atsakyti priežastys. Nėra net reikalo labai plačiai aptarinėti tų priežasčių, nes Tu geriau už mane žinai, Mylimas Maestre, kad laikas neplaukia, bet lekia beveik žaibo greitumu į nepabaigiamų amžių prarają! Pirmiausia, ne-

žinojau adreso Kliši [2], nė kada Maestras iš ten grįžo, ir taip delsiant diena po dienos plaukė, kol atėjo spalio mėnuo, kai prasidėjo miško valymas bei tvarkymas ir nuo to laiko iki šios dienos esu pasinėręs į įvairius darbus, o jeigu kokia laisva valandėlė pasitaiko, tai ją skiriu malonumui — nors ir melancholijoje paskendęs, su nuostaba stebėjau puikius gamtos šedevrus, į kuriuos žiūrint milijonai nuostabiausų minčių skrieja smegenimis, gimsta ir miršta — apie amžiną mirties ir gyvenimo kovą. Labiausiai mano dėmesį traukia ir stebina apšerkšnijęs medžiai, snieguotos žolės ir gėlės, rūmai ir piramidės, atsirandančios ant ledo, ir kai saulutė apšviečia tuos ledinius sodus bei vilas, ta gausybė žvaigždžių ir žvaigždelių tūkstančiais besikeičiančių spalvų ir atspalvių gražesnės už visokiausius rubinus, smaragdus bei deimantus ir net už žvaigždėtas begalybės erdves! Ir taip, žiūrėdamas į juos, svaigstu nuo paties jų vaizdo, prisipildau kažkokio nesuprantamo gailesčio ir graudulio!.. Tada visiškai pamirštu žemę ir mirtim alsuojančią atmosferą, ir būčiau laimingas galėdamas išskristi į nepasiekiamus pasaulius! Ak, ne kartą sau vienas galvojau: jeigu šį nuostabų vaizdą būtų galima suderinti nors su tokiu klimatu koks, pavyzdžiui, yra pavasario mėnesiais Nicoj, manyčiau, kad jau esu Senapilės (Anafielo) krašto soduose. O su ta mintim žmoguje kyla kažkoks antgamtinis pasididžiavimas, kad jis lyg koks dievaitis žengia spinduliuotu ir žvaigždėtu sniego patiesalu!!! Po tokių minčių krentu į letargišką būseną ir nustoju galvojęs... Tad man tie paskutiniai dešimt mėnesių kaip sapnas dingo arba kaip šešėlis praskriejo per sąmonę. Man atrodo, kad prieš valandėlę gavau iš Mylimo Maestro paskutinį laiškelį su fotografija, kuriais taip didžiuojuos ir džiaugiuosi, tarytum turėčiau didžiausius pasaulio turtus, o fotografija, pakabinta ties mano lova, kelia dar didesnę mano pagarbą [Jūsų] Asmenybei, kartu sužadina sieloje ir širdyje gilesnių išgyvenimų... Jausmais esu milžinas galiūnas, tačiau, deja! trūksta manyje jiems [jausmams] būtinos draugės — atitinkamo mokslo! Vis tik, nepaisant to, nuspėjau, beveik neklysdamas „Kodėl?", „nepasakysiu...",

„tos mįslės žodžių" (iš Anafielo), kad esi... riterių ir anų senųjų vyrų sūnaus palikuonis... Kur eini „iš vaiduoklių pasaulio? Ant Anafielo, kur žilabarzdžių prosenelių šešėliai, su lanku per petį, kirviu rankose susėdę ant akmens, verkia ir žiūri į gimtinės pusę stiklinėmis akimis, be ašarų ir šypsenos..." [3] Arba, tiksliau sakant, esi tikrasis Palemono Sūnus [4], kartu ir mano Mokytojas bei Tėvas, beveik iš kraujo, kaulų ir kardo... [5] Nepalaikyk blogu to įžūlaus prisipažinimo arba pretenzijos į giminystės ryšių atgaivinimą ir būk malonus atleisti už tą arogantišką nemokšiškumą, kad išdrįsau iš karto kreiptis antruoju asmeniu [tujinti] [6], ir prašau atminti, kad pasaulyje mes visi, visa žmonija (net laukiniai engėjai) į Amžinąjį visų Tėvą, Meilės Dievą kreipdavomės ir kreipiamės vardu ir [žodžiu] Tu. Jeigu kuris išsilavinęs [žmogus] man sako „tu", esu tikras, kad mane jeigu ir nemyli, tai gerbia. Taip juk ir aš darau — ką myliu, sakau jam tiesiog „tu". O kas dėl to užsigauna, žinau, kad nenori būti mano mylimas.

Gana to plepėjimo, turiu vėl grįžti prie reikalo. Tad dar pasakysiu, jog taip ilgai nerašiau, be kita ko, ir todėl, kad savo blogai susietų minčių teplionėmis nevarginčiau Mylimo Maestro ir negaišinčiau Jam brangaus laiko! Nes iš tikrųjų nesuvokiu ir jokiu būdu negaliu suprasti, iš kur atsiranda tie jau nesuskaičiuojami Tavo darbai ir ar ilsiesi nors porą valandų per dieną!? Kur tik pažvelgsi, ten Tavo didžiai vertingus darbus su garsiu vardu pamatysi! Ak... neturiu žodžių, mintys maišosi man galvoje kaip tos jūros vandenų garbanos prie Monte Christo! [7] Jausmų yra net per daug, tačiau žodžių ir sugebėjimo pasakyti beveik visai nėra! Atleisk, mano Tėve ir Maestre, nes aš pats nežinau — gal nesąmones vis plepu, tik tai, kas man į galvą ateina, ir dar nieko nepasakiau, nes esu tik [mažas] atomas ir vadinuosi amžinu sielvartu ir beribiu ilgesiu. Bet už ką? dėl ko? kam ir kodėl? — šito aš pats nežinau. Jeigu aukštesni protai panorėtų psichologiškai mane stebėti, suvoktų tai geriau negu aš pats, ar aš esu šešėlis, ar svajonė, ar irgi gyva būtybė!

Eidamas į pabaigą dar kartoju, kad gautu laišku, jame parašytais žodžiais ir fotografija be galo džiaugiuosi ir labai esu patenkintas, tiktai nežinau, kas atsitiko su tais 5-iais „Knygų teisybių" egzemplioriais, kurie turėjo man pašto siuntiniu ateiti, bet jų negavau. Toliau prašau Mylimą Tėvą ir Maestrą, kad teiktųsi man maloningai pranešti, ar Lenkų tautinio muziejaus Rapersvilyje [8] fondui skirtai kūrinių rinktinei prenumerata yra baigta ar ne? Taip pat prašau nors vieno „Knygų teisybių" egzemplioriaus, kurį duočiau vienam bičiuliui tautiečiui nuo Dubysos (iš Žemaitijos), 1831 m. emigrantui Ponui Levorskiui, gyvenančiam Poznanėje, Bazare [9].

Baigdamas siunčiu savo karščiausius linkėjimus ir sveikinimus Mylimo Tėvo ir Maestro vardadienio [proga], kurį sutinki rytojaus dieną. Bet tai darau ne iš įpročio, o iš meilės ir prisirišimo. Nors sveikinimą rašau laiško gale, bet visą laiką nuoširdžiai norėjau tai padaryti; pasakysiu švenčiausią tiesą, kad tie patys linkėjimai širdyje gyvena nuo tada, kai pradėjau suvokti ir vertinti (nors tam esu per silpnas) Tavo tauriausius jausmus, įkūnytus kūriniuose, nors jų visų neturėjau laimės skaityti. Gyvenk mums, Tauriausias Varduvininke — Maestre ir Tėve, mažiausiai dar kitus 64 metus sveikas ir žvalus išvargintos mūsų Tėvynės Lenkijos ir Lietuvos bei visos prispaustos žmonijos labui. Tegul Tau Aukščiausiasis Viešpats teikiasi siųsti visokių gėrybių šiandien ir ateityje, fizinių ir moralinių jėgų, materialinių [vertybių], kad emocijų atgaivinta dvasia dar ilgai, ad finem [10], mus jaudintum ir mokytum. Amen!

Teikis maloniai priimti tuos mano žodžius ir jausmus kaip prisirišusio ir Tave visa širdimi mylinčio sūnaus ir tarno, nors nesu vertas juo vadintis.

J. A. Vištelevičius Vanagėlis

Lipuvka prie Dolsko,
1876 m. kovo 18-ta 8-ta val. vakare.

[1] Rankraštyje: „Milimasis Mokitojau yr Garbingasis Žini!"

[2] Kliši [Clichy] — kurortinis miestelis pietų Prancūzijoje, kur gydėsi J. I. Kraševskis.

[3] Ištraukos iš J. I. Kraševskio „Vytauto kovų" įžangos „Dla czegu duchem po rodzinnej ziemi..."

[4] Aliuzija į romėniškąją Lietuvos kunigaikščių kilmės teoriją; Palemonas — tariamasis pirmtakas, kildintas iš senovės Romos imperijos didikų.

[5] Krewny po mieczu (lenk.) — giminė iš vyro pusės.

[6] Tutoyer (pranc.) — kreiptis antruoju asmeniu.

[7] Monte Christo (Montekristo) — sala Toskanos salyne tarp Italijos ir Korsikos.

[8] Rapersvilio muziejus, įkurtas 1868 m. V. Platerio Šveicarijoje lenkų literatūros, istorijos, kultūros paminklams, lenkų meno vertybėms rinkti. 1927 m. rinkiniai pergabenti į Varšuvą.

[9] Bazaras — lenkų komercinis centras Poznanėje.

[10] ad finem (lot.) — iki galo.

4

Lipuvka, 1877, kovo [1] 18

Mylimiausias Mano Kunigaikšti, Žyny Krivekrivaiti! Tėve ir Geradėjau! [2]

Šešiasdešimt penktojo Tavo Vardadienio [proga] siunčiu Tau, vietoj iš gražiausių Tėvynės pievų gėlių nupinto vainiko, puokštę linkėjimų iš ilgesio ir liūdesio užplūdusios krūtinės, iš visos širdies ir sielos, kad gyvuotumei dar ilgiausius metus, sveikatos, laimės ir visokeriopos sėkmės, o pirmiausia jėgų ir ištvermės neprilygstamuose darbuose Tėvynės ir visos žmonijos gerovei! Kad Aukščiausiasis Praamžius [3] leistų Tau pajusti šio sunkaus darbo vaisių tikrą skonį! Kad nors kibirkštėlė dieviškos meilės kokiu nors stebuklingu elektros spinduliu išjudintų sielas ir uždegtų širdį šaltai liaudžiai, kurią tempi paskui save. O! džiaukis, Mylimas mano Tėveli ir tikras Kunige [4]! nes iš tikrųjų jau turi, tiesa, dar silpnutį, daigą, dygstantį manyje iš grūdo, mesto „Lietuvai ir Žemaitijai". O gal jau ir daugiau, gal yra šimtai vienu taktu plakančių širdžių, vienu atodūsiu atsikvepiančių krūtinių, keleivių, einančių į vieną ir tą patį tikslą — į praeitį, protėvių šalį — Anafielą. Bet mes vienas kito nepažįstame, o dvasia dar esame per silpni, kad galėtume su-

sitarti dėl bendros veiklos! Džiaukis, sakau, Mylimas mano Tėveli, nes jau turi nors vieną čia pat paskui Tave ir greta Tavęs visomis sielos jėgomis besiveržiantį iš auklės rankų prie savo Motinos kapo [5]. O juk, rašydamas tas tikras raudas, nejautei daugiau skausmo ir nesiilgėjai labiau Tėvynės praeities negu aš, jas skaitydamas ir perskaitęs! Jeigu galėčiau sugrįžti į Tėvynę, eičiau iš kaimo į kaimą, iš trobos į trobą skelbdamas šlovės ir garbės kupiną prosenių istoriją! Liaudis mane suprastų ir su pagarba klausytųsi mano pasakojimų apie savo protėvių žygius ir apie Tavo meilę jiems, ten dar yra širdžių, nevisiškai sugadintų egoizmo — mamonos nuodų. Gal tada [lietuvių liaudis] primintų savo žmogiškąsias teises ar bent nepamirštų kuo buvo kadaise ir kuo yra dabar.

Nors bijau per toli nueiti negavęs leidimo ilgesniam laiškui parašyti, tačiau prašau Mylimą Žynį Kunigą [6] teiktis maloniai perskaityti jį visą nuo alfos iki omegos, nes turiu daug ką pasakyti ir norėčiau, kad apie viską žinotumei. Tad gal atleisi man už plepumą ir kai perskaitysi veide nebus nė šešėlio pykčio?! Nežinau, kas manyje dedasi! „Pats nežinau ką kalbu, daineles kuriu" lenkiškai ir lietuviškai [7]. Kartais esu laimingiausias iš laimingųjų, o kartais tariuosi esąs nelaimingiausias šioje žemėje, ir visa tai dėl tos paprastos priežasties, kad iš tamsios kalėjimo prarajos pamačiau amžino spindėjimo šviesos spindulį. Valandėlėmis, kai jaučiuosi laimingas, mano sielą apima kažkoks nesuprantamas ilgesys! Nežinau, kas tai yra ir ką tai reiškia! Bet jau nuo kūdikystės turėjau tą keistą potraukį ilgesiui, su didžiausiu dėmesiu stebėdavau kirminėlius ir šliužus, judančius žemėje ir vandenyje, debesėlius, skriejančius dangumi, ne kartą galvodavau, kad, atsisėdęs ant to debesio, galbūt nuplaukčiau net iki tų didelių vartų, ano išsvajoto krašto už dangaus [8] skliautų, kurie savo sparnais remiasi į žemės pakraščius ir pan. Kaip aš kūdikystėje svajojau, taip dar ir dabar nesąmoningai svajoja mano broliai, bent jau didesnė jų dalis. Bet nėra kam jų pamokyti. Kai kurie lyg ir baigę mokyklas, tačiau juose nėra šilumos gim-

tinei! Nes „šio Pasaulio kunigaikštis" Šėtonas atkakliai stengiasi visus mokslus iškreipti ir pagal savo kanopą perkàlti. Kiek daug vietovardžių, vardų ir garbingų pavardžių iškreipta neatpažįstamai! Ieškok tu dabar, pavyzdžiui, pavadinimo „Gołąb" [„Balandis"] etimologijos! Buvo tai kadaise **Guldupė** vėliau **Guldapis** (Gołdap)?! [9] Pažink dabar pavardės „Wąss" etimologiją: o buvo tai turtingas valstietis, kuris sūnų išaugino kunigu, o tas, gėdydamasis savo pavardės, iš jos padarė baidyklę — vadinosi būtent **Ūsas.** Kunigas „Wąss" — klebonas Skriaudžiuose, o jo tėvas Ūsas gyveno kaime. Ar tai moksliškai leistina? Vienus valdo klastingumas ir egoizmas, o kitus obskurantizmas, siekimas valdyti ir įtikti. O jeigu kas tiems tamsos tarnams prikiša jų klaidas, tą apdrabsto purvais, apjuodina, plėšia garbę. Patys į nieką kitą netiki, tik į mamoną, be to, tiki Dievu, kuris kaip monarchas viešpatauja ir valdo visatą, nes turi kunigaikščius, ministrus, vadus bei kariuomenę ir žydrąją (dangaus) karalystę. Juk monarchui pataikaujama visame kame, dėl to ir po mirties tokie sodinami į pirmąsias vietas. Sakau Tau, Mylimas Tėveli, atvirai, nes žinau, kad taip pat galvoji ir suvoki geriau negu aš... Kas iš širdies išliejo visą Nemuną poezijos, neprilygstamo skambėjimo ir melodingumo, tas dvasia gali viską suvokti.

Gyvendamas Brodove pas grafus Šoldrskius [10], per 21 mėnesį svečių ir šeimininkų pokalbiuose išgirdau baisių dalykų, mat buvau svečias. Toks dar negimė, kuris visiems įtiktų. Jeigu Dievas negali visų patenkinti, ką jau tada kalbėti apie žmogų!? Tikriausiai juk ir Tavo „Anafielas", būtent „Vytauto kovos", nelabai patinka tiems, su kuriais [praeityje] susibroliavom tarytum lygūs, nes žino, kad svetimai tautai tiek širdies ir jausmų neaukojama! [11] Mūsų Mickevičiui priekaištaujama, esą jam nederėję sakyti „o Lietuva, mano brangi Tėvynė" [12]. Jie [lenkai] norėtų, kad būtų pasakęs „o Lenkija" — tuos jų sarkazmus girdėjau ne kartą. Ir tuo tikslu susikūrė grupė, siekianti Mickevičių nustumti į šalutinius poetus. Mane patį gr[afas] Mykolas Mycielskis Paryžiuje primygtinai įtikinėjo, kad aš irgi lenkas. Aš paklausiau, ar jis lietuvis,

o išgirdęs, kad ne, gana naiviai pasakiau, kad nesu lenkas, kad aš tiek lenkas, kiek tu lietuvis. Jeigu [lenkai] savo [tautos] pavadinimą kildins iš [žodžio] apsiliejimas [„polania się (Polania)"] taip, kaip ir mes kildiname lietuvininką, tai yra lietuvį [13], tai tarp mūsų bus taika, nors jūs viena, o mes kita kalba tą pačią prasmę suvokiame. Nesu separatistas, bet redde quod debes (suum cuique)[14].

Dabar pasakysiu Tau, Mylimas Tėveli, už ką Tave taip stipriai myliu (o kad myliu, tai abejoju, ar tuo net abejoti galėtum) kaip Tavo tikrasis sūnus, o gal ir dar karščiau! Galbūt sunku bus Tau šituo patikėti, nes yra žemėje žmonių ir žmonelių, apsiskaičiuojančių ir numatančių kokią nors naudą bei pelną ir dėl to malančių savo melagingu liežuviu. Na, o aš nieko daugiau mintyse neturiu kaip tik dėkingumą už tai, kad liaudies dainų skambėjimu įdiegei man savosios Tėvynės ir praeities meilę... Tavo „Anafielas" mane sujaudino iki [sielos] gelmių! Nenoriu nei garsiu pasaulyje tapti, nei turtingu, neturiu pagrindo ir tikėtis. Skaitydamas Tavo kūrinius, o pirmiausia „Anafielą", dvasioje visas banguoju ir nežinau, ar galėjai labiau išgyventi už mane — skaitantį! Mano krūtinė ima kilnotis ir, rodos, tuoj sprogs! Dievas davė man truputį skaitytojo talento; kokį tik paimu poezijos kūrinį, iš karto kuriu savo nuosavą melodiją ir tarytum ne eilėraštį būčiau skaitęs, o padainavęs. Bet grįšiu prie „Anafielo": kiek tuose trijuose tomuose suradau grožio, ilgesio, gailesčio, saldumo ir kartumo, nepajėgiu nei apsakyti, nei aprašyti! „Vitolio rauda" (liūdnas Vitolio verksmas) nuostabiausi ir brangiausi turtai, kuriuos renkant buvo įdėta daug pastangų. Žinojau visa tai tik iš fragmentiškų pasakojimų. Tačiau užsiliko iš jų dar ne vienas [pasakojimas], pavyzdžiui, apie Alcį [15], kuris kitoje Nemuno pusėje, žemiau Kauno, turėjo žmoną, dažnai su ja matydavosi upės pakrantėje ir arba vienu žingsniu peržengdavo į kitą upės pusę, arba tik per upę (virš upės) paduodavo vienas kitam ranką ir pan.

Jeigu žinočiau, kad turėsi pakankamai laiko skaitymui, tai rašyčiau mažiau, bet dažnai ir įsakmiau.

Dabar pasigirsiu, kad sukūriau kupiną ilgesio ir grau-

dumo melodiją Tavo dainai, įžangai į „Vytauto kovas" — „Dėl ko dvasia ir t. t." su priedainiu iš lietuviškų dainelių, taip pat svajingų ir graudžių. Norėjau atsiųsti per Šventą Juozapą, bet negalėjau surasti muzikanto, kuris gaidas parašytų; aš šiek tiek jas pažįstu, bet parašyti nesugebėsiu. Gal, Mylimas Tėveli, stebėsies, kaip aš galiu komponuoti melodijas, jeigu nemoku rašyti gaidų. Man tai paprastas dalykas — turiu gerą klausą ir namo fligelį, kuriame, leisdamas vienatvės valandas, viena ranka barškinu įvairias daineles bei prasimanytas melodijas — kairės rankos pirštai nedirba, nes 1863 m. liepos 5 prie Lomžos rusai man sausgysles perkirto [16]. Norėčiau šiais metais vesti, jeigu galėčiau gauti kokią draugę, išsilavinusią ir mėgstančią vienatvę, nes nuo ateinančio gegužės [mėnesio] gyvensiu miške — Ponas Francišekas Žultovskis pastatė gražioje vietoje vilą, kurią pavadinau Orliniecu; pavadinimą priėmė, nes lenkiškas. Tačiau užbaigsiu kuo pradėjau: sakiau, kad sukomponavau melodiją, bet tokią liūdną ir graudžią, kad kai uždainuoju, tai pats nuo ašarų negaliu susilaikyti, o ir kitus sujaudinu (kartais iki ašarų). Esu dainų ir muzikos mėgėjas, visur ir visada niūniuoju sau liūdnas ir graudžias daineles. Gana dažnai Zaleskio [17], o daugiausia nuosavos kūrybos [18]. Baigdamas savo laiškelį, prašau priimti aukščiausios pagarbos ir godonės žodžius lyg nuo Tave mylinčio sūnaus ir tarno

J. A. Vištelevičius

[1] Mėnuo rašomas prancūziškai.

[2] Laiške: „Mylimiausis Mano Kunigaikszti, Żyni Krywekryweitil Tewe yr Geradejau!"

[3] Laiške: „Pramžu (Przedwieczny)". „Praamžius". T. Narbuto sugalvotas vyriausiasis senovės lietuvių dievas, tačiau nei istorijos šaltiniai, nei tautosaka tokios dievybės nemini.

[4] Laiške: „Kunigas'ie".

[5] Parafrazuojama eilutė iš J. I. Kraševskio „Vytauto kovų" įžangos.

[6] Laiške: „Żynis'a Kunigas'a".

[7] Laiške: „Sam niewiem co gadam, pioseńki układam" po polsku i po litewsku".

[8] Laiške: „Dangus'a".

[9] Čia turimas galvoje Mažosios Lietuvos miesto Geldapės pavadinimas.

[10] V. Šoldrskis iš Brodovo prie Srodos, Poznanės Kunigaikštystėje.

[11] A. Vištelis ironizuoja lenkų ir lietuvių lygybės šūkius, pažymi trilogijos „Anafielas", ypač „Vytauto kovų", prolietuvišką pobūdį.

[12] Turima galvoje A. Mickevičiaus poemos „Ponas Tadas" pirmoji eilutė: „Tėvynė Lietuva, mielesnė už sveikatą!"

[13] Laiške: „...od Lietwininkas vel Lietuwis wywodzimy".

[14] redde quod debes (suum cuique) (lot.) — atiduok, ką privalai (kiekvienam savo).

[15] Alcis — legendinis lietuvių mitologijos milžinas.

[16] A. Vištelis pirmą kartą užsiminė apie dalyvavimą 1863 m. sukilime.

[17] Tikriausiai turimi galvoje lenkų poeto J. B. Zaleskio (1802—1886) eilėraščiai.

[18] J. Šliūpas rašė, kad Vištelis buvęs „poetingos nuotaikos" ir savo dainoms pats pritaikydavo gaidas, sakysim „Op, op, kas ten, Nemunėli..." („Regėjimas"). (*Šliūpas J.* Mano santykiai su dr. J. Basanavičiumi, kun. Jurgaičiu ir J. A. Višteliu // *Šliūpas J.* Rinktiniai raštai. P. 374).

5

1877.III.18

P[ost] S[criptum] [1]

Esu numatęs (jeigu Praamžius leis) versti „Anafielą" į lietuvių kalbą; nežinau, ar man pasiseks, ar ne, bet norų netrūksta ir dėl to nutariau bandyti. Mokausi dar lietuvių kalbos, parsisiųsdinu žymesnių žmonių rašytų lietuviškų knygų; gaila tik, kad negaliu gauti jokios iš Vilniaus spaustuvių. Visos, kurias turiu, yra iš Karaliaučiaus. Taip pat naudojuosi, nors ir apvokietinta, lietuvių kalba Karaliaučiuje leidžiamu pastoriaus profesoriaus Kuršaičio redaguojamu laikraščiu „Keleivis" [2]; jau ketvirti metai jį prenumeruoju. Bandymui iš lenkų į lietuvių kalbą išverčiau keletą pasakėčių [3], kurias siunčiu Mylimam Tėveliui peržiūrėti, jeigu Jūs galėsite nors valandėlę laiko tam reikalui paskirti. Rimuotomis eilėmis labai sunkiai sekasi versti, bet manau, kad metrinėmis pavyks geriau. Tiktai tam reikia laiko. O rašybos — tai dar jokios nepasirinkau. Man rodos, kad Donelaičio [4] (Donalejtis) bus geriausia, tik daug tų ženklų, kirčiavimų. No-

rėčiau taip parašyti, kad visoje Lietuvoje būtų suprantama. Tai bus sunkus darbas, bet, turėdamas gerų norų ir ištvermės užsibrėžtam tikslui pasiekti, viską įveiksiu. Svarbiausia ir man daugiausia rūpesčių kelia tai, kad yra daug lenkiškų posakių, kurie sunkiai išverčiami į lietuvių kalbą. Jeigu šis mano darbas netiks spaudai, tai mesiu jį kur nors į bibliotekos kampą, tegul guli ir laukia korektoriaus nors ir šimtą metų, o gal pateks į ugnį.

Ar Jūs, Mylimas Tėveli, nežinote, [kur gauti] kokių nors lietuviškų knygų? Stengčiaus pamažu jas susipirkti. Kur galima gauti nusipirkti trijų tomų Lietuvos istoriją, kurią kadaise esi parašęs? [5] Rašau greitomis, dėl ko turbūt pridariau nemažai klaidų ir šitame popierėlyje. Bet teikis man atleisti, nes nesu joks akademikas ar rašybos žinovas. Teikis viską man atleisti, o labiausiai už mano drąsą kreiptis „tu" (dans le tutoyément), bet tikėki manimi, kad jeigu aš ką myliu, negaliu, kitaip į jį kreiptis, tiktai taip, kaip į Tėvą, brolį ir pan. Jeigu sakau „ponas" aukštesniam, lygiam arba mažesniam už save (taip darau dėl to, kad visi žmonės mėgsta taip daryti), tai jam esu abejingas. O jeigu ant ko supykstu, tai tuojau pradedu jį ponu vadinti, tu pone! Seniai Mylimam Tėveliui jau nerašiau, bet kaip sakiau, tik dėl to, kad negaišinčiau Tau brangaus laiko. Aš nerašinėju, bet dvasioje dažnai esu su Tavimi ir, tyliai stebėdamasis, seku darbus, kuriuos be atvangos dirbi.

Jeigu Dievas duotų sveikatos ir laikas leistų, galbūt šiais metais specialiai išsiruoščiau į Drezdeną, nors vieną kartą gyvenime Tave pamatyti ir pasitarti kai kuriais Lietuvą liečiančiais klausimais. Bet Dievas žino, kaip ten bus. Vienišam sunku, praėjo tik metai, kai esu savo ūkyje, turiu porą karvių, porą arklių, šiek tiek smulkmės; palikti viską tarnų malonei sunku ir netikra. Jei vesiu, tai gal ir atvažiuosiu. Tebūna Dievas su Tavimi, Mylimas Tėveli, lik sveikas ir malonėk man atsiųsti ilgesnį atsakymą, nors ir ne tuojau. Rankraščių grąžinti neprašau, nes pasakėčias turiu surašęs į sąsiuvinius.

Sudie, sudie! [6] Tave Mylintis sūnus ir tarnas

Vištelevičius iš Vanagėlių

[1] Laiškas yra Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekos rankraštyne (sign. 4664). Vertimas į lietuvių kalbą spausdintas 1962 m. „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimų" 2-ajame tome, p. 195—196. Publikacija V. Žuko. Data nustatyta pagal kitą (1877.III.11) laišką.

[2] „Kelejvis" — 1849—1880 m. Karaliaučiuje ėjęs savaitraštis, redaguojamas F. Kuršaičio. Leidinys propagavo Vokietijos valdžiai palankias idėjas, klusnumą kaizeriui ir buvo jos subsidijuojamas. Vėliau buvo leidžiamas Ragainėje ir Priekulėje.

[3] Vertimų rinkinėlis yra minėtoje bibliotekoje (sign. 4664). Jame yra J. I. Kraševskio poemėlių „Nenusigandantis" („Nieulęknіony", 4 p.) ir „Diedas yr Boba" („Dziad i baba", 3 p.) vertimai, be to, trumpos, neužbaigtos pastabos (1 p.) apie „Nenusigandantį", A. Mickevičiaus soneto „Kłonis Akermano" („Stepy Akermańskie", 1 p.) vertimas. (Iš rinkinio „Krymo sonetai", kuris rankraštyje vadinamas „Krymo warpeliu"). A. Vištelio verstas „Kłonis Akermano" buvo išspausdintas „Vaire" (1935. Nr. 6. P. 177; publikacija V. Maciūno).

Rinkinėlyje yra keletas I. Krasickio (1735—1801) pasakėčių vertimų (nurodytos ir originalios antraštės): „Meszka yr Łapė" („Niedźwiedź i Liszka"), „Ponas yr Szuwa" („Pan ị Pies"), „Pakarnas Lawas (Lutas)" („Pokorny Lew"), „Winas yr Wonduo (Unduo)" („Wino i Woda"), „Wiłkas yr Awes" („Wilk i Owca") — iš viso 8 p. Rankraštyje autoriaus pavardė nenurodyta.

[4] Laiške: „Donelaitius'a".

[5] Dviejų tomų J. I. Kraševskio veikalas „Lietuva" (V., 1847—1850. T. 1—2).

[6] Šie žodžiai įrašyti lietuvių kalba.

6

Lipuvka prie Dolsko,
1877 gegužės 11-tą dieną

Šviesiausias Žyny ir Mylimas Tėve!

Labai labai atsiprašau už įkyrumą, tačiau sieloje labai nerimauju dėl to, kad taip ilgai nesulaukiu nors žodelio Tavo atsakymo dėl mano raštpalaikių, išsiųstų į Drezdeną š. m. kovo 18-tą dieną [1]. Ar kartais atsitiktinai pašte nežuvo?, bet juk buvo apdraustas. Mylimas Tėveli ir Pone! graužiuosi labai ir bijau ar kartais nebūsiu Tavęs įžeidęs savo tauškalais ir plepalais arba tokiu drąsiu titulavimu. Tačiau dėl to jau pasiaiškinau. Niekad nebū-

čiau šito padaręs, jeigu Tavęs nemylėčiau kaip tikro Tėvo, o gal dar labiau. Jeigu pareikalautum kokio nors tos mano meilės įrodymo, pateikčiau įvairiausių pagal savo sugebėjimus ir jėgas. Tad jeigu kuo nors užgavau, iš gilumos širdies ir sielos maldauju maloniai man atleisti, nes jeigu kokią klaidą padariau, tai padariau nesąmoningai, netyčiomis. Ir trokštu kaip galima greičiau sužinoti, dėl kokios priežasties taip ilgai nesulaukiu nė vienos raidelės į mano kovo 18-tą išsiųstą prašymą. Tiesa, pasakiau ten, kad neskubėtum atsakyti, nes juk gerai žinojau, jog tuos mano vertimus (gal nieko nevertus) reikia gerai peržiūrėti, bet nesitikėjau, kad atsakymo negausiu per pusantro mėnesio. O dabar jau ir antras mėnuo baigiasi. Taigi dar kartą prašau stipriai mylimo Tėvelio atleisti už mano nemokšiškumą ir žodelio, paaiškinančio delsimo priežastį. Laukdamas jo, turiu garbės kaip visuomet pareikšti aukščiausią pagarbą, godonę ir atsidavimą. Mylintis Tave sūnus ir žemiausias tarnas

J. A. Vištelevičius

[1] Turimas galvoje anksčiau aptartas J. I. Kraševskiui išsiųstas A. Vištelio vertimų į lietuvių kalbą rinkinys.

7

Orliniecas (Bžesnica)
1879 m. X — 22 dieną

Mylimas ir Brangus Tėtuši!

Būk malonus man atleisti, kad vėl Tave varginu savo laišku ir kad kriepiuosi ne oficialiai. Bet žmonių kalboj nėra Tau tinkamų titulų, nes esi šviesiausias iš šviesiausių žemėje — Dvasių Galiūnas! O aš — dvasia jauniausias ir labiausiai nevykęs Tavo sūnus, tačiau iš Tavo dvasios pirmiausia pradėtas ir pagimdytas, vadinu Tave malonybiniu žodžiu Tėtušio-Tėvelio-Gimdytojo. Taigi pasiaiškinau!? Ilgai nedrįsau rašyti, idant neužimčiau Tau

nė valandėlės brangaus laiko. Šiandien tapo nebeįmanoma ilgiau ištverti, nes sapnavau savo gyvenimo sapnų sapną! Pabudau ir išbėgau į kiemą atsipeikėti; 20 minučių penktos po vidurnakčio, arba ryto. Milda Aušrinės [1] pavidalu atrodė liūdnai per padrikai lenktyniaujančius debesis. O žemėje iškilminga Tyla, taip kaip ir mano sieloje, nepaisant sapno, iš kurio prieš valandėlę pabudau nuo krūtinę užplūdusių jausmų. Regėjimas išblėso, bet sieloje įspaustą pėdsaką paliko visam gyvenimui. Tad nors trumpai papasakosiu tą keistą sapną, kuris paskatino mane rašyti šį laišką... Atvažiavai pas mane Mylimas, dievinamas Tėtušėli, čia, į Orliniecą, važiuodamas į Poznanę, o mano džiaugsmas dėl šito buvo neapsakomas. Bučiavau Tavo rankas ir kojas, kaip kokiam Dievaičiui beveik iki nuovokos netekimo su džiaugsmo ašaromis akyse. Jeigu kas mane tokioje būklėje būtų matęs, pasakytų, kad iš manęs geras kandidatas į Bicetrą! [? V. Ž.]. Buvai apsirengęs juodai, o kelnės milinės su tamsiai melsvomis juostelėmis ir taškeliais. Klausinėjai apie Miroslavą, Jaroslavą ir kažkokį vienuolyną, apie kurio buvimą nieko nežinau; turėtų būti kažkur apie Žerkovą [2]. Klausinėjai manęs, kokias turiu Tavo kūrybos knygas, o kai pasakiau, liepei paduoti vieną, [taip pat] plunksną ir rašalą, tikriausiai tam, kad man ką nors atminimui įrašytum. Ta knyga buvo su senu Tavo namo, arba vilos, atvaizdu. Norėjai važiuoti į Poznanę, o pakeliui užsukti pas anksčiau minėto vienuolyno kunigus. Pasisiūliau važiuoti su Tavimi savo arkliais net iki Poznanės, bet šito neleidai, sakydamas, kad tik iki Chačicų, o iš ten geležinkeliu greičiau. Norėjau, kad nusivilktum ir pailsėtum pas mane, bet šito nedarei, nors ir neatsisakei poilsio. Tuomet mano žmona padavė plunksną ir rašalą... Pabudau apstulbęs: pasakęs sau „tikėk ne sapnu, o Dievu" [3], sėdau rašyti šį laiškelį. Kad Dievas leistų kada nors tikrovėje būti tokiam laimingam! Ar nesusilpnėjo sveikata!? Prašau Visagalio, kad teiktųsi sustiprinti ir išlaikyti Tave sveiką ilgiausius metus!.. Gal nebūčiau šiandien šito laiško rašęs, nepaisant šios dienos sapno, bet vakarykštis sapnas ir dar tą pačią valandą, labai padėjo ap-

sispręsti. Beje, vakar sapnavau, kad buvau rusų suimtas ir kad mačiau, kaip išnešė juodam karstelyje mano mylimą Vitolį. O!.. Vitolį mano Sūnelį, kartu ir Tavo, Mylimas Tėveli, nes turi Tavo „Vitolio raudos" herojaus vardą...[4] Tad spręski, koks tai buvo širdies skausmas ir pabudus. Vakarykštis skausmas ir šios dienos džiaugsmas paskatino mane imtis šio laiškelio ir suteikė drąsos nutraukti ilgą tylą bei savo jausmų tramdymą. Nesuprantami sapnai. Netikiu jais, tačiau kartais jie kelia nerimą...

Pasakyk man, Mylimas ir Brangus Krivekrivaiti Koraševsi[5] Vaidila! Ar sveikas? Nors kelis žodžius parašyk! Pasakyk man dabar, ar būsi Poznanėje ir kada, kad galėčiau Tau taurias rankeles išbučiuoti ir pakalbėti apie Mylimą Lietuvą, apie jotvingius, apie žemaičius ir pan. Turiu dar vieną prašymą, svarbesnį už viską, tai yra prašymas leisti versti į lietuvių kalbą Tavo žymiausią epopėją — „Vitolio raudą", o gal ir visą „Anafielą"! Ak, deja, į lietuvių kalbą.., nes iki šiol nebuvo nieko, kas užsiimtų ta gražia ir nuostabia kalba ir kūriniu iš Lietuvos padavimų. Pradžią jau padariau ir nusiunčiau parodyti į Karaliaučiaus universitetą[6], pagyrė ir nusistebėjo. O tos eilės, kurias nusiunčiau į Drezdeną Tau peržiūrėti, taip pat buvo ten, ir atsakė man lietuviškame savaitraštuke „Keleivis", kad „graži poezija". Būk sveikas su Dievu, nekantriai laukiu atsakymo; apkabinu ir bučiuoju Tau rankas ir kojas, pasilieku kaip visuomet Tau ištikimas

Jonas Andrejus Vištelevskis Lietuvis

[1] Laiške: „Auszryne".

[2] Miesteliai Lenkijoj: Miroslavas ir Žerkovas — į pietryčius nuo Poznanės, Jaroslavas — į rytus nuo Žešovo.

[3] „Sen mara, Bóg wiara".

[4] Vitolis — anksti mirusio A. Vištelio sūnaus vardas.

[5] Matyt, aliuzija į Kraševskio pavardę. Laiške: „Krywekryweiti Koraszewsis Wojdalota".

[6] Ten dirbusiam prof. F. Kuršaičiui.

8

Orliniecas prie Dolsko,
1879 m. lapkričio 21 dieną

Mylimas ir Brangus Tėveli!!!

Pirmiausia labai labai atsiprašau Tavęs už pavėluotą atsakymą ir padėką už man brangų bei širdžiai mielą atminimą, taip pat už širdingiausius paguodos ir darbui skatinančius žodžius, kuriais teikeis pasiilgusią sielą ir dėl mūsų Šventos Motinos Lietuvos auksinės praeities skaudamą širdį tarytum kokiu stebuklingu balzamu patepti ir kančias palengvinti!

O, nepatikėsi, mano brangus Tėtušėli! kaip apsidžiaugiau tokiu širdingu Tavo laišku ir fotografija, taip pat pažadu išleisti „Vitolio raudą" jo tėvų kalba! [1] Jeigu man kas nors būtų padovanojęs didžiausią turtą, nebūčiau taip nudžiugęs. Bet, antra vertus, nepaprastai mane nuliūdino tai, kad taip labai esi nusilpęs ir kenčiantis, ne veltui mane kankino liūdna nuojauta apie tas negalias! Širdimi nujaučiau, kad taip puikiai surengtos Jubiliejinės iškilmės pareikalaus nepaprastai daug jėgų! [2] Net kelis kartus sakiau savo draugei: kaip tas mano mylimas Krivekrivaitis [3] turėtų būti pavargęs per tiek dienų trukusias keliones ir... Jubiliejines ceremonijas! deja, taip iš tikrųjų ir buvo! Tegul Viešpats Okopirmas [4] teikiasi pastiprinti Tavo nusilpusias jėgas ir grąžinti brangiausią sveikatą, kad galėtum dar dirbti Jo garbei ir mūsų nelaimingosios Tėvynės Lietuvijos—Polianijos [5] bei visos žmonijos išgelbėjimui. Amen.

Mylimas ir Brangus Tėtušėli! Pasakysiu Tau į ausį vieną žodelį, iš kurio prašom nesijuokti ir nepaniekinti, kad esu Tavo gerbėjas giliausia to žodžio prasme! Jeigu galėčiau Tau kuo palengvinti, paaukočiau kaip Abraomas vienintelį savo sūnų [6] ir dukterį, ir net savo asmeninį gyvenimą, kaip auką! Tai dėl to, kad dvasia suvokiau tauriausius Tavo sielos troškimus ir sumanymus — kilnios Idėjos [siekimą]! Bet nemanyk, kad apie tai kam nors, išskyrus žmoną, sakyčiau, bet ir tai atsargiai, nes

„nemėtau perlų kiaulėms". Nesu skaitęs gal nė pusės Tavo tautų kūrinių, vertų pirmojo žmogaus Sūnaus — Nazaretiečio — šaukimo, tačiau juose suradau tiek dvasinio peno, prilygstančio dangiškoms saldybėms, kad nuo jo sutvirtėjau, tapau stipresnis, užsigrūdinau dvasia tiek, jog nieko šitoje žemelėje nebijau — jokių likimo vingių ir jokių sunkumų žemiškajame gyvenime... Jeigu galėčiau Tau padėti papjauti ir suvalgyti tą nepakenčiamą paršelį, tai noriai atvažiuočiau į Drezdeną prieš Naujuosius metus, bet manau, kad ir ten, Drezdene, turi tikrai Tave mylinčių tautiečių, o gal ir svetimųjų, kurie noriai Tau, Brangus Tėtušėli, padės juo nusikratyti [7]. Tik labai abejoju žmonių nesavanaudiškumu...

Troškau ir aš dalyvauti tame Tavo Auksiniame jubiliejuje Krokuvoje, tačiau negalėjau. Pirmiausia todėl, kad man negalima be leidimo įvažiuoti į Rakuskio Valstybę (nes, valdant Goluchovskiui, kartą, o Posingerui — antrą kartą buvau ištremtas į užsienį net iš Lvovo, nepaisant a. a. kun[igaikščio] Leono Sapiegos užtarimo [8]). Antra, nors būčiau surinkęs iš kur nors pinigėlių kelionei, bijojau, kad nepadaryčiau kokios kvailystės džiaugsmingais šūkaliojimais... Mat aš (nors nesu separatistas) visur pabrėžiu skirtingą lietuvių ir lenkų tautybę, nors gerus lenkus myliu kaip brolius ir nesigėdiju lietuvių vadinti tauta, ne kaip ponas Mikalojus Akelaitis [9] (dabar jau Akielewicz) nuo pat Marijampolės, kuris à la polonaise [10] vadina lietuvių liaudimi [lud]. Aš esu lietuvis [11] visa to žodžio prasme ir noriu, trokštu, kad visos tautos susilietų į vieną tautą, tačiau išsaugodamos savo kalbą ir geografinį autonominį atskirumą, su viena, bendriems ryšiams skirta, laisvai visų tautų pasirinkta visuotine kalba. Svajonės!.. bet vis tik vedančios į kažkokį tikslą — į vieną avidę su sąžiningais aviganiais, kad nuo tų avių per daug nepeštų vilnų ir kad dėl tų vilnų nebūtų plėšikavimų, vadinamų karais!..

Mylimas ir Brangus mano Tėtušėli! Būčiau Tau tuojau padėkojęs už brangų atminimą ir nuoširdų laišką, bet laukiau iš Rytų Prūsų, iš Bantelno prie Klaipėdos [13], laiško nuo D-ro Zauerveino [12], kuriam nusiunčiau keletą sa-

vo darbo ištraukėlių peržiūrėti; jis yra didelis lietuvių kalbos mylėtojas ir globėjas, nes dažnai rašinėja lietuviškus eilėraštukus į Klaipėdoje išeinantį savaitraštuką „Lietuvišką ceitungą“ [14]. Tačiau iki šios dienos neturiu atsakymo. Gal vargsta skaitydamas neįskaitomą rankraštį.

Gavęs Tavo, mylimas mano Tėveli, laišką, ėmiaus darbo su tikru dvasiniu užsidegimu ir baigiu „Vitolio raudą“. Perrašant ir taisant bus dar daugiau darbo, nes neaiškiai rašau. „Vitolio raudą“ pradėjau prieš dvejus metus, bet lioviausi dėl to, kad nepakankamai mokėjau kalbą. Parsisiųsdinau Kuršaičio gramatiką [15] ir mokiaus — ir šiuo metu moku geriau negu prieš 17 metų būdamas Tėvynėje. Iš pradžių buvau numatęs išversti ir švariai perrašytą padovanoti Tau, Mylimas Tėveli, kaip puokštę auksiniam Jubiliejui. Versti nustojau, bijojau per skubėjimą sužaloti nuostabią poemą. Netrukus, jeigu leisi, parašysiu daugiau apie „Vitolio raudą“ ir atsiųsiu keletą [vertimo] ištraukų kaip pavyzdį, taip pat kitą laišką, kuriame kai ką papasakosiu ir apie save. Baigdamas prašau Tavęs, Mylimas Tėveli, malonėti pranešti man, kai tik išeis iš spaudos „Vitolio rauda“ vokiečių kalba [16], reikia ją turėti ir pažiūrėti, kaip atrodo mūsų seni dori Dievai!?

Atsiprašau už klaidas! ir pasilieku **iki mirties** Tave mylintis sūnus ir tarnas.

J. A. Vištelevičius

[1] Kalbama apie J. I. Kraševskio „Vitolio raudos“ vertimą į lietuvių kalbą.

[2] Krokuvoje 1879 m. spalio 2—7 d. buvo iškilmingai pažymėtas J. I. Kraševskio kūrybinio darbo 50-metis.

[3] Laiške: „Krywekryweitis“.

[4] Laiške: „Wieszpats Okkopirmas“. Okopirmas — tariamas prūsų (sembų giminės) dangaus dievas. Pirmą kartą šaltiniuose („Agenda Ecclesiastica“) paminėtas 1530 m. Pagal K. Būgą, jis rašytinas „Ukapirmas“ (ucka+pirmas), t. y. „visų pirmas, visų pirmasis“ ir nėra joks dievas, bet vokiško klausimo tiksliai nesupratusio prūsų vertėjo pramanymas. Okopirmas tėra krikščioniškojo („omnipotens“ prūsiškas vertimas. Apie šį dievą rašoma K. Būgos „Raštų“ 3-iajame tome (V., 1961. P. 809) bei „Aistiškuose studijuose“ (Peterburgas, 1908. P. 162). Apie Okopirmą rašė ir A. Vištelis prie „Vitolio raudos“ 2-osios dalies (Poznanė, 1882, P. 298—299) pridėtame žodynėlyje.

[5] Laiške: „Lietuwiji—Polaniji“.

[6] Aliuzija į biblinį Abraomą, besirengiantį paaukoti Dievui vienintelį savo sūnų.

[7] Kalbama apie A. Vištelio siunčiamą naujametinę dovaną.

[8] Pagal 7-ojo dešimtmečio pradžios susitarimą Austrijos vyriausybė (už Habsburgų dinastijos rėmimą) suteikė didesnių nacionalinių teisių lenkams. Buvo įkurtas Galicijos seimas (Sejm Krajowy), aukščiausia administracinė įstaiga — krašto skyrius iš šešių seimo renkamų narių. Skyriui vadovauti turėjo imperatoriaus skiriamas krašto maršalas. Be to, imperatorius turėjo teisę skirti savo vietininką, nepriklausomą nuo seimo, su rezidencija Lvove. Vietininku buvo A. Goluchovskis, vėliau Posingeris (Possinger). Leonas Sapiega (1803—1878) — pirmasis Galicijos maršalas (1861—1875), įtakingas politinio, ekonominio ir kultūrinio gyvenimo dalyvis bei organizatorius, gynęs lenkų nacionalines teises. Apie lankymąsi Galicijoje A. Vištelis pasakojo ir kituose laiškuose.

[9] Laiške: „Akiełajtis". Mikalojus Akelaitis (1829—1887) — lietuvių visuomenės veikėjas, rašytojas. Lietuvių tautos traktavimo klausimas buvo svarstomas ir to meto spaudoje. Antai J. Adomaitis-Šernas „Lietuviškajame balse" rašė: „Girdime skundus, kad lenkai lietuvius vadina tiktai „lud litewski", ale mušdamiesi į krūtinę, paklauskime patys savęs, kuomi gi užsipelnėme vardo „tautos" arba narodo? Tas vardas yra gaunamas už darbus tautiškuose reikaluose, tautiška šlove ir svietiškoje kultūroje, taipogi apsielgimu, o ne vien rėksmu ant prispaudimo. Kur gi tie mūsų daiktai? Dirbkime pirma, idant galėtume užsiminti vardu tautybės, o tą vardą už darbus ir mokslą kiti mums pripažinti turės" (Lietuviškasis balsas. 1886. Nr. 5. P. 33).

[10] à la polonaise (pranc.) — sekant lenkais, pagal lenkus.

[11] Laiške: „Lietuwis".

[12] J. Zauerveinas (1831—1904) — vokiečių kilmės Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas, poetas, rašęs ir lietuvių kalba. Su juo A. Vištelis palaikė korespondencinius ryšius.

[13] Čia, matyt, A. Vištelis suklydo — Bantelnas yra prie Hanoverio, kur J. Zauerveinas gimė.

[14] „Lietuviška ceitunga" leidžiama nuo 1878 m., redaguojama M. Šerniaus. Spausdino J. Basanavičiaus, J. Šliūpo, J. Zauerveino straipsnius apie lietuvių kalbą, Lietuvos istoriją. Nuo 1883 m. pakeitė kryptį — tarnavo germanizatoriams.

[15] F. Kuršaičio „Lietuvių kalbos gramatika" („Grammatik der litauischen Sprache") buvo išleista Karaliaučiuje 1876 m.

[16] „Vitolio raudos" vertimas į vokiečių kalbą nepasirodė. Krokuvoje Jogailos bibliotekoje (sign. 8957) yra A. Ciperio (Zipper) vertimo rankraštis (1879). Žr. Nowy Korbut. Kraków, 1966. P. 45.

9

Orliniecas, 1879 m.
gruodžio 28 dieną

Mylimiausias Tėveli! [1]

Pirmučiausiai — pakajus Tavo namams! [2] kaip esame įpratę mūsų mylimoje Lietuvoje sakyti, ką nors aplankę. Tai reiškia: ramybė Tavo, arba Jūsų, namams, taigi ir jo gyventojams. Tariu tuos žodžius su giliu atodūsiu, visa siela ir širdimi linkėdamas ramybės, tai yra visokios laimės ir pasisekimo, o labiausiai sveikatos — kaip galima ilgiau gyvuoti Tėvynės ir neteisėtumo iki kaulų smegenų iščiulptos žmonijos labui. Kad visų dalykų Kūrėjas suteiktų Tau, brangus Tėveli, jėgų sulaukti deimantinio — šimtmetinio Jubiliejaus! Kad įkvėptų naujų jėgų nusidirbusiam kūnui sužadindamas atsiminimus, atgaivindamas protėvių ir tėvų šventus šešėlius, paskatindamas vaikus žengti jų pėdomis! Tik tiek Tau, brangus Tėveli, linkiu ir sveikinu prasidėjusių naujųjų 1880 metų proga. Tegul mano nuoširdūs, iš širdies ir sielos plaukiantys žodžiai (nesistengiu parinkti ir sudėti išpūstai skambančių frazių, dažnai tuščių, kaip muilo burbulas) ras palankų atgarsį Tavo, Mylimas Tėveli, širdyje ir sieloje. Teikis atleisti už mano nemokšiškumą, nesugebėjimą net paprastai pasveikinti. Bet kuo aš čia kaltas? Kas mano galvoje ir širdyje, tą ir rašau. Ne visi galintys jausti, sugeba mintis reikšti ir kaip reikia jas tvarkyti. Ir aš kartais ką nors greitai sulipdau, o kartais menkiausio laiško neparašau. Tikriausiai taip atsitinka dėl to, kad mintys taip greitai viena kitą veja, jog neįmanoma jų sugauti ir suspėti užrašyti.

Dabar atsiprašau Tavęs, mano brangus Tėtušėli, kad išdrįsau apiplėšti „Vitolio raudą". Matai raidę W, sudarytą iš lanko (kilpinės) [3], kuokos, kardo ir strėlės — nukopijavau ir prašiau padaryti man antspaudą, tačiau padarė monogramą su vidun įdėta vadinamąja perkūno kulka [4]. Apiplėšiau iš meilės praeičiai ir prisiminimų bei senovės liekanų veikiamas.

Toliau pasakysiu, kad dirbu tolydžio perrašinėdamas „Vitolio raudą", bet sunkiai sekasi, nes lėtai rašyti negaliu, o turiu stengtis, kad būtų įskaitoma. Norėčiau sausyje užbaigti, tačiau abejoju, nes labai varginantis darbas, o dieną mažai turiu laiko: privalau beveik kasdien važiuoti arba eiti į girią, kur turiu 30 darbininkų, diena dienon dirbančių prie miško kirtimo. Tačiau užsidegimo man Dievas davė pakankamai, ir jo užteks viskam atlikti. Pagaliau Principe, o tiksliau il Conte di Roma [5] (sūnus), žiemos metu nelabai mane spaudžia savo vizitais, nes neseniai vedęs jauną ir gražią grafų Černeckių dukterį, nebent tik pinigų pas mane atvažiuoja.

Sielos gilumoje jaučiu, kad mano darbas bus vertas spaudos, nors žinau, kad kritikų netrūksta. Stengiausi išversti, nors ir neadekvačiai, tačiau sąžiningai ir tiksliai, kiek tik kalbos ypatybės leido — nė kiek nenutoldamas nuo originalo. Iš pradžių buvau numatęs pridėti papildymus, kurių nėra „Vitolio raudoje", bet kuriuos atsimenu iš pasakojimų, tačiau pasvarstęs tos minties atsisakiau — tąsyk vertimas neatitiktų originalo.

Versdamas daugiausia atsižvelgiau į lietuvių kalbą, vartojamą teritorijoje tarp Ukmergės, Vilniaus, Kauno net iki Tilžės abipus Nemuno. Stengiausi, kad būtų suprantama visoje Lietuvoje, tačiau dominuoja panemunės sintaksė — nuo Kauno iki Tilžės. Pažįstu visas lietuvių kalbos tarmes be Kuršaičio gramatikos, nes pats buvau beveik visoje Lietuvoje nuo Kuršo sienos iki Vilniaus, Gardino (už Druskininkų), Seinų, Įsručio (Insterburgo) iki Karaliaučiaus ir Klaipėdos. Nebuvau tik Novoaleksandrovsko apskrityje [6] prie Dunaburko (Dunaburgas) [7]. Prieš keletą metų susirašinėjau su Kuršaičiu, atsidavusiu V[okiečiams] siela ir kūnu, o dabar tik su tūlu Šernium (Šernas — Dzik), Klaipėdoj leidžiamo lietuviško savaitraštėlio „Lietuviška ceitunga" redaktorium [8]. Mano vartojamą lietuvių kalbą jie supranta, nors esu kilęs nuo pat Kauno, o aš gerai suprantu jų, Kuršaičio „Keleivio" ir Šernio „Lietuviškos ceitungos", raštus. Prieš porą savaičių išsiunčiau į Klaipėdą kaip pavyzdį „Vitolio raudos" įžan-

gą ir 3 puslapius pradžios. Per šventes gavau tokį atsakymą: „Jūsų man dėl pavyzdžio atsiųstos giesmės gali būti didžiai pagirtinos, tačiau tik mokytiems žmonėms!" [9] Deja, ir Kuršaitis, susipažinęs su kai kuriomis ištraukomis, prieš porą metų man pasakė, kad liaudis nesupras, bet aš tuo netikiu. Toliau Šernius, aiškindamasis, kad nėra giliai mokytas, sako: „Ak, kaip gi galėčiau išdrįsti bandyti jas girti arba peikti?" [10]

Blogai, kad neturiu Visuotinės enciklopedijos [11], kurioje gal surasčiau kai kurių dievų reikšmes, jeigu apie juos ten rašoma, tačiau abejoju, nes ieškantys pradmenų turi gerai mokėti lietuvių kalbą ir būti įžvalgaus proto.

Baigdamas laišką, pasakysiu, kad verčiau iš antrojo Vilniaus leidimo [12], bet man rodosi, kad buvo išleistas ir Lvove! Ar nebuvo perdirbta ir išplėsta??

Siunčiu keletą [13], nors ir nevykusiai atliktų, ištraukų parodyti Mylimam Tėveliui ir pasilieku iki gyvenimo pabaigos Tave mylintis sūnus ir tarnas.

J. A. Vištelevičius Lietuvis

[P. S.] Je Vous prie de ne pas dire à personne mon nom de famil[l]e si Vous donnerez à quelqu'un lire... Je suis refugié de — 63 — estropié en[un] militaire de l'armée M... Volontario nel Corpo dei Volontari Italiani nel — 66. Sudievu! [14]

[1] Laiške: „Mylimiausis Teweli!"

[2] Laiške: „Pirmucziausey — pakajus Tawo Namams!"

[3] Lietuviškas žodis.

[4] Perkūno kulka — akmeninis rutulys. A. Vištelio aprašyta monograma yra beveik visuose vėlesniuose laiškuose J. I. Kraševskiui.

[5] Principe — kunigaikštis, ... il Conte di Roma (it.) — Romos kunigaikštis. Turimas galvoje A. Vištelio prižiūrimų miškų savininkas.

[6] Novoaleksandrovsko — Zarasų apskritis.

[7] Dunaburkas (Dinaburgas) — Daugpilis, Daugavpils.

[8] Martynas Šernius (1849—1908) — Mažosios Lietuvos lietuvių kultūros veikėjas, „Lietuviškos ceitungos" redaktorius.

[9] Laiške: „Jusû man Pawyźdźiuy atsiųstosios szeip rasi didey pagirtinos Giesmes, ale tay tikt jû mokįtiems żmonems".

[10] Laiške: „ak! kaip tuygi iszsidryszcziau jas megit ar girt arba peikti?"

[11] Tikriausiai turima galvoje Varšuvoje 1872—1876 m. išleista 12-kos tomų „Visuotinė enciklopedija" („Encyklopedia Powszechna").

[12] Antrasis „Vitolio raudos" leidimas Vilniuje pasirodė 1846 m. Išleido J. Zavadzkio spaustuvė su V. Smakausko iliustracijomis.

[13] Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekoje (sign. 4664) yra A. Vištelio verstų J. I. Kraševskio „Vitolio raudos" fragmentų rankraščiai. Pradžioje duotas būsimos knygos pirmųjų puslapių tekstas: pirmasis — antraštė „Anapielas", antrasis — „Anapielas. Giesmes isz Padawimu Lietuvos. Per Jůzapa Ignaciu Kraszewski Lenkiszkay suraszytos. Lietuwiszkay iszgulde J. A. W. Lietuvis. Giesme pirma. „Trečiasis puslapis: „Witolo rauda. Giesme isz padawimu Lietuwos. Per J. I. Kraszewski lenkiszkay suraszyta. Lietuwiszkay iszgulde J. A. W. Lietuwis". Epigrafas: „Asz padainůsiu dainů daineles, / Asz dainů bernuźelis : / Asz atdarysiu dainů skryneles, / Paleisiu ir liusteli." Toliau iliustracija — kanklių piešinys ir data — 1879 m.

Rankraščio turinys. A. Vištelio parašyta „Apierawone" su J. I. Kraševskio akrostichu (1 p.), „Ieiga (Wstęp") (2 p.), įvairios „Vitolio raudos" ištraukos (17 p.), komentarai (3 p.). 1881 m. Poznanėje pasirodė A. Vištelio verstos „Vitolio raudos" pirmoji dalis, o 1882 m. — antroji ir trečioji. Spausdintas tekstas nuo rankraščio skiriasi nežymiai — yra šiek tiek stilistinių taisymų.

[14] „Je Vous prie..." (pranc.) — Aš Jūsų prašau nesakyti niekam mano pavardės, jeigu duosite kam nors skaityti... Aš esu pabėgėlis, suźeistas 63 m. M... armijos kovotojas. „Volontario..." (italų) — Italijos savanorių korpuso 66 [metų] savanoris. Sudiewul (liet.).

10

[1880.III.19]

Mylimam solenizantui širdingi linkėjimai sveikatos, pasisekimo ad multos annos [1].

Vitolio raudą tuojau atsiųsiu.

Tarnas Vištelevskis

[1] ad multos annos (lot.) — ilgiausių metų.

11

Orliniecas prie Dolsko,
1880 m. IV 4 dieną

Šviesiausias (iš Šviesiųjų) Pone!

Pagaliau prieš porą mėnesių baigiau [versti] „Vitolio raudą" ir ketinu ją dar šiandien išsiųsti į Drezdeną. Tačiau prisipažįstu, kad sunku man širdyje ir sieloje, nes nežinau, ar bus verta Tavo globos, Brangiausias Tėveli, ir ar bus mielaširdingas jai tas, kuris peržiūrinės!? Bet, šiaip ar taip, siunčiu šį darbą tikėdamasis laimės... Būčiau jau seniai atsiuntęs rankraštį, bet visą mėnesį negalėjau pasiryžti rašyti pratarmės; o pasiryžęs ir parašęs kai pradėjau braukyti ir perrašinėti, tai vėl užsitęsė apie dvi savaites, kol pagaliau vienu minties užmoju parašiau, tiesa, trumpai, dalykiškai, ir pasakiau: dabar tegul bus Okopirmo [1] valia, pagal lemties įrašą amžinojo akmens luite!

Sugaišau perrašinėdamas, nes visiškai pertaisiau visą ankstesnį tekstą — siekiau, kad būtų kaip galima arčiau originalo ir manau, kad niekas nepasakys, jog perdirbta, nes tik išversta. Jeigu būčiau perdirbinėjęs, gal gražiau ausiai skambėtų, tačiau dvasiai pakenktų. Ak, Dieve! kiek gi atodūsių iš mano krūtinės išėjo ir kiek ašarų, netgi prieš mano valią iš po vokų išlašėjo rašant tą knygą, tai žinoma tik Protėvių Dvasioms Anafiele! Rašant kai kuriuos skyrius turėjau padėti į šalį plunksną ir atsigauti nuo įvairiausių įspūdžių, tačiau niekados man nenusibodo — vienas [epizodas] stūmė kitą, traukė toliau ir vėl būdavo lengva ir gera sieloje. Negalėdamas suprasti kai kurių žodžių, esamų originale, antai **Puschaitis (Puszaitis)**, Budte ir t. t., griebiausi net sanskrito, ir tik čia man atsiverdavo akys. Viską pažinau ir nuspėjau, išskyrus kelių dievų bei kunigų pavadinimus ir, trumpai tariant, įsitikinau, kad viskas yra paimta iš sanskrito. Aš čia jų nevardinsiu ir neaiškinsiu, nes esu tikras, kad Mylimas Tėvelis milijoną kartų geriau žino už mane; tačiau

vieną, kuris mane labai pradžiugino, paminėsiu: kad lietuviškas „dangus" kilęs iš sanskritiško dhanus, tad raidė h perkelta už dviejų raidžių ir pakeista į g. Sanskritiškas dhanus reiškia skliautą, o lietuviškas **„dangus"** taip pat skliautas, nes ir krosnies vidaus viršus vadinasi **„dangus"**, ir bažnyčių skliautas taip pat **dangus.** Be šito, dar labai ir labai daug žodžių bei posakių sanskritas man išaiškino. Atsiprašau — išvažiavau iš kelio į šunkelį, bet grįžtu.

Jeigu rankraštis būtų dar neįskaitomas, tai esu pasiruošęs dar kartą spausdintu šriftu arba raidėmis perrašyti, nors tektų ir pusę metų sugaišti. Jeigu duosite kam peržiūrėti tą kuklų mano darbą, prašau, Mylimas Tėveli, pasirinkti ką norite, bet nenorėčiau patikėti Varšuvos [ir] Maskvos laikraščių Paryžiaus korespondentui Ak[elaičiui] [2], nes girdėjau Poznanėje iš profesoriaus Žepeckio [Rzepeckiego] [3], kad ėmė tarnauti Maskvos cariniams laikraščiams! Juk profesorius Žepeckis nežinodamas negali apkalbinėti Marijampoliečio [4]. Kita vertus, jokios asmeninės skriaudos iš jo nepatyriau, tačiau neturiu ir simpatijos. Pagaliau darykite su rankraščiu kaip tinkami. Tiktai norėčiau, jei pasirodytų netinkamas spaustuvei, dar kartą perrašyti, o jeigu ir tai nepadėtų, vieną rankraštį atiduočiau „Lietuviškai Bibliotekai" [5] Tilžėje, jei tokia jau yra, o kitą į Mylimo Tėvelio rinkinius. Dar pridedu: Mylimam Tėveliui nepatikusias [eilutes] prašau be gailesčio braukti.

Nenorėdamas iki begalybės tęsti laiško, kad Mylimas Tėvelis negaištų laiko jo skaitymui, baigsiu prašydamas maloniai man pranešti, tuojau arba vėliau, ar pasiekė Jūsų rankas rankraštis, ar jis ko nors vertas!

Baigdamas turiu garbės pareikšti ištikimiausio ir be galo Tave, Tėveli, Pone, Galiūne ir Dievaiti iš „Anafielo"! mylinčio tarno ir sūnaus aukščiausią pagarbą, godonę ir prisirišimą!

J. A. Vištelevičius

P. S. Prašau maloningai man atleisti už egzaltuotą stilių, bet patikėkite, nemeluoju. Esi mano kalbos, minčių

jausmų ir troškimų ašis, nors ir nepavejama. Taigi dar kartą: atleisk man, Tėveli ir mano Pone! Ant Anafielo pasitaisysiu rašinėdamas Jums laiškus... nes juk ir ten maži, kaip aš, bus žemai, o didieji, kaip Tu, Tėveli, sėdės su Okopirmu aukštybėse! Bhaspatis juma!!! [6].

[1] Laiške: „Okkopirma".

[2] M. Akelaitis keletą metų buvo laikraščio „Gazeta Warszawska" Paryžiaus korespondentas.

[3] Liudvikas Žepeckis (Rzepecki, miręs 1894 m.), Poznanėje dirbęs lenkų pedagogas ir literatas. Paskelbė keletą brošiūrų apie lenkų kalbą, vadovėlių.

[4] M. Akelaitis buvo kilęs iš Čiuoderiškių kaimo, prie Marijampolės.

[5] Turima galvoje 1879 m. Tilžėje įkurta Lietuvių literatūros draugija (Litauische literarische Gesellschaft), turėjusi savo biblioteką.

[6] Bhaspatis juma (sanskr.) — Viešpats su jumis (? — V. Ž.). Gale kriptonimas — dvi sanskrito raidės.

12

Orliniecas, prie Dolsko,
[18]80.IV.13 dieną

Šviesiausias Gišpati ir Bhaspati! [1]
Brangiausias ir Mylimiausias Maestre!

Su neapsakomu džiaugsmu vakar priėmiau vertingiausią ir mano širdžiai ypač malonų Jūsų laišką, rašytą Drezdene šio mėn. 8-tą, į kurį norėjau tuojau atsakyti, bet dėl nepaprasto jaudinimosi negalėjau suregzti minties; net iki tokio laipsnio buvau sumišęs, kad tarpais prarasdavau nuovoką — šokinėjau ir po kelis kartus šaukiau savo žmonelei: „O ką!? O ką! matai, kad ne veltui dirbau!" Tačiau turiu taip pat Jums pasakyti, Mylimiausias Tėtušiai, kad skaitydamas pirmuosius žodžius, apsipyliau ašaromis ir be antrosios mano pusės pagalbos negalėjau perskaityti laiško — iš susijaudinimo, dėl kažkokių nesuprantamų ir neapibūdinamų jausmų pasidarė tamsu akyse! Pirmą kartą savo gyvenime patyriau tokį

jaudulį. Po to visą dieną, triūsdamas prie pavasario darbų, kurdamas augalų pasaulio respubliką, mąsčiau ir svajojau apie tuos balzaminius paguodos ir vilties žodžius, kad pagaliau kartą, jeigu Praamžius malonės išsaugoti likimo lemtį, kurią užrašė amžina Okopirmo ranka, brangiausias mūsų Tėvų palikimas pasirodys pirmykščiu apdaru, tai yra savo kalba [2]. Ir taip džiaugdamasis bei mąstydamas, apsipildamas džiaugsmo ašaromis, kartkartėmis pamiršdavau ką dirbąs. Na, nors kartą gyvenime galiu pasakyti — buvau laimingiausias iš laimingųjų! Pagarba, dėkingumas ir begalinė palaima tegul už tai bus per amžius!

Aš neabejoju, Brangiausias mano Tėveli, kad tai geras [kūrinys] („Vitolio rauda"), bet aš pasaulį pažįstu ir žinau, kad vieni nesupras, o kiti iš pavydo kritikuos, nes šių dienų pasaulis mažiau yra linkęs kurti, o daugiau naikinti ir kritikuoti. Tiksliau sakant, žinau, kad ultramontai [3] sirijai [?] labiausiai bus nepatenkinti pasirodžius atsiminimams apie praeitį, nors ir padavimais paremtiems. Toliau, kad dar nėra nusistovėjusios lietuvių rašybos,— vienas pasakys, kad negerai parašyta, kitas ką kita, Prūsų lietuviams atrodys per daug lenkiška sintaksė, žemaičiams — per daug prūsiška, o aukštaičiams atrodys sumaišyta, nes kiekvienas Lietuvos kampelis šiek tiek kitaip kalba, vadinasi, ir rašo. Gaunu šiuo metu tris lietuviškus laikraščius (savaitraštukus) tik iš Prūsijos teritorijos, tiksliau — Vokietijos, vieną iš Klaipėdos antrašte „Lietuviška ceitunga", kitą iš Priekulės antrašte „Tiesos prietelius" [4], o trečią iš Tilžės, antrašte „Naujasis keleivis" (nes žlugo senasis, kuris daugiau kaip 30 metų Karaliaučiuje ėjo redaguojamas Frico Kuršaičio, Karaliaučiaus universiteto profesoriaus ir pastoriaus, išleidusio vokiškai ir aną lietuvių kalbos gramatiką bei vokiečių—lietuvių žodyną [5] ir 30 metų lietuviškai germanizavusio Prūsų lietuvius). Kiekvienas laikraštukas turi skirtingą ortografiją, nors dėl vieno sutaria — visi vartoja vokiečių sintaksę ir rašybą. Tiesą sakant, turiu pripažinti, kad jie vis dėlto rašo geriau negu žemaičiai, tai yra žemumų lietuviai (žemai [6] — nisko). Aš irgi daugiau laikausi prū-

sų negu žemaičių rašybos, bet pirmenybę teikiu mūsų, Kauno—Augustavo, sintaksei, nors ji jau kiek sulenkinta. Tačiau esu tikras, kad mano rašybą, ir kalbą, visame Lietuvos plote — apie 1500 kvadratinių mylių — gerai supras kiekvienas. Pagaliau labai retai vartojami žodžiai bus paaiškinti prierašuose. Mane labai liūdina tai, kad „Vitolio rauda" negalės laisvai plisti Rusijos teritorijoje, nes esu girdėjęs, jog satrapo Muravjovo valdžia įvedė rusišką raidyną, druk azbuki, o lotyniškas knygas (lotynų raidėmis) uždraudė lietuviams spausdinti. Teks nebent kontrabandos būdu į kraštą gabenti.

Brangiausias Tėveli! aš jokio pelno nei atlyginimo už savo darbą nenoriu — man būtų didelis užmokestis, jeigu būtų išspausdinta! Aš trokštu tiktai, kad lietuviai pagaliau nors kartą turėtų spausdintą „Vitolio raudą" savo tėvų kalba! O man vis dar atrodo, kad netgi ir spaudos išlaidos apsimokės, tik reikia paprastame popieriuje ir stambiomis raidėmis spausdinti, idant ir vyresni žmonės galėtų skaityti, ir kad nebūtų per daug brangi. Man atrodo, kad spausdinimas per daug brangiai nekainuos. Apytikriai yra apie 300 000 raidžių, tad, pagal Paryžiaus kainas, rinkėjas paimtų 150 frankų (50 centų už 1000), nežinau tik kiek kainuotų spaudmenys ir popierius 8°[7]. Manau, kad keletas šimtų egzempliorių vis dėlto bus parduota. Aš parašyčiau į Klaipėdą „Lietuviškos ceitungos" redaktoriui ir kartu knygynininkui, gal paimtų keletą šimtų egzempliorių (pradžiai keliolika pardavimui), tik bijau, kad neperspausdintų, nebent turėtum, Tetuši, apdrausti savo nuosavybės teisę. Jeigu būtų spausdinama Poznanėje, būtų labai gerai, nes galėčiau net pats nuvažiuoti, jei sutiktų ir reikėtų, parodyčiau rinkėjui kaip skaityti ir pažinti raides bei ženklus, kurių, kiek galėjau vengiau vien dėl to, kad palengvinčiau rinkėjui skaitymą ir drauge nupiginčiau spausdinimą. Korektūrą skaityčiau su tokiu pat užsidegimu, su kokiu verčiau ir perrašinėjau. Labai norėčiau prieš mirtį pamatyti išspausdintą. O jeigu būtų galima dar nors keletą iliustracijų (paveiksliukų), panašių kaip Vilniaus leidinyje[8], nors medžio raižinių įdėti, tai liaudies akyse gerokai pakiltų

knygos vertė. Bęt medžio raižiniai turbūt yra brangūs — aš apie tai neturiu nuovokos.

Už dovanotą leidinį „Knygos teisybių" širdingiausiai iš anksto dėkoju — jis man pravers: aš irgi norėčiau, kad lietuviai pažintų tą kilnią tauriausio žmonijos atstovo Lamenė idėją ir stengsiuos jo knygą po truputį lietuviams dalinti. Knygų išsiuntimu prašom nesirūpinti — jei Praamžius leis, aš pats pas Jus į Drezdeną šią vasarą atvažiuosiu, nors turėtumėte mane ir kaip reikiant išplakti, į nieką nekreipsiu dėmesio — privalau nors į Jūsų šventą veidą pasižiūrėti ir drabužių skverną pabučiuoti, nes man esate kažkoks nežemiškas — o kas žino, gal iš tikrųjų esate lietuviškas Dievas, tiktai žmogaus pavidalo!? Juk prikeli mirusius. O! kad mokėtumėt expedite[9] lietuviškai, rašyčiau Jums ta švelnia ir skambia senutėle mūsų prosenelių ir tėvų kalba! Lenkiškai kalbu lyg ir neblogai, bet ir nelabai gerai, nors moku šią irgi gražią kalbą, bet nelabai man sekasi, ir kiekvienas išsilavinęs žmogus, kaip ponas Žepeckis (profesorius) iš Poznanės, pažins, tiksliau — pripažins, kad tai grubus stilius[10]. Bet jau pakaks apie tai, turiu eiti prie pabaigos, kad Jums, Brangiausias Tėveli, nenusibostų skaityti mano tokios ilgos raizgalynės ir negaišinčiau Jūsų brangaus laiko. Kitą kartą ką nors daugiau parašysiu arba, kai atvažiuosiu į Chomnico [Chomnitz] viešbutį, kur 1864 metais mėnesį gyvenau, ir iš ten pas Jus,— trumpai aiškiai papasakosiu, ko iki šiol neparašiau dėl užmiršimo ir tutti quanti[11] kliūčių.

Tegul Aukščiausiasis bus su Jumis!

Jūsų dėkingiausias labiausiai prisirišęs ir paklusniausias tarnas bei sūnus.

J. A. Vištelevskis

Post skriptume dar kartą prašau, kad mano pavardė nebūtų minima, o jeigu šito reikia... na, nežinau ką ir kaip kalbėti, mintys susipainiojo... valanda 10 minučių po pusiaunakčio, tai yra balandžio 14-ta. Jeigu miegate, tegul Jums Brėkšta[12] siunčia saldžiausius sapnus, jeigu

dirbate, tegul Jums Bhaspatis (šviesos valdovas) siunčia šviesos kūno ir sielos akims. Amen. Atleiskite! Atleiskite! Pakajus tegul bus su Jumis [13].

J. A. V.

[1] Laiške: „Giszpati i Bhaspati!"

[2] A. Vištelis džiaugiasi dėl J. I. Kraševskio pažado išleisti „Vitolio raudos" vertimą.

[3] Ultramontanizmas — kovingojo katalicizmo judėjimas, skelbiantis dvasininkijos viršenybę pasauliečių atžvilgiu.

[4] „Tiesos prietelius" Priekulėje 1880—1882 m.

[5] F. Kuršaitis parengė didelį „Lietuvių kalbos žodyną" (I d. — „Vokiečių—lietuvių kalbų žodynas", 2 t., 1870—1874; II d. — „Lietuvių—vokiečių kalbų žodynas". 1883).

[6] Laiške: „Žemay".

[7] Neaiškūs ženklai — greičiausiai tai oktavos (8°) formatas.

[8] Turima galvoje 1846 m. Vilniuje išleista „Vitolio rauda" su V. Smakausko iliustracijomis.

[9] Expedite (lot.) — laisvai.

[10] „Žubrzi Styl".

[11] tutti quanti (it.) — ir visi kiti.

[12] Brėkšta (Brekszta) — J. Lasickio XVI a. pramanyta lietuvių deivė.

[13] Sakinys lietuvių kalba.

13

Orliniecas, 1880 m. 4/23 dieną

Mylimiausias ir Brangiausias Maestre!

Laiškas mano rankas pasiekė vakar po pietų ir tik šiandien atsakau į jį pagal Jūsų pageidavimą pačia glaustiausia forma. Popierius ir spauda būtų gana geri, jeigu ne Dauggalio Pono d-ro Lebinskio [1] reikalavimai, kurie man atrodo negirdėtai dideli. Paskaičiavau kaip sugebėjau ir gavau, kad vienas „Vitolio raudos" egzempliorius su paaiškinimais apimtų 38 lakštus (Jūsų lenkiškoji „Vitolio rauda", išleista Vilniuje [2], apima 36 lakštus, skaičiuojant 8 puslapius vienam lakštui). Aš imu didžiausią kiekį. Tad 38×24=912 markių!!! Esant 500 egzempliorių tiražui, tektų kiekvienam po 1 markę 82½ pfenigo

be trupučio (tiksliau: $1,82^2/_5$ mr). Knygelė neįrišta ir nesudėta arba nesubrošiūruota ir be korektūros — man rodos, dar kartą kartoju, negirdėtai brangu. Gaila mūsų sąžiningos J. Zavadzkio spaustuvės Vilniuje! — Sakykime, kad didžiausias eilučių skaičius — 7000 ir jeigu kiekviena eilutė kainuotų 10 pfenigų, tai neviršytų 700 mr. Aš irgi vyliausi, kad įrištą balto popieriaus knygą būtų galima įkainoti 4 mr, paprastesnio 3 mr, o visiškai paprasto 2,50 mr, vertinant įrišimą nuo 0,40 iki 0,50 markių. Popierius yra blogesnis negu Vilniaus leidinio ir lakštai kur kas mažesni. Spauda yra beveik vienoda, tačiau tas rinkinio pavyzdys, man atrodo, nepatenkinamas, nes jis skirtas lenkų kalbai. Nežinau, ar turėtų atitinkamas raides (spaudmenis), pavyzdžiui „ą", kuri reiškia beveik „in", nosinę, kaip ą ir ę. Trūkstant i nosinės, reikėtų pakeisti kitokia, pavyzdžiui, perbraukta i, arba i (į Dangų [3]: vietoj in vel [4] ing); stogelį (accent aigue [5]) manau, kad turi. Jūsų „Vitolio raudos" antrasis leidimas, pasirodęs Vilniuje J. Zavadzkio spaustuvėje, kartu su „Įžanga" yra 6760 eilučių, skaičiuojant net trumpiausias, kurios iš esmės tik vietą užima. Tad galite skaičiuoti pagal jo leidimą. Nenorėdamas tęsti laiško iki begalybės, prisipažinsiu mylimam Tėveliui, kad net plaukai man ant galvos atsistojo, išgirdus tokį reikalavimą! Aš maniau, kad tai nekainuos daugiau kaip 300—350 markių. Tai vis dėl noro daug uždirbti! Toks lakštas, o tiksliau pusė lakšto per $^1/_2$ pfenigo.

Baigiu, nes laiškanešys atėjo. Jeigu reikės rašto ir liudijimo iš D[auggal]io P[ono] d-ro Lebinskio, tai atsiųsiu, bet, man rodos, nereikia.

Jūsų ištikimiausias ir be galo prisirišęs sūnus ir tarnas

J. A. Vištelevskis

[1] V. Lebinskis — spaustuvininkas Poznanėje, išleidęs 1881—1882 m. „Vitolio raudą" lietuvių kalba.

[2] Turimas galvoje 2-asis, 1846 m. leidimas.

[3] Laiške: „į Dangu".

[4] vel (lot.) — arba.

[5] accent aigu (pranc.) — aštrus kirtis.

14

Orliniecas, 1880 m.
balandžio 28-tą dieną

Mylimiausias ir Garbingiausias Tėveli! [1]

Jūsų „postkartę" [atviruką] gavau užvakar, t. y. šio mėn. 26 dieną, bet negalėjau tuojau į ją atsakyti. Tiktai šiandien šitai darau, nes pakankamai pergalvojau visus joje esamus punktus ir punktelius, išskyrus paskutinįjį, apie kurį žemiau kalbėsiu, tiksliau — rašysiu. Dabar pasakysiu, kad, man rodosi, nesuklydau skaičiuodamas lakštui 4 lapus po 8 puslapius. Mat atsiųstą pusę lakšto palaikiau naujo tipo arba naujo popieriaus lakštu. Gerai žinojau, kad in octavo knyga turi 8 lapus, o puslapių 16 ir dėl to rašiau Tėveliui, jog man parodyti atsiuntė ne lakštą, o pusę, ir aiškiai matyti, kad kita pusė nuplėšta. Tad atsipeikėjau nuo išgąsčio ir ramiai galiu pasakyti, kad galima skaičiuoti tik pusę nurodytos išlaidų sumos, t. y. 19-ka lakštų po 24 markes sudarys 456 markes. Skaičiuokime lygiai 20 lakštų, tad turėsime lygiai 480. Už susiuvimą arba brošiūravimą neturėtų būti daugiau kaip 25 mr, tačiau tegul bus 50, tad iš viso susidarys 530 markių. Imu didžiausią kiekį, t. y. vienu lakštu daugiau, ir po 10 pfen[igų] už kiekvieno egzemplioriaus brošiūravimą. Tačiau, man rodos, kad vertėtų išspausdinti porą šimtų egzempliorių daugiau, nes nuolatos galvoju, jog turės paklausą. Nejaugi jau tokia nelaiminga tauta, arba, tiksliau sakant, lietuvių „liaudis", kad tapo tokia abejinga savo praeities atsiminimams!? O! dievaži, jau nežinau kaip ten šiandien yra su ta liaudimi. Man rodos, kad kai tik laikraščiuose bus paskelbta, jog „Vitolio rauda" lietuvių kalba išėjo iš spaudos, tai atsiras tie pora šimtų išsilavinusių ar bent šviesesnių lietuvių, kurie norės ją įsigyti. Daugiausia pasikliauju išeiviais užsienyje, nes šie labiau ilgisi mūsų Mylimos ir Šventos Tėvynės Lietuvos praeities. Nėra ko bijoti piniginių nuostolių, nes grįš, bent spaudos išlaidos, jeigu

ne daugiau. Aš pats savo lėšomis, Tėveli, išspausdinčiau, bet tik gal po poros metų, nes dabar negaliu, neturiu pinigų. Prieš 10 metų (1870 m. liepos 1-mą) atvažiavau iš Paryžiaus čia, į Kunigaikštystę [2], su dviem auksinais, o prieš 6 metus iki čia su 10-čia talerių, tad plikas kaip lietuvis, šokdamas į vandenį, kad paskui išplauktų su cilinderiu ir auksiniu laikrodžiu! [3] Tikiuosi, kad jeigu Dievas duos sveikatos dar porai metų, tai ir išplauksiu. Tiktai prieš trejus metus vedžiau apskrities teismo sekretoriaus Ragozne [4] dukterį Adolfą Mariją Smoravską, paėmiau tiesiai iš „Liudvikos" pensiono Poznanėje, išlaikius jai mokytojos egzaminus. Kol įsikūriau daug kainavo (žmoną paėmiau be jokio kraičio — kaip žvirblį!). Mano judamąjį ir nejudamąjį turtą šiandien vertinu 3000 markių, neįskaitant į jį vaikelių: Marijos Aldonos ir Vitolio Mečislovo, brangiausio mano turto pasaulyje, be Tavęs, Mylimiausias mano Kriviukrivaiti!!! [5] Dievas mane iki šiol kažkaip laimina, už ką dėkui ir garbė tegul jam bus in aeternum [6], nes dirbu kaip tikras lietuvis — nuoširdžiai, ištikimai ir stropiai — šito įrodymas, kad po šešerių tarnybos metų, ak! nelaimingos tarnybos... Ponas Žultovskis Fr. iš Niechanovo [7] paskyrė man nedidelį įgaliojimą valdyti miškus ir į juos nesikiša, išskyrus ginčus dėl ribų. Tačiau, deja! kai tik užsimenu apie algos padidinimą nuo 120 talerių (360 markių metams) iki 150 tal[erių], tai tyli kaip užkerėtas. Prie 120 tal[erių], tiesa, turiu 3% tantjemos [8], bet kai pardavimo nėra kaip derėtų, tai mano tantjema neviršija 300 markių per metus. Jeigu pardavimas pajudėtų, galėčiau turėti 900 markių per metus, bet laukiu, nes apylinkėje mišką naikina ir pusvelčiui lenkai žydams parduoda. Ak, lenkai! lenkai!..., bet su pretenzija į senatorystę ir t. t.

Jeigu kirčiuotų raidžių neturi, tai geriau palikti lygiąsias. Kas moka skaityti, šito nereikalauja: kirčiuotos „į" negalima pakeisti „in" dėl to, kad šitas „į" turi nevienodą reikšmę, o „â" su stogeliu reiškia pailgintą raidę, kaip prancūzų kalboje, ir, pavyzdžiui, vyriškosios giminės daugiskaitos kilmininkas bus Waikù, [o vienaskaitos] įnagininkas Waikû.

Ar paskutinė pastraipa „[reiškia?]" iki 400 markių — tąsyk kaip nors sutaupyčiau, bet daugiau sunku. Mąsčiau ne kartą apie šito sakinio prasmę ir nusprendžiau, kad Tėvelis tam reikalui skirtų iki 400 markių, bet daugiau negali. Ar taip? Jeigu taip, tai aš pridėčiau likusias, nors turėčiau ir pasiskolinti arba vieną karvutę parduoti, nes turiu tris. Jeigu reiškia ne tai, prašau maloniai man atleisti ir kelis žodžius parašyti.

Jūsų ištikimiausias ir be galo prisirišęs tarnas

J. A. Vištelevičius

[P. S.] Galbūt ir dar kartą galbūt Mylimas Tėvelis nenori, kad būtų Jo vardu išleista, tai yra Jo rūpesčiu ir lėšomis? Be abejo, tai Jam atneš garbę ir šlovę, juo labiau kad spausdino savo lėšomis lenkišką, tad ir lietuvišką „Vitolio raudą". Aš jokio atlyginimo nereikalauju.

J. A. V.

[1] Laiške: „Mylimiausis ir Garbingiausis Teweli!"
[2] Poznanės Kunigaikštystę.
[3] Aliuzija į lietuvių liaudies pasaką.
[4] Tikriausiai Vokietijos miestelis Ragezenas (Ragösen) tarp Berlyno ir Magdeburgo.
[5] Laiške: „Krywekrywajto".
[6] in aeternum (lot.) — per amžius.
[7] Niechanovas — miestelis į rytus nuo Poznanės.
[8] Tantjema — įmonės pelno dalis, skiriama jos tarnautojų naudai.

15

Orliniecas prie Dolsko, [18]80 m. 11/29 d.

Mylimiausias ir Brangiausias Tėveli!
Mielaširdingas mano Pone!!!

Taigi tik šiandien galiu Jums parašyti porą žodžių, nors į namus sugrįžau užvakar vakare aštuntą valandą. Dėl to privalėjau tuojau kitą dieną, tai yra vakar, rašy-

ti, bet to nepadariau — vis dėlto jokios kitos priežasties nebuvo, tik per daug kupina siela ir širdis žmonių kalba neišsakomų ir protu neaprėpiamų jausmų, kuriais pripildei visą manò esybę. Tavo malonės didumas ypač dėl to iki pamatų mane sujaudino, kad, būdamas paprasčiausias iš mirtingųjų, nežinau kuo, kaip ir kada sugebėsiu atsidėkoti ir pasirodyti Jos vertas. Nebent tik begaliniu dėkingumu! Mylėjau Tave, Brangiausias Tėveli, ir prieš pamatydamas Jūsų praamžišką veidą, nuo to laiko, kai pradėjau skaitinėti Jūsų naują, bet seną kaip pasaulis Evangeliją, t. y. raštus, o nuodugniai ištyrinėjęs **Senapilę** (Anafielą) pamilau visa širdimi ir visa siela kaip Tėvą ir Lietuvos karalių, arba, tiksliau sakant, pagal pripažintus principus — kaip viršininką ir Kęstučio vaikų įpėdinį. Bet dabar, pamatęs tauriausią Jūsų veidą ir išgirdęs iš Jūsų lūpų paguodos bei jaudinančio palankumo žodžius man, pamilau Jus, Brangiausias Tėveli! visomis savo dvasios jėgomis, kaip vienintelę po nematomų ir nesuvokiamų Dievų esybę, vienintelį Lietuvos, visos žmonijos, tai yra visos Polianijos liaudies, Dievą! O myliu irgi visomis dvasios jėgomis, visais jausmais ir nuojautomis Tą Dievų Dievą tikrovėje, kurį aukštinu ir garbinu, lygiai kaip visa siela nekenčiu šėtono — „šio pasaulio kunigaikščio", tačiau slaptai — nes viešai negalima šito rodyti — nukryžiuotų, tai yra nužudytų mane kaip patį Mokytoją iš Nazareto — žmonijos Išgelbėtoją! Arba, geriau sakant, Gynėją, nes žmonijos dar neišgelbėjo ir neišvadavo, o XIX-tas amžius jau baigiasi, tačiau savąja Evangelija dar gina, nors ji jau įgijo kitas formas bei apdarą ir dvasios vargšams [1] vylingai yra aiškinama! O Brangiausias Tėveli ir Mielaširdingiausias mano Pone! atleisk man, aš jau nuklydau — tai pastebėjau, nenorėjau šito Jums rašyti, nes geriau žinote ir vienodai jaučiate. Jausmai manyje sukunkuliavo ir pradėjo sūkuriuoti, iškrypau iš temos vėžių, bet niekados nerašau kitaip negu tiktai tą, kas mano galvoje ir kažkur širdyje atsiliepia. O tą jausmų mašinos iškrypimą iš bėgių sukėlė mintis apie Jotvingijos (jotvingių) išpjovimą, kas yra vadintina „visišku išnaikinimu". Kiekvie-

ną kartą, kai apie tai pagalvoju, toji mintis mane sukrečia iš pagrindų. Ak! „Dėl ko dvasia, po Tėvų žemę klaidžiodamas, (ir) aš visuomet atkasinėju kapus?!" [2] O! Brangiausias Tėveli! kasinėju ir knaisiojuosi buvusios Lietuvos protėvių didybės ir garbės dulkėse, nors toji mano kelionė ir tie darbai sukelia baisias dvasios kančias, bet jos man yra saldžios ir dangiškos! O ką padarei, ką padarei su savo „Anafielu"?! Ak, gerai! Garbė, godonė, pagarba ir palaima tegul Tave lydės iš kartos į kartą ir per amžių amžius. Amen.

Uždegei seną žinių ugnį mano sieloje, ne veltui šaukei šaltą liaudį prie savęs, štai yra vaisiai — aš, o paskui mane jau eina dešimtys, o gal duos Dievas, šimtai ir tūkstančiai eis uždegti širdyse senąją šventąją ugnį...

Iš Drezdeno atvykau, Dievui dėkui, laimingai, ir namuose žmonelę ir vaikelius suradau sveikus, bet kas svarbiausia — radau laišką iš vieno žemaičio, gyvenančio Prūsuose, kuriame dėkoja man už tai, kad atkasiau paskutinę aukuro ugnies kibirkštį jo širdyje, ir už atsivertimą į Dievą — Lietuvą. Atvirai prisipažįsta, kad jau buvo paniekinęs lietuvių kalbą, nors pats lietuvis, ir, be to, bajoras sakosi esąs, felčerio sūnus, atsitiktinai tai mano giminaitis, bet tik pagal pavardę, nes Stankevičius. Toliau sako, kad atverčiau vieną vokietį, mokytoją iš Virkytų prie Šilokarčiamos [3] Bekmaną [4], ar bent įtikinau savo ilgais laiškais ir įrodinėjimais, jog lietuvių kalba yra daug turtingesnė ir gražesnė negu vokiečių. Bet gana jau apie tai. Bijau, kad nenusibosčiau Jums, Brangiausias Tėveli, ir kad skaitymas neatimtų brangaus laiko.

Dabar pasakysiu, mano Brangiausias Tėveli!, kad knygos Gerbiamam Ponui d-rui Lebinskiui nenuvešiu, nebent apie gruodžio 15-tą. Turiu labai daug darbo girioje — negalėsiu išvykti nė vienai dienai, o sekmadienį ten sunku ką nuveikti. Man rodos, ar nebūtų geriau „Vitolio raudą" išleisti tik keturiais sąsiuviniais. Tėveliukas nurodė šešiais.

Tuo tarpų jau užteks rašyti, netrukus, po poros savaičių, parašysiu turiningesnį laišką, jeigu man pavyks. Pagaliau baigiu, pavesdamas save Mylimiausiam ir Brangiausiam Tėveliui ir Mielaširdingiausiam Jo dėmesiui, pasilieku su visa savo šeima be galo prisirišęs, jautriausias ir ištikimiausias iki mirties sūnus ir tarnas

Jonas Andrius Lietuvis[5]

[1] Laiške: „pauperillom in spirito".
[2] Iš „Anapielo" 3-iosios dalies — „Vytauto kovų" — įžangos.
[3] Šilokarčiama — Šilutė.
[4] Laiške: „Beckmann". Išliko platus, 23 sąsiuvinio puslapių laiškas, rašytas 1880 m. gruodžio 8 d. (LLTI. F. 1—848).
[5] Laiške: „Jonam Andrejam Lietuvis'am".

16

Orliniecas, 1880 m. 12/23 ir 24 dieną

Garbingiausias ir Mylimiausias Tėvužėli-Viešpatėli![1]

Pirmų pirmiausia[2] širdingiausiai dėkoju už Lindės žodyną, kurio jau gavau 6 milžiniškus tomus[3]. Nepaprastai džiaugiuosi, kad už tokią, palyginti su kitomis knygomis, žemą kainą gavau tokį vertingą ir milžinišką veikalą.

Pinigų tik 20 markių nusiunčiau, o kitus, duos Dievas, sumokėsiu po mėnesio, nes, atlygindamas tarnams per Naujuosius metus, būsiu gerokai apiplėštas. Vertingas veikalas, tačiau nėra be trūkumų! Pradėjau skaityti nuo pradžios, nors neįrištos, o priėjęs iki 79§ (LII puslapis), sustojau prie autoriaus tvirtinimo, kad tarp kitų žodžių ir meistras [majster], menas [sztuka], tapytojas [malarz], teptukas [pędzel], piešinys [rysunek], turėtų būti kilę iš vokiečių kalbos! Negaliu suprasti, argi ir maestras, mokytojas [maître], magistras [magister], teptukas [pinceau] ir pan. būtų kilę iš vokiečių kalbos? Neneigiu, bet niekada nepatikėsiu, kad tai iš vokiečių kalbos.

Toliau pranešu Tėveliui, kad „Vitolio raudą" nuvežiau į Poznanę ir atidaviau Gerb. Ponui d-rui Lebinskiui: po Naujųjų metų žada pradėti spausdinti. Pirmą dalį išplėšė sau be pasigailėjimo, kitą paėmiau namo perrašyti, nes neturėjau laiko nusirašyti. Dėl sąlygų nieko su d-ru Lebinskiu nekalbėjau, nebent tai, kad kiek galima pigiau apskaičiuotų. Aš su Juo derėtis ar tartis nenorėjau, nes man pasirodė per daug doras ir kilnus žmogus, be to, nesinorėjo Jį gaišinti derybomis. Ir pagaliau aš niekad nieko nespausdinau, išskyrus vieną dainą, dėl to nebūčiau galėjęs nieko nusiderėti. Tegul bus Dievo valia! Aš stengsiuos, kad išlaidos grįžtų, ir neleisiu, kad mano Tėvelis senatvėje būtų apiplėšiamas arba turėtų nuostolių. „Knygos teisybių" nuvežiau Jalovičiui [4] 5 egzempliorius, bet paėmė tik du ir sumokėjo 2 markes. Sakė, kad bene prieš du ar tris metus jos pageidavęs, tada turėjo norinčiųjų [įsigyti], o dabar jų nėra. Dvi pasiunčiau į Prūsų Lietuvą savo korespondentams — jiems patiko. Sakiau, kad pavieniui parduosiu po 30 pfen[igų], o jeigu kas panorės iš karto 200 egzempliorių, leisiu po dvidešimt pfenigų [5]. Kaip tik šiomis dienomis manęs klausė, ar priimčiau maskviškius popierinius rublius. Šiandien parašysiu, kad priimsiu. Kai tik truputį aptvarkysiu miško darbus, parašysiu į Getšvaldą naujajam knygynui, kur daug lietuvių ateina į Naujosios karalienės kleve [6] atlaidus (nes Aušros Vartuose ir visur jau įsisenėjo ir su rusais eina išvien! [7]) gal knygynininkas paims už didesnį grašį [nuolaidą]. Džiaugčiausi jeigu visi [egzemplioriai] patektų į Lietuvą — gal ne vienam smegeninėje kiek prašvistų... Gera knygutė, tik užteršta parabolėmis, kurių ir rusai, ir vokiečiai nepakęs [8], o ir žmonės bijos pirkti ir nešti per sieną.

Vokiečių—lietuvių kalbų žodyną atsiųsiu Tėveliui [9], jeigu reikia, nes aš labai noriu man paskolintą žodynėlį trium linguarum gerai peržiūrėti [10]. Jis iš tikrųjų blogai parašytas (lietuviškas skyrius), tačiau randu jame daug nežinomų žodžių, kuriuos turiu išsirašyti.

Baigdamas savo skubotą raizgalynę ir prašydamas atleisti už visas klaidas, siunčiu Mylimiausiam Tėveliui sa-

vo širdingiausius ir jautriausius linksmų Kalėdų, arba Koliądų, linkėjimus! Kad Tėveliui Dievas „Caldo" išgintų šaltą [10] žiemą ir suteiktų kūnui ir sielai šilumos dar ilgiems metams, skirtiems darbui Tėvynei ir visai žmonijai; lieku dvasioje išbučiavęs rankas ir kojas, ištikimiausias ir be galo prisirišęs tarnas

Jonas Andrius V...

[1] Laiške: „Garbingiausis ir Mylimiausis Tewużėli-Wieszpateli!"

[2] Laiške: „Pirmiû — pirmiausey".

[3] S. B. Lindės šešių tomų „Lenkų kalbos žodynas" pasirodė 1807—1814 m.

[4] Jalovičius — tikriausiai knygynininkas Poznanėje.

[5] Kalbama apie leidinio „Knygos teisybių" platinimo sąlygas.

[6] Getšvaldas (Gietrzwałd) — miestelis Varmijoje, Rytų Prūsijos pasienyje, nuo 1772 m. priklausęs Prūsijai. Šiuo metu Lenkija, Olštyno vaivadija. Vietovė ypač pagarsėjo pasklidus žiniai apie 1877 m. vasarą kleve prie bažnyčios pasirodančią Mariją su kūdikiu ant rankų. Po klevu buvo pastatyta koplyčia su Marijos skulptūra. Tą vietovę lankė tūkstančiai maldininkų, atvykdavo nemažai lietuvių. Jau apie 1880 m. bene Ragainėje pasirodė 4 p. leidinukas su iliustracija „Švenčiausia Marija nor, kad mes kožną dieną rožančių kalbėtumėm..." 1878 m. Getšvalde buvo atidarytas pirmasis knygynas Varmijos teritorijoje (įsteigė A. Samulovskis); jis prisidėjo prie lenkiškumo palaikymo.

[7] Nelabai aiški sakinio mintis — gal kalbama apie atlaidus.

[8] Turimas galvoje F. Kuršaičio „Vokiečių—lietuvių kalbų žodynas".

[9] Tai K. Sirvydo „Trijų kalbų žodyno" („Dictionarium trium linguarum") 1713 m. leidimas.

[10] Laiške: „Szałta".

17

Orliniecas, 1880 m. 12/28 dieną

Mylimiausias ir Brangiausias Tėveli ir Pone!

Pirmiausia siunčiu širdingiausią padėką savo, taip pat žmonos ir vaikelių vardu už gerus Kalėdų švenčių linkėjimus. (Kalėdos [1]... bet ne čia ir ne mūsų laikais atnešančios pavasarį.) Dievui dėkui, laimingai jas praleidome

miško tyloje ir vienatvėje. Kad Dievas, Aukščiausias iš visų Dievų, leistų visiems laimingai sulaukti ir ateinančių Kalėdų! O pirmiausia, kad Dievas duotų Tėveliui sveikatos ir jėgų naujiems darbams, sėjant žmonijai tiesos grūdus, spindinčius auksiniais ir deimantiniais atšvaitais. Kad sulauktum to laiko, kai galėsi paragauti savo sunkaus ir kruopštaus darbo vaisių (dar geresnių negu šiandieniniai, nes [jie bus] nuo visos žmonijos) [2]. Gyvenk ilgiausius metus! Dosningo laiko!!! [3] Gausių metų!!!, nes tai linkėjimas iš senovės amžių, iš Rytų kraštų mūsų prosenelių atneštas, turim jį kartoti kasmet (laiku) [4], kad nepamirštume jo prasmės ir kad visuomet gausios ir dosnios Dievo palaimos kits kitam linkėtume. Aš irgi linkiu Mylimiausiam tėveliui visos savo sielos galiomis, kad ateinančiais metais turėtum pjūtį geriausią už visas ankstesniąsias!

D[augga]lis Ponas dr. Lebinskis man pranešė, kad „Vitolio raudą" spausdins paprastame (laikraštiniame) popieriuje ir turėtų būti labai pigu. Aš tuo džiaugiuosi — kad tik išeitų iš spaudos.

Mane pasiekė žinios iš Prūsų Lietuvos, kad „Knygas teisybių" [5] Prūsų lietuviai nelabai noriai imasi skaityti, o juo labiau pirkti. Tačiau aš irgi reikalavau, parduodant en masse [6], po 25 pfenigus už egzempliorių. Veltui duoti man nesinori. Pažiūrėsime. Ten nori paruošti ištraukas ir paskelbti lietuviškame laikraštyje. Gal atsirastų koks prekijas [7] — „škapliernikas" iš Žemaitijos, norintis daugiau uždirbti. Tiktai toji pratarmė labai rėžia ausį. Aš sakiau, kad gali patys išplėšti, kam ji nepatinka arba kas labai bijo.

Apie „Vitolio raudą" norėčiau pasakyti, kad vos tik 1-mas lakštas išeis iš spaudos, paskelbsiu anonsą visuose trijuose lietuviškuose savaitraštėliuose, bet skelbiant reikia jau ir kainą nurodyti, o aš nežinau, kiek kainuos ir kada paskutinis sąsiuvinis pasirodys.

Kiekvieną sąsiuvinį pavadinau tik dalimi, t. y. 1-ma dalis Vitolio raudos, 2-ra dalis [8] ir t. t., visos bus beveik lygios. 1-ma dalis apims apie 1860 eilučių. 2-ra tiek pat,

3-čia 1820, 4-ta plius minus 1810 — iš viso apie 7350 eilučių.

Juo daugiau peržiūrinėju Sirvydą, tuo daugiau randu nesąmonių ir tvirtai sakau, kad nemokėjo lietuviškai. Tačiau ir lenkų kalba nebuvo ištobulinta. Argi jis būtų ankstyvesnis už Kochanovskį? [9] Gaila, kad nėra pradžios, žinočiau kur ir kada buvo išleistas, o Enciklopedijos neturiu [10].

Lindė [11] irgi, nepaisant jo erudicijos, ne viską parašė, kaip privalėjo parašyti. Nėra, pavyzdžiui, [žodžio] „Dosiego". Norėjau įsitikinti, kaip jis tą suprato. Be jokio vargo ir neabejodamas kildinu jį iš lietuviško būdvardžio **Dûsnus, dosnus, dosningas** vel [12] **dûsningas,** tai reiškia gausiai duodantis, gausus, taip pat derlingas, nuo žodžio **dûti** vel **dot(i),** dati, dać. Toliau tyrinėjant [žodžio] **žmogaus** (człowieka) šaknį nerandu latviško „cilwaks" — jis reiškia tą patį — žmogus. Daugiau negaišinsiu Tėveliui laiko ir baigsiu savo rašliavas. Be to, dar primenu, kad kartu siunčiu savo menkos personos Drezdene darytą fotografiją; pavesdamas save Mylimiausio Tėvelio maloniam dėmesiui, pasilieku su aukščiausia pagarba ištikimiausias ir be galo prisirišęs

Tarnas Jonas Andrius Vištelevičius

[1] Laiške: „Kolada".

[2] Laiške: „lepszych jeszcze od dzisiejszych bo od całej ludzkości..."; turimas galvoje J. I. Kraševskio kūrinių poveikis žmonėms.

[3] Laiške: „Dosingo łaiko!!!"

[4] Laiške: „(łaiku)".

[5] Laiške: „Knygos Teisybiun".

[6] en masse (pranc.) — visu daugumu.

[7] Laiške „Bohomaz" — terlius, prastas dailininkas, kontekste — prekybininkas devocionalijomis.

[8] Laiške: „Pirma Dalis Vitoloraudos, antra dalis..."

[9] J. Kochanovskis (1530—1584) — lenkų poetas, literatūrinės kalbos pradininkas.

[10] Turėjo plačiau paplitusį 5-ąjį Vilniuje 1713 m. pasirodžiusį leidimą.

[11] S. B. Lindė — lenkų žodyno autorius.

[12] vel (lot.) — arba.

18

Orliniecas, 1881 m. kovo 19 dieną

Mylimiausias ir Brangiausias Tėveli! ir Pone!

Jūsų šios dienos vardadieniui nors dvasioje siunčiu savo nuoširdžiausius sveikinimus ir linkėjimus, kad ten kažkur pietuose [1] įgytum naujų jėgų ir daug įvairių Dievo malonių dar ilgoms kovoms žemėje su tamsybių kunigaikščiu, o pirmiausia sveikatos, brangiausio turto žemėje! Daugiau nieko nesakau, nes trumpi mano žodžiai išspaudžia ašaras akyse ir man darosi tamsu — pojūčiai yra bejėgiai plunksna ir popierium perduoti neištirtus ir neaprėpiamus jausmus, kurių perdėm pripildyta širdis ir dvasia. Gal dvasia ir jauti begalinį mano dėkingumą ir meilę tau, kurią pažadinai ant nemirtingumo kalno — Anafielo! Bet kas iš to! jeigu aš nepajėgiu jų išreikšti. Tačiau ir tuo esu patenkintas, kad man Dievas leido mylėti kažką žemėje visomis sielos jėgomis, nors nei parodyti, nei žodžiais to išsakyti nepajėgiu. Gamtoje esu atomas, kaip ir jis — amžinas klajoklis, nematomas nei žemumoje, nei aukštybėse, tačiau jausmuose esu milžinas, ir už tuos jausmus esu labai skolingas tam, kas man juos įdiegti sugebėjo. Taigi, Brangiausias Tėveli, gyvenki tūkstantį metų! Ar bent sulauk Lietuvos prisikėlimo iš numirusių, tada skrisime ramiai abu ant Anafielo, kur irgi būsi man vadovas.

Naujienų, vertų pranešti, jokių neturiu, tik pasakysiu, kad esu nelabai sveikas ir kad iki šiol nerašiau, nes nežinojau adreso. O iš laikraščių sužinojau, kad išvažiavai į Prancūziją, ir tik šiandien šiaip ne taip nusprendžiau parašyti.

„Vitolio rauda" kažkaip šlubuodama slenka, jeigu taip eis, tai nebent po dvejų metų pasirodys! Per 3 mėnesius 2 lakštai išėjo. O čia manęs klausia ir klausia. Daktaras Zauerveinas iš Hanoverio klausė, irgi prašė. Gal atvažiuos pas mane — dabar yra Rytų Prūsijoje, Lazdėnuose [2]. „Knygos teisybių" netikėtai pardaviau 10

egzempliorių po 25 — pfenigus. Rytų Prūsijoje neina, nes baisiai žemaitiška tarmė ir rašyba, bet turiu vilties, kad kas nors iš Žemaitijos paims apie 100 egzempliorių — žadėjau atiduoti po 20 pfenigų. Kad nors pirmą „Vitolio raudos" dalį paskubėtų išleisti, tai pamatytume kiek išpirks. Klausė manęs apie kainą, bet nieko negalėjau pasakyti, nes pats nežinau.

Baigdamas laiškelį, pasilieku kaip visuomet ištikimiausias bei dėkingiausias ir be galo mylintis Jus bičiulis ir tarnas.

Jonas Andrius Vištelevičius

[1] J. I. Kraševskis gydėsi pietų Prancūzijoje, prie Viduržemio jūros.

[2] Laiške: „Lazdenůse".

19

Orliniecas, 1881 m. balandžio 13-tą dieną

Mylimiausias ir Brangiausias Tėveli ir mano Pone!

Jau taip seniai nerašiau Jums jokio laiško, nors, prisipažinsiu, labai norėjau, bet nežinojau, kur šiuo metu esate; žinojau tik, kad esate Prancūzijoje, tačiau kur, kuriame krašte, tik dvasia nujaučiau, kad prie Viduržemio jūros; bet štai gaunu [laikraštį] „Biesiada Literacka" [1] ir randu laišką, kurio visada pirmiausia ieškau, „iš Prancūzijos užkampio Hiero" [Hyères] kažkur už Tulono [2], kurį kartą gyvenime iš tolo stebėjau. To atradimo nudžiugintas imuosi plunksnos, norėdamas parašyti porą žodžių. Turėčiau daug ką parašyti, bet laikas nelabai leidžia, nes ištisomis dienomis vargstu prie miško kultūrų, ir popieriaus pritrūktų, ir Jūs veltui gaištumėt skaitydamas mano laišką. Dėl to rašysiu turiningai arba tiksliau — glaustai, nes turinio mano kalboje dar per maža... Tiesa, rašiau laiškelį Švento Juozapo dieną, bet tas tikriausiai guli sau Drezdene viloje ant staliuko ir laukia grįžtančio Tėvelio. Lai Aukščiausias Okopirmas teikiasi ant amžino akmens luito pirštu parašyti, kad turite

grįžti su jaunystės jėgomis ir kad daugiau niekados neprireiktų ieškoti jėgų pastiprinimo tokiuose tolimuose pietvakarių kraštuose per 100 metų, nors ir su nuliuku priedo, idant trigubai viršytum Matuzelio amžių![3] Duok Viešpatie![4]

Žodyną[5] peržiūrėjau nuo B iki Z, nors nepilnas yra, ir beveik visą naktimis perrašiau, išrašiau daug net ir lotyniškų žodžių, kurie yra identiški lietuvių kalbai. Kuo toliau nagrinėju žodžius, tuo labiau įsitikinu, kad lietuvių kalba yra senesnė negu lotynų ir kad lotynų yra kilusi iš lietuvių (?!). Latina, lietinas — vieną ir tą patį reiškia. Tačiau iš lotynų ir lietuvių kalbos beveik galiu spėlioti apie senojo pasaulio sąrangos istoriją — betgi nepaprastų pasikeitimų žmonija išgyveno! Pavyzdžiui: Privilegium — lietuviškai priviliojimas[6] — vieną ir tą patį reiškia: priviliojimą, primasinimą. Norėjau žodyną grąžinti, bet to nedarysiu, kol negrįšite.

„Vitolio rauda" kažkaip šlubuodama eina, tik šio mėn. 11 dieną atėjo 3-čias korektūros lapas, ir rytoj noriu jį grąžinti. Jeigu taip eis, tai per dvejus metus nepasirodys! Mano brangiausias Tėveli, jeigu yra galimybių, pastūmėkite mašiną, paprašykite P. d-rą Lebinskį, kad paskubėtų, bent pirmą sąsiuvinį, vos pasirodys iš spaudos, aš iš savo kišenės 100 markių įmokėsiu Ponui d-rui Lebinskiui, ir pažiūrėsim kaip eis. Mane nuolatos atakuoja lietuviai laiškais klausdami kada išeis. Jeigu ne tai, neskubėčiau ir neprašyčiau paspartinti.

Pas mus žiema iki šios dienos nenori trauktis, nes šiaurės rytų vėjas šaltas, o kasdien iš ryto šalnos — ir šiandien buvo ir rytoj dar bus. Gaunu žinių nuo Klaipėdos, kad Nemunas dar neišėjo iš žiemos guolio ir ledas kaip buvo taip ir yra sveikas. Girdėti, kad rusai prie Prūsų sienos, ties Klaipėda, atsiuntė artileriją.., o čia mobilizuoja vieną korpusą, užmiršau kurį numerį pourquoi et à quoi? non soniente[7], bet ar nenorės atsisėsti ant kulnų Gaidžiams Galinčiams? (Milžiniškiems Gaidžiams) [...][8]

Baigdamas laiškelį ir linkėdamas laimingai sugrįžti, geros sveikatos ir linksmo Aleliuja Brangiausiam Tėve-

liui, pasilieku su užgalaktinio aukščio pagarba ir adoracija [mažas] kaip atomas, tačiau be galo prisirišęs ir ištikimiausias tarnas.

Būkit Sveiki!!! [9]

Andrius Jonas Vištelevičius Lietuvis

[1] „Biesiada Literacka" — 1876—1917 m. Varšuvoje leistas literatūros ir politikos iliustruotas savaitraštis. A. Vištelis jį prenumeravo.
[2] Hiero salos Vidužemio jūroje prie Tulono.
[3] Matuzelis — biblinis ilgaamžis.
[4] Laiške: „Duok Wieszpatie!"
[5] K. Sirvydo „Trijų kalbų žodynas".
[6] Laiške: „priwiliojimas".
[7] pourquoi et à quoi (pranc.) non soniente (it.) — kodėl ir kam? nieko nežinau.
[8] Laiške: „Gajdžiams Galincziams?" Tuos žodžius į lenkų kalbą išvertė taip: „Kokotom Olbrzymom". Neaiški paskutinės frazės „[...] podczas gdy snimają z Kapotą Tunisque doczynienie" prasmė.
[9] Laiške: „bukit Sweiki!!!"

20

Erelnyčioj [1], 1881 m. 4/26 dieną

Brangiausias Tėveli ir Pone!

Lauktą Jūsų laišką gavau tiktai vakar po vidurdienio, nes nuo šeštadienio gulėjo pašte — sekmadieniais laiškanešiai nenešioja. Labai džiaugiuosi, kad mano laiškas Jus surado Hiere ir kad esate, kaip atrodo, sustiprėję nuo pietų gamtos poveikio. Kad Dievas Jums duotų ilgiems metams sveikatos ir jėgų tolesniam darbui Tėvynės ir žmonijos labui!, kad nereikėtų taip dažnai ieškoti pietų kraštų...

Aš esu gana kantrus, laukdamas išspausdinant „Vitolio raudą", ir sutinku, kad būtų leidžiama dalimis, bet yra žmonių, kurie man neduoda ramybės, klausinėja apie tai; ir man rodosi, kad subrošiūravimas kainuos brangiau.

Apie vieno armijos korpuso jaučių jungo mobilizaciją pasakysiu, kad negalima nieko tikro sužinoti, plinta įvai-

rios versijos — gana, kad jaučius varo iš visų pusių ir ruošiasi slapta neva į turgų arba nori būti pasiruošę... Rezervai, apmokyti praėjusiais metais iš penktojo armijos korpuso (jungo), jau pašaukti neva pratyboms bene 14-kai dienų! Tikra yra tai, kad prie Rusijos sienos kaupiami jaučiai, gal dėl kontrabandos, nes ir lietuviški savaitraštukai rašo, jog iš šiaurės pusės apstato sieną... Argi negalima iš ten per 30 valandų [kariuomenę] permesti prie Kokotų sienos? [2] Aš siela ir kūnu patarčiau, kad kontrabandininkai snaudaliai būtų labai budrūs, nes čia kažkas ruošiama — naujokai pašaukti, o rezervinius, kuriuos praėjusiais metais mokė, šiais metais vėl pašaukė — tai neįprasto aktyvumo įrodymas. Iš vieno ir iš kito kareivio lūpų girdėjau, kad niekad taip pratybose nemankštino kaip šiais metais... O užvakar, sekmadienį, buvo pas mane atvykęs vienas nebylys iš mano stoties — Nakiemno (burmistras) ir kalbėjo: „Taip, taip! dabar būtų bon occasione [3] užpulti... ir išdirbti kailį"..., nes aš jį, gvardietį, traukiau už liežuvio! Tegul Kokotas [4] savo snapu gerus vėjus iškerta. Čia visi kažką jaučia ir šnibžda, tačiau piktas vėjas nuodija ir gaudžia ore bei protuose... juk žinote, kuo tai kvepia... Kitoje stotyje neišdrįsčiau net šito laiško atiduoti — kad nepražūtų, bet iš čia esu tikresnis, jog nedings, nebus sunaikintas.

Rašydamas šį laiškelį, esu sukaustytas dvigubo reumato, tai yra vėjai vaikščioja po mano kūną ir sielą ir rankos jau sugrubo nuo šalčio! Šiais metais neatrodo, kad jau būtų pavasaris, bet už tai vasara gali būti kai kur ir lietinga, ir karšta... Kad mūsiškiai ruošiasi į mugę, tai labiau negu aišku. Bet kur? niekas nežino, tik nujaučia. O kuriam tikslui apsitvėrimas tvora (fortais) — verra qui vivra [5].

Skubiai baigiu, dėkodamas už laišką ir „Linksmo aleliuja" linkėjimus, tačiau man nebuvo linksma ir šventiniai potinikai nebuvo skanūs, nes didįjį penktadienį patyriau nuostolį — turėjau pribaigti savo juodąjį Apį (jautį), kurio nenorėjau atiduoti be 90 talerių. Bet įvyko! nesugrąžinsi, kas prapuolė. Tik dabar sodinu bulves. Lie-

taus nėra jau daugiau kaip 45 dienos, šiandien debesuota ir pradeda lašnoti.

Būk, Brangiausias Tėveli, sveikas ir linksmas, grįžk laimingas į savo šventovę — žinyčios žinyčią[6] ir darbuokis su Dievu Lietuvai[7] — brangiai Tėvynei, jos buvusios šlovės ir nesėkmių praeityje atminimui, taip pat merdinčios giminės atgimimui! Tegul Dievas Jums padeda ir stiprina!

Kitą kartą daugiau.

Jūsų ištikimiausias ir labiausiai prisirišęs dvasia sūnus, o kūnu tarnas

J. A. Vištelevičius

[1] Laiške: „Erelniczioj".

[2] Užšifruotas pasakojimas apie Vokietijos karinius pasirengimus. Kokotai — prancūzai (galai) taip pravardžiuojami, susiejant galo etnonimą su lotyniškuoju „galus" — gaidys, prancūziškai le coque. Iš čia kokotas.

[3] bon occasion (pranc.)— gera proga.

[4] Kokotas — Prancūzija.

[5] verra qui vivra — prancūzų priežodis, tiksliau: „Qui vivra, verra" — pagyvensim pamatysim.

[6] Laiške: „Žynyczios — Žinyczia".

[7] Laiške: „dla Lietuvii".

21

Orliniecas, 1881 m. birželio 3/4
1 valanda po pusiaunakčio

Mylimiausias ir brangiausias Tėveli!

Labai atsiprašau už savo laiškus, rašytus į Hierą ir Paryžių! Gėdijaus pats savęs, kad dėl menko dalyko pasirodžiau bailys..., bet baimė turi dideles akis. Ne savimi rūpinuosi, bet vaikeliais, o kišenė dar tuščia... Ką pranešinėjau, arba pasakojau, apie mobilizavimą vieno korpuso jaučių ar prūsų kareivių, tai ir tiesa, ir netiesa. Tiesa, kad sutraukė daug kariuomenės prie Rusijos sienos ir kad prie Torunės šiais metais bus apžiūra arba di-

deli manevrai, ir tiesa, kad mobilizavo, bet tai turi būti tie naujieji pulkai armijai padidinti. Tuo tarpu sveikinu kokotus, kad iškirto vieną akį tunisiečiams, [1] tačiau nelabai sveikinu, kad persikėlė už jūros su žymiomis pajėgomis, kurių gal neužilgo prireiks namie.

Iš laikraščio „Biesiada Literacka" vėl sužinojau, kad Tėvelis jau savo kampelyje ir, kaip atrodo, pastiprėjusiomis jėgomis. Už ką tegul bus begalinė padėka Okopirmui! [2]

Pranešu Tėveliui, kad kelias dešimtis „Vitolio raudos" egzempliorių šiandien po pietų gavau iš Gerb. Pono d-ro Lebinskio ir labai jaudinuosi žiūrėdamas į savo ir Jūsų darbą drauge; bet tų jausmų ir to dėkingumo Jums už jo išspausdinimą negaliu aprėpti ir išreikšti. Pardaviau už 400 markių bulvių ir, apmokėjęs asmenines išlaidas, iš likusių pasiunčiau 170 markių a konto [3] už „Vitolio raudos" pirmosios dalies spausdinimą. Tad, jeigu pirmoji dalis neturės paklausos, teprarasiu pusę arba ir visą šio leidimo sumą, kad tik Tėvelis neturėtų nuostolių, ir nustosime spausdinę.

Ar nepavyktų Tėveliui kaip nors parašyti į Varšuvos laikraščius ir tarytum netyčiomis užsiminti, kad paminėtų, jog išleistas „Vitolio raudos" vertimas į lietuvių kalbą, neminint kas vertė?!, nes aš šito nenoriu ir negaliu norėti. Jokios materialinės ar moralinės naudos sau nesiekiu, tik karščiausiai trokštu patarnauti Lietuvai ir pažadinti lietuvius iš miego ir sustingimo. Manau vieną egzempliorių nusiųsti į Varšuvą laikraščio „Biesiada Literacka" redakcijai, vien tam, kad įsitikinčiau, ar praleis per sieną. Ar gerai? D. Lebinskis pataria nurodyti kainą 75 pfen[igus] už vieną dalį. Ar ne per brangu? Aš galvojau žymėti daugiausia 50 pfenigų. Bet 75 pfenigus pažymėjau šiandien rašydamas į Prūsų Lietuvą kai kuriems lietuviams ir į „Lietuviškos ceitungos" redakciją Klaipėdoje. Žiūrėsime [4], gal ir eis. Rudeniop pats važiuosiu į Lietuvą ir ten pasirūpinsiu pirkėjais. Dėl metrikų privalau važiuoti pats net iki Širvintų, 9 mylios nuo Kauno, ir iš ten išsiųsti pasiuntinį į gimimo vietą, nes į keletą

savo laiškų neturiu visiškai jokio atsakymo. Dievas tegali žinoti, kur tie laiškai dingsta. Nusiųsiu Tėveliui dvi d-ro Zauerveino iš Hanoverio brošiūrėles, kurias, šiuo metu viešėdamas Lietuvoje, man atsiuntė [5]. Tai geras lenkų ir lietuvių bičiulis, nors vokietis, ir, kaip atrodo, labai mokytas. Jis mane vilioja atvažiuoti jo aplankyti.

Baigdamas laiškelį ir atsiprašydamas už skubotą rašymą, pasilieku amžinai ištikimas, dėkingiausias ir be galo prisirišęs tarnas

A. J. Vištelevičius

P. S. Kiek Tėvelis nori egzempliorių, tiek gali liepti atsiųsti. Dr. Lebinskis manęs klausia, kiek Tėveliui nusiųsti. Juk aš nesu leidėjas ir nežinau, kiek reikalaujate.

Valete! [6]

[1] Kalbama apie Prancūziją, kuri 1881 m. okupavo Tunisą.
[2] Laiške: „Okkopirmasowi".
[3] a konto, a conto (lot.) — į sąskaitą.
[4] Laiške: „Vederemo"
[5] Neaišku, apie kokias J. Zauerveino brošiūras kalbama: iki 1881 m. pasirodė su lietuviais susijusios dvi jo parašytos peticijos kaizeriui ir jo žmonai, pora atsišaukimų ir nebaigtas spausdinti lietuviškų eilėraščių rinkinys (1881).
[6] Valete (lot.) — gyvuokite.

22

Orliniecas, 1881 m. 6/22 dieną

Mylimiausias ir Brangiausias Tėveli ir Pone!

Paskutinis Jūsų laiškas pasiekė mano rankas šio mėn. 18-tą dieną vidurdienį ir labai labai nuliūdau, kad esate smarkiai nusilpęs. Tegul Aukščiausias Dievas teikiasi sustiprinti Jūsų jėgas! ir turiu viltį, kad taip ir bus, nes juk, be abejo, ir daugybė kitų tautiečių siunčia prie Jo sosto savo prašymus ir maldas, kad teiktųsi Jus, Brangiausias Žynyl, išsaugoti dar ilgus metus. O, jeigu galė-

čiau savo nors menkas jėgas, kurias turiu, perteikti Jums, kaip būčiau laimingas pasaulyje ir anapus! Už linkėjimus visokios sėkmės mums, kaip už tėvišką palaiminimą, didžiai nusižeminęs, visa siela ir širdimi dėkoju su savo šeima!

Dabar nors trumpai pranešu Jums kai kurias nepalankias naujienas. Dvejojau, ar pranešti, ar ne, kad nenuliūdinčiau Jūsų ir neprisidėčiau prie nervų nualinimo, bet pasvarstęs nutariau vis dėlto pranešti, nes tas, kas daugiau kaip pusę amžiaus riteriškai kovoja ir vieną pergalę po kitos laimi, sugebės ir tai riteriškai tauriai ištverti...

Taigi šio mėn. 18-tą dieną pas mane atėjo uniformuotas apylinkės komisaras su dviem gminos nariais — liudininkais ir perskaitė Šilokarčiamos (Heydekrug) [1] landrato raštą, adresuotą Sremo [2] landratui su pastarojo prierašu, kad mano namuose padarytų kratą ir per tris dienas išsiųstų visus raštus į Sremą. Buvau kaltinamas socialdemokratine agitacija Prūsų Lietuvoje.

Primo: esą rašinėjau kurstomus laiškus. Secundo: esą liepiau paspartinti kažkokios brošiūros spausdinimą Lietuvoje [3] ir pažadėjau užmokėti 50 talerių (manau, kad tai greičiausiai bus „Vitolio rauda", nes vienam lietuviui rašiau, jog, prisidėdamas prie „Vitolio raudos" išleidimo, už pirmą sąsiuvinį aš pats sumokėsiu). Toliau ėjo:

a) Knygos teisybių
b) Vitolio rauda
c) Mielas Skaitytojau [4]

tokia tvarka, kaip čia surašiau. Matyt, jog jiems (šnipui) nepatiko „Vitolio raudos" pratarmė, kurios pabaigoje primenama lietuviams, kad jie visomis jėgomis, kaip tiktai gali, gintų savo tėvų padavimus, kalbą.

Suprantama, kratą daryti leidau, nes privalėjau, paėmė iš manęs daugybę lenkiškų, o daugiausia lietuviškų rankraščių, nes viską, ką negalėjau turėti originale, persirašinėjau — ruošiau ištraukas numatytam nežinomų žodžių žodynui ir lietuvių kalbai mokytis. Surado 1 egzempliorių „Knygų teisybių", paėmė 1 egzempliorių „Vitolio raudos", visą perrašytą Sirvydo žodyną ir rankraš-

čius iš Paryžiaus ir t. t., ir t. t. Nelabai bijau, tačiau šiek tiek neramu, nes, kas nori mušti, tai pagalį suras; buvo rankraštyje į lietuvių kalbą išverstos L. Krulikovskio „Kristaus Lenkijos" [5] ištraukos, kurios kvepia socializmu. Dar išverstas Sadyko Pašos (Čaikovskio kazokų) maršas [6] „Pereisim Bugą ir Narevą" [7], kur užsiminta, jog „nelaimingus vokiečius užmėtysim kepurėmis", su priedainiu, kad Prūsų žemė ilgus amžius buvo mūsų ir vėl kada nors bus. Paimta daugybė laiškų, tarp jų buvo vienas Jūsų, priešpaskutinis, kuriame priekaištavote man, kad nepaklausęs sumokėjau už „Vitolio raudą", bet tuose laiškuose nėra socialistinių siekimų pėdsakų. O pasakysiu, kad, socialistas nebūdamas, apie socializmą niekados nieko nerašiau. „Knygas teisybių" pirkau neprisimenu kuriame knygyne. Gavau laišką iš Stankevičiaus nuo Šilokarčiamos, rašė, kad jo namuose buvo krata ir kad paėmė net 26 „Knygų teisybių" egzemp[liorius], kuriuos, man sako, irgi nupirkęs iš nešiojančio pirklio Žibuose (Schyben) [8] Prūsuose. Į klausimą, kodėl tiek daug iš karto, jis atsakęs, kad pigiai gavęs ir norėjęs bičiuliams dovanoti, ir rašo, kad gal Jūsų klausinės, kam tos knygelės buvo parduotos. Žandaras, matyt, su juo brutaliai elgėsi, nes paėmė knygas ir, vesdamas į landratą, esą pravardžiavęs plėšiku, caro žudiku ir t. t., ir t. t. Landratas surašė protokolą ir paleido namo.

Tikriausiai tardymas tęsis toliau. Komisaras man sakė, kad gausiu iškvietimą į Rytų Prūsiją. Bijau, kad manęs neatiduotų į budelių už kordono rankas... Man rodos, reikės paimti advokatą, bet iš kur? lenką, nes tik lenkiškai galiu gerai aiškintis ir visą reikalą išdėstyti. Lietuviškai prūsų tarme kalbėti negaliu, ir manęs nesuprastų. O bylą greičiausiai iškels ne už agitaciją, bet už rankraščius ir laikymą revoliucinio turinio knygų, nes ir „Knygas teisybių" galima laikyti revoliucinėmis vien dėl pratarmės Mickevičiui [9].

Baigiu, Brangiausias Tėveli ir mano Pone, ir už viską atsiprašau, daugiau Jūsų nevarginsiu, kol viskas pasibaigs... Gal iš Kamčiatkos teks rašyti laišką... Tik būkite sveikas, tegul Tvėrėjas, sustiprinęs fizines jėgas,

Jus saugo ilgus metus. Jūsų ištikimiausias ir be galo prisirišęs tarnas.

J. A. Vištelevičius Lietuvis

[1] Šilokarčiama (Heydekrug) — Šilutė.

[2] Sremas — miestelis į pietus nuo Poznanės.

[3] Tikriausiai — lietuvių kalba.

[4] A. Vištelio rašyta pratarmė „Vitolio raudai".

[5] Liudvikas Krulikovskis (1799—1878) — lenkų filosofas, utopinio socializmo atstovas, artimas K. Sen Simonui. Savo idėjas skelbė 1842—1846 m. Paryžiuje spausdintame tęstiniame leidinyje „Polska Chrystusowa" („Kristaus Lenkija").

[6] Michalas Čaikovskis (Sadyk Paša, 1804—1886 m.) — lenkų emigrantų politinis veikėjas Turkijoje, rašė apysakas. Beje, „Tilžės keleivyje" (1886. Nr. 5) paskelbtas jo nekrologas. Suorganizavo turkų kazokų dalinį (600), kuris 1853 m. dalyvavo mūšiuose Valakijoje prie Silistros miesto prieš Rusijos armiją. A. Vištelio dainų rinkinėlyje (Vilniaus un-to biblioteka. F. 1—D 842) yra analogiško turinio „Maršas Lietuvos". Greičiausiai poetas turėjo ir kitą teksto variantą, kuriame minimos Bugo ir Narevo upės.

[7] Bugas, Narevas — Rytų Lenkijos upės.

[8] Žibai — kaimas netoli Šilutės.

[9] Neaišku, kokia prasme čia minimas A. Mickevičius. Minėtoje H. F. R. Lamenė knygelėje yra vertėjo V. Dembskio įžanga „Mielas Skaitytojau" ir gale pridėtas straipsnelis „Lenkų Karalystė".

23

Orliniecas, 1881.VIII.18 d.

Mylimiausias ir Brangiausias Tėveli ir Pone!!!

Labai atsiprašau už pavėluotą pranešimą apie mano knygų ir rankraščių pagrobimo bylos pabaigą ir tikiuosi, kad nepalaikysi blogu ir maloningai atleisi, jeigu pasakysiu, jog, nežinodamas kur esate, negalėjau rašyti. O vėlai iš laikraščių sužinojęs, kad išvažiavote taisyti sveikatos į Vildbadeną [1], negalėjau ten rašyti, idant laiškas vėl neklaidžiotų nesuradęs ten Tėvelio. Dabar gi, būdamas tikras, kad esate namie (kažkur skaičiau, kad grįžote), rašydamas šį laišką, pirmiausia noriu pranešti, kad visas iš manęs paimtas knygas ir popierius sugrąžino liepos mėnesio 20 dieną, išskyrus vieną vienintelę kny-

gelę — „Knygas teisybių", kurią apylinkės komisaras liepė man paminėti įteikiant skundą; tačiau be šito apsieisiu, nes tuo tik prisidaryčiau išlaidų. Dėkui Dievui, mano nuogąstavimai nepasitvirtino; reikia pripažinti, kad jie nors šiuo atveju teikėsi pasielgti teisingai. Bet gal rankraščius atidavė dėl to, kad pagal vokiečių įstatymus negali už juos patraukti atsakomybėn. Tačiau, jeigu būtų norėję, galėjo tuos įstatymus ir apeiti. Dr. Lebinskis man sakė, kad negalima rankraščių atiminėti. Tarp popierių (paimtųjų) buvo vienas trijų lakštų laiško nuorašas, kuris daug man padėjo. Rašiau jį praėjusiais metais vienam Rytų Prūsijos vokiečių mokytojui, kuris, rodos, ir buvo tas įskundėjas. Ačiū Dievui!, kad taip pasibaigė.

„Vitolio raudos" 2-osios dalies antros korektūros pirmą lakštą jau išsiunčiau, tačiau daugiau negirdėti.

Būtų gerai, jeigu būtų galima išrūpinti leidimą laisvai per sieną į Lietuvą išsiųsti; ar negalėtų Mylimas Tėvelis tuo pasirūpinti? Rašo man iš Rytų Prūsijos, kad reikėtų rašyti į Peterburgą, į ministeriją, prašyti leidimo. Kokiu keliu būtų galima išrūpinti jai leidimą per sieną, nežinau, o labai džiaugčiausi, jeigu galėtų būti išplatinta Žemaitijoje ir Aukštaitijoje.

Toliau prašyčiau Mylimą Tėvelį, jeigu jau ne visą, tai bent dvi vidurines dalis, išleisti kartu; siuntinėti atskiras dalis labai brangu. Visoms keturioms dalims reikėtų apie 120 mr (mažų mažiausiai). Pagaliau ir d-ras Lebinskis pripažino, kad esu teisus — jis tiek pat išlaidų priskaičiavo. O jeigu į užsienį eitų, kai rusiškų pinigų kursas žemas, labai pabrangtų. Rudenį ruošiuosi į Prūsų Lietuvą, gal ten rasiu kokį pirkėją „en gros" [2], dabar apie tai niekam nerašau. Tik vienas lietuviškas laikraštėlis anonsuoja „Vitolio raudą" [3] ir tai veltui — nusiunčiau redaktoriui tik porą egzempliorių parodyti. Tad prašau paraginti d-rą Lebinskį, kad malonėtų paspartinti tolesnį spausdinimą. Tegul tiktai nors 3 valandas paskirs rinkėjas „Vitolio raudai" ir pabaigs per kelis mėnesius. Pagaliau kaip Tėvelis padarys, taip bus gerai.

Rašau laišką į [laikraščio] „Biesiada Literacka" redakciją Varšuvoje prašydamas tarpininkauti dėl man siun-

čiamų knygų: Tėvelio „Lietuvą“ [4], T. Narbuto „Lietuvos istoriją“ [5], Rogalskio „Kryžiuočių istoriją“ [6], [K. Stadnickio] „Algirdą ir Kęstutį“ [7] ir t. t., tuo tikslu laiške nusiunčiau 60 markių, t. y. apie 27 rublius sidabru, bet nuo praėjusio mėnesio 18-tos dienos jokio atgarsio nėra. Nejaugi laiškas su pinigais būtų atsitiktinai kur nors įstrigęs! arba ten man nepalankūs...

Buvo čia (Dolske) pašto ekspeditoriaus pavaduotojas kažkoks Spendzinskis, pagal pavardę lenkas, ir šis padarė nuodėmę — atplėšė man adresuotą laišką iš Rytų Prūsijos. Apie tai sužinojęs iš manęs laiško autorius perdavė šį reikalą Gumbinės [8] aukštesniajai pašto direkcijai, tuo tarpu kaltininkas rašo man, prisipažįsta, kad atplėšęs per klaidą, ir prašo atleisti, bet aš jo laišką nusiunčiau skundėjui ir nežinau, kas jam už tai bus. Pridėsiu, kad įtariu aną poną šnipinėjant, bet užsienio valstybei, o gal laiške tikėjosi pinigų.

Brangiausias mano Tėveli ir Pone! Turiu didelį, didžiulį prašymą, jeigu būtų galima jį atnešti ir padėti prie Jūsų kojų!, tačiau bijau ir, man rodos, beveik negalima, bet vis dėlto pasakysiu nors keliais žodžiais: norėjau prašyti ir maldauti Tėvelio parašyti lenkiškai trumpą ir glaustą Lietuvos istoriją, pavyzdžiui, nors 10 lakštų, nuo pačių legendinių padavimų iki mūsų dienų arba tik iki Liublino unijos. Spaudos išlaidas padengčiau ir, kiek už pardavimą gaučiau, viską Jums atiduočiau! Aš išversčiau į lietuvių kalbą. Nes, kaip man rašo, lietuviai reikalauja istorijos. Pats rašyčiau, bet šaltinių iki šiol neturiu. Fragmentus, ir tai ištraukomis, kartais siuntinėju vienam lietuviškam savaitraštėliui, kuris spausdina [9]. Būk toks malonus — nurodyk man nors šaltinius, iš kur galiu semtis žinių, nes, jausdamasis nemokša, Tavęs prašyti jau nedrįstu.

Būk sveikas, Brangiausias Tėveli! tegul Aukščiausias Viešpats suteiks Jums jėgų ir visokios sėkmės ilgiausiems metams!

Baigdamas laišką, pasilieku mylintis Jus iki gyvenimo pabaigos sūnus ir tarnas...

Jonas Andrius Višt[elevičius]

[P. S.] Įsakyta 6-tą rugsėjo priimti į butą penkioms dienoms vieną karininką ir dešimt kareivių. Apžiūra turi vykti Obros [10] daubose. Baisiai šiais metais ruošiasi ir kilnoja kariuomenę be galo!

[1] Vildbadenas (Wildbadenn) — tikriausiai tai Pietryčių Vokietijoje esantis kurortinis miestelis Vildbadas (Wildbad).

[2] en gros (pranc.) — urmu, didmenomis, visam tiražui.

[3] „Lietuviška ceitunga". 1883. Sausio 16. P. 4.

[4] J. I. Kraševskio 2-jų tomų veikalas „Lietuva..." pasirodė Vilniuje 1847—1850 m.

[5] T. Narbuto devynių tomų veikalas „Lietuvių tautos istorija", išleistas Vilniuje 1835—1841 m.

[6] L. Rogalskio (1806—1878) veikalas „Kryžiuočių istorija" pasirodė Varšuvoje 1846 m.

[7] K. Stadnickis (1818—1886) — lenkų istorikas ir heraldikas. Jo veikalas „Lietuvos D. kunigaikščio Gedimino sūnūs Algirdas ir Kęstutis" pasirodė Lvove 1849 m.

[8] Gumbinė — miestas Mažojoje Lietuvoje.

[9] Šių publikacijų nepavyko rasti.

[10] Obra — upė arti Poznanės.

24

Orliniecas, 1881 m. XI. 24 dieną

Šviesiausias ir Mylimiausias Tėveli!!!
Garbingiausias mano Pone!!!

Štai ir vėl, po kelių mėnesių pertraukos, drįstu siųsti į Jūsų „užkampį" savo nevykusį rašinį, kurį, būdami didžiai palankūs, teikitės maloniai priimti ir nepaniekinti bet kuriuo atžvilgiu žemą mano asmenybę, pasižyminčią nebent jausmingumu! Drauge atleiskite man, kad taip ilgai nieko nerašiau. Bet, man rodos, jau aiškinausi anksčiau, kodėl dažniau nerašinėju: kad negaištumėt brangaus laiko, skaitydamas tas grubias „stilistikas", ir kad nepasidaryčiau nekenčiamas arba veikiau [nebūčiau] paniekintas už įkyrumą... O, Brangiausias Tėveli ir mano Pone! Jeigu ir visus pasaulio mokslus būčiau įgiįęs, net visomis kalbomis nesugebėčiau išpasakoti bei aprašyti

tų jausmų Jūsų garbingiausiai Asmenybei, kurių esu kupinas. Iš čia kyla toji mano baimė ir abejonės, kad neužtraukčiau Jūsų nemalonės arba nesukelčiau nors mažiausio nepasitenkinimo, kuris galėtų pakenkti brangiausiai Jūsų sveikatai... Dabar prisipažinsiu, kad iki šiol negaliu sau dovanoti už tai, jog nenuovokiai pasielgiau su anuo spaudiniu „K[nygos t[eisybių]", dėl ko turėjote nemalonumų ir rūpesčių, apsilankius neprašytam svečiui [1]. Bet tai praėjo. To, kas praėjo, nepakeisi! už tat man [tai] bus pamoka visam gyvenimui; tik neturiu galimybių Jums atsiteisti už patirtą sielvartą.

Dabar pranešu, kad praėjusį mėnesį buvau keturiolika dienų kelionėj; aplankiau beveik visą Prūsų Lietuvą: Įsrutį (Wystruć), Klaipėdą, Šilokarčiamą, Tilžę, Ragainę, Smalininkus ir kitas vietoves; domino kalba, be to, [norėjau] aplankyti kai kuriuos lietuvius, žadinančius lietuvius iš letargo... Tačiau svarbiausias mano kelionės tikslas buvo pasimatyti su kuo nors iš giminių ir gauti metrikus. Savo kelionės neaprašinėsiu, nes joje nieko įdomaus nepatyriau — mačiau didžiausią materialinį ir dvasinį skurdą. Vargšė Lietuva! vargšai žmonės! Pamačiau, kad tenykščiuose kaimuose nuo 1863 m. nė per žingsnį paprasta liaudis nepažengė į priekį. Įsitikinau, kad kuo toliau į šiaurę, tuo tamsiau ir šalčiau... Nors širdys yra karštesnės, bet nėra kam ta kibirkštį, rusenančią dar nuo senojo Aukuro, įpūsti. Ten reikia nors milijoninės dalies Jūsų, Brangiausias Tėveli, Šviesiausios Dvasios! Tiesa, yra lietuvių kalba leidžiami net trys savaitraštukai, bet du greičiausiai laikosi iš klastingų dotacijų ir lietuvius lietuviškai vokietina. Vieną laikraštėlį Priekulėje leidžia apskrities mokyklų inspektorius Šrėderis [2], kitą vyresnysis mokytojas Einaris [3], trečią Klaipėdoje, nuo nieko nepriklausomą, Šernius, ir tas dar turi geriausių norų. O koks kalbos mokėjimas! Dieve pasigailėk! aš būdamas tiek metų tarp svetimųjų, tarp jų atrodau mokytas, bent jau kalbos srityje. Bet jau yra ir taip manančių kaip aš (separatistai), bet tai vandens lašas Nemune! Džiaugiuosi, kad Dievas man davė jėgų

išplėšti juos kulturtrėgeriams iš nasrų... Jeigu turėčiau galimybių ten gyventi, galėčiau kažką padaryti savo merdinčiai liaudžiai, nenusipelnydamas už tai bausmės, nes veikčiau atvirai ir teisėtai, skiepyčiau meilę tėvų kalbai ir praeičiai ir nesvajočiau apie Ameriką. Bet kadangi tai yra negalimas dalykas, turiu galvoti apie tolimesnes šalis... O Šventoji Laisvė! Kodėl aš tavęs taip ilgiuosi? Bet kur yra toji tikroji laisvė ir teisingumas? Nežinau.

Mačiausi ir su dviem giminaičiais, tai yra su tikra seserimi, kuri yra ištekėjusi Kaune už bajorų klubo sargo ar durininko... Nepaniekink... Brangiausias Tėveli! prašau Jūsų su ašaromis..., o jas nusišluostęs tęsiu toliau. Į Tilžę atvažiavo ir brolio sūnūs (palikau juos beveik kūdikius), atvežė *mano prašytus gimimo metrikus*, kuriuos siunčiau Jums nors parodyti, jeigu ne daugiau kam nors... Bet ir čia turiu sušukti: „Dieve pasigailėk!" Tie metrikai parašyti su keliomis klaidomis, nors, kaip man pasakojo, vargonininkas tris kartus perrašinėjo, tačiau keletą klaidų padarė, pavyzdžiui, iškreipė mano pavardę, įrašęs „a" vietoj „e". Aš gerai prisimenu, kaip buvo metrikuose, nes pats tą knygą peržiūrinėjau, vaikščiodamas į mokyklėlę Zapyškyje, ir žinau, kad ten įrašyta Vištelevskis [4], o ne Vištalevskis, kaip čia parašyta. Pagaliau nuo vaikystės visur taip pasirašinėjau, valsčiuje irgi rašė su „e". Raidę „i" į „y" tai ne aš pats pakeičiau, bet pulkininkas Ramotovskis-Vaveris [5], 1863 m. sukilimo ginkluotųjų pajėgų vadas; jis išdavė man Prancūzijoje (atsiuntė iš Moncho [?] į Paryžių) liudijimą ir paraše „y" vietoj „i" ir nuo to laiko prefektūroj ir visur rašė ygreką, o ir prancūziškame pase, kuris čia, Poznanėje, laikomas, pavardė taip pat parašyta su „y". Nuo to laiko ir aš pasirašinėju su „y". Toliau parašė „daržininkas" [ogrodnik] vietoj „bežemis valstietis" [zagrodnik], gerai žinau, kaip yra metrikų knygoje. Mano tėvas turėjo sodybą, o ne daržininkas buvo. Toliau rašo kaimą Karoliškiai vietoje Karališkiai ir čia, vadinasi, pakeitė „a" į „o" irgi negerai. Toliau liudininką Obelienių [6] rašo Obelenio, bet šito neprisimenu, kaip buvo parašyta knygoje, tik tiek žinau, [kad] Obelieniaus linksniavmas turi būti kitoks.

Kitų, mažesnių klaidų, nenurodau. Tik man nesuprantama, kodėl jie nerašo luomo? Juk ir pas mus tada, kai gimiau, buvo luomai, būtent: 1) bajorai, turintys patvirtintą heraldiką (геролдыі), 2) laisvieji arba viensėdžiai (odnadworcy), 3) karališkieji, 4) baudžiauninkai, neminint miestiečių (?!).

Dėl bajorystės labai nesirūpinu, nes „kas man iš titulo, jeigu tuščia skrynelė" [7], kaip Krasickio sukurtas ar senesnis priežodis sako, bet jeigu galėčiau įrodyti, atkasti senelio kilmę, argi turėčiau paniekinti protėvių atminimą? Gerai žinau iš tėvų pasakojimų, kad senelis buvo kilęs iš nuskurdusių [8] ar smulkiadvarių bajorų, kaip ir motina iš Stankevičių, pramintų „Vanagėliais" [9], tai reikštų „Jastrzębca". Mano senelis buvo kilęs iš Vilniaus vaivadijos, atrodo nuo Vievio, nes apie šį miestelį daugiausia mėgo pasakoti, bet niekada nepasakė, net vaikams, iš kur iš tikrųjų buvo kilęs. Tiek tiktai žinau, kad Kosciuškos revoliucijos metu atvyko į Lankutą prie Karališkių kaimo, mylelė nuo Aleksoto, ten vedė ūkininko Obelieniaus dukterį ir turėjo sodybą. Kiek margų žemės toji sodyba turėjo, irgi nežinau, nes buvo ne viename gabale. Miške keliose vietose turėjo pievų ir dviejose vietose — ariamos žemės, bet po kiek margų tie gabalai turėjo, negaliu net apytikriai pasakyti. Prie namų buvo tik apie 20 margų, ir, man rodos, kad Lankute, prie Dobrovolės palivarko, taip pat Dobrovolės valsčiaus, kažkada Sapiegų, vėliau Zabielų nuosavybė, o dabar Dombrovičių. Mano senelis mokėjo lenkiškai ir rusiškai (ne maskvietiškai), o tėvas beveik nieko. Motina geriau mokėjo lenkiškai negu lietuviškai, nes buvo kilusi iš miesto, kur ją tėvai mažą atvežė iš Kauno vaivadijos. Motinos šeima gyvena Kauno [vaivadijoj], Augustavo — buvo tiktai vienas brolis Zapyškyje, kur, palaidojęs savo vaikus ir žmoną, jau po paskutinio sukilimo mirė ir savo namelį su žeme, kiek jos turėjo, užrašė mano broliui, kuris dabar turi dvi sodybas ar daržus per mylią viena nuo kitos.

Motinos šeimą sudaro: Stankevičiai — Masteikiuose už Kauno ir prie Vandžiogalos, Apanovičiai — vienas

Kėdainiuose pirklys, kitas brolis Babtuose prie Nevėžio prievaizda, Bernatovičiai ir Abramovičiai — apie Šėtą ir Mackevičiai — Ukmergėje. Apanovičiai [giminės] iš senelės pusės (motinos motinos), o tų pastarųjų nežinau kokia giminystė. Tėvo giminaičius mažai pažįstu ir nežinau, kokie ryšiai ir giminystės linija. Pažįstu vien Juškevičius ir Januškevičius, taip pat Obelienių. Bet atrodo, kad be reikalo tiek daug plepalų raizgau, tad nustosiu. Nagi pamiršau paminėti, kad senelio ūkis perėjo, rodos už 200 rublių, į svetimas rankas dėl kažkokio spekuliacinio sandėrio — ten dabar Kovalevskiai gyvena, tad tik dalelė jam liko iš buvusio didelio ūkio, vėliau ir šį padalijo į dvi dalis dviem sūnums — mano tėvui ir dėdei.

Iš Rytų Prūsijos atsivežiau, be metrikų, ir svarbų velionio protestantų (liuteronų) vyskupo Cyglerio [10] iš Ragainės rankraštį — senųjų Prūsų istoriją nuo kryžiuočių pasirodymo iki velionio Prūsijos karaliaus laikų, trumpai ir glaustai parašytą. Pasiskolinau jį Klaipėdoje ir nusirašiau. Tai yra paviršutiniška apybraiža, bet sutampa su Narbutu ir su Jūsų „Lietuva". Dėkui Jums, Brangiausias Tėveli ir Pone! Už viską, ką „Anafielu" ir veikalu „Lietuva" įliejote į mano sielą, esu Jums skolingas! Narbuto 9 tomus jau perskaičiau, „Lietuvą" irgi baigiu. Paskui imsiu išrašinėti svarbiausius istorijos (Išturėjos!?!) [11] faktus, galvodamas, kad kažką sulipdysiu viename tome, jau ir leidėją turiu. Lietuvių literatūros draugija Tilžėje apsiima išleisti savo lėšomis, bet jau kaip grynai savo nuosavybę. Kadangi užsiminiau apie tą draugiją, pastebėsiu, kad įtariu tuos ponus — ar nesislepia kažkas politinio po ta skraiste? Ar nesidarbuoja „Pour le roi de Prusse" [12], pavyzdžiui, dėl prijungimo prie Vokietijos kada nors Kuršo ir Žemaitijos? [13] Na! — nežinau.

Bet velniškai brangios Varšuvoje knygos — už Narbuto „Lietuvos istoriją", Tėvelio „Lietuvą" ir Rogalskio „Kryžiuočių istoriją" sumokėjau apie 46 rublius neskaičiuojant muito ir persiuntimo! Betgi tam pastarajam [veikalui] galiu tikėtis mūšį prie Žalgirio (paveikslą) [14].

Labai atsiprašau, kad metus laikiau Sirvydo žodyną.

Grąžinu jį Tėveliui su širdingiausia padėka! Visą persirašiau, bet sava rašyba. Suradau daug man nežinomų žodžių, bet daugiausia pasinaudojau lygindamas lotynų ir lietuvių kalbas. Stebuklai! lotynų kalba sudaryta iš lietuvių kalbos! taip yra, bet reikia gilių įrodymų, o sanskritas man padeda atskleisti žodžius bei jų reikšmes. Apie tai kitą kartą. Dabar baigiu, atsiprašau už visas klaidas ir už viską, pasilieku Jūsų ištikimiausias bei be galo prisirišęs tarnas ir dvasios sūnus iki karsto lentos! Tegul Jus Dievas saugoja sveiką ilgiausius metus! Amen.

Jūsų Andrius Vištele[vičius]

[1] Matyt, J. I. Kraševskis buvo tardomas dėl jo išleisto H. F. R. Lamenė veikalėlio „Knygos teisybių", už kurio platinimą buvo kaltinamas A. Vištelis.

[2] J. F. F. Šrėderis (Schröder, 1829—1906 m.) — Mažosios Lietuvos lietuvių veikėjas, pedagogas, Prūsijos seimo (Landtago) deputatas.

[3] A. Einaris (1842—1906) — Mažosios Lietuvos lietuvių spaudos veikėjas, Tilžėje leisto laikraščio „Naujasis keleivis" redaktorius.

[4] Laiške: „Wisztelewski".

[5] Pulkininkas K. Ramotovskis (Vaveris) — 1863 m. sukilėlių dalinio, kovojusio Augustavo apylinkėse, vadas.

[6] Laiške: „Obelenius'a".

[7] Laiške: „Cóz mi po tytule, kiedy próżno w szkatule".

[8] Laiške: „łapciowej".

[9] Laiške: „Wanagelis'ami".

[10] K. E. Cygleris (Ziegler) — Rusnės superintendentas, G. H. F. Neselmanui padėjęs rengti „Lietuvių kalbos žodyną" (1851).

[11] Laiške: „(Iszturejos!?!)".

[12] Pour le roi de Prusse (pranc.) — Prūsijos karaliui.

[13] Laiške: „do Grosfaterlandu".

[14] Neaiški sakinio mintis — gal kalbama apie J. Mateikos kompozicijos „Žalgirio mūšis" (1879) reprodukciją.

25

Orliniecas, 1881.XII.19

Šviesusis Mano Tėveli!

Nemanykite, kad aš nesugebu įvertinti Jūsų begalinio gerumo man, jeigu neatsakiau į paskutinį Jūsų laišką...

Juk gerai žinotė, kad yra žmogaus gyvenime valandų, kai, girdėdamas ir jausdamas netgi didžiausią žemišką laimę, kartais neteńki žado, esi apstulbęs nuo geros, palaimingos žinios... Tad galite patikėti, jog ir man ne pirmą kartą gyvenime pasitaikė netekti žado! Du kartus gyvenime patyriau tokią neaprašomą laimę, kurios nepajėgiu ir nepajėgsiu užmiršti net anapus karsto, jeigu ten bus galima nepriklausomai gyventi nors minčių bei jausmų sferoje ir jausti tai, ką jautėme šioje žemelėje. Bet atrodo, kad ir susilieję su visos žmonijos mintimi, net ten atsiminsime ir laiminsime Tą, iš kurio buvo patirta tiek laimingų gyvenimo valandų. Tokią valandą — palaimingą žado netekimą — išgyvenau pernai, žvelgdamas į Jūsų šviesų veidą, kai man pareiškėte: „Aš laiduoju savo vila!" [1] Tada, netekęs žado, negalėjau atsakyti ir man rodėsi, kad esu negyva statula tik su jaučiančia širdimi..., bet dabar, gavęs paskutinį Jūsų laišką, man šventą relikviją, skaitydamas [žodžius] „gali pasikliauti manimi" [2], išgyvenau panašų jausmą. Jaučiuos be galo skolingas ir dėkingas Mylimiausiam ir brangiausiam Tėveliui, bet parodyti to savo dėkingumo nesugebu. Jau tamsu, negaliu matyti ką rašau, o namie nė šviesos nėra! Tuojau važiuoju į Dolską [3] — noriu šį savo laiškelį [perduoti] paštui, o kartu nusiųsti šventėms du mažus zuikius [4], tiksliau zuikelius. Jie yra pernykščiai! [5] Taip atsitiko dėl to, kad paskutinę medžioklės dieną norėjau juos nušauti ir nusiųsti Brangiausiam Tėveliui, bet atsirado kliūčių, ir negalėjau nueiti į mišką. Man galima kartais nusišauti kiškį, tik stirnų ne, ir niekam nedavinėti. Bet apie tuos du praėjusiais metais (praėjusią) žiemą pasakiau Ponui Žultovskiui — jis sutiko: „gali". Šiais metais jau neklausęs siunčiu, nes jie yra mano. Norėjau parūpinti iš kur nors raguotį [elnią?], bet, nenuvykęs į miestą, jokiu būdu negalėjau gauti. Tegul bus kitam kartui.

Šį kartą rašau trumpai. Parašysiu po Kalėdų švenčių (Šaltadančio) [6], arba Koliados gimimo, ir atsiųsiu daugiau savo paliudijimų, bent jau iš mano lietuviškų klajonių laikų. Prašiau Pono Žultovskio pažymėjimo apie mano

aštuonerių metų tarnybą pas jį. Ponas Marcelis [7] prižadėjo pasakyti Tėvui Niechanove ir tebesako.

Ilgai nekeverzosiu, nes metas važiuoti. Taigi, baigdamas savo teplionę, prašau Aukščiausio Teisėjo pirmiausia sveikatos Brangiausiam Tėveliui bei visokios sėkmės, [linkiu] linksmai praleisti artėjančias Kalėdas ir sulaukti dar šimto stipriam ir sveikam! Pasilieku su giliausia pagarba ir didžiausiu respektu, kaip atomas prieš milžiną, žemiausias

tarnas ir tarūnas [8] Andrius Vištelevičius

[1] J. I. Kraševskis vilą Drezdene (Nordstrasse 31) pirko 1873 m. Už ją išsimokėti galėjo lėšomis, gautomis pardavus jo literatūrinio darbo 50-mečiui (1879) skirtus leidinius.

[2] Kalbama apie „Vitolio raudos" vertimo į lietuvių kalbą spausdinimo lėšas.

[3] Dolskas — miestelis netoli Poznanės.

[4] Laiške: „Zuikis'y".

[5] Praėjusių metų leidimas juos nušauti.

[6] Laiške: „(Szaltiedanczio)".

[7] Laiške: „Marcelli". Tai miško savininko F. Žultovskio sūnus.

[8] Laiške: „Tarnas ir Tarūnas".

26

Orliniecas, 1881 m. XII. 27 dieną

Mylimiausias ir Brangiausias Tėveli ir Pone!

Būk malonus man atleisti, kad ne iš karto atsakiau į man brangų Jūsų laišką, kuris, kartu su pridėtais popieriais, mano rankas pasiekė šio mėn. 23 d. Ne dėl savo kaltės taip uždelsiau: sirgau ir 3 dienas nė iš lovos nesikėliau — baisus skausmas kojoje aukščiau kelio neleido nė per kambarį pereiti. Šiandien rytą išroviau geluonį ir taip pagerėjo, kad vakare jau galiu pavaikščioti ir į Jūsų man pateiktus garbingus klausimus atsakyti. Gulėdamas skiemenimis skaičiau tekstą, kitaip tariant, ano lietuviškų dalykų rinkėjo [1] surašytus pavadinimus. Sunku man buvo net perskaityti, ir, jeigu ne žmona, nebūčiau galėjęs įveikti — taip neaiškiai rašytas laiškas ir

tas straipsnių ar padavimų pavadinimų sąrašas. Nežinau, ką apie juos galėčiau pasakyti — Tėvelis jau geriau už mane žinos, kaip juos įvertinti. Tik tiek pasakysiu: gal ir didelę vertę turi kai kurie padavimai iš to šimto surinktųjų, nes esu tikras, kad mitinių pasakų ir legendų lietuvių liaudyje yra gausybė ir kad toji kasykla vos tik pradėta [naudoti]! Kai kurie, sprendžiant iš pavadinimų, kadaise man buvo žinomi, jaunystėje girdėjau labai daug pasakojimų, bet jie jau seniai išgaravo iš mano atminties, ir nieko jau nesugebėčiau sulipdyti. Man visai nežinomų radau tik porą, bet ir tuos gal prisiminčiau, jeigu būčiau tikras, kad teisingai perskaičiau.

Norėdamas įsitikinti, ar negromuloja tų pačių, peržiūrėjau T. Narbuto „Lietuvių tautos istorijos" pirmojo tomo [2] mitologinių būtybių sąrašą, taip pat pasakas antrašte „Lietuviškos pasakos, priežodžiai, mįslės ir dainos. Surinktos ir išverstos Augusto Šleicherio" [3]. Išleido Veimare Hermanas Bedlau 1857 m. Puslapių 244. Tačiau negaliu pasakyti nei šiaip, nei taip, žodžiu, ar yra kas nors iš jų perdirbta, ar ne. Tikimybė yra, nes ypač T. Narbuto rinkinyje esama daug panašių pavadinimų, juos pabraukiau raudonu pieštuku. Kai kurie iš jų nelietuviškai pavadinti, pavyzdžiui **„Pijoks"** iš lenkiško „pijak" perdirbtas, kai tuo tarpu lietuviškai vadinasi „Girtuoklis" [4] ir pan.

Nors [autorius], panaudojęs Lužitėnų ar Venedų [5] [medžiagą] parašė ir jau kai ką įdomaus bei naudingo paskelbė, ir nors jaučiu karščiausias simpatijas net smulkiausiems dalykams, sakysim, padavimams ir pasakojimams, savosioms mįslėms, ir nors, kai žvelgdamas į nežinomus to literato darbus, jaučiuosi esąs mažesnis už nulį, neišdrįsčiau nė žodelio pasakyti „blogai" arba „gerai" parašyta! Jeigu skaityčiau ištisus straipsnius, be to, lietuviškai, tai savo nuomonę nedvejodamas pareikščiau. Tad prašau Jūsų, Brangiausias mano Tėtuši ir Maestre! atleisti man už mano neišmanymą! Jūs, žymiausias tarp žinovų, ir pats viską nuspręsite, kaip su to literato prašymu pasielgti. Jeigu tas Ponas būtų gerai pamąstęs, tikriausiai būtų atsiuntęs peržiūrėti visą rankraštį, bet, man

rodos, rašydamas laišką, dėl drąsos išgėrė gaivinamųjų lašų, nes rankraštis per daug painus... Atleiskite už mano drąsą plepėti niekus...

Mane labai stebina tai, kad vokiečiai prieš kurį laiką pradėjo kruopščiai rinkti lenkų ir net pačių lietuvių apleistus lituanistinius dalykus. Be Jūsų, Brangiausias Tėveli, ir neužmirštamo a. a. Teodoro Narbuto bei poros kitų, niekas nesiėmė nuodugnesnių paieškų! Vokiečiai ir pseudolietuvišką literatūros draugiją įkūrė lietuvių lobiams ir kalbai eksploatuoti [6]. Man atrodo, kad čia galima įžiūrėti politinius kėslus! Na, pagaliau nežinau, bet įvairios mintys ateina į galvą.., nes aš iki šiol nematau iš tos draugijos jokios naudos nei Lietuvai, nei lietuviams! Gal tik paprasti tranai [7], kurie iš mūsų avilio medų iščiulpia ir išneša į savo didžiąją tėvynę [8], ir daugiau nieko. Galbūt aš klystu, galbūt ilgainiui pasirodys kokia nauda — kai, įjungę į Vokietiją, pradės vokiškai germanizuoti lietuvius, lenkų ir rusų, taip pat visų slavų apmaudui. Štai jau dabar Priekulėje turi savo savaitraštuką, spausdinamą už klastingas [9] dotacijas, kad Prūsų lietuvius lietuviškai germanizuotų; tas savaitraštukas yra „Tiesos prietelius", o meluoja kaip šėtonas, idant pajungtų liaudį geležinio vilko, tai yra Bismarko [10], kėslams. O! jeigu galėčiau kada grįžti į mylimą Lietuvą, eičiau iš kaimo į kaimą, iš trobos į trobą pasakodamas liaudžiai apie mūsų Tėvynės praeitį, apie garbingiausius šviesiųjų protėvių žygius ir istoriją, ir užrašinėdamas iki šiol neišsemtus padavimus, legendas ir [pasakojimus apie] mitines būtybes, kad išgelbėčiau [visa tai] nuo visiško išnykimo! Aš manau, vos tik liaudis pažintų savo Tėvynės istoriją [11], atgytų ir nesileistų taip greitai nutautinama... Bet, man rodos, kad tikriausiai tos laimės nesulauksiu... Tegul bus Dievo valia! Gali suprasti, Brangiausias Tėveli, kaip aš myliu Lietuvą ir Tėvų kalbą, jeigu mano vaikeliai — Marina ketvirtų metukų, Vitoliukas trečių — jau gražiai kalba lietuviškai ir kartu lenkiškai. Kad žmona kalba, tai nenuostabu, bet vaikeliai, beveik kūdikiai — tuo ne vienas stebisi.

Kartu grąžinu ir man maloniai atsiųstus minėto lite-

rato Edm. Vekensteto popierius, taip pat 16 vienetų įvairių popiergalių quasi [12] liudijimų su jų sąrašu Mylimiausiam Tėveliui peržiūrėti, bet su šiokia tokia baime, ar ne per daug varginu tais sąrašais [13]. Turėjau jų [dokumentų] daugiau, bet keletą iš manęs pavogė 1866 m. Store [14], Tirolyje. Keletas liko Galicijoje (Lvove) pas kordegardijos prižiūrėtoją, kur sėdėjau keletą dienų, kol išvežė į Šveicariją, nepaisant a. a. Leono Sapiegos, Galicijos rūmų maršalkos, užtarimo. Vienas liudijimas dingo pas grafą Leopoldą Staženskį [15], kuriam jį buvau pasiuntęs. Vienas buvo Vienybės komitete Paryžiuje pas Svientožeckį [16] — tai buvo svarbiausias — 1863 m. Andriuškevičiaus išduota man karininko nominacija. To liudijimo negaliu pamiršti, nes mano vaikeliai kada nors [juo] džiaugtųsi. Nominacija buvo trumpai parašyta. Nuorašą turiu, bet kažkur užsimetė, be to, nepatvirtintas, tačiau Paryžiuje [esantis] neturėtų dingti. „Už ypatingus nuopelnus mūšiuose su Maskva". Galiausiai vadovavau kuopai, bet tie, kurie man ją pavedė, jau negyvena.

Jau baigiu, nes ir taip ilgai rašiau, jau pirma valanda po pusiaunakčio. Tad, būkite sveiki, Tėveli Brangiausias. Tegul Aukščiausiasis duoda Jums jėgų ir visokio gėrio Naujaisiais 1882 metais, nes gal jau negalėsiu kito laiško parašyti. Taigi dosingo laiko! ir gausingo čėso, sveiko per ilgą amžių! [17] Su giliausia pagarba pasilieku nesikeičiantis in saecula saeculorum! [18]

Andrius Vyštaleviškis [19]

[1] Edmundas Vekenštetas (Veckenstedt) — Liepojos gimnazijos senųjų kalbų mokytojas, 1883 m. Heidelberge išleidęs knygą „Žemaičių (lietuvių) mitai, sakmės ir legendos" („Die Mythen, Sagen und Legenden der Žamaiten (Litauer)"). Recenziją apie ją parašė J. Basanavičius (Aušra. 1883. Nr. 8—10. P. 272—277). Šią knygą J. I. Kraševskis turėjo savo bibliotekoje. J. Šliūpas ją išvertė į lietuvių kalbą, o 1897—1900 m. Plimute antrašte „Mitai, pasakos ir legendos žemaičių" išėjo dviem dalimis. Rinkinyje yra daug falsifikuotos, neliaudiškos medžiagos, dėl to jis mokslinės vertės neturi (Lietuvių tautosakos apybraiža. V., 1963. P. 70).

[2] T. Narbuto „Senosios lietuvių tautos istorijos" („Dzieje starożytne narodu Litewskiego") 1-asis tomas pasirodė Vilniuje 1835 m.

[3] *Schleicher A.* Litauische Märchen, Sprichwörte, Rätsel und Lie-

der / Gesammelt und übersetzt von August Schleicher. Weimar; H. Bödlau, 1857. 244 P.

[4] Laiške: „Girtuoklis".

[5] Lužicai, lužitėnai — vakarinių slavų tauta, kitaip — sorbai, gyvenantys Vokietijoje Drezdeno ir Kotbaus apygardose. Vendai (venedai) — senasis vakarų slavų genčių pavadinimas. A. Vištelis lužitėnus ir vendus tapatina. E. Vekenstetas 1880 m. išleido mokslinės medžiagos rinkinį „Vendų sakmės, pasakos ir prietarai" („Wendische Sagen, Märchen und abergläubische Gebräuche").

[6] Lietuvių literatūros draugija — mokslo, kultūros draugija, veikusi 1879—1923 m. Tilžėje.

[7] Laiške: „trany (trędy)".

[8] Laiške: „do swego grosfaterlandu".

[9] Laiške: „gadzinowy".

[10] O. Bismarkas (1815—1898) — Prūsijos ir Vokietijos valstybinis veikėjas, kancleris (reichskancleris), slopinęs lenkų nacionalinio išsivadavimo judėjimą, Rytų Prūsijoje vykdęs lietuvių ir lenkų prievartinio germanizavimo politiką.

[11] Laiške: „isztureje".

[12] quasi (lot.) — tariamas.

[13] J. A. Vištelio siųstų J. I. Kraševskiui asmeninių dokumentų sąrašą žr. šio laiško priede.

[14] Storo — miestelis Italijos šiaurėje.

[15] Gal tai lenkų rašytojas dramaturgas Leopoldas Staženskis (1855—1904). Jo dvaras buvo Podkamenio miestelyje Galicijoje, į pietryčius nuo Lvovo.

[16] Lenkų emigracijos susivienijimas (Zjednoczenie emigracji polskiej) — didžiausia 1863 m. sukilimo dalyvių organizacija, veikusi Paryžiuje 1866—1871 m. Boleslavas Svientožeckis buvo susivienijimo Reprezentacinio komiteto narys; 1867 m. iš susivienijimo išstojo.

[17] Laiške: „Dūsingo laiko! ir Gausingo Czeso, Sweiko per ilga amži!"

[18] Laiške: „In Siekulû Siekûlus!" Turi būti: „In saecula saeculorum" (lot.) — per amžių amžius.

[19] Laiške: „Andrijan Wysztalewiszkis".

Pažymėjimų arba dokumentų sąrašas

Nr. 1. Pulkininko Ramotovskio-Vaverio [1], kurio žinioje 1863 m. tam tikrą laiką tarnavau po Povilo Suzino [2] mirties, liudijimas, išduotas Dosertine Majenyje [Dosertines Mayenne] [3] 1865 m. vasario 24 d., patvirtintas mero. Tas liudijimas buvo suteptas riebalais ir dėl to neprisimenu, kokiame skystyje jį visiškai sumirkiau. Kitoje pusėje tas pat buvo rašoma lenkiškai. Paklijuotas. Kažkaip iš-

plyšo [įrašas apie] mano laipsnį — seržantas majoras. Primenu, kad Augustavo, Gardino, taip pat Ostrolenkos, Pultusko ir Plocko apskričių [4] karo viršininkas ir organizatorius Andriuškevičius [5] (mes jį vadinome generolu) mane paskyrė jaunesniuoju leitenantu, bet Ponas Ramotovskis be raštiškų įrodymų neleido dalinyje pripažinti man tą laipsnį, ir buvau tiktai feldfebelis [6], juo mane paskyrė artileristas — rusų kariuomenės karininkas.

Nr. 2. Subsidijos pažymėjimas [buletyna] iš Udino [7], kur, važiuodamas į Galiciją, buvau apvogtas iki paskutinio grašio (140 fr.). Apvogė Pranciškus Karnietis [Carnetti] iš Venecijos, kuris po dvejų metų buvo pagautas ir prisipažino tai padaręs. Pasakojo, kad tai padaryti prikalbėjo smuklės savininkas ir kad pinigus pasidalijo. Už mano pinigus ir du italų karininkų laikrodžius Padujoje gavo dvejus metus kalėjimo.

Nr. 3. Atleidimas iš italų savanorių korpuso. Vieną tuščią dalį nuplėšiau, kad nebūtų per daug nereikalingo popieriaus ir svorio. Įstojimo datą, važiuodamas į Galiciją, išskutau ir blogai padariau. Viza iš Sent Luiso prie Bazelio [8] pour s'ambarquer à l'orient [9].

Nr. 4—Nr. 4 bis. Kai buvau Lvove, kai kurie ponai man pasakė, kad vietos man neparūpins, nes vieno žmogaus parašas mažai reiškia; tai rašiau pakartotinai į Turiną, ir atsiuntė man pasirašytą keturių Nr. bis [dublikatą]: Buchholcas [Buchholtz], Osieckis [Osiezki], Malianovskis ir Deperlis, laikrodininkas (Lenkijos žydas).

Nr. 5. Senas prancūziškas pasas į kurortą.

Nr. 6. Atviras rekomendacinis Agatono Gilerio [Giller] laiškas Gerbiamam Ponui Lipomanui Dobronovicuose prie Vieličkos [10]. Bet aš nuvažiavau tiesiog per Strasburgą į Poznanės Kunigaikštystę, nes ir Ponas Gileris man patarė artėti prie Lietuvos, o jeigu nebus galima čia pasilikti, važiuoti į Galiciją.

Nr. 7. A. a. Leonardo Chodzkos [11], mylimo senuko, liudijimas ieškančiam kokio [nors] užsiėmimo.

Nr. 8. Pasiūlymas vykti elgetauti (Ak! prakaitas mane muša!) pas Prancūzų lenkų komiteto [12] narius kelionei

į Kunigaikštystę! Tačiau pinigų gavau kitu būdu, ką rodo tolesnis laiškas.

Nr. 9. Laiškas Julijaus Ferio [Ferry], į kurį kreipėmės protekcijos, kad laiduotų už mus kelis (buvom 8) vidaus reikalų ministrui ir išrūpintų pasus kelionei į užsienį, Vokietijon. Tas garbingas advokatas liepė mums eiti prašyti į paties ministro namus. Kadangi nebuvome prileisti (aš ir Kosovskis ar Kosakovskis), Julijus Feris liepė ateiti į įstatymų leidimo rūmus, kur turėjo mus pristatyti ministrui. Ten, tiesa, mus įleido, nes ponas Feris sutiko ir įvedė, bet ministras tik pažvelgė į mūsų graudžią išvaizdą ir pažadėjo, kad padarys, kas bus galima, pagal pono Ferio rekomendaciją. Taigi po kelių dienų gavau laišką su pranešimu, kad padarė. Tai yra [laiške] parašyta. Nenorėjo mums duoti jokio paso, nes ruošėsi tam nelaimingam karui! 1870 m. birželio 22 d. gavome pasus, o pinigus mums išmokėjo Strasburge. Išvažiuodamas iš Paryžiaus, jį, naująjį Babiloną, prakeikiau ir sakiau visiems prancūzams, kad už mėnesio bus karas. Tai ir įvyko [13]. Tačiau gailėjausi mestų prakeiksmo žodžių, nes netrukus sieros ugnis krito; po to nežinau kur, rodos, Mickevičiaus [raštuose], skaičiau tokius prakeikimus...

Nr. 10. Liudijimas afrikiečio pirklio žydo Anžedo R. Arbibo [Angede R. Arbib], pas kurį nurodytu laiku ištikimai prekiavau en gros [14] (Depot des perles de [15]... apačioje aš prirašiau).

Nr. 11. Liudijimas iš Krokuvos ligoninės, kur buvau dėl kojos uždegimo ir atviros žaizdos, prisikentėjęs nuo gulėjimo Topožisko dvarelyje prie Babia Guros už Jordanovo [16] pas tokį dilbą Vilkoševskį, kuris per jubiliejų Krokuvoje [17], nepaisydamas draudimo, skaitęs kažkokius eilėraščius.

Nr. 12. Quasi [18] liudijimas Viktoro Šoldrskio iš Brodovo prie Srodos [19] Poznanės D[idžiojoje] Kun[igaikštystėje], kur buvau nuo 1870 liepos 16 iki 1872 m. kovo 10-tos. Rašė grafienė Šoldrska, nes jis negali... ir neparašė, kiek laiko pas juos buvau, mat bijojo, kad nerei-

kėtų mokėti 50 talerių baudos už nepriregistravimą. Neregistravo nuo 1870 m. liepos 16 iki 1871 m. spalio.

Nr. 13. D-ro Niegoleskio, deputato iš Morovnicos, laiško vyresniajam girininkui Skoračevskiui Miloslave[20] kopija (nukopijavau pats).

Nr. 14. Liudijimas apie praktiką pas poną Michalskį grafo Micielskio, seniau Chociševickių, miškuose!

Nr. 15. Liudijimas Pono Juozapo Cholkovskio, mirusio Kuklinove[21], pas kurį buvau tik trejus metų ketvirčius; iš ten atvykau čionai, kur jau aštunti metai būnu. 1882 m. birželio 29 sueis aštuoneri.

Nr. 16. Mažojo įgaliojimo kopija, bet tai tik iš šykštumo — kad nereikėtų brangiai mokėti advokatui. Mano [tarnybinių] įgaliojimų negalima laikyti neribotais, bet [leidžia veikti] nepriklausomai. Juk ir miškų ribas su gretimais kaimais, visiškai svetimais savininkais, sutvarkiau, ir sienoms išlyginti keliais margais apsikeitėm — paėmiau dirvos, jie miško, žinoma, be medžių — žemę už žemę. Tačiau visų darbų planus ir projektus pateikiu, kitaip sakant, parodau, nors [jų miško savininkas] niekada nekeičia ir neužginčija. Vieno dalyko negaliu — dalyti dovanų, išskyrus tuos, kurie miškuose dirba arba šito kuo nors nusipelno. Toji kopija buvo paruošta man arba teismui, jeigu prireiktų, bet neprireikė. Originalą turiu pasilikti, nes kartais gali atsitikti, kad jis bus reikalingas.

[1] Konstantinas Ramotovskis (Vaveris, 1812—1888 m.) 1830—1831 m. sukilimo dalyvis, vėliau emigravęs į Prancūziją. 1863 m. sukilime vadovavo būriui Augustavo vaivadijoje.

[2] Povilas Suzinas (1837—1863) — buvęs Rusijos armijos karininkas (iki 1861 m.), Genujos lenkų karo mokyklos dėstytojas, prasidėjus sukilimui, buvo paskirtas būrio vadu į Augustavo vaivadiją. Mūšyje su caro kariuomene sunkiai sužeistas mirė. Palaidotas Seirijuose.

[3] Majenis (Mayenne) — miestelis į pietvakarius nuo Paryžiaus.

[4] Ostrolenka, Pultuskas, Plockas — miesteliai Lenkijos šiaurėje.

[5] Jonas Aleksandras Andriuškevičius (1809—1868) — Lenkijos Karalystės karininkas, po 1831 m. emigravo, 1863 m. sukilime — Augustavo vaivadijos karinis viršininkas.

[6] Feldfebelis — vyresniojo puskarininkio laipsnis ir pareigybė, atsiradusi XV a. vokiečių landsknechtų pulkuose.

[7] Udinas — miestas šiaurės Italijoje.

[8] Laiške: „St. Louis pod Bazyleą".

[9] pour s'embarquer à l'orient (pranc.) — kad išvyktum į Rytus.

[10] Vielička — miestelis į pietus nuo Krokuvos, garsus druskos kasyklomis.

[11] Leonardas Chodzka (1800—1871) — Prancūzijoje gyvenęs lenkų publicistas, istorikas, leidėjas.

[12] Prancūzų—lenkų komitetas — (Comité franco—polonais; Komitet franko—polski w Paryżu) veikė nuo 1831 iki 1919 m.

[13] Turimas galvoje Prancūzijos pralaimėtas 1871 m. karas su Vokietija.

[14] en gros (pranc.) — didmeninė, urmo prekyba.

[15] Depot des perles de (pranc.) — perlų sandėlis.

[16] Babia Gura — kalnų masyvas Beskidų kalnyne Lenkijos ir Čekoslovakijos pasienyje. Jordanovas — miestelis į pietus nuo Krokuvos. Topožiskas — kaimas, tuo metu priklausęs Vilkoševskiams.

[17] Turimas galvoje J. I. Kraševskio literatūrinio darbo 50 metų jubiliejaus minėjimas 1879 m. spalio 2—7 d. Krokuvoje.

[18] Quasi (lot.) — tariamasis.

[19] Sroda — miestelis į pietryčius nuo Poznanės.

[20] Miloslavas — miestelis į pietryčius nuo Poznanės.

[21] Kuklinovas — miestelis į pietus nuo Poznanės.

27

Orliniecas, 1882 m. 1/26 dieną

Mylimiausias ir Brangiausias Tėtuši!
Ir Šviesiausias mano Karaliau!

Iš laikraščių sužinojau, kad artimiausiu metu ruošiatės į tolimą kelią — net į Lvovą „Lenkijos Motinėlės" [1] reikalų tvarkyti ir galutinai sureguliuoti. Iš visos širdies linkėdamas laimingai nukeliauti ir laimingai grįžti, nors didžiai nuogąstaudamas, įgaliotas, suprantama tiktai mūsų užmirštųjų protėvių „pranokėjų" „šviesiųjų dvasių" drįstu kartu persiųsti nuolankiausią prašymą Lietuvos vardu, kad teiktumėtės maloningai prabilti į širdis **polianku** [2], arba lenkų, kurie gina savo gimtąją kalbą, kad nepamirštų ir mūsų lietuviškosios ir kad liautųsi ją gniaužę bei polonizavę, bent iki tol, kol tas pats priešas [3] abi per-

sekioja ir engia. Tegul nemano, kad, kaip seniau, taip ir dabar, kas tik mokyklos paragavo ir lenkų kalbą išmoko, jau nustoja buvęs lietuviu! Garbė Aukščiausiam Viešpačiui, laikai jau keičiasi, nes dabar iš priedangos į viešumą išeina lietuviai, kurie ir mokslo pasiekę nenustoja būti lietuviais! O Jūsų dieviškasis „Anafielas" turbūt buvo ir yra tas žadintojas [4]. Štai vėl turime vieną tikrą lietuvį, Joną Basanavičių iš Marijampolės ar Vilkaviškio apskrities, kuris, būdamas daktaras, apskrities gydytojas Lompalankoje Bulgarijoje, rašo į lietuviškus savaitraštukus žadindamas letarge miegančią Lietuvą. (Prašė Tėvelio adreso, nusiunčiau jam į Lompalanką.) O ir taurusis dr. Zauerveinas iš Hanoverio, iš Bantelno, ruošiasi šiais metais Tėvelį aplankyti ir padėkoti už „Anafielą" ir už kitus darbus [5]. Tasai santykiuose su lietuviais jau beveik nustojo buvęs vokiečiu, net pasirašo „Jurgis Lituanus". Bet ir Lietuvoje gimsta naujos jėgos ir nauja dvasia, o su jais ir viltis ateičiai. Tad sulaukėte, nors išgyvenęs iki Patriarcho amžiaus, savo darbo vaisių ne tik iš lenkų, bet ir iš lietuvių, ir rodosi, kad iš pastarųjų kur kas mielesnių.., nes ir pati „Biesiada Literacka" kalbėjo, kad prie „Nemuno ir Dauguvos daugiau pripažinimo...", ką pagaliau patvirtina „Jubiliejinio leidinio" prenumeratorių pavardės [6]. Aš, nors esu tikras lietuvis, nesu lenkų priešas, nes manau, kad šios abi tautos kadaise kilo jeigu ne iš tos pačios, tai iš gimininges tautos, nes pavadinimas „Polak", be abejonės, kilo iš lietuviško žodžio „liankas", o pridėjus dalelytę „pa", „po" pasidarė poliankas, o paskui poliakas паляхъ, паліахъ arba „Liach", Paliach. Liankas kilo iš žodžio Lanka [7], įlinkimas, žemuma (pranc. Plain) ir lenkų „Łąka" [pieva, lanka] iš tos pačios šaknies, nes reiškia įlinkimą, kadaise vandens užlietą arba užliejamą vietą. Tačiau pakaks apie tai, Brangiausias Tėtušį! Nuo to laiko, kai išsiunčiau tuos quasi klajonių metų liudijimus, man labai neramu — bijau, ar kuo nors Jūsų neužgavau, ar nepasidariau per daug įkyrus. Drįstu prašyti atsakymo nors žodeliu ir pranešti, ar pasiekė Jūsų rankas tie mano popieriai? Be to, ir apie „Vitolio raudą" jau keli mėnesiai nieko negirdėti —

nežinau kas yra! ir dėl to labai nuogastauju, ar nepasirodė neverta spaudos?! Gal pratarmė netinkama — nujaučiu, kad blogai parašiau. Šiaip ar taip, nors ir pratarmę tektų pakeisti, tačiau prašau liepti spausdinti — apie Velykas atsiųsiu Tėveliui 200 mr, idant nebūtų painiavos. Baigiu ir pasilieku po senovei Jus mylintis ir gerbiantis, iki mirties dėkingas, ištikimiausias ir žemiausias tarnas

Andrius Vištel...

[1] Lenkijos Motinėlė (Macierz Polska) — 1882 m. Lvove J. I. Kraševskio iniciatyva ir jo surinktomis lėšomis įkurta kultūrinė draugija, kuri rūpinosi knygų liaudžiai leidimu.

[2] Laiške: „Polanków czyli Polaków".

[3] Laiške: „Waragas (wróg)".

[4] Laiške: „bodcen (Budte)".

[5] Apie J. Zauerveino apsilankymą pas J. I. Kraševskį A. Vištelis rašė laiške (1884.I.26) J. Šliūpui (LLTI. F. 1—849). Rašytojas nepataręs svečiui lankyti A. Vištelio — nenorėjęs didinti vokiečių valdžios įtarimų.

[6] Minima „Jubiliejinė knyga" (Książka jubileuszowa dla uczczenia pięcdziesięcioletniej działalności literackiej J. I. Kraszewskiego. Warszawa, 1880). Knygos gale „Prenumeratorių sąrašas" („Spis prenumeratorów". P. I—XVIII), tačiau jų gyvenamoji vieta nenurodoma.

28

Orliniecas, 1882 m. 2/22 dieną

Šviesiausias ir Maloniausias mano Karaliau!
Brangiausias ir Mylimiausias Tėtuši!

O kaip greitai tas laikas bėga! Štai ir nepajutau, kaip prabėgo beveik keturios savaitės nuo to laiko, kai gavau Jūsų brangų laišką su mano rašinėjimais! Turėjau tuojau atsakyti, tačiau be atvangos dirbant prabėgo dienos ir savaitės, kol prie šito prisiruošiau. Tiesa, porą laiškų šen ir ten parašiau, kur vertė aplinkybės, tačiau tik tarpais surasdamas laisvą valandėlę. Bet prašau nemanyti, kad kam nors pasaulyje, o ne Jūsų Šviesybei teikčiau pirmenybę, Brangiausias mano Patriarche! ne ta

buvo mano delsimo priežastis, bet baimė, kad nesudrumsčiau Jūsų ramybės netinkamu laiku. Be abejo, džiaugčiaus [galėdamas] rašyti ir labai norėjau, tačiau išmintis ar neišmintis stabdė ir susilaikiau, karštai ir su ašaromis akyse melsdamas Aukščiausiojo sustiprinti Jūsų brangiausias jėgas ir grąžinti sveikatą ilgiems metams! Suskaudo širdį ir sielą, sužinojus apie Tėvelio sunegalavimą, ir su džiaugsmu būčiau lėkęs paremti ir pagydyti, jeigu tai būtų galima, tačiau nuo to nepalenkiamas fatumas sulaikydavo, o nevykusiu raštu nedrįsau kreiptis. Atvirai prisipažįstu, kad kiekvieną kartą, kai man tenka rašyti Mylimam Tėveliui, beveik drebu visas iš baimės, kad nepadaryčiau kokios nesąmonės, tik ne sintaksėje, o nederamu posakiu. Tačiau tikiuosi, kad Jūsų šviesi Siela ir kilnus Protas gerai supranta norus ir troškimus tokių smulkių kirminėlių kaip aš ir dėl to nepalaikys blogu ar nederamu dalyku, jeigu aš ir nesklandžiai, ir ne pagal aukštuomenės stilių reiškiu savo jausmus bei mintis.

Brangiausias Tėveli! Aš šimtą kartų mieliau priklausyčiau arba būčiau narys nors mažos, bet laisvos tautos negu nebylių (vokiečių, t. y. sunkiakalbių, pagal sanskritą — Vakjiena) [1], nes visa siela esu lietuvis [2], tai yra respublikonas! Dėl savęs jau tikriausiai nesirūpinčiau gauti pilietybę, bet vaikams privalau, nes be Tėvynės — prieglaudos nenoriu jų palikti. Tūkstantį frankų tam reikalui paskirčiau, jeigu tik užtektų. Apie tai pakalbėsime po kelių mėnesių, kai miškuose baigsiu sėją ir susitvarkysiu savo ūkyje, o Dievas duos sveikatos, atvažiuosiu pas Tėvelį. Jeigu būtų galima, labai prašyčiau, kad Tėvelis teiktųsi laišku pasiteirauti ponus gr. Platerį ir Agafoną Gilerį [3], ar būtų galima skubiai išrūpinti Šveicarijos indigentą [4], nes važiuoti ten, ilgai klaidžioti po įstaigas ir nieko nepasiekti, gaila laiko ir pastangų. Bet Tėvelis turėtų daugiau ir geriau už mane žinoti, tad atsiduodu Jums kaip Tėveliui ir Globėjui!

„Vitolio raudos" išleidimo sąskaiton [5] atsiųsiu, kaip sakiau, apie Velykas 200 mr — tai bus Lietuvos Motinėlės (Lietuvos Motulės) pradžia [6]. Ankstesniuose laiškuo-

se pamiršau pasakyti, kad Prūsų Lietuvoje „Vitolio rauda" turės mažai gerbėjų, nes čia liaudis jau beveik suvokietinta, o liuteronai nemėgsta lotyniško raidyno, galima sakyti neapkenčia. Praėjusiais metais man, būnant Prūsuose, ne vienas sakė: „Kodėl ne gotiškomis raidėmis spausdinta?", o ir iš pažįstamų gaunu žinių, kad tą patį kalba beveik visur ir kiekvienas. O rūpintis, kaip pergabenti per sieną, negalėjau, nes ne visą veikalą nenori pirkti [7]. Gal šiuo metu pagerės politiniai santykiai Europoje ir [knygos] galės pasiekti Aukštaitiją. Ten, esu tikras, jeigu tik nebūtų per daug brangi, išpirktų ir tūkstančius egzempliorių. Visur, taip pat ir Lietuvoje, nėra mėgėjų pirkti leidinius, išeinančius dalimis; juk lenkai priekaištauja, kad turi laukti net visą pusmetį ir ilgiau, kol laikraščiai baigs spausdinti kokią apysaką. Mat, skaitant dalimis, neįstringa taip į atmintį, kaip skaitant visą.

Kartu siunčiu vieną numerį Klaipėdoje išeinančio lietuviško savaitraštuko, vienintelio (iš trijų politinio turinio savaitraščių) leidinėlio, redaguoto lietuvių protestantų dvasia. Sakau lietuvių dvasia, nes bent gina lietuvių kalbą. Būtent to tikro vokiečio iš Hanoverio, iš Bantelno, d-ro Zauerveino plunksnos ginamąjį rašinį, bet siunčiu tik parodyti. Jeigu Mylimas Tėvelis neturės laiko pažvelgti arba nesupras prūsų lietuvių tarmės ir rašybos, tai pasakysiu trumpai, kad dar niekas iki šiol taip aštriai nerašė, gindamas lietuvių tautą ir kalbą, kaip jis. Prūsų lietuviams atrodytų net pavojinga taip aštriai rašyti. Jo ginamieji rašiniai beveik visuomet būna sueiliuoti. Tas mano aptariamas straipsnis antrašte „Lietuvių tautos gynimas" (pabraukta mėlynu pieštuku) ir aiškinimas apačioje man labai patinka. Kad Dievas duotų kuo daugiau tokių vokiečių. Tai kelia nuotaiką, bet už tai vokiečiai jo nekenčia. Vienas savaitraštukas antrašte „Tiesos prietelius", išeinantis Priekulėje,— jo leidėjas yra apskrities mokyklų inspektorius Šrėderis [8] — ir gaunantis pardavikišką subsidiją, labai užsipuolė d-rą Zauerveiną, kai lietuviai norėjo jį išrinkti deputatu į Prūsijos seimą — net nesigėdijo pasakyti: „Gal koks Tėvynės gvelfas!" [9] Tad šis vokietis, tačiau kilnus, ir save jau beveik labiau lai-

kąs lietuviu negu vokiečiu, labai nori pažinti Tėvelį ir prašė manęs pranešti, kai važiuosiu į Drezdeną, — ir jis žada atvykti. Jis savo lietuviškuose laiškuose, naudodamasis lenkiškais žodžiais, pasakoja, kad „nepaprastai nekenčiu jų", tai yra kulturtrėgerių.

Apie Tėvelio minėtą knygą **vokiečių kalba** nežinau. Jeigu žinočiau, kieno rašyta ir antraštę, tuojau užsakyčiau. Džiaugiuosi vėl gavęs laišką iš Varšuvos, iš Pono Maleševskio (grifas, be abejonės) [10], bet man nieko iš pageidaujamų lietuviškų knygų nesurado.

Baigdamas ir atsiduodamas Brangiausio Tėvelio maloniausiam palankumui ir melsdamasis už Jūsų sveikatą į visatos Kūrėją, pasilieku su begaline meile ištikimiausias ir nusižeminęs tarnas.

J. A. V. Lietuvis

[1] Laiške: „Niemych (Wokietisów, t. j. ciężkomowych podług Sanskrytu — Wakjiena)"; aliuzija į žodžius: „Niemiec" (vokietis) ir niemieć (netekti žado, tapti nebyliu).

[2] Laiške: „Lietuwis".

[3] Vladislavas Plateris (1806—1889) — 1863 m. sukilimo dalyvis, emigrantas, lenkų muziejaus Rapersvilyje, Šveicarijoje, įkūrėjas. Agatonas Gileris (Giller, 1831—1887 m.) — lenkų politinis veikėjas, istorikas, vienas iš 1863 m. sukilimo vadovų. Nuo 1878 m. kurį laiką buvo lenkų Rapersvilio muziejaus bibliotekininku.

[4] Indigenatas (pranc. indigénat) — kurios nors valstybės pilietybė, arba valdinybė.

[5] Laiške: „A konto".

[6] Laiške: („Lietuwos Motules"); atrodo, A. Vištelis buvo numatęs įkurti draugiją knygoms leisti kaip J. I. Kraševskio įkurtoji „Lenkijos Motinėlė".

[7] „Vitolio rauda" buvo leidžiama dalimis — išėjo dvi knygos.

[8] Laiške: „Kreisschulinspektor Schroeder". Iš tikrųjų J. F. F. Šrėderis nebuvo „Tiesos prieteliaus" leidėjas.

[9] Gvelfai ir gibelinai — XII—XV a. Italijos politinės grupuotės. Jų atsiradimas susijęs su Šventosios Romos imperijos pastangomis įsigalėti Apeninų pusiasalyje. Gvelfai pavadinimą gavo iš vokiečių kunigaikščių Velfų, kurie, kovodami su imperatoriumi, buvo popiežiaus sąjungininkai.

[10] Vladislavas Maleševskis nuo 1881 iki 1906 m. buvo Varšuvoje leidžiamo iliustruoto literatūrinio politinio savaitraščio „Biesiada Literacka" redaktorius. Matyt, turimos galvoje per minėto laikraščio redakciją gaunamų knygų aukštos kainos.

29

[1882.III.19]

Brangiausiam Tėveliui 71-ojo vardadienio proga tūkstantį kartų ad multos annos!

Vištelevskis

30

Orliniecas, 1882 m. IV. 5 dieną

Mylimiausias ir Brangiausias Sauliūne!
Šviespatėli žmogaus Kūne! [1]

Dovanok man maloniai už tuos išsišokimus — lietuvių kalbos vartojimą! Ką padarysi, kad man pratrūksta žodžiai iš širdies, džiaugčiaus galėdamas rašyti ištisus laiškus ta kalba, jeigu Brangiausias Tėtušėlis juos pakankamai suprastų. Tačiau, nebūdamas dėl to tikras, rašau lenkų kalba; bet sąžiningai prisipažįstu, kad mielesnė man yra gimtoji kalba negu svetima, nors iš dalies įsisavinta. O, patikėkite — jeigu kas nors pasaulyje įsigilintų į stebuklingą lietuvių kalbos grožį ir dar stebuklingesnę sintaksę arba struktūrą [utwór], džiūgautų iš malonumo nagrinėdamas jos elementus... Nežinau, ką mokyti filologai pasakys apie tuos mano žmonių kalbos žodžių sandaros atradimus, paremtus lietuvių kalba. Tačiau į tai nekreipiu dėmesio, tik rašau ir rašau, kiek turiu laiko, kad galėčiau kada nors atiduoti jiems įvertinti. Kiekvieną kartą tuos stebėtinus reiškinius kaip iš nežinojimo kevalo iškeliu ir užrašau. Tačiau sunku man [juos] sutvarkyti, nes, nemokėdamas kaip reikiant lenkų kalbos raštu [w pisowni], iš savo atradimų padarysiu maišalynę. Priminsiu čia, kad ir abėcėlės išdėstyme, tai yra raidžių derinyje, randu nuostabią harmoniją, meistrišką kūrinį: kiekviena raidė [turi savo prasmę] nuo A (alfa — Alpa √), arba visakuriančios valdovės, iki Omegos (užsnūdimo) [ir] Ž, tai yra pabaigos, mirties žemumose [w nisko-

sciach]. O Mokytojo iš Nazareto žodžiai „Ego sum alfa et omega" [2] patvirtina mano pastebėjimus ir įrodinėjimus. Paimkime, pavyzdžiui, Adomo ir Ievos (diewy) sūnus Abelį ir Kainą [3] ir panagrinėkime tų vardų reikšmę! Lietuviškas žodis Obelis ir Abelis. [Žodis] „Obólis" reiškia obuolį ir veda į tikrą pradą, bent jau pagal savo reikšmę. Visiems žinoma, kad raidės A ir O savo tarpe kovoja įvairiose kalbose dėl pirmenybės, taigi nėra abejonės, kad Abelis ir Obelis reiškia vieną ir tą patį. Kaip sakiau, sunku yra trumpai deramai aprašyti visus palyginimus, todėl pasakysiu keliais žodžiais, kad Abelis reiškia individą, viską savyje sukaupiantį, viešpataujantį, išlavintą, gražų, šaunų ir pan., žodžiu — bajoras! „O" yra apvalus ratas „Oval", Ova. Ba-al (perkelti „a" bus ab-al). Ba-al-sam, Babilon (abbalon), Obelisque ir lietuviški Obel-unas, Obelonis, Obelenius, arba bajoras! Ob, Ab — reiškia daryti ratą [koło, oko-ło] ir „Al" — viską išaukštinti, sulieti ir pan. Pavyzdžiui, Al-py, Al-tus, Al-ta, Alles, Ałłah, Ałas, Helli, Ałus (visuotinis, gėrimas), Abełnas, Obełnas — visiškas [zupełny], pilnas [pełny], ištisas [cał-k-o-wity], Alun, Uni-vers-al, lietuviškai: wieniwerst-al [tai] reiškia — viską į vieną suversti. Gana jau apie Abelį. Dabar keletą žodžių apie Kainą. Raidė K yra renkanti [4], kaip rinkėjas arba akumuliatorius. Lyginant lietuvišką Kaim-as, kuris reiškia kaimą [wieś], bendruomenę, ir visi žodžiai, iš to kilę, rodo, kad tai buvo valstietis [Chłop, Kłop] (klūpantis, krentantis), kuris su visa savo bendruomene užpuolė turtingą, išsilavinusį ir viską valdantį bajorą ir jį užmušė, kaip anos pelės suėdė Popielių, arba **Poabelą**, irgi valdovą [5]. Kad lietuviškas žodis Kaim-as [wieś] reiškia bendruomenę [gromada], tai liudija kitos kalbos, pavyzdžiui, Gemeine („kaimine" — bendruomenė, buvo banda) [? *V. Ž.*], Kumuna, Commune, Kommitet, Komitet, Comes, Cum, Mecum, Tecum, Secum, Kum, Kuma, Comtur (bendruomenę laikantis) ir t. t., ir t. t. [6]

Nenoriu daugiau Jums, Brangiausias mano Tėveli ir Pone, įkyrėti savo įrodinėjimais, nors neabejoju, kad jie nėra visai nepagrįsti, tačiau gal Jums tų žodžių reikšmė

visiškai bus nesvarbi. Todėl pereinu prie mano laiško esmės, kurią privalėjau pirmiausia išdėstyti. Būk malonus atleisti man už tą nereikalingą plepėjimą! Šią valandėlę kitos mintys ateina į galvą, ir nelabai džiaugiuosi, kad parašiau tokį ilgą, bet sausą laišką, tačiau jau perrašinėti nėra laiko.

„Vitolio raudos" dešimtą lakštą jau išsiunčiau [pataisęs] antrąją korektūrą ir prašiau pono d-ro Lebinskio, kad spausdintų trimis dalimis. Sakiau, kad sąskaitą nusiųstų Tėveliui į Drezdeną. Šiuo tarpu siunčiu paštu 200 mr a konto antrai įmokai. Ten pas poną d-rą L[ebinskį] pasiliko dar rodos vienuolika mr; manau, kad užteks sumokėti ir už antrąją dalį. Jeigu Dievas duos sveikatos, skirsiu ir dar kiek nors po truputį Lietuvos „Motinėlei"! Kad tik Aukščiausias Viešpats teiktųsi siųsti Jums brangios sveikatos, o greta Jūsų nebus man sunku paskirti nors penktą savo įplaukų grąšį vargingos lietuvių liaudies švietimui. Vietą „Vitolio raudai" jau rasiu — kad tik išeitų, nors rusai nenori praleisti. O kad ir viską turėčiau prarasti, dar nenuskursčiau, nes dėkui Dievui, turiu jau 3000 mr grynais. Gaila, kad šiais metais bulvės labai pigios ir kad per 200 centnerių man sugedo — būčiau galėjęs keletą šimtų markių atidėti. Gal kitais metais išlyginsiu nuostolius. Apie š. m. gegužės 15 d. ketinu atvažiuoti pas Tėvelį. Ar būsite namie? Jeigu ne, tai kada galėčiau atvažiuoti? Čia buvo landšturmo surašymas — jau niekas neprisimena, kada tai anksčiau buvo. Vėl kam nors netikėtai atsisės ant sprando. Baigdamas laišką ir pavesdamas save maloningiausiajam Brangiausio Tėvelio dėmesiui, pasilieku susirūpinęs brangiausia Jūsų sveikata, ištikimiausias ir žemiausias tarnas...

Tegul Dievas Jus globoja.

Andrius V.

[1] Laiške: „Mylimiausis ir Brangiausis Saulune! Szwiespateli Žmogaus Kune!"

[2] Ego sum alfa et omega (lot.) — Aš esu alfa ir omega.

[3] Laiške: „Kaim'a". Turėtų būti: „Kainas", tai yra Biblijos personažas, vyriausias Adomo ir Ievos sūnus, pirmasis žemdirbys.

[4] Laiške: „gromadząca (Kromadząca)".

[5] Aliuzija į lenkų istorinę legendą apie Gniezno kunigaikštį Popielių, Piastų dinastijos pradininką. Pagal legendą, jis buvo išvytas iš sostinės ir vėliau pelių suėstas.

[6] Laiške daug neaiškių žodžių, frazių.

31

Orliniecas, 1882 m. 7—15 d.

Aiškiausias mano Šviesuly!
Mylimiausias ir Brangiausias Tėveli!

Laikas bėga nepastebimai! štai, turėdamas tiek daug darbo, nė neapsižiūrėjau, kaip liepos penkioliktoji atskubėjo. Tėveliui iki šiol nieko nerašiau, nes neturėjau jokios informacijos apie adresą... Tačiau dabar tikiuosi, kad būsite jau grįžęs iš Emso [1], kur, manau, sustiprinote savo jėgas tolesnei gyvenimo kovai! Nuvykti į Drezdeną iki šiol niekaip negalėjau, nes turėjau labai daug darbo, kurį pavedė mano Principalas. Išmatavau 275 margus vingiuotų pievų prie Obros, kurias per varžytines pardaviau už daugiau kaip 9000 markių. Už tai gavau 150 mr premiją — atlyginimą už keliolikos dienų darbą. Dar ir dabar negaliu išvažiuoti, nes mano Ponas išvyko į gydomuosius vandenis kelioms savaitėms, ir nors man neuždraudė palikti miškų, tačiau pats susilaikau, kad kartais nebūtų nepatenkintas, jog išvažiavau ir palikau girias be reikiamos priežiūros. Liudijimą iš senojo Principalo gavau trimis kalbomis, iš kurių vieną, prancūziškąjį, kaip pavyzdį siunčiu Tėveliui. Lenkų ir vokiečių kalbomis turiu atskirai, tačiau viename lape. Ar nereikia dar vietinės valdžios organuose patvirtinti Jo parašą?

Nežinau, ar Šveicarijos pilietybės pripažinimas leistų man grįžti į Rusijos Lietuvą, o gal galėčiau įsikurti Rytų Prūsijoje? Klausiau vieno burmistro, kiek metų reikia gyventi Prūsijoje, kad gautum pilietybę; tasai atsakė, jog pakanka 10 metų, o jiems praėjus, ipso facto [2] gauna pilietybę, tačiau aš netikiu, kad taip galėtų būti!?

Brangiausias Tėveli! nepaisant to, ar galėsiu gauti

Šveicarijos pilietybę, ar ne, į Drezdeną atvažiuosiu greičiausiai rugpjūčio pradžioje, nes šiuo metu prasidėjo rugiapjūtė. Noriu nuimti savo 10 margų rugių ir keletą (3) margų miežių, kurie jau noksta. Rugių jau šiek tiek nupjoviau. Pas mus pjūtis negerai prasidėjo. Dideli karščiai, ir bulvės sausose dirvose visiškai išdegė. Buvau pasodinęs 250 centnerių, kad nors ketvirtą grūdą gaučiau, nes smėlynuose didesnė pusė išdegė! Ar reikia ir vedybų metrikų, ir vaikelių, ir žmonos?! Ar Tėvelis ką nors rašė mano reikalu grafui Plateriui arba Agafonui Gileriui — tai yra Šveicarijos pilietybės reikalu? Mano liudijimas gali pasilikti, kol aš atvažiuosiu.

Dreba mano plunksna, tiksliau — ranka, kiekvieną kartą, kai man tenka rašyti laišką Tėveliui, bijau pats nežinau ko... bijau, kad nepasidaryčiau per daug drąsus ir įkyrus! Ak! Dieve!.. sustiprink mano silpnas dvasines jėgas, o Tą, Kuris man yra viskas, apdovanok fizinėmis [galiomis], nes Jo dvasią iškėlei iki savo aukštybių viršūnės.

Dar norėčiau sužinoti, kur galėčiau gauti nusipirkti „Lenkijos Motinėlės" **statutą**? Labai jis man reikalingas, nes lietuviai nori pagal jį sudaryti būsimos lietuvių švietimo draugijos statutą.

Baigdamas prašau Mylimiausią Tėvelį atleisti visas mano klaidas ir maloniai priimti žemiausio tarno giliausios pagarbos ir adoracijos žodžius.

Andrius

[P. S.] Iš **Politikos** tiek žinau, kad niekas negali pajudėti be karinių dokumentų.., ko anksčiau nebuvo!

[1] Emsas — kurortinis miestelis Vokietijoje, ant Emso upės kranto.

[2] ipso facto (lot.) — kartu, savaime, dėl to.

32

Orliniecas, 1882 m. liepos 29-ta

Tėveli!!! [1]

Maloniai man atsiųstas laiškas yra mano pažįstamo lietuvio iš Prūsų Lietuvos nuo Žemaičių pasienio. Tai sveikinimas Jums 70 gimtadienio proga! Išverčiau jį ištisai pažodžiui. Laiško autorius yra vienintelis sūnus labai turtingo Virkytų ūkininko, turinčio apie 300 margų žemės ir keletą namų Žibuose, prie Šilokarčiamos; šaunus lietuvis, kokių mažai Prūsuose, man rodos, gimnazijos auklėtinis [sekundanarz gimnazialny], bet jau [gyvena] pas tėvą [2]. Yra autorius keliolikos šaunių straipsnių į Klaipėdos lietuvišką savaitraštuką, kuriuose, aštriai kritikuodamas vokiečius už lietuvių kalbos niekinimą, išjudino visą Prūsų Lietuvą. Žodžiu, tai jaunuolis, teikiantis didelių vilčių Lietuvai, ir pirmas „Vitolio raudos" vaisius. Kad Dievas daugiau tokių duotų. Lenkiškai nemoka (tos kalbos mokosi), o vokiškai, matyt, nenorėjo rašyti. Man rašo gana dažnai ir labai juo džiaugiuosi. Tai jis suieškojo visus iš laikraščių straipsnių man žinomus lietuvius. Praėjusiais metais mane sutiko net Tilžėje, kai lankiausi Prūsų Lietuvoje. Tik tiek apie jį. O dabar pridedu pažodinį jo laiško vertimą. [Laiško originalo tekstas skelbiamas šioje knygoje atskirai.]

Atleiskite, Brangiausias Tėveli! jeigu kai kurių žodžių vertime neįrašiau ir gal kai kuriuos išverčiau ne taip, kaip reikia. Tačiau per skubėjimą ir dėl ilgų sakinių tikriausiai nesusigaudžiau. Jūsų Mylista [3] būtų verčiamas taip: Wielmożny i Miłościwy Panie arba Wasz Mość (Miłość) [4].

Pabaigoje prisipažinsiu, kad iki šiol nesu tikras, kuri [tikroji] yra Tėvelio gimimo diena, nes laikraščių biografijose žymima liepos 26 ir 27 diena! Kuri data tiksli, nežinau. Tačiau, nepaisant netikslumo, visuomet tomis dienomis savo karštas maldas nors mintimis siunčiu Kūrėjui už Tėvelio sėkmę ir sveikatą.

„Vitolio raudos" šešioliktas lakštas išėjo, nežinau, ar spausdins iki galo be pertraukos?

Pas mus sunki būklė: javai — rugiai, kviečiai dygsta, o giedros nėra! Bulvės išdegė, o dabar likusios pūva. Šiandien vėjas, apsiniaukę ir šalta.

Jūsų Andrius

[P. S.] Kareivius pašaukė 14 savaičių; kalba, jog į manevrus, bet žmonės stebisi, kad taip skubiai.

[1] Laiške „TEWELI!!!"

[2] J. Šliūpas „Atsiminimuose" rašė, kad J. Mikšas buvo „vos 6 klases baigęs vaikinas" (Rinktiniai raštai. V., 1977. P. 297). „Lietuviškajame balse" (1886. Balandžio 16. Nr. 17) apie J. Mikšo mokslą rašoma: „Mokinosi kałmiszkoje moksławietėje Wirkytuose 1869—72 m. kalbose lietuwiszkoje ir wokiszkoje, ir po to tik wokiszkoje. Paskui ėjo į mokslą gimnazijos Tilžėje 1872—77 m. Ketindamas gi tapti ūkininku, jis no to laiko pasiliko namie beweik iki welyku 1883 m."

[3] Laiške: „Jusų Mylista".

[4] Gerbiamas ir Malonus Pone arba Jūsų Mylista.

33

Orliniecas, 1882 m. gruodžio 16 dieną

Brangiausias ir Mylimiausias Tėveli ir Pone!

Po kelių mėnesių tylėjimo vėl laišku keliauju pas Jus. Plačiai nesiaiškinsiu, kodėl taip ilgai tylėjau, nes tai šiuo tarpu nesvarbu, tačiau turiu trumpai pasakyti, kad tokiam elgesiui buvo dvi priežastys. Pirmoji — nenorėjau varginti Tėvelio laiškų skaitymu ir atsakinėjimu, nes žinau, kad jis visą laiką nepaprastai daug dirba. Antra — mano smegeninėje buvo tokia tuštuma ir maišatis, kad galbūt nebūčiau sugebėjęs net laiškelio lenkų kalba parašyti. Dėl mano atvažiavimo — jau būčiau išvykęs į Drezdeną, jei ne džiugi žinia, kad Tėvelio sveikata pasitaisė. Jeigu tą žinią būčiau gavęs dviem dienom vėliau, jau nebūčiau galėjęs susilaikyti. Žinojau,

kad Tėvelis susirgo, tačiau apie tai patyriau tik iš lenkiškos spaudos. Dėkui Aukščiausiajam Kūrėjui, kad vėl sustiprino pašlijusią Tėvelio sveikatą tolesniam darbui! Už tai jam siunčiau savo tylius atodūsius ir beveik visą laiką dvasia buvau prie Jūsų, mano Brangiausias.

Dėl mano atvažiavimo — neatvykau dėl tokios paprastos priežasties, sirgo mano vaikeliai, po to sunkiai susirgo žmona — net turėjau kelis kartus ir daktarą kviesti, o paskui aš pats susirgau. Tiesa, gulėjau neilgai, bet ir vaikščiojau mažai, jau penki mėnesiai kaip niekur nebuvau išvažiavęs, nė mylios kelio, tik į mišką, nes nuolat skaudėjo kojas ir krūtinę, o rytoj važiuoju specialiai į Poznanę — reikia pasitarti su daktarais, nes krūtinėj jaučiu dūrimą ir deginimą. Praėjusį šeštadienį, šiandien savaitė, miegodamas, keistu būdu, iškosėjau balandžio kiaušinio dydžio plaučių ar širdies gabalą, visiškai panašų į inkstą, ir fenomeną, pamerktą į spiritą, vešiu parodyti gydytojams.

Poryt, jeigu Dievas leis sulaukti, užeisiu pas d-rą Lebinskį pažiūrėti, kaip toli pažengė mūsų „Vitolio raudos" reikalai. Lietuvoje daugelis jos pasiilgę laukia. Jau keletas egzempliorių laimingai pasiekė net Peterburgą. Kai išeis, duosiu skelbimą į du lietuviškus savaitraštėlius ir pasistengsiu ją perduoti keliems knygynininkams. Galvoju, gal vertėtų paklausti Brokhauzo Leipcige [1], ar nepaimtų kiek į sandėlį?! Kainą reikės nustatyti 3 markes už egzempliorių, nes ir knygynininkams iš to nuolaida — be abejo, jiems reikės nuleisti mažiausiai 40%. Patark, Tėveli, kaip turiu elgtis nustatydamas kainą, perduodamas knygynininkams ir darydamas nuolaidą! Man rodosi, filologai turėtų „Vitolio raudą" pirkti, nes viliuos, kad ne vieną naują mintį jeigu ir neišrišau, tai bent jau, aptardamas lietuvių dievų vardus, ką ne ką paaiškinau dėl jų pavadinimų, o paskui ir „Progalyje" — pabaigoje esamame dialoge [2]. Tuo tikslu paėmiau ištrauką iš Narbuto [3], kur kalbama apie rojų prie Baltijos, aprašytą Deluko [De Luc'a] straipsnyje „Apie Gintarą" [4]. Aš tą „Progalį" parašiau kaip priedą prie žodžio „Gintaras" paaiškinimo ir „Priekalboj" (pratarmėj) esamai užuominai patvirtinti,

jog esu girdėjęs iš seno lietuvio, kad pirmieji tėvai, t. y. Adomas ir Ieva rojuje lietuviškai kalbėjo, bei paneigti prūsų istoriko Kotzebūės[5] teiginį, esą „etimologija atrodanti per silpna"; teiginys, kad rojus galėjęs būti prie Baltijos, mano akyse labai pagrįstas.

„Vitolio rauda", dėkui Dievui ir Jums, Brangiausias Tėveli, jau gražius vaisius duoda, ir tikiuosi, kad duos dar geresnius, kai visa paplis. Dabar jau nebūtų taip sunku ir pasaulį apleisti, nes vėl įžiebiau senos Šventosios ugnies kibirkštį, atgaivintą Jūsų širdies ir dvasios skiltuvu! Nors kūnu pasiligojau, gera man ant širdies, kad bent nedaugelis lietuvių man pritaria, o ir Jus laimina. Bėda tiktai, kad rusai neįleidžia per sieną lietuviškų raštų (laikraščių); kas žino, ar įleis ir „Vitolio raudą", skirtą liaudžiai? Peterburgą jau pasiekė be kliūčių. Man rodosi, kad „Vitolio rauda", išversta į lietuvių kalbą, prieinama visiems lietuviams visoj Lietuvoj, pažadins lietuvių dvasią, jau užmigdytą lenkų „broliškos tautos", vokiečių ir rusų — maskviečių, nes Prūsuose jau išleido kažkoks Jankus gotiškomis raidėmis spausdintą senų dainelių knygelę[6], o pratarmėje, dėdamasis poetu, prisimena protėvius, kurie surašė „raudas" ir t. t. ir, būdamas liuteronas, ragina vienytis su Aukštaičių bei Žemaičių katalikybe ir kviečia prisiminti, kad ir jie (prūsai) yra lietuviai. Dabar gi Prūsų Lietuvos lietuviai įteikė prašymą (nežinau kiek tūkstančių jį pasirašė) savo deputatui į parlamentą arba seimą Šrėderiui, kad įteiktų oberprezidentui Karaliaučiuje Šlykmanui[7] dėl lietuvių kalbos grąžinimo į mokyklas, nors tikybos reikalams[8].

Jau baigsiu, nes pusiaunaktis ir kenčiu skausmus, o po aštuonių valandų privalau, nors ir nenorėdamas, išvažiuoti. Kalėdų šventėms parašysiu kitą laišką, jeigu Dievas leis sulaukti. Šiuo tarpu, linkėdamas Tėveliui iš visos sielos sveikatos ir pasisekimo, ir įdedu, pagal seną paprotį, nors dvasioje Kūčių plotkelę. Atleisk ir priimk mano, nuolankiausio ir prielankiausio tarno, nesklandžius žodžius.

J. A. Vištelevičius

[1] Brokhauzo (Brockhaus) knygų leidybos ir prekybos firma Leipcige, įkurta 1814 m. Tuo metu, kai buvo rašomas šis laiškas, jai vadovavo Edvardas ir Rudolfas Brokhauzai.

[2] Apie dievų pavadinimus rašoma „Vitolio raudos" 2-ojoje knygoje pridėtame žodynėlyje (1882); joje yra ir straipsnis „Progalis" (p. 307—315).

[3] T. Narbutas. Senoji lietuvių tautos istorija („Starożytne Dzieje Narodu Litewskiego"). 1837. T. 2. P. 462—463.

[4] T. Narbutas paminėjo šveicarų fiziko, geologo ir metereologo Žano Andrė Deluko (Deluc, 1727—1817 m.) „fizikos laiškus". Iš tikrųjų mokslininkas 1778—1780 m. skelbė savo „Fizikos ir moralės laiškus apie žemės ir žmogaus istoriją" („Lettres physique et morales, sur l'histoire de la terre et de l'homme"). Be to, 1798 m. pasirodė knyga „Laiškai Blumenbachui apie fizinę žemės istoriją" („Lettres à Blumenbach sur l'histoire physique de la terre"). Šio autoriaus straipsnio „Apie gintarą", kurį mini A. Vištelis, T. Narbutas nenurodo.

[5] Augustas Kotzebūė (1761—1819) — vokiečių rašytojas, istorikas, veikalo „Senosios Prūsijos istorija" autorius; minimas 1808 m. išleistas 1-asis tomas.

[6] M. Jankus. Lietuwiszkos ir senausos dainų knigeles. Tilžė, 1882. 36 p.

[7] Albrechtas von Šlykmanas (Schliechmann, 1835—1891) — teisės mokslų daktaras, Vokietijos valstybės veikėjas, nuo 1876 m. Rytų Prūsijos vyresnysis valdžios tarėjas, nuo 1879 m. Gumbinės apygardos valdžios prezidentas (oberprezidentas). Nuo 1882 m. trumpai buvo Rytų Prūsijos provincijos vyriausiojo prezidento Vidaus reikalų ministerijos sekretorius, be to, buvo Karaliaučiaus universiteto kuratoriumi. A. Vištelis, matyt, klysta vadindamas jį Karaliaučiaus oberprezidentu.

[8] Kalbama apie 1882 m. pabaigoje oberprezidentui A. Šlykmanui ir kulto ministrui G. Gosleriui išsiųstas peticijas su parašais (*Bruožis A.* Mažosios Lietuvos mokyklos ir lietuvių kova dėl gimtosios kalbos. K., 1935. P. 46).

34

Orliniecas, 1882 m. gruodžio 28-tą d.

Tėveli!!! [1]

Lauktą ir brangų Tėvelio laišką gavau 23-čią, tai yra šeštadienį, bet tik šiandien galiu į jį atsakyti, nes dar labiau nusilpau iš liūdesio ir gailesčio sužinojęs, kad brangi Tėvelio sveikata nepasitaisė, kaip maniau perskaitęs

trumpą užuominą apie tai [laikraščiuose] „Kurjer Poznański" [2] ir „Goniec Wielkopolski" [3]. Kad Praamžius — Dievas Amžinasis teiktųsi išklausyti mano prašymus bei ašaringus atodūsius ir grąžintų Tėveliui sveikatą, suteiktų naujų jėgų! Kad galėčiau kuo greičiau sužinoti apie išgijimą ir aš tada iš tos laimės pasijausčiau sveikesnis, nes Tėvelio kančias ir skausmus dvasiškai ir fiziškai jaučiu ir aš visa savo būtybe... Mano kūno liga iš tikrųjų yra grėsminga, nes yra viduje, negalima pasižiūrėti nei nuspėti, bet man būtų kur kas lengvesnė ir labiau pakeliama, jeigu neturėčiau dvasinės. Dvasiškai sergu iš gailesčio ir liūdesio dėl mylimo Tėvelio, atrodo, paskutinio mano brangios Tėvynės Lietuvos Milžino, taip pat prisiminęs jos smukimą iš garbingos praeities — didybės... Ak, Dieve — Kūrėjau! nesugebu nevykusia savo plunksna aprašyti savo jausmų, kuriuos jaučiu Jums, Brangiausias mano Tėveli, ir Tėvynei! O visa tai pažadinote Jūs — lietuvių dvasios karaliai, su nemirtingu Teodoru Narbutu! Garbė ir pagarba, ir godonė Jums per amžių amžius! Amen.

O tos kančios, nepaisant dėl jų [patiriamo] nerimo ir sielvarto, yra kartu ir saldžios, ir geidžiamos. Savo nemirtinga dvasia pasėjote grūdą, kuris jau sudygo „šaltose širdyse žmonių", nykštukais tapusių milžinų palikuonių, kurie, duos Dievas, užaugs ir pasidaugins nuo vienetų iki visuomenės, ir toji dieviškoji Tėvynės meilės kibirkštis išsiplės ir uždegs milijonų širdis. O paskui — paskui gal ir Tėvynė atgims naujam gyvenimui... Kad tik Jūsų žodžiai galėtų pasiekti menkiausias liaudies trobeles, kaip troško didis savo dvasia mūsų Mickevičius [4], nors ir rašęs kita kalba. Jis paskelbė žodžius, kuriais prieš visą pasaulį patvirtino savo lietuvišką kilmę: „O Lietuva! Brangi Tėvynė!" [5] Kartu jis priklauso mūsų šlovės ir didybės nemirtingų pranašų trejybei, kurią sudaro Kraševskis, Narbutas, Mickevičius. Jūs, Tėveli, aplenkėte kitus savo ugninga meile mūsų Tėvynės praeičiai ir tautai, kurios vos tik vardas egzistuoja, o to įrodymas yra nemirtingasis „Anafielas". Už šį širdies ir sielos kūrinį nemažai nukentėjote nuo brolių lenkų...

Jeigu būtų atsiradęs vertėjas ir „Anafielas" būtų visas išėjęs lietuvių kalba nors prieš 20 metų, jau būtų davęs tūkstanteriopą vaisių. Skaudu man skaityti Krokuvoje išleistos apžvalginės „Jubiliejaus knygos" aštuoniolliktame puslapyje įrašytą lenkų nuomonę — ten fantazija pavadintos „Lietuvos praeičiai skirtos trys poemos: „Vitolio rauda", „Mindaugas" ir „Vytauto kovos", žinomos bendru pavadinimu „Anafielas" [6]. Vargšai lenkai nežino, kad „Vitolio rauda" yra paimta iš liaudies lūpų (nenoriu jų įtarti, kad piktais motyvais tvirtinama žmonėms, jog tai išgalvota). Juk būtent iš „Vitolio raudos" visa Lietuva žino, kad dar ne vienas [pasakojimas] liko praleistas. O kad ji yra tiksliai išversta į lenkų kalbą, aš galiu paliudyti, nes dar vaikystėje girdėjau visą iš a. a. tėvų, bet dar kažkas daugiau buvo, nes vieną įdėjau Alcio paaiškinimuose [7], kur kalbama, kad, išėjęs iš miškų, rado nuostabiai atrodantį kirminą, vagojantį žemę, kurį įsidėjęs į savo pirštinės didįjį pirštą, atnešė namo ir parodė motinai ir pan.; tai turėjęs būti žmogus su plūgu ir jaučiais. Gal tai Tėvelis praleido sąmoningai kaip neįtikimą fantaziją. Tačiau aš trumpai paminėjau. „Vitolio rauda" yra visa sudaryta vien iš padavimų, tik meistriškai sudėta ir papuošta, tačiau kai kurių dalykų, kiek galiu prisiminti, nėra, ir, nenorėdamas nutolti nuo originalo, jų neįdėjau. Apie „Mindaugą" ir „Vytauto kovas" mažai ką iš padavimų girdėjau, tačiau matau, kad viskas remiasi istoriniais faktais ir karšta meile praeičiai — viskam kas sava. Viena įžanginė giesmė iš „Vytauto kovų" „Dėl ko dvasia" [8] sujaudino mane iki sielos gelmių, jau pirmą kartą perskaitęs apsipyliau graudžiomis ašaromis, kaip pravirko ir ne vienas iš tų, kam ją padainavau pagal savo sukurtą graudžią melodiją. O vertimo rankraštis jau sklinda po Lietuvą. Aš nuo 17 metų pradėjau lipdyti lietuviškas giesmes, iš pradžių sudėjau keletą šventų, pagal senų giesmių melodiją (gaidas), o paskui pradėjau ir dainas [9] kalti, o ir lenkiškas bandžiau, bet jų ėmiausi vėliau. Pati pirmoji giesmė — apie paskutinį teismą, sukurta pagal Dmochovskio knygelę „Paskutinis teismas" [10], kurią palikau būdamas už Kauno pas

gimines (pas Stankevičius Masteikiuose prie Neries, Vilijos), ir ten laidotuvėse net būna giedama. Pora lietuviškų jau yra spausdintos Vilniuje leistuose giesmynuose. Dmochovskio „Paskutinio teismo" vertimas į lietuvių kalbą rimuotas, eilutė trylikos skiemenų, laisvai išverstas, žuvo prie Kauno, Šančiuose prie geležinkelio tilto pas giminaitį Trojanovskį 1863 metais. Šito labai gailiu. Bet nukrypau nuo temos. Tad apie tai pakaks.

Nežinau ir nesuprantu, kas tai yra, kad aš kiekvieną kartą, kai tik pradedu ką skaityti apie mūsų Lietuvos praeitį, arba beveik užgesusios tautos istoriją, per ašaras, kurios man nesulaikomai bėga, negaliu be atokvėpio užbaigti net trumpo sakinio?! Mano jausmai yra tokie egzaltuoti, kad kartais sukrečia visą krūtinę ir sielą. Vakar paėmiau į rankas 10-ąjį Teodoro Narbuto tomą „Mažesnieji [istorijos] raštai" [11] ir pradėjau žmonai skaityti apie tai, kad Vilniuje vadinamosios Judošiaus draugijos (S. J.) nariai [12] sudegino nekatalikiškas knygas. Negaliu aprašyti, kaip buvau visas sukrėstas iš pasipiktinimo ir neapykantos, nors tai ne pirmą kartą skaičiau. Kažkoks gailestis, nesuprantamas ilgesys apėmė, nes suvokiau, kad ten tikriausiai buvo ir aktai, ir senieji lietuvių teisės Statutai, o gal ir senaisiais rašmenimis rašytos lietuviškos religinės knygos, kurias „judošiai" sunaikino, kad nė atminimo apie jas nepasiliktų! Nes juk turėjo būti teisės įstatymai, tiek politiniai, tiek ir religiniai, rašyti dar iki krikščionybės priėmimo Lietuvoje. O kur jie dingo?! O, tegul jiems Plutonas [13] duoda gerą vietą pragaro [14] dugne!! Juk Ponas Dievas tokių Antikristų, vadinančių save jėzuitais, tai yra save darančių panašiais į Jėzų, į pašlovintuosius nepriims. Apage juos cum Satanos! [15]

II

Būdamas Poznanėje, užėjau pas daktarą Kočorovskį pasitarti dėl mano silpnumo, nuvežiau ir aną „polipą", kuris iš manęs išėjo, nes daktaras Lebinskis rekomendavo, kad šis esąs geriausias gydytojas tame mieste, bet

man nelabai didelis žinovas pasirodė, nes nepažino, o gal nenorėjo pasakyti, koks čia gabalas atitrūko iš mano vidaus. Iš pradžių norėjo man įteigti, kad tai gabalėlis vištienos. Kai jam pasakiau: „juokiesi iš manęs, pone daktare", tai pripažino, kad „gal tai polipas iš nosies"!? Non sens! [16] Jutau, kaip iššoko iš vidurių per gerklas. Perkutavo-barškino, apžiūrėjo ir pasakė, kad plaučius turiu sveikus, ką ir aš pats žinojau, nes balsą turiu stiprų ir švarų, bet kaip yra su kepenimis?! Pasakė man, kad turiu „įsisenėjusį" katarą ir liepė valgyti daug vaisių — obuolių ir džiovintų slyvų — ir praustis muilo voniose. Grįžęs iš Poznanės, sunegalavau dar labiau, nes iš tikrųjų tarytum degino apie kryžių po širdimi. Užvakar sapne jau merdėjau, tačiau tą akimirką atsibudau, pulsas jau nemušė, bet drebėjo, tiksliau — tik virpėjo. Šiandien truputį geriau, tačiau 80 tvinksnių per minutę pulsas rodo kažkokį karštį viduje. Dar neprarandu vilties, nes turiu jėgų ir kalbėti, ir kojos yra stiprios, tačiau iš namų nežengiu nė žingsnio. Kad tik Dievas duotų Tėveliui sveikatos, o ir aš pasitaisysiu ir atvažiuosiu į Drezdeną nors apie šventą Juozapą, idant pasimatyčiau su Tėveliu ir pakalbėčiau apie šį bei tą. Iš anksto prisipažinsiu, jog noriu kreiptis su vienu svarbiu reikalu — prašyti leidimo versti į lietuvių kalbą Jūsų darbo vaisius! Jau gavau iš d-ro Basanavičiaus pasiūlymą, kad reikia kuo greičiausiai išversti Jūsų „Kunigą" [17], kurio dar neturėjau laimės skaityti. Poznanėje visuose knygynuose ieškojau to „Kunigo" [18], tačiau veltui — niekas neturi, bet kiekvienas siūlėsi išrašydinti iš Varšuvos. Tačiau tai ir aš pats galiu padaryti. Šiomis dienomis išsiųsiu pinigus už laikraštį „Biesiada Literacka" 1883 metams, o kartu ir už „Kunigą", nors nežinau, kiek kainuoja. Iš pavadinimo „Kunigas" sprendžiu, kad tai bus apie kunigaikštį arba Kriviųkrivaitį [19]. „Vitolio rauda" jau, garbė Dievui, pabaigta, tik negerai, kad su korektūros netikslumais — liko dar keliolika neištaisytų klaidų, tiesa, nedidelių, lietuviui nereikšmingų, tačiau klaidinančių tos kalbos pakankamai nemokančius filologus. Atiduosiu tiražą senam ir doram Poznanės knygynininkui Ponui Županskiui [20],

kuris žadėjo priimti, tik nežinau, kokį procentą sau atskaičiuos. Spausdinimas kainuos beveik 600 markių, 400 mr, kartu su tais 200, kuriuos Tėvelis jam pasiuntė, daktarui Lebinskiui jau išmokėta. Likusius, duos Dievas, gal surinksiu pardavęs, o jeigu ne, tai pats iš savo kišenės sumokėsiu, jeigu būsiu gyvas, ir Tėveliui nereikia daryti išlaidų. Aš širdingiausiai dėkoju už pradžią ir paskatinimą, taip pat už garbingą Jūsų vardą!

Norėčiau taip pat žinoti, Brangiausias Tėveli, ar padovanojote, tiksliau — ar nusiuntėte ir kiek egzempliorių bibliotekoms ir kokioms?! Gal tai nederamas ir nesubtilus klausimas, bet aš negaliu nusiraminti šito nepadaręs, nes mano Ponas Žultovskis (Marcelis, dvarininko sūnus) deputatas [? V. Ž.] priminė man jau antrą kartą, kad paaukočiau po egzempliorių Poznanės Mokslo bičiulių draugijai, Jogailos bibliotekai ir t. t. Aš jam atsakiau, kad bibliotekoms reikia veltui duoti, pone Žultovski: „Tai aš apmokėsiu". Pagaliau pridėjau: „Tai yra leidėjo (vadinasi, Tėvelio) reikalas, nes jis užsisakė kažkiek egzempliorių, ir aš jam teikiu pirmenybę". Dėl to prašyčiau atsakyti nors žodeliu, ar galiu ir kurioms lenkų bibliotekoms dovanoti? O gal ponui Žultovskiui duoti?

Išsiunčiau jau po vieną egzempliorių lietuviškų savaitraštukų redaktoriams į Klaipėdą ir į Tilžę, kad paskelbtų, jog „Vitolio rauda" išspausdinta. Būsiu priverstas ir lenkiškuose laikraščiuose paskelbti, nors už mokestį, nes, kaip man rodosi, veltui šito nepadarys, išskyrus „Dziennik Poznański", juk lenkams, būtent užkalniečiams [Zagórnym], nepatinka „Vitolio rauda" kaip ir naujausias „Kunigas" — tai pajutau iš [laikraščio] „Kurjer Poznański", kuris nepalankiai pareiškė „... su savo Kunigu..." Iš to darau išvadą, kad turbūt per daug aiškiai pavaizduota tiesa, kurios jie nekenčia.

Iš Lietuvos žinių turiu mažai, o ir tos ne per daug šviesios. Niekinga mongolų valdžia niekaip nenori leisti spausdinti jokių knygų **lotyniškomis** [21] raidėmis net pačiame Peterburge. Rygos lietuvių dainavimo draugijoje „Aušra" kilo rietenos: pagal mano iš Peterburgo gautas žinias, lenkai, kurie ten dalyvavo kaip nariai, pradėjo

tos draugijos pirmininką kažkokį Milevskį [22] įžeidinėti už tai, kad jis nenorėjo lenkiškų priemaišų (dainavimo). Kunigo iš Veliuonos Antano Juškevičiaus „Lietuviškų dainų" (kurių yra daugiau kaip tūkstantis) ir „Svodbinės rėdos" [23] leidėjas, brolis Jonas Juškevičius, paaiškinimuose apie lietuvių kalbos rašybą ir tarimą nedviprasmiškai parodė, kad lenkiškumo nemėgsta, nes ir dublve (w) išmetė iš lietuvių rašybos. Mano nuomone, tai negeri ženklai, nes, atrodo, rusai aukštosiose mokyklose stengiasi išskirti lietuvius ir lenkus, idant pavieniui lengviau būtų pasmaugti. Lenkai kaip klydo, taip ir klysta stengdamiesi sulenkinti Lietuvą. Jie nesuvokia, kad nieko gera iš to neišeis, nes lietuviai nenori nei surusėti, nei sulenkėti. Iš Prūsų krašto turiu gerų naujienų. Čia lietuviai juda, nors ir priešai nemiega. Dabar švietimo ministrui įteikė raštą su keliais tūkstančiais parašų prašydami grąžinti lietuvių kalbą į mokyklas nors religijos reikalams. Gal neužilgo Tilžėje turėsime lietuvišką mokslinį mėnesinį leidinį.

Baigdamas savo rašinėjimus, iš sielos gelmių siunčiu Tėveliui sveikatos ir visokeriopos sėkmės linkėjimus naujaisiais metais ir pasilieku be galo prisirišęs ir dėkingiausias tarnas

J. A. Vištelevičius

[1] Laiške: „Teweli!!!"

[2] „Kurier Poznański" — 1872—1939 m. Poznanėje leistas dienraštis; iki 1906 m. katalikiškos krypties.

[3] „Goniec Wielkopolski" — plačiajai visuomenei skirtas dienraštis, leistas 1877—1900 m. Poznanėje.

[4] Aliuzija į „Pono Tado" epilogo eilutes: „O, kad dangus man duotų tokią laimę / Išvysti šias knygas pasklindant kaime" (Ponas Tadas. V., 1978. P. 386).

[5] Pirmoji meninio vertimo eilutė: „Tėvynė Lietuva, mielesnė už sveikatą!" (Ponas Tadas. P. 15).

[6] „Jubiliejaus knygoje" (Księga pamiątkowa jubileuszu J. I. Kraszewskiego 1879 roku. Kraków, 1881) p. 18 rašoma, kad tuo pačiu metu, kai protas tyrė Lietuvos istorinę tikrovę („rozum badał prawdę dziejową"), fantazija kūrė (kształtowała) tris poemas iš Lietuvos praeities: „Vitolio raudą", „Mindaugą", „Vytauto kovas".

[7] Žr. paaiškinimus „Vitolio raudoje" (1882. Kn. 2. P. 283).

[8] „Dla czego Duchem".

[9] Laiške: „dajnas".

[10] Tai tikriausiai F. K. Dmochovskio į lenkų kalbą išversta E. Jungo peoma „Paskutinis teismas", paskelbta kelis kartus atskirai, be to, 1826 m. Varšuvoje išleistoje rinktinėje „Įvairūs raštai" („Pisma rozmaite").

[11] Pomniejsze pisma historyczne. Wilno, 1856. 300 p.

[12] Jėzuitai.

[13] Plutonas — senovės graikų požemio pasaulio dievas.

[14] Laiške: „Pragarasa".

[15] Apage Satana (gr.) — eik šalin, šėtone! „Apage juos cum Satanos!" — „Šalin juos su šėtonais!"

[16] non sens (lot.) — nonsensas, nesąmonė.

[17] „Kunigas" — padavimo apie Punios kunigaikštį Margirį pagrindu parašyta apysaka (1881). Joje vaizduojama XIV a. lietuvių gyvenimas ir didvyriškos kovos su kryžiuočiais.

[18] Laiške: „Kunigas'a".

[19] Laiške: „Krywe-Krywaitis'a".

[20] Iš tikrųjų A. Vištelio vertimą pardavinėjo minėtas knygyninkas — siuntinėjo jo pageidaujantiems (apie tai skelbė Mažosios Lietuvos lietuviški laikraščiai).

[21] Laiške: „latinskiemi".

[22] Laiške: „Auszra"; ji įkurta 1881 m. Steigėjas ir pirmininkas — poetas J. Miliauskas-Miglovara (1845—1937).

[23] Laiške: „Lietuwiszkos Dajnos", „Swodbine Reda".

35

Orliniecas, 1883 m. kovo 17 d.

Tėveli!!! [1]

Pirmiausia nuoširdžiausiai dėkoju už visus patarimus ir pamokymus ir už malonų atminimą! Tegul aukštybių Dievas atlygina už juos tūkstanteriopai ir suteikia Jums savo neišsemiamų malonių!!! Nesiaiškinsiu ilgais išvedžiojimais, kodėl taip ilgai tylėjau, nes nepasiekčiau tikslo, bet trumpai paminėsiu, kad ruošiausi į garbingą Jūsų vardadienį ir visoms Velykų šventėms į Drezdeną ir ten gyvu žodžiu apie viską pakalbėti, už viską padėkoti ir viską papasakoti, tačiau nelaimingas atsitikimas priverčia mane laikinai pakeisti šį sumanymą. O šis atsitikimas ar

įvykis yra toks: prieš savaitę, matuojant miške medžius, įsidūriau kriaušės spygliu į pačią kaktą; po dviejų dienų prádėjo sopėti ir kilti skausmas.., geluonis šiandien jau išimtas, tačiau skylė per savaitę arba ir ilgesnį laiką neužgis — su skaudančia kakta važiuoti negalima! Tad savo kelionę vėl atidedu vėlesniam laikui, bet sau jo nenustatau, nes tai priklauso nuo laiko ir oro. Jeigu žiema greitai pasitrauks, turėsiu anksčiau imtis apželdinimo, tai truks iki gegužės mėnesio. Galėčiau išvažiuoti gegužės mėnesį, bet ar Tėvelis neišvyksi vėl į kurortus taisyti sveikatos? Tai vėl klausimas!

Šiandien rašau tik trumpai, reikšdamas Jums, Brangiausias ir Mylimiausias Tėveli, savo širdingiausius ir giliausius jausmus, sveikindamas 83-iųjų [2] garbingo Jūsų vardadienio metinių proga! Tačiau to, ką aš Jums linkiu, nepajėgiu nei mintimis aprėpti, nei plunksna aprašyti!!! Tikiuosi, Tėveli, pats, be abejonės, jauti, kad mano linkėjimai yra beribiai. Linkėčiau Jums net kūno nemirtingumo, nes esate nemirtingas dvasia, [linkėčiau], kad šito neatsisakytumėt, kaip anas Romus, kurį įamžinote „Vitolio raudos" giesmėj! [3] Tad apsiribosiu šimto metų žemišku linkėjimu kūnui — gyvenk sveikas ir linksmas mažiausiai dar šimtą metų!!! Nes tai yra tinkamiausias ir dar įmanomas dalykas pasaulyje! Gyvenk ir dirbk Tėvynei, žmonijai ir praamžino Akapirmo [4] garbei bei savo merdinčios lietuvių tautos prikėlimui! Tegul Dievas laiko Jus savo Šventoje Globoje! Amen!

Su ašaromis akyse ir karšta širdimi baigiu savo sveikinimus nevykusius žodžiais, bet milžiniškus emocijomis.

Dabar žodeliu paminėsiu „Vitolio raudą". Sprendžiant pagal iš Lietuvos ateinančias žinias, „Vitolio rauda" daro didelį įspūdį ir poveikį dideliems ir mažiems. Tačiau kai kurie vokiečiai arba, tiksliau, suvokietėję lietuviai rūgščiai ją priėmė ir net kaltino „Lietuviškos ceitungos" redaktorių (kuris pranešė apie ją savo savaitraštyje ir rekomendavo šį veikalą turėti kiekvieno lietuvio namuose) [5] slaptais ryšiais su lenkais, ir noru kartu su jais sukelti „maištą". Tas išsigimėlis buvo lietuvis, vyresnysis

mokytojas „Einaris" [6], lietuviško savaitraščio „Naujasis keleivis" redaktorius. Niekšas! Prašiau jo, ano, kryžiuočių užmušto žemaičių vado Einario, vardu, kad apie knygą paskelbtų savaitraštyje; pažadėjo tai padaryti, bet žodžio netesėjo. Mes keturiese steigiame naują lietuvišką mėnesinį laikraštį, antrašte **„Auszra"**, kuris bus pradėtas leisti Ragainėje nuo ateinančio balandžio 1-os. Tai aš, dr. Basanavičius, šiuo metu praktikuojantis Prahoje, dr. Zauerveinas ir anas Mikšas, kuris Tėveliui praėjusiais metais rašė pasveikinimą. Pastarajam, kaip Prūsų piliečiui, patikėjome redagavimą. Stengsimės skleisti lietuvybę liaudyje primindami senus laikus. Baigiu jau, mano Brangiausias Tėveli, o pavesdamas save [Jūsų] maloniam dėmesiui, pasilieku tuo, kuo Tėveliui buvau,

Andrium Vištaliu [7]

P. S. Priede privalau dar paminėti, kad atsiųstoje brošiūrėlėje — 6-jame vokiečių draugijos sąsiuvinyje, pavadintame „Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft" — išspausdintos „Vitolio raudos" recenzijos autorius mažai ką žino apie Tėvelį [8]. Prašau Tėvelį nelaikyti šito blogu, nes iš kur toks suvokietintas kaimietis, parengtas Karaliaučiaus seminarijoje pastoriumi, gali kiek daugiau žinoti apie lenkų literatus, jeigu ten visko kas lenkiška vengia kaip maro! Ir kiekvieną lietuvį, kuris su lenkais susirašinėja, įtaria [rengiant] pinkles. Antai paskutiniu metu pažodžiui išverčiau [į lenkų kalbą] lietuviška dvasia rašytą lietuvių prašymą švietimo ministrui, kuriame prašo savo kalbą grąžinti į mokyklas nors religijos mokymui. Jį išspausdino „Goniec Wielkopolski", o iš jo kiti lenkiški ir vokiški laikraščiai, net „Petersburgskije Viedomosti" [9] paminėjo. Vokiškas „Nordd[eutsche] Allg[emeine] Zeit[ung]" [10] tuojau apkaltino lenkus agitacija Lietuvoje, o nežino, kad tą agitaciją patys lietuviai, o net ir vokiečiai skleidžia legaliu, t. y. teisėtu keliu. Garbė tam hanoveriečiui d[akta]rui Zauerveinui! Jis daug prisidėjo prie lietuvių išjudinimo! Jeigu Dievas duotų permainų Rusijoje, iš karto bū-

tų kitaip ir Žemaitijoje, ir Aukštaitijoje: liaudis atbustų iš letargiško miego, bet knygų, laikraščių mirtinai reikia, o toji meška neleidžia spausdinti lotyniškomis raidėmis, [leidinių] rusiškomis raidėmis žmonės nekenčia.

Be galo esu dėkingas už atsiųstą iš Leipcigo Kelerio [11] katalogą!! Tuojau pat rašiau, kad atsiųstų Sirvydo ir Ruigio [12] žodynus bei keletą kitų knygelių už 30 markių. Tik, kas žino, ar dar yra.

Tėveli! Stebuklus lietuvių kalboje atskleidžiu! Visos kalbos, neišskiriant nė anglų, man rodos, yra kilusios iš lietuvių! Adomas, Ieva, Jovis [13] — tuos jau išnagrinėjau, remdamasis lietuvių kalba, o kitos [išvados] tik patvirtina! Tuo kartu jau gana! Sudieu!!! [14]

[1] Laiške: „Tewelį!!!"

[2] Laiške klaida — tuo metu J. I. Kraševskiui ėjo 71 metai (gimęs 1812 m. liepos 28 d.).

[6] Aliuzija į „Vitolio raudą": poemos herojus Romojus atsisakė deivės Mildos ištiestos taurės, iš kurios išgėręs taptų nemirtingas: „Nie chcę — rzekł do niej — nie chcę ja być Bogiem, / Nie chcę ja, jak wy, nieśmiertelnym zostać..." (Anafielas. Pieśni z podań Litwy. Pieśń pierwsza. Wilno, 1846. P. 10). F. Kiršos verstoje „Vitolio raudoje" (K., 1924. P. 19): — „Ne! — jis jai tarė,— nenoriu būt Dievas / Draug ir nemirštamas likti nenoriu".

[4] Laiške: „Przedwiecznego Akkapirmasa".

[5] Laiške: „Eynars".

[6] Lietuwiszka raszlywa: Naujos lietuwiszkos knygos // Lietuwiszka ceitunga. 1883. 9 Jan. Nr. 2. P. 4.

[7] Laiške: „Vištalisem".

[8] *Jurkschat K.* Bücherschau // Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft. 1883. H. 6. P. 407—410.

[9] Laiške: „Petersburgskije Viedomosti"; tai nuo 1728 iki 1917 m. Peterburge leistas laikraštis „Sankt-Petersburgskie vedomosti" (nuo 1800 m. dienraštis).

[10] „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" — 1861 m. Berlyne įkurtas laikraštis, nuo 1862 m. Prūsijos valdžios politikos reiškėjas, O. Bismarko ruporas.

[11] Leipcige nuo 1847 m. veikęs K. F. Kelerio antikvariatas (F. K. Koehlers Antiquarium) prekiavo ir lietuviškais leidiniais.

[12] *Ruigys P.* Lietuvių—vokiečių ir vokiečių—lietuvių kalbų žodynas. Karaliaučius, 1747.

[13] Laiške: „Jovis".

[14] Laiške: „Sudie!!!"

36

Orliniecas, 1884 m. gegužės 20 dieną

Brangiausias ir Mylimiausias Tėveli ir Pone!

Ilgai delsiau, nes nenorėjau Jūsų Garbingiausiai Asmenybei įkyrėti savo rašinėjimais, nenorėjau didinti kančių, kurias kenti nuo anos nelaimingos valandos, kai visiškai nekaltai buvai įžeistas niekingiausios žemėje žmogaus pavidalo baidyklės, bet ilgiau tylėti neturiu jėgų ir brėžiu nors nevykusia plunksna šį laišką. Kaip tik šiandien iš lenkiškų laikraščių sužinojau apie liūdniausią ir siaubu visą mano esybę persmelkiantį Vokietijos Reicho teismo nuosprendį Leipcige [1]. Visą laiką man nepaprastai skaudėjo širdį vien prisiminus Brangiausio Tėvelio kančias, o šiandien krūtinė neplyšta ir esu beveik suakmenėjęs. Niekados nesitikėjau ir niekas nesitikėjo tokio griežto teismo nuosprendžio, kuris nieko neįtikino ir niekuo neįrodė Brangiausio Tėvelio kaltumo dėmės, nes jos niekada nebuvo. Bet ką daryti, mano Dieve! dabar pasaulyje tokie laikai, kad jeigu stiprus nori silpną mušti, tai ir pagalį suras, jeigu kas nori ką pasmerkti, tai ir kaltę išgalvos, sakys, kad balta yra juoda, o juoda yra balta. Bet ką daryti — tokia likimo lemtis, reikia ją pakelti ir kentėti! Tiktai, deja! ar Tėvelio patriarchalinio amžiaus senyvi metai ištvers fizines bei dvasines kančias ir ar pajėgs pakelti tokią sunkią naštą? Bet manau, kad tas, kas yra dvasios milžinas, ištvers ir šiuo atveju.

Brangiausias Tėveli ir Pone! Netenku nuovokos iš gailesčio ir nesuvokiu ką rašąs, dovanok maloniai tą mano ydingą jausmingumą ir teikis maloniai priimti mano užuojautą ir atjautimą šiame baisiame nusiminime ir kančiose! Dar turiu viltį Dievuje, kad Jis mūsų pasigailės ir Brangiausią Tėvelį arba visiškai išvaduos iš smurto, arba duos ištvermės pakelti likimą, kokio visai nenusipelnei. Tai kalbėdamas galvoju, kad Dievas įkvėps Šventos Dvasios Šviesiausiam Karaliui ir Imperatoriui, kuris, pats būdamas garbingo amžiaus, teiksis išteisinti Tėvelį.

Dieve, duok! Juk ir taip sunki bausmė Tėveliui teko, kad reikėjo sėdėti kaltinamųjų suole ir tiek nekaltai kentėti! Laikraščiai rašo, kad Brangiausio Tėvelio gynėjas ponas Sulas [2] [Soul] nepasižymėjo iškalbumu ir neišnaudojo visų gynybos galimybių. Net ir aš vieną svarbų punktą prie gynybos galėčiau pridėti, tas punktas yra atsakymas prokurorui į jo išvedžiojimus, kad „tos korespondencijos nebuvo spausdintos nė viename prancūzų laikraštyje, tad turėjo būti kažkokiai valdžiai skirtos". Būčiau atsakęs: ne visi rankraščiai būna laikraščiams arba žurnalams skirti, būna ir tokių, kurie surenka didesnius ir mažesnius kūrinius į knygas, o jos rankraščiuose kartais guli ir ilgus metus. Galbūt ir tie raštai, dėl kurių kaltino ir taip griežtai nuteisė be jokių kitų kaltės įrodymų, buvo skirti kokiam militaristiniam veikalui, kurs dabar yra rankraštyje. Kad taip nėra, niekas negali nuneigti. Gaila, kad ponas Sulas nėra Žiulis Favras [3]. Jis, be abejonės, būtų įrodęs Brangiausio Tėvelio nekaltumą, o nepagrįstus kaltinimus dėl nusikaltimo būtų visiškai sutriuškinęs. Prisimenu tą numirėlį, kurį užmušė gindamasis Petras B. Viletras Nuaras [?] [4]. Tai buvo iškalbos genijus. Bet ką daryti, jeigu čia tokio iškalbos meistro nėra. Brangiausias ir Mylimiausias Tėveli! Daugiau nieko nerašau, nes žinau, kad šią valandą tai netinka, bet norėčiau žinoti, ar bus galima kur nors pasimatyti su Tėveliu! Daug ką turiu papasakoti, labai prašau patarti kur persikelti, pats negaliu nuspręsti kur keliauti [5], o raštiško patarimo visiškai neprašau, nes ir pats suprantu, kad šito padaryti negali, idant lenkai nepriekaištautų, esą patari išvažiuoti jų vergams arba darbininkams... Bet aš nesu lenkas ir manęs neturėtų gailėti, nors tarpais laikinai ir parsisamdydavau darbui pas juos, bent jau jų provincijoje. Trošku jau man čia be galo ir nesu tikras dėl rytojaus, nes klimatas man čia netinka, ir diena po dienos gyvenu tiktai iš ponų N... malonės. Tiesą sakant, jie yra geri krikščionys, bet... Na, nurodysiu pavardę — norėjau pasakyti: „Pas ponus Niechanovskius".

Dėkui, dėkui Brangiausiam Tėveliui už maldas, nes mano dukrelė Mildutė jaučiasi geriau po beveik ketvir-

tį metų užsitęsusios ligos! Dėkui Aukščiausiam Kūrėjui, kad išklausė Tėvelio maldų! Dabar aš meldžiuosi už Brangiausią Tėvelį, kad siųstų Jam savo neišsenkamo mielaširdingumo malonių ir visiškai išvaduotų nuo teismo nekaltai uždėtos bausmės, kad suteiktų sveikatos bei vyriškumo ištverti viską ad finem![6] Prašiau Dievo, kad atskleistų teismui ir pasauliui Tėvelio nekaltumą, suteiktų laisvę bei nesuteptą vardą ir grąžintų Jam pagarbą net tarp pačių Tėvelio priešų. Nepaklausė mano maldų iki šiol, bet dar turiu viltį, kad bus išklausyta tarpininkaujant Švenčiausiai Dievo gimdytojai Panai Marijai!

Dovanok, Brangus Tėveli! jeigu šis laiškas pasirodys tiktai ištisa klaida, nes žinau, jog jame visai mažai yra prasmės ir nuoseklumo, kad būtų vertas skaityti tokiam Žymiam Vyrui, kuriam adresuoju. Bet kitaip nemokėjau — rašiau paprastai, kaip prasčiokėlis...

Baigdamas savo laišką, prašau maloniai priimti ir tuos paprastus atvirai pasakytus mano skausmo ir užuojautos žodžius. Turiu garbės pasilikti ištikimiausias, nuolankiausias ir jautriausias Brangiausio ir Mylimiausio Tėvelio ir mano Pono tarnas

J. A. Vištelevičius-Lietuvis

[1] 1883 m. birželio 12 d., rašytojui esant užsienyje, padaryta krata jo viloje Drezdene. Grįžtantis iš Paryžiaus Berlyne, viešbutyje, jis buvo areštuotas ir po dviejų dienų nuvežtas į Drezdeną tardymui. Liepos 3 d. uždarytas Berlyno priemiesčio Moabito kalėjime. Dėl pablogėjusios sveikatos už didelį užstatą paleistas iki teismo. 1884 m. gegužės 12—19 d. Leipcige vyko Vokietijos Aukščiausiojo tribunolo teismas — rašytojas buvo kaltinamas karinių žinių perdavinėjimu prancūzų valdžiai. Nuteistas 3,5 metų kalėti tvirtovėje ir gegužės 26 d. atvežtas į Magdeburgą. Čia jis daug rašė, bet po trijų mėnesių smarkiai susirgo. 1885 m. lapkričio mėn. už 22 000 markių užstatą buvo paleistas pusei metų sveikatai pataisyti. Pardavęs vilą, išvyko į Italiją, San Remo. Ten perkėlė biblioteką ir rinkinius. 1886 m. apsigyveno Šveicarijoje.

[2] Laiške: „Soul".

[3] Gabrielis Klodas Žiulis Favras (Favre, 1809—1880 m.) — prancūzų politinis veikėjas, garsus advokatas.

[4] Laiške: „Piotra B. Wiletrra Noiria" [? V. Ž.].

[5] Dėl netinkamo klimato ir slogios politinės atmosferos Vokietijoje A. Vištelis norėjo išvykti — domėjosi, kur galėtų su šeima emigruoti.

[6] ad finem (lot.) — iki galo.

37

[1885.III.19]

Ponui dr. Kraševskiui [1]

Nuoširdžiausius sveikinimus šios vardo dienos proga siunčia Jums atsidavęs ir Jus gerbiąs

Vištelevskis

[1] Telegrama vokiečių kalba.

38

Orliniecas, 1885 m. gruodžio 22 d.

... Tėveli!!! [1]

Pirmiausia Mielaširdingiausiam ir Brangiausiam Tėveliui Kalėdų ir artėjančių Naujųjų metų proga siunčiu savo karščiausius linkėjimus sveikatos ir visokios gerovės, ko tik siela trokš. Kad Dievas Gamtos Motinos pavidalu teiktųsi savo gaivinančio dvelkimo šiluma sustiprinti ir atgaivinti amžiaus ir kančių išvargintas kūno jėgas (nes manau, kad dvasinės pasiliko kaip anksčiau — nenugalėtomis) Dievo Karalystės garbei ir Tėvynės bei visos žmonijos naudai! Duok, Dieve! Amen!

Man trūksta žodžių pareikšti pagarbai ir godonei Jūsų Asmenybei, Brangiausias Tėveli ir Pone, bet pats gerai žinai, kad kitaip nesugebėsiu, nes dar nepavirtau iš prasčioko į gražbylį filosofą. Dėl to teikis maloningai priimti tą prasčiokišką pasveikinimą trumpais ir paprastais žodžiais, dėl pavyzdžio paimtais iš širdies ir sielos gelmių, kur telpa nesuskaičiuojama daugybė tolesnių linkėjimų.

Negaliu nei laiškelio tvarkingai parašyti, nei savo minčių sugaudyti bei surikiuoti, nes dar labiau sergu negu prieš metus, nors kreipiausi jau į ne vieną gydytoją ir nurodytus vaistus vartojau, tačiau visa tai nepadėjo... Dabar jau antri metai kaip nusiminęs gydausi naminėmis priemonėmis arba vadinamosiomis d-ro Airio reguliatinos ir Sorsaporilijaus piliulėmis [2]. Prie mano fizinės ligos prisidėjo rūpesčiai, prarastos Mildutės gailestis, sielvartas 6—8 savaitėmis prieš laiką atėjus į pasaulį naujam lietuviui Romučiui, kuris, tiesą sakant, dar gyvas, bet kai tik 1886 metų balandžio 1 d. reikės apleisti nesvetingą žemę, nežinau ką darysiu, nes žindyvės negalėsiu paimti kartu, pagaliau nė viena ir nevažiuotų, o motina (žmona) prieš laiką pagimdžiusi, neturi kuo maitinti! O! Kūrėjau!.. Mano žmona, perskaičiusi įsakymą apleisti Prūsiją nuo spalio 1 d., labai susikrimto, o jis atėjo rugpjūčio 1 d. Tad buvo įsakyta išsikraustyti per 38 dienas. Rugpjūčio 22 d. nuvažiavome į Sremą pas landratą, kuris rašė į [...] [3], kad pratęstų terminą iki Naujųjų metų. Pratęsė, bet kas man iš to, jeigu žmona, grįžusi nuo landrato, tą pačią dieną skausmuose pagimdė neišnešiotą berniuką. Tegul Dievas jiems atlygina pagal jų...

Į Rusiją grįžti nemanau, nes rizikuočiau būti ištremtas į Sibirą ir vaikus padaryčiau amžiams despotizmo vergais. Dėl to ruošiuosi į Ameriką, bet į kurią dar nenusprendžiau. Mane labiau traukia į šiltus, nekarštus Pietų Amerikos kraštus. Turiu galvoje Peru, Braziliją ir Argentiną. Rašiau vienam lenkui inžinieriui į Limą (Peru) ir klausiau apie tenykščius santykius, jis man parašė, kad už Andų, nuo Čaučamajaus [4], žemės kiekvienas ima, kiek jam patinka, o informacijos man patarė kreiptis į Krokuvos [mokslų] akademijos [fondų] saugotoją P. Jelskį [5], ką ir padariau. Tas garbingas Ponas man pataria, jeigu jau esu pasiryžęs būtinai apleisti Europą, kad apsistočiau Peru apie Sokotą [6], šiaurėje prie Ekvadoro sienos, kur turėtų būti sveikas klimatas ir svetingi žmonės, o žemės „su vandeniu ir miškais pusvelčiui". Brazilijoje neturiu nieko, į ką galėčiau kreiptis

informacijos, tad turėčiau važiuoti tiesiai į Rio de Žaneirą, kad iš ten galėčiau su kraštu susipažinti, kitaip sakant, ištirti. O jeigu čia nepatiktų, važiuočiau į Argentiną. Ispanų ir portugalų kalbos labiau patinka ir jas lengviau išmokčiau negu anglų, kurios ortografija labiausiai netikusi pasaulyje, negeresnė ir tartis. Ispanų kalba turi nemažai panašumo į lietuvių kalbą ir labai lengva išmokti, ypač kiek nors mokant lotynų, italų ir prancūzų kalbų. Pavyzdžiui, [sakinyje] „Yo no ablaba ni del uno ni del otro" kiek daug panašumo į lietuvių: „Aš nekalbėjau nei dėl vieno, nei dėl antro" [7]. Portugalų būtų dar artimesnė lietuvių kalbai pagal galūnes, tačiau tarimas sunkesnis — lietuvių kalba neturi to nosinumo.

Bet jau užteks šito! Pas mus labai sunkūs laikai, menkos kainos, viskas pusvelčiui, ūkis nusmuks, jeigu taip ilgai tęsis. Šiandien buvau turguje Jaraševe [8], norėjau dvi karvutes (jau tik iš trijų) parduoti: davinėjo man tiktai pusę kainos — už veršingas karves 30 ir 45 talerius. Taip paskubomis išparduodant kilnojamąjį turtą, tiksliau — gyvąjį ir negyvąjį inventorių, turėsiu kokius 1500 mr nuostolio! Ką daryti!?

Patark man, Brangiausias Tėveli ir Pone! Kaip turėčiau pasielgti pasirinkdamas kraštą. Nenorėčiau, kad nutaustų vaikai, tai yra nulietuvėtų [wylitewszczyć], net lenkams konfederatams nenorėčiau jų atiduoti, nes tuo lietuvių tautą sumažinčiau ir nusidėčiau, bet ką daryti?? Galva sukasi, o aš, pradėjęs gelbėti nuo galutinio žlugimo lietuvius, liaudį, tautą, padedamas „Vitolio raudos", kuri nelauktai gausų derlių atnešė, dabar turėčiau atsisakyti šito darbo! Ne, niekados. Lietuva juda ir tauta nepražus, neištirps jokioje kitoje taip greitai.

Baigdamas prašau atsakomojo žodžio ir pasilieku pastovus savo jausmais [9] Brangiausio Tėvelio

tarnas J. A. Vištalius [10]

P. S. Jeigu nebijočiau nusibosti, praneščiau nors trumpai apie pabudusį lietuvių judėjimą ir jau ne tik

vadinamojoje liaudyje, kurią sudaro įvairiausi kaimiečiai, bet ir tarp smulkiadvarių bei turtingesnių bajorų, iš dalies ir dvasininkų. Tas judėjimas pasireiškė, kaip minėjau anksčiau, po to, kai paplito pora šimtų egzempliorių „Vitolio raudos" ir pasirodė mėnesinis leidinys „Aušra", kurio dvasios tėvas yra ne kas kitas kaip tik pats Tėvelis, nes man Drezdene 1880 m., kai kalbėjome apie liaudies švietimą, pasiūlė leisti „nors menkiausią laikraštį..." Iš tikrųjų laikraščio galia yra didelė. Grįžęs apie tą mintį pranešiau keliems lietuviams ir pradėjome beveik keturiese leisti mėnraštį. 2-jame [1883 m.] „Aušros" numeryje yra mano plunksnos dainelė antrašte „Regėjimas", tai yra „Widzenie", kuri nemažai širdžių sujaudino, kad net daktarai, kaip man patys rašė, apsiverkė. Dabar turime kunigus Miežutavičius, Stankevičius ir pan., pasiturinčius Ponus Adomavičius, Silvestravičius-Dovainas, Milevskius, kadrinių karininkų, advokatų Railų, daktarų, inžinierių ir t. t., ir t. t., kurie ir darbu, ir skatiku remia „Aušros" leidimą. O ji tūkstančiais eina per sieną, tačiau vokuose, už tai labai brangiai kainuoja. Kai kurie lenkai niršta ant maištininkų lietuvių už atsiskyrimą ir nenorą sulenkėti, o kai kurie netgi drįsta vadinti šnipais ir pan., nors lietuviai nieko kito apie politiką nerašo, tik kartais paliečia istorinius faktus. Kad lietuviai toliau nesileis lenkinami, bent jau apsišvietusieji, kurie į rankas gavo „Aušrą", tai daugiau negu tikra, bet ar dvi tautos negalėtų pasilikti santaikoje, nepaisant skirtingos kalbos, ypač būnant po okupanto jungu, tą sunku pasakyti, nes, kaip matome, lenkai stengiasi visokiais būdais lietuvius paversti lenkais — kalbos skirtumas jiems kliudo. O nežino, kad dėl savo kalbos anksčiau taps rusinimo auka, nes ji yra artimesnė rusų kalbai, negu lietuviai, jeigu jie laikysis senosios protėvių kalbos.

Tuo tarpu baigiu. Jeigu Tėveliui ir mano Ponui neįkyriu savo plepėjimu, kitą kartą parašysiu daugiau.

Dar tūkstantį linkėjimų ir sveikinimų siunčia

J. A. Vištalius

[1] Laiške: „TEWELI!!!"

[2] Laiške nelabai aiškiai: „D-ra Ayrie pigulkami „regulating" i Sorsaporilium".

[3] Neaiškus žodis.

[4] Laiške: „Chauchamayo"; vietovės nepavyko identifikuoti.

[5] Konstantinas Jelskis (1837—1896) — lenkų gamtininkas ir keliautojas. 1869—1878 m. jis tyrinėjo Peru fauną, dirbo Limos muziejuje, 1880 m. grįžo į Lenkiją ir dirbo Mokslų akademijos muziejuje Krokuvoje.

[6] Neaiškus įrašas: „Socota" (?); vietovės nepavyko identifikuoti.

[7] Laiške: „Aš ne kalbėjau ni del wieno ni del antro".

[8] Jaračevas — miestelis į pietryčius nuo Poznanės.

[9] Neaiškus įrašas „niezmiennym" (?).

[10] Laiške: „J. A. Wištalius".

39

Orliniecas, 1886 m. sausio 2-rą dieną

Tėvužėli Garbužėli! [1]

Tėvelio laiškas su brangiais įspėjimo žodžiais ir patarimais pasiekė mano rankas, tad skubu už jį širdingiausiai padėkoti, o kartu nuolankiausiai prašau atleisti, kad jų priimti negaliu dėl žemiau aprašytų priežasčių. Iš laiško įsitikinau, kad Tėvelis labai mažai yra susipažinęs su kraštu, vadinamu „Galicija ir Glodomorija" [2], ypač su jo vidaus santykiais, jeigu siūlo man ten apsigyventi. Tegul mane Dievas apsaugoja nuo to krašto. Ten buvau apie metus, per pirmą ir antrą apsilankymą kartu. Laiko ten neleidau veltui, nes visur, kur ėjau arba važiavau, nuo Bialos [3] iki Krokuvos, iš ten iki Vadovicų [4], Jordanovo ir paties p. Vilkoševskio Topožisko prie Babia Gūros ir atgal, klausinėjau apie tenykščius santykius įvairaus luomo žmonių (suprantama, išskyrus neabejotinus aristokratus, prie kurių priėjimas tokiam varguoliui sunkus), bet deja. [Plote] nuo Slomino ir Vengrijos sienos net iki Žešovo [5] iš liaudies mokytojų, vargonininkų, raštininkų ir ekonomų, prie kurių galėjau lengviausiai prieiti, pasakojimų, kartu stebėdamas savo

akimis visų paminėtų luomų būklę, įsitikinau, kad krašte viešpatauja baisiausias skurdas, tiek materialinis, tiek moralinis, arba dvasinis. Kitą kartą nukeliavau net iki Podkamienio už Lvovo, iki dvarų grafo Leopoldo Staženskio [6], reto širdies gerumo pono Galicijoje, o Lvove praleidau keletą mėnesių, suprantama ne prabangoje, nes privalėjau užsidirbti duonos kąsniui, saugodamas naktimis kaip slaptas prižiūrėtojas žemės vagonus už 1 zlotą [7] nuo saulės laidos iki patekėjimo. Pažinau kraštą, veikau liaudį ir jos vargingą gyvenimą, bet tuomet, nepaisydamas tokios sunkios būklės, norėjau ten pasilikti, nes nežinojau, ką man daryti, ir buvau vienas kaip paukštelis. Bet dabar, kai turiu vaikelius, tegul Dievas mane nuo to apsaugo, kaip ir kiekvieną žmogų, kuris turi jausmus ir pasiekė šiek tiek šviesos, ne dirbtinės, bet tikros, dieviškos, kad neįpulčiau į tą skurdo ir tamsumo katilą...

Beje, du kartus, nors ir smarkiai protestavau, iš tos „Galicijos ir Glodomorijos" mane išmetė ponai lenkai, ištikimi tarnai savo pono, „kurį palaiko ir palaikyti nori" [8], ir savęs nelaiko lenkais, o tik Galicijos austrais. Išvarydami mane antrą kartą, privertė duoti raštišką pasižadėjimą, kad negrįšiu į jokį Austrijos [9] kraštą ir net į Vengriją, o sulaužius šitą, pagrasino perduosią mane į maskviečių rankas. Neseniai lenkai lenkus ir lietuvius varė iš Galicijos, dabar vėl varo vokiečiai, nes išmoko iš lenkų! Kur aš turiu dingti? Turiu ieškoti tokios šalies, iš kurios manęs bent neišvarytų, be to, iš kur neišvarys toks skurdas ir kur žmonių neiščiulpia grobikiški mokesčiai. Toliau, Galicijoje man netinkamas klimatas, ne tik už čionykštį šiurkštesnis, bet net blogesnis negu mūsų Lietuvoje ir Kurše. Mokesčiai baisesni negu čia, vokiečiams valdant, kur irgi keturis kartus arba daugiau yra didesni už rusų valdžios, nes ir čia, pavyzdžiui, aš, neturtingas, palyginti su didelių dvarų nuomininkais, moku 24 mr klasės, 24 mr mokytojams, 9 mr bažnyčiai, 12 mr mokyklos statymui ir t. t., ir t. t. Moku beveik tiek, kiek keturi ūkininkai, kurie turi po 40 margų nuosavos žemės. Tai gminos teisingumas! Srities ko-

misaras, kuriam niekada negali gerklės prikimšti, su ponais deputatais taip nori ir taip turi būti, nes kas neturi skolų, tą [reikia] smaugti, tas turi mokėti už tuos, kurie turi skolų arba ir neturi. Galicijoje mokesčiai yra kur kas didesni, ir ten kas turi keliolika ar net kelias dešimtis margų, kas pats negali dirbti — negali egzistuoti, štai gerai žinau. Gaila būtų ir laiko, ir pastangų bandymui, nors galbūt dabar tą banicijos reskriptą panaikintų visose Austrijos—Vengrijos žemėse visam laikui negrįžtamai. Galicija man davė gerą pamoką. Prisimenu, kaip Goluchovskis [10] varė lenkus, o mus keturis — kažkokį ekonomą Lisieckį, Juozapą Visogorskį, Ivaną Gurą ir dar kažkokį puskarininkį iš Mieroslavskio mokyklos Genujoje [11] atvedė į Krokuvos stotį, kaip ponai lenkai vilkenose bei kailiniuose lyg į kokius laukinius žmogždžius žiūrėjo, ir niekas nepaklausė, ar turite ką valgyti, arba štai dviem sušalusiems nepasakė nė žodelio užuojautos, nors žinojo, kad nesame nei valkatos, nei plėšikai, ir ne kaip tokius sukaustytus, bet kaip laisvus vienas vengras civilis policininkas vežė į Vieną. Dabar iš karto glodomorcai pasijuto esą lenkai ir ėmė šaukti ant vokiečių, kad išvaro [lenkus] [12], [pradėjo] rinkti aukas pašalpai ir pan., o užmiršo, kad neseniai taip darė su tais pačiais žmonėmis. Aukas aukoja ir pašalpas duoda tik tiems, kurie parsiduoda jungui už duonos kąsnį, bet tuos, kurie nori būti laisvi, atsisakė remti, apie tai net laikraščiuose paskelbta. Nes, kas nenori važiuoti į Glodomoriją ir mirti badu, bet traukia į Ameriką, laisvės šalį, tam neverta nieko duoti, geriau tegul nudvesia, negu kad per jūrą pasiekia laisvės šalį.

Tėveli, vykdai politinę prievartą, patardamas man būtinai pasilikti ir vykti į tą Karpatų kraštą, aš tai supratau, kad kitaip rašyti negalėjai — nenorėjai, kad kada nors ar šiuo metu kas nors pasakytų, jog žmones kurstai ir siunti už jūrų. Bet aš jau iš galvijo būklės išėjau ir jokio žmogaus garbę bei orumą žeminančio poelgio, neatnešančio naudos tautai ir tikros laisvės reikalui, nepakęsiu ir dėl to, į pasipūtimo ir paniekos katilą savo noru nelįsiu... Gerai suprantu, kad Krokuva

ne iš karto pastatyta ir kad tikroji laisvė negali kaip grybas po lietaus išdygti ir, kur tai yra neįmanoma, nenoriu prievartauti savęs ir lenktis to nenusipelniusiems, todėl ir noriu ieškoti šalies su plačia konstitucija, kaip Anglija, Belgija, Italija, Brazilija ir pan., arba nebent jau su respublikine valdžia.

Gerai prisimenu ir niekados nepamiršiu, kaip Galicijos liaudis prakeikia savo engėjus, rankas kelia į Dievą prašydami, kad jiems kaip galima greičiau atsiųstų išlaisvintoją rusą [13]. Taip jie ten prieš 17 metų kalbėjo. Abejoju, kad daug būtų pasikeitę į gera, nes mokesčiai, kartu ir liaudies priespauda auga metai po metų. Apie Galicijos teisingumą pasakoja toks pavyzdys. Vieličkoje iš druskos kasyklos teka sūrus upelis ir įteka į Vyslą. Tas upelis apstatytas sargyba, kad kas nepasisemtų puodelio sūraus vandens ir nesutaupytų kokio cento, kurį turėtų išleisti druskai. Valdžia, rūpindamasi savo pajamomis už druską, privalo drausti žmonėms naudotis nemokamai tuo vandeniu ir bevelija jį leisti į Vyslą... Nerandu žodžių, kuriais galėčiau išreikšti tą pasipiktinimą, kurį sukėlė iš tenykštės liaudies išgirstas pasakojimas, deja, teisingas.

Mano Ponas iš tikrųjų sako, kad daug kas ten pasikeitė, tačiau, atsižvelgdamas į tenykščius santykius ir klimatą, taip pat savo sveikatą, jokiu būdu nepataria man ten važiuoti. Norėjo man išrūpinti kelias miško valdytojo vietas Lenkijoje ir Lietuvoje pas Cieškovo grafus Platerius prie Daugpilio, bet padėkojau už gerus norus, nes negaliu grįžti nerizikuodamas anksčiau ar vėliau atsidurti Sibire. Jeigu man pavyktų gauti kurios nors galingos valstybės pilietybę, tai, man rodos, galėčiau grįžti į savo mylimą Aleksotą ir Kauną, bet šito neišdrįsiu. Per Kalėdas gavau iš Aleksoto laišką, kad galėčiau pigiai įsigyti netoli nuo Aleksoto, prie Nemuno, šalia Ringvaldiškių, žemės, priklausančios vokiečiams, kuriuos rusai ruošiasi ištremti, bet ar tai tiesa, ką kalba? Tai jau kitas reikalas. Galicijoje žemė yra brangesnė negu Lietuvoje. Bet kas po to — mokėti mažiausiai 60 mr už margą, o vėliau parduoti už pusę kainos.

Pagaliau Galicija greičiau ar vėliau, bet, be abejonės, taps Maskvos grobiu, ir, jeigu ne Prancūzija, vėlai atbundančią Austriją kaimynai jau būtų sudraskę į keletą dalių, tačiau budinti prie Reino [14] [Vokietija] negalėtų savo dalies atsiplėšti ir dalyvauti šioje puotoje nerizikuodama padalyti savo armiją pusiau, o Maskvai su kitais iš pavydo neleis kurį laiką šito daryti. Kad Galicija atiteks Maskvai, ne aš vienas ir ne nuo šiandien sakau, nes vokiečiai su rusais reprezentuoja par excellence [15] monarchijas iš Dievo malonės, kurios, pagaliau, nors ir su apipešiota neklystančiųjų galybe, viena kitą palaiko ir palaikys, kad tik būtų galima ganytojams kirpti kvailų avių vilnas.

Savo vaikelius par force [16] noriu padaryti piliečiais, o ne belaisviais pavaldiniais, ir kol tiktai būsiu gyvas, stengsiuosi jiems ateitį garantuoti ne turtais, bet laisve... Aš ir šiaip abejoju, ar galėčiau vaikus nusiųsti į aukštąsias mokyklas ir duoti jiems išsimokslinimą, o elementariam jau užteks, bet ten, kur mokyklos nebrangios. Iki šiol turiu 10 000 frankų, o pardavus tai, kas liko, kelionei nors ir iki pačios Pietų Amerikos arba Kalifornijos susirinks apie 1000—1200 mr. Dėl kalbų neturiu rūpesčių, nes, mokėdamas truputį prancūzų, truputį italų ir t. t., lengviau negu kiti išmokčiau susikalbėti. Ispanų kalba man labai patinka ir jau išmokau kelis šimtus žodžių, be to, asmenavimą ir linksniavimą, kurie yra lengvi. Su portugalų kalba būtų sunkiau, o su anglų juo labiau, nes pirmoji turi nepakenčiamą nosinumą, o antroji — bjaurią rašybą. Tačiau angliškai skaitydamas daugiau kaip pusę teksto suprantu. Todėl „ni del uno, ni del otro" nesirūpinu. Nemažai lietuviškų atitikmenų yra ispanų kalboje, kaip, sakysim, šis sakinys: „ni del vieno, ni del antro" — ni del uno, ni del otro!

Nesu maištingų idėjų sekėjas, bet būti respublikonu nesigėdiju, nes ne veltui tarnavau su laisvės gynėjo, kovingiausiojo suitalinto lietuvio a. a. Garibaldžio vėliava! Jo pavardė yra grynai lietuviška, sudaryta iš G a r a s- (para) ir B a l d i t (žodis griaudėti, dundėti). Garibaldis reiškia Garo variklis [Parotłok], Garo varinėtojas

[Parotłocznik], griaudėtojas. Garas baldos — garai daužosi, griaudžia, dunda. Perkūnas baldos — Perkūnas griaudžia, griaustinis sklinda. Garas, kaip ir para, kilo iš šaknies žar [žarijos], žarzyć [rusenti], gorzeć [degti], yra išvestiniai. Galėčiau plačiai išnagrinėti tą sudėtinį žodį, bet nei vieta, nei laikas šito neleidžia. Pridėsiu dar tik tiek, kad visi dideli Europos vyrai turi lietuviškas pavardes ir, be abejonės, turi būti lietuviai (latunai, latinai!) [Latunami, Latinami!]. Ir tas baisus kankintojas Bismark'is. Baissmarkus — baisiai žiaurus, greitas, Baismarkis — baisus žiaurumas, greitumas, smarkumas. Baisus — straszny, Smarkus — okrutny, surowy, bystry, popędliwy, Baisis — straszność (taip pat okropność), Smarkis — okrutność, surowość, bystrość, popędliwość, Smarkininkas — okrutnik, popędliwiec, tyran, Smarkaut — tyranizować [tironizuoti], okrucieństwa prawić alba wyrabiać [žiauriai elgtis], Smarkybe — bystrość, okrutność, popędliwość. Baisybe — straszliwość, straszność, okropność ir pan. Toji pavardė, be mažiausių abejonių, yra prūsų lietuvių, pagaliau ir pagal prigimtį atitinka.

Galvojau prašyti rusų, kad vėl grąžintų man pilietybę; grįžęs į Lietuvą, tikėjausi dirbti Tėvynei ir tautai à la Valenrodas [17], o priešų akims apdumti norėjau (svajojau) pereiti į stačiatikybę, kad dėl bet kokio įskundimo nebūčiau išsiųstas į Sibirą [18]. Bet spėju, kad jokios naudos iš to nebūtų, nes visi apšauktų atsimetėliu, renegatu ir šnipu, kai jau ir dabar kažkoks targoviečio Kosakovskio palikuonis [19] pradėjo šaukti apie parsidavimą vokiečiams bei Maskvai ir pan. už tai, kad parašiau korespondencijoje į Niujorke leidžiamą „Lietuviškąjį balsą" [20], jog nepripažįstu avantiūristų unijos [21] su jo kolegomis despotais, bet unijos nebijau ir pan. Suprantama, kad ir tariamasis stačiatikių religijos priėmimas nieko neduotų, nes paskui ponus ganytojus ir kvailos avys nueitų, o manimi niekas nenorėtų tikėti. Dėl to geriau užsienyje sėdėti ir laiškais kaip galima tęsti pradėtą darbą iki gyvenimo pabaigos.

Mano apsilankymas pas Tėvelį Drezdene jau davė savo vaisių, nes suprojektuotas „nors paprasčiausio turinio laikraštis" netrukus po mano grįžimo pradėjo eiti ir išeina, o po „Vitolio raudos" pasirodė daugybė brošiūrų ir laikraštėlių, žadinančių užmigdytos tautos atgimimo dvasią. Sunku tik tuos laikraštėlius išsiųsti per sieną, nes prakeiktas despotas [22] draudžia lietuviams visokius raštus, spausdintus lotyniškomis raidėmis, ir, kas liūdniausia, mūsų kunigai [23] beveik visi yra prieš liaudies švietimą, jie norėtų, kad liaudis amžinai būtų tamsi kaip tabakas rage!

Jeigu būsiu gyvas, tai jau po 88 dienų manęs čia nebus. Galvoju vykti tiesiai į Paryžių, kur lengviau gauti informacijos apie įvairius kraštus iš jų atstovų arba iš draugijų ir aprašymų, o po to nuspręsim ko imtis. Noriu kaip galima greičiau nuvykti kur nors į šiltesnį kraštą ir į maudykles, manau, kad gal mano skrandį būtų galima išgydyti. Vasarą dar ne taip silpnai jaučiuosi, bet, atėjus žiemai, tikras vargas. Čia bjaurus klimatas, nes per visą žiemą darganos, o pavasaris su šalnomis ir šaltais orais. Plaučius turiu sveikus, nes balsas stiprus, gal tik kepenys ir viduriai genda. Kvėpavimas irgi geras. Bet taip pat turiu parazitą Ksantipę [24], apie kurią dar nekalbėjau, na, ją turiu perdirbti į Artemidę [25]. Suprantančiam daug žodžių nereikia [...] [26] Dievo „Ašara danguje" [27]. Bet „tai buvo danguje", tiktai, kad galėjai visa tai matyti. Noriu, trokštu vaikus gelbėti nuo nutautėjimo, kad būtų nors tokie kaip aš lietuviai. Aš susiformavau, gimiau iš Dieviškojo Tėvelio „Anafielo"!

Tegul Dievas, Baugas [28], baisus ir didis, stiprina Tėvelį, kad galėtų laimingai nusiirti iki jam likimo skirtos amžiaus pabaigos! Ką teduoda Ziewas, Dziewas, Akapirmas. Amen. Pavesdamas nuolatinei Jūsų, Didis mano Kunige [29], malonei, atminčiai, pasilieku nuolatinis Jūsų gerbėjas su negęstančia meile ištikimas senas pagonis

Vištalius Vanagalius [30]

[P. S.] Šiandien pas mus 4 laipsniai šilumos pagal Reomiūrą. Jau 24 valandą pila lietus, plikšala, oras bjaurus, nesveikas. A Dio! Dio! Carissimo mio Padrullo![29]

[1] Laiške: „Tewuźeli Garbuźeli!"

[2] Tai ironiškas Galicijos pavadinimas — aliuzija į žodį badmirys — glodomór.

[3] Biala — tikriausiai Bielsko Biala, miestelis į vakarus nuo Glivico, į pietus nuo Opolės.

[4] Vadovicai — miestelis į pietus nuo Krokuvos.

[5] Žešovas (Rzeszów) — miestas į rytus nuo Krokuvos.

[6] Podkamienis — miestelis Galicijoje į pietryčius nuo Lvovo, šiuo metu Ukrainos Respublika, Rogatino rajonas. Čia buvo grafų Staženskių dvaras.

[7] Laiške: „zIr."

[8] Matyt, turimas galvoje 7-ojo dešimtmečio pradžios lenkų dvarininkų ir buržuazijos susitarimas su Austrijos—Vengrijos valdžia — už Habsburgų dinastijos rėmimą buvo suteiktos plačios kultūrinės teisės.

[9] Laiške: „Rakoskiego"; rakuski — senas žodis, reiškiąs „austrų", „austriškas"; čekų kalba — rakouský.

[10] A. Goluchovskis — nuo 1850 m. valdžios vietininkas Galicijai.

[11] Liudvikas Mieroslavskis (1814—1878) — lenkų emigrantų veikėjas, politinis rašytojas, vienas iš Lenkų karo mokyklos Genujoje kūrėjų 1861 m., dėstęs joje strategiją, taktiką ir karo geografiją.

[12] Vidaus politikoje Vokietijos kancleris O. Bismarkas buvo nuosekliai priešiškas lenkams. Jam valdant, 1885 m. buvo ištremta apie 30 000 lenkų, neturinčių tos šalies pilietybės.

[13] Tarp Galicijos ukrainiečių judėjimo dalyvių buvo grupė vadinamųjų maskvofilų, kurie tvirtino, kad nėra ukrainiečių, o tik rusai — jie siekė susijungti su Rusija. Tos tendencijos, matyt, buvo gyvos ir tarp valstiečių. Tai davė pretekstą ukrainiečių nacionalinio judėjimo priešininkams kovoti su juo kaip separatiniu.

[14] Laiške: „Wacht am Rhein trzymający..." Turima galvoje Vokietija ir, matyt, yra aliuzija į 1870 m. karo su Prancūzija metais populiarią Makso Šekenbergo dainą „Sargyba prie Reino".

[15] par excellence (pranc.) — tikrąja žodžio prasme.

[16] par force (pranc.) — jėga, prievarta.

[17] Laiške: „à la Walenrod" (pranc.) — kaip Valenrodas.

[18] Laiške: «в Сибирь».

[19] Turimas galvoje Lietuvos politinis veikėjas Simonas Kosakovskis (1742—1794), Rusijos įtakoje veikusio centrinio Žečpospolitos organo — Nuolatinės tarybos narys, prisidėjęs prie 1792 m. sudarytos stambiųjų feodalų karinės politinės sąjungos, kovojusios prieš Gegužės 3 d. konstitucijos reformas. Konfederantai kovai su karaliaus Stanislovo Augusto kariuomene paprašė Rusijos imperatorės Jekaterinos II pagalbos. Konfederacija prisidėjo prie Žečpospolitos sužlugdymo.

Laiško autorius „targoviečius" traktuoja kaip tėvynės išdavikus. „Lietuviškajame balse" (1885. Nr. 7) K. Anskaitis paskelbė straipsnį „Lenkų brolystės apsireiškimas", kuriame rašoma, kad daktaras Kosakovskis tarnauja lenkams — lietuvius „murdo į lenkišką kišenę". Tokį išgamą lietuvį lenkai pasirengę dangun „pasodinti". Minimas laikraštis „Zgoda" lietuvius už separatizmo nuotaikas kaltinęs parsidavimu rusams.

[20] „Lietuviškasis balsas" — Niujorke ir Šenandore 1885—1889 m. ėjęs liberalinis JAV lietuvių emigrantų laikraštis. A. Vištelio korespondencija „Gromata iš Prūsų Lietuvos", pasirašyta kriptonimu „J. A.", buvo išspausdinta 1885 m. Nr. 4—5.

[21] Laiške: „Unii Haraburdów".

[22] Laiške: „Moch"; tikriausiai turimas galvoje caras.

[23] Laiške: „kunigasy".

[24] Ksantipė — graikų filosofo Sokrato žmona, pasižymėjusi piktumu ir įkyrumu. A. Vištelis čia pirmą kartą neigiamai atsiliepė apie žmoną. Laiške J. Šliūpui A. Vištelis rašė apie nesutarimus su žmona, norėjusia vaikus auklėti lenkiška dvasia; jis norėjęs, kad išaugtų lietuviais (*Šliūpas J.* Lietuviškieji raštai ir raštininkai // *Šliūpas J.* Rinktiniai raštai. V., 1977. P. 128).

[25] Artemidė — senovės graikų miškų, gyvulių ir medžioklės, vėliau nekaltybės ir gimdyvių globėja.

[26] Lenkiškas priežodis: „Mądrej głowie dość na słowie", be to, nelabai suprantama, moterims nepalanki frazė.

[27] Turimas galvoje J. I. Kraševskio kūrinys „Ašara danguje. Fantazija".

[28] Gal čia įžiūrėta žodžių *Bóg* (Dievas) ir *baugus* analogija.

[29] Laiške: „Kunigas'e".

[30] Laiške: „Senas pagonas Vištalius Vanagalius.

[31] A Dio! Dio! Carissimo mio Padrullo! (it.) — O Dieve! Dieve! Brangiausias mano Tėveli!

40

Orliniecas, 1886 m. kovo 19-tą dieną

Tėvulėli! Garbužėli! [1]

Ką Jūs apie mane manote, kad nepaklausiau Jūsų nuoširdžiausio patarimo ir nepanorėjau keltis į Galiciją, nes, pirmiausia, man tai atrodė neįmanoma, o antra, nenaudinga. Siunčiu vėl savo tauškalus norėdamas įrodyti, kad, nepaisant viso to, neužgeso manyje pagarbos, meilės ir dėkingumo jausmai už tiek geradarybių, kurias teikėtės man padaryti paversdamas savo dvasiniu sūnumi ir

tarnu! Ilgai nepasakosiu, kaip visa tai įvykdėte, nei apie jokį kitą dalyką, nes man neužteks nei laiko, nei sugebėjimų išdėstyti visas mintis derama tvarka, ypač esant tokioje liūdnoje būklėje — priverstam, praėjus vos kelioms dienoms, palikti Prūsijos užgrobtas žemes ir nežinančiam kur vykti, į kurią pusę žvilgsnį ir žingsnius nukreipti! Taip pat siunčiu Jums, Brangiausias Tėveli, trumpais, bet nuoširdžiausiais, iš sielos ir širdies gelmių kylančiais žodžiais [sveikinimus] šią švento Juozapo, Jūsų vardo globėjo, dieną, linkėdamas sveikatos ir visokios sėkmės, ko tik sau trokštate iš Dievo [2] — stebukladarės Gamtos! Tegul [jis] Jums padeda ir laimina kiekvieną žingsnį bei kiekvieną sumanymą! Kitaip šiandien nesugebėsiu pasveikinti, nes mano pojūčiai, jau iš prigimties nepaslankūs, o dabar beveik visiškai sumišę — vos savaitė lieka iki išvykimo iš Orlinieco, o dar nežinau, kur turiu keliauti! Pergalvojau visus pasaulio kampelius, net visą Sibiro plotą ir pagaliau šmėkštelėjo galvon mintis vykti į Londoną, o ten nustatyti šalis, kuriose geras klimatas, be to, kurios laisvos, kur Dievas, šventa dvasia dar neįkvėpė jokio Bismarko — despoto brolio skirti kopus ir dindarus [3] kvailos Kristaus kaimenės ganytojais! Jau rašiau į Londoną ekslietuviui, o dabar lenkui Tolkemičiui [4], klausiau apie šį bei tą, ir atsakė man, kad Londonas yra tinkamiausia vieta, kur galima gauti informacijos ir žinių apie įvairias šalis visose pasaulio dalyse. Tad, man rodosi, kad kitą laišką išdrįsiu Brangiausiam Tėveliukui parašyti jau iš Londono, nors gal tuo Jus šiek tiek apsunkinsiu... Liūdniausia yra tai, kad šiais metais žiema su Bismarku surengė sąmokslą prieš mus, tremtinius, ir prieš lenkus, nes net šiandien vidurdienį saulės atokaitoje termometras rodė 3 laipsnius šalčio pagal Reomiūrą, o rytą, saulei tekant, buvo 8 laipsniai. Sniegas vietomis siekia kelias pėdas (pusnys), ir šaltis laikosi be atvangos nuo vasario 2-os. Seni žmonės neprisimena tokio šalto Švento Juozapo.

O čia man ir kitiems reikia iškeliauti su kūdikiais! Prašyti pratęsimo jau nemanau, nes ir per vėlu, be to, nepratęstų, nepaisant prašymo — ir taip jau du kartus

pratęsė po ketvirtį, tai yra nuo spalio 1 d. iki sausio 1 d. ir iki balandžio 1 d. Jau beveik viską išpardaviau pusvelčiui, nes visi geri lenkai — mūsų sąjungininkai, kaip ir grobikų padermė, matydami, kad privalau volens nolens [5] parduoti, vos pusę kainos ir dar mažiau siūlė už įvairius daiktus. Pagaliau ne taip jau ant jų pykstu, nes šiais metais apskritai viskas yra pigu. Sunkiausia su bulvėmis, nes šąlant niekas nenori ir pusvelčiui pirkti, centneris po 80 pfenigų su pristatymu! 24 d., tai yra trečiadienį, surengsiu varžytines, parduosiu už kažkiek viską ir, atidavęs raktus ir sąskaitas savininkui, 27 arba 28 d., t. y. už 8 dienų, važiuosiu į Obornikus [6] pas uošvius atsisveikinti, paskui į Hamburgą arba kur vėjas papūs!

Įvairūs žmonės skirtingai man pataria, bet retai kas siūlo važiuoti į Rusiją. Mano senasis šeimininkas patarė man patraukti į Serbiją arba į Bulgariją, kiti kur kitur, bet ką ten veikti? Argi turėčiau ten važiuoti, kad vėl būčiau ištremtas dėl kažkokio despoto menko kaprizo?! Nors nujaučiau ir buvau pasiruošęs kelionei, tačiau man slegia širdį, tuo labiau kad, esant šalčiams, esu priverstas vaikelius vežtis. Tegul pražus despotai, tironai, visi, kurie su jais eina! suklydę ir nesuklydę. Apage! Satanos!.. [7]

Dindaro pavardė yra lietuviška (senųjų prūsų), suvokietinta ir reiškia Tagelöhner (Journelier) [8], diendaris vel [9] Din-dar'-is — padienis darbininkas.

Popiežius nuėjo tarnauti Bismarkui!.. apage! apage! „kvailiams Karolinas [Karolin] tapo klaidingu!" [10] ir paaukojo lenkų tautybę sunaikinimui [11], kad tik turėtų laisvę kirpti kvailų avių vilnas!

Gana jau šito!.. Baigdamas ir pavesdamas save maloniam Brangiausio Tėvelio dėmesiui, pasilieku visuomet toks pat savo jausmais.

Andrius Jonas Vištalius
alias [12] Wysztelewski

[1] Laiške: „Tawuleli! Garbuželi!"
[2] Laiške: „Diewas'a"

[3] Laiške: „Kopp'ów i Dindarów". Vokiečių administracijos atstovai, dėl kurių A. Vištelis buvo ištremtas.

[4] Laiške: „Tolkemit'(is)".

[5] volens nolens (lot.) — norom nenorom.

[6] Obornikai — miestelis į šiaurę nuo Poznanės.

[7] Apage! Satanos! (gr.) — Šalin! Šėtonai!

[8] Tagelöhner (vok.), Journalier (pranc.) — padienininkas.

[9] vel (lot.) — arba.

[10] Neaiški frazė.

[11] Vokietijos kancleris O. Bismarkas ir jį remianti buržuazija 8-ojo dešimtmečio pradžioje pradėjo ideologinę politinę kovą (Kulturkampf) prieš katalikų opoziciją. Popiežius Pijus IX nutraukė diplomatinius santykius su Vokietija. Kova ir represijos tęsėsi 1871—1878 m. Kai 1878 m. popiežiumi tapo Leonas XIII, diplomatiniai santykiai buvo atkurti, ir 1887 m. jis formaliai pripažino, kad kulturkampfas baigėsi. Lenkų gyvenamose teritorijose kulturkampfas buvo susietas su germanizacine politika. Ekonominės, politinės ir kultūrinės represijos prieš lenkus (ypač bajorus, inteligentus, dvasininkus) itin sustiprėjo po 1878 m. Beje, Leonas XIII 1882 m. sudarė konkordatą su Rusija.

[12] alias (lot.) — kitaip, kitais žodžiais tariant.

J. MIKŠO LAIŠKAS J. I. KRAŠEVSKIUI

Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjui Jurgiui Mikšui (1862—1903) didelę įtaką turėjo pažintis su A. Višteliu [1]. Jo veikiamas anksti įsitraukė į nacionalinį judėjimą — buvo vienas iš „Aušros" iniciatorių, nuo 1883 m. atsakingasis, vėliau faktiškasis šio laikraščio redaktorius ir leidėjas. Iš jo J. Mikšas sužinojo ir apie J. I. Kraševskį. Tolesni ryšiai susiję su A. Vištelio „Vitolio raudos" vertimu į lietuvių kalbą. Tas kūrinys jam padarė didelį įspūdį. Poemą jis labai išaukštino 1883 m. „Aušros" 1-ajame numeryje išspausdintoje recenzijoje. Parašyti J. I. Kraševskiui, pasveikinti 70-ojo gimtadienio proga ir padėkoti už lietuviškos tematikos kūrinius, J. Mikšą paskatino A. Vištelis [2]. Laiško originalas yra Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekoje rašytojo korespondencijos rinkinio III serijos 61 tome (sign. MS 6004). Laišką 1935 m. surado ir jo tekstą paskelbė V. Maciūnas (Mūsų senovė. 1938. T. 2. Nr. 3 (8). P. 508—510). Kitoje laiško pusėje yra J. I. Kraševskio prierašas: „Drezdenas,

liepos 27. Mylimas pone, to laiško gerai nesuprantu, būk malonus, perskaityk jį ir parašyk man grąžindamas apie ką jame rašoma. Jūsų J. I. Kr." (V. Maciūnas spėjo, kad laiškas galėjęs būti nusiųstas M. Akelaičiui, su kuriuo susirašinėjo [3]). A. Vištelis laišką pažodžiui išvertė, be to, parašė apie jo autorių (žr. 1882 m. liepos 29 d. laišką). J. I. Kraševskis padėkojo J. Mikšui už sveikinimus lenkų kalba rašytu laišku, pasiteisinęs, kad lietuviškai neįstengęs parašyti. Nemokėdamas lenkiškai, J. Mikšas laišką atsiuntė A. Višteliui, prašydamas išversti. Vertėjas vėliau prisiminė laiško turinį: „Kraszewskis, pagirdamas Mikszo darbawimasi, ragino ji (daugastije), kad niekumet neaplaistu sawo Sentewiu lieżuwio, budu ir paprocziu ir t. t." [4] Išvertęs į lietuvių kalbą, A. Vištelis laišką grąžino, beje, už jį adresatui siūlė dolerį, bet Mikšas nenorėjęs jo netekti [5].

Skelbiamo laiško rašyba netaisyta.

[1] J. Šliūpas rašė, kad A. Vištelis sakydavęs, jog J. Mikšą lietuvybėn atvertęs. Tai Šliūpui prisipažinęs ir pats Mikšas. Jam ypač patikusi A. Vištelio „sulietuvinta" Kraševskio „Vitolio rauda" (*Šliūpas J.* Rinktiniai raštai. V., 1977. P. 374).

[2] A. Vištelio laiškai (1905.VII.28—31) P. Mikolainiui (?) // LLTI. F. 1—853. L. 5.

[3] J. Mikšo laiškas J. I. Kraševskiui 1882 m. // Mūsų senovė. 1938. T. 2. Nr. 3 (8). P. 509.

[4] A. Vištelio laiškas // LLTI. F. 1—853. L. 5.

[5] Ten pat.

Wirkytuos, 26 juljių 1882 m.

Małoningiausiasis Garbingiausiasis Pone!

Kad ir prastas Leituwnįkas pasidrįsta paweikslą daug žmoniû pasekti, prisiartinancziû Jusû Mylistai szendien tokia dźiauksminga szirdimi, tai butu bene pawelyta sawo iszsikalbėjimui pakarniai patikrinti, jog tikt begalinė meilė ir szirdingystė, kuria Jusû Mylista musû Lietuwôs, teip nuliudusiôs ir nuwargintôs per kitas gimines, wisados atsimena ir ją uszstoja, manę paragina Jusû

septynes deszimtaijai gimtaijai dienai sawo isz szirdies gilybês kłłancziasias gratulacijas praneszti.

Senasis Pramźius te suteikia isz sawo neiszsemtosiôs małonês Jums beįstojant į asztuntąją deszimtį metû Jusû brangiojo del musû têwiszkês amźio, ir bêgyje wisû Jusû dar seksenczių deszimczių metû, wiso łabo, ko tik nû jo pageidaujate; o priesz wiską teapdowanoja gera kuno sweikatêle ir nepasiłpstanczia stiprybe Jusû milźiniszkosios dwasês. Wieszpats tesuteikia iłgą amźią, iszganymą, żegnonę garbingiausiam ir mylimiausiamiam Lietuwôs numylêtojui ir sutwêrêjui pagirtojo poëmato „Anapielas"; te sutenka wisokį pasisekimą ir pasiwedimą wisiems, usz kurius Jusû Mylista stipriai kariaudama stow, kaip ir tikrą pripaźinimą bei dêkingystê tujû, kurie Jums sawo łaimą uźdêkawoja.

Jusû Mylista gał su pakajumi ant praêjusiujû łaikû źiurêti, ant piłno kelio erszkêcziû ir kadagiû. Ir paczios neprieteliszkosios giminês tur, teisybę atidûdamos, Jusû rasztinįkiszkają auksztybę, netikt tarp Jusû pacziû źmoniû giminês, bet ir tarp swetimujû lieźuwiû, pripaźįti.

Kas suskaitytu welyjimus, kurie Jums szendien supłus! O tikt nebaimyjûs, kad patikrinimas prasto Lietuwnįko, jog Jusû Mylistôs łaima jam arcziaus uż wiską eina, szitujû sriowêje paskęstu. Amźinasis tedûdie dar daug — łaimingû gywasties metû Jums sukakti, kad Jusû prietelystê ir meilê del Lietuwôs dar ilgiems czêsams iszsiłaikytu.

Szitus szirdies welyjimus ir jutimus, suwienyjęs su tyka maldele už Jusû Mylistą, giliausioj pakarnystêj isztardamas pasiliektu

Jusû Mylistôs praszcziausiûju tarnû, Lietuwnįku!

(sous l'adresse de Chr. Mikszas
à Wirkytai p. Saugen,
Lithuanie prussienne).

Jurgis Mikszas

PRIEDAI

A. VIŠTELEVSKOS LAIŠKAS J. I. KRAŠEVSKIUI

1880 m. balandžio 28 d. laiške J. I. Kraševskiui A. Vištelis rašė: „Tiktai prieš trejus metus vedžiau apskrities teismo sekretoriaus Ragozne dukterį Adolfą Mariją Smarovską, paėmiau tiesiai iš „Liudvikos" pensiono Poznanėje, išlaikiusią mokytojos egzaminus". Santuoka nebuvo laiminga dėl staigaus, choleriško A. Vištelio charakterio, smulkmeniško priekabumo. Tai, beje, pastebėjo 1883 m. Vištelius Orliniece aplankęs J. Šliūpas [1]. Viena iš nesantaikos priežasčių — požiūris į vaikų auklėjimą: motina norėjo ugdyti lenkų, o tėvas lietuvių dvasia. Apie mišrių lietuvių ir žmonų lenkių šeimų dramas A. Vištelis rašė laiške J. Šliūpui [2]. Beje, apie šeimos nesantaiką A. Vištelis užsiminė 1886 m. sausio 2 d. laiške J. I. Kraševskiui.

Keletą metų praleidusi Pietų Amerikoje ir patyrusi daugybę likimo negandų (neteko dviejų vaikų, vyrą teko paguldyti į psichiatrinę ligoninę), A. Vištelevska su paaugliu sūnumi grįžo į Prūsiją ir dirbo grafienės Žultovskos dvaro Niechanove administratore, vėliau namų mokytoja. Iš čia ji parašė porą laiškų M. Jankui (1894. IV.23; VII.27) [3]. Juose papasakojo apie vyro sveikatos būklę, grįžimo į gimtinę motyvus, A. Vištelio verstos „Vitolio raudos" likusius egzempliorius. Laiško autorė nurodė, kad 1-osios dalies likę apie 100, 2-osios — apie 200 egz. Du kartus po kelis egzempliorius pirkęs Mažojoje Lietuvoje tuo metu gyvenęs žinomas lietuvių spaudos veikėjas P. Mikolainis Noveskis, mokėjo po dvi markes už egzempliorių. Laiško autorė prašė M. Jankaus padėti parduoti likusias knygas. Kitame laiške vėl adresato teiravosi, gal sutiktų paimti 40—50 „Vitolio rau-

dos" egzempliorių — gavusi lėšų būtų galėjusi sušelpti ligoninėje esantį vyrą. Matyt, laiškai atgarsio nesulaukė. Gerokai vėliau A. Vištelevska Lietuvių mokslo draugijai atsiuntė vyro rankraščių [4].

A. Vištelevskos laiškas J. I. Kraševskiui rašytas vokiečių kalba. Į lietuvių kalbą išvertė R. Atkočiūnienė. Laiškas yra proginis ir kultūrinės informacijos jame mažai — tik parodo A. Vištelio šeimos ryšius su lenkų rašytoju. Laiškas laikomas Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekoje kartu su A. Vištelio laiškais (sign. 6543).

[1] *Tumas J.* Lietuvių literatūros paskaitos: Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė... K., 1924. P. 13—14.

[2] *Šliūpas J.* Lietuviškieji raštai ir raštininkai // Rinktiniai raštai. V., 1977. P. 128.

[3] A. Vištelevskos laiškai Mart. Jankui // VUB. F. 1-D. L. 476.

[4] *Basanavičius J.* Iš lietuvių Mokslo Draugijos // MAB. F. 12—3507.

Orliniece, 1885 m. sausio 1 d.

Didžiai gerbiamas Pone ir Poete!

Nuoširdžiausiai užjausdama Tamstą dėl fatalaus likimo [1], drįstu šiandien, visuotinę džiaugsmo ir sveikinimų dieną, Tamstą, didžiai gerbiamas Pone, pasveikinti ir kartu keliais žodžiais pranešti apie mus.

Naujaisiais metais tesaugo mielasis Dievas Tamstą sveiką ir žvalų tiek kūnu, tiek dvasia, o galingasis kūdikėlis Kristus tesuteikia Tamstai jėgos ir ryžto išdidžiai pasipriešinti visoms nelaimėms ir šlykštynėms, kurios Tamstą ištiktų, kad, praėjus laikui, Tamsta su naujomis, šviežiomis jėgomis dėl mūsų pasikeltumei ir darbuotumeis.

Toks, gerbiamasis Pone ir mano vyro Drauge, yra mūsų troškimas ir liks kasdienine mūsų malda. Tačiau ne tik mes vieni čia, žemėje, atsimename Tamstą, bet ir mūsų mažasis angelas danguje, mūsų karštai mylima mažoji Milda, kurią praėjusią vasarą žiaurioji mirtis iš mūsų išplėšė, už Tamstą meldžiasi ir maldauja Kūrėją.

Didžiai gerbiamas Pone ir mūsų Drauge, savo geranoriška širdimi priimki kelis mūsų prisiminimo žodžius, kaip jūos diktuoja man mano dėkinga širdis, ir atleiski man svetimos kalbos netobulumus bei klaidas, kurias aš galbūt padariau. Mano vyras vis dar sirguliuoja. Prikibusi chroniška skrandžio liga vis dar nesiliauja jį kankinusi, nepaisant to, išvykimo planas vis labiau tvirtėja.

Su nuoširdžiu mano šeimos sveikinimu ir linkėjimu pasirašau su visų didžiausia pagarba Tamstos

Tamstą didžiai gerbianti ir dėkinga didlenkė

Adolfa Vištelevska.

[1] Turimas galvoje J. I. Kraševskio teismas ir kalinimas Magdeburgo tvirtovėje.

J. I. KRAŠEVSKIO LAIŠKAS M. AKELAIČIUI

Sprendžiant iš lietuvių kultūros veikėjų laiškų J. I. Kraševskiui skaičiaus, turėjo būti bent keliolika jo rašytų. Deja, jie neišliko. Šiuo metu žinomas tik vienas lenkų rašytojo laiškas M. Akelaičiui į Paryžių. Tai atsakymas į lietuvių literato 1869 m. rugpjūčio 17 d. laišką ir į 1831 m. sukilėlio emigranto Viktoro Leonardo Niedzvieckio (1811—1892) atvirlaiškį. V. L. Niedzvieckis kurį laiką studijavo ir veikė Londone, nuo 1839 m. gyveno Paryžiuje, reiškėsi leidyboje. Ypač domėjosi, leido ir populiarino lenkų matematiko, fiziko ir filosofo J. M. Hoene-Vronskio veikalus. Norėdamas sudominti šio mokslininko palikimu, Niedzvieckis susirašinėjo su daugeliu asmenų. Minėtame atvirlaiškyje J. I. Kraševskiui greičiausiai jis teiravosi dėl šio mokslininko knygos prenumeratos platinimo Lenkijoje.

V. L. Niedzvieckis palaikė ryšius su Paryžiuje gyvenančiu M. Akelaičiu, diskutavo su juo kalbotyros klausimais. (Kilęs iš lietuvių gyvenamų vietų — gimė Gardi-

ne, mokėsi Seinuose, — gal kiek mokėjo tą kalbą.) Be kita ko, yra M. Akelaičio „Atviras laiškas Leonardui Niedzvieckiui", išspausdintas Paryžiuje 1887 m. Po M. Akelaičio mirties (1887) jo archyvas pateko į Niedzvieckio rankas ir, matyt, kartu su kitais rinkinio dokumentais 1893 m. buvo atgabentas į netoli Poznanės esamą Kurniko biblioteką. Čia pateko ir minėtas J. I. Kraševskio laiškas (sign. 2490). Jis iliustruoja lenkų rašytojo ryšių ir santykių su lietuvių kultūros veikėjais pobūdį, rodo aktyvų domėjimąsi K. Donelaičio kūriniais, jų leidimo istorija.

Drukarnia
J. I. Kraszewskiego.
Drezno. Gr. Ziegelstr. 20b.

1869 m. rugpjūčio 20 d.
Drezdenas,
Zeidnicersštrase 1. p.

Mano brangusis. Dar prieš Bronislavo [2] atvažiavimą gavau Tavo laišką ir p. Niedzvieckio atviruką. Pirmiausia tvarkau svetimus, tai yra Niedzvieckio, reikalus. Aš turėjau malonumą matyti jį Paryžiuje [3] — galėtų [jis] prisiminti — tai buvo prieš tuos įvykius [4]. Kraštas buvo visai kitokioje būklėje, ir aš taip pat. Tuokart lengva buvo surasti 1200 pavardžių, iš kurių šiandien tikriausiai kokie aštuoni šimtai po Sibirą ir kapines išblaškyti, o aš iš buvusio piliečio ir laikraščio redaktoriaus [5] likau vargingas klajoklis ir labai kuklus amatininkas — nes spaustuvininkas [6]. Mano požiūris į žmones niekuo nepasikeitė, bet žmonių į mane — taip pasikeitė, kad anuo metu nė numatyti nebūčiau galėjęs. Šiandien pats savęs nepažįstu. Nepaprastai džiaugčiausi galėdamas Jo prašymą įvykdyti, bet Krašte vargas, nepaprastai dideli nepritekliai, neapsakomas abejingumas aukštesniems dvasiniams dalykams. Niedzvieckis šiandien gali kreiptis į Galiciją ir į Poznanės Kunigaikštystę, kur žmonės įtakingi, tik, gink Dieve, ne emigrantas gali jam padėti. Didžiojoje Poznanės Kunigaikštystėje tegul rašo Dr. Libeltui [7] (Češevas prie Golančos) D[idžioji] Poznanės K[unigaikštystė], Galicijoje gal į Vladzimiežą Dziedušinskį [8] — Lvo-

vas. Bet Galicijoje neras nė dešimties žmonių. Lenkijos Karalystėje ir užimtose provincijose [9] nėra ko viltis ir ieškoti prenumeratorių, kai šiuo metu nėra iš ko padėti broliams, tremtiniams.

Rašau atvira širdimi [10], kaip galvoju ir esu įsitikinęs. Mano rinkinyje (šiandien jau parduotame) [11] yra litografo Vronskio portretas, o jokio Niedzvieckio portreto [? V. Ž.] nežinau, šiandien jo netgi neprisimenu. Čia tik savotiškas pavardžių sutapimas [12].

Apie jūsų suruoštą Unijos šventę [13] jau žinojau ir pasidžiaugiau ja, mano brangus lietuvi ir brolau. Niekad nesistebiu, kad Prancūzijoje sutinkate kliūčių, ir greičiau dvasia nujaučiu negu protu suvokiu, kad mūsų reikalus galingasis valdovas [14] pardavė ir nužudė dėl to, kad būtų pripažintas jis pats ir dinastija. Tik visuomenės opinijos baimė neleidžia jam prisipažinti, kad mūsų nekenčia taip, kaip paprastai žudikas nekenčia aukos...

Kadangi rašau tau, tad pasakysiu, kad mano spaustuvėje kun. V. Dembskis spausdina kun. Lamennais „Paroles d'un croyant" lietuvių kalba [15]. Eina lėtai, bet šiais metais pasirodys. Dirba rinkėjas, kuris nė žodžio lietuviškai nemoka.

Tai viena, o kita tau apie Donalejtį, arba greičiau Donalitiusą [16], nes jį Rėza perkrikštijo. Istorija, kaip žinai, yra tokia: Rėza 1818 m. pirmą kartą iš rankraščio išleido poemą keturi metų laikai [17]. Pasakėčias vėliau — 1824 m. [18] Iki 1864 m. tai buvo vienintelis leidimas. Karaliaučiaus draugija Prūsija [19] gavo Donelaičio rankraštį ir nupirko, atsirado šiuolaikinis nuorašas. Jenos profesorius A. Šleicheris pagal rankraščius parengė ir 1865 m. Peterburge išleido [20]. Šleicheris filologas ir gramatikos žinovas, tačiau ne kritikas, jam irgi nerūpėjo mintis, o tik žodžiai, prastai šį darbą atliko. Pagaliau 1869 m. G. H. F. Neselmanas Karaliaučiuje iš rankraščio parengė kritinį leidimą, apimantį visą Donelaičio palikimą, su žodynu, vertimu, pastabomis — XI kūrinių ir du laiškus [21]. Rašau, nes tai tau bus įdomu. Pirmiausia, Donelaitis neparašė poemos, kaip sako Rėza,— tik keturias idiles, ir rankraštyje jos eina tokia tvarka: Rudenio gė-

rybės — Žiemos rūpesčiai — Pavasario linksmybės — Vasaros darbai [22]. Rėza daug keitė ir ne kartą daugelį vietų pagadino. Be keturių idilių, yra šešios pasakėčios (jaunystės darbas, hegzametras nesklandus), „Pričkaus pasaka apie lietuvišką svodbą", kurią iš naujo perkūrė Keturiuose metų laikuose. Apie Donelaičio gyvenimą Neselmanas mažai žino. Gimė 1714 m. sausio 1 d. Lazdynėliuose (Gumbinės apskritis). Mokėsi Karaliaučiuje 1732—1737 m. 1740 m. [tapo] rektoriumi Stalupėnuose, 1743 m. klebonu Tolminkiemyje, mirė 1780 m. vasario 18 d. Rašau, nes tai tave sudomins, turiu tą Donelaitį, bet jis man reikalingas. Kada nors jį tau atsiųsiu. Bučiuoju tave širdingai

Tavo JIK

[1] Laiške: „Seidnitzersstrasse 1. p."

[2] Bronislavas Zaleskis (1819 ar 1820—1880 m.) — lenkų rašytojas, politinis veikėjas, po 1863 m. sukilimo emigravo į Paryžių, J. I. Kraševskio bičiulis.

[3] J. I. Kraševskis Vakarų Europoje lankėsi 1858 m.; tada pasiekė Prancūziją, Paryžių.

[4] Turimas galvoje 1863 m. sukilimas.

[5] J. I. Kraševskis 1859—1862 m. redagavo Varšuvoje L. Kronenbergo leidžiamą dienraštį „Gazeta Codzienna", nuo 1861.IV.3 — „Gazeta Folska".

[6] 1863 m. vasario mėn. J. I. Kraševskis buvo priverstas palikti Varšuvą. Atvykęs į Saksoniją, apsistojo Drezdene. 1868 m. Poznanėje pirko spaustuvę ir perkėlė ją į Drezdeną. Čia spalio mėnesį ją atidarė. Išleidęs 74 tomus, 1871 m. spaustuvę likvidavo.

[7] Karolis Libeltas (1807—1875) — lenkų filosofas, visuomenės ir politinis veikėjas, publicistas, vienas iš lenkų kultūrinio gyvenimo organizatorių ir vadovų Poznanėje. Češevas — miestelis, kuriame nuo 1850 m. gyveno K. Libeltas, Golančas — miestelis Poznanės vaivadijos šiaurėje.

[8] Vladzimiežas Dziedušinskis (1825—1899) — kolekcionierius, mėgėjas gamtininkas, Dziedušinskio muziejaus Lvove įkūrėjas.

[9] Turima galvoje Lietuva, Baltarusija, Ukraina.

[10] Laiške: „Piszę ręką na sumieniu".

[11] J. I. Kraševskis turėjo vieną žymiausių Lenkijoje grafikos darbų rinkinį — per 6000 raižinių ir 1550 piešinių. Bankrutavus spaustuvei, skoloms padengti kolekciją pardavė Vladislavui Branickiui.

[12] Neturint V. L. Niedzvieckio atvirlaiškio, negalima tiksliai suprasti šios laiško pastraipos turinio.

[13] Apie iškilmes Paryžiuje Liublino unijos 300 m. sukakties proga M. Akelaitis rašė J. I. Kraševskiui 1869 m. rugpjūčio 17 d. laiške.

[14] Čia kalbama apie Prancūzijos imperatorių Napoleoną III (1808—1873).

[15] V. Dembskio išverstas H. F. R. Lamenė veikalėlis „Knygos teisybių" pasirodė Drezdene 1870 m.

[16] L. Rėza, leisdamas K. Donelaičio raštus, nurodė dvi pavardės formas: Doneleitis ir Donalitius.

[17] L. Rėzos, spaudai paruošti ir į vokiečių kalbą išversti K. Donelaičio „Metai keturiose giesmėse" („Das Jahr in vier Gesängen") pasirodė Karaliaučiuje 1818 m.

[18] L. Rėzos verstų pasakėčių rinkinys „Aisopas, arba Pasakos" pasirodė Karaliaučiuje 1824 m. Jame buvo išspausdintos ir šešios K. Donelaičio pasakėčios.

[19] Prūsija, Prūsijos senovės draugija (Altertumsgesellschaft Prussia) — mokslo draugija, veikusi 1844—1944 m. Karaliaučiuje. Savo rinkiniuose turėjo daug lituanistikos dalykų, tarp kurių buvo iš L. Rėzos rinkinio įsigyti K. Donelaičio kūrinių rankraščiai bei jų nuorašai.

[20] A. Šleicherio parengtas leidimas „Lietuviška poezija. Pirmasis pilnas leidimas su žodynu" („Litauische Dichtungen") pasirodė Peterburge 1865 m., išleido Rusijos Mokslų Akademija. Įtraukti „Metai", „Pričkaus pasaka apie lietuvišką svodbą", šešios pasakėčios ir du laiškai.

[21] G. H. F. Neselmano spaudai parengtas ir į vokiečių kalbą išverstas visų K. Donelaičio kūrinių leidimas „Lietuviška poezija" („Litauische Dichtungen") pasirodė Karaliaučiuje 1869 m.

[22] Laiške „Metų" dalys surašytos lietuvių kalba, minimas rankraštis — poemos J. F. Holfelto nuorašas.

LIETUVIŠKOS KNYGOS J. I. KRAŠEVSKIO BIBLIOTEKOJE

J. I. Kraševskis buvo plačių interesų rašytojas — domėjosi literatūra, istorija, muzika, tapyba (pats piešė ir tapė), buvo vienas aktyviausių to meto lenkų kolekcionierių. Jis rinko knygas (mėgo meniškai išleistas), rašytojų ir kitų kultūros veikėjų rankraščius bei su jais susijusius dokumentus, grafikos darbus, žemėlapius, atlasus, fotografijas. Po jo mirties sūnaus Francišeko rūpesčiu buvo išleistas M. Pavliko sudarytas asmeninės kolekcijos katalogas [1]. Jame užregistruota apie 10 tūkst.

[1] *Pawlik M.* Katalog księgozbioru, rękopisów, dyplomów, rycin, map, atlasów, fotografji, jakoteż osobistych dyplomów, adresów itp., pozostałych po śp. Józefie Ignacym Kraszewskim. Lwów, 1888. 649 s.

sistemiškai suklasifikuotų knygų, kalendorių, katalogų, periodinių bei smulkių leidinių, apie 350 vienetų rankraščių, per 4 tūkst. raižinių, žemėlapių, atlasų ir fotografijų. Rinkinio likimas toks: dalis knygų buvo parduota, dalį 1908 m. sūnus perdavė Lenkijos mokyklų „Motinėlės" muziejui (Muzeum Polskiej Macierzy Szkolnej) Ciešine, kuris šiuo metu įeina į Ciešino Šlionsko bibliotekos senienų skyrių (Oddział Zabytkowy Biblioteki Śląskiej). Rankraščius, grafiką, žemėlapius ir kt. rašytojo anūkas Francišekas pervežė į Varšuvą ir 1926 m. už 200 tūkst. zlotų pardavė Nacionalinei bibliotekai. 1944 m. hitlerininkams uždegus Krasinskių biblioteką, jie žuvo kartu su kitais rankraščiais; atrodo, tik raižinių rinkinio likimas buvo laimingesnis.

J. I. Kraševskio biblioteka įdomi lietuvių kultūros istorijai. Jos savininkas visą gyvenimą domėjosi Lietuva, jos praeitimi, rinko jos istorijai reikšmingas knygas, rankraščius, dokumentus. Kataloge užregistruota per 2600 istorijos ir archeologijos veikalų. Tarp jų didžiausias Lenkijos istorijos poskyris — 1260. Suprantama, daugelyje leidinių vienu ar kitu atžvilgiu rašoma apie Lietuvą, lietuvių tautą. Buvo kelios dešimtys knygų, skirtų vien Lietuvos praeičiai. Čia randame pirmųjų Lietuvos istorikų M. Strijkovskio ir A. Kojelavičiaus knygas, XIX a. pirmosios pusės Vilniaus universiteto profesorių ir buvusių auklėtinių bei kitų lenkų istorikų veikalų: J. Lelevelio, I. Danilovičiaus, J. Jaroševičiaus, M. Balinskio, paties J. I. Kraševskio, K. Stadnickio, vokiečių istorikų J. Foigto, I. J. Hanušo, A. Kotzebūės ir daugelio kitų. Kataloge nurodytas ir lietuvių etnografo, literatūros istoriko L. A. Jucevičiaus knygos lenkų kalba „Lietuvių liaudies priežodžiai" (1840) ir „Žemaitijos atsiminimai" (1842), K. Praniauskaitės „Žemaičių Kalvarija" (1856), knygų apie Lietuvos didikus Radvilas („Janušo Radvilos gyvenimas", 1859), J. Tretiako knyga „Mickevičius Vilniuje ir Kaune" (1884) ir kt., Lietuvos istorijai vertingų šaltinių yra rankraštinių dokumentų skyriuje. Lituanikos turinio knygų sąrašą papildo lenkų rašytojų kūriniai lietuviškąja tematika — tai A. Mickevičiaus,

J. Slovackio, V. Sirokomlės, A. Asnyko („Kęstutis", 1878), pagaliau paties J. I. Kraševskio knygos. Rankraščių skyriuje yra toks kūrinys: „Broliai Karpovičiai, lietuviška apysaka" (Katalog. P. 506).

J. I. Kraševskio bibliotekoje buvo keliolika lietuviškų knygų. Vienos čia atsirado tuo metu, kai jų savininkas intensyviai gilinosi į Lietuvos istoriją (rašė veikalą „Lietuva", jame naudojo lietuviškus tautosakos tekstus). Iš L. A. Jucevičiaus laiško Kraševskiui (Svėdasai, 1840.III.13) sužinome, kad rašytojas jo prašė atsiųsti lietuviškų knygų. Laiško autorius pranešė, kad geidaujamų leidinių neturįs — laukiąs iš Žemaitijos ir, kai tik gausiąs, tuoj išsiųsiąs [2]. Kokių knygų prašė rašytojas, nežinoma. Lietuviškų leidinių jis gaudavo iš kitų lietuvių literatų. Antai 1851 m. lapkričio 10 d. iš Pavirvyčių rašytame laiške A. Zavadzkiui L. Ivinskis prašė baltame popieriuje išspausdintą jo 1852 m. kalendoriaus egzempliorių dovanoti J. I. Kraševskiui, „žinomam iš literatūros darbų", kurį didžiai gerbiąs [3]. Rašytojas turėjo A. Becenbergerio 1874 m. Getingene paskelbtą M. Mažvydo katekizmą („Litauische und Lettische Drucke des 16. Jahrhunderts"), F. Kuršaičio lietuvių kalbos gramatiką (Halė, 1876), G. H. F. Neselmano išleistus K. Donelaičio „Metus" (Karaliaučius, 1869) ir M. Akelaičio vertimo į lenkų kalbą rankraštį. Iš tautosakos leidinių pažymėtinas L. Rėzos „Dainos, oder Litauische Volkslieder" 2-asis, F. Kuršaičio parengtas leidimas (Berlynas, 1843). Nemažai šio rinkinio dainų J. I. Kraševskis išvertė į lenkų kalbą (kataloge pažymėta, kad yra vertimo rankraščių) ir panaudojo veikalo „Lietuva" 1-ajame tome. Tame pat veikale naudojo L. A. Jucevičiaus ‚lietuviškų priežodžių rinkinį lenkų kalba. 1859 m. gegužės 18 d. laiške reguliariai siuntinėti savo knygeles Kraševskiui žadėjo M. Akelaitis. Šį pažadą vykdė. Bibliotekoje buvo I. Chodzkos „Kvestoriaus prisiminimų" perdirbinys lietuvių kalba antrašte „Kvestorius po Lietuvą važinėdamas, žmones bemokinąsis" (1860) su autoriaus dedikacı-

[2] *Jucevičius L. A.* Raštai. P. 572.
[3] MAB. F. 7—647. L. 18.

ja. Šis įrašas turi bibliografinę reikšmę — patvirtina, kad knygelę spaudai parengė M. Akelaitis, nes leidinyje pavardė nenurodyta. Yra to paties autoriaus „Lamentorius" (1860), „Sveika Marija ir Gyvenimas Panos Švenčiausios" (1860), o tarp dublikatų nurodytas pastarosios knygelės 1867 m. leidimas. Tai, matyt, klaida, nes bibliografijos šaltiniuose tų metų minėtos knygelės nėra. Kataloge užregistruota (Nr. 1677) dar viena tų metų knygelė — „Tėve mūsų". Kai kurios siųstos knygelės, matyt, žuvo — kataloge nėra M. Akelaičio parengtos knygelės „Jonas Išmisločius krominiņkas" (išleista tais pačiais metais). 1860 m. liepos 2 d. laiške jos parengėjas rašė, kad siunčiąs porą šios knygelės egzempliorių. Kataloge nerandame nė L. Ivinskio 1852 m. kalendoriaus. Bibliotekoje buvo ir vienas 1861 m. [greičiausiai 1869 m. — *V. Ž.*], tikriausiai M. Akelaičio rašytas lietuviškas atsišaukimo rankraštis dėl Lietuvos unijos su Lenkija sukakties paminėjimo su atitinkamu raižiniu. Suprantama, bibliotekoje buvo J. I. Kraševskio spaustuvės išleistos lietuviškos knygos — Drezdene 1870 m. išspausdintas V. Dembskio iš prancūzų kalbos išverstas H. F. R. Lamenė kūrinys „Knygos teisybių" (3 egz.) ir A. Vištelio išversta J. I. Kraševskio poema „Vitolio rauda" (Poznanė, 1881—1882 m.). Turėjo rašytojas 1883 metų „Aušros" 1—3 numerį. Minėtinas taip pat lietuviškų tekstų spausdinusio Lietuvių literatūros draugijos žurnalo „Mitteilungen der litauischen litterarischen Gesellschaft" 1883 m. 6-asis sąsiuvinis; jame yra „Vitolio raudos" vertimo į lietuvių kalbą recenzija.

Nėra aišku, ar J. I. Kraševskis pakankamai mokėjo lietuviškai ir galėjo pasinaudoti lietuviškomis knygomis. Atrodo, kad jaunystėje, gyvendamas Vilniuje, kalbos buvo pramokęs ir, rašydamas veikalą „Lietuva", galėjo suprasti lietuvišką tekstą, versti dainas iš L. Rėzos rinkinio. Vėliau kalbą gerokai primiršo, — nesuprato gana paprasto turinio J. Mikšo laiško — siuntė jį išversti A. Višteliui [4].

[4] 1882 m. liepos 29 d. A. Vištelio laiškas J. I. Kraševskiui (žr. publikaciją šioje knygoje).

J. I. Kraševskio bibliotekoje buvusių knygų likimas nežinomas. Pats jų buvimas rašytojo bibliotekoje yra traktuotinas kaip dar vienas ryšių su lietuvių kultūra, jos veikėjais faktas.

J. I. KRAŠEVSKIS IR K. DONELAIČIO RAŠTAI

J. I. Kraševskis, 1829 m. atvykęs į Vilniaus universitetą studijuoti, greitai pasinėrė į Lietuvos bei Vilniaus miesto istorijos tyrinėjimus. Tada galėjo susipažinti ir su kai kuriais lietuvių literatūros kūriniais, ypač 1818 m. Karaliaučiuje L. Rėzos išleistų K. Donelaičio „Metų" originalu bei vertimu į vokiečių kalbą. Tiesa, išlikęs rankraštinis katalogas rodo, kad to meto Vilniaus universiteto bibliotekoje šios knygos nebuvo. Antra vertus, literatūros ir bibliografijos darbai liudija, kad vilniečiams studentams jie buvo žinomi — savo raštuose juos minėjo čia anksčiau studijavę S. Daukantas, K. R. Nezabitauskis, S. Stanevičius, A. Mickevičius 1823 m. Vilniuje išleistos poemos „Gražina" prieraše.

Pirmą kartą J. I. Kraševskis K. Donelaitį paminėjo 1842 m. Vilniuje išleistoje knygoje „Literatūrinės studijos". Užsiminęs apie Lietuvos praeitį vaizduojančius A. Mickevičiaus kūrinius, pažymėjo, kad jis duoda vienpusį ir ne visai teisingą Lietuvos vaizdą, be to, esą Lietuvos poeziją sudaro ne tik kovos su kryžiuočiais, Kauno slėnis ir XIV a. istorija. Anot rašytojo, tikrą poeziją apie Lietuvą galėsiąs sukurti lietuvis poetas: „Nežinau kada, bet tikrai kada nors nors gims Lietuvis, kuris, niekuo nesekdamas, visa širdimi tėvynei atsidavęs, Donelaičio kalba uždainuos apie Lietuvą" [1].

K. Donelaičio kūrinius J. I. Kraševskis paminėjo istorijos veikalo „Lietuva" 1-jame tome. Aptardamas kai kurių liaudies dainų didaktinį pobūdį, tuo aspektu paminėjo K. Donelaičio „Metų laikus", o apibūdindamas

[1] *Kraszewski J. I.* Studja Literackie. Wilno, 1842. S. 165.

lietuvių dainų eilėdarą, pažymėjo, kad K. Donelaitis poemoje „Metai" ir pasakėčiose panaudojo graikų hegzametrą [2].

Platesni rašytojo ryšiai su K. Donelaičio kūryba susiję su M. Akelaičio poemos vertimu į lenkų kalbą. 1860 m. J. I. Kraševskio redaguojamame liberaliniame Varšuvos dienraštyje „Gazeta Codzienna" pasirodė skelbimas, kad M. Akelaitis ieškąs spausdinto „Metų" egzemplioriaus. Taip pat buvo pažymėta, kad anksčiau pats redaktorius yra ieškojęs lietuvių poeto raštų. (Matyt, įsigijo gerokai vėliau — savo bibliotekoje turėjo 1869 m. Karaliaučiuje pasirodžiusį leidimą) [3]. M. Akelaičiui knyga, be abejo, buvo reikalinga numatytam vertimui į lenkų kalbą. Neužilgo „Gazeta Codzienna" pranešė, kad šį retą leidinį jo ieškojęs literatas gavęs iš Igno Kulakovskio. M. Akelaitis K. Donelaičio kūrinį greitai išvertė į lenkų kalbą ir 1861 m. kovo 16 d. gavo cenzūros leidimą spausdinti. Poema turėjo išeiti kartu lietuvių ir lenkų kalbomis. Sumanymas neįvykdytas, nes vertėjas buvo persekiojamas už bandymą Klaipėdoje išspausdinti anticarinių leidinių. Rankraštis yra Lietuvos valstybiniame istorijos archyve (F. 378. Ap. 1407. B. 16 I) kartu su kitais M. Akelaičio dokumentais. Kitą Donelaičio „Metų" vertimo rankraščio egzempliorių su dedikacija vertėjas nusiuntė Kraševskiui. Rankraštyje buvo nurodyta, kad poema išversta 1860 m. Lenkų istorikas ir bibliografas M. Brenšteinas straipsnyje apie M. Akelaitį [4] teigė, kad 1860 m. laikraštyje „Gazeta Codzienna" išspausdino klasikinę lietuvių rašytojo poemą „Keturi metų laikai". Tuos duomenis, remdamasis M. Brenšteinu, pakartojo V. Biržiška „Aleksandryne" (Čikaga, 1965. T. 3. P. 364), tik nurodė, kad išspausdinta 1861 m. Iš Lenkijos gauti patikslinimai parodė, kad M. Brenšteino informacija neteisinga [5].

---

[2] *Kraszewski J. I.* Litwa. W-wa, 1847. T. 1. S. 301, 350.

[3] *Pawlik M.* Katalog księgozbioru... Lwów, 1888. S. 297.

[4] Polski słownik biograficzny. W-wa, 1935. T. 1. S. 36.

[5] Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekos rankraščių skyriaus vedėjo V. Banduros laiškas (1963.XII.5) šių eilučių autoriui // VUB. F. 141.

1863 m. vasario 1 d. J. I. Kraševskis buvo priverstas palikti Varšuvą. Apsigyvenęs Drezdene, ėmėsi leidybinės veiklos. Tuo norėjo pasinaudoti po sukilimo antrąkart Prancūzijoje atsidūręs M. Akelaitis. 1865 m. imta tartis dėl jo išverstų K. Donelaičio „Metų" spausdinimo. Buvo numatyta paskelbti pataisytą vertimą J. I. Kraševskio ir M. Dzikovskio redaguotame literatūros žurnale „Przegląd Powszechny". 1865 m. gruodžio 21 d. laiške iš Paryžiaus (tekstas skelbiamas šioje knygoje) M. Akelaitis rašė, kad Dzikovskis jo klausęs, ar sutiksiąs, kad Kraševskis „padarytų kai kurių formos pakeitimų Donelaičio kūrinyje". Vertėjas pranešė, kad su visais rašytojo pataisymais jis iš anksto sutinkąs, nes nuo jo „genialios plunksnos Donelaitis gali pasidaryti tik gražesnis". Jis pažymėjo, kad vertęs pažodžiui — „padariau iš to fotografiją, kurią Tu, mano mieliausias, papuoši spalvomis ir kuriai įkvėpsi gyvybę". Toliau M. Akelaitis pateikė kurių ne kurių minčių apie K. Donelaičio kūrinį. Parafrazuodamas A. Šleicherį, jis rašė, kad Donelaitis esąs lietuvių Homeras, kurį, deja, dar mažai pažįstame. Toliau M. Akelaitis, uolus lietuvių ir lenkų ryšių propaguotojas bei lenkų simpatikas, atkreipė J. I. Kraševskio dėmesį į tariamai „Metuose" esamus fragmentus, rodančius „instinktyvų lietuvių prisirišimą prie Lenkijos". Matyt, tuo jis norėjo parodyti šio kūrinio reikšmę ir lenkų publikai. Vertėjas prašė, kad poema būtų spausdinama ištisai, nieko nepraleidžiant — to K. Donelaitis esąs nusipelnęs. Jis taip pat pageidavo, kad būtų išspausdinta ir rankraštyje esama dedikacija J. I. Kraševskiui. Tais keliais dedikacijos žodžiais vertėjas esą norėjęs lietuvių tautos vardu padėkoti rašytojui už palankumą.

Dar kartą apie K. Donelaičio „Metų" spausdinimą M. Akelaitis užsiminė 1869 m. laiške J. I. Kraševskiui (žr. publikaciją). Jis atkreipė dėmesį į po mirties išspausdintą L. Potockio knygą „Pono Kamertono atsiminimai", kurios trečiojoje dalyje (rašyta apie 1860 m.) [6] labai tei-

[6] *Potocki L.* Pamiętniki pana Kamertona. Poznań, 1869. T. 3. S. 232.

giamai įvertintas K. Donelaičio kūrinys, paminėtas ir jo vertėjas į lenkų kalbą. Ta proga laiško autorius teiravosi, ar nebūtų galima išspausdinti K. Donelaičio kūrinių 1869 m. pradžioje atidarytoje J. I. Kraševskio spaustuvėje, ir vėl pakartojo, kad leidžiąs jam taisyti vertimą ir jį spausdinti. Yra pagrindo manyti, kad vertimo rankraštis buvo taisomas ir, matyt, ruošiamas spaudai, nes minėtame M. Pavliko sudarytame Kraševskio palikimo kataloge yra užregistruotas M. Akelaičio vertimo rankraštis su dedikacija, be to, yra pastaba: „Perrašytas dar kartą švariai" [7]. Iš šio įrašo galima spėti, kad Kraševskio bibliotekoje buvo ir antras, spaudai rengtas egzemplioriu s. Lenkijos bibliotekose M. Akelaičio verstų K. Donelaičio „Metų" rankraščio nepavyko rasti. Gali būti, kad jis kartu su kitais Kraševskio bibliotekoje buvusiais rankraščiais prieš Antrąjį pasaulinį karą pateko į Nacionalinę biblioteką Varšuvoje ir buvo hitlerininkų sudegintas 1944 m. kartu su visa Krasinskių biblioteka [8].

1869 m. rugpjūčio 20 d. laiške iš Drezdeno [9] J. I. Kraševskis papasakojo M. Akelaičiui apie visas iki tol pasirodžiusias K. Donelaičio kūrinių publikacijas (L. Rėzos, A. Šleicherio, G. H. F. Neselmano), nurodė jų privalumus ir trūkumus, iš Neselmano leidinio pateikė biografijos duomenų. Laiškas rodo, kad jo autorius buvo neblogai susipažinęs su lietuvių poeto kūryba, jos eilėdaros ypatybėmis, turėjo savo požiūrį į „Metų" žanrą, atskirų dalių išdėstymo kūrinyje tvarką, pažymėjo, kad L. Rėzos pakeitimai apgadinę kūrinį.

J. I. Kraševskio domėjimasis K. Donelaičio kūryba, sumanymas išleisti jos vertimą į lenkų kalbą yra svarbus lenkų ir lietuvių literatūrinių ryšių faktas, be to, rodo šio rašytojo palankų požiūrį į lietuvių kultūrą, pastangas iškelti atskirus jos faktus.

---

[7] *Pawlik M.* Katalog księgozbioru... S. 514.

[8] V. Banduros laiškas (1963.XII.5) // VUB. F. 141.

[9] Kurniko b-ka. Sign. 2490. L. 27—28; kopija VUB. F. 141 (publikacija šioje knygoje).

A. VIŠTELIS — J. I. KRAŠEVSKIO KŪRINIŲ VERTĖJAS

Išeidamas į 1863 m. sukilimą, A. Vištelis buvo 26 metų ir tikriausiai jau buvo susipažinęs su kai kuriais J. I. Kraševskio veikalais, ypač populiaria Lietuvoje trilogija „Anafielas". Šio kūrinio trys knygos („Vitolio rauda", „Mindaugas", „Vytauto kovos") buvo spausdintos Vilniuje ir daugiau ar mažiau paplitusios po kraštą. Nuodugniau susipažinti su šio rašytojo kūryba atsirado galimybė, kai 1870 m. apsigyveno Prūsijoje, Poznanės Kunigaikštystėje. Nuo 1863 m. emigracijoje gyveno ir J. I. Kraševskis. Kurį laiką Poznanėje veikė jo leidykla, spausdinusi ir savininko kūrinių. 1874 m. birželio 29 d. apsigyvenęs Lipuvkoje prie Dolsko ir gavęs pastovų apmokamą girininko darbą, A. Vištelis galėjo daugiau atsidėti literatūrai, bibliotekos kaupimui. Po metų užmezgė korespondencinius ryšius su rašytoju, o vėliau ir asmeniškai susitiko.

J. I. Kraševskio lietuviškos tematikos kūriniai, ypač romantinė trilogija „Anafielas", darė A. Višteliui didelį idėjinį bei estetinį poveikį, ugdė jo patriotizmą, kėlė susidomėjimą Lietuvos istorija, gimtąja kalba. Mūsų poeto gyvenimą ir kūrybą tyrinėjęs V. Kuzmickas rašė: „[...] šio autoriaus poemose, ypač trilogijoje „Anafielas", jis rado savo neaiškių lūkesčių formules bei universaliausias tiesas" [1].

Apie patirtą poveikį A. Vištelis ne kartą rašė Kraševskiui. Antai 1881 m. lapkričio 24 d. laiške dėkojo: „Už viską, ką „Anafielu" ir veikalu „Lietuva" įliejote į mano sielą, esu Jums skolingas!"

Intensyvesnio literatūros darbo A. Vištelis, matyt, ėmėsi 1876—1877 m. Bene 1878 m. jis nusiuntė rašytojui savo vertimų rinkinėlį, prašė juos įvertinti. Čia buvo keletas I. Krasickio pasakėčių, A. Mickevičiaus sonetas „Akermano stepės" ir pora J. I. Kraševskio kūrinių — poemėlės „Nenusigandantis" („Nieulenkniony")

[1] *Kuzmickas V.* „Aušros" poeto likimas // Senosios lietuvių literatūros baruose. V., 1971. P. 137.

ir „Diedas ir boba" („Dziad i baba"). Rankraščiai yra Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekoje (sign. 4664)[2]. Pastarasis kūrinėlis kartu su kitais J. I. Kraševskio vertimų rankraščiais yra Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto (LLTI) rankraštyne[3]. Poemėlę „Nenusigandantis" vertėjas paskelbė „Lietuviškajame Aušros kalendoriuje ant metų 1884" (Ragainė, 1883). Prie publikacijos yra data — 1877 m. rugsėjo 26 d. — ir pastaba: „Pagal sawo dumą liuosai isz lenkiszko iszgwalde J. A. V. Lietuwis". Vertimas buvo paskelbtas ir M. Jankaus sudarytame pirmajame lietuvių literatūros almanache „Mužikėlis" (Ragainė, 1885. P. 21—24), o 1893 m. Plimute, JAV, išleistame kūrinių rinkinyje „Lietuviškos dainos iš visur surinktos".

A. Vištelį ypač žavėjo senovės lietuvių gyvenimą, mitologiją vaizdavusi 1-oji „Anafielo" dalis „Vitolio rauda". Ryžosi ją versti pagal 2-ąjį perdirbtą ir padidintą leidimą, pasirodžiusį Vilniuje 1846 m. (1879.XII.28 A. Vištelio laiškas J. I. Kraševskiui). Netrukus įsitikino, kad šiam darbui nėra deramai pasirengęs — nepakankamai moka lietuvių kalbą. Darbą atidėjus, teko mokytis kalbos. Tam tikslui parsisiųsdino iš Karaliaučiaus F. Kuršaičio lietuvių kalbos gramatiką ir žodyną, įsigijo kitų leidinių (1877.III.18). F. Kuršaičiui bene 1877 m. siuntė ir pirmuosius vertimo fragmentus, teiravosi jo nuomonės. Šis atsakęs, kad liaudis nesupras (1879.XII.28). Poemos prakalbą ir pirmųjų trijų puslapių vertimą nusiuntė Klaipėdos laikraščio „Lietuviška ceitunga" redaktoriui M. Šerniui. Šis apie vertimą atsiliepė palankiai („man dėl pavyzdžio atsiųstos giesmės gali būti didžiai pagirtinos"), tačiau pažymėjo, kad jis tinka „tik mokytiems žmonėms" (ten pat). Poemos prakalba su redakcijos prierašu buvo paskelbta laikraštyje[4]. Kritinės pastabos nepakirto vertėjo ryžto — minėtame laiške jis ra-

[2] *Žukas* V. A. Vištelio vertimų rinkinys ir jo laiškas J. Kraševskiui // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. 1962. T. 2. P. 196.

[3] LLTI. F. 1—861. P. 45—46.

[4] Ka tewai musu weike... / Parašas: J. A. W. Lietuwis // Lietuwiszka ceitunga. 1881. Jun. 21. Nr. 25. P. 2—3.

šė: „Sielos gilumoje jaučiu, kad mano darbas bus vertas spaudos, nors žinau, kad kritikų netrūksta". Stengėsi versti, kiek kalbos ypatybės leido, „sąžiningai ir tiksliai", nenutoldamas nuo originalo. Iš pradžių buvo numatęs pridėti papildymų — girdėtų mitologijos epizodų, kurių nėra knygoje, — tačiau vėliau tos minties atsisakė. Versdamas atsižvelgė į teritorijoje tarp Ukmergės, Vilniaus ir Kauno, be to, abipus Nemuno iki Tilžės vartojamą kalbą, nors, anot vertėjo, dominavo „panemunės sintaksė".

Vertimą A. Vištelis stengėsi baigti iki J. I. Kraševskio jubiliejinės datos — literatūrinio darbo penkiasdešimtmečio, kuris buvo plačiai paminėtas spaudoje ir Krokuvoje 1879 m. spalio 2—7 d. suruoštose iškilmėse. 1879 m. gruodžio 28 d. laiške rašytojui vertėjas rašė, kad siunčiąs, „nors ir nevykusiai parašytas", kai kurias ištraukas iš „Vitolio raudos". Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekoje (sign. 4664) yra šių ištraukų rankraščiai, kopijos — Vilniaus universiteto bibliotekoje (F. 141). Rankraštyje nurodyta būsimos knygos antraštė, paantraštė, autoriaus ir vertėjo pavardės, epigrafas — dainos „Aš padainuosiu dainų dainelę" posmas, be to, iliustracija — kanklių piešinys ir data — 1879 m. Rankraščio turinys: A. Vištelio dedikacija „Apieravonė" su J. I. Kraševskio akrostichu, „Įeiga", poemos ištraukos (17 p.) ir komentarai (3 p.). Tai jau baigto vertimo tekstas — nuo išspausdintojo skiriasi nedideliais stilistiniais taisymais. LLTI yra vertimo fragmentas „Prieiga (į Witolorauda)"[5] su data: „Girioj d. 20 Januarijaus 1878 m." ir parašu.

Vertimą išleisti buvo žadėjęs rašytojas savo lėšomis (1879.XI.20). Mokytojui Bekmanui A. Vištelis rašė (1880. XII.8), kad autorius būgštaująs dėl didelių išlaidų — gali kainuoti 700—800 markių[6]. Vertėjas tuo metu lėšų knygai leisti neturėjo (1880.IV.28). Poemą išspausdino V. Lebinskis Poznanėje J. I. Kraševskio spaustuvėje

[5] LLTI. F. 1—861. P. 1—2.
[6] Ten pat. F. 1—848. L. 11.

1881—1882 m. dviem knygomis (iš viso 320 p.). Išėjo vertėjo lėšomis (sumokėta 600 markių) [7], nors leidinyje nurodyta, kad išleido autorius. Išspausdinta 520—540 egz.

Knygą vertėjas paskyrė poemos autoriaus literatūriniam jubiliejui pažymėti — apie tai rašoma „paaukojime". Įdėta eiliuota dedikacija — „Apieravonė", kurioje iškeliami lietuvių tautos praeities gerbėjo J. I. Kraševskio nuopelnai įamžinant padavimus — jie rašyti lenkų kalba, nes nepakankamai mokąs lietuviškai. Dedikacijos autorius iškėlė lietuvių kalbos grožį, senumą ir turtingumą, pažymėjo padavimų vertę — juose „paslėptos seklos teisybių", tik reikia mokėti suprasti, atskirti rūdis ir priemaišas (šiukšmes). Dedikacija baigiama mintimis, kurias galima laikyti jų autoriaus įsitikinimų kvintesencija ir veiklos programa. Jis rašė: „Mielas Skaitytojau! mylekite, kawokit ir ginkit sawo senąjį ir szwentąjį Pratku padawima — kałba iszwisû syłû, kaip imanydami ir igaledami, nesa tay yra Jusu brangiausis skarbas nû paties Diewo dûtas, o ir wienintelis ir paskiausisis Jusu dwiaszmenis ginklas! Jeygu pawelisit jį saw iszpleszti ir nużawinti, isznyksit ir Jus su jûmi drauge isz szios pasaules" [8]. Dėl šios prakalbos jos autorius turėjo nemažų nemalonumų — „anginas" iš Virkytų norėjęs „sugelt smertnai" [9] (A. Vištelis rašė, kad mokytojas Bekmanas parašė skundą), tai, be abejo, prisidėjo prie jo ištrėmimo iš Vokietijos.

Knygos gale pridėtas poemoje pavartotų retesnių žodžių žodynėlis. Aiškinami kai kurie polonizmai ir tarptautiniai žodžiai, tarmybės, nurodomi sinonimai (giedras — skaidrus, pagadnas, blaivus; gyvatas — „amžio bėgis", būvis, gyvenimas; linksminė — laumės juosta, vaivorykštė), upių ir miestų pavadinimai, mitologiniai vardai (Aitvaras, Kaunis, Milda, Okapirmas, Vaižgantas — linų dievaitis, Žemininkas — žemdirbių dievas, Vitolis — visa žinąs pusdievis, poemoje neminimas mil-

[7] *Šliūpas J.* Lietuviškieji raštai ir raštininkai // Rinktiniai raštai. P. 134.

[8] *Kraszewskis J. I.* Witolorauda. P. 4—5.

[9] A. Vištelio laiškas (1884.I.26) J. Šliūpui. LLTI. F. 1—849. L. 4.

žinas Alcis — vertėjas apie jį papasakojo nuo sávęs). Po to eina priedas, pavadintas „Progaliu". Remdamasis šaltiniais ir žodžių Baltija, gintaras etimologija, įtikinėja, kad rojus buvęs prie Baltijos jūros, o pirmieji žmonės kalbėję prūsų (t. y. lietuvių) kalba. Knygos pabaigoje yra tokie vertėjo žodžiai: „Užbaigdamas szį prastąjį mano darbą, tikiůsi jogey ne bus jis nůprasnas, bet atnesz pageidauta waisiu ir naudą Mielam Skaitytojui ir ałpstancziai syłwartůse musu Tewiszkei Lietuwai" [10].

Vėlesni literatūros istorikai vertimui prikišo kalbos netobulumą, nors bendrą poetinį lygį laikė patenkinamu. J. Tumas pažymėjo, kad „Vitolio raudos" vertimo kalba nesanti netaisyklinga ir šiaip vertimas „nebūtų blogiausias", tačiau smarkiai gadina daugybė visai nereikalingų polonizmų [11]. V. Mykolaitis rašė, kad šios poemos vertimas buvo pirmas žymus A. Vištelio literatūrinis darbas, tad anais laikais jis negalėjęs būti tobulas, o šiandien visai nepriimtinas, tačiau tuo metu buvo pakenčiamas, ir „Aušra" jį pasveikinusi labai entuziastingai [12]. Reiklesni buvo šeštojo dešimtmečio literatūros istorikai, pažymėję, kad tiek eiliuota dedikacija J. I. Kraševskiui „Apieravonė", tiek visos poemos vertimo „poetinis lygis, išskyrus atskirų dainų tekstus, gana žemas" [13].

1879 m. spalio 22 d. laiške J. I. Kraševskiui A. Vištelis užsiminė apie visos trilogijos vertimą. Jį ypač jaudino 3-ioji šio veikalo dalis „Vytauto kovos", jos pratarmė. Jau pirmajame laiške Kraševskiui (1875.III.18) minėjo šį fragmentą, o po kelių metų vėl prisiminė, kad „įžanginė giesmė", jau pirmą kartą perskaityta, sujaudino iki sielos gelmių (1882.XII.28). Ištraukas iš tos giesmės ne kartą citavo laiškuose, su gailesčiu minėdavo

[10] *Kraszewskis J. I.* Witolorauda. D. 2. P. 315.

[11] *Tumas J.* Lietuvių literatūros paskaitos: Draudžiamasis laikas. P. 47.

[12] *Mykolaitis V.* Naujoji lietuvių literatūra. T. 1. P. 122.

[13] Lietuvių literatūros istorija. T. 2. Kapitalizmo epocha. (1861—1917). V., 1958. P. 118.

žlugusią didingą Lietuvos praeitį. Vilniaus universiteto bibliotekoje esamame A. Vištelio dainų rinkinyje [14] (čia pateko iš „Varpo" ir „Ūkininko" archyvo) yra pratarmės vertimas — „Prieiga į (Witautinius muszius)". Kitas šio vertimo identiškas rankraštis su parašu yra LLTI [15]. A. Vištelis rašė J. I. Kraševskiui (1882.XII.28), kad jo versta minėtos poemos įžanga nuorašais sklindanti po visą Lietuvą. V. Kuzmickas šiuo teiginiu abejoja — esą vargu ar, be paties vertėjo, bus kas ją skaitęs [16]. (Iš tikrųjų „Aušra" 1885 m. Nr. 7—8 paskelbė poemos „Įžangą", tačiau T. Žickio Linkio vertimą.) A. Vištelio vertimą V. Kuzmickas paskelbė straipsnyje „Aušros" poeto likimas" [17].

LLTI yra ir pačios poemos „Vytauto kovos" A. Vištelio vertimo rankraščių. Viename yra toks užrašas: „Fragmentai isz (Anafielas) Senapilės. Witauto muszei. Isz padawimu Lietuwos. Surinkti per J. I. Kraszewski ir lenkiszkai suraszyti. Asz meginu iszwerst (iszguldit) ant lietuwiszkos kałbos" [18]. Rankraštyje yra XXVIII—XXXI poemos skyrių vertimai. LLTI yra ir kitas „Vytauto kovų" rankraštis [19]. Šis kiek didesnis už anksčiau minėtąjį — XXVII—XXXIV skyriai. Tikriausiai buvo ir ankstesnių skyrių vertimų, bent poemos pradžia, bet ne viskas išliko. Keista, kad A. Vištelis apie šį vertimą laiškuose J. I. Kraševskiui neužsiminė.

J. Basanavičiaus paragintas, A. Vištelis numatė išversti paskutinį lietuviškos tematikos Kraševskio kūrinį — apysaką „Kunigas". Tos knygos jis intensyviai ieškojo Poznanės knygynuose, ten negavęs per laikraštį „Biesiada Literacka" užsisakė iš Varšuvos (1882.XII.28). Yra išlikęs apysakos pradžios vertimo rankraštis — apie pusę spaudos lanko [20].

---

[14] VUB. F. 1—D 842.
[15] LLTI. F. 1—871. P. 3—4.
[16] Senosios lietuvių literatūros baruose. V., 1971. P. 133.
[17] Ten pat.
[18] LLTI. F. 1—861. P. 5—33.
[19] LLTI. F. 1—862. 61 p.
[20] Kunigas // LLTI. F. 1—872. 9 p.

Buvo ir kitų planų — A. Vištelis prašė J. I. Kraševskio parašyti nors trumpą, 10 lankų, Lietuvos istoriją iki mūsų dienų arba nors iki Liublino unijos. Šią knygą jis buvo numatęs išversti į lietuvių kalbą (1881.VIII.18).

A. Vištelio atlikti J. I. Kraševskio kūrinių vertimai yra reikšmingas lietuvių kultūros ir literatūros istorijos faktas — jie gerokai išplečia A. Vištelio kūrybinės veiklos vaizdą, papildo užsienio literatūros vertimų į lietuvių kalbą istoriją, parodo lenkų rašytojo kūrybos populiarumą XIX a. aštuntajame—devintajame dešimtmetyje.

J. I. KRAŠEVSKIS LIETUVIŲ ISTORIOGRAFIJOJE

Praėjo beveik 150 metų nuo J. I. Kraševskio, jo knygų paminėjimo lietuvių raštuose. Per šį ilgą laiko tarpą išsamesnių tyrinėjimų pasirodė nedaug, kur kas dažniau šis rašytojas epizodiškai minimas literatūros mokslo, istorijos ir kitose knygose bei įvairiuose laikraščiuose. Lietuvių istoriografiją papildo vienas kitas iš lenkų kalbos išverstas veikalas, pateikiantis duomenų apie rašytoją bei jo kūrinius. Pagaliau negalime apeiti lenkų autorių tyrinėjimų, skirtų J. I. Kraševskio biografiniams bei kūrybiniams ryšiams su Lietuva.

Kiek daugiau atlikta skelbiant, tiriant lietuvių kultūros veikėjų (L. A. Jucevičiaus, M. Akelaičio, A. Vištelio) laiškus lenkų rašytojui. Pirmoji tokia publikacija pasirodė praėjusio šimtmečio pabaigoje — tai A. Kaupo-Selimo straipsnis „M. Akelaitis šviesoj laiškų pas Kraševskį" [1]. M. Akelaičio laiškais lenkų rašytojui naudojosi A. Tyla tyrinėjimui „Mikalojaus Akelaičio ryšiai su lenkų kultūros ir politikos veikėjais" [2]. L. A. Jucevi-

[1] Tėvynė. 1898. Nr. 7. P. 247—249; Nr. 8. P. 281—283; Nr. 9. P. 311—313.

[1] *Тила А.* Связи Микалоюса Акелайтиса с польскими культурными и политическими деятелями // Związki rewolucjonistów polskich i rosyjskich w XIX wieku. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1972. S. 171—179.

čiaus laiškus J. I. Kraševskiui paskelbė ir detalius komentarus parengė M. Lukšienė [3], A. Vištelio laiškus tam pačiam adresatui apžvelgė šių eilučių autorius [4]. Vilnietė tyrinėtoja M. Niedzviecka paskelbė straipsnį „Lietuvių nacionalinio judėjimo veikėjų laiškai J. I. Kraševskiui" [5]. Minėti darbai aptariami įžanginiuose straipsniuose prie šioje knygoje skelbiamų laiškų. Literatūrą apie J. I. Kraševskį, jo lietuviškos tematikos kūrinius, jų vertimą ir vertinimą lietuvių spaudoje apžvelgė K. Doveika straipsnyje „J. Kraševskio ryšiai su Lietuva ir lietuvių literatūra", paskelbtame „Literatūroje ir kalboje" [6], knygoje „Literatūrinės vagos" [7]; jo sutrumpintas variantas paskelbtas „Pergalėje" [8]. Autorius aptarė Lietuvos istorijos veikalus (detaliau apie „Lietuvą"), lietuviškos tematikos grožinę kūrybą (trilogiją „Anafielas", „Kunigą"), lenkų rašytojo domėjimąsi lietuvių tautosaka bei originalia kūryba, asmeninius ryšius su mūsų tautos kultūros veikėjais, jo kūrybos poveikį lietuvių rašytojams, kūrinių vertimus į lietuvių kalbą. Lenkų kalba pasirodė M. Niedzvieckos analogiško turinio straipsnis „J. I. Kraševskis ir nacionalinio atgimimo judėjimas Lietuvoje" [9]. Ji rašė apie lenkų istoriografijos (sakysim, V. Daneko) požiūrį į J. I. Kraševskio ryšius su Lietuva, apie rašytojo dvejopai suprastą Lietuvą — senąją, pagoniškąją ir Lietuvą — Lenkijos dalį (liaudies jis nepažinęs), apie lietuviškos tematikos kūrinių populiarumą tautinio išsivaduojamojo judėjimo metais, ryšius su lie-

[3] *Jucevičius L. A.* Laiškai. Laiškai J. Kraševskiui // *Jucevičius L. A.* Raštai. V., 1959. P. 569—587, 670—675.

[4] *Žukas V. A.* Vištelio laiškai J. Kraševskiui // Bibliotekininkystės ir biblicgrafijos klausimai. 1962. T. 2. P. 196—212.

[5] *Niedzwiecka M.* Listy działaczy litewskiego ruchu narodowego do J. I. Kraszewskiego // Prace Literackie. Wrocław, 1982. T. 23. S. 17—51.

[6] Literatūra ir kalba. 1962. T. 6. P. 266—301.

[7] *Doveika K.* Literatūrinės vagos. V., 1981. P. 209—246.

[8] *Doveika K. J.* Kraševskis ir Lietuva // Pergalė. 1962. Nr. 7. P. 136—144.

[9] *Niedzwiecka M. J. I.* Kraszewski a ruch odrodzenia narodowego na Litwie // Prace Literackie. Wrocław, 1981. S. 139—153.

tuvių kultūros veikėjais (L. A. Jucevičiumi, M. Akelaičiu, A. Višteliu). Autorė pateikė lietuvių (J. Mikšo, J. Basanavičiaus, J. Tumo, J. Lebedžio ir kt.) minčių apie lietuviškos tematikos kūrinius.

Rašytojo ryšiams su Vilniumi skirtas M. Štolcman straipsnis „Misijos žmogus" [10]. Autorė apžvelgė trilogijos „Anafielas" atskirų dalių recenzijas, „Vitolio raudai" skirtas V. Smakausko iliustracijas, su šia poema susijusias S. Moniuškos kantatas, to meto Vilniaus gyvenimą vaizdavusias apysakas. Straipsnio pabaigoje pridėta Vilniaus periodikoje skelbtų kūrinių statistika.

Toliau rašytojo kūrinių vertimų į lietuvių kalbą įžangos, vadovėliuose, enciklopedijose skelbti straipsniai, vertimų recenzijos, epizodiniai paminėjimai, kronika grupuojama temomis akcentuojant svarbesnius lietuvių spaudoje keltus J. I. Kraševskio veiklos bei kūrybos vertinimo aspektus.

Biografijos bruožai, pažiūros. Mažojoje Lietuvoje ir JAV leidžiamuose lietuviškuose laikraščiuose „Aušra", „Lietuviška ceitunga", „Tilžės keleivis", „Keleivis", „Žiūronas", „Nemuno sargas", „Lietuviškasis balsas", „Vienybė lietuvninkų" 1883—1887 m. paskelbta keliolika žinučių apie paskutinius J. I. Kraševskio gyvenimo metus — jo areštą, kratas namuose Drezdene, iškeltus kaltinimus, teismą ir nuosprendį (3,5 metų tvirtovės), paleidimą už užstatą, kelionę į Italiją gydytis, pagaliau — mirtį. Be abejo, lietuvių spaudos pranešimai buvo tik nežymus atgarsis visos audros, kuri vyko vokiečių ir, aišku, lenkų spaudoje.

Lietuvių spaudai, matyt, trūko tikslios informacijos apie suėmimo priežastis ir kaltinimo motyvus. Sakysim, vienu tarpu buvo pranešama apie rašytojo priešiškumą Rusijai, šnipinėjimą. Po kratos buvęs areštuotas, bet, nepasitvirtinus kaltinimui, paleistas [11]. Praėjus savaitei, tas pats laikraštis rašė, kad rašytojas „kurstąs lenkus prieš rusų valdžią", kad kaltinamas šnipinėjimu Prancūzijos

[10] *Stolzman M.* Człowiek misji // *Stolzman M.* Nigdy od ciebie miasto... Olsztyn, 1987. S. 110—131.

[11] Tilžės keleiwis. 1883. 22. Jun. Nr. 25. P. 168.

naudai. Padarius kratą, paimti vežimai raštų, tarp kurių „daug prieš jį liudijančių" [12]. Praslinkus dar porai savaičių, Ragainėje leidžiamas „Keleivis" rašė, kad Kraševskis kaltinamas šnipinėjimu Austrijos, pasak kitų, Prancūzijos naudai [13]. Pagaliau nuo 1883 m. provokiška tapusi „Lietuviška ceitunga" jau kaltino šnipinėjimu Prancūzijos, Rusijos ir Austrijos naudai [14].

J. I. Kraševskio byla atspindėjo aštrėjančius politinius nacionalinius santykius Vokietijoje, valdžios represijas prieš lenkus, ypač rytinėje valstybės dalyje. Tokie pat beteisiai buvo ir Mažosios Lietuvos lietuviai, tad byla ir juos, nors ir netiesiogiai, lietė ir jaudino. Vieni laikraščiai tenkinosi lakoniškais pranešimais, kiti, sakysim, „Lietuviška ceitunga", užėmė antilenkišką poziciją — rašė, kad ši byla rodanti, jog lenkai, norėdami atgauti prarastą valstybę, jeigu tik galėtų, suvaidytų Europos valstybes. Čia užsiminta ir apie lenkų mėginimą patraukti lietuvius į savo pusę ir veikti išvien, tačiau šie esą nuo tokios sąjungos atsisaką: „[...] tokie Prietelei te pasiliekt atstù nů musûl" [15]. Kai kuriuose laikraščiuose, nors ir santūriai, buvo reiškiama rašytojui pagarba ir užuojauta, pažymimas jo artumas lietuviams. Sakysim, „Tilžės keleivis" pažymėjo, kad šio rašytojo vardas paskutiniu metu tapo populiarus ir tarp lietuvių, nes vieną gražiųjų savo giesmių — „Vitolio raudą" „i musû mielaję kalbą" pats yra išvertęs [16]. K. Kibelkos redaguojamas Karaliaučiuje leidžiamas „Žiūronas" rašė apie „apgailėtinąjį J. I. Kraševskį", pažymėjo, kad „pagirtasis giesmininkas" ir lietuviams „dvasiškai" nemirtingas pasidaręs [17]. M. Jankus rašytojo nekrologe kaltino vokiečių valdžią už priešiškumą „nevokiškom gimi-

[12] Ten pat. 29. Jun. Nr. 26. P. 174.

[13] Keleiwis. 1883. 13. Jul. Nr. 15. P. 88.

[14] Prowa priesz žemės iszdawejus Kraszewski bey Hentsch // Lietuwiszka ceitunga. 1884. 27. Meiji. Nr. 22. P. 2.

[15] Ten pat.

[16] Tilžės keleiwis. 1883. 22. Jun. Nr. 25. P. 168. (Iš tikrųjų poemą į lietuvių kalbą išvertė A. Vištelis.)

[17] Žiūronas. 1886. 21 [turi būti 27] Meiji. Nr. 22. P. 85.

nėms", ypač tokiam „giminės vadovui" kaip Kraševskis [18].

Naujų, kiek detalesnių informacijų apie Kraševskį pasirodė tik po ilgesnės pertraukos — 1912 m. „Vienybėje lietuvninkų" buvo paskelbtas gimimo 100-osioms metinėms skirtas straipsnelis [19]. Jame nurodyta, kad apysakose ir romanuose rašytojas iškeldavo „gyviausius ir opiausius anų laikų gyvenimo klausimus ir teisingai piešdavo praeitį". Paminėti lietuviškos tematikos istorijos ir grožinės literatūros kūriniai, iš lenkų kultūros istorijos — veikalas „Lenkija trijų padalinimų laikotarpiu".

1920 m. žurnale „Švietimo darbas" A. Janulaitis paskelbė straipsnį apie M. Akelaitį [20], kuriame papasakojo apie jo ryšius, susirašinėjimą su Kraševskiu. Tyrinėtojas pradėtą darbą tęsė ir parašė naują, gerokai platesnį ir gilesnį variantą. Studija pasirodė jau po autoriaus mirties, 1969 m.[21] Čia yra skyrelis „Santykiai su Kraševskiu". Autorius rašo apie J. I. Kraševskio veiklą gyvenant Voluinėje, Žitomire, o vėliau Varšuvoje, apie jo pasaulėžiūrą. Pažiūromis rašytojas „buvo artimas bajorams — dvarininkams, tikintis žmogus, politikos srityje palaikė ramų ir atvirą darbą, taigi ėjo prieš sąmokslus, kurie, jo nuomone, demoralizuoja ir doroviškai gadina žmones, nes moko meluoti" [22]. Valstiečių klausimu rašytojas buvo radikalesnis — gynė jų asmeninę laisvę, teisę įsigyti žemės, šviestis. Dėl požiūrio į valstiečius, tais klausimais parašytų straipsnių į laikraščius, turėjo konfliktų su Voluinės dvarininkais. A. Janulaitis plačiai aptarė M. Akelaičio ryšius su J. I. Kraševskiu.

Maironis „Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje" rašė, kad pirmieji kūriniai, į kuriuos visuomenė atkreipė dėmesį, buvo „Poetas ir pasaulis" ir „baltomis eilė-

[18] *Jankus M.* J. I. Kraszevskis: Lenkiszkai raszantis Lietuvis / Parašas: Utnius // Garsas. 1887. Bal. 30. Nr. 4.

[19] Juozas Ignas Kraševskis (1812—1912) // Vienybė lietuvninkų. 1912. Nr. 38. P. 8.

[20] *Janulaitis A.* M. Akelaitis // Švietimo darbas. 1920. Nr. 11. P. 46—59; Nr. 12. P. 33—39.

[21] *Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. V., 1969. 95 p.

[22] Ten pat. P. 28.

mis" parašyta poema iš lietuvių padavimų „Vitolio rauda". Knygos autorius pažymėjo nepaprastą J. I. Kraševskio darbštumą. Jo apysakas suskirstė į dvi grupes: vienos „iš visuomeninio gyvenimo", ten akcentuojami, diegiami „rimti krikščioniški principai, tėvynės meilės kupini", kitos — iš Lietuvos ir Lenkijos istorijos [23]. Kai kurie Maironio pateikti biografijos faktai netikslūs, sakysim, neteisingai rašė, kad Kraševskis baigė Vilniaus universitetą [24] (iš tikrųjų įstojo 1829 m., o jau 1830 m. gruodžio mėn. buvo areštuotas ir paleistas tik 1832 m. kovo mėn., bet tais metais universitetas buvo uždarytas). Nelabai tiksli informacija ir apie rašytojo teismo Vokietijoje priežastį: esą archyvuose savo apysakoms renkantis medžiagą rašytojas buvęs įtartas šnipinėjimu Prancūzijos naudai ir per nesusipratimą patekęs „tvirtovės kalėjiman" [25]. Beje, panašiai šį įvykį aiškino ir J. Tumas [26]. Arčiau tiesos buvo J. Šliūpas, nurodęs, kad vokiečių valdžia lenkų literatūros Nestorą apkaltino vien už tai, kad jis lenkas [27].

Išsamesnių duomenų apie atskirus J. I. Kraševskio gyvenimo ir veiklos faktus, bendrus kūrybos bruožus pateikta Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto 1926 m. išleistoje B. Chlebovskio knygoje „Lenkų literatūra" [28]. Autorius rašytoją laiko prozaiku, o ne poetu, dramaturgu, pažymi jo ryšius su pozityvizmu, prie vertingiausių kūrybinio palikimo dalykų skyrė „liaudiškas apysakas", iš mokslo veikalų — „Lenkija trijų padalinimų metu" [29].

Žurnale „Kultūra" 1927 m. paskelbtame straipsnyje iškelta rašytojo kūrybos reikšmė lietuviams, aptarti svar-

[23] *Maironis.* Raštai. T. 5. Trumpa visuotinės literatūros istorija. K., 1926. P. 259.

[24] Ten pat.

[25] Ten pat. P. 260.

[26] *Tumas J.* Lietuvių literatūros paskaitos: Draudžiamasis laikas. „Apžvalgos" grupė... K., 1924. P. 31.

[27] *Šliūpas J.* Atsiminimai // Rinktiniai raštai. P. 337.

[28] *Chlebovskis B.* Lenkų literatūra, 1795—1905 / Vertė P. Vaičiūnas. K., 1926. P. 236.

[29] Ten pat. P. 244.

besni Lietuvos istorijos darbai, trilogija „Anafielas" [30]. Pažymint J. I. Kraševskio mirties 50-metį, V. Maciūnas kiek daugiau papasakojo apie įvairiapusę rašytojo veiklą, nepaprastą literatūrinį produktyvumą ir beletristikos bei publicistikos ribotumą — rašytojas nepasižymėjo „labai giliu ar originaliu talentu", istorinėms apysakoms trūksta įsijautimo į praeitį, pasigendama ryškių charakterių, o publicistikai — „nuoseklios ir griežtos minties". Anot straipsnio autoriaus, J. I. Kraševskis nebuvo „visuomenės vadas", o tik besikaitaliojančios jos nuomonės „jautrus reiškėjas [...], tikras visuomenės barometras" [31].

Kitame jubiliejiniame straipsnyje [32] buvo rašoma, kad „pagriežtinto Rusijos rėžimo" sąlygomis rašytojas negalėjo likti nuošalyje nuo politinių įvykių, pilietinis pareigingumas vertė jį dalyvauti tautos kultūriniame gyvenime, intensyviai dirbti kūrybinį darbą. Jis stengėsi parodyti idealizuotą senovę, kad būtų kuo remtis kuriant dabartį. Tuo rašytojas imponavo mūsų aušrininkams.

Pokario metais gausiau duomenų, ypač apie Vilniaus laikotarpį, pateikė A. Liobytė. Autorė papasakojo apie J. I. Kraševskio studijas, Vilniuje parašytus pirmuosius kūrinius, svarbesnius vėlesnių metų gyvenimo įvykius, pažiūras („svyravo tarp konservatyviųjų pradų ir pažangių demokratinių, prie kurių linko šviesus jo protas ir žmogų mylinti širdis"). [33] Autorė pažymėjo, kad jaunystėje rašytojas buvo pasidavęs romantizmo nuotaikoms, „bandė apdainuoti vienišą, nuo visuomenės atitrūkusį žmogų" [34]. Detaliau aptarti lietuviškos tematikos istorijos veikalai ir grožinės literatūros kūriniai.

---

[30] Kraševskis (1812—1887) / Parašas: P. G-s // Kultūra. 1927. Nr. 4. P. 234—235.

[31] *Maciūnas* V. J. I. Kraševskis / Parašas: V. M. // Lietuvos aidas. 1937. Kovo 19. Nr. 125.

[32] Kraševskio 50 metų mirties sukaktis / Parašas: J. V. // Akademikas. 1937. Nr. 6. P. 143.

[33] *Liobytė A.* J. I. Kraševskio gyvenimas ir kūryba // Kraševskis J. I. Kunigas. V., 1958. P. 288.

[34] Ten pat. P. 289.

Biografinius ir kūrybinius rašytojo ryšius su Lietuva apžvelgė V. Abramavičius[35]. Autorius trumpai aprašė J. I. Kraševskio redaguotame žurnale „Athenaeum" skelbtą medžiagą apie literatūrą, dailę, architektūrą, muziką, pažymėjo jo reikšmę ugdant jaunuosius lenkų rašytojus.

B. Genzelis ir R. Plečkaitis rašė apie J. I. Kraševskio nuopelnus filosofinės minties raidai Lietuvoje, G. Hegelio idėjų populiarinimą žurnale „Athenaeum" — čia spausdintos filosofo veikalų ištraukos, straipsniai apie jį. Anot straipsnio autorių, rašytojas įžvelgė vokiečių filosofo „vystymosi idėjos revoliucinį turinį", taip pat atskirų koncepcijų ribotumą[36]. B. Genzelis ne kartą yra rašęs apie J. I. Kraševskio filosofines idėjines pažiūras; daugiausia dėmesio jis kreipė į rašytojo santykį su lietuvių kultūra, tautiniu išsivaduojamuoju judėjimu. (Apie tai žr. skyrelį „Kraševskio „lietuviškumas".)

Vienas reikšmingiausių J. I. Kraševskio biografijos tyrinėjimų lietuvių istoriografijoje yra archyviniais šaltiniais pagrįstas F. Sliesoriūno straipsnis apie mnezerių (mąstytojų) draugiją Vilniaus universitete 1830 m.[37] Čia pateikta duomenų apie būsimo rašytojo, tuo metu studento, dalyvavimą nelegalioje draugijoje (buvo jos pirmininkas, parengė įstatus), veiklą artėjant sukilimui, suėmimą ir tardymą, ryšius su J. Leleveliu, kalinimą ir paleidimą, bausmę, ligą, bausmės dovanojimą, perdavimą vietinės policijos priežiūrai, išvykimą pas tėvus.

Fragmentinių duomenų pateikia ir kai kurie kiti tyrinėtojai. Antai V. Kubilius rašė, kad J. I. Kraševskis Vilniuje skaitė viešas paskaitas apie Dantę, vertė „Dieviškąją komediją"[38].

---

[35] *Abramavičius V.* Kraševskis ir Lietuva // Literatūra ir menas. 1962. Liepos 28. P. 2.

[36] *Genzelis B., Plečkaitis R.* Hegelio idėjos XIX a. Lietuvoje // Problemos. 1970. Nr. 1. P. 25.

[37] *Sliesoriūnas F.* Mnezerių draugija Vilniaus universitete (1830 m.) // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. Serija A. 1974. T. 2. P. 75, 77—78, 81, 84—85, 87—89.

[38] *Kubilius V.* Dantė ir lietuvių kultūra // *Kubilius V.* Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas. V., 1983. P. 192.

M. Lukšienė aptarė „Athenaeum" idėjines pozicijas, jų evoliuciją — penki pirmieji numeriai buvo orientuoti į konservatyviausią lenkų literatūros sparną, o nuo šeštojo prasideda posūkis — atsiranda antifeodalinių užuominų, nors vis dar kreipiamasi į bajorą, mėginama humanizuoti jo santykius su baudžiauninku [39]. Veikalų „Vilnius" ir „Lietuva" rašymas, domėjimasis lietuvių tautos praeitimi, tautosaka leido giliau suvokti naujos epochos dvasią, tautinius judėjimus, peržiūrėti iki tol, ypač lenkų istoriografijoje, vyravusį gana negatyvų požiūrį (lietuviai barbariški, žiaurūs) į lietuvių tautą, kuri iš tikrųjų Lietuvos krikšto metu buvusi kur kas aukštesnės civilizacijos negu įprasta manyti [40]. Beje, mokslininkė pažymėjo, kad Kraševskis valstietį jau laikė „pagrindiniu tautos kultūros lobių saugotoju" [41].

Trumpų biografijos duomenų, beje, neišvengęs faktinių klaidų, apie paskutiniųjų kelių metų J. I. Kraševskio gyvenimo įvykius pateikė P. Gaučys savo verstos 1977 m. JAV išleistos „Vitolio raudos" įžangoje [42]. Autorius „Athenaeum" vadino konservatyvios pakraipos leidiniu, iškėlė romaną „Morituri", detaliau apibūdino lituanistinius leidinius.

Apskritai J. I. Kraševskio gyvenimo ir veiklos vaizdas lietuvių spaudoje yra neišsamus, aprašyti tik atskiri epizodai. Detaliau aptartos studijos universitete ir areštas (F. Sliesoriūno straipsnis apie mnezerių draugiją), žurnalas „Athenaeum" ir teismas gyvenimo pabaigoje.

Kraševskio „lietuviškumas". Apie J. I. Kraševskio „lietuviškumą" buvo prabėgomis užsimenama, o kartais ir detaliau rašoma beveik visoje lietuviškoje jam skirtoje istoriografijoje. Buvo akcentuojami rašytojo biografiniai ryšiai su Lietuva, Vilniumi, lietuvių kalbos mokėjimas, jo kūrinių lietuviška tematika ir dvasia. Savitas

[39] *Lukšienė M.* Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje: XVIII a.—XIX a. pirmoji pusė. V., 1985. P. 187—188.

[40] Ten pat. P. 191.

[41] Ten pat.

[42] *[Gaučys P.]* Józef Ignacy Kraszewski // *Kraszewski J. I.* Vitolio rauda. Chicago, 1977. P. IX—XX.

rašytojo „savinimosi" būdas buvo jo kūrinių įtraukimas į lietuvių literatūros programas ir vadovėlius.

Buvo bandymų pagrįsti rašytojo įtraukimo į lietuvių kultūrinę apyvartą motyvus. Antai P. Vileišis brošiūroje „Už ką mes lenkams turime būti dėkingi arba nedėkingi" [43] rašė, kad Kraševskis buvęs lietuvis, nors sulenkintas, nes kas gi kitas būtų galėjęs parašyti tokius kūrinius, kaip „Vitolio rauda", „Kunigas". Autorius pabrėžė A. Mickevičiaus, J. I. Kraševskio ir kitų iš Lietuvos kilusių rašytojų įnašą į lenkų literatūrą — jie, lietuviai, „savo kruvinu prakaitu" jų „rašliavą" išpuoselėjo. Toji literatūra tiek pat brangi lietuviams kaip ir lenkams, nes ją kūrė „mūsų krašto vyrai". Dėl to, rašė autorius, „skaitydami lenkiškus raštus, mes ne lenkų civilizacija maitinamės, bet civilizacija mūsų pačių". Buvo ir politinių, prorusiškų rašytojų „savinimosi" motyvų — siekta glaudžiau bendradarbiauti su caro valdžia ir silpninti lenkų įtaką Lietuvoje. 1884 m. pradžioje Marijampolėje susirinkusi lietuvių inteligentų grupė, dalyvaujant J. Šliūpui, parengė „programą" — raštą Varšuvos generalgubernatoriui J. Hurkai, kuriame, be kita ko, nurodyta, kad, „pasisavinus lietuviams" rašytojus Mickevičių, Kraševskį, Kondratovičių ir kitus, kris Lenkijos prestižas pačių lenkų ir užsieniečių akyse [44].

Buvo gyva dviejų gretimų lietuvių literatūros raidos tėkmių — lietuviškos ir lenkiškos — koncepcija. „Nemuno sarge" išspausdintame straipsnyje „Svarbumas lietuvių kalbos ir raštininkų patriotizmas" paminėti lietuviškai ir lenkiškai rašę lietuvių rašytojai — Daukantas, Valančius, Juška, Baranauskas ir Narbutas, Mickus (Mickevičius), Kraševskis [45]. Analogiška koncepcija buvo plėtojama ir vėlesniuose veikaluose. Antai J. Tumas 1924 m. paskelbtose paskaitose paminėjo romantikus, kurie, ra-

[43] *Vileišis P.* Už ką mes lenkams turime būti dėkingi arba nedėkingi. Tilžė, 1892. P. 24.

[44] *Kapsukas V.* Šliūpo misija pas Varšuvos generalgubernatorių Gurką // *Kapsukas V.* Raštai. T. 10. 1924—1926. V., 1971. P. 474.

[45] *Gintautis.* Swarbumas lietuwiszkos kalbos ir rasztininku patrijotizmas // Nemuno sargas. 1887. 19. Meiji. Nr. 20.

šydami lenkiškai, išmokė mus „gerbti savo praeitį ir mylėti dabartį". Dėl to mes taip branginame **„lenkiškąjį mūsų literatūros laikotarpį** (pabraukta mano.— *V. Ž.)*, visus tuos Bohušus, Narbutus, Kraševskius" [46]. Dabartinių tyrinėtojų buvo iškelta paribio kultūros koncepcija. B. Genzelis straipsnyje „Kultūrų sąveika ir paribio kultūros", svarstydamas veikėjų priklausomybę vienai ar kitai kultūrai, iškėlė „paribio kultūros veikėjo", absorbuojančio dvi kultūras, „sąvoką" [47]. Jų atsiradimą sąlygojo istorinės aplinkybės. Prie tokių veikėjų skyrė J. I. Kraševskį ir J. Zauerveiną. Paribio kultūros veikėjai, anot B. Genzelio, yra tokie, kurių darbai ima priklausyti „ne tautai, kurioje jie gimė, o tautai, kuriai jie dirba". Autorius tą reiškinį grindžia istorine situacija, kuri veikėją orientuoja. Studijos Vilniaus universitete, besiformuojantis lituanistinis sąjūdis įkvėpė Kraševskį kūrybai: jeigu savo gyvenimo nebūtų susiejęs su Lietuva, jis niekada nebūtų parašęs nei „Kunigo", nei „Vitolio raudos" [48].

Apie J. I. Kraševskio „lietuviškumą" imta rašyti dar jam gyvam esant. „Aušroje" 1883 m. išspausdintame poleminiame straipsnyje su laikraščiu „Dziennik Poznański" J. Basanavičius išvardijo lenkų rašytojus lietuvius, kurių pavardės lietuviškos, kurie kilę iš Lietuvos ir kurių „gyslose teka lietuviškas kraujas" [49]. Tarp jų minimas J. I. Kraševskis. 1883 m. laikraštyje «Новое время» (Nr. 2634) paskelbtame straipsnyje „Lenkai Lietuvoje" (vėliau lietuvių kalba išleistas atskira brošiūrėle) J. Basanavičius rašė, kad buvo laikas, kai J. I. Kraševskis save laikė lietuviu, nors apie Lietuvą rašė lenkiškai, dabar esąs „neapibrėžtos tautybės lietuviu-lenku". Rašinio

[46] *Tumas J.* Lietuvių literatūros paskaitos: Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė... P. 8.

[47] *Genzelis B.* Kultūrų sąveika ir paribio kultūros // Laikas ir idėjos. V., 1980. P. 103.

[48] Ten pat. P. 104.

[49] *Basanavičius J.* „Aušra" ir „Dziennik Poznański" // *Basanavičius J.* Rinktiniai raštai. V., 1970. P. 703.

autorius pažymėjo, kad rašytojas simpatizuojąs lietuvių kalbai [50].

JAV leidžiamam laikraščiui „Lietuviškasis balsas" A. Vištelis rašė [51], kad J. I. Kraševskis jaunystėje buvęs „geras lietuvninkas" (beje, autorius netvirtinąs, kad toks nesąs ir dabar). Kitais metais šiame laikraštyje pasirodė pranešimas, kad Italijoje tebegyvena laikinai iš Vokietijos kalėjimo paleistas „lietuvininkas, nors lenkiszkai raszantis, garsus Kraszewskis" [52]. M. Jankus nekrologe pažymėjo, kad J. I. Kraševskis buvo lietuvis, ne kartą rašęs apie Lietuvos praeitį, ją savo giesmėse minėjęs, o „Vitolio rauda" turi didelę vertę „dėl lietuviszkos raszliavos" [53].

Po rašytojo mirties jo „lietuviškumo" tema buvo įvairiopai interpretuojama toliau. A. Vištelis teigė, kad „garbingieji mūsų gentainiai" (Narbutas, Mickevičius, Kondratovičius, Kraševskis) buvo tik „kalbiškai" sulenkėję, o dvasiškai nesulenkėjo iki mirties [54]. J. Šliūpas lenkų kalbos vartojimą Lietuvos išugdytų žymių vyrų raštuose motyvavo tuo, kad lietuviškai reikštis jie negalėję, nes nebūtų buvę kam skaityti jų raštus — liaudis buvo pavergta, todėl turėjo rašyti lenkiškai dvasininkams, bajorams [55]. Tačiau jų raštų dvasia nebuvo svetima Lietuvai — savo kūriniais jie žadino sulenkėjusios lietuvių inteligentijos tėvynės meilę, tautinę savimonę („tautišką supratimą") [56]. Panašiai rašė ir Šatrijos Ragana: „Mickevičius ir Kraševskis — abu sulenkėjusiu lietuviu, len-

[50] Lenkai Lietuvoje / Vert. V. Gintautas. Chicago, 1903. P. 35.

[51] *Vištelis A.* Gromata isz Prusu Lietuwos / Parašas: J. A. // Lietuwiszkasis bałsas. 1885. Liepos 30. Nr. 4. P. 14.

[52] Lietuwiszkasis balsas. 1886. Birž. 15. Nr. 11. P. 79 [turi būti: 87].

[53] *Jankus M.* J. I. Kraszevskis: Lenkiszkai raszantis Lietuvis // Garsas. 1887. Bal. 30. Nr. 4.

[54] *Visztalius A. J.* Apie apsireiszkimą Auszros // Vienybė lietuvninkų. 1903. Nr. 23. P. 269.

[55] *Szlupas J.* Litwini i polacy. New York, 1887. P. 19.

[56] *Šliūpas J.* Pirmasis tautiškas lietuvių laikraštis (1882—1903) // Tautiškas atgijimas lietuvių ir kitų jaunų tautų. Tilžė, 1903. P. 4.

kiškai rašančiu, žadino lietuviuose lietuvišką patriotizmą" [57].

Dažniau apie J. I. Kraševskio ryšius su Lietuva buvo užsimenama Lietuvos Respublikos laikotarpio tyrinėjimuose. Visuotinės literatūros istorijoje Maironis pažymėjo, kad J. I. Kraševskis rašė lenkiškai, „nors save skaitė lietuviu", mėgo studijuoti Lietuvos istoriją [58]. Plačiau šią temą yra aptaręs J. Tumas. Jis teigė, kad J. I. Kraševskis „gilus ir tikras Lietuvos mylėtojas" [59], o remdamasis A. Višteliu, tvirtino, kad lietuviškai mokėjo teoriškai, tiek, kiek reikėjo studijoms — gerai suprato ir gyvą, ir rašytą kalbą, bet pats lietuviškai rašyti nemokėjęs [60]. Kita proga A. Vištelis rašė, kad J. I. Kraševskis mokėjęs lietuvių kalbą ir, rašydamas lietuvių dainų studiją, naudojosi „lietuviškais originalais" [61]. 1927 m. rašytame straipsnyje „Romantiškasis idealizmas grįžta" J. Tumas pabrėžė J. I. Kraševskio kūrybos lietuviškąjį patriotizmą, esą po M. Daukšos jis pirmasis „formulavo lietuvių separatizmą nuo lenkų, romantiškai apoteozuodamas Vytautą, tautinę lietuvių prašmatnybę" [62]. Kriptonimu „M" pasirašęs „Vitolio raudos" vertimo recenzentas „Klaipėdiečių žiniose" rašė, kad niekas nebuvo taip įsimylėjęs Lietuvos praeities, padavimų, kaip J. I. Kraševskis. Per visą amžių jis mitęs tuo dvasiniu penu, kurį gavo „Lietuvos žemėj" [63]. M. Biržiška „Mūsų raštų istorijoje" teigė, kad pirmaisiais veiklos dešimtmečiais J. I. Kraševskis daugiau buvo susijęs su Lietuvos gyvenimu negu su Lenkijos, Lietuvą karštai mylėjo, pui-

[57] *Pečkauskaitė M.* Šveicarijos įspūdžiai // Vairas. 1914. Nr. 9. P. 8.

[58] *Maironis.* Raštai. T. 5. Trumpa visuotinės literatūros istorija. K., 1926. P. 259.

[59] *Tumas J.* Lietuvių literatūros paskaitos: Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė... P. 9.

[60] Ten pat. P. 39.

[61] *Tumas J.* Lietuvių literatūros paskaitos: Draudžiamasis laikas. „Apžvalgos" grupė. Jonas Mačiulis-Maironis. K., 1924. P. 52.

[62] Lietuvių kritikos raštai. V., 1972. T. 2. P. 144.

[63] *Kraševskis J.* Giesmės iš Lietuvos padavimų... / Parašas: M. // „Klaipėdiečių žinių" priedas. 1924. Geg. 11. Nr. 83.

kiai pažino jos žmones, praeitį [64]. Vėliau, persikėlęs į Ukrainą, iš ten po kurio laiko į Varšuvą, nuo Lietuvos nutolo, o pirmykštis lietuviškasis jo nusistatymas išdilo [65]. J. I. Kraševskis pritarė prasidėjusiam tautiniam („naujos gadynės") lietuvių judėjimui [66]. Aptardamas poemą „Vytauto kovos", M. Biržiška rašė, kad joje yra ne tik gražių poezijos vaizdų, bet ir „tikrai lietuviško nusistatymo Lietuvos ir Lenkų istorijos santykių atžvilgiu" [67]. Vilnietis lietuvių kultūros veikėjas V. Zajančkauskas teigė, kad poemoje „Vitolio rauda" ir apysakoje „Kunigas" J. I. Kraševskis idealizuoja Lietuvos praeitį lyg tikras lietuvis [68]. Panašiai apie šį kūrinį rašoma ir romano „Karalių motina" vertimo įžangoje [69]. „Kultūroje" išspausdinto straipsnio autorius (P. G-s) teigė, kad J. I. Kraševskis rašė lenkiškai, „bet jo siela buvo lietuvio ir jo kūriniai turinio ir kilmės atžvilgiu yra mūsų tautos padarai, kurie kilniausiai iškelia aikštėn garbingą ir garsią Lietuvos praeitį" [70]. Buvo ir skeptiškų atsiliepimų. Antai D. Alseika nurodė, kad lenkų XIX a. rašytojai, rašę apie Lietuvą, ypač Kraševskis ir Mickevičius, visai neturėjo tikslo ir noro „platinti lietuvių tautinį susipratimą" — jiems lietuvių tauta atrodė mirusi, kuri jau niekados nebeatgims — jie garbino „žuvusią galingą tautą" [71].

Apie J. I. Kraševskio ryšį su Lietuva, tautiniu judėjimu, aišku, jau platesniame kontekste, rašė B. Genzelis knygoje „Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje (XIX a.)". Šis autorius pažymėjo, kad rašytojas suprato vykstantį „lietuvių atgimimo procesą" ir jame neįžvelgė jokio „pa-

[64] *Biržiška M.* Mūsų raštų istorija. D. 1. Ligi 1864 m. 2-asis leid. K., 1925. P. 80.

[65] Ten pat. P. 82.

[66] Ten pat. P. 83.

[67] Ten pat.

[68] *Zajančkauskas V.* Lietuvių literatūros vadovėlis (1840—1904). V., 1924. P. 93.

[69] *Kraševskis J. I.* Karalių motina. K., 1930. T. 1. P. 5.

[70] Kraševskis (1812—1887) // Kultūra. 1927. Nr. 11. P. 234.

[71] *Alseika D.* Lietuvių tautinė idėja istorijos šviesoje. V., 1924. P. 31.

vojaus lenkų tautai", palaikė ryšius su lietuvių kultūros puoselėtojais ir stengėsi jiems padėti [72]. Lenkijoje išspausdintame straipsnyje „Kraševskis ir lietuvių kultūra" [73] autorius trumpai apžvelgė tokius ryšių aspektus: lietuvių kultūros vieta rašytojo redaguotuose leidiniuose, jo paties darbai, kūriniai, susiję su Lietuva ir asmeniniai kontaktai su lietuvių kultūros veikėjais. Tokia pat antrašte, tik vietomis kiek išplėtotą straipsnį B. Genzelis paskelbė lietuvių kalba [74]. Jis rašė, kad Kraševskis buvo lietuviams artimiausias lenkų rašytojas, o su Lietuva susiję poezijos ir prozos kūriniai suaugo su lietuvių kultūra ir be jų sunkiai suvokiama „idėjų plėtotė XIX amžiaus Lietuvoje" [75]. Kraševskio istoriografinė pozicija buvusi artima lietuvių tautiniam judėjimui. Tai rašytoją suartinę su to judėjimo dalyviais (pasakojant apie ryšius autoriaus neišvengta netikslumų).

V. Kubilius nurodė, kad daugelis lenkų romantikų, tarp jų ir Kraševskis, pirmuosius „kūrybinius impulsus" gavo arba kūrybinį kelią tęsė Vilniuje. Ne vienas skelbėsi esąs lietuvis pagal to meto formulę: *sum gente lithuanus, natione autem polonus.* Savo kūryboje jie užfiksavo daug Lietuvos praeities, lietuvių mitologijos, etnografijos ir gamtos elementų, „su pietizmu ir elegišku graudesiu įamžindami lietuvių tautą" [76]. Toliau tyrinėtojas pažymėjo, kad lenkų romantikų „išpoetizuotas" lietuviškumas buvo priimtas lietuvių visuomenės „ne kaip svetimos literatūros turtas, o kaip jos pačios dvasinė ir kultūrinė savastis" [77].

Kai kas, remdamasis atskirais Kraševskio veiklos bei nuotaikų aspektais, mėgino sieti rašytoją su tautiniu judėjimu. Antai A. Vištelis laiškuose Kraševskiui, J. Šliū-

[72] *Genzelis B.* Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje (XIX a.). V., 1924. P. 33.

[73] *Genzelis B.* Kraszewski a kultura litewska // Magazyn Kulturalny. 1979. N. 3. S. 10—12.

[74] *Genzelis B.* J. Kraševskis ir lietuvių kultūra // Kultūros barai. 1987. Nr. 7. P. 56—59.

[75] Ten pat. P. 57.

[76] *Kubilius V.* Pasaulinė literatūra... P. 44.

[77] Ten pat. P. 45.

pui bei atsiminimuose tvirtino, kad 1880 m. Drezdene rašytojas jam pasakęs, jog tautos, neturinčios savo istorijos, literatūros, nutausta ir nyksta, jog lietuviai, norėdami sulaikyti šį procesą, turi įkurti savą lietuvišką laikraštį [78]. Po šio pokalbio Vištelis ėmęsis konkrečių žygių siūlymui realizuoti ir buvusi įkurta „Aušra". Šią mintį vėliau pakartojo M. Biržiška, J. Tumas, V. Mykolaitis ir kiti, rašę apie Kraševskį arba Vištelį. Net V. Biržiška minėjo „gandą", kad Kraševskis raginęs leisti lietuvišką laikraštį [79].

Tikriausiai būta pastangų įtraukti Kraševskį į „Aušros" bendradarbius. Antai J. Šliūpas pažymėjo, kad rašytojas 1883 m. laiške laikraščio redakcijai apgailestavęs, jog jis jau per senas ir negalįs mokytis lietuvių kalbos ir rašyti lietuviškai [80]. Nežinia kokiais šaltiniais remdamasis, A. Žirgulys G. Petkevičaitės-Bitės „Raštų" 2-ojo tomo „Paaiškinimuose" rašė, kad J. I. Kraševskis per A. Vištelį gausiai rėmė pinigais pirmąjį lietuvių laikraštį „Aušrą" [81].

J. I. Kraševskio kūryba kurį laiką buvo traktuojama kaip lietuvių literatūros sudedamoji dalis ir įtraukiama į programas bei vadovėlius. Nuosekliausiai šios tendencijos laikėsi M. Biržiška. 1917 m. Vilniuje leistame laikraštyje „Lietuvos aidas" pasirodė jo straipsnis „Svetimosios kalbos lietuvių raštų istorijoje". Jame pateiktas lenkų kalba rašytų kūrinių sąrašas, kuriame, be kitų autorių, nurodyta J. I. Kraševskio trilogija „Anafielas" ir apysaka „Kunigas" [82]. 1920 m. buvo išspausdinta M. Biržiškos parengta Vilniaus vyrų gimnazijos programa, kurioje nurodyta, kad 1920/1921 mokslo metais VIII klasės lietuvių literatūros kursas bus pradedamas ištraukomis iš J. I. Kraševskio „Vitolio raudos" ir „Vytauto kovų" bei

[78] *Visztalius A. J.* Apie apsireiszkimą „Auszros" // Vienybė lietuvninkų. 1903. Nr. 23. P. 269.

[79] *Biržiška V.* Iš mūsų laikraščių praeities. K., 1932. P. 28.

[80] *Szlupas J.* Litwini i polacy. New York, 1887. P. 19.

[81] *Petkevičaitė-Bitė G.* Karo meto dienoraštis. [Raštai]. V., 1966. T. 2. P. 825.

[82] *Biržiška M.* Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos. K., 1931. T. 1. P. 68.

V. Sirokomlės „Margirio" ir „Piastų dukters" [83] (A. Mickevičius nurodytas VII klasės programoje). 1920 m. pasirodė M. Biržiškos knyga „Mūsų raštų istorija", kurioje trumpai paminėtas J. I. Kraševskio veikalas „Lietuva" ir trilogija „Anafielas" [84]. 1925 m. išėjo M. Biržiškos 2-asis, gerokai papildytas „Mūsų raštų istorijos" leidimas, į kurį greta A. Mickevičiaus, T. Narbuto ir kt. įtrauktas J. I. Kraševskis. Pateikti trumpi rašytojo biografijos duomenys, aptarti lituanikos turinio jo raštai („Lietuva", „Anafielas", apysaka „Kunigas") [85]. M. Biržiška lenkų romantikus nuolat įtraukdavo į Kauno universitete skaitomą lietuvių literatūros iki 1864 m. kursą. Jis buvo parengęs kelis šio kurso programos variantus: 1923 (neišliko), 1926 ir 1936 m. Pastarosiose greta kitų nurodytas Kraševskis, ištraukos iš veikalo „Lietuva" 1-ojo tomo: „Lietuvių dainos", 1921 m.; „Dajny pieśni litewskie", 1919 m., be to, „Vitolio rauda", „Mindaugas", „Vytauto kovos", „Kunigas" [86].

Tą pačią tendenciją — įtraukti lenkų romantikus į lietuvių literatūros kursus — matome ir kitų autorių programose. Antai J. Tumas 1921 ir 1922 m. Kaune aukštesniuosiuose karininkų kursuose skaitė paskaitų ciklą „Apie pažinimą, tautybę literatūroje ir istorijoje" [87], į kurį buvo įtraukti Lietuvos istoriografijai nusipelnę lenkų istorikai (tarp jų minimas J. I. Kraševskis) bei rašytojai romantikai, vaizdavę Lietuvos praeitį. Kitas atvejis — archyve išlikusi Vilniaus kunigų seminarijoje skaityto lietuvių kalbos ir literatūros kurso programa, į kurią įtrauktas A. Mickevičius, J. I. Kraševskis („Vitolio rauda" ir „Vytauto kovos"), L. Kondratovičius-V. Sirokomlė. Rankraštyje įrašyta tos seminarijos lietuvių kal-

[83] *Biržiška M.* 1-osios Vilniaus Vyrų Gimnazijos programa 1919—1920 mokslo metų. V., 1920. P. 7.

[84] *Biržiška M.* Mūsų raštų istorija, 1547—1904 m. K., 1920. P. 24, 25—26.

[85] *Biržiška M.* Mūsų raštų istorija. D. 1. Ligi 1864 m. 2-asis leid. K., 1925. P. 80—83.

[86] *Biržiška M.* Lietuvių literatūros istorijos programa // *Biržiška M.* Iš lietuvių kultūros ir literatūros istorijos. K., 1938. Kn. 2. P. 399.

[87] VUB. F. 1—F. 108. L. 37.

bos profesoriaus J. Skruodžio pastaba (1922.VI.16), kad ši programa išeinama žemesniuose seminarijos kursuose [88]. A. Mickevičius, J. I. Kraševskis įtraukiami į gimnazijai skirtą Z. Kuzmickio vadovėlį „Lietuvių literatūra" [89]. Šie rašytojai pateikti romantizmo skyriuje kartu su A. Baranausku ir A. Vienažindžiu. Knygoje aptarta J. I. Kraševskio trilogija „Anafielas", pateikta ištraukų iš „Vitolio raudos", „Mindaugo" ir „Vytauto kovų" (F. Kiršos ir Z. Kuzmickio vertimas).

J. I. Kraševskio kūrybos, o iš dalies ir asmenybės „savinimusi" buvo siekiama kitakalbę Lietuvos raštiją integruoti į lietuvių tautinę kultūrą, J. I. Kraševskio ir kitų lenkų romantikų, vaizdavusių didingą praeitį, kūrinius panaudoti patriotiniam visuomenės, ypač jaunimo, ugdymui.

LIETUVOS ISTORIJOS VEIKALAI

Prie svarbiausių J. I. Kraševskio Lietuvos istorijos veikalų skirtini keturių tomų monografija „Vilnius nuo pradžios ligi 1750 m." (1836—1842), dviejų tomų tyrinėjimas „Lietuva" (1847—1850), „Vytauto laikų Lietuva" (žurnale „Athenaeum". 1849 ir atskirai 1850 m.), „Slavų ir prūsų-lietuvių mitologija" („Athenaeum". 1843. T. 2). Apie šiuos ir kitus Lietuvos praeičiai skirtus veikalus buvo rašyta lenkų istoriografijoje (recenzijos, specialūs straipsniai, minima gyvenimo ir kūrybos apžvalgose), apie juos atsiliepiama lietuvių autorių istoriografinėse apžvalgose (jų nedaug — viena kita), jie minimi Lietuvos istorijos ir lietuvių literatūros knygose, laiškuose. J. I. Kraševskio istorijos veikalų reikšmę, jų populiarumą rodo ir bibliografijos nuorodos bei dažnos jų citatos.

Pasirodžiusi monografija apie Vilnių buvo sutikta su nemažu susidomėjimu. Atsiliepimus apie ją paskelbė laikraštis „Tygodnik Petersburgski" (1839), buvę Vil-

[88] LVA. F. 391. Ap. 4. B. 763. L. 7.

[89] *Kuzmickis* Z. Lietuvių literatūra. K., 1932. P. 233—239.

niaus universiteto profesoriai M. Homolickis ir M. Pelka-Polinskis šiame mieste leidžiamame žurnale „Wizerunki i Roztrząsania Naukowe" (1841—1843) [90]. Iš Peterburgo J. I. Kraševskiui parašė (1842.III.6/18) dar vienas šio universiteto profesorius I. Onacevičius. Jis nurodė, kad autorius neteisingai rašąs, jog Gediminas ir Algirdas persekioję krikščionis, o Vytautą vadinąs „laukiniu didvyriu". Profesorius teigė, kad „[...] niekas iš ano meto neįstengtų prilygti Lietuvos didvyrių Gedimino, Kęstučio ir Vytauto [...], jie sudaro Lietuvos didybę ir garbę..." [91]

Lietuviškajai J. I. Kraševskio istoriografijai vertingi Varšuvoje 1880 m. „Jubiliejinėje knygoje" paskelbti straipsniai — juos rašė kvalifikuoti, gerai Lietuvos istoriją, šaltinius pažinę autoriai. Monografiją „Vilnius" nagrinėjo buvęs šio miesto visuomenės ir kultūros veikėjas, publicistas, istorikas ir archeologas, save laikęs lietuviu A. H. Kirkoras [92]. Jis pažymėjo panaudotų šaltinių gausumą, istorijos vaizdo išsamumą ir daugiaaspektiškumą, autoriaus kritiškumą ir objektyvumą. A. H. Kirkoras nurodė geriau pavykusius skyrius — 3-ajame tome apie teisę, privilegijas, amatus ir cechus, 4-ajame — spaustuves, bibliotekas, archyvus, Vilniuje išleistų knygų rodyklę. Miesto istorijoje esą atsispindi ir krašto praeitis, parodytos asmenybės — Vytautas, Žygimanto Augusto meilė Vilniui. Svarbiausias trūkumas — nepanaudotas Vilniaus kapitulos archyvas (neįsileido).

Apie veikalo „Lietuva" 1-ąjį tomą rašė iš Lietuvos kilęs, lietuvių kalbą gerai mokėjęs lenkų filologas ir etnografas J. Karlovičius [93]. Jis šį tomą vadino kompiliaciniu — autorius „supopuliarinęs" J. Foigto ir T. Nar-

[90] Józef Ignacy Kraszewski: Zarys bibliograficzny. Kraków, 1966. P. 197.

[91] *Maciūnas V.* Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje // Darbai ir dienos. 1939. T. 8. P. 198.

[92] *Kirkor A. H.* Wilno od początków... // Książka jubileuszowa dla uczczenia pięćdziesięcioletniej działalności literackiej J. I. Kraszewskiego. W-wa, 1880. S. 327—330.

[93] *Karłowicz J.* Litwa. T. 1 // Ten pat. P. 331—333.

buto veikalus. Daugiausia priekaištų nurodė skyriams apie lietuvių kalbą ir senąją religiją — nekritiškai operavęs medžiaga, ypač T. Narbuto darbais. Čia autorius esąs labiau beletristas negu istorikas. Geriau pavykę 8, 9 ir 10 skyriai, ypač priežodžių ir dainų tekstų vertimai bei komentarai; rezervuotai vertino legendas.

„Lietuvos" 2-ojo tomo ir veikalo „Vytauto laikų Lietuva" apžvalgą parašė Lietuvos istorijos tyrinėtoja K. Skirmuntaitė (Skirmunt) [94]. Ji pažymėjo, kad autorius „Lietuvoje" stengėsi atskleisti istorinių įvykių vidinę logiką, motyvus, sintetinti T. Narbuto knygose išblaškytus faktus ir teiginius. Autorė atkreipė dėmesį į kovų su kryžiuočiais ir kalavijuočiais temą, detaliau sustojo prie legendinių (Vaidevučio) ir istorinių (Ringaudo, Mindaugo, Gedimino, Algirdo, Jogailos) asmenybių charakteristikų. Aptardama Vytautui skirtą veikalą, paminėjo šaltinius, rašymo metodą — metraščio formą, didžiojo kunigaikščio paveikslą — iškelti svarbiausi politiniai bei karo įvykiai, kuriuose jis dalyvavo. Istorikė abu veikalus analizavo remdamasi platesne moksline baze negu darbų autorius, parodė skirtingas istorinių įvykių ir asmenybių traktuotes, polemines pažiūras.

Gana anksti atsiliepimų apie J. I. Kraševskio Lietuvos istorijos veikalus pasirodė lietuvių kultūros veikėjų raštuose. Į knygą „Mokyti žemaičiai" įtrauktame straipsnelyje apie M. Strijkovskį L. A. Jucevičius rašė, kad jo „Kroniką" nagrinėja „mūsų genialusis" J. I. Kraševskis, minėjo laikraštyje „Tygodnik Petersburgski" (1839. Nr. 23—33) paskelbtą ištrauką „Apie lietuvių Palemoną" [95].

S. Daukantas „Būde", rašydamas apie lietuvių papročius, rėmėsi J. I. Kraševskio knyga „Voluinės, Polesės ir Lietuvos prisiminimai" (1840. T. 1) [96]. 1843 m. liepos 11 d. laiške T. Narbutui J. I. Kraševskio darbus jis pa-

[94] *Skirmunt K.* Litwa. T. 2. Litwa za Witolda // Ten pat. P. 334—342.

[95] *Jucevičius L. A.* Mokyti žemaičiai. P. 161.

[96] *Daukantas S.* Raštai. V., 1976. T. 1. P. 517, 550.

vadino tendencingais, parašytais „koroniažų" dvasia[97]. Iš laiškų minėtam adresatui matome, kad S. Daukantas nepritarė J. I. Kraševskio kritikai T. Narbuto Lietuvos istorijos veikalų adresu, siuntė dokumentų, kurie padėtų atremti priekaištus[98]. Beje, jam buvo žinoma I. Onacevičiaus J. I. Kraševskio monografijos „Vilnius" kritika[99].

M. Akelaitis nebaigtame straipsnyje „Žodelis apie lietuvių kalbą" apgailestavo, kad J. I. Kraševskis, rašydamas „Lietuvą", nežinojo apie S. Daukanto „Būdą"— juo remdamasis būtų galėjęs daug lietuvių mitologijos dalykų paaiškinti[100]. 1879 m. rugsėjo 12 d. laiške rašytojui apie šį jo darbą atsiliepė taip: „Parašei Lietuvos istoriją — geriausią iš visų veikalų, paskelbtų ta tema lotyniškai, lenkiškai ir vokiškai". Daug kartų J. I. Kraševskio istorijos veikalus minėjo A. Vištelis laiškuose jų autoriui (žr. jų publikaciją šitoje knygoje).

J. I. Kraševskio veikalu „Lietuva" naudojosi Maironis 1884 m. rašydamas „Apsakymus apie Lietuvos praeigą" (Tilžė, 1891; Peterburgas, 1906, antrašte „Lietuvos istorija"). Beje, istorikus M. Strijkovskį, J. I. Kraševskį, T. Narbutą, K. Skirmuntaitę vadino „mūsų broliais"[101], nors jie rašė ne lietuvių kalba. Maironis pažymėjo, kad J. I. Kraševskis laikėsi heruliškosios lietuvių kilmės teorijos[102]. Iš veikalo „Vilnius" 1-ojo tomo paėmė Vytauto asmenybės charakteristiką — lietuvių poetui ji buvo artima ir visiškai priimtina[103], minėjo ir 2-ąjį „Vilniaus" tomą — kovas su rusais[104].

Plačiausiai veikalu „Lietuva" operavo J. Šliūpas kompiliacinėje knygoje „Lietuvių tauta senovėje ir šiandien" (1903—1904 m. išspausdinta „Vienybėje lietuvninkų",

[97] Ten pat. T. 2. P. 744.
[98] Ten pat. P. 728.
[99] Ten pat.
[100] *Akelaitis M.* Słowko o litewszczyznie // LLTI. F. 1—42.
[101] *Maironis.* Lietuvos istorija. S. Peterburgas, 1906. P. 4.
[102] Ten pat. P. 7.
[103] Ten pat. P. 134.
[104] Ten pat. P. 195.

be to, išleista atskira knyga) [105]. Iš 1-ojo tomo paimti fragmentai apie lietuvių kalbą, senąjį raštą, tikybą, priežodžiai ir jų komentavimas, dainos, be to, J. I. Kraševskiu rėmėsi aprašinėdamas įvairius istorijos įvykius. Beje, nuorodų į J. I. Kraševskio „Lietuvą" yra ir J. Šliūpo į lietuvių kalbą išverstoje, nedidelį mokslinį prestižą turėjusioje E. Fekenštedto knygoje „Mitai, pasakos ir legendos žemaičių" [106].

J. Basanavičius „Autobiografijoje" rašė, kad jam didelę „įtekmę" turėjo J. I. Kraševskio raštai [107], o jų autorių vadino „geriausiu lietuvių istorijos žinovu" [108]. Tyrinėjimuose „Lenkai Lietuvoje" [109], „Lietuvių kryžiai archeologijos šviesoje", „Iš krikščionijos santykių su senovės lietuvių tikyba ir kultūra" J. Basanavičius ne kartą operavo veikalo „Lietuva" 1-uoju ir 2-uoju tomu (rašydamas apie senąją lietuvių religiją, mirusių didvyrių kultą, krikščionybės padarytą žalą ir kt.) [110].

M. Biržiška, aptaręs „Lietuvos" 1-ojo tomo turinį, autoriaus panaudotus šaltinius, pažymėjo, kad T. Narbuto, J. I. Kraševskio ir L. A. Jucevičiaus veikaluose aiškiai pabrėžta „lietuvių etnografinio dalyko" reikšmė Lietuvos istorijai. Anot autoriaus, jų raštai buvo „intelekto šaltinis" Lietuvos bajorų patriotizmui po 1831 m. sukilimo [111]. Abu „Lietuvos" tomai, rašė M. Biržiška, buvo lyg „lietuvybės žinynas", enciklopedija, teikė žinių apie kraštą bei žmones ir kėlė „tradicinius lietuviškus jausmus" [112]. Autorius užsiminė ir apie monografijos „Vilnius" 1-ąjį

[105] *Šliūpas J.* Lietuvių tauta senovėje ir šądien. Plimutas, 1904. 462 p.

[106] *Veckenstedtas E.* Mytai, pasakos ir legendos žamaicziu. Plimutas, 1897. P. 163, 171.

[107] *Basanavičius J.* Rinktiniai raštai. P. 21.

[108] *Basanavičius J.* Iš krikščionijos santykių su senovės lietuvių tikyba ir kultūra // *Basanavičius J.* Rinktiniai raštai. P. 196.

[109] *Basanavičius J.* Lenkai Lietuvoje. Chicago, 1903. P. 7—8.

[110] *Basanavičius J.* Rinktiniai raštai. P. 131, 201, 236, 330.

[111] *Biržiška M.* Mūsų raštų istorijà, 1547 m. — 1904 m. P. 25.

[112] *Biržiška M.* Mūsų raštų istorija. D. 1. Ligi 1864 m. 2-asis leid. P. 82.

tomą, kurį J. I. Kraševskis po smarkios kritikos pats sunaikino ir iš naujo parašė [113].

J. Tumas rašė, kad J. I. Kraševskis buvo kvalifikuotas istorikas, jo ankstyvieji tos srities darbai, paskelbti leidiniuose „Znicz" („Aukuras"), „Biruta", „Bajan", buvo kritiški ir reikšmės neprarado iki šiol [114]. „Kultūros" žurnale išspausdinto straipsnio „Kraševskis" autorius veikalą „Vilnius" laikė silpnesniu negu „Lietuva" [115], Z. Kuzmickis pažymėjo istorijos veikalų („Lietuva", „Vilnius", „Vytauto laikų Lietuva") objektyvumą, simpatijas Lietuvai ir jos gyventojams [116]. A. Merkelis iškėlė Vytauto vardą išgarsinusį istorijos veikalą „Vytauto laikų Lietuva" [117]. J. I. Kraševskio veikalus apie Vytautą („Vytauto laikų Lietuva", „Lucko suvažiavimas", „Vilniaus" 4-asis tomas) Z. Ivinskis įtraukė į didžiojo kunigaikščio jubiliejui skirtą bibliografijos rodyklę ir istorinę apžvalgą [118]. J. I. Kraševskio publikacija pagal I. J. Hanušo tyrinėjimus „Slavų ir prūsų-lietuvių mitologija" ir „Lietuvos" 1-asis tomas yra to paties istoriko paruoštoje senosios lietuvių religijos bibliografinėje rodyklėje [119].

V. Maciūnas apie „Lietuvos" 1-ąjį tomą rašė, kad tai buvo lyg lietuvių kalbos, senosios religijos, papročių, tautosakos enciklopedija. Knyga parašyta su meile, „lengva beletristo plunksna". Anot V. Maciūno, J. I. Kraševskis „populiarino" T. Narbuto veikalą, kuris dėl savo dydžio (9 tomai) platesnei publikai buvo „neįkanda-

[113] Ten pat. P. 80.

[114] *Tumas J.* Lietuvių literatūros paskaitos: Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupe. P. 38—39.

[115] Kraševskis (1812—1887) / Parašas: P. G-s. // Kultūra. 1927. Nr. 4. P. 255.

[116] *Kuzmickis Z.* Lietuvių literatūra. D. 3. P. 234.

[117] *Merkelis A.* Vytautas Didysis Maironio kūryboje // Vairas. 1930. Nr. 11. P. 149.

[118] *Ivinskis Z.* Vytautas Didysis istorinėje literatūroje ir to periodo bibliografija // Athenaeum. 1930. T. 1, Nr. 1. P. 192. Vytauto Didžiojo darbų ir jo periodo bibliografija // Ten pat. 1931. T. 2, Nr. 2, P. 103, 116, 126.

[119] *Ivinskis Z.* Senovės lietuvių religijos bibliografija. K., 1938. P. 20, 60.

mas" [120]. Beveik visuose V. Maciūno monografijos „Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje" skyriuose vienu ar kitu aspektu minimi J. I. Kraševskio istorijos darbai. Sakysim, I. Onacevičiaus priekaištai dėl monografijoje „Vilnius" neobjektyviai pavaizduoto Vytauto — autorius „didinęs jo ydas, o nutylėjęs daug gerų savybių" [121]. V. Maciūnas nurodė „Lietuvos" 2-ajame tome esamas J. I. Kraševskio kritines pastabas apie T. Narbuto Lietuvos istoriją — esą ją gražinęs [122]. V. Maciūnas perpasakojo J. I. Kraševskio mintis apie lietuvių charakterį, kalbą, kultūrą, tautosaką [123].

1936 m. pasirodė kolektyvinė A. Šapokos redaguota „Lietuvos istorija", kurios istoriografinėje apžvalgoje J. I. Kraševskio veikalai neminimi, o knygos pabaigoje esančioje rinktinės literatūros rodyklėje nurodytas tik vienas jo veikalas — „Lenkija trijų padalinimų metu" (1873—1875) [124]. Tad to meto istorijos mokslo laimėjimų kontekste J. I. Kraševskio darbai nebuvo reikšmingi (T. Narbuto, J. Jaroševičiaus įtraukti).

Pokario metais rašytame, specialiai Lietuvos istoriografijai skirtame darbe I. Jonynas nurodė [125], kad monografijos „Lietuva" 1-ajame tome, aprašydamas senąją lietuvių kultūrą, J. I. Kraševskis rėmėsi tautosaka, tačiau, silpnai mokėdamas lietuvių kalbą, mažai turėdamas medžiagos, „reikiamo mokslinio lygio nepasiekė". Istorikas aptarė tyrinėjimo „Vytauto laikų Lietuva" žanrą („metraštis"), šaltinius. Prie vertingiausių istorijos darbų I. Jonynas priskyrė monografiją „Vilnius". Tarp naudotų šaltinių nurodė Lietuvos metraščius ir J. Dlugošo kroniką, kurių, deja, J. I. Kraševskis neįstengęs kritiškai vertinti [126], o aprašydamas politinius įvykius nuo Gedimino lai-

[120] *Maciūnas* V. J. I. Kraševskis / Parašas: V. M. // Lietuvos aidas. 1937. Kovo 19. Nr. 125.

[121] *Maciūnas* V. Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje // Darbai ir dienos. 1939. T. 8. P. 198.

[122] Ten pat. P. 238.

[123] Ten pat. P. 264.

[124] Lietuvos istorija. K., 1936. P. 684.

[125] *Jonynas I.* Lietuvos istoriografija // *Jonynas I.* Istorijos baruose. V., 1984. P. 161.

[126] Ten pat. P. 162.

kų, nemažai rėmėsi T. Narbutu, tačiau vengė jo lietuviško patriotizmo [127]. Dėl sąžiningai surinktų prieinamų duomenų apie Vilnių šis veikalas, „nors ir paseneęs", vertas dėmesio, reikšmingas „lietuvių tautos kultūros istorijai" [128].

J. I. Kraševskio monografija „Vilnius" plačiausiai aptarta 1968 m. išleisto veikalo „Vilniaus miesto istorija" šaltinių apžvalgoje [129]. Čia apibūdinti du beveik vienu metu išleisti M. Balinskio ir J. I. Kraševskio veikalai apie Vilnių. Esą jie abu rašė sostinės istoriją ir ją periodizavo pagal didžiųjų kunigaikščių valdymo metus, iškėlė jų nuopelnus miestui. Kai po Liublino unijos miestas sostinės reikšmės neteko, istorikams „beveik nebeliko apie ką rašyti" ir M. Balinskio veikalas nutrūksta Stepono Batoro laikais, J. I. Kraševskio XVIII a. viduriu (iki 1750 m.), nors šios datos niekuo nereikšmingos nei Lietuvos, nei Vilniaus istorijai. Abu autoriai rašė romantizmo epochoje, romantizmo dvasia — Vilniaus praeitis jiems atrodė idiliška — susižavėję pasakojo apie vienuolynus, bažnyčias, amatininkų cechus, kunigaikščių ir karalių sutikimo procesijas, nutylėjo miestiečių socialinį vaidmenį, miesto smukimo reiškinius. Savo laikų Vilniaus jie nebandė aprašyti. Abiejų autorių nuopelnas — surinktų istorinių faktų gausumas, paskelbti dokumentai, kurių originalai vėliau dingo. Jų knygos sudaro „senosios Vilniaus istoriografijos pagrindą" [130]. (Beje, palankiau vertinamas kritiškesnis ir visapusiškesnis M. Balinskio veikalas — jame aprašytas miestiečių luomo formavimasis.)

Atsiliepimų apie J. I. Kraševskio istorijos veikalus yra ir literatūrologų darbuose. J. Lebedys nurodė, kad rašytojas siekė parašyti Lietuvos istoriją „tikra to žodžio prasme" ir jam svarbiausia buvo ne „šaltinių surinkimas ir jų kritika", bet iš nuotrupų atkurtas „praeities vaiz-

[127] Ten pat. P. 161.

[128] Ten pat. P. 162.

[129] *Jurginis J., Merkys V., Tautavičius A.* Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos. V., 1968. P. 7—9.

[130] Ten pat. P. 8.

das" [131]. Tyrinėtojas atkreipė dėmesį į 1-ajame „Lietuvos" tome paskelbtą mitologijos medžiagą, daugiausia imtą iš T. Narbuto. Esą autorius „savo įsijautimu, intuicija ir samprotavimais" stengėsi užpildyti spragas ir duoti išbaigtą senosios religijos paveikslą [132]. M. Lukšienė nurodė, kad J. I. Kraševskio mokslo darbai yra daugiau „kompiliaciniai", bet svarbūs tuo, kad sukėlė susidomėjimą Lietuvos praeitimi, paskatino kitus giliau pažvelgti į tuos klausimus [133]. Gana kritiškai apie J. I. Kraševskio „Lietuvą" atsiliepė A. Liobytė: tai esanti J. Foigto ir T. Narbuto veikalų „santrauka", tad moksliniu atžvilgiu nebuvusi originali, be to, perkėlusi daug T. Narbuto klaidų ir „išmislų" apie lietuvių kilmę, kalbą, fantastinius valdovus, pramanytus dievaičius. Vertingiausiu autorė laikė skyrių apie dainas — dėl pateiktų tekstų lietuvių ir lenkų kalbomis 1-asis tomas esąs įdomus ir šiandien [134]. „Lietuvos" 2-ojo tomo papildymas — veikalas „Vytauto laikų Lietuva" — jame žymu Vytauto asmens kultas, kuris Vilniaus šviesuomenėje ėmė reikštis apie 1820 m.[135] Veikalas, anot autorės, Lietuvos istorijos mokslo pirmyn nepastūmėjo, bet turėjo „populiarizacinės" reikšmės — žadino meilę lietuvių tautai [136]. Veikalą „Vilnius" autorė vertino už medžiagos gausumą — panaudota visa, kas iki tol buvo spausdinta bei rasta rankraščiuose apie šio miesto praeitį [137]. V. Zaborskaitė nurodė, kad J. I. Kraševskis daugiau beletristas negu mokslininkas istorikas, nepaisant to, buvęs labai populiarus tautinio judėjimo epochoje. Tyrinėtoja atskleidė J. I. Kraševskio „romantinę koncepciją", požiūrį į tautos istorinę misiją, kurią ji atliekanti visos žmonijos atžvilgiu. Lietuvių tautos idėja, pagal J. I. Kraševskį, „atsiskleidžianti liaudies kūryboje, pagoniškoje Lietuvos kultūroje, pagrįstoje panteistiniu

[131] *Lebedys J.* Simonas Stanevičius. V., 1955. P. 280—281.

[132] Ten pat. P. 281.

[133] *Jucevičius L. A.* Raštai. P. 671.

[134] *Liobytė A.* J. I. Kraševskio gyvenimas ir kūryba // *Kraševskis J. I.* Kunigas. V., 1958. P. 292.

[135] Ten pat.

[136] Ten pat.

[137] Ten pat. P. 290.

gyvybės garbinimu, gyvybės, kurios apstumas ir įvairybė iškyla senosios religijos politeizme, be galo turtingoje jos mitologijoje, maitinusioje „herojiškąjį" Lietuvos istorijos laikotarpį" [138]. Savaiminga Lietuvos istorija baigiasi krikščionybės priėmimu — po to ji netenkanti savarankiškos vertės, „įsiliejanti į bendrą Lenkijos istorijos tėkmę". Autorė nurodė J. I. Kraševskio požiūrį į Vytauto reikšmę Lietuvos istorijai: „Vytauto epocha buvo Lietuvos istorijos apogėjus, bet ir jos smukimo pradžia" [139]. Į J. I. Kraševskio mintį, esą lietuvių tauta gyvena paskutinį „senatvės tarpsnį", savo misiją ji yra atlikusi iki krikščionybės įvedimo, atkreipė dėmesį ir V. Kubilius [140].

J. I. Kraševskio istorijos veikalus ne kartą minėjo, citavo mitologijos, tautosakos, bibliografijos tyrinėtojai. Į „Lietuvos" 1-ąjį tomą ir į tyrinėjimą „Slavų menas, ypač Lenkijoj ir Lietuvoj, iki krikščionybės" (1860) nuorodų randame J. Totoraičio straipsnyje „Senovės liekanos ir lietuvių mitologiški atminimai" [141]. P. Dundulienė mitologijos šaltinių apžvalgoje minėjo „Slavų ir prūsų-lietuvių mitologiją" [142], veikale „Žemdirbystė Lietuvoje" rėmėsi „Lietuvos" 1-uoju tomu (apie derliaus nuėmimo šventės apeigas) [143]. Vieną kitą paminėjimą, nuorodą į J. I. Kraševskio darbus randame N. Vėliaus lietuvių mitologijos tyrinėjimuose. Knygos „Mitinės lietuvių sakmių būtybės" istoriografijoje greta S. Stanevičiaus, S. Daukanto, T. Narbuto darbų minimas J. I. Kraševskio „Lietuvos" 1-asis tomas, pažymima, kad šie „romantinių pažiūrų" mokslininkai nekritiškai naudojosi senaisiais šaltiniais, „empiriškai aprašinėjo atskirus lietuvių religijos faktus", nepagrįstai juos gretino su antikine mitologija, nesinaudojo jau tuo

[138] *Zaborskaitė V.* Maironis. V., 1968. P. 55.

[139] Ten pat.

[140] *Kubilius V.* Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas. V., 1983. P. 56.

[141] Lietuvių tauta. 1908. Kn. 1, d. 2. P. 192, 194.

[142] *Dundulienė P.* Senovės lietuvių religijos klausimu // Istorija. 1969. T. 10. P. 181.

[143] *Dundulienė P.* Žemdirbystė Lietuvoje: Nuo seniausių laikų iki 1917 metų. V., 1963 // Istorija. T. 5. P. 209.

metu prieinama tautosakos medžiaga [144]. Veikalo „Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis" šaltinių sąraše N. Vėlius nurodė J. I. Kraševskio straipsnį „Slavų ir prūsų-lietuvių mitologija" ir „Lietuvos" 1-ąjį tomą (apie mirusiųjų buveinės dievą Poklių) [145].

Veikalo „Lietuva" 1-ajame tome paskelbtą tautosakos studiją minėjo J. Basanavičius „Aušroje" (1884. Nr. 9) išspausdintoje A. Juškos „Lietuvių svodbinių dainų" recenzijoje — esą Kraševskis pripažinęs, jog lietuviška daina „neturinti sau lygių" kitose tautose [146]. „Lietuvos" 1-ojo tomo 8-asis skyrius „Dainos" 1921 m. Vilniuje buvo išleistas atskira knygele lietuvių kalba. Vertimą peržiūrėjo ir pastabas parašė M. Biržiška. Jis pažymėjo, kad šis J. I. Kraševskio darbas yra pasenęs, nes dainologija pažengusi tolyn, tačiau suderintas su naujų tyrimų duomenimis, gali būti lietuviams įdomus ir svarbus [147]. Nuorodų į šį darbą pateikė M. Biržiška tautosakos tyrinėjimuose „Lietuvių dainų istorija", „Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos". Jis didžiai vertino, tiesa, nelabai originalų (sekė L. Rėza) straipsnį apie lietuvių dainas, kuris esą „traukte traukė mūsų šviesuomenės akis į skaisčią kaimo poeziją" [148].

1963 m. išleistos „Lietuvių tautosakos apybraižos" autoriai nurodė J. I. Kraševskio teiginį, kad lietuvių tautinė kultūra susikūrusi prieš įvedant krikščionybę ir kad tautosaka „ryškiausiai atspindinti pirmąjį nacionalinės lietuvių kultūros laikotarpį" [149]. „Apybraižoje" pateiktos tokios J. I. Kraševskio mintys apie tautosaką: vienos tautos liaudies kūryba panaši į kitų, nes žmonės yra vienodos prigimties; patarlės išreiškia daugumos nuomonę; dainos kuriamos, šlifuojamos kolektyviai; kiekvienas žanras duoda medžiagos tautos gyvenimui pažinti — padavi-

[144] *Vėlius N.* Mitinės lietuvių sakmių būtybės. V., 1977. P. 6.

[145] *Vėlius N.* Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis: Folklorinio velnio analizė. V., 1987. P. 15.

[146] *Basanavičius J.* Rinktiniai raštai. P. 250.

[147] *Krašiauskis J. I.* Lietuvių dainos. V., 1921. P. 3.

[148] *Biržiška M.* Mūsų raštų istorija. D. 1. Ligi 1864 m. 2-asis leid. P. 81.

[149] Lietuvių tautosakos apybraiža. V., 1963. P. 49.

muose istorija, dainose — šeimos gyvenimas, patarlėse — liaudies filosofija [150]. L. Sauka folkloro eilėdaros studijoje nurodė, kad J. I. Kraševskis veikale „Lietuva" liaudies dainas aptarė „istoriniu-literatūriniu aspektu", be to, remdamasis Rėza, pateikė minčių apie liaudies dainų eilėdarą. Tyrinėtojas atkreipė dėmesį į rašytojo pastabas dėl rimavimo, dainos apie Birutę traktavimo — nurodęs, kad tai ne sena daina, nes daug polonizmų, be to, rimuota, o senose dainose rimų nepasitaiko [151]. A. Jonynas knygoje „Gaivinanti tautosakos srovė" nurodė, kad J. I. Kraševskis „Lietuvos" 1-ajame tome perspausdinęs iš L. Rėzos rinkinio paimtą dainą „Iškada daržely", ją komentuodamas daręs per toli siekiančias išvadas — esą tai istorinė daina apie Lietuvos santykius su skandinavais, jų įsiveržimą. Anot A. Jonyno, tai yra vestuvių daina [152]. Knygoje „Lietuvių folkloristika" autorius tą priekaištą J. I. Kraševskio veikalui pakartojo [153].

Apie J. I. Kraševskio folkloristinį darbą užsiminė V. Kubilius — veikale „Lietuva" pateikta ištisa lietuvių dainuojamosios tautosakos studija, pakartojanti daugiausia L. Rėzos rinkinio „Dainos" argumentaciją, su gausiais gražiausių dainų vertimais į lenkų kalbą [154].

J. I. Kraševskio knygos minimos ir bibliografijos istorijos darbuose. Antai V. Biržiška „Lietuviškos bibliografijos istorijoje" yra aptaręs monografijos „Vilnius" 4-ajame tome (1842 m.) įdėtą šiame mieste iki 1799 m. įvairiomis kalbomis išleistų knygų rodyklę, pavadintą „Bibliografine kronika" [155]. Tyrinėtojas ją traktavo kaip pirmą Lietuvai skirtą regioninę bibliografinę rodyklę, tačiau įvertino gana kritiškai — daug spragų, ypač lietuviškų leidinių sąraše, nemažai klaidų. Lietuviškas knygas šioje

---

[150] Ten pat. P. 50.

[151] *Sauka L.* Lietuvių folkloro eilėtyros istorijos ir teorijos klausimai // Lietuvių poetikos tyrinėjimai. V., 1974. P. 96.

[152] *Jonynas A.* Gaivinanti tautosakos srovė. V., 1979. P. 40—41.

[153] *Jonynas A.* Lietuvių folkloristika. V., 1984. P. 265.

[154] *Kubilius V.* Lietuvių literatūra ir pasaulinės... P. 53.

[155] *Biržiška V.* Lietuviškos bibliografijos istorija. K., 1944. P. 23—24.

„Kronikoje" trumpai aptarė šių eilučių autorius [156], apie jį rašė L. Gineitis „Lietuvių literatūros istoriografijoje" [157]. Istoriografus ir bibliografus domina „Lietuvos" 1-ajame tome nurodyta lietuvių tautosakos literatūra — ji aptarta minėtoje L. Gineičio studijoje [158], lietuvių tautosakos bibliografijos priemonių apžvalgoje [159].

Atsiliepimai apie J. I. Kraševskio istorijos darbus lietuvių spaudoje daugiausia fragmentiški (išimtis I. Jonyno istoriografinė studija ir „Vilniaus miesto istorijos" šaltinių apžvalga), mažai susieti su visa Lietuvos istoriografija. Kol nėra išsamesnių tos srities darbų, tai J. I. Kraševskio realus įnašas į Lietuvos istorijos, mitologijos, folkloristikos plėtotę nėra deramai pasvertas ir įvertintas.

GROŽINIAI KŪRINIAI

„Anafielas". Apie poemas „Vitolio rauda", „Mindaugas", „Vytauto kovos", taip pat apie visą trilogiją lenkų spaudoje paskelbta keliolika recenzijų bei straipsnių. Jie suregistruoti bibliografinėje rodyklėje „Juzefas Ignacas Kraševskis" [160]. Šių publikacijų analizei reikėtų atskiro tyrinėjimo.

Nemažai atsiliepimų apie šį kūrinį, tiesa, daugiausia fragmentiškų, yra lietuvių spaudoje. Ypač populiari buvo „Vitolio rauda". Užuominų apie ją randame L. A. Jucevičiaus raštuose. Ne kartą ji minėta šio autoriaus laiškuose J. I. Kraševskiui. Sakysim, 1841 m. pradžioje rašytame laiške pažymėta, kad šio amžiaus idėjų žmonės, lietuviai, kurių nuomone galima pasikliauti, su entuziazmu kalba apie poemą, „kaip apie tikrai tautinį veikalą",

[156] *Žukas* V. Lietuvių bibliografijos istorija. T. 1. (iki 1940 m.). P. 30.

[157] *Gineitis L.* Lietuvių literatūros istoriografija. Ligi 1940 m. V., 1982. P. 140—141.

[158] Ten pat. P. 141.

[159] *Žukas* V. Lietuviškieji literatūros bibliografijos šaltiniai: Lietuvių tautosakos bibliografija 1847—1917 // Bibliotekų darbas. 1965. Nr. 10. P. 26.

[160] Józef Ignacy Kraszewski: Zarys bibliograficzny. P. 191.

o „vidiniu poetiniu vertingumu" drąsiai ji gali būti gretinama su A. Mickevičiaus „Konradu Valenrodu" [161]. Tų pačių metų vasario 20 d. laiške rašoma, kad poema Lietuvoje priimta entuziastiškai, žmonės susižavėję ją skaito, o autorių už šį kūrinį „į padanges kelia" [162]. Analogišką atsiliepimą apie „Vitolio raudą" randame ir 1842 m. išleistoje L. A. Jucevičiaus knygoje „Žemaičių žemės prisiminimai" — ten rašoma, kad poema sužavėjo net tuos, kurie savo gyvenime, be kalendoriaus ir maldaknygės, nieko nebuvo skaitę, žmonės šį kūrinį pakiliau įvertino „negu visos mūsų įžymiausių estetų kritikos". Savo pastabas L. A. Jucevičius baigė taip: „Su karšta širdimi pasveikino žemaičiai **Vitolio raudą** kaip savo tėvynės padavimų lobyną, brangiausią prosenelių palikimą, kad atmintume juos!" [163]

Lietuviškoje spaudoje pirmą kartą apie šią poemą užsiminta L. Ivinskio 1860 m. kalendoriuje. Leidinio sudarytojas, skelbdamas A. Baranausko „Anykščių šilelį", pastabose paminėjo liaudies pasaką „Eglė žalčių karalienė", kurią „žodis i žodi P. Kraszewskas indėjo i sawa gražę ape Letuwius gesmę „Witolorauda" [164]. M. Akelaitis 1879 m. rugsėjo 12 d. laiške poemos autoriui rašė: „Remdamasis lietuvių liaudies dainomis, šukūrei poemą, kuri lietuviams ir lenkams išliks šimtą kartų brangesnė už nemirtingojo Homero kūrinius" [165]. Entuziastiškų atsiliepimų apie „Anafielą", ypač „Vitolio raudą" bei „Vytauto kovas", duomenų apie šių kūrinių vertimą, „Vitolio raudos" leidimą, tiražus, platinimą yra A. Vištelio laiškuose J. I. Kraševskiui (jų tekstus žr. šioje knygoje), J. Šliūpui ir kitiems [166]. Apie J. I. Kraševskio poemas užsimenama A. Vištelio publicistikoje. Straipsnyje „Balsai apie lietuvišką gentę", neminėdamas J. I. Kraševskio pavardės, jis rašė, kad prieš kelis dešimtmečius svetimo-

[161] *Jucevičius L. A.* Raštai. P. 577.
[162] Ten pat. P. 579.
[163] Ten pat. P. 469.
[164] Kalendorius arba metskajtlus... Wilnius, 1860. P. 62.
[165] Laiškas šioje knygoje.
[166] Žr. straipsnį „A. Vištelio laiškai" šioje knygoje.

mis kalbomis imta rašinėti „raudas ir giesmes", kuriose minimas ir gerbiamas lietuvių protėvių atminimas, ir tų autorių kūriniai žadina „isz tokio ilgo miego savo numilėtą gentę" [167]. Toliau, cituodamas „Vytauto kovų" įžangą, A. Vištelis rašė, kad patys tų kūrinių autoriai buvo įsitikine savo pastangų bergždumu — atrodė, kad „prisiartines galas paskutinis lietuviszkos gentes givasties" [168]. „Gromatoje iš Prūsų Lietuvos" A. Vištelis apie „Vytauto kovas" rašė, kad Kraševskis mirštančio kunigaikščio lūpomis aštriai, bet teisingai papasakojęs, kokią didelę grėsmę Lietuvai kėlė Lenkija; dėl to lenkams šis kūrinys nepatikęs, nenorėję pirkti. Straipsnio autorius apgailestavo, kad jo išverstos „Vitolio raudos" lietuviai neišpirko, dėl to neturėjęs lėšų išspausdinti „Vytauto kovų" vertimo. Poetas ragino šį kūrinį skaityti nors lenkų kalba („rasite jas stebuklingai gražias ir lietuwiszka dwase gaiwinanczias") [169]. Po dvidešimties metų laiške „Vienybės lietuvninkų" leidėjui J. J. Paukščiui A. Vištelis pažymėjo, kad tie, kurie rašo apie lietuvių separatizmą, atsiskyrimą nuo lenkų, turi nepamiršti pažiūrėti į „garbingos atminties" daktaro J. I. Kraševskio trilogiją „Anafielas", ypač „Vytauto kovas", bei istorijos veikalą „Vytauto laikų Lietuva" [170]. Platesnių atgarsių lietuvių spaudoje sukėlė A. Vištelio išversta „Vitolio rauda". Pranešimas apie poemos 1-osios dalies išleidimą pasirodė „Lietuviškoje ceitungoje" (1881. Liepos 5. Nr. 27). Detalesnis atsiliepimas tame laikraštyje pasirodė, kai išėjo 2-oji poemos dalis: buvo įdėta knygos ištrauka, raginimas skaitytojams mylėti savo tėvų padavimus bei kalbą, įsigyti leidinį — esą tas knygas „prider įsiteikt Wisiems Lietuwninkams" [171]. Lietuvių literatūros draugijos žurnale „Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft" (1883. H. 6. S. 407—410) pasirodė Mažosios Lietuvos lietuvio K. Jurkša-

[167] [Vištelis A.] Balsai apie lietuviszka gentę // Auszra. 1884. Nr. 7/8. P. 236.

[168] Ten pat.

[169] *Višteliis A.* Gromata isz Prusu Lietuwos // Lietuwiszkasis balsas. 1885. Liepos 30. Nr. 4. P. 14.

[170] *Vištalius A. J.* Laiszkai isz Argentinos // Vienybė lietuvninkų. 1904. Nr. 9. P. 102.

to platoka recenziją — atpasakotas 1-osios dalies turinys. Entuziastiškai poemos vertimą sutiko J. Mikšas „Aušros" 1-ajame numeryje paskelbęs recenziją. Jis rašė: „Kas grikonams „Odisėja" su „Ilijada", rymijonams „Enejida", žydams senasis testamentas, krikščionims naujasis testamentas,— tai mums, kaipo lietuviams, šita giesmė „Vitolio rauda" — pirmoji dalis anos didžiosios epopėjos, vardu „Anapielas" [172]. Sekdamas A. Višteliu, recenzentas teigė, kad tai „čysti ir tikri Lietuvos padavimai", kuriuos autorius surinkęs iš lietuvių lūpų. Poemoje pavaizduotas senasis lietuvių tikėjimas, darbas, būdas, moralė, papročiai. Jis siūlė lietuviams knygą nusipirkti ir skaityti dvasios pastiprinimui, linkėjo, kad ji išplistų, uždegtų Lietuvos praeities meile, suteiktų drąsos abejojantiems dėl savo gimtosios, lietuvių, kalbos. Šios knygos sėkmė esą paskatintų vertėją imtis kitų dviejų „Anafielo" dalių vertimo [173]. Beje, recenzija, išspausdinta be redaktoriaus J. Basanavičiaus žinios [174], suerzino Lietuvos katalikų dvasininkus. Vokiečių kalba rašytame laiške redakcijai A. Baranauskas piktinosi, kaip „Aušra" drįso iš liaudies padavimų nuaustą poemą lyginti „su raštais apaštalų ir prarakų [...], inspiravotų šventosios dvasios" [175]. Anot laiško autoriaus, evangelijos lyginimas su fantazija paremto pasakojimo, „kuris ant mitologiškos nomenklatūros tysuoja ir pasakomis pagoniškų žmonių yra išpintas, yra papeikimu Šventojo Rašto" [176]. Ta proga A. Baranauskas pasisakė apie visą trilogiją. Jis nurodė, kad „Anafielas" priklauso prie mažiausią pasisekimą turėjusių J. I. Kraševskio kūrinių — net pirmasis leidimas originalo kalba, kelis kartus nupigintas, nepaplitęs. Tuo tarpu kiti lietuviškos tematikos kūriniai (A. Mickevičiaus „Konradas Valenrodas", V. Sirokomlės „Margiris") turėjo didesnę

[171] Lietuwiszka Raszlywa: Naujos lietuwiszkos Knygos // Lietuwiszka ceitunga. 1883. 9. Jan. Nr. 2. P. 4.

[172] Lietuvių literatūros kritika. T. 1. 1547—1917. V., 1971. P. 146.

[173] Ten pat. P. 147.

[174] *Alseika D.* Lietuvių tautinė idėja istorijos šviesoje. P. 65.

[175] *Baranauskas A.* Laiškai „Aušros" redakcijai // Mūsų senovė. 1937. T. 2, Nr. 1 (6). P. 149.

[176] Ten pat.

paklausą. „Vitolio raudos" įtaka, laiško autoriaus nuomone, Lietuvos inteligentijai buvusi menka, o tik lietuviškai kalbantys žmonės jos visai nepažino [177]. Savo pasipiktinimą dėl „Vitolio raudos" lyginimo su šventraščiu laiške redakcijai išreiškė ir „Aušros" bendradarbis poetas kun. S. Gimžauskas [178]. Recenzijai nepritarė ir kai kurie pasauliečiai, sakysim, poetas J. Miliauskas-Miglovara (1887 m. laiškas M. Jankui) [179]. Praėjus beveik penkioms dešimtims metų, J. Tumas apie šią recenziją atsiliepė teigiamai ne dėl joje keltų idėjų, bet dėl sukeltos polemikos — esą J. Mikšas įžiebė „kritinę gyvybę, vertė pasisakyti už ar prieš ir buvo kūrėjas" [180].

„Vitolio rauda" vėl plačiau imta domėtis po Pirmojo pasaulinio karo, trečiojo dešimtmečio pradžioje. Literatūrologų domėjimąsi skatino F. Kiršos išversta poemos 1-oji dalis (1924), literatūros kurso dėstymas Lietuvos universitete, lietuvių literatūros istorijos tyrinėjimai.

J. Tumas „Anafielą" siejo su Vilniaus romantizmo tradicijomis, tautosaka — autorius panaudojęs visus „ik tol surinktus mitologinius lietuvių padavimus" [181]. „Vitolio raudą" jis traktavo kaip lietuvių tautos epą, „supintą" iš lietuvių mitologijos liekanų, užfiksuotų J. Lasickio ir T. Narbuto [182]. Šis epas, anot tyrinėtojo, labai originalus, kilnus ir „labai idėjingas", o kai kuriais atžvilgiais pranoksta suomių „Kalevalą" ir tikrai pralenkiąs estų „Kalevo sūnų". J. I. Kraševskio poemoje, rašė J. Tumas, visa medžiaga, „visi apmatai" yra tautos. Jo reikšmė lietuvių kultūrai kaip graikų Homero — „abudu parodė tarpusavio dievaičių ir žmonių santykius ir jų reikšmę žemės gyventojams" [183]. A. Vištelis poemą

[177] Ten pat.

[178] *Biržiška V.* Medžiaga lietuvių spaudos uždraudimo istorijai // Tauta ir žodis. 1926. T. 4. P. 339.

[179] Ten pat. 1930. T. 6. P. 417.

[180] *Tumas-Vaižgantas J.* Kūryba // *Vaižgantas.* Raštai. K., 1933. T. 19. P. 72.

[181] *Tumas J.* Lietuvių literatūros paskaitos: Draudžiamasis laikas. Lietuvių literatūra rusų raidėmis. K., 1924. P. 87.

[182] *Tumas J.* Lietuvių literatūros paskaitos: Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė. P. 38.

[183] Ten pat. P. 41—42.

ėmęs versti iš dėkingumo jos autoriui, kad šis nors dalį padavimų „išgelbėjo nuo užmiršimo" [184]. F. Kiršos išverstos „Vitolio raudos" recenzijoje J. Tumas rašė: „Vitolio rauda" buvo ir tebėra vienatinis žinynas, reiškiąs gražiąją ir originaliąją mūsų senovę. Įspūdžio visai negadina tai, jog tautiniam lietuvių epui šis tas paimta iš svetimųjų padavimų, iš svetimųjų poetinių fantazijų" [185]. Recenzijos autorius teigiamai atsiliepė apie F. Kiršos vertimo kalbą ir eilėdarą, knygą siūlė mokyklų bibliotekoms. Pasirodžiusį vertimą teigiamai sutiko „Lietuvos žinių" recenzentas (vietomis „nė kiek neatsilieka nuo originalo lygiai forma, lygiai įkvėpimu bei poetingumu") [186] ir „Klaipėdiečių žinios" (vertimas „rūpestingas ir sąžiningas, išėjęs iš kietos poeto — vertėjo rankos") [187]. Tačiau būta ir kitų nuomonių. Antai J. Jablonskis, „Švietimo darbe" paskelbęs recenziją, nurodė daug kalbos bei rašybos klaidų ir jos nesiūlė mokykloms [188]. Dėl vertimo išsirutuliojo plati polemika, kurioje dalyvavo ne tik minėti asmenys — J. Tumas, J. Jablonskis, — bet ir J. Balčikonis, Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas (V. Krėvė). J. Tumas pakartojo ankstesnės recenzijos teiginius — vertimą vertino palankiai [189], jam vėl atsakė J. Balčikonis, dar kartą rašė J. Jablonskis. Polemiką dėl „Vitolio raudos" vertimo yra aprašęs A. Piročkinas [190].

J. I. Kraševskio kūrybai nemažai dėmesio skyrė M. Biržiška. Jis rašė, kad po 1831 m. sukilimo beveik sunykus lietuvių, žemaičių poezijai, dariusiai nemažą

---

[184] Ten pat. P. 47.

[185] *Tumas J.* J. I. Kraševskis „Giesmės iš Lietuvos padavimų — „Vitolio rauda" (Parašas: Vaižgantas) // Lietuva. 1924. Birž. 17. Nr. 135.

[186] Lietuvos žinios 1924. Liepos 2. Nr. 146. (Parašas: J. K.).

[187] Klaipėdiečių žinių priedas. 1924. Geg. 11. Nr. 83. (Parašas: M.).

[188] *Jablonskis J.* J. I. Kraševskis. Giesmės iš Lietuvos padavimų... // Švietimo darbas. 1924. Nr. 12. P. 1114—1116.

[189] *Tumas J.* Dėl „Vitolio Raudos" // Lietuva. 1927. Sausio 11. Nr. 7.

[190] *Piročkinas A.* J. Jablonskis — bendrinės kalbos puoselėtojas, 1904—1930. V., 1978. P. 184—187.

įtaką krašte, ją atstojo „didžiulis Kraševskio epas" — „Anafielas". Nors veikalas neturi didelės meninės vertės (daugybė „mitologinių ir istorinių smulkmenų"), Lietuvos skaitytojai jį „didžiai brangino" dėl „gaivinamo patriotinio lietuvių jausmo" [191]. Kita proga tyrinėtojas pažymėjo „Vytauto kovų" finalinės scenos patriotinę reikšmę, kuri, aišku, vienybės su lenkais šalininkus piktino [192]. M. Biržiška, įtraukęs J. I. Kraševskį į lietuvių literatūros istoriją, aptarė atskiras trilogijos dalis. „Vitolio rauda", iškeldama senovės lietuvių tikybą, pateikdama padavimų ir raudų, „žavėte žavėjo" Lietuvos visuomenę, nors istorikai ją kritikavo už „abejotinos medžiagos" naudojimą, o kritikai — per didelį kūrinio ištęstumą, monotoniškumą. „Mindaugas" buvo geriau vertinamas, tačiau M. Biržiška jam prikišo tinkamo gadynės apibūdinimo, istorinės perspektyvos stoką. Silpniausiu M. Biržiška laikė „Vytauto kovas", nors poetas, kaip ir visa jo meto „šviesuomenė", nusilenkdamas Vytauto genijui, su didžiu įkvėpimu tą veikalą rašė. Ypač didelį įspūdį lietuviams dariusi Vytauto mirtis, jo pranašavimas, kad Lenkija suvaidins pragaištingą vaidmenį Lietuvos istorijoje [193]. „Dainų istorijos vadovėlyje" M. Biržiška aptarė „Vitolio raudos" „tautosakinę prigimtį", jos poveikį skaitytojams — „graudino ir kaitino tautiškus mūsų šviesuomenės jausmus". Naujiems laikams „Vitolio rauda" esanti pasenusi — dabar ją atstojąs irgi tautosaka paremtas kūrinys — V. Krėvės „Šarūnas" [194]. M. Biržiška J. I. Kraševskio trilogijai [195] paskyrė specialų straipsnį, kuriame nurodė jos mitologinius ir istorinius šaltinius, pažymėjo jos poveikį Lietuvos visuomenei — buvo populiari tarp bajorų iki aštuntojo—devintojo de-

[191] *Biržiška M.* Mūsų raštų istorija, 1547—1904. P. 26.

[192] *Biržiška M.* Barono gyvenimas ir raštai. K.; Marijampolė, 1924. P. 8.

[193] *Biržiška M.* Mūsų raštų istorija. D. 1. Ligi 1864 m. 2-asis leid. P. 82.

[194] *Biržiška M.* Dainų istorijos vadovėlis. 3-asis leid. K., 1925. P. 16.

[195] *Biržiška M.* Anafielas / Parašas: M. B-ka // Lietuviškoji enciklopedija. K., 1933. Sklt. 518—522.

šimtmečio, kai ėmė rastis kritiškų filologų ir mitologijos tyrinėtojų darbų, papasakojo apie lenkų kritikos požiūrį į trilogiją, atskiras jos dalis.

Z. Kuzmickis, įtraukęs į lietuvių literatūros istorijos vadovėlį J. I. Kraševskį, rašė, kad svarbiausia „lietuvių tautai ir literatūrai" esanti trilogija „Anafielas". Šio kūrinio autoriui rūpėję pavaizduoti tautos praeitį, garbę ir tragediją. Aptardamas poemų kompoziciją ir stilių, pažymėjo, kad poetas jungiąs istorinį pasakojimą su lyriniais vaizdais. Lyriniai posmai esą skirti skaitytojui „palenkti", įdiegti pagarbą Lietuvos praeičiai. Anot vadovėlio autoriaus, rašytojo stilius „jausmingas", jam būdingas figūrų gausumas, retoriški sušukimai. Lietuviškam koloritui kurti lenkiškame tekste vartojęs nemažai lietuviškų žodžių [196].

V. Mykolaitis nurodė, kad „Vitolio rauda" — tai „bandymas sukurti lietuvių epą iš padavimų ir mitologinių motyvų, deja, neautentiškų ir nekritiškai pripažintų" [197].

V. Maciūnas rašė, kad J. I. Kraševskis poezijos rūbais apvilko T. Narbuto iš kitų šaltinių nekritiškai surankiotą bei paties pramanytą mitologiją. Iš po rašytojo plunksnos išėjusi lietuvių mitologija tapo gausesnė net už graikų. Beje, tos mitologijos autentiškumu beveik neabejota iki pat A. Miežinskio lietuvių mitologijos tyrinėjimų. Poema „Žavėte žavėjo" patriotinių nuotaikų apimtą lietuvių „šviesuomenę", o „Vytauto kovos", ypač finalinė poemos scena, „turėjo tam tikros įtakos lietuviškos sąmonės diferenciacijai nuo lenkų" [198].

M. Miškinio „Lietuvių literatūros" vadovėlyje lenkų rašytojams skirtų skyrelių jau nėra — apie juos tik prabėgomis užsimenama. Autorius rašė, kad „Anafiele" Lietuvos praeities idealizacija pasiekė viršūnę, tuo atžvilgiu J. I. Kraševskis pralenkęs visus, kas anksčiau ar vėliau

---

[196] *Kuzmickis* Z. Lietuvių literatūra. D. 2. P. 238—239.

[197] *Mykolaitis* V. Naujoji lietuvių literatūra. T. 1. P. 122.

[198] *Maciūnas* V. J. I. Kraševskis // Parašas: V. M. // Lietuvos aidas. 1937. Kovo 19. Nr. 125.

yra rašęs lenkų kalba apie Lietuvą [199]. „Vitolio rauda" esąs pirmas ir iki šiol vienintelis bandymas iš atskirų nuotrupų sudaryti vientisą „epinę poemą" [200]; kitom dviem dalims autorius panaudojęs istorinius įvykius. Anot M. Miškinio, J. I. Kraševskio veikalas, parašytas skambiomis eilėmis, „jaudino visus priešaušrio periodo lietuvius" [201].

Istorikas Z. Ivinskis pažymėjo, kad tai, ką T. Narbutas plačiai išdėstė mokslo veikale, J. I. Kraševskis supoetino ir išpopuliarino savo kūryboje. „Vitolio raudoje" ir „Vytauto kovose" su didele meile vaizduojama Lietuvos praeitis. Dėl to jo raštai ilgą laiką buvo tapę „mūsų atgimstančios inteligentijos tvirtu sąmonės turtu". Toji romantiška praeitis, su savo „dievaičiais, su legendomis ir mitais turėjo daug reikšmės atgimstančiai lietuvių visuomenei", „buvo ilgam giliai įsiskverbusi į tos kartos smegenis" [202].

Svarbiausias „Anafielui" skirtas tyrinėjimas yra J. Lebedžio straipsnis „Kraševskio lietuviškoji trilogija šimto metų perspektyvoj", paskelbtas 1940 m. „Židinyje" [203], o vėliau knygoje „Lituanistikos baruose" [204]. Straipsnio autorius aptarė trilogijos genezę, panaudotą medžiagą, kūrinių istoriškumo problemą, prikišo aiškios idėjinės koncepcijos stoką, personažų psichologijos elementarumą, kompozicijos trūkumus. Anot straipsnio autoriaus, Lietuvos kunigaikščių Mindaugo, Kęstučio, Jogailos, Vytauto paveikslai nei istoriškai, nei psichologiškai nepagrįsti. Svarbiausias bruožas — žiaurumas: tokie Mindaugas, Kęstutis, Skirgaila; Jogaila bailys, nėra didvyris nė Vytautas. Veikaluose „nejaučiama tikros meilės Lietuvai", rašytojas nesuprato lietuvių dvasios ir savo veikalui jos nesuteikė — sugebėjo vaizduoti tik išorinius faktus. Vito-

[199] *Miškinis M.* Lietuvių literatūra. K., 1939. D. 1. P. 171.

[200] Ten pat. P. 322.

[201] Ten pat. P. 323.

[202] *Ivinskis Z.* Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar // Suvažiavimo darbai. 1939. K., 1940. T. 3. P. 334.

[203] *Lebedys J.* Kraševskio lietuviškoji trilogija šimto metų perspektyvoj // Židinys. 1940. Nr. 4. P. 437—452.

[204] *Lebedys J.* Lituanistikos baruose. V., 1972. T. 1. P. 339—355.

lio paveiksle nerasime jokių tautinių bruožų, be to, jis neturi gyvenimo tikslo. J. Lebedys kritišką trilogijos vertinimą baigė tokiais žodžiais: „Mes Kraševskio atvaizduotos Lietuvos jau nebeprisipažinsime" [205].

Po Antrojo pasaulinio karo apie J. I. Kraševskio „Anafielą" rečiau užsimenama. Trijų dalių „romantiška" poema paminėta „Lietuvos TSR istorijoje", nurodyta, kad šiame kūrinyje „buvo keliama Lietuvos savarankiškumo idėja" [206]; beje, toks apibūdinimas labiau tinka trečiajai daliai — „Vytauto kovoms". „Lietuvių literatūros istorijoje" pažymima, kad „Vitolio raudai" autorius daugiausia medžiagos ėmęs iš T. Narbuto „Lietuvių tautos istorijos", „Vytauto kovose" atskleidęs „antiunijines tendencijas, pasireiškusias XV amžiuje Lietuvoje". Abi poemos buvusios labai populiarios Lietuvos visuomenėje XIX a. pabaigoje, „sustiprėjus nacionaliniam judėjimui" [207]. Kritiškai atsiliepiama apie A. Vištelio „Vitolio raudos" vertimą, — tiek prie vertimo pridėta eiliuota dedikacija („Apieravonė"), tiek visos poemos „vertimo poetinis lygis, išskyrus atskirų dainų tekstus, — gana žemas" [208]. Vėlesniame sutrumpintame „Lietuvių literatūros istorijos" variante užsimenama apie nacionalinio epo ilgesį XIX a. viduryje, nurodoma, kad jį „lietuvių romantikams" iš dalies pavadavo tuo metu išversta „lietuvių mitologijos motyvais" parašyta J. I. Kraševskio „Vitolio rauda" [209]. R. Mikšytė pastebėjo lietuvių folkloro stilizacijos A. Vištelio verstoje „Vitolio raudoje" (eilėraščiai „Oi, tėveli mano", „Oi, aš nežinau") [210].

---

[205] Ten pat. P. 354.

[206] Lietuvos TSR istorija. T. 1. Nuo seniausių laikų iki 1861 metų. V., 1957. P. 433.

[207] Lietuvių literatūros istorija. T. 1. Feodalizmo epocha. V., 1957. P. 458.

[208] Lietuvių literatūros istorija. T. 2. Kapitalizmo epocha (1861—1917). V., 1958. P. 118.

[209] Lietuvių literatūros istorija. T. 1 (iki 1940 m.). V., 1979. P. 130.

[210] *Mikšytė R.* Literatūrinės įtakos lietuvių silabinei-toninei eilėdarai // Lietuvių poetikos tyrinėjimai. V., 1974. P. 18.

Detaliau „Anafielą" yra aptarusi A. Liobytė [211]. Ji apibūdino patį trilogijos pavadinimą, paimtą iš T. Narbuto mitologinių padavimų, aiškino jo lietuvišką reikšmę (Anapilis), atskiras trilogijos dalis: „Vitolio raudą" (medžiagą poemai ėmęs iš T. Narbuto Lietuvos istorijos), „Vytauto kovas" (iškeliama Vytauto asmenybė, pabrėžiamos antiunijinės tendencijos), „Mindaugą" (pagoniškojo pasaulio ir krikščionybės susidūrimas). „Anafielas" amžininkų buvo sutiktas entuziastiškai — S. Moniuška „Vitolio raudai" parašė muziką, V. Smakauskas sukūrė 50 medžio raižinių. Poemos darė įtaką lietuvių nacionaliniam judėjimui, kėlė net lenkiškai kalbančių skaitytojų pasididžiavimą „herojine Lietuvos praeitim". Tačiau jų „garsas" baigėsi XIX amžiumi, nes dėl neaukšto meninio lygio išliekamosios vertės neturėjo.

V. Kubilius pažymėjo, kad „Anafielo" autorius pirmą kartą citavo ir kūrybiškai perkūrė lietuvių dainas, raudas, pasakas, lietuviškam koloritui sukurti naudojo tautosaką [212]. Pripažindamas lietuviškos tematikos lenkų romantiko kūrinių pozityvią reikšmę Lietuvos visuomenei, mokslininkas pažymėjo ir kitą poemos poveikio kryptį — „reikšdama visų likviduotos Lenkijos—Lietuvos valstybės tautų išsivadavimo aspiracijas, Lietuvos krašto istorinį ir etnografinį koloritą, sustiprino lenkų kultūrines pozicijas Lietuvoje" [213].

Apie trilogiją „Anafielas" rašė nemažas būrys autorių, tačiau gilesnių tyrinėjimų — vienetai (J. Lebedžio straipsnis), nedaug interpretavimo aspektų. V. Kubilius į J. I. Kraševskio kūrinius žvelgė lenkų romantizmo ir jo poveikio lietuvių kultūrai kontekste. J. Mikšas, J. Tumas ir kt. „Vitolio raudą" siejo su lietuvių epo problema, tačiau giliau šio kūrinio ryšių su tautosaka netyrinėjo, o lenkų spaudoje tokių darbų paskelbta. Minėtinas S. Zdziarskio straipsnis „Kraševskio „Anafielas" ir lietu-

[211] *Liobytė A.* J. I. Kraševskio gyvenimas ir kūryba // *Kraševskis J. I.* Kunigas. V., 1958. P. 291.

[212] *Kubilius V.* Lenkų romantizmo atgarsiai lietuvių literatūroje // Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas. V., 1983. P. 54.

[213] Ten pat. P. 45.

vių liaudies poezija" („Świat". 1901. N 30—32). A. Opachos „Raudos" poetinės funkcijos. Apie Juzefo Ignaco Kraševskio „Anafielą" („Prace Historycznoliterackie". 1980. N 17. S. 53—77). Nedaug gilintasi į trilogijos meninės ypatybes (Z. Kuzmickis, J. Lebedys). Lietuvių istoriografijoje yra užuominų apie J. I. Kraševskio trilogijos percepciją lietuvių tarpe, tačiau ir šiame bare trūksta gilesnių tyrimų ir apibendrinimų. Kodėl tokie veikalai, kaip „Mindaugas", „Vytauto kovos", pateikę iškreiptą Lietuvos valdovų paveikslą — pabrėžė jų žiaurumą, — nesukeldavo priekaištų autoriui. Tai rodo, jog labai trūko veikalų apie Lietuvą ir lietuvių tautą, kad svarbiau buvo bendra kūrinių idėja — Mindaugas siekė sukurti vientisą valstybę, Vytautas — karūnos, t. y. išsivaduoti iš politinių ryšių su Lenkija. Pabaigai dar vienas literatūrinis faktas — Panevėžio mergaičių gimnazijos moksleivių spektakliui (1935) S. Nėris išvertė ištraukų iš „Vitolio raudos" (*Nėris S.* Raštai. V., 1957. T. 2. P. 661—674, 823).

Romanai ir apysakos. Lietuvių spaudoje yra atsiliepimų apie J. I. Kraševskio prozos kūrinius. M. Biržiška rašė, kad penktajame dešimtmetyje rašytojui apsigyvenus Ukrainoje, o 1859 m. persikėlus į Varšuvą, jo ryšiai su Lietuva nutrūko ir ši šalis „lenkiškosios gadynės" apysakose minima retai. Atsidūręs emigracijoje J. I. Kraševskis vėl grįžo prie lietuviškų apysakų ir dramos veikalų. Tai — „Kunigas", pasakojimai apie Lietuvos kunigaikštį Karolį Radvilą — „Paskutinės kunigaikščio vaivados valandos" (1876), komedijos „Mano gerutis" (1867), „Radvila svečiuose" (1872)[214]. Apie J. I. Kraševskio grįžimą senatvėje prie „jaunystės jausmų", lietuvių padavimų M. Biržiška užsiminė ir A. Baranauskui skirtoje knygoje[215].

Maironis „Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje" rašė, kad pirmieji J. I. Kraševskio kūriniai, atkreipę visuomenės dėmesį, buvo apysaka „Poetas ir pasaulis" ir „baltomis eilėmis" rašyta poema „Vitolio rauda". Apysa-

[214] *Biržiška M.* Mūsų raštų istorija. D. 1. Ligi 1864 m. 2-asis leid. P. 82.

[215] *Biržiška M.* Barono gyvenimas ir raštai. P. 9.

kas Maironis skirstė į dvi temines grupes — vienos „iš visuomeninio gyvenimo", kuriose „skiepijami rimti krikščioniški principai", kupinos tėvynės meilės, kitos — „paimtos" iš Lietuvos ir Lenkijos istorijos. Apysakos buvusios labai skaitomos [216].

Iš lenkų kalbos išverstame B. Chlebovskio veikale „Lenkų literatūra 1795—1905 m." pažymima, kad meniniu atžvilgiu iš J. I. Kraševskio prozos kūrinių didžiausią vertę turi „liaudiškos apysakos" [217]. Paminėta istorinė apysaka „Grafienė Kozel", vaizduojanti išmirštančią galingą giminę, nesugebėjusią prisitaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų, kiti svarbesni šio žanro kūriniai. Tačiau jų vertė nesanti labai didelė — „gausioj kūryboj nesiranda nė vieno veikalo, kuris savo turiniu bei formos grožiu turėtų patvarią, visai žmonijai bendrą vertę" [218]. Visi J. I. Kraševskio veikalai visų pirma turėję „švietimo ir moralizavimo" tikslų, tad istorinė, ypač apysakų, vertė — įtaka tautai — stiprino vienybę, tautinį solidarumą [219].

J. Ambrazevičiaus ir J. Griniaus „Visuotinės literatūros istorijoje" J. I. Kraševskis pristatomas vos vienu sakiniu kaip produktyvus lenkų rašytojas, kurio romanai tapo „kasdieniniu pasiskaitymu" [220].

1930 m. pasirodžiusio J. I. Kraševskio romano „Karalių motina" vertimo įžangoje apibūdinti romano herojai: silpnavalis ir geraširdis Jogaila, gudrus lenkų valstybės vyras Olesnickis. Romano centre Olesnickio ir Vytauto kova, pastarojo geležinė valia, siekiant nutraukti uniją, užsidėti karaliaus karūną [221]. Knygos recenzentas J. Balys romaną skyrė prie meniniu atžvilgiu silpnesnių — tai tik tam tikra nuotaika nuspalvinti istoriniai įvykiai, o ne literatūros kūrinys. Autorius, anot recenzento, geriau pa-

[216] *Maironis.* Raštai. T. 5. Trumpa visuotinės literatūros istorija. K., 1926. P. 259.

[217] *Chlebovskis B.* Lenkų literatūra, 1795—1905. K., 1926. P. 236.

[218] Ten pat. P. 244.

[219] Ten pat.

[220] *Ambrazevičius J., Grinius J.* Visuotinės literatūros istorija. K., 1932. D. 2. P. 197.

[221] Juozas Ignas Kraševskis (1812—1887) // *Kraševskis J. I.* Karalių motina. K., 1930. T. 1. P. 5.

žinęs ir tikriau atvaizdavęs to meto Lenkijos, ' silpniau Lietuvos gyvenimą. Jo nuomone, Vytauto paveikslas autentiškas, nepavykęs jo žmonos, „nesimpatiškiausia" romano dalis — „karūnacijos byla" — čia esą „pareiškia savo teises **lenko** autoriaus kraujas [222], nors apskritai kūrinys laikomas gana objektyviu. „Karyje" pasirodžiusioje recenzijoje (pasirašytoje kriptonimu S.) romanas vertinamas kritiškiau — esą iš jo kyšo „grynai lenkiška pažiūra į Lietuvos istoriją", didžiausia šventenybe autorius laikąs Lietuvos ir Lenkijos uniją [223]. Tiesa, didesnių priekaištų dėl Vytauto paveikslo nedaroma — jis „turi visas toli matančio politiko gerąsias ypatybes", jo valdomoje Lietuvoje didžiausia tvarka, lietuviai jį gerbia ir myli, tačiau priemonės užsibrėžtam tikslui pasiekti jį apibūdina neigiamai. Recenzento nuomone, romano išleidimas neprisidėjo prie Vytauto atminimo pagerbimo ir nepatarė jo bent jubiliejiniais, 1930, metais įsileisti į kareivių bibliotekas [224].

Pokario istoriografijoje randame vieną kitą užuominą, vieną kitą platesnį fragmentą apie J. I. Kraševskio prozą. Antai Lietuvos istorijoje nurodoma, kad rašytojas daugiau išgarsėjo ne poemomis, kurios nepasižymėjo meninе verte, o istoriniais romanais, „kuriuose buvo skatinamas humanizmas ir demokratizmas" [225]. A. Liobytė teigė, kad J. I. Kraševskis „praskynė kelią" realistinei apysakai, kurioje pirmą kartą buvo pavaizduotas „ponų, dvarininkų ir urėdų išnaudojamos liaudies gyvenimas su visa valstiečių nedalios ir skriaudos teisybe" [226]. Autorė didžiai vertino apysaką „Kunigas" — jokiame kitame kūrinyje rašytojas taip poetiškai neišreiškęs savo žavėjimosi lietuvių kultūra. Ji rašė: „Jaunatviškas susižavėjimas heroine Lietuvos praeitimi, jos tautosakos lobiais čia

[222] *Balys J.* J. I. Kraševskio „Karalių motina" // Jaunoji Lietuva. 1930. Nr. 6. P. 376, 383.

[223] Karys. 1930. Priedas „Mūsų karių kapai" prie Nr. 15. P. 307.

[224] Ten pat.

[225] Lietuvos TSR istorija. T. 1. Nuo seniausių laikų iki 1861 metų. P. 433.

[226] *Liobytė A.* J. I. Kraševskio gyvenimas ir kūryba // *Kraševskis J. I.* Kunigas. P. 288.

įgavo brandžią meninę formą — tai lyg paskutinis posmas tos giesmės, kurią per visą gyvenimą kūrė lenkų rašytojas Lietuvos garbei" [227]. Atskirus apysakos motyvus, paimtus iš istorinių šaltinių (kronikų) ir tautosakos (padavimų, dainų), sieja autoriaus emocinis santykis su vaizduojama tema [228].

V. Abramavičius, pasakodamas apie Kraševskio ryšius su Lietuva [229], nurodė autobiografinį kūrinį „Apsakymą be pavadinimo", kuriame yra epizodas, kaip herojus, pirmą kartą išvydęs Vilnių, juo žavėjosi. Išvardijo dar keletą kūrinių („Jaškaus, vadinamo Orfanu, gyvenimo dienoraštis", „Istorija apie išbalusią mergaitę nuo Aušros vartų", „Paskutinioji Slucko kunigaikštytė" ir kt.), kuriuose daug šiltų „iš širdies plaukiančių žodžių" apie Lietuvą. Trumpai aptartas 1863 m. sukilimo tema parašytas apsakymų ciklas „Šių dienų tikrovės vaizdeliai", kuriame panaudota daug faktinės medžiagos iš Lietuvos ir Baltarusijos sukilėlių. Prie brandžiausių J. I. Kraševskio emigracijos kūrinių V. Abramavičius skyrė „Kunigą", kuriame davęs viso savo gyvenimo apmąstymų ir studijų apie Lietuvą „kūrybinę sintezę". Šis tyrinėtojas paskelbė J. I. Kraševskio Vilniaus laikotarpio autobiografinio kūrinio „Apysakos be antraštės" recenziją [230] — papasakojo apie parašymo aplinkybes, prototipus, skaitytojų, ypač vilniečių, reakciją ir kt.

V. Kubilius teigė, kad J. I. Kraševskis romanų ciklu „nuosekliai" beletrizavo Lenkijos ir Lietuvos valstybės istoriją [231]. J. Jurginis aptarė apysakos „Kunigas" idėją — joje rašytojas pavaizdavęs romantiškai suvoktą lietuvių „tautos dvasią", tai „aukščiausiai į fantaziją perkelta Margirio ir Pilėnų likimo istorija" [232]. Istoriko nuomo-

[227] Ten pat. P. 293.

[228] Ten pat.

[229] *Abramavičius* V. Kraševskis ir Lietuva // Literatūra ir menas. 1962. Liepos 28. P. 2.

[230] *Abramowicz* W. Jubileuszowa edycja wileńskiej powieści Kraszewskiego // Czerwony Sztandar. 1963. 22 stycz.

[231] *Kubilius* V. Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas. P. 311.

[232] *Jurginis* J. Istorija ir kultūra: Kultūros pažangos apybraižos. V., 1984. P. 187.

ne, iš knygos peršasi išvada, jog ideali santvarka Lietuvoje buvo tada, kai lietuviai dar nebuvo civilizacijos sužaloti, kai sudarė „tautinę bendruomenę, turinčią savo dievus, papročius, kunigaikščius" [233].

J. I. KRAŠEVSKIS IR LIETUVIŲ LITERATŪRA

Lietuvių istoriografijoje ryškūs du Kraševskio ryšių su lietuvių literatūra aspektai: domėjimasis mūsų tautosaka, poezija ir lietuvių literatų — šio lenkų rašytojo kūryba. V. Kubilius pažymėjo, kad J. I. Kraševskis pirmą kartą sueiliavo lietuvių mitologinę pasaką „Eglė žalčių karalienė" [234], kurią K. Praniauskaitė, 1858 m. išvertusi į lietuvių kalbą, vėl grąžino liaudžiai [235]. K. Doveika nurodė, kad J. I. Kraševskis buvo susipažinęs su L. Rėzos „Dainomis" ir K. Donelaičio „Metais" [236]. Apie domėjimąsi K. Donelaičio kūryba, planus išleisti vertimą į lenkų kalbą yra rašęs šių eilučių autorius [237]. K. Doveika, V. Kubilius teigė, kad lenkų rašytojo poemėlė „Birutė" sukurta remiantis S. Valiūno „Birutės dainos" vertimu į lenkų kalbą [238]. Glaudesni kūrybiniai ryšiai siejo J. I. Kraševskį ir lietuvių literatą L. A. Jucevičių. Folkloristinėje knygelėje „Lietuvių liaudies priežodžiai" (1840) jis J. I. Kraševskį vadino „mūsų jaunu poetu filosofu", pateikė nuorodų į jo knygas „Literatūrinės, fantastinės ir istorinės kelionės" (1838) ir „Poezija" (1838. T. 1) [239], laikraštyje „Tygodnik Petersburgski" (1841. N 43) paskelbė „Istorijos apie išbalusią mergaitę nuo Aušros vartų" recenziją. J. I. Kraševskis tame pat laikraštyje (1840. N 32) recen-

[233] Ten pat.

[234] *Kubilius V.* Pasaulio literatūra... P. 60.

[235] Vertimas buvo paskelbtas 1859 metų L. Ivinskio kalendoriuje.

[236] Literatūra ir kalba. 1962. T. 6. P. 286.

[237] *Žukas V.* J. Kraševskis ir K. Donelaičio raštai // Literatūra ir menas. 1964. Bal. 4.

[238] Literatūra ir kalba. 1962. T. 6. P. 285; *Kubilius V.* Pasaulio literatūra... P. 53.

[239] *Jucevičius L. A.* Raštai. P. 525—526.

zavo L. A. Jucevičiaus knygelę „Lietuvių patarlės ir priežodžiai". L. A. Jucevičius išvertė „Vitolio raudą" į lietuvių kalbą [240]. Beje, ne visuomet L. A. Jucevičiaus sumanymai sulaukdavo lenkų rašytojo pritarimo, sakysim, nepalaikė jo siūlymo žurnale „Athenaeum" įvesti lietuvišką skyrių [241].

A. Janulaitis pažymėjo didelę J. I. Kraševskio moralinės paramos M. Akelaičio leidybiniams sumanymams reikšmę — atsiliepimas apie juos spaudoje (Gazeta Warszawska. 1859. N 54) suteikęs lietuvių literatui daug džiaugsmo [242]. Anot monografijos autoriaus, M. Akelaitis norėjo, kad Kraševskis būtų jo literatūros mokytojas — siuntinėjo jam savo kūrinius [243].

Literatūros istorikai yra pabrėžę lenkų rašytojų, ypač vadinamosios „lietuviškos mokyklos" atstovų, kūrinių reikšmę XIX a. lietuvių romantikams [244]. M. Biržiška rašė, kad K. Kairys, A. Baranauskas „mito lenkų literatūra", ypač A. Mickevičiaus, J. I. Kraševskio, L. Kondratovičiaus-V. Sirokomlės poezija, jų kūriniais „tvirtindami savyje Lietuvos meilę" [245]. M. Biržiškos manymu, A. Baranausko poemėlei „Kelionė į Peterburgą" turėjo įtakos J. I. Kraševskio „Vytauto kovos" [246].

R. Mikšytė nurodė, kad A. Baranauskui vienas iš literatūrinių akstinų galėję būti J. I. Kraševskio istoriniai raštai, ypač trilogija „Anafielas", žavėjusi „visus XIX a. lietuvių romantikus". Mokslininkės nuomone, galbūt iš „Vitolio raudos" K. Praniauskaitės išverstas fragmentas „Žalčio motė" paskatino įtraukti pasakos „Eglė žalčių karalienė" motyvus į „Anykščių šilelį", nors pati pasaka

---

[240] *Lukšienė M.* Liudvikas Adomas Jucevičius // *Jucevičius L. A.* Raštai. P. 44.

[241] *Lukšienė M.* Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje XVIII a. antroji—XIX a. pirmoji pusė. P. 191.

[242] *Janulaitis A.* Mikalojus Akelaitis. P. 30.

[243] Ten pat. P. 32.

[244] Lietuvių literatūros istorija. T. 1 (iki 1940 m.). P. 129.

[245] *Biržiška M.* Barono gyvenimas ir raštai. P. 25.

[246] *Biržiška M.* Anafielas / Parašas: M. B-ka. // Lietuviškoji enciklopedija. T. 1. P. 518—522.

poetui buvusi žinoma „betarpiškai iš liaudies" [247]. R. Mikšytės nuomone, A. Baranausko poemėlėje „Dievo rykštė ir malonė" vaizduojama pagoniškoji Lietuva labai artima S. Daukanto, J. I. Kraševskio raštų Lietuvai" [248].

V. Mykolaitis pažymėjo, kad J. I. Kraševskio „lietuviškieji" kūriniai — Lietuvos istorijos knygos, poemos „Vitolio rauda" ir „Vytauto kovos", apysaka „Kunigas", buvo veikalai, kuriais greta kitų „mito „Aušros" patriotų karta" [249]. Tą patį teigė ir Z. Kuzmickis — „Anafielu" „sekė ir gyveno ypač XIX a. antrosios pusės aušrininkai" [250]. Ypač buvo akcentuojama J. I. Kraševskio kūrybos įtaka A. Višteliui. J. Tumas rašė, kad A. Vištelis buvo J. I. Kraševskio „padaras" [251]. V. Mykolaitis nurodė, kad lenkų rašytojo patriotizmas sužavėjęs A. Vištelį [252]. Šią mintį pakartojo M. Miškinis — lenkų rašytojo lietuviškos tematikos kūriniai veikę lietuvių poetą, ėmęs jais sekti — eilėraštis „Regėjimas", išreiškiantis senovės ilgesį, įkvėptas J. I. Kraševskio poezijos [253]. V. Kuzmicko manymu, J. I. Kraševskio kūryboje, ypač trilogijoje „Anafielas", A. Vištelis „radęs idėjinę ir moralinę atramą" [254]. Lietuvių poetui ypač artima buvo „Vytauto kovų" įžanga, kurią buvo išvertęs ir, matyt, siuntęs į gimtąjį kraštą. Minėtame vertime galbūt ryškiausiai išreikšta iš J. I. Kraševskio skolinta A. Vištelio „idėjinė ir estetinė programa" — ilgėjimasis dingusios Lietuvos praeities didybės, ieškojimas joje atspirties ir moralinės jėgos [255].

Tyrinėtojai yra pažymėję J. I. Kraševskio kūrybos poveikį Maironiui. Antai J. Tumas nurodė, kad jis yra „senojo lietuviškojo romantizmo atžala, kaip ir mes visi

[247] *Mikšytė R.* Antano Baranausko kūryba. P. 92.
[248] Ten pat. P. 237.
[249] *Mykolaitis V.* Naujoji lietuvių literatūra. T. 1. P. 122.
[250] *Kuzmickis Z.* Lietuvių literatūra. D. 2. P. 239.
[251] *Tumas J.* Lietuvių literatūros paskaitos... P. 9.
[252] *Mykolaitis V.* Naujoji... P. 122.
[253] *Miškinis M.* Lietuvių literatūra. D. 1. P. 323.
[254] *Kuzmickas V.* „Aušros" poeto likimas // Senosios lietuvių literatūros baruose. P. 132—133.
[255] Ten pat. P. 133.

jo kartos, Narbuto, Kraševskio mokinys" [256]. Maironiui didelį įspūdį darė lenkų poetų A. Mickevičiaus, J. I. Kraševskio, J. Slovackio kūrinių „romantinis patosas, praeities tematika, patriotiniai motyvai" [257]. Poetas aušrininkas T. Žičkis-Linkis poemą „Birutė" pradeda J. I. Kraševskio „Vytauto kovų" įžanga [258]. J. Tumas teigė, kad J. I. Kraševskis buvo „toks gilus ir tikras Lietuvos mylėtojas, toks talentingas rašytojas", jog sunku buvo nepasiduoti jo įtakai. Anot Tumo, jo paveikti buvo J. Basanavičius, J. Šliūpas, G. Landsbergis, M. Davainis-Silvestraitis, A. Fromas-Gužutis ir kt. [259]

J. I. Kraševskio kūryba buvo skaitoma ir veikė kiek vėliau į literatūrą atėjusius rašytojus. Šatrijos Ragana P. Višinskiui rašė (1895.X.3 ir 7), kad skaitanti J. I. Kraševskio romaną „Jaselka. Ištrauka iš Klosio atsiminimų" [260]. Kelionių po Šveicariją aprašyme ji pasakojo, kad iš daugelio žmonių jai tekę girdėti, jog A. Mickevičiaus „Gražina" ir „Konradas Valenrodas", J. I. Kraševskio „Kunigas" ir „Vitolio rauda" „įkvėpę jiems Lietuvos meilės". Šie kūriniai taip pat darę poveikį rašytojai: „Skaitydama anuomet tuos veikalus, kaip gi buvau pagauta tų savo protėvių-karžygių darbų, kaip didžiavausi esanti tų erojų ainė, kaip širdis imdavo degti Lietuvos meile!" [261]. Apysakoje „Senąme dvare" ji įrašė tokius apysakos herojės mamatės dienoraščio žodžius: „Kiek sykių skaitau Kraševskio „Litwa" ar „Kunigą", ar „Vitolio raudą", visuomet graudu man ir liūdna, tarsi kas mylimas būtų miręs" [262]. G. Petkevičaitė-Bitė dienoraštyje užsimena apie jaunystėjė skaitytus A. Mickevičiaus, J. I. Kraševskio, L. Kondratovičiaus-Sirokomlės, E. Ožeš-

[256] *Tumas J.* Lietuvių literatūros paskaitos: Draudžiamasis laikas. „Apžvalgos" grupė. Jonas Maironis-Mačiulis. P. 101, 232.

[257] Lietuvių literatūros istorija. T. 1 (iki 1940 m.). P. 151.

[258] Isz Vytauto musziu // Auszra. 1885. Nr. 7/8. P. 191—192.

[259] *Tumas J.* Lietuvių literatūros paskaitos. P. 10.

[260] *Šatrijos Ragana.* Laiškai. V., 1986. P. 48.

[261] *Pečkauskaitė M.* Šveicarijos įspūdžiai // Vairas. 1914. Nr. 9. P. 8.

[262] *Šatrijos Ragana.* Sename dvare. V., 1969. P. 360.

kovos kūrinius [263]. Straipsnyje apie Žemaitę ji pažymėjo, kad rašytoja mėgdavusi skaityti J. I. Kraševskio, E. Ožeškovos knygas [264]. Ryškus J. I. Kraševskio kūrybos įtakos pavyzdys — 1905 m. baltosiomis eilėmis M. Šikšnio parašyta 5 veiksmų tragedija „Pilėnų kunigaikštis", sukurta pagal apysaką „Kunigas". Joje vaizduojama legendinio lietuvių kunigaikščio Margirio pasiaukojama kova ginant Lietuvą nuo kryžiuočių [265]. Anot J. Tumo, J. I. Kraševskis ir jo raštai karštam patriotui M. Šikšniui buvo „pranašas ir koranas", jo kūriniuose rado „gatavos medžiagos savo patriotiniams jausmams pareikšti", tad ir skolinosi siužetą iš „Kunigo" [266]. K. Doveika pažymėjo J. I. Kraševskio „Kunigo" ir kitų lietuvių rašytojų kūrinių analogijas: tokie yra Maironio „Ant Punios kalno ties Nemunu", L. Giros poemėlė „Milžinkapių daina", JAV lietuvių rašytojo V. Nagornoskio drama „Pilėniečiai" (1908), V. Krėvės „Senos pasakos apie narsųjį kunigaikštį Margirį, Punios valdovą" [267]. A. Lastas autobiografijoje pastebėjo, kad J. I. Kraševskis imponavo „besivaidinančiais mūsų lietuviškos praeities vaizdais" [268]. V. Kubilius nurodė tam tikrą analogiją tarp J. I. Kraševskio apysakos „Karalių motina" ir B. Sruogos dramos „Milžino paunksmė" [269].

Apžvelgtos temos neišsemia visos lietuviškosios J. I. Kraševskio istoriografijos — detaliau arba prabėgomis buvo aptarti kiti veiklos bei kūrybos aspektai. Daugelis lietuvių autorių pažymėdavo J. I. Kraševskio Lietuvos istorijos darbų bei grožinės kūrybos populiarumą ir reikšmę lietuvių nacionalinio išsivadavimo metu. Beje,

---

[263] *Petkevičaitė-Bitė G.* Karo meto dienoraštis [Raštai]. V., 1966. T. 2. P. 157.

[264] *Petkevičaitė-Bitė G.* Krislai [Raštai]. V., 1966. T. 1. P. 479.

[265] Lietuvių literatūros istorija. T. 1 (iki 1940 m.). P. 219.

[266] *Tumas J.* Marcelinas Šikšnys // *Vaižgantas V.* Raštai. K., 1929. T. 13. P. 38.

[267] *Doveika K.* J. Kraševskio ryšiai su Lietuva ir lietuvių literatūra // Literatūra ir kalba. 1962. T. 6. P. 294.

[268] Tarybų Lietuvos rašytojai. V., 1957. P. 284.

[269] *Kubilius V.* Lenkų romantizmo atgarsiai lietuvių literatūroje // *Kubilius V.* Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas. P. 62.

šiai temai dėmesio skyrė ir lenkų istorikas J. Ochmanskis studijoje „Lietuvių nacionalinis kultūrinis judėjimas XIX a." [270], literatūrologė M. Niedzviecka straipsnyje „J. I. Kraševskis ir nacionalinio atgimimo judėjimas Lietuvoje" [271]. Išėjus P. Vileišio perdirbtai Kraševskio knygelei „Pamokslai apie triusą arba procę" (Tilžė, 1887), „Vienybėje lietuvninkų" (1891. Nr. 39) pasirodė iš socializmo pozicijų parašyta J. Mačio-Kėkšto recenzija, o ją aptarė V. Kubilius [272]. K. Nastopka rašė apie J. I. Kraševskio ir jo kūrybos atgarsius latvių spaudoje. Veikale „Lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai" papasakojo iš laikraščio „Peterburgas avyzes" satyrinio priedo „Zoubugas" (1862) paimtą informaciją apie laikraščiuose „Ruskij listok" ir „Severnaja pčela" vykusią polemiką dėl J. I. Kraševskio projekto prie Varšuvos aukštosios mokyklos įsteigti lietuvių kalbos katedrą [273].

J. I. Kraševskio kūrinių vertimus ir jų vertinimą latvių spaudoje aptarė K. Nastopka su V. Kubiliumi parengtoje studijoje „Lenkų romantizmas ir baltų literatūros". K. Nastopka informavo apie laikraštyje „Baltijas vestnesis" (1872. Nr. 14, 15) paskelbtą „Vitolio raudos" atpasakojimą, fragmentų vertimus, poemos pasirodymą proza 1886 m., nurodė, kad jos recenzentas M. Silinis (Austrums. 1886. Nr. 5) rašė apie lietuvių ir latvių mitologijos bendrumą, kad „lietuvių tautos istorija kelia latvių tautos dvasią, jos savimonę" [274]. Tyrinėtojas pateikė duomenų apie „Kunigo" ir kitų J. I. Kraševskio kūrinių vertimą į latvių kalbą. P. Galaunė į rašytojo kūrinių leidimą pažvelgė dailės istoriko akimis — pateikė istorinių

[270] *Ochmański J.* Litewski ruch narodowo-kulturalny w XIX wieku (do 1890 r.). Białystok, 1965. S. 132.

[271] *Niedźwiecka M.* J. I. Kraszewski a ruch odrodzenia narodowego na Litwie // Prace Literackie. Wrocław, 1981. T. 22. S. 139—153.

[272] *Kubilius* V. J. Mačys-Kėkštas // *Mačys-Kėkštas J.* Raštai. P. 9—10.

[273] *Nastopka K.* Lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai. V., 1971. P. 51.

[274] *Kubilius V., Nastopka K.* Lenkų romantizmas ir baltų literatūros // Literatūra ir kalba. 1974. T. 13. P. 289—290.

duomenų apie Vilniuje 1846 m. A. Zavadzkio išleistą V. Smakausko iliustruotą „Vitolio raudą" [275].

Paskatinimų versti ir leisti J. I. Kraševskio veikalus yra paskutinių metų lietuvių spaudoje. Antai A. Eidintas [276] siūlė išleisti lietuviškos tematikos grožinės literatūros kūrinius „Gerhardą Rudą", „Birutę", „Kęstutį", „Devynias Lietuvos kartas", „Anafielą", naujai išspausdinti seniai „suskaitytą" apysaką „Kunigas", be to, istorijos darbus „Vilnius" ir „Lietuva", ypač 1-ąjį pastarojo veikalo tomą, su lietuviškais priežodžiais ir lietuvių liaudies dainų studija. Istorijos knygas siūloma leisti kaip istoriografijos faktą.

Lietuviškoji J. I. Kraševskio istoriografija rodo plačius rašytojo ryšius su lietuvių kultūros veikėjais, lietuvių pastangas integruoti jo kūrybą į savo kultūrą. Apžvelgti tyrinėjimai, populiarūs straipsniai, rašytojo knygų recenzijos, laiškų rašytojui publikacijos — reikšmingas įnašas į Lietuvos kultūros istorijos tyrimus, lietuvių literatūros mokslą.

M. BALINSKIO IR J. I. KRAŠEVSKIO LAIŠKAI

Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekoje yra keletas vilniečio lenkų istoriko Mykolo Balinskio (1794—1863) laiškų iš Varšuvos J. I. Kraševskiui (sign. 6461 IV). Viename kitame randame duomenų J. I. Kraševskio veikalo „Lietuva" spausdinimo istorijai (skelbiamas 1846 m. rugpjūčio 24 (12) d. laiškas).

Toje pačioje bibliotekoje (sign. 1006—25) yra J. I. Kraševskio laiškas M. Balinskiui. Jis svarbus rašytojo veikalų, jo ryšių su Lietuva tyrinėtojams, įdomus Lietuvos kultūros istorikams: užsimenama apie istorijos veikalo „Lietuva" rašymą, rašytojo lietuvių kalbos studijas, K. R. Ne-

[275] *Galaunė P.* Prie V. Smakausko iliustracijų J. I. Kraševskio „Vitolio raudai" istorijos // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. 1967. T. 6. P. 93—96.

[276] *Eidintas A.* Istorija šalia mūsų? Istorija su mumis? // Literatūra ir menas. 1987. Gruod. 12. Nr. 50. P. 5.

zabitauskio pagalbą taisant lietuviškus žodžius. Skelbiamas J. I. Kraševskio laiško originalus tekstas ir jo vertimas.

M. BALINSKIS J. I. KRAŠEVSKIUI

1846 m. rugpjūčio 24 (12) iš Varšuvos

Pone Geradary! Leidybos bendrovė [1], ruošianti spaudai Jūsų parašytą Lietuvos istoriją [2], įpareigojo mane išdėstyti Jums sunkumus, su kuriais susidūrė koreguodama pirmąjį skyrių. Pateiktuose lietuviškuose žodžiuose atsirado daug rėžiančių klaidų, kurias būtina pataisyti. Skaitydamas rankraštį, jas kaip tik pastebėjo cenzorius P. Nezabitauskis [3], beveik vienintelis ne tik čia, bet gal ir visame krašte žinovas ir žemaičių-lietuvių literatas, iš pagrindų mokąs savo gimtąją kalbą ir tiek naudingų veikalų ja išleidęs. Apie juos užsimenama šiuo metu Varšuvoje Leono Gliuksbergo leidžiamame „Biografiniame žodyne" [4]. Jis yra kompetentingiausias teisėjas toje srityje. Tai ne tik rašybos bei linksniavimo, bet netgi lietuvių kalbos žodžių reikšmės klaidos. Jos, atrodo, atsirado dėl to, kad Ponas turėjai remtis Milkaus [5] žodynu, Rėzos [6] raštais ir kitais vokiečiais, kalbančiais prūsų-lietuvių tarme ir neturinčiais tikslios nuovokos apie tikrąją lietuvių kalbą, kuri šiandien tik Raseinių, Telšių, Šiaulių ir Upytės apskrityse itin švari. Dėl pavyzdžio pateiksiu Ponui tik keletą posakių, nurodytų P. Nezabitauskio.— Puslapis 13. Vietoj moteriškos giminės **Kupra** (garb) turi būti vyriškos **Kupras,** nes tos giminės yra iš tikrųjų, o visi lietuviški vyriškos giminės žodžiai baigiasi galūne **as** [7].— Psl. 73. **Gentaras** (Bursztyn), turi būti **Gintaras.**— Psl. 79. Vietoj **Pyplus** devynakė [minóg] reikia pateikti **Piplis** vyjūnas [piskorz]. — Psl. 104. Ne **Giwajte** (wąż, gadzina), bet **Giwaite,** o Žemaitijoje netgi sako **Giwate,** nuo žodžio **Giwas,** gyvenantis [żyjący], nuolatos judantis. Rankraštyje **Baltas juras** [morze białe], o turi būti **Baltos jurės.**— Rankraštyje yra **Numę litewską,** moteriškos giminės, tarytum būtų kilęs iš žodžio **Numa,** dom. Taip negali būti,

nes namas lietuviškai yra **Numas**, namai **Numaj**.— Panašiai psl. 84 cituoti seniau visur Žemaitijoje žinomi visi lietuviški priežodžiai: **Perkune Diewaite** ir t. t. gramatiškai yra visiškai pakeisti. Bogušas ir kiti, kurie juos pateikė spaudai, pakeitė tikrąjį tekstą, nes iš tiesų kalbos nemokėjo. Tokių klaidų rankraštyje yra daugybė, kaip tik cituotuose priežodžiuose ir dainelėse; palikti jas būtų žalinga ir autoriui, ir leidėjams — priekaištautų žinovai, kurių Žemaitijoje dar gali būti. Tad Knygų leidybos ir prekybos bendrovė nutarė prašyti P. Nezabitauskio, kad imtųsi koreguoti rankraštį ir taisyti lietuvišką tekstą už tam tikrą atlyginimą, kas, beje, padidins Lietuvos istorijos išleidimo kainą. Man, kaip jos vadovaujamo ir knygyno komiteto nariui pavesta apie tai Ponui Geradariui pranešti ir paklausti, ar panorėsi priimti visa tai, ką P. Nezabitauskis pataisys kalbos, tai yra gramatikos, atžvilgiu, tačiau visiškai neliesdamas paties veikalo ir autoriaus minties bei stiliaus. Juo labiau kad P. Nezabitauskis atsakytų, jeigu atsirastų toks reikalas, prieš mokslo pasaulį už savo lietuvių kalbos pataisas.

Pranešdamas visa tai Ponui ir prašydamas kuo greitesnio atsakymo mano adresu (à Monsieur Mr. Michel Baliński, à Varsovie, dom Bentkowskiego przy ulicy Nowy Świat), negaliu nuslėpti kaip džiaugiuosi šiuo nauju Pono veikalu, atėjusiu į bendrovę. Pagaliau visuomenė turės šią gerai parašytą Lietuvos istoriją, kurią taip nelemtai nutepliojo Narbutas devyniuose tomuose [8], užpildęs juos pasakomis ir nuobodžiais, o kartais juokingais pasakojimais. Aš pats ruošiausi imtis to darbo, bet mane kiti reikalai nuo jo atitraukė, nors visuomet troškau, kad kuris žinovas tuo užsiimtų, ypač kad pasirodo vis naujesnės medžiagos — prie jos skirtini ir kai kurie padavimai, pateikti mano „Senosios Lenkijos" dabar pasirodančiuose sąsiuviniuose [9]. Macijovskis tuo tarpu užsispyręs lietuvius kildina iš litų (Litów) ir apie tai išleido visą knygą [10]. Mano nuomone, tai yra gryni tauškalai ir svaičiojimai. Tikriausiai, Pone, kažką apie tai užsiminsi. Nekantriai laukiame antrojo tomo. Kodėl, Pone, niekad čia nepasirodai? Pasistenk galų gale įveikti tuos sunkumus

dėl paso, pagaliau galėtume arčiau susipažinti. Tačiau šiuo metu Varšuva yra gana tuščia, kaip paprastai vasarą ir dar tokią karštą, visi išsivažinėjo. Kadangi pavasarį aš čia nebuvau, tai dabar turiu kepti tarp mūrų. Leonas Lubienskis yra prie [gydomųjų] šaltinių Akvisgrane.— Atsisveikinu, tikėdamasis Pono palankaus dėmesio, ir laukiu greito atsakymo.

Su didžia pagarba žemiausias tarnas

Mykolas Balinskis

[1] Knygų leidimo ir prekybos bendrovę sudarė žurnalo „Biblioteka Warszawska" įkūrėjai L. Lubienskis, M. Balinskis, knygyno savininkas J. Kliukovskis ir kt. Bendrovė išleido keletą J. I. Kraševskio knygų; leidėju pasirašydavo J. Kliukovskis.

[2] Veikalo „Lietuva" 1-asis tomas pasirodė Varšuvoje 1847 m.

[3] K. R. Nezabitauskis tuo metu (iki 1847 m.) dirbo Varšuvos cenzūros komiteto cenzoriumi.

[4] V. Šimanovskio ir L. Rogalskio paruoštą „Visuotinį biografinį žodyną" („Dykcjonarz biograficzny powszechny". T. 1—2) G. L. Gliuksbergas išleido 1844 m.

[5] J. I. Kraševskis turėjo P. F. Ruigio ir K. G. Milkaus gramatiką „Lietuvių kalbos pradmenys...", naudojosi „Lietuvių—vokiečių ir vokiečių—lietuvių kalbos žodynu" (Karaliaučius, 1800).

[6] J. I. Kraševskis naudojosi L. Rėzos tautosakos rinkinio „Dainos" 2-uoju, F. Kuršaičio paruoštu, leidimu (1843).

[7] Čia teisus buvo J. I. Kraševskis, o ne K. R. Nezabitauskis.

[8] Turima galvoje T. Narbuto devynių tomų „Lietuvių tautos istorija" (V., 1835—1841).

[9] Lietuvai skirtą M. Balinskio ir T. Lipinskio veikalo „Senoji Lenkija" 3-iąjį tomą parašė M. Balinskis (Varšuva, 1846).

[10] Gal tai V. Maciejovskio veikalas „Pierwotne dzieje Polski i Litwy" (Varšuva, 1846).

J. I. KRAŠEVSKIS M. BALINSKIUI

Nie tracąc chwili pośpieszam na list Jego odpisać. Serdecznie dziękując za interesowanie się moją robotą i odezwę obiecującą mi dalszą a może ciągłą korespondencję, której bym bardzo pragnął. Trochęn się zmartwił postrzeżonemi omyłkami w litewszczyźnie mojej historii,

ale nie myśląc wcale czmucić ludzi i nikomu imponować, z największą wdzięcznością przystaję na poprawki K. Niezabitowskiego. Języka litewskiego uczyłem się jak mogłem, mozolnie z gramatyk i słowników Ruhiga i Mielcke, słownika tychże i Szyrwida; a wiesz pan sam, co tam są za niedostateczności. Z żywych ust ludu nigdym nie słyszał mowy litewskiej. Stało się więc że mimo najszczerszych chęci, nie uczyniłem tak dokładnie jak chciałem.

Jeśli by to Spółka uważała za rzecz kompromitującą dzieło, musiałbym je nazad przyjąć nawet i pieniądze powrócić. Co się tycze poprawek takiego znawcy języka jakim jest Niezabitowski, chętnie się na nie zdaję i polegam. Prosiłbym tylko najmocniej, aby te poprawki za obręb języka i gramatyki nie sięgały, gdyż inaczej w coby się obróciła praca cała? Bardzo jestem wdzięczny za tę uczynność ze strony Szanownego uczonego i w interesie powszechnym nigdy bym jej odrzucić nie mógł. Zawsze waruję wszakże, aby tekst polski pozostał jakim jest. Przy pierwszym rozdziale prosiłbym o umieszczenie noty takiej. (1) Sprawdzenie i poprawki cytat litewskich z Ruhiga, Mielckie i innych winniśmy uczonej pomocy J. W. K. Niezabitowskiego, jedynego może znawcy u nas języka litewskiego. Czujemy się w obowiązku oświadczyć tu publiczną dla niego wdzięczność; gdyż inaczej pomimo największego starania z niedokładności dzieł cytowanych, mogłaby była ucierpieć historia nasza.

Zresztą zostawiam Panu Dobr. przerobienie przypisku tego, jak mu się podoba, chętnie się na niego zdając.

Nad tomem drugim pracuję, ale tu mnożą się trudności, chcąc prosto jasno i w jednej całości wystawić dzieje dość dotąd rozczłonkowane i niepowiązane z sobą. Chciałbym nadesłać go za kilka miesięcy, około listopada, bo muszę sam pisać i przepisywać. Jednakże gdyby Spółka nie życzyła sobie wydawać z jakichkolwiek powodów T. 2i raczcie mi dać wiedzieć tylko; praca ogromna i trochę się czuję znużony; a książek raz w raz braknie i sprowadzić coś potrzeba a czekać.— Nieśmiem tego proponować, lecz gdybyście panowie mogli postąpić mi choć część honorariów na tom drugi wielką by to

było dla mnie dogodnością. Wcale jednak nie nastaję; a przykro mi, że z mojego powodu koszta wydania t. 1[u] przez żądane poprawki powiększyć się muszą.

Nic mi pan nie piszesz jak znaleźliście duch i skład tomu pierwszego, o to mi najwięcej chodzi. Byłbym obowiązany za wiadomość szczerą i otwartą pańskiego osobistego zdania, ale jak najotwartszą. Nie mogąc ciągle pisać historii, w przestankach zakończyłem dawno poczętą i cztery razy (co mi się w życiu nie zdarzyło) przerabianą powieść z życia artysty **Sfinx.** Jest tego ze trzy duże tomy. Zdaje mi się, że to będzie zajmujące, a wiem, że tam co miałem życia, wlałem.

Spółka winna mi egzemplarze **Pamiętnikow nieznajomego,** które wedle umowy zechce nadesłać z łaski swej, jeśli można rychło, pod moim adresem, za okazją lub jak uzna lepiej. Nie uwierzy Pan, jak wzdycham do zobaczenia Warszawy i jak się do niej wybieram, jak pragnąłbym Pana Dobr. bliżej poznać i dać mu się poznać. Trudności dotąd trwające może nareszcie już ułatwią, mam nadzieję, ale nie śmiem sobie jeszcze ani nikomu obiecywać, a w interesie samej bytności, prosiłbym, aby wcześnie nie rozgłaszać. Chciałbym wiedzieć, kiedy powrócić może p. Leon Łubieński, bo miałem list z Karlsbad, ale dawno już bardzo.

Przyjm Pan wyrazy szczerego i najrzetelniejszego szacunku i poważania od najobowiązańszego sługi

J. I. Kraszewski

d. 25 sierp. 1846
Gródek

Negaišdamas nė valandėlės, skubu atsakyti į Jūsų laišką. Širdingai dėkoju už domėjimąsi mano darbu, taip pat už atsiliepimą, teikiantį viltį, kad bus pratęsta, o gal ir pastoviai palaikoma korespondencija, ko aš labai pageidaučiau. Truputį nusiminiau dėl pastebėtų lietuvių kalbos klaidų mano istorijoje ir, visiškai nenorėdamas apgaudinėti žmonių ir kam nors imponuoti, su didžiausiu dėkingumu sutinku su K. Nezabitauskio taisymais. Lietu-

vių kalbos mokiaus kaip galėjau — sunkiai iš Ruigio ir Milkaus gramatikų bei tų pačių ir Sirvydo žodyno [1]; juk pats, Pone, žinai, kokie ten yra trūkumai. Iš liaudies lūpų gyvos lietuvių kalbos niekad negirdėjau. Ir atsitiko taip, kad, nepaisant nuoširdžiausių norų, nepadariau taip tiksliai kaip norėjau. Jeigu Bendrovei atrodytų, kad tai kompromituoja veikalą, turėčiau jį atsiimti ir net pinigus grąžinti. O taisymais tokio kalbos žinovo kaip Nezabitauskis mielai pasitikiu ir pasikliaunu. Tik primygtinai prašyčiau apsiriboti kalbos ir gramatikos taisymais, nes antraip į ką gi pavirstų visas veikalas? Labai esu dėkingas už tą Gerbiamo mokslininko paslaugumą ir visų labui niekados negalėčiau jo atmesti. Vis dėlto būtina sekti, kad lenkiškas tekstas pasiliktų toks koks yra. Prie pirmo skyriaus prašyčiau įdėti tokią pastabą.

(1) Už lietuviškų citatų iš Ruigio, Milkaus ir kitų [veikalų] patikslinimą ir pataisymus esame dėkingi Š[viesiajam] D[auggaliui] K. Nezabitauskiui, galbūt vieninteliam pas mus lietuvių kalbos žinovui. Jaučiame pareigą čia viešai pareikšti jam padėką, nes antraip, nepaisant didžiausių pastangų, dėl veikalų citatų netikslumo, galėtų nukentėti mūsų istorija.

Pagaliau to prierašo paruošimą palieku Ponui Geradariui — darykite kaip tinkamas, mielai jumis pasikliauju [2].

Ruošiu antrąjį tomą, bet čia, siekiant paprastai ir aiškiai pateikti vientisą istoriją, iki šiol gana suskaldytą ir nesusietą, didėja sunkumų. Norėčiau atsiųsti po kelių mėnesių, maždaug lapkrityje, nes turiu pats rašyti ir perrašinėti [3]. Tačiau jeigu Bendrovė dėl kokių nors priežasčių nenorėtų 2-ojo tomo leisti, teikitės man apie tai pranešti; darbas didelis ir jaučiuosi šiek tiek pavargęs, o knygų kartas po karto trūksta, tad tenka ką ne ką užsakyti ir laukti. Nedrįstu siūlyti, tačiau jeigu ponai galėtumėte paskirti man nors dalį honoraro už antrąjį tomą, man tai būtų labai paranku. Tačiau šito primygtinai nereikalauju; nemalonu, kad dėl reikalingų taisymų per mano kaltę padidės 1-ojo tomo leidimo išlaidos.

Nieko, Pone, man nerašai, kaip atrodo pirmojo tomo dvasia ir sandara — tai man labiausiai rūpi. Būčiau la-

bai dėkingas už nuoširdžią ir atvirą pono asmeninę nuomonę, tačiau kuo atviriausią.

Negalėdamas nuolatos rašyti istoriją, pertraukomis pabaigiau seniai pradėtą ir keturis kartus perdirbtą (ko mano gyvenime nebuvo) artisto gyvenimo apysaką „Sfinksas" [4]. Ją sudaro trys dideli tomai. Man rodos, apysaka bus įdomi — juk į ją įdėjau visą savo sielą.

Bendrovė man skolinga „Nepažįstamojo atsiminimų" [5] egzempliorius, kuriuos, pagal susitarimą, tegul teikiasi kaip galima greičiau atsiųsti mano adresu per rankas arba kaip pasirodys geriau.

Nepatikėsi, Pone, kaip trokštu pamatyti Varšuvą ir kaip į ją ruošiuosi, kaip norėčiau Geradarį Poną arčiau pažinti ir leisti save pažinti. Kliūtys, kurios iki šiol buvo, gal pagaliau bus įveiktos, viliuosi, bet nedrįstu nei sau, nei kam kitam žadėti. Pačios viešnagės naudai prašyčiau apie ją iš anksto neskelbti. Norėčiau žinoti, kada gali sugrįžti p. Leonas Lubienskis, gavau laišką iš Karlsbado [6], bet jau labai seniai.

Priimk, Pone, nuoširdžius ir tikriausius pagarbos ir godonės žodžius nuo didžiai skolingo tarno

1846 rugpjūčio 25 d. J. I. Kraševskis.
Grudek [7]

[1] K. Sirvydo „Trijų kalbų žodynas" (V., 1713).

[2] Veikalo „Lietuva" 1-ajame tome padėkos K. R. Nezabitauskiui nepavyko užtikti — gal jo cenzorius nenorėjo, kad apie pagalbą autoriui būtų rašoma.

[3] Veikalo „Lietuva" 2-asis tomas pasirodė Varšuvoje 1850 m.

[4] Sfinx: Powieść. W-wa, 1847. T. 1—4.

[5] Pamiętniki nieznajomego. W-wa, 1846.

[6] Karlsbadas — kurortas Austrijos—Vengrijos (dabar Čekijos) teritorijoje.

[7] Grudek (Gródek) — 1840 m. J. I. Kraševskio pirktas dvarelis už keliolikos kilometrų nuo Lucko; 1848 m. jį pardavė.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Ablamovičius 145—147
Abramovičiai (A. Vištelio giminės) 230
Abraomas (biblinis personažas) 187, 190
Abromavičius (Abromowicz) V. 70, 315, 351
Adamsonas (V. Dembskio globotas žydas) 144
Adomaitis-Šernas J. 137, 158, 159, 190
Adomavičius 273
A. J. W. žr. Vištelis A.
Ak. žr. Akelaitis M.
Akelaitis A. 73
Akelaitis J. 58
Akelaitis (Akiełajtis, Akeliewicz, Akielewicz) M. 5—7, 18—20, 22, 33, 54—75, 79—81, 83, 88—95, 97—100, 102, 104—108, 111—113, 115, 119—133, 136—140, 143—147, 151, 152, 155, 162, 165, 188, 190, 196, 197, 286, 290, 291, 293, 296—301, 308, 310, 312, 328, 338, 353
Aksakovas J. 92
Albregsas K. 112
Aleksandras II 56, 89, 94, 115
Aleksandras (Olesius; laiško M. Akelaičiui autorius) 56
Aleksandras (M. Akelaičio laiško adresatas) 137
Aleksandravičius E. 81, 94
Aleksejus Michailovičius 150
Aleksynas K. 80
Algirdas 326, 327
Aliulis V. 152
Alseika D. 321, 340
Ambrazevičius J. 349
Ambrozevičius V. 159
Ančicas V. L. 134, 136
Andrius žr. Vištelis A.
Andrius V. žr. Vištelis A.
Andriuškevičius J. A. 236, 238, 240
Anskaitis K. 282
Apanovičiai (A. Vištelio giminės) 229, 230
Arbibas (Arbib) A. R. 239
Asnykas A. 296
Atkočiūnienė R. 7, 289
Augstkalnė R. 100
Augustodzinskis (vysk.) 123
Au J. 134, 136
Aušlavis žr. Balinskis M.
A. V. žr. Vištelis A.

Bagočius F. J. 139
Baironas Dž. 9
Baka J. 36
Balaševičius J. 68, 73, 112, 122, 123, 130, 152
Balčikonis J. 342
Balinskis (Baliński) M. 6, 7, 38, 62, 83, 88, 90—92, 295, 332, 358—361
Balys J. 349, 350
Baltramaitis S. 65, 155
Balčėvskis (Balčius) 144
Balzakas O. 144
Bandura V. 299, 301
Bar A. 88
Baranauskas A. 94, 108, 317, 325, 338, 340, 343, 348, 353, 354
Barbora Radvilaitė 111
Barčas Ch. 48
Baronas A. žr. Baranauskas A.
Bartoševičius A. 9
Bartoševičius J. 9, 150—152
Bartoševičius (Bartoszewicz) K. 60, 61, 66, 67, 72, 152
Basanavičius J. 21, 70, 154, 155, 159, 165, 167, 168, 181, 190, 236, 242, 260, 289, 307, 310, 318, 329, 335, 340, 355

Batiuškovas K. 24
Becenbergeris A. 18, 296
Bedlau (Bödlau) H. (Veimaro knygų leidėjas) 234, 237
Bekmanas (Beckmann) 153, 207, 208, 304, 305
Bernatovičiai (A. Vištelio giminės) 230
Bernatovičius F. 10
Biržiška M. 63, 100, 320, 321, 323, 324, 329, 335, 343, 348, 353
Biržiška V. 56, 65, 66, 89, 92, 106, 137, 299, 323, 336, 341, 342
Bismarkas O. 235, 237, 266, 279, 281, 283—285
Bystramas (Lietuvos dvarininkas) 64, 111
Blumenbachas J. F. 256
Bolenas (Bohlen) P. 26, 46
Bona Sforca 111
Bopas F. 16, 64
Borejsza J. W. 130
Bogušas (Bohušas) K. 167, 318, 359
Branickis V. 293
Breitkopfas (Leipcigo knygų leidėjas) 36
Brenšteinas (Brensztejn) M. 54, 64, 65, 99, 299
Brodzinskis K. 80
Brokhauzai (knygų leidybos ir prekybos firmos savininkai Leipcige) 254
Brokhauzas E. 256
Brokhauzas R. 256
Bručžis A. 256
Buchholcas (Buchholtz) (A. Vištelio pažįstamas Turine) 238
Bukovska T. 38
Bušinskis I. 94
Būga K. 48, 159, 189

Callier E. žr. Kaljė E.
Chaleckis K. 38
Chlebovskis B. 313, 349
Chłop z powiatu Marjampolskiego žr. Akelaitis M.
Chocišēvskiai 240
Chodzka D. 37, 39
Chodzka I. 115, 296
Chodzka L. 59, 238, 241
Cholkovskis J. 240
Chšanovičius (literatas) 49
Ciceronas 124
Ciechovskis V. 100
Ciperis (Zipper) A. 190
Cygleris (Ziegler) K. E. 230, 231

Čaikovskis M. 222, 223
Čartoriskis V. 71
Čechovičienė-Lopacinskaitė P. 38
Černeckiai (grafų šeima; Poznanės kunigaikštystė) 192
Čiuoderiškių Mikalojus žr. Akelaitis M.

D. žr. Dobkevičius F. 35
Dambrauskaitė T. 114
Damijonaitis M. J. 159
Danekas (Danek) V. 13, 22, 23, 30, 79, 123, 128, 136, 138, 148, 309
Danilavičius I. 11, 15—17, 41, 295
Dantė A. 315
Daukantas S. 11, 16, 17, 23, 33, 55, 56, 81, 83, 86, 88, 92, 94, 99, 100, 101, 113, 298, 317, 327, 328, 334, 354
Daukša M. 320
Daunoravičiūtė E. 152
Davainis-Silvestraitis M. 153, 155, 273, 355
De la Mennais žr. Lamenė H. F. R.
Delukas (De Luc'a, Deluc) Ž. A. 254, 256
Dembskis Vladislovas (Ladislovas) 5—7, 18, 20, 138—148, 152, 153, 166, 172, 223, 284, 292, 294, 297
Dembskis Vitalis 138
Deotima žr. Luščevska J.
Deperlis (laikrodininkas, A. Vištelio pažįstamas Turine) 238
Dindar 285
Diuma A. 13
Dystervegas (Diesterweg; vokiečių pedagogas, 1790—1860) F. A. V. 82
Długošas J. 66, 84, 87, 331
Dmochovskis F. S. 43—45
Dmochovskis H. (skulptorius) 111
Dmochovskis F. K. 258, 259, 263
Dobkevičius F. 35
Dombrovičiai (žemės savininkai prie Zapyškio) 229
Dombrovskis K. A. 68
Donelaitis (Doneleitis, Donalitius)

K. 18, 38, 67, 125, 127, 171, 172, 181, 183, 291—294, 296, 298—301, 352
Dovelka K. 21, 30, 132, 133, 309, 352, 356
Drageri (Paryžiaus kunigas) 129
Drakė F. 111
Drėma V. 152
Dubrovskis (M. Akelaičio pažįstamas Peterburge) 101
Duchinskis (profesorius) 124
Duninas-Marcinkevičius (Dunin-Marcinkiewicz) V. 84, 116, 119, 120
Dundulienė P. 334
Dvorcas (Dvorčius) A. (Vilniaus knygų leidėjas) 86, 108

Dziedušinskis V. 291, 293
Dzikovskis M. 125, 126, 300
Eichofas F. G. 64
Eidintas A. 358
Einaris (Einorius, Eynars) 164, 227, 231, 265, 266
Endzinas A. 106
Estreicher K. 92
Ezopas (Aisopas) 108, 294

Fabricijus (1831 m. sukilimo dalyvis) 109
Fainhauzas D. 95
Favras G. K. Ž. 268, 269
Fedras 108
Fenelonas F. 24
Feris (Ferry) J. 238, 239
Foigtas J. 295, 326, 333
Frankovskis A. 130
Fredras A. 107, 108
Fromas-Gužutis A. 355

Galaunė P. 357, 358
Garibaldi Dž. 152, 278
Gastila L. 66
Gaučys P. 316
Gavareckis Z. 68, 134, 136
Gediminas 89, 90, 109, 157, 326, 327, 331
Genzelis B. 7, 61, 315, 318, 321, 322
Gerberis R. 123
Gerulaitis A. žr. Jablonskis J.
Gėtė J. V. 72
G. G. žr. Gustaitė G.
Gileris (Giller) A. 59, 125, 238, 244, 246, 251
Gimžauskas S. 341
Gineitis L. 337
Gintautas V. žr. Vileišis P.
Gintautis (Vileišis P.?) 317
Gira L. 356
Girdvainis J. V. 159, 160
Gliuksbergas T. (Vilniaus knygų leidėjas) 42, 49, 50, 51, 53
Gliuksbergas G. L. 359
Goluchovskis A. 188, 190, 276, 281
Gorskytė M. 51
Gosleris G. 256
Goštautas V. 54
Grabovskis M. 53
Gralevskis M. 68
Grigalius XVI 146
Grinius J. 349
Grudzinskis U. 38
Gura I. (A. Vištelio likimo draugas Austrijoj-Vengrijoj) 276
Gurka J. žr. Hurka J.
Gurkleitas (namų savininkas Vilniuje) 114
Gustaitė G. 7, 63, 67, 69, 93, 95, 105, 116

Hanka V. 26, 31, 52
Hanušas I. J. 295, 330
Hanušas J. 58
Hegelis G. 15, 315
Henrikas Valua 123
Herderis J. G. 32
Herodotas 66, 74, 82
Hoene Vronskis J. M. 290
Hoizeris (Heuser; vokiečių pedagogas) P. 82
Holfeltas J. F. 294
Homeras 66, 74, 82, 124, 125, 131, 300, 338, 341
Homolickis M. 111, 326
Hopenas (1831 m. sukilimo dalyvis) 109
Horacijus 110
Horchas H. 122
Horodničius H. 169
Humboltas V. 64
Hurka J. 317
Husas J. 44

Ivinskis L. 33, 63, 88, 99, 105, 133, 296, 297, 330, 338, 345, 352

J. A. žr. Vištelis A.
J. A. V. žr. Vištelis A.
J. A. V. Lietuvis žr. Vištelis A.
J. A. Vištalius žr. Vištelis A.
J. A. Vištelevičius-Vanagelis žr. Vištelis A.
J. A. Wištalius žr. Vištelis A.
J. A. W. Lietuwis žr. Vištelis A.
Jablonskis J. 21, 92, 342
Jagminas J. 106
Jakaterina II 281
Jakobis F. H. 72, 74
Jaloveckis F. 38, 49
Jalovičius (Poznanės knygyninkas) 209, 210
Jankovskis P. 53
Jankovskis Placidas 28
Jankus M. 57, 154, 157, 168, 255, 256, 288, 289, 303, 311, 312, 319, 341
Janovskis J. N. 57, 142
Janulaitis A. 54—56, 58, 59, 62, 69, 70, 79, 81, 89—91, 95, 99, 102, 121—123, 126, 128, 133, 137, 145, 321, 353
Januškevičiai (A. Vištelio giminės) 230
Jaroševičius J. 11, 295, 331
Jastrunas M. 145, 146
Jastrzębie 229
Javerlas žr. Šaperis
Javorski (Jaworski) J. 55, 68
Jelenskis A. 149
Jelskis K. 271, 274
Jezerskis F. 75
Jezerskis M. 49
JIK žr. Kraševskis J. I.
J. I. Kr. žr. Kraševskis J. I.
J. K. 342
Jogaila 327, 345, 349
Jonas (evangelistas) 81
Jonas Andrius Lietuvis žr. Vištelis A.
Jonas Andrius V... žr. Vištelis A.
Jonas Kazimieras 149, 151
John Dycalp žr. Jankovskis P. 52
Jonynas A. 336, 337
Jonynas I. 331
Jucevičius (Jucewicz) L. A. 5—7, 11, 15, 17, 18, 20, 22—28, 30—35, 38, 39, 41, 43, 45, 48, 49, 51—53, 295, 296, 308—310, 327, 329, 333, 337, 338, 352, 353
Jungas E. 263
Jurgaitis (kunigas) 181
Jurgelionis K. 158
Jurginis J. 68, 332, 351
Jurkšatas (Jurkschat) K. 266, 339
Juška A. 262, 317, 335
Juškevičiai (A. Vištelio giminės) 230
Juškevičius A. žr. Juška A.
Juškevičius J. 262
J. V. 314

Kačkovskis K. 59
Kaimietis žr. Akelaitis M.
Kaimietis iš Marijampolės pavieto žr. Akelaitis M.
Kairys K. 353
Kalinka V. 58
Kaljė (Callier) E. 169—171
Kamerton žr. Potockis L. 127
Kaminskis V. 129, 130
Kampė (Campė) J. H. 92
Kapsukas V. 317
Karnetis (Carnetti) P. 238
Karlovičius (Karłowicz) J. 58, 65, 326
Karosienė S. 169
Karpis F. 64, 111
Kašarauskas A. 33, 94
Kaunas D. 122
Kaupas-Selimas A. 60, 61, 308
Kazimieras Guralčikas žr. Ančicas V. L.
Kazlovskis J. 111
Keleris (Koehler) F. V. 266
Kęstutis 36, 46, 109, 206, 345
Kibelka K. 311
Kirkoras (Kirkor) A. H. 7, 38, 55, 56, 61, 64, 81, 87, 89—95, 98—100, 108, 111, 112, 115, 116, 120, 123, 128, 132, 133, 152, 326
Kirša F. 266, 341, 342
Klementas A. 11
Kliačka (Klaczko) J. 94, 95, 116
Klimaševskis H. 11
Kliukovskis J. (knygyno savininkas Varšuvoje) 361
Kliukovskis I. 36
Kochanovskis J. 212
Kočorovskis 259
Kojelavičius A. 295
Konarskis S. 36

Kondratovičius (Kondratowicz) L. žr. Sirokomlė V.
Kopp 285
Koraszewsis žr. Kraševskis J. I.
Korotinskis (Korotyński) V. 56, 64, 65, 69, 71, 73, 79, 84, 89, 91—93, 112, 115, 123
Kosakovskis S. 279, 281
Kosakovskis (Kosovskis?) (A. Vištelio likimo draugas Prancūzijoje) 239
Kosciuška (Kościuszko) T. 118, 132, 155, 229
Kovalevskiai (ūkio savininkai) 230
Kotzebue A. 255, 256, 295
Kozlovskis J. 111
Krasickis I. 183, 229, 302
Krasinskiai (garsios bibliotekos savininkai) 67
Kraszewsis žr. Kraševskis J. I.
Kraszewskas žr. Kraševskis J. I.
Kraševskis F. (rašytojo sūnus) 294
Kraševskis F. (rašytojo anūkas) 295
Kraševskis (Kraszewski) J. I. 5—21, 23—34, 41, 43, 45, 48, 58—61, 63—66, 68—73, 79, 89, 91—94, 98, 99, 102—104, 106—108, 111, 120, 122, 123, 126, 128, 131—133, 136—139, 143, 148, 149, 151—153, 155—161, 163—165, 167, 168, 170, 172, 175, 176, 180, 183, 184, 186, 189, 193, 194, 201, 212, 214, 226, 231, 233, 236, 237, 241—243, 246, 257, 262, 266, 270, 282, 285, 286, 288—291, 293—298, 300—364
Krašiauskis žr. Kraševskis J. I.
Krėvė V. 342, 343, 356
Kronenbergas L. 293
Krulikovskis L. 222, 223
Kruopas J. 65, 66, 88
Ksantipė 280, 282
Kšečkovskis (Krzeczkowski) J. J. G. 33, 35, 36
Kubilius V. 315, 322, 334, 336, 347, 351, 352, 356, 357
Kudirka J. 63, 67, 68, 70, 128
Kudirka V. 21
Kukolnikas P. 112
Kulakovskis I. 299
Kurcijus (1831 m. sukilimo dalyvis) 109
Kuršaitis F. 18, 55, 100, 153, 164, 172, 181, 183, 186, 189, 190, 192, 193, 198, 201, 210, 296, 303, 361
Kuzmickas V. 160, 302, 307, 354
Kuzmickis Z. 325, 330, 344, 348, 354

Lafontenas Ž. 108
Lambekas E. T. 113
Lamenė (Lamennais) H. F. R. 20, 139—146, 153, 166, 172, 200, 223, 231, 292, 294, 297
Landsbergis G. 355
Lanskojus S. 62, 99, 112
Lasickis J. 201
Lastas A. 356
Lazutka S. 67
Lebedys J. 128, 132, 133, 310, 332, 345—348
Lebinskis V. 153, 201, 202, 207, 209, 211, 215, 219, 220, 224, 249, 259, 261, 304
Leibnicas G. V. 77
Lelevelis J. 9—11, 295, 315
Leonas (dvarininkas) 110
Leonas XIII 285
Lenartovičius (Lenartowicz) T. 29
Lešnovskis S. 56, 71, 91, 123, 135
Levakas (Lewak) 58
Levorskis 175
Libeltas K. 291, 293
Lisieckis (A. Vištelio likimo draugas Austrijoj-Vengrijoj) 276
Lindė S. B. 127, 135, 208, 210, 212
Liobytė A. 314, 333, 347, 350
Lipinskis T. 90, 361
Lipomanas 238
Lipštas P. 57
Liskovskis I. 86, 92
Liudvikas iš Pakievio žr. Jucevičius L. A.
Lubienskis (Łubieński) L. 361, 363, 365
Lučakova (Łuczakowa) J. 57
Lukas (evangelistas) 81, 115
Lukšienė M. 6, 7, 26, 31, 80, 93, 94, 113, 309, 316, 333, 353
Luščevska J. 108

M. žr. Muchlinskis
M. 320
M. 342

M. B. žr. Biržiška M.
Macijovskis V. 360
Maciūnas V. 57, 160, 167, 183, 285, 286, 314, 326, 330, 331, 344
Mackevičius I. 38
Mackevičiai (A. Vištelio giminės) 230
Mačiulis-Maironis J. žr. Maironis
Mačys Kėkštas J. 357
Maironis 63, 312, 313, 320, 328, 330, 348, 349, 354—356
Maleševskis V. 246
Malianovskis (A. Vištelio pažįstamas Turine) 238
Malinovskis F. K. 171, 172
Malinovskis L. 58
Malinovskis V. 115
Marcinkevičius žr. Duninas-Marcinkevičius V.
Margiris 263, 351, 356
Marija (literatė vienuolė) 49
Marija (Marina) Aldona (A. Vištelio duktė) 204, 235
Marijampolietis žr. Akelaitis M.
Martinaitis M. 7, 78, 97
Martinkėnas V. 169
Maslovska K. 38
Matas (evangelistas) 81, 103
Mateika J. 231
Matusevičius V. 109, 110
Matuzelis (biblinis ilgaamžis) 215, 216
Mažvydas M. 18, 296
M. D. Silvestravičius žr. Davainis-Silvestraitis M.
Medekša A. 5—7, 148, 149, 151, 152
Medekša D. 150
Medekša (Medeksza) S. P. 149, 151, 152
Merkelis A. 330
Merkys V. 62, 63, 79, 99, 100, 152, 332
Michalskis (girininkas; Poznanės kunigaikštystė) 240
Micielskis (miškų savininkas; Poznanės kunigaikštystė) 240
Mycielskis M. (grafas) 178
Mickevičius A. 9, 10, 31, 45, 57, 80, 91, 100, 116, 132, 145, 146, 163, 171, 172, 178, 181, 183, 222, 223, 239, 257, 295, 298, 302, 317, 319, 321, 324, 325, 338, 340, 353, 355
Mickus žr. Mickevičius A.
Mielke žr. Milkus K. G.
Mieroslavskis L. 59, 281
Miežinskis A. 344
Miežutavičius M. 273
Mikalauskis 144
Mykolas (A. Medekšos laiško adresatas) 149
Mikolainis Noveskis P. 158, 286, 288
Mykolaitis-Putinas V. 158, 167, 306, 323, 344, 354
Mikszas Ch. 287
Mikšas J. 5—7, 18, 20, 21, 132, 153, 155, 156, 159, 165, 168, 253, 265, 285—287, 297, 310, 330, 340, 341, 347
Mikšytė R. 14, 108, 346, 353, 354
Mikuckis S. 76, 81
Mikuličius 104
Mildutė (A. Vištelio duktė) 268, 271
Miliauskas (Miliauskis, Milevskis) Miglovara J. 153, 262, 263, 273, 341
Milkus K. G. 18, 361, 362, 364
Mindaugas 48, 89, 90, 327, 345, 348
Mindovas (Mindove, Mindovkas) 46—48, 53
Minheimeris (dailininkas) 110
Mirkovičius (caro pareigūnas Vilniuje) 95
Miškinis M. 133, 344, 345, 354
Miunichas K. 105
Moljeras 83
Moniuška S. 310, 347
Morkus (evangelistas) 81
Mostovskis E. 38
Motiejus žr. Valančius M.
Muchlinskis (prof.?) 108
Mulevičius L. 70
Muraševskis F. 70
Muravjovas M. 199

Nagornoskis V. 356
Napoleonas Bonapartas (Napalon Bonapart) 118, 119
Napoleonas III 294
Narbutas J. 326—329
Narbutas T. 16, 17, 132, 163, 170, 180, 225, 226, 230, 234—236, 254, 256, 257, 259, 317—319,

324, 330—333, 341, 344—347, 355, 360
Nastopka K. 20, 357
Naruševičius A. 108
Neselmanas G. H. F. 81, 172, 231, 292—294, 296, 301
Nestoras 313.
Nezabitauskis (Niezabitowski) K. R. 113, 142, 298, 358—365
Nėris S. 348
Niechanovskiai 268
Niedzviecka (Niedźwiecka) M. 61, 88, 308, 357
Niedzvieckis 292
Niedzvieckis (Niedźwiecki) V. L. 57, 58, 123, 128, 290, 291, 293
Niegoleskis (gydytojas) 240
Ninybaka žr. Kšečkovskis J. J. G.
Norvaiša (kunigas) 144
Novinskis (Vilniaus teatro aktorius) 115

Obelienius (A. Vištelio giminaitis) 228—231
Ochmanskis (Ochmański) J. 357
Odinecas A. E. 91, 115
Oginskis I. 19, 55, 63, 90, 98—106, 112, 115, 135
Olesnickis 349
Olizarai (Olizaras Gustavas gyveno ir 1865 m. mirė Drezdene) 121
Onacevičius I. 11, 326, 328, 331
Opacha A. 348
Orgelbrandas (Olgerbrandas) M. (Vilniaus knygų leidėjas ir prekybininkas) 75, 79, 113, 114, 152
Orgelbrandas S. 113
Osieckis (Osiezki; A. Vištelio pažįstamas Turine) 238
Ovidijus 132
Ožeškienė, Ožeškova (Orzeszkowa) E. 88, 355, 356

Pacai 111
Palemonas 174, 176
Paniutinas S. 112
Paukštys J. J. 157, 159, 339
Pavlikas (Pawlik) M. 294, 299, 301
Pečkauskaitė M. žr. Šatrijos Ragana
Pelka-Polinskis M. 326
Penkevičius A. 49
Petkevičaitė-Bitė G. 323, 355, 356
P. G-s 314, 321, 330
Pijus IX 285
Piročkinas A. 11, 21, 26, 31, 342
Plateriai (nuo Daugpilio) 277
Plateris V. 176. 244, 246, 251
Plečkaitis R. 315
Popielius (Gniezno kunigaikštis) 248, 250
Posingeris (Possinger; Austrijos valdžios vietininkas Galicijoje) 188, 190
Poška D. 11
Potas A. 64
Potockis (Potocki) A. Žr. Balaševičius J.
Potocki L. 127, 300
Potocki V. 43
Praniauskaitė K. 66, 79, 94, 107, 108, 133, 295, 352, 353
Praniauskas N. 79, 101
Pšeciševskis A. 64, 111
Puškinas A. 24

Rabikauskas P. 112
Račkauskas-Vairas K. 139
Radominskis J. 59
Radvila J. 295
Radvila K. 132, 348
Radvila V. 63, 101, 102, 135
Raguotis B. 179
Raila S. 273
Raiskis J. N. 59
Rejtan (Rajtan) T. 118
Ramotovskis-Vaveris K. 228, 231, 237, 238, 240
Renanas Ž. E. 71, 124
Rėza L. 18, 48, 80, 171, 292—294, 296—298, 301, 335, 336, 352, 361
Ringaudas 327
Rogalskis L. 82, 225, 226, 230, 361
Romutis (A. Vištelio sūnus) 271
Roszkowska-Sykałowa W. 28
Rotekas (Rottek) K. 82
Rubenas 42, 45
Ruigys (Ruhig) 18, 266, 361, 362, 364

Sadykas (Sadyk) Paša žr. Čaikovskis M.
Samulovskis A. 210

Sapiega L. 188, 190, 236
Sapiegos 229
Sarbievijus M. K. 112
Sauka L. 336
Sauerveinas J. žr. Zauerveinas J.
Schleicher A. žr. Šleicheris A.
Schroeder J. F. F. žr. Šrėderis J. F. F.
Sen Simonas K. 223
Seredinskis V. 149, 151
Silinis M. 357
Silvestravičius-Dovainas M. žr. Davainis-Silvestraitis M.
Sirokomlė V. 38, 83, 88—90, 94, 100, 108, 112, 113, 132, 296, 317, 319, 324, 340, 353, 355
Sirvydas K. 38, 159, 160, 162, 210, 212, 216, 221, 230, 266, 362, 365
Sivinskis E. 129
Syrkinas A. 112, 116
Skarga P. 123
Skimborovičius I. 45
Skirgaila 345
Skirmuntaitė (Skirmunt) 327, 328
Skoračevskis (girininkas; Poznanės kunigaikštystė) 240
Skorupka S. 103
Skotas V. 8
Skruodis J. 325
Sliesoriūnas F. 315, 316
Slovackis E. 10
Slovackis J. 10, 136, 296
Smakauskas V. 194, 201, 310, 347, 358
Smarovska A. M. žr. Vištelevska A. M.
Smuglevičius Petras 54, 81
Smuglevičius Pranas 81
Sniadeckis A. 9, 80, 91
Sniegockis (knygynininkas Mažojoj Lietuvoj) 145, 146
Spasovičius V. 58
Spendzinskis (pašto tarnautojas Dolske) 225
Sruoga B. 356
S. S. žr. Davainis-Silvestraitis M.
Stadnickis K. 225. 226, 295
Stanevičius E. 11
Stanevičius S. 10, 11, 38, 298, 333, 334
Stanislau žr. Stanislovas Augustas Poniatovskis
Stanislovas Augustas Poniatovskis 119, 281
Stankevičiai (A. Vištelio giminės) 229, 259
Stankevičius (lietuvių kultūros veikėjas) 273
Stankevičius P. 153, 207, 222
Starkelis J. 134, 136
Starkmanaitė E. 113
Staženskis L. 236, 237. 275, 281
Stažinskis 83, 88
Steponas Batoras 332
Stolcman M. žr. Štolcman M.
Strazdas A. 11
Strijkovskis M. 16, 295, 327, 328
Sulas (Soul) 268
Sutkevičius D. 55
Suzinas P. 237, 240
Svidzinskis K. 66, 67, 87, 88
Svieževskis (Świerzewski) S. 31, 32
Svientoželeckis 236, 237
Sztolcman M. žr. Štolcman M.
Szirwid K. žr. Sirvydas K.
Szlupas J. žr. Šliūpas J.

Šafaržykas P. 62, 63
Šaperis (prokuroras) 124
Šapoka A. 331
Šarpantjė Ž. 143, 144
Šatrijos Ragana 319, 320, 355
Ščepanskis A. 132
Šekenbergas M. 281
Šekspyras V. 9
Šelingas F. 15
Šemeta P. 100, 111
Šernius M. 153, 165, 190, 192, 193, 227, 303
Šidlauskas A. 11
Šikšnys M. 18, 356
Šimanovskis V. 361
Širvydas J. O. 138—140, 144
Šiukšta L. 109
Šlapelis J. 159
Šleicheris (Schleicher) A. 55, 125, 234, 236, 237, 292, 294, 300, 301
Šliūpas J. 21, 57, 138—141, 144, 155—157, 167, 168, 181, 190, 236, 243, 253, 282, 286, 288, 289, 305, 313, 317, 319, 322, 323, 328, 329, 338, 355

Šlykmanas (Schliechmann) A. 255, 256
Šoldrska 239
Šoldrskiai (dvarininkai; Poznanės kunigaikštystė) 178
Šoldrskis V. 181, 239
Šostakovskis S. 60
Šrėderis (Schröder, Schroeder) J. F. F. 164, 166, 227, 231, 245, 246, 255
Štolcman (Stolzman) M. 92, 100, 108, 120, 310

Tacitas 106
Talvirskaja Z. 91, 120
Tatarė A. 107, 108
Tautavičius A. 332
T. D. žr. Trinkovskis L.
Tiškevičius B. 55
Tiškevičius E. 15, 109, 111, 112
Tiškevičius J. 94
Tyla A. 81, 93, 122, 126, 137, 308
Tyšinskis A. 49
Tolkemitis (lietuvis emigrantas Didž. Britanijoje) 283, 284
Totoraitis J. 334
Traušys J. 164
Trepiński A. 151
Tretiakas J. 295
Trinkovskis L. 35, 49
Trojanovskis (A. Vištelio giminaitis Kaune) 259
Tumas-Vaižgantas J. 21, 92, 122, 133, 138—140, 144, 289, 306, 310, 313, 317, 318, 320, 323, 324, 330, 341, 342, 347, 354—356
Turkowski T. 88
Tvardovskis (Samuelis?) 132

Urbas D. 7, 35
Urbutis V. 80
Usas 178
Utnius žr. Jankus M.

Vagneris J. B. 59
Vaičiūnas P. 313
Vaidevutis 327
Valančius (Valančiauskis) M. 19, 27, 33, 45, 49, 54, 56, 62, 79, 81, 98, 99, 106—108, 317
Valickis A. 64, 106, 107
Valiūnas S. 11, 14, 33, 36, 45, 352
Vanagas V. 108
Vanagėliai (A. Vištelio giminaičių Stankevičių pravardė) 229
Vaškevičius (Waszkiewicz) J. 45
Važynskis A. 43, 45, 47, 50
Vėbra R. 69, 70
Vekenstetas (Veckenstedtas, Veckenstedt) E. 236, 237, 329
Vėlius N. 334, 335
Vielopolskis A. 67, 88
Vienažindis A. 325
Vięckowska H. 58
Vilainis A. 105
Vileišis P. 317, 319, 357
Viletras Nuaras [?] B. B. 268
Vilkoševskis, Vilkoševskiai (dvarininkai Galicijoje) 239, 241
Vinačickis K. 52
Visogorskis J. (A. Vištelio likimo draugas Austrijoj-Vengrijoj) 276
Višinskis (Wyszíński Carl) K. 148
Višinskis P. 148, 355
Višnevskis (Wiszniewski) M. 76, 80
Vištelewska (Višteliauskienė) A. M. 6, 7, 204, 288, 289
Vištalius Vanagalius žr. Vištelis A.
Vištelis (Vištalius, Vištalevskis, Vištelevskis, Vištelevičius, Vištilivskis, Wysztalewiszkis, Wysztelewski, Wysztiliwski) 5—7, 18, 20, 21, 133, 152—172, 175, 180—184, 186, 189, 190, 193, 194, 196, 200, 201, 202, 205, 208, 210, 212, 214, 216, 218, 220, 222, 223, 225, 228, 229, 231, 233, 236, 237, 243, 246, 247, 249, 251, 253, 255, 256, 262, 263, 265, 266, 269, 270, 272—274, 280, 282, 284—286, 288—290, 297, 302—311, 319—323, 328, 338—340, 341, 346, 354
Vitolis Mečislovas (A. Vištelio sūnus) 186, 204, 235
Vylandas K. M. 72
Vyšniauskis 144
Vytautas 109, 111, 157, 326—328, 330, 331, 333, 334, 343, 345, 347—350
Vladislovas (kunigaikštis) 124
V. M. žr. Maciūnas V.
Vronskis (litografas) 292

Vrublevskis V. 68
Vuicickis (Wójcickij) K. V. 41

Wanagelis 231
Wąss 178
Wędżega S. 36
Wyka K. 146

Zabielos (Lietuvos dvarininkai) 229
Zaborskaitė V. 333, 334
Zaborskis (mokytojas Paryžiaus lenkų mokykloje) 144
Zajančkauskas V. 321
Zaleskis B. 128, 149, 151, 152, 291, 293
Zaleskis J. B. 180, 181
Zamoiskis A. 56, 107
Zamoiskis J. 123
Zanas T. 89
Zauerveinas J. 57, 154—156, 165, 188, 190, 213, 220, 242, 243, 245, 265, 318
Zavadzkis A. 55, 296, 358
Zavadzkis (Zawadzki) J. 45, 47, 202
Zaviša (1831 m. sukilimo dalyvis) 109
Zbrožekas D. 134, 136
Zdanovičius A. 79
Zdziarskis S. 347
Zelinskis V. 75
Zenkevičius J. 65

Žemaitė 356
Žepeckis (Rzepecki) L. 196, 197, 200
Ževuskis (Rzewuski) H. 53
Žičkis Linkis T. 153, 307, 355
Žiemytė J. 90
Žimantas 144
Žirgulys A. 323
Žitkutė A. 66
Žygimantas Augustas 127, 326
Žukas V. 7, 143, 152, 154, 160, 164, 168, 171, 183, 185, 197, 233, 248, 261, 269, 292, 297, 303, 309, 318, 337, 352
Žukovskis V. 24
Žultovska (dvarininkė; Poznanės kunigaikštystė) 288
Žultovskis F. 161, 170, 180, 204, 232, 233
Žultovskis M. 233, 261
Županskis (Poznanės knygyninkas) 260

Акелайтис М. 308
Тальвирская З. Л. 120, 122
Тила А. 308

Sudarė V. Žukas

TURINYS

Pratarmė (B. Genzelis) 5
J. I. Kraševskis ir Lietuva (B. Genzelis) 8
L. A. Jucevičius (M. Lukšienė) 22
L. Jucevičiaus laiškai J. I. Kraševskiui (M. Lukšienė, vertė D. Urbas) 34
M. Akelaičio laiškai (G. Gustaitė, V. Žukas) 54
M. Akelaičio laiškai J. I. Kraševskiui (G. Gustaitė) 72
V. Dembskio laiškai J. I. Kraševskiui (G. Gustaitė) 138
A. Medekšos laiškas J. I. Kraševskiui (G. Gustaitė) 148
A. Vištelio laiškai (V. Žukas) 152
A. Vištelio laiškai J. I. Kraševskiui (V. Žukas) 168
J. Mikšo laiškas J. I. Kraševskiui (V. Žukas) 285
A. Vištelevskos laiškas J. I. Kraševskiui (V. Žukas, vertė R. Atkočiūnienė) 288
J. I. Kraševskio laiškas M. Akelaičiui (V. Žukas) 290
Lietuviškos knygos J. I. Kraševskio bibliotekoje (V. Žukas) 294
J. I. Kraševskis ir K. Donelaičio raštai (V. Žukas) 298
A. Vištelis — J. I. Kraševskio kūrinių vertėjas (V. Žukas) 302
J. I. Kraševskis lietuvių istoriografijoje (V. Žukas) 308
Lietuvos istorijos veikalai 325
Grožiniai kūriniai 337
J. I. Kraševskis ir lietuvių literatūra 352
M. Balinskio ir J. I. Kraševskio laiškai (V. Žukas) 358
Asmenvardžių rodyklė 366

Mokslinis leidinys. Serija „Lietuvos mokslo paminklai". Bronius *Genzelis*, Meilė *Lukšienė*, Genovaitė *Gustaitė*, Vladas *Žukas*. LIETUVIŲ KULTŪROS VEIKĖJŲ LAIŠKAI J. I. KRAŠEVSKIUI

Redaktorė A. Bendorienė. Dailininkas A. Brėga. Meninė redaktorė V. Kuraitė. Techninė redaktorė L. Žvinakevičienė. Korektorės: G. Ausiejienė, M. Šukevičienė

Duota rinkti 1991 02 28. Pasirašyta spausdinti 1992 01 07. SL Nr. 256. Formatas 84×108¹/₃₂. Popierius — spaudos Nr. 1. Garnitūra — „Baltika", 10 punktų. Iškilioji spauda, 19,74 sąl. sp. l., 0,84 l. įkl., 21,31 sąl. spalv. atsp. 21,61 apsk. leid. l. 0,69 l. įkl. Tiražas 4000 egz. Užsakymas 507. Kaina sutartinė. Leidykla „Mokslas", 2050 Vilnius, Žvaigždžių 23. Spaudė „Vilties" spaustuvė, 2600 Vilnius, Strazdelio 1.